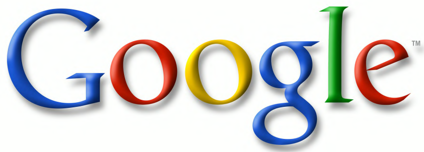
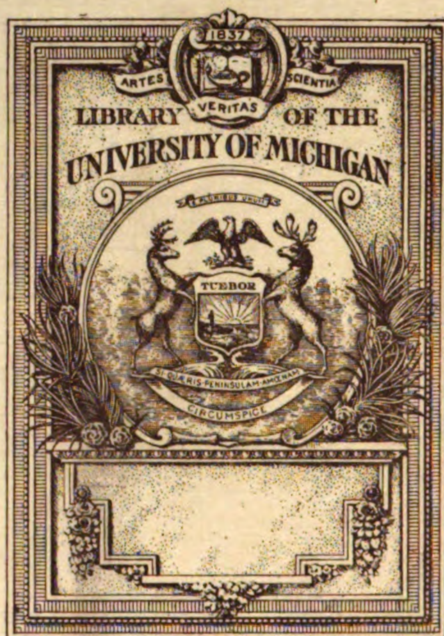

1837
ARTES
VERITAS
SCIENTIA
LIBRARY
OF THE
UNIVERSITY OF MICHIGAN
TUEBOR
SI QUAERIS PENINSULAM AMOENAM
CIRCUMSPICE

NORDISK TIDSKRIFT

FÖR

BOK- OCH BIBLIOTEKSVÄSEN

ÅRG. IV. 1917

NORDISK TIDSKRIFT

FÖR

BOK- OCH BIBLIOTEKSVÄSEN

UNDER MEDVERKAN AF

OLUF KOLSRUD, Kristiania
VICTOR MADSEN, København
GEORG SCHAUMAN, Helsingfors

UTGIFVEN AF

ISAK COLLIJN
STOCKHOLM

ÅRG. IV. 1917

UPSALA & STOCKHOLM
ALMQVIST & WIKSELLS BOKTRYCKERI-A.-B.

TRYCKES HOS ALMQVIST & WIKSELLS BOKTRYCKERI-A.-B. UPSALA PÅ PAPPER FRÅN GRYCKSBO. KLICHÉER OCH LJUSTRYCK ÄRO UTFÖRDA AF JUSTUS CEDERQUISTS GRAFISKA AKTIEBOLAG STOCKHOLM

KOMMISSIONÄRER

För Sverige och Finland: ALMQVIST & WIKSELL, UPSALA

– – För Danmark: LEHMANN & STAGE, KØBENHAVN – -

För Norge: CAMMERMEYERS BOGHANDEL, KRISTIANIA

- För utlandet: OTTO HARRASSOWITZ, LEIPZIG –-

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

TILL

ÅRGÅNG IV. 1917

AFHANDLINGAR OCH MISCELLANEA.

RECENSIONER.

FRÅN BOK- OCH BIBLIOTEKSVÄRLDEN.

PERSONALNOTISER.

NORDISK TIDSKRIFT FÖR BOK- OCH BIBLIOTEKSVÄSEN

UNDER MEDVERKAN AF

OLUF KOLSRUD, Kristiania
VICTOR MADSEN, København
GEORG SCHAUMAN, Helsingfors

UTGIFVEN AF

ISAK COLLIJN
STOCKHOLM

Årg. IV. 1917.

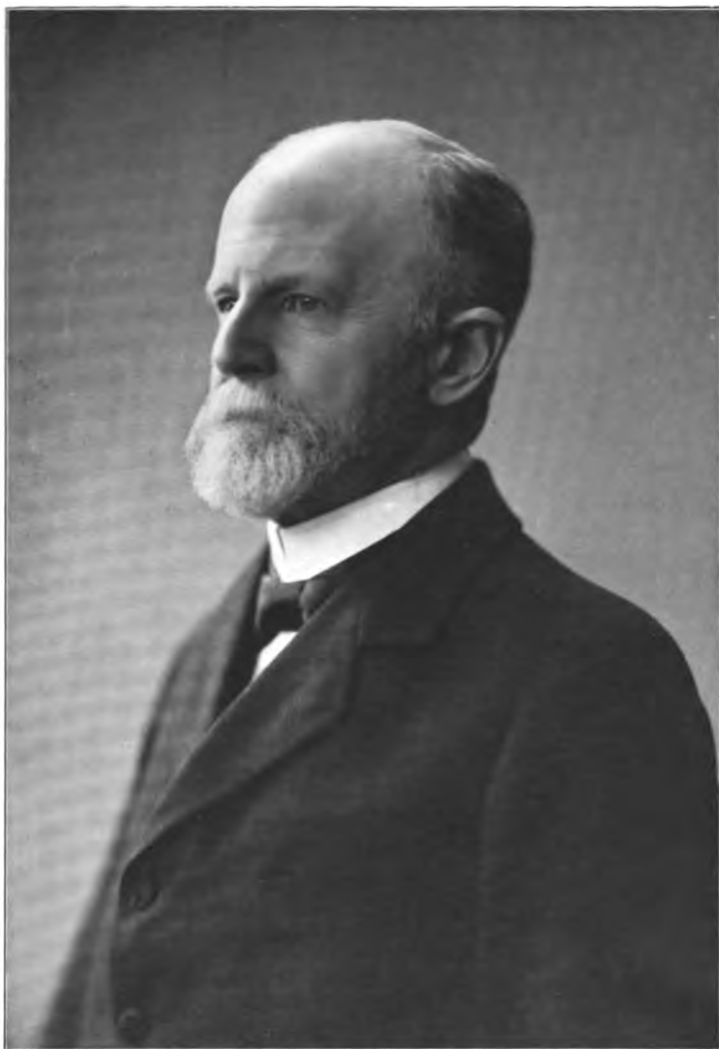
ALMQVIST & WIKSELL
UPSALA
I kommission för Sverige och Finland

Nr. 1.

LEHMANN & STAGE
KØBENHAVN
I kommission för Danmark

CAMMERMEYERS BOGHANDEL
KRISTIANIA
I kommission för Norge

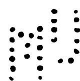
OTTO HARRASSOWITZ
LEIPZIG
I kommission för de utomskandinaviska länderna

NORDISKA BIBLIOTEKSCHEFER. V

C. AF PETERSENS

Öfverbibliotekarie, Universitetsbiblioteket, Lund

DEN SVENSKA ÖFVERSÄTTNINGEN AF CANISIUS' PARVUS CATECHISMUS CATHOLICORUM

Af

RAGNAR DAHLBERG, Helsingfors

UNDER KONUNG JOHAN III:s REGERING pågingo såsom kändt underhandlingar angående Sveriges politiska och religiösa anslutning till Europas katolska makter. Johan lät i slutet af 1576 en ambassad afgå till kejsaren och påfven, och såsom en direkt följd häraf sände påfven för underhandlingarnas vidare förande en nuntie, Antonio Possevino, till Sverige. Possevino besökte Sverige tvenne gånger, första gången december 1577—maj 1578 och andra gången juli 1579—augusti 1580. Till något resultat ledde underhandlingarna emellertid icke. Skiljaktigheterna voro större än man förmodat, och snart misströstade man på påfligt håll om att vinna konung Johan på sin sida.

I samband med dessa underhandlingar och tryggad af dem pågick i i Sverige en ifrig missionsverksamhet, hvars mål var det svenska folkets återförande till katolicismen. Den mest framträdande bland de katoliker, som i Sverige drefvo den katolska propagandans sak, var norrmannen, jesuiten Laurentius Nicolai, i Sveriges historia känd under namn af Klosterlasse. Han anlände till Stockholm i slutet af april 1576.

Klosterlasse arbetade målmedvetet och energiskt. Snart lyckades han slå under sig ledningen af skolväsendet i hufvudstaden, hvilket i hög grad främjade hans syften. Han blef föreståndare för den nya högskola, som konung Johan grundlade på Gråmunkeholmen, och med denna förenades sedan Stockholms stads skola och ett af Klosterlasse upprättadt seminarium. Följderna af hans och hans katolske medhjälpares verksamhet visade sig snart. Ett stort antal af hans elever öfvergingo till katolicismen och flere tiotal af dem sändes ut för att vid jesuitseminarierna utbildas till blifvande

missionärer och präster i sitt hemland. Till en början sökte de sig till Collegium Germanicum i Rom, men sedan hufvudsakligast till Braunsberg och Olmütz, där jesuitkollegierna på Possevinos initiativ utvidgades till seminarier, i främsta rummet afsedda att tjäna missionsarbetet i de nordiska länderna.[1]

I Sverige likasom öfverallt, där den katolska reaktionen sökte vinna terräng, var spridningen af katolska böcker ett viktigt medel vid propagandans drifvande. Redan 1572 utdelade drottning Katarinas katolske hofkaplan Johannes Herbestus massor af katolska böcker, hvilka blifvit tryckta utom Sverige[2]. Under åren 1576—1580, då den katolska missionsverksamheten i Sverige nådde sin höjdpunkt, nöjde man sig emellertid ej med att införa och sprida latinska och tyska propagandaskrifter, utan äfven många öfversättningar till svenskan ombesörjdes och utgåfvos i tryck i syfte att bland folkets stora massa utbreda kunskap om den katolska läran och skingra fördomarna mot densamma. Af dessa öfversatta skrifter är jesuiten Canisius' katekes en af de märkligaste.

Petrus Canisius (1521—1597) var den katolska reaktionens främste målsman i Tyskland. Hans arbete för katolicismens utbredande därstädes var så betydande, att man kallat honom det lutherska Tysklands apostel. Men äfven utanför Tyskland sträckte sig hans verksamhet. Han besökte i propagandasyfte Polen, och han intresserade sig för det katolska missionsarbetet i Sverige[3]. När den första skaran af Klosterlasses proselyter på väg från Sverige till Rom passerade Innsbruck, där Canisius då uppehöll sig, visade han dem synnerlig välvilja[4]. Äfven som katolsk skriftställare utöfvade Canisius det allra största inflytande. Hans katekes, *Summa doctrinae* (1554),

[1] Rörande den katolska propagandan i Sverige under konung Johan III:s regering samt Possevinos och Klosterlasses verksamhet hänvisas till följande arbeten: AUGUSTIN THEINER, *Schweden und seine Stellung zum heiligen Stuhl*, I o. II (*Urkunden-Buch*), Augsburg, 1838—1839. — L. A. ANJOU, *Svenska kyrkoreformationens historia*, III, Ups. 1851. — KARL HILDEBRAND, *Johan III och Europas katolska makter*, Upps. 1898. — A. BRANDRUD, *Klosterlasse*, Kra. 1895. — A. PERGER, *Jesuiterpateren Laurits Nielssen saakaldt »Klosterlasse»*, Kra. 1896. — LIISI KARTTUNEN, *Antonio Possevino*, Lausanne 1908. — G. BOLIN, *Johan III:s högskola å Gråmunkeholmen*, I. (*St. Eriks årsbok*, 1912.) — I. COLLIJN, *Bibliotheca »Collegii Societatis Jesu in Suetia»*. (Denna tidskr., årg. 1, 1914, s. 151—167.)

[2] MESSENIUS, *Scondia illustrata*, T. VII (1702), s. 16. Herbestus uppträdde själf som katolsk författare och angrep i en nu förkommen skrift 1572 års kyrkoordning. Detta föranledde ärkebiskopen Laurentius Petri att bemöta honom i flere skrifter, af hvilka *Refutatio erroris Herbesti de consecratione sacramenti* trycktes i Hamburg 1588.

[3] Detta framgår bland annat ur ett bref från kardinal Hosius till Canisius. Se: H. BIAUDET, *Le Saint-Siège et la Suède durant la seconde moitié du XVIe siècle. Notes et Documents.* I (1570—1576). Paris 1906, Nr 302.

[4] THEINER, I, s. 447, II, s. 148—149, 152.

och dess sammandrag, *Institutiones christianae pietatis sive Parvus catechismus catholicorum* (1561), voro för den katolska kyrkan af samma betydelse som Luthers katekes för den protestantiska. Inom kort öfversattes Canisius' katekes på alla världens språk, och 130 år efter dess utkommande hade den spridts i mer än 400 upplagor. Öfverallt där jesuiterna gingo fram i striden för påfvedömet följde den med såsom ett af deras bästa vapen.

Det var *Parvus catholicorum* som öfversattes till svenska för att tjäna den katolska propagandan i Sverige. I tusental spriddes öfversättningen kring landet. Ensamt i Stockholm utdelades peståret 1580 icke mindre än 1,500 exemplar[1]. Men likaväl har, så vidt bekant, till våra dagar icke bevarats mer än ett enda exemplar af boken, hvilket äges af Helsingfors universitetsbibliotek.

Den svenska öfversättningen af Canisius' lilla katekes utkom under följande titel: **En liten || Catechiſmus el- || ler kort ſumme på then || rette Chriſtelighe och || Catholiſke troo / alle || Chriſtne på then || ne tijdh ſtorli- || ghe aff nö- || dhen. ||** Petri Canisij[2] (fig. 1). I det skick den nu föreligger består skriften af 144 onumrerade sidor i duodesformat, fördelade på 6 ark. Signeringen är (Aij)—Av till F—Fv. Dock sakna bladen A_3, B_3 och F_4 signatur. Signaturen Cij förekommer två gånger, den senare gången i stället för Ciij. Kustoder finnas, utom på sidorna A_8 a, A_6 b, B_3 a, B_9 a och Cij (C_3) a. Några kustoder och signaturer äro tryckta med petitstil. Titelbladets frånsida är blank, och texten börjar på sidan (Aij) a.

Katekesen skyddas af ett nött pergamentsomslag, ett blad ur ett handskrifvet latinskt missale från medeltiden. Det förefaller mig som hade den en tid varit obunden, ty första och sista sidan äro rätt illa medfarna af tidens tand, då däremot de öfriga bladen i boken ännu äro ganska snygga. Af bladet (Aij) har dock mer än halfva nedre delen bortrifvits, men det ser ut som hade detta inträffat under en tid, då katekesen ej mer gjorde tjänst som andaktsbok.

Jag har icke varit i tillfälle att jämföra den svenska öfversättningen med någon annan samtida edition af Canisius' lilla katekes. Visserligen har

[1] THEINER, I, s. 598—599. — ANJOU, a. a., III, s. 162. — BRANDRUD, a. a., s. 166. — SCHÜCK, *Svensk literaturhistoria*, I (1890), s. 263.

[2] G. F. FANT lämnar (*Historia librorum catecheticorum in Svecia*, I, Ups. 1794, s. 13) en på ett par små skriffel när fullkomligt riktig titel på den svenska öfversättningen. Fant hänvisar till den Palmskiöldska samlingen och torde därför lika litet som HAMMARSKÖLD (*Förteckning på de i Sverige, från äldre till närvarande Tider, utkomna Schole- och undervisnings-Böcker*, Sthlm 1817, s. 205), hvilken tydligen anför titeln efter Fant, hafva sett boken. Ett meddelande af riksbibliotekarien Collijn bekräftade mitt häraf föranledda antagande, att HUB:s exemplar var unikt.

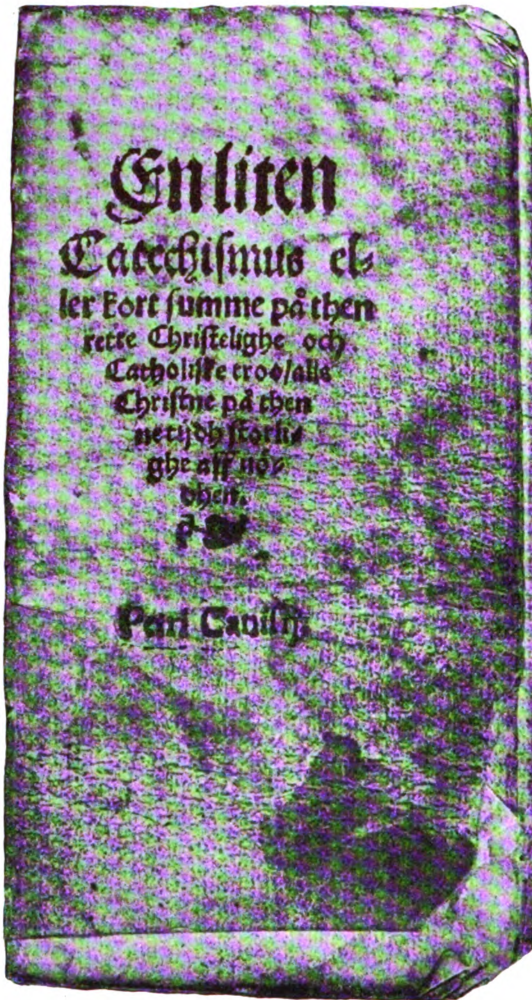

Fig. 1.

jag haft att tillgå en i Antwerpen år 1569 tryckt latinsk upplaga af Canisius' stora katekes[1], men den har ej hjälpt mig mycket. Med största tillmötesgående har emellertid riksbibliotekarien Isak Collijn i Stockholm meddelat mig innehållet i två med den svenska samtida editioner, en latinsk[2] och en tysk[3]. En jämförelse med dessa ger vid handen, att utgifvaren af den svenska upplagan bortlämnat det i början af de andra editionerna förekommande kalendariet och låtit boken genast begynna med det, som måste betraktas som den egentliga katekesen, den latinska upplagans »Capita doctrinae christianae compendio tradita, ut sit veluti parvus catechismus catholicorum». I den svenska upplagan är denna afdelning fördelad på följande 5 kapitel: 1. Om Troon och Trones läre. 2. Om hoppet och bönen: Fader wår. Detta kapitel har som underafdelning Om Engelens Helsning. 3. Om Kärleken och the tiyo Gudz Bod. 4. Om Sacramenten. 5. Om the stycker, som een Christelig rettferdigheet tilhörer. Sedan följa ännu några korta kapitel: Någhre witnesbörd aff then helghe scrifft / ganske nyttighe / emoot alle ketterske lärere ..., Sti Augustini bekennelse emoot the Manicheer och alle Kettere, Item emoot the Donatister

[1] *Summa doctrinae christianae.* Ex officina Christ. Plantini. Boken har tillhört jesuitkollegiet i Vilna, hvilket följande anteckning på titelbladet ger vid handen: Collegii Viln. S. I.

[2] *Institutiones Christianae pietatis Seu Parvus Catechismus catholicorum,* Dillingen 1572.

[3] *Der kurtze Catechismus,* Cölln 1567.

och sist Ännu tree merkelighe Augustini sententier.... Nu hafva emellertid den tyska och den latinska upplagan ännu en afdelning, som främst upptager den helige Susos böner. En möjlighet förefinnes, att den svenska upplagan äfven upptagit denna afdelning, ty nere på den sista bevarade sidan (fig. 2) finnes ett tydligt N, som antagligen är första bokstafven i en kustod. Nu är tyvärr vid sidan af denna bokstaf ett hål i bladet, så att det är omöjligt att afgöra, hvilket ordet varit i sin helhet. Hålet är så litet, att där ej finnes plats för mer än ett par eller tre bokstäfver. I den tyska upplagan lyder titeln till bönerna Folgen kurtze Gebett.... Kunde man ej tänka sig att kustoden varit Nu eller Någh-[re] och titeln sedan t. ex. Nu fölie korte böner, eller också Någhre korte Böner.... Men det är äfven möjligt att den del, till hvilken kustoden hänvisar, aldrig blifvit utgifven af trycket. I ifvern

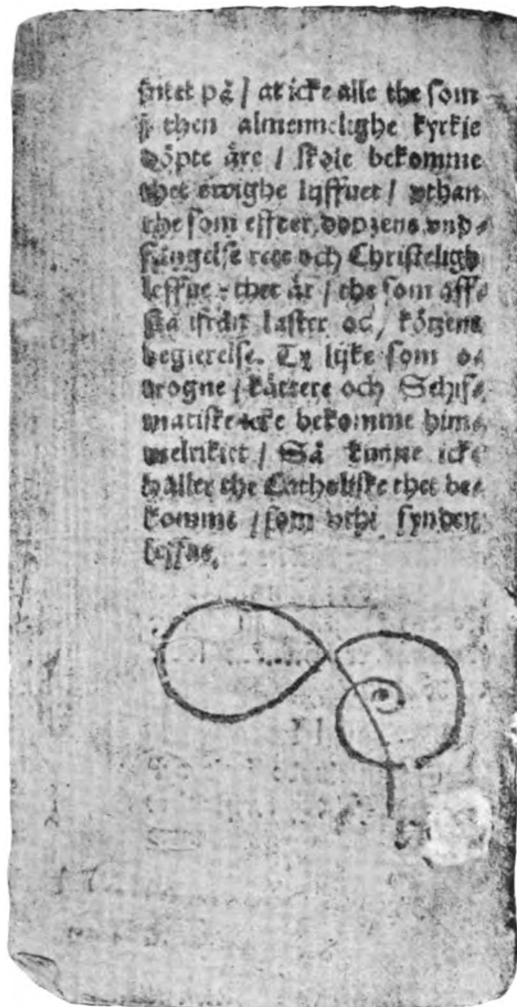
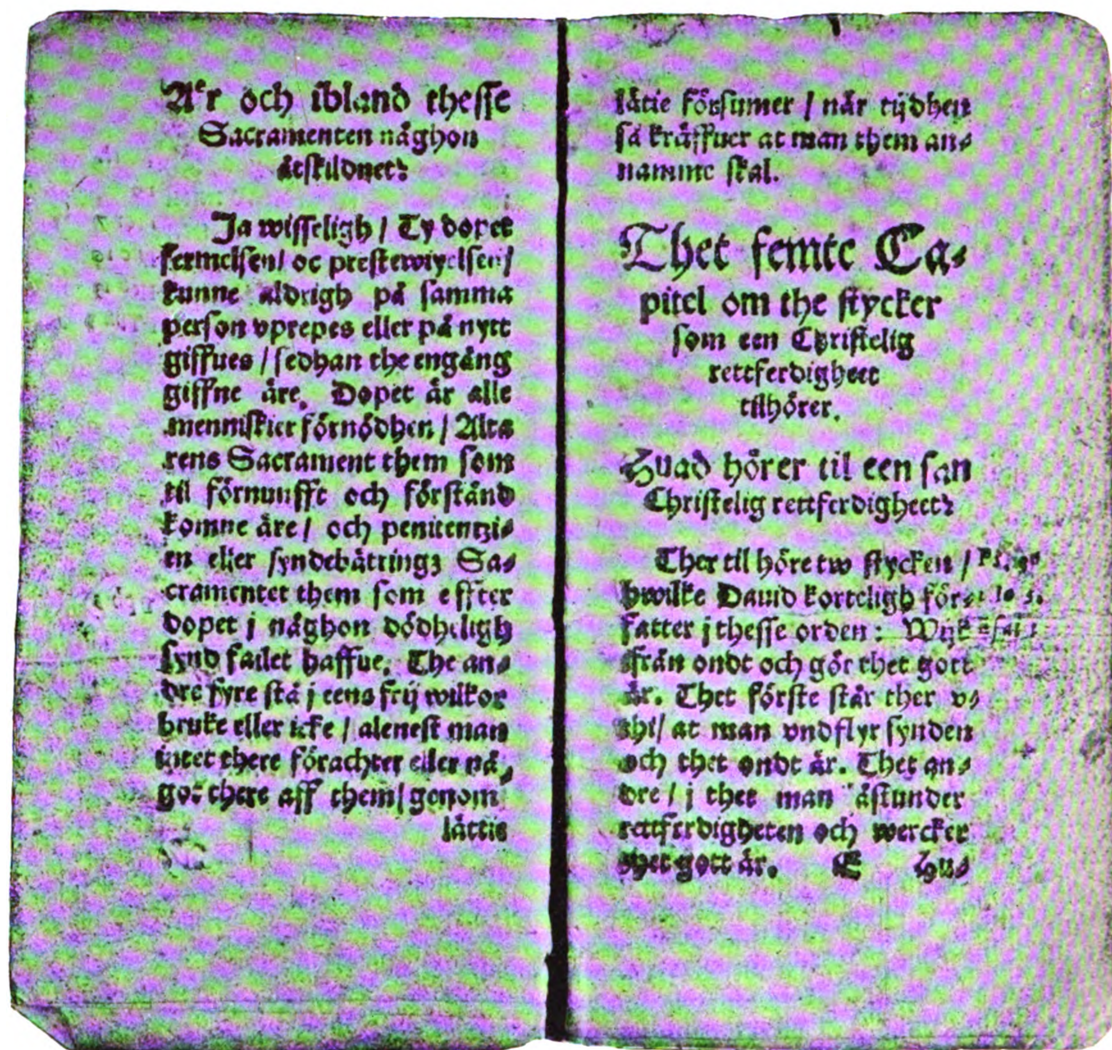

fritet på / at icke alle the som
i then almenneligha kyrkie
döpte äre / skole bekomme
thet ewighe lyffuet / vthan
the som effter döpzens vnd-
fångelse rette och Christeligh
leffue: thet är / the som affe-
stå ifrån laster och köttens
begierelse. Ty lijke som o-
trogne / kättere och Schis-
matiske icke bekomme him-
merike / Så kunne icke
häller the Catholiske thet be-
komme / som vthi synden
leffue.

Fig. 2.

att sprida ut boken kan man hafva nöjt sig med att trycka den viktigaste delen och låta en möjligen redan för trycket färdig senare del anstå. Hela boken talar om en synnerligen bråd tillkomst. Ortografien och språket äro ojämnare än i någon annan af mig känd samtida svensk bok. För korrekturläsning har det tydligen ej funnits mycken tid. Det vimlar af tryckfel; bokstäfver hafva omkastats och bortglömts eller blifvit oriktigt tillagda (fig. 3). Mycket vanlig är en förväxling af vissa bokstäfver såsom t. ex. af b och h, r och e, o. s. v. Ytterligare är katekesen synnerligen torftigt utstyrd, den saknar hvarje tillstymmelse till dekoration, frånsedt några få rössjor och slutstycket på sista sidan. Till detta kommer ännu att själfva trycket utfallit

Är och ibland thesse
Sacramenten någhon
åtskildnet?

Ja wisselig / Ty dopet
fermelsen/ oc presteewiyelsen/
kunne aldrigh på samma
person vprepes eller på nytt
giffues / sedhan the engång
giffne äre. Dopet är alle
menniskier förnödhen / Alta
rens Sacrament them som
til förnunfft och förstånd
komne äre / och penitentzi
en eller syndebätrings Sa
cramentet them som effter
dopet j någhon dödheligh
synd fallet haffue. The an
dre fyre stå j eens frij wilkor
bruke eller icke / aleneft man
icket there föracht eller nå
got there aff them / genom
låttie

låttie försumer / när tijdhen
så kräffuer at man them an
namme skal.

Thet femte Ca
pitel om the stycker
som een Christelig
retferdigheet
tilhörer.

Hvad hörer til een san
Christelig retferdigheet?

Ther til höre two styckena / Psal.
hwilke Dauid kortelig för 34.
fatter j thesse orden: Wijk
ifrån ondt och gör thet gott
är. Thet första står ther v
thi/ at man vndflyr synden
och thet ondt är. Thet an
dre / j thet man åstunder
rettferdigheten och wercker
thet gott är. E Hua

Fig. 3.

mycket ojämnt. Några sidor hafva fått så rikligt med trycksvärta, att bokstäfverna i orden gått i hop, på andra ställen åter är texten otydlig af rakt motsatt orsak. Det tillstånd, i hvilket HUB:s exemplar nu befinner sig, kan äfven leda till antagandet, att åtminstone det icke fått den fortsättning kustoden hänvisar till. Den likartade slitning första och sista bladet varit utsatta för, vittnar om att dessa lika lång tid fått tjäna som omslag åt de öfriga, och sedan boken bundits förefaller det som intet blad eller ark bortrifvits.

En annan om också svag möjlighet är, att kustoden på katekesens sista bevarade sida hänför sig till den svenska grammatik, som på Possevinos föranstaltande utarbetats och som förelåg i manuskript vid tiden för Possevinos andra besök i Sverige[1]. Meningen var, att denna grammatik skulle tryckas och sammanbindas med den redan utkomna svenska öfversättningen af Canisius' katekes[2]. Men tryckningen kom icke till stånd, och Possevino synes icke själf hafva varit riktigt nöjd med grammatiken, ty den 7 nov. 1580 omtalar han, att han gifvit Petrus Cuprimontanus, en svensk elev i Olmütz' seminarium, i uppdrag att genomse den i Sverige utarbetade svenska grammatiken[3].

Katekesen saknar i sitt nuvarande skick alla uppgifter om tryckningsorten eller året. De äldre svenska historikerna och bibliograferna hafva lämnat rätt varierande meddelanden därom. Enligt Messenius[4] öfversattes Canisius' lilla katekes på svenska och trycktes i Danzig år 1579. Den hörde enligt honom till de katolska böcker, af hvilka fulla kärl inhämtades till Sverige, där den var mycket efterfrågad. Stiernman[5] håller före, att boken utkom först år 1604; tryckningsorten känner han ej. E. M. Fant[6] och troligtvis efter honom Wieselgren[7] lämna uppgiften, att katekesen utkom i Danzig 1572. G. F. Fant[8] och Hammarsköld[9] anse äfven Danzig vara tryckningsorten, men året för dess utgifning är dem obekant. — Tillförlitligare uppgifter om katekesens tillkomst har pater Theiner lämnat i sitt på källforskningar främst i Vatikanens arkiv grundade arbete *Schweden und*

---

[1] Om denna grammatik se: AHLQVIST, *Anteckningar om en svensk språklära under 16:nde seklet.* (*Historiskt bibliotek,* 6, Sthlm 1879, s. 259 ff.)

[2] I en anonym berättelse om händelserna under Possevinos vistelse i Vadstena 1580 säges: ad quae item accessit novae grammaticae Sueticae procurata conscriptio, quae paulo post, Deo aspirante, edetur in lucem, adjuncto Canisii catechismo. AHLQVIST, a. u., s. 263.

[3] Ei (Petro Cuprimontano) vero injuncta est cura ut .... Grammaticam Sueticam, quam in Suecia confici curaveram, revideat, ut ante jam editum Suedice Catechismum poni possit. (THEINER, a. a., II, s. 318; AHLQVIST, a. u., s. 263).

[4] *Scondia illustrata,* T. VII, s. 55, och T. XV, s. 140.

[5] *Bibliotheca Sviogothica* (Sthlm 1731), s. 83.

[6] *Annales typographici seculi decimi sexti in Svecia*, P. II (Ups. 1794), s. 26. Fant hänvisar till SCHEFFERUS' *Svecia literata,* p. 325, men denne ger ingen upplysning hvarken om orten eller året för bokens tryckning. Fants uppgift måtte bero på en missuppfattning af Messenius. År 1572 infördes enligt denne massor af katolska böcker till Sverige, men en svensk öfversättning af Canisius' katekes nämner han icke. Det är först för år 1579 han omtalar denna bok.

[7] *Sveriges sköna litteratur,* III (Lund 1835), s. 143, n. 3.

[8] A. a., s. 135.

[9] A. a., s. 205.

seine Stellung zum heiligen Stuhl. Enligt honom trycktes boken i Stockholm i slutet af år 1579[1], och alla forskare, som senare omtalat katekesen, hafva varit af samma åsikt[2].

På hvilket aktstycke Theiner grundar sitt påstående att boken utkom i Stockholm, framgår ej af de urkunder han aftrycker i andra delen af sitt ofvannämnda verk, men hans uppgift måste, så vidt jag kan finna, vara riktig. Bokens typografiska utstyrsel vittnar om att den utgått från det kungliga tryckeriet, som vid denna tid förestods af Anders Torstensson. Titelbladet lämnar en profkarta på de frakturtyper, som förekomma i boken, och dessa äro samtliga använda af det kungl. tryckeriet i samtida eller nästan samtida skrifter. Titelns första rad är satt med tryckeriets stora rubriktyper, den andra med Liturgins af 1576 texttyper, den tredje med typer, som förekomma t. ex. i 1567 års katekes. I den fjärde och de följande raderna ha användts tryckeriets vanliga texttyper, med hvilka flera samtida skrifter äro satta, t. ex. 1578 års Passio, Evangeliiboken af 1579 och Benedictus Olai Läkere-Bok af 1578. Den fina kursiv, med hvilken de i marginalerna talrikt förekommande hänvisningarna till Bibeln och kyrkofäderna äro tryckta, är densamma som användts i förklaringarna i Liturgin 1576. De ytterst sparsamt förekommande rössjorna höra likaså alla till tryckeriets förråd. Slutligen bevisar slingornamentet på det sista bevarade bladet alldeles afgjordt, att katekesen är ett alster af det kungliga tryckeriet. Slingan är på tvenne ställen afbruten, alldeles lika som i 1567 års psalmbok, där äfven samma slutstycke användes på sidan CVII a. Detta bevisar, att samma kliché användts i bägge fallen.

Som nämndt antages numera allmänt, att katekesen utkom i slutet af år 1579[3], men om än mycket talar för att denna åsikt är riktig, finnes det å andra sidan en omständighet, som ganska afgjordt tyder på att den tidigast

[1] I, s. 598—599.

[2] AHLQVIST, a. u., s. 265. — SCHÜCK, a. a., s. 263. — BRANDRUD, a. a., s. 166. — BOLIN, a. u., s. 55.

[3] Theiner, I, s. 598, finner, att Possevinos bref af den 14 nov. 1579 till jesuitpatern Stanislaus Warszewicki ger vid handen, att katekesen var tryckt redan före detta skrefs. Possevino, som af fruktan för pesten lämnade Stockholm och efter en tids vistelse på Lindö, en ö i Mälaren, sedermera flyttade till Torfvesund, skref därifrån samma dag han anländt dit sitt högintressanta bref. Possevino berättar i detta bland annat (THEINER, II, s. 201), att han genom en svensk tolk undervisat folket på Lindö i katekesen (coepimus operam dare catechismo per interpretem Suecum docendo). I mitt tycke tala dessa ord snarare *emot* antagandet att Possevino vid sin undervisning begagnade sig af den tryckta svenska katekesöfversättningen. Hade han gjort det, skulle den i sin framställning vanligen mycket utförlige Possevino säkert hafva omtalat det, liksom han äfven, i händelse katekesen redan utkommit från trycket, bland ortens befolkning utdelat exemplar af densamma och antagligen omnämnt detta.

i mars 1580 lämnade tryckpressen. Possevino gaf nunnorna i Vadstena under sin vistelse därstädes från midten af februari till midten af mars 1580 vissa förhållningsregler[1], och bland dessa var äfven följande: Ut catechismum Canisii manuscriptum, et suetice versum, quem dedi, bis in anno saltem, publice in refectorio legant: moniales autem, quae norunt scribere, sibi unaquaque describat, ut etiam puellas, quas apud se habent, eundem edoceant. Om katekesen redan då var tryckt, hvarför gaf han nunnorna ett handskrifvet exemplar och hvarför skulle nunnorna afskrifva boken? Possevino hade icke behöft spara på upplagan; den var ju rikligt tilltagen, och man var i allmänhet ej knusslig, när det gällde att sprida propagandaskrifter. Var den svenska öfversättningen af Canisius' katekes således icke tryckt ännu vid tiden för Possevinos vistelse i Vadstena, är å andra sidan säkert, att den utkommit före den 25 juli 1580, ty den dagen sände Possevino från Stegeborg till Nils Gyllenstierna svenska och latinska katolska katekeser[2].

Theiner låter katekesen utgifvas på föranstaltande af Possevino[3]. Klosterlasse är dock den, som först planlagt utarbetandet af en svenskspråkig katolsk katekes. Han omtalar denna sin afsikt i ett till jesuitgeneralen Mercurianus ställdt bref, dateradt den 29 okt. 1576[4]. Troligt är likaså att Klosterlasse själf är öfversättaren, något som äfven andra forskare förmodat[5]. Theiner säger visserligen, att Possevino lät verkställa öfversättningen af katekesen i Rom af svenska elever vid Collegium germanicum därstädes[6]. Men å andra sidan låter Theiner dessa samma elever äfven hafva åstadkommit den tidigare nämnda svenska grammatiken, om hvilken dock Possevino själf uttryckligen på tvenne ställen säger, att den utarbetades i Sverige[7]. Detta gör att man äfven kan tvifla på Theiners uppgift rörande katekesen. Det är språket i katekesen som låter mig i Klosterlasse se öfversättaren. Jag är icke filolog och borde därför ej yttra mig i denna sak, men den som sysslat litet med den svenska reformationens skrifter finner lätt, att katekesens språk icke är af den vanliga dåtida typen. Det förefaller mig som hade danskan eller

---

[1] THEINER, II, s. 156.

[2] Ibid., II, s. 226.

[3] Ibid., I, s. 495 o. 598.

[4] H. BIAUDET, *Documents concernant les relations entre le Saint-Siège et la Suède durant la seconde moitié du XVIe siècle*, II: 1 (Genève 1912), Nr 103.

[5] BRANDRUD, a. a., s. 144. — PERGER, a. a., s. 92. — BOLIN, a. u., s. 56.

[6] I, s. 495 o. 598.

[7] THEINER, II, s. 318. I en skrifvelse till de svenska riksråden 1580 säger Possevino: Secundo affero mecum grammaticam suedicam, qvam curavi hic confici.... H. SPEGEL, *Skriftelige Bewis' hörande till Swenska Kyrckio-Historien* (Ups. 1716), s. 105.

norskan starkt influerat detta. Jag har visat katekesen för specialister i nordiska språk, och dessa trodde sig efter en flyktig granskning af språket kunna gifva mig rätt i mitt förmodande. Och är det så, kunna vi ej betvifla, att Laurentius Norvegus står för öfversättningen. Jag har ej varit i tillfälle att jämföra språket i katekesen med språket i någon autentisk svensk eller dansk skrift af Klosterlasse. »Satans bref», hans våldsamma smädeskrift, har i den redaktion, som varit mig tillgänglig, ett starkt moderniseradt språk[1] och duger ej som jämförelsematerial. Tyvärr har jag på grund af nu rådande förhållanden icke lyckats få veta, huruvida H. Biaudet under sina forskningar i italienska arkiv funnit något, som skulle belysa denna fråga. Han fullbordade före sin död ett arbete om Klosterlasse, men detta föreligger endast i manuskript, förvaradt i Rom.

När pesten hösten 1579 och vintern 1580 härjade i Stockholm, lämnade jesuiterna hufvudstaden. Endast Klosterlasse stannade kvar och verkade under denna hemska tid kanske mer oförtrutet än någonsin för den katolska saken. Han predikade i klosterkyrkan på Gråmunkeholmen, han utdelade nattvarden åt de döende och han spridde katolska andaktsböcker[2]. Då det just var vid denna tid Canisius' katekes trycktes, är det en gifven sak, att han öfvervakade dess tryckning och sedan i främsta rummet verkade för dess spridning. Klosterlasse framstår således, om mina antaganden äro riktiga, såsom initiativtagaren till katekesöfversättningen, såsom öfversättaren och såsom den förnämste af bokens spridare. Utan öfverdrift gör boken således skäl för benämningen »Klosterlasses katekes».

Det är klart att lutheranerna och i främsta rummet naturligtvis det lutherska prästerskapet med allt annat än glada känslor sågo denna »papistiska» bok i svensk öfversättning spridas land och rike kring. I den äldre svenska litteraturen lyser äfven hatet till boken mångenstädes igenom. Abrahamus Angermannus klagar bittert öfver att »Canisius' katekes och andra papistiska böcker blifvit på den renaste svenska öfversatta och tryckta, hvarigenom mångas sinnen blifvit förvillade»[3]. Petrus Rudbeckius säger i sitt företal till 1625 års katekesupplaga: »Tagh tigh til wara för andra Catechismi ... och i synnerhet then Påveska Canitij och Ecci, som länge sädhan på Swensko äro uthspridda»[4]. Laurentius Raimundius[5] berättar indig-

[1] LAURENTIUS RAIMUNDIUS, *Historia Liturgica*, utg. af Stiernman (Sthlm 1745), s. 21 ff.

[2] BRANDRUD, a. a., s. 165–166. — BOLIN, a. u., s. 42.

[3] SCHÜCK, *Svensk literaturhistoria*, I, s. 263.

[4] COLLIJN, *Fragment af en katekes från år 1622.* (*Kyrkohistorisk Årsskrift*, 10, s. 143).

[5] A. a., s. 108.

nerad, att »förbod gjordes, nemligen att Catechismus med sanna och Evangeliska uttydningar och oförfalskade läror skulle ungdomen aldeles warda förbudna att höra och lära . . . men twärt om de många Papistiska böcker, som wordo här i Riket införda som Catechismus Canisii, item consultationes Cassandri, som utgingo på wårt Swenska mål af trycket: item Eccii enchiridion . . . skulle ungdomen i Scholarne föreställas». Det lutherska prästerskapets väl förståeliga ovilja och en däraf föranledd lust att förstöra boken hafva väl medverkat till att den svenska öfversättningen af Canisii katekes sedan länge »räknas bland de aldra raraste svenska Böcker»[1].

Klosterlasses verksamhet i Stockholm blef icke långvarig. Hans hänsynslösa uppträdande mot lutheranerna uppväckte slutligen en storm af ovilja emot honom, och i hufvudstaden tillställdes våldsamma upplopp, riktade mot honom och kollegiet. Till slut måste konungen ingripa, och för att lugna befolkningen förvisade han Klosterlasse från Stockholm till Lindö och Torfvesund. Den 10 aug. 1580 lämnade han i sällskap med Possevino för alltid Sverige.

* * *

Af en ren tillfällighet är det mig möjligt att meddela hvarifrån katekesen kommit till HUB. I ett sammelband med Visingsborgstryck fann jag en lapp, på hvilken stod antecknadt bland annat följande: Till Kejserl. Alexanders Universitetets Bibliothek föräras af f. d. Länsman P. A. Lignell i Saltviks socken: A) Ett Band in 4:to innehållande . . . (titlarna på 7 Visingsborgstryck). B) En liten Catechismus eller kort summe på then Catholiske troo . . . Petri Canisij.

När den värdefulla gåfvan öfverlämnades till biblioteket är icke upptecknadt. Men gifvaren, som var född 1813, erhöll, efter att i mer än 40 år hafva beklädt kronolänsmansbefattningen i Saltvik, afsked 1879 och dog något år därefter. Biblioteket emottog antagligen boken i början af 1880-talet.

Det enda bevarade exemplaret af »Klosterlasses katekes» är således tillvarataget i Saltvik på Aland, den socken där Klosterlasses bittre och fanatiske motståndare Abrahamus Angermannus en tid verkade som kyrkoherde, förvisad från Sverige för sitt motstånd mot »Röda boken». En egendomlig ödets lek!

[1] HAMMARSKÖLD, a. a., s. 205.

NYA FREDRIKA BREMER-PAPPER I KUNGL. BIBLIOTEKET

Af

O. WIESELGREN, Stockholm

ÅR 1915 FÖRVÄRFVADE KUNGL. BIBLIOTEKET genom köp af f. d. notarien G. Ehnemark i Stockholm en del handskrifter af Fredrika Bremer. Samlingen utgjordes af lösa blad, hopförda i tvenne buntar, men alldeles oordnade och utan hvarje inbördes sammanhang. Då papperen innevarande höst blifvit genomgångna i och för katalogisering — att detta ej skett tidigare har berott på mellankommande omständigheter af olika slag — har det visat sig, att man af dem kan hämta åtskilliga bidrag till kännedomen både om Fredrika Bremers personlighet och hennes verk. En kortfattad redogörelse för samlingens innehåll torde därför i denna tidskrift vara på sin plats.

Hufvuddelen af samlingen utgöres af ett stort antal excerpter från skilda författare. Fredrika Bremer har tydligen haft för vana att alltid, då hon läste något nytt arbete, anteckna hvad som särskildt intresserade henne och bevara det. Dessa excerpter äro visserligen gjorda utan allt system och troligtvis i många fall ganska mycket på måfå, under inflytande af stundens stämning eller med tanke på planerade litterära verk, men trots detta äro de af ett visst intresse så till vida, att de visa oss, hvad Fredrika Bremer ansett särskildt viktigt och anmärkningsvärdt i de böcker, hon läste. Att hon åtminstone under sina tidigare år var en mångläserska af första ordningen veta vi ju både genom hennes egna meddelanden och genom hennes korrespondens med Böklin. De excerpter, som befinna sig i föreliggande samling, bestyrka till fullo detta intryck. Hon har läst en otrolig mängd arbeten af det mest skiftande slag och synbarligen nedlagt mycken möda på att tillgodogöra sig deras innehåll. Men man har samtidigt ett starkt intryck af den brist på konsekvens och målmedvetenhet, som alltigenom präglade hennes studier. Hon läser skönlitteratur, historia, filosofi och teologi, allt med samma energi men utan att göra fullt klart för sig, hur mycket möda och hur lång tid det skulle kosta att grundligt sätta sig in blott i ett enda af dessa fack. Särskildt ägnar hon en utomordentlig uppmärksamhet åt teologien och bibelforskningen. Ur Olshausens bekanta bibelkommentar har

hon gjort en mängd excerpter, och äfven en hel del andra verk af liknande art ha varit föremål för hennes intresse. Egendomligt är, att det enda större citat från Goethe, som förekommer i hela samlingen, berör just frågan om bibelstudiets metodik; det är hämtadt ur Dichtung und Wahrheit, tredje delens tolfte bok, där Goethe berättar, huru han bemödat sig att utveckla en kritisk metod, som bättre än den dittills använda skulla möjliggöra inträngandet i bibelordets egentliga mening. Citat ur Goethes vittra skrifter söker man däremot förgäfves, och man kan icke underlåta att ställa detta i samband med den tvekan, som Fredrika Bremer enligt egen uppgift ständigt kände såväl inför Goethes hela tankevärld som inför hans klassiska konstuppfattning.

Af öfriga stora tyska författare, som Fredrika Bremer excerperat, stå Schiller och Jean Paul i främsta rummet. Den förstnämnde representeras af en rad utdrag ur Wallenstein, den senare genom ett antal fragment ur Titan, samlade i ett litet 24-sidigt häfte, på hvilket står skrifven titeln »Guldkorn». Den förkärlek för Jean Paul, som Böklin ingifvit henne, visar här sitt resultat. Ett annat verk, som tydligtvis mycket sysselsatte henne, är den bekante diplomaten och politikern Bunsens religionsfilosofiska verk Gott in der Geschichte, ur hvilket hon gjort talrika utdrag. Det intresse, hon visade Bunsens författarskap, var efter all sannolikhet åtminstone delvis motiveradt af personliga skäl; hon hade nämligen själf sammanträffat med Bunsen dels i London, där han verkade som preussisk minister, dels äfven senare i Tyskland, och mottagit ett mycket starkt intryck af hans personlighet.

För öfrigt visa hennes excerpter, att hon öfvervägande sysselsatte sig med religionsvetenskapliga och filosofiska verk. I allmänhet har hon nöjt sig med att skrifva af de ställen, som intresserat henne, utan att bifoga några reflexioner, men här och där tager hennes temperament öfverhand, och då kastar hon ned på papperet konturer till en kritik eller en studie, som naturligtvis i de flesta fall aldrig kom att slutföras. Ganska märklig är den skarpa ton, som hon anslår i sina reflexioner öfver den bekante amerikanske religionsfilosofen Thomas Paines bok The age of reason. Dess rationalistiska tendens kunde naturligtvis ej tilltala henne, och det inflytande, som hans verk utöfvade på samtiden, ansåg hon synnerligen olyckligt. Med tydlig harm talar hon om hans »starrslagna blick» på bibelordet, och i sin allmänna karakteristik af hans skriftställarskap förklarar hon, att »hans ensidighet är lika märkvärdig som hans sjelfkärlek och tro på att han ser djupare än alla andra». I detta fall har hon gifvit sig osedvanligt god tid att skrifva ned sina tankar; eljest verka hennes nedkastade intryck

mera impulsiva och improviserade. Karakteristiskt för detta hennes vanliga sätt är ett ställe, där hon afskrifvit några rader ur ett franskt arbete, hvilka gå ut på att visa kvinnans vidtgående inflytande öfver mannen. »Les hommes seront toujours ce qu'il plaira aux femmes; si vous voulez donc qu'ils deviennent grands et vertueux, apprenez aux femmes ce que c'est que grandeur d'âme et vertu». Detta onekligen mera välmenta än praktiska recept för mänsklighetens förbättring har väckt Fredrika Bremers skepsis, och för att gifva uttryck åt sina känslor har hon nedanför sista raden tillfogat orden: »Hä hä! Hjelper inte!» På samma sätt skrifver hon ett »Bravo!» under några rader ur George Sands Consuelo, som särskildt tilltalat henne.

Att Fredrika Bremer läst George Sand och beundrat hennes skriftställarskap är lätt förklarligt, då deras sträfvanden trots stora inbördes personliga olikheter på många punkter sammanföllo; den svenska kritiken hade också jämfört dem med hvarandra, då En dagbok utkom (på hösten år 1843). Men för öfrigt synes hon ej ha haft något djupare intresse för den dåtida franska litteraturen. Hon har visserligen gjort en del utdrag ur Michelets Histoire de France och ur Victor Hugos Les Misérables, men för den öfriga franska romantiken tycks hon föga ha intresserat sig. Däremot var hon förtjust i Walter Scott; ur hans böcker har hon gjort talrika utdrag, och hans biografi af J. G. Lockhart har hon studerat med stor ifver. Bland excerpterna kan ett förtjäna att antecknas, nämligen det ställe, där Lockhart omtalar, att Walter Scott ej var någon särdeles stor beundrare af Goethe. Man tycker sig märka Fredrika Bremers belåtenhet med att hafva funnit en auktoritet, hvilkens uppfattning i denna fråga öfverensstämde med hennes egen.

Betraktar man den här omtalade excerptsamlingen i dess helhet, så kan man, som redan i det föregående blifvit framhäfdt, ej undgå att få ett visst intryck af planlöshet. Man finner, att Fredrika Bremer bedömt sig själf alldeles riktigt, då hon i juli 1843 skref till Böklin: »Jag känner att min tid för allvarligare bokstudier är förbi... Mina ögon och mitt lynne fordra befallande ett mera praktiskt tänkande, och från den ståndpunkt, jag vunnit, och med den kunskap, jag har, måste jag hädanefter vända mig till det lefvande lifvet och lära och verka däri efter min kraft». Böckerna blefvo alltid för henne det sekundära i förhållande till lifvet, och den skolning, som hon genomgått under sin samvaro med Böklin, var ej så genomgripande, att hon därunder hunnit förvärfva sig någon verklig arbetsmetod. Hon kände också själf, att hennes väsentliga styrka låg i positivt arbete, och det är därför mycket förklarligt, att hennes studier visa både luckor och inkonsekvenser.

Intressantare och viktigare än excerptkollektionen äro emellertid de litterära fragment och utkast, som med den Ehnemarkska samlingen kommit i Kungl. bibliotekets ägo. Af fullt utförda arbeten finnes där endast ett, men detta är i gengäld mycket intressant, i det att det visar oss, att Fredrika Bremer äfven haft lust att försöka sig som dramatisk författarinna. Det är ett litet lustspel i en akt, betitladt Gumman; hufvudpersonen är den från Presidentens döttrar välbekanta mamsell Rönnqvist, hvilken presenteras som något till åren kommen och bosatt i Stockholm, där hon lefver på sina under fyrtio års guvernantverksamhet gjorda besparingar. Intrigen är mycket enkel: en konflikt mellan en temperamentsfull gammal major vid namn Knallhatt och hans lika hetsige son Adolf, uppkommen i anledning af den senares böjelse för majorens vackra och dygdiga men tyvärr också fattiga fosterdotter Amélie. Slutet är naturligtvis lyckligt, och den som träder emellan i egenskap af räddande ängel är just den gamla mamsell Rönnqvist själf. Stycket är skrifvet med ej obetydlig verve, om också dialogen verkar mera skrifven än talad, och figurerna äro förträffligt karakteriserade, särskildt den gamle argsinte majoren.

Det bäst bevarade af fragmenten är en ofullbordad berättelse med titeln Stilla lif, som föreligger i tvenne utkast. Såvidt man kan se, har författarinnan icke afsett att skrifva någon egentlig novell, ty af intrig eller handling i detta ords vanliga bemärkelse finnes i de bevarade partierna ej något spår. Det hela har synbarligen nedskrifvits blott som en liten genrebild, delvis med moraliserande syftning. Författarinnan skildrar en ensamstående änka, som trots det att hon lefver i knappa yttre omständigheter och under särdeles trånga förhållanden likväl förstår att gestalta sitt lif så, att det får värde och betydelse både för henne själf och hennes omgifning. Ämnet har tydligtvis varit henne kärt; man ser af de många strykningarna och rättelserna, att hon gång efter annan återkommit till motivet för att gifva det slutgiltig utformning, fastän det ej velat lyckas. Förmodligen har hon själf märkt, att frånvaron af handling var en betänklig brist hos skildringen, och då hela dess miljö var af den art att någon egentlig händelseutveckling svårligen kunde inkomponeras i densamma, har hon till slut låtit ämnet falla och lämnat sina utkast i ofullbordadt skick.

Af ett visst litterärt intresse är äfven en annan, likaledes ofullständigt bevarad handskrift, en volym i liten oktav, utan pärmar och innehållande 97 + 99 sidor i två olika pagineringar. Den synes härröra från 1830-talet och har varit en koncept- eller anteckningsbok, där Fredrika Bremer nedkastat en del skisser och notiser af skilda slag. Där förekommer bland

annat ett par novellfragment, några dikter — däribland den bekanta Morgonsång den 24 oktober 1828, »Nu är stilla salig hvila», — en del aforismer och åtskilliga förarbeten till aldrig utförda litterära arbeten, noveller och berättelser. Ganska märklig är en liten självbiografisk skildring, som lämnar ej oviktiga bidrag till kännedomen om Fredrika Bremers ungdomslif. »Jag hade i min ungdom ej det ringaste af hvad man kallar takt», börjar hon. »Ja jag var förunderligt illa lottad i den vägen och förfelade alltid gränsen af det passande och behagliga. Jag hade lif, mycket mod, jag var ej utan gåfvor, — nå väl, — ända till tjugusex års ålder var jag verkeligen behaglig för ingen. Jag hade haft några älskare men som sågo mig blott kort tid och på lyckliga stunder, men jag hade ingen *vän*, ingen som fann sig väl med mig. Jag störde, jag stötte så lätt, jag var otreflig, och den slags kraft, jag kände inom mig, narrade mig blott att göra dumheter. Jag försökte flera slags olika sätt att vara, men måste dock snart tillstå för mig, att jag lyckades i intet. Jag kände det med plåga — jag tyckte mig så ensam. Det dop af smärta, som jag genomgick, födde verkeligen innom mig ett nytt sjelfständigt lif, det födde sann godhet — begär att i lifvet söka det ena nödvändiga.» I fortsättningen skildrar hon, huru hon genom en tillfällighet kommit på det klara med hvad som egentligen fattades henne och huru hon medvetet och konsekvent börjat arbeta på sin förbättring. Samtidigt tog hon lektioner i teckning för en gammal gubbe vid namn Fahlcrantz, »ett för kuriöst original, gammal, fattig, smutsig, fläckig (till kläderna) och så utförlig i allt att han ej kom ut med något, men funderade på en mängd saker och sökte göra sig en filosofisk reda för allt; hans utförssätt var sådant att man ofta kunde tro honom vara förryckt». Den omilda kritik, som denne riktade mot hennes konstnärliga försök, blef för henne af mycket stor betydelse; hennes självkritik skärptes, hon vande sig att mera än förr gifva akt på hvad hon tog sig för, och hennes blick för verkligheten utvecklades. Tyvärr är denna självbiografiska framställning ej utförd; i fullständigt skick skulle den säkerligen ha erbjudit stort intresse.

Bland andra anteckningar i det nämnda häftet finnes äfven en, som berör ett ämne, hvilket ofta sysselsatt Fredrika Bremer, nämligen problemet om djurens roll i skapelsen. Djurens lidande förekom henne alltid som en mörk skugga, sträckande sig öfver hela tillvaron. »Allsmäktige Gud!», utbrister hon, »hvarföre denna fläck, denna oupplösliga fråga i din skapelse — Djurverldens lidande! De arma offren ligga timmar, dagar, månader, år under tortyren — och de kunna intet förädla, ingen kraft utbilda i sig under lidandet — och de ha ingen odödlighet!!! Ach! de dumma Apostlarne,

som icke tänkte på att fråga frälsaren om dem och deras öde. Hade jag lefvat på den tiden skulle jag ej lemnat honom i fred innan jag fått lugn deröfver. Huru mycket mera skulle icke verlden veta om ett fruntimmer varit en af de tolf!»

Lika starkt personlig färg som denna ha åtskilliga andra hastigt och i en ögonblicklig stämning nedkastade anteckningar. Några rader, daterade den 15 januari 1835, förtjäna att anföras. »När jag kommer så in i tänkandets labyrint», skrifver hon, »att jag ej ser mig god till att komma ut, då jag ej vet hvarthän för Ideer och irrbloss, då tar mig en otålighet och en förtviflan och begäret tar mig att vända mig ifrån detta lif och till ett verkligare. Jag vill kyssa en Man, amma ett barn, sköta ett hushåll, göra lyckliga och ej tänka utom för dem och för att prisa Gud.» På flera andra ställen finner man likartade uttalanden, som visa hur liflig och stark känslan för hemlifvets och familjesamhörighetens lycka var hos henne, och mellan raderna kan man ofta läsa en antydan om, att hon ej utan saknad låtit allt dylikt gå sig förbi. Man vet ju emellertid af hennes förhållande till Böklin, att hon hyste en slags instinktiv förskräckelse för att definitivt bestämma sig i denna fråga. Att denna hennes tveksamhet och obestämdhet äfven af henne själf uppfattades som en svaghet är sannolikt; det låter som en personlig bekännelse, präglad af en viss resignation för eget vidkommande, då hon skrifver: »Det är med giftermål som med badning uti öpna sjön. Det är *plumsen* som är svår; sen den är gjord blir man snart husvarm i elementet och blir stärkt af badet.» Här uttrycker hon sig visserligen med humoristiskt tonfall, men under skämtet ligger det säkerligen ganska mycket allvar.

Bland de strödda anteckningarna finner man äfven några, som förtjäna en närmare uppmärksamhet, då de gifva oss en inblick i Fredrika Bremers sätt att förbereda sina litterära arbeten. Att hon gärna i sina skildringar gick tillbaka på egna minnen och erfarenheter är oss ju väl bekant; de här befintliga notiserna ge oss emellertid äfven en ganska god föreställning om hur hon gick tillväga. På ett blad finner man exempelvis följande rader: »De gamla Lewenhaupts i Alingsås; deras uppträdande på balerna; hur de omgifvas af stadens borgerskap; hur döttrarna komma fram och niga för gamla grefvinnan och hon ser på deras klädningar, berömmer dem, frågar om de äro hemväfda». Det är tydligt, att denna direkt efter verkligheten gjorda anteckning — »de gamla Lewenhaupts» äro generalen grefve Charles Emil Lewenhaupt och hans maka, född friherrinna Alströmer, grefvinnan Stina Sommerhjelms föräldrar, hvilka voro bosatta i Alingsås — är afsedd att tjäna som underlag för en scen i något tillämnadt arbete. En annan

anteckning är afsedd att lämna material för en karaktärsstudie: »Gamla Fru Uggla. Hennes hunger på (njutning af) folks olyckor och ledsamheter, profetior om sjukdom och död; ett blekt sjukligt ansikte just en fest för henne. Njutning att beklaga folk: Ack de sju mamsellerna Dufva! hur är det med dem alla?... Alla ännu ogifta? Det är ett olycksöde att ha så många döttrar. Man blir både kroppssvag och sinnessvag af att få många barn. Etc.» Förmodligen har Fredrika Bremer haft som regel att på detta sätt skrifva ned sina iakttagelser, teckna en karaktär eller skildra en situation, i afsikt att sedermera göra bruk däraf i lämpligt sammanhang. Hon gjorde sig knappast ens för sitt eget vidkommande någon möda att dölja detta. I inledningen till det här ofvan omtalade novellfragmentet »Stilla lif» skrifver hon följande för hennes författarteknik ganska karakteristiska ord: »Ty — ser ni — jag hittar ingenting särdeles på af mig sjelf, jag har ingen sjelfskapande fantasi; men vår herre gaf mig öga och öra för lifvet och verkligheten — och de gestalter, jag der ser, dem kan jag fatta opp och sedan sätter jag dem ihop med vissa tankar och åsigter som — icke heller ha sin...» Tyvärr saknas fortsättningen af uttalandet, men äfven i sin ofullständiga form kan det på goda grunder anses betecknande för Fredrika Bremers uppfattning af det litterära arbetets teknik och metoder.

De smärre skisser och berättelser, som förekomma i den Ehnemarkska samlingen, äga knappast något större intresse. Några af dem behandla dödsscener och bära titlar som »En fattig mans dödsbädd», »En ung flickas dödsbädd», »En dödsstund» o. s. v. Tvenne skisser, den ena utförd, den andra blott påbörjad, behandla »Dagningar i dödsstunden». I en annan, betitlad »Besöket», skildras, hur en man, förtviflad och tillintetgjord efter sin hustrus död, återföres till lifvet därigenom att hans bortgångna makas ande uppenbarar sig för honom. Man får af dessa berättelser ett ytterligare belägg för den afgörande betydelse, som dödstanken haft för Fredrika Bremers hela inre lif och därmed naturligtvis äfven för hennes författarskap. Ur konstnärlig synpunkt äro dessa småsaker emellertid föga anmärkningsvärda.

Som helhet betraktad kan den här omtalade samlingen visserligen icke anses innehålla något, som i mera väsentlig grad förändrar vår uppfattning af Fredrika Bremers personlighet eller författarskap, men den erbjuder dock, som vi i det föregående sett, så mycket af intresse, att Kungl. biblioteket har all anledning att glädja sig öfver dess förvärfvande, så mycket mer som Fredrika Bremer hittills i dess handskriftssamling endast varit svagt företrädd.

STEPHANUS JOHANNIS STEPHANII MANUSKRIPTSAMLING

Af

ELLEN JØRGENSEN, København

I SAXOUDGAVEN i Prolegomena ad notas uberiores nævner St. Joh. Stephanius, at han ejer et Haandskrift fra Roskilde, en russisk Evangeliebog, i hvilken der findes nogle Optegnelser, Navne paa danske Konger fra det 11. Aarhundredes Slutning, Navne paa deres Gemalinder, samt en Række gejstlige Navne. Stephanii Ord lyder saaledes:

In mea quoque bibliotheca asservatur codex membraneus ms. Novi Testamenti charactere et idiomate Russico ante quadringentos — ut videtur — et fortean plures annos descriptus; cujus ad calcem adjuncta est vetustissima variorum cujuscunque ordinis hominum designatio et recensio qui monasterio fratrum minorum in urbe Roeschildensi donaria et χαριστήρια olim contulerunt in qua etiam Saxonis non omittitur mentio.

Initium sic habet: »Nomine signatos et munere conciliatos fratribus exiguis jungito, Christe, tuis: Regem Haroldum, reginamque Margaretam.»

Sequuntur longa deinde serie aliorum beneficorum nomina: »Knuto rex, Athala regina, Eiric, Margareta regina et soror nostra. Sveno episcopus, Ricardus præpositus, Sveino decanus, Hermannus, Ascerus, Luitgerus, Boso, Livo, Isaac, Arnfast, Nicolaus, Saxi, Ako, Clemens Toco, Joseph, Kanutus», etc.»[1]

Et andet Sted i Saxoudgaven taler han om en gammel Pergamentcodex, der indeholder en Mariahilsen af en Skolar fra Danmark, hvor følgende Linjer forekommer:

Salve vas reliquiarum,
Mons quo surgit fons rosarum,
Fons aquarum, flumen clarum,
Regnum Roe reficiens.[2]

---

[1] Stephanii Saxoudgave, Prol. 11. — Stephanius tager fejl, naar han mener, at det er Roskilde Franciskanerklosters Velgørere, der nævnes, det er sikkert Domkirkens. At S. Lucii Kirke havde et russiskt Evangeliar, er ikke saa uforstaaeligt, naar man betænker den Forbindelse, der var mellem nordiske og russiske fyrstelige Slægter i det 11. og 12. Aarhundrede. — »Margareta regina et soror nostra» er formodentlig Kong Eriks Dronning Bodil.

[2] Stephanii Saxoudgave, Notæ uberiores 71: Nam penes me est codex ms. vetustissimus membraneus continens salutationem beatæ virginis per quendam scholarem de regno Daniæ, ut habet inscriptio, in quo inter alia hæc leguntur:

Salve vas reliquiarum,
Mons quo surgit fons rosarum,
Fons aquarum, flumen clarum,
Regnum Roe reficiens.

Ad oram libri et has voces »fons rosarum» notatum extat »Roskildis» et ad vocem »Roe» »Roe quondam regis Danorum».

Samme Haandskrift nævner han i Noterne til Sven Aggesøn Udgaven og citerer her:

> Salve virgo mater pia,
> Fragrans rosa, flos Maria
> Fragrans super lilia.[1]

Velkendt er Stephanii Ytring i De regno Daniæ et Norwegiæ . . . tractatus varii (Lugduni Batavorum 1629):

> Et penes me est codex membraneus circa annum Domini 1221 descriptus qui annuos proventus omnium præfecturarum et provinciarum totius Daniæ cum brevi earundem descriptione et aliis antiquitatibus complectitur.

Ord, der sammen med hans Citater af Valdemaraarbogen, som han kalder »chronicon meum», tyder paa, at han har ejet Kong Valdemars Jordebog.[2]

I Prolegomena ad notas uberiores berettes om en dyrebar Nyerhvervelse:

> Bono etenim fato non ita pridem nactus sum codicem ms. antiquissimæ notæ cujus hæc erat inscriptio: Hæc sunt rescripta privilegiorum sanctæ Othoniensis ecclesiæ quæ de sua dignitate et libertate ante incendium habuit.[3]

Man kunde sammenstille saadanne Ytringer i Stephanii Værker og Breve og paa den Vis faa et Overblik over de Skatte, han har haft, men bedre var det, vejledet af hans Udtalelser at finde Skattene selv. Opmærksomheden vender sig først mod Sverige, for »det schreffne tøy» gik med i Købet, da Stephanii Enke i Armod og Raadløshed solgte den værdifulde Bogsamling til Grev Magnus Gabriel De la Gardie. Ti Bogkister sendtes ud af Landet i 1652 og dertil »een kiste mz manuscriptis förseghlat aff hofmestarn på Soor Falk Gioe». 1700 Rdl. var Bøgernes Pris, 200 Rdl. gav Dela Gardie for Manuskripterne.[4]

Man har forlængst haft Kundskab om adskillige Stephaniske Haand-

---

[1] I Udgaven af Sven Aggesøns Skrifter er S. 61—62 til Ordene: »Et rosa lilio maritata» følgende Note: Ita et in salutatione sua rhytmica virginem Θεοτοκον compellat scolaris quidam de regno Daciæ ut habet inscriptio codicis membranei ms. citime vetustatis qui in mea asservatur bibliotheca

> Salve virgo, mater pia,
> Fragrans rosa, flos Maria
> Fragrans super lilia.

[2] De Aarbogsnotitser, som Stephanius indfører i Notæ uberiores 251—252, er hentede fra Valdemaraarbogen i Jordebogshaandskriftet. — Selve Udtrykket: »Penes me est» er, naar det staar alene, ikke fyldestgørende Bevis for at et Manuskript har været Stephanii Ejendom; han bruger det undertiden, hvor Talen er om Manuskripter som jeg skulde tro han havde til Laans; se *G. J. Vossii et clarorum virorum ad eum epistolæ* (1691), II, S. 105. — BIRKET SMITH, *Om Kjøbenhavns Universitetsbibliothek før 1728*, S. 151. — Cod. Ups. C 929, Bl. 6. — BIRKET SMITH, Op. cit., S. 161.

[3] Saxoudgaven, Proleg. 15.

[4] G. E. Klemming til Werlauff *[Om Stephanii Bogsamling]*.

skrifter i Sverige og draget Nytte af dem, men en Undersøgelse har aldrig været direkte rettet mod Manuskriptsamlingen som Helhed og vilde heller ikke have givet Resultater i Forhold til Møjen, naar den ikke indgik som Led i et større systematisk Arbejde i de svenske Biblioteker. Et saadant Arbejde er sat i Gang af Videnskabernes Selskab gennem »Kommissionen for Registrering af litterære Kilder til dansk Historie i Udlandet», og nærværende Studie hviler næsten ganske paa Materiale samlet under en Rejse for Kommissionen i Efteraaret 1916.[1]

Omtrent 80 Manuskripter fra Stephanii Bibliotek er fundne — spredt omkring — i Upsala Universitetsbibliotek, i det kgl. Bibliotek i Stockholm, i Skoklostersamlingen i det svenske Rigsarkiv, Stiftbiblioteket i Linköping, Gymnasiebiblioteket i Kalmar, Universitetsbiblioteket i Lund. Endelig gemmer det kgl. Bibliotek i København fire Haandskrifter, den Arne-Magnæanske Samling eet.

Manuskripterne genkendes i første Række ved Ejernavnet, Det lille italienske Renaissancemanuskript KF Nr 42 i Linköping, der indeholder Sallusts Catilina, har Indskriften: »Stephanus Johannis f. 1624 Witebergæ ex dono Augusti Büchner Poëseos Profess. Publ.», DG 50 i Upsala er mærket »Stephanus Johannis Stephanius anno Christi 1642». I DG 40 læser vi: »Antiquitates rerum Danicarum conlectore M. Johanne Petreio Horsnensi canonico quondam Arhusiense quas mihi dono dedit filius ipsius M. Christiernus ludirector Arhusiensis anno Christi 1619. Stephanus Johannis Stephanius.»

Et ligesaa usvigeligt Kriterium yder Skriften, Stephanii karakteristiske fastprentede Skrift, hvad enten hele Texten hidrører fra Stephanius, eller han har skrevet en Indholdsfortegnelse, en Rygtitel, nogle Marginalnoter, et Par Ord et eller andet Sted i Bogen. »Folia continet 56» staar skrevet med Stephanii Haand i DG 11, hvoraf fremgaar, at denne Codex »Upsala-Eddaen» har hørt til den gamle Samlers Herligheder. Stephanii Haand møder os ogsaa i Ny kgl. Saml. 73 8vo i København, hvor følgende Note findes: »Hermanni Contracti de monochordo libellus. Folia continet 37». K 38 i Stockholm har intet Ejernavn, men Bogen er fra først til sidst skreven af Stephanius.

[1] Da jeg kom til Upsala, fandt jeg Dr O. Walde i Færd med en Undersøgelse af det Stephaniske Bibliotek. En Arbejdsdeling faldt dog let og naturlig, idet Dr Walde tog Sigte paa de trykte Bøger, jeg paa Manuskripterne. Vore Afhandlinger er udarbejdede uafhængigt af hinanden, men vi har saa ofte drøftet foreliggende Problemer, at jeg for mit Vedkommende er i Gæld til min svenske Collega. Jeg takker her Embedsmændene ved de svenske Biblioteker, som utrætteligt har hjulpet mig; ganske særligt takker jeg Overbibliotekar Carl af Petersens for et Brev med udførlige Oplysninger og Lederne af Haandskriftafdelingerne i Upsala og Stockholm Dr Grape og Dr Wieselgren for fri Adgang til Samlingerne.

I nogle Tilfælde bestemmes de Stephaniske Codices ved Identification med Manuskripter, nævnte af Stephanius i hans Bøger eller hans Correspondence. Saaledes genkendtes Cod. Holm. A 39 »Recommendatio parvula sive salutatio beate Marie genitricis Dei omnipotentis virginis gloriose per quendam scolarem de regno Dacie». De af Stephanius ovenfor citerede Linier findes Bl. 2 og Bl. 5'; de Marginalnoter, han taler om, ser man ogsaa. Bogen bærer M. G. De la Gardies Segl, men har intet Mærke, der kunde sige, at det var en Stephanisk Codex.[1]

Endelig vil Haandskriftets Bind eller Indhold i Forening med dets Plads i en Gruppe Manuskripter, der stammer fra Stephanius, give næsten fuldgodt Bevis for dets Herkomst. Dette gælder en Række Haandskrifter af De la Gardies Donation til Upsala Universitetsbibliotek 1669.[2]

Henved 80 Manuskripter er fundne, men ingen borger for, at ikke flere kan komme for en Dag; endnu savner vi adskillige Ting, som har været i Stephanii Eje — den russiske Evangeliebog, et Pergamenthaandskrift in folio indeholdende jydske Krønike[3], en Copibog eller Conceptsamling af Stephaniske Breve begyndende med Aar 1626 m. m.[4]

[1] ELLEN JØRGENSEN, *Fra svenske Biblioteker.* (I: *Kirkehistoriske Samlinger,* R. 5; Bd 5, S. 771.)

[2] Her kunde være Anledning til at bemærke, at De la Gardie foruden de Stephaniske Haandskrifter har været i Besiddelse af talrige andre danske Manuskripter. Fra hvilke Biblioteker de stammer, hvornaar og hvorledes De la Gardie har erhvervet dem, derom tør vi vente Oplysning, naar 2den Del af »Storhetstidens litterära krigsbyten» fremkommer. (O. WALDE, *Storhetstidens litterära krigsbyten* I, 1916, S. 4, 16, 40. — O. WALDE, *Ett samlingsband dissertationer tillhörigt Holger Rosenkrantz;* i: dette Tidsskrift, II, S. 274.) Som Exempler paa danske Manuskripter i den svenske Stormands Samlinger nævnes: Cod. Ups. H 121 (Chr. Nicolaus Brunius Ottoniensis: Memorabilia), Cod. Ups. C 56 (Prædikensamling. »Liber sodalicii Gershæret»), Cod. Ups. C 120 (Postilla. »Liber capituli ecclesie Arusiensis»), Cod. Ups. T 303a (I. Grönbecks Oversættelse af Davids Salmer), Cod. Holm. A 40 (Sidsel Billes Bønnebog), Cod. Holm. K 13 (Folkeviser), Cod. Holm. C. 85 (Lovcodex), Cod. Holm. K 26 (Dansk Krønike m. m.). — Jfr. *Catalogus librorum quos Ill. regni cancellarius post primam donationem veluti auctarium muneris collegio antiquitatum utendo legavit . . . 1670,* og Katalogerne over De la Gardies Bibliotek, Cod. Ups. U 280 og K 64—66 i Universitetsbibliotekets Arkiv.

[3] O. WORMII *et ad eum doctorum virorum epistolæ,* S. 266.

[4] »Stephanii exempla litterarum ad varios scriptarum ab anno 1626 Lugd. et Soræ», nævnt i Kvittering for Bøger og Manuskripter af De la Gardies Bo, som Antikvitets Collegiet modtog 18/11 1686. (Cod. Ups. U 280 — trykt i ANNERSTEDT, *Upsala Universitetsbiblioteks historia intill år 1702,* S. 96).

Det kunde have sin Interesse at vide, hvorfra Stephanius har faaet sine Manuskripter, men kun i færreste Tilfælde gives os Oplysning. Som vi ovenfor erfarede, var Sallusthaandskriftet i Linköping en Gave fra Professor Büchner, Antiquitates rerum Danicarum en Gave fra Hans Pedersen Horsens' Søn; Snorres Edda, Grettis Saga og den islandske Lovbog DG 9 kom fra Brynjolf Sveinsson, Gl. kgl. Saml. 3537 8vo fra Joh. Laurenberg. Foran Samlingen af Ch. Danzæi Breve, nu i det kgl. Bibliotek i Stockholm, har Stephanius skrevet: »Ex donatione excellentissimi viri domini Claudii Plumii J. V. doctoris et in regia academia

Hvad der er til Stede er imidlertid af megen Interesse. Vi lærer en Manuskriptsamling at kende, der rummede et godt Stykke dansk historisk Overlevering, et vigtigt Supplement til Universitetsbibliotekets rige Samlinger i de Tider, og vi faar gennem Stephanii efterladte Papirer Indblik i hans Studier og Arbejdsplaner fra unge Aar. Ret set, kan Stephanii Virksomhed som Samler ikke adskilles fra hans Forskning, men for at vinde Overblik bliver det nødvendigt først at betragte de Manuskripter, vor gamle Historiker med Kyndighed og god Lykke havde samlet sammen, og siden at følge ham i hans videnskabelige Arbejde.

Først er at nævne Stephanii norrøne Manuskripter fra Middelalderen, af hvilke nogle rummer sjældne og vigtige Texter, andre giver os den eneste existerende Text, — der er DG 8 med den legendariske Olafssaga, DG 4—7, som indeholder Olaf Tryggvasons Saga ved Oddar Snorrason, samt Pamphilus ok Galathea, Elissaga ok Rosamundu og Ljoðabok, DG 11, som har Betydning for Overleveringen af Snorres Edda, dertil Grettis Saga i et Haandskrift fra det 15. Aarhundrede.

En anden Gruppe danner Haandskrifter af hjemlig Proveniens, værdifulde Kilder til vor Middelalders Historie som Kong Valdemars Jordebog, Odense Kirkes Kopibog og Roskildebispens Jordebog — DG 44 og DG 50 samt en Række danske Lovbøger[1]. Hertil er at føje nogle middelalderlige Codices, hvis Herkomst er ukendt, men som gerne kunde stamme fra vore Kirke- og Klosterbiblioteker.[2]

Det 16. og 17. Aarhundredes Historieskrivning er repræsenteret ved Arbejder af P. Olsen og Jacob Ulfeldt, Mogens Madsen, H. P. Horsens og Hamsfort, H. J. Sadolin, Venusin og Westhovius[3]. Disse Arbejder er ikke

---

Hafniensi professoris anno Messiæ regis æterni 1644 die 18 Augusti», i Cod. Holm. B 75: »Donum humanissimi viri Petri Andreæ consulis Kalundburgensis affinis conjunctissimi die 4 Augusti 1636. Stephanus Johannis Stephanius» og i DG 51 Roskildebispens Jordebog: »Emi Hafniæ 1645 23 Sept. Stephanus Johannis Stephanius». Vi vilde gerne vide, ad hvilke Veje dette Haandskrift var kommet fra sit oprindelige Hjemsted til Stephanii Studerekammer, ligesaa hvorledes DG 39 (Odense Kirkes Copibog), DG 44 (Jydske Krønike m. m.), DG 50 (Essenbækaarbogen m. m.) naaede til vor Samler. De pyntelige hvide Pergamentbind, som i de fleste Tilfælde har afløst de middelalderlige Bind, har ikke gjort Proveniensspørgsmaalet lettere.

[1] DG 46, 60, 61, 62, 44; cod. Holm. B 75.

[2] Et Samlingsbind af den Meckske Donation i Lund (Nr 18) — en astrologisk-medicinsk Bog fra det 15. Aarhundrede (DG 56) — Gualterus de Castellione Insulanus: Libri 10 Alexandreidos (DG 64) — tre Petrus de Riga Manuskripter nemlig DG 43, Cod. Ups. C 44 og Nr 21 in folio i Antikvitetscollegiet, nu i det kgl. Bibliotek i Stockholm.

[3] DG 37: »Danorum gesta post cronica Saxonis facta scripta a D. Petro Olai«.
DG 48: Jacob Ulfeldts Danmarkshistorie.
DG 45: Magnus Mathiæ: Episcoporum ecclesiæ Lundensis series.

alle meget vægtige Arbejder, Navnene er ikke Forskningens første Navne, men betegner dog en Del af den Overlevering, som Stephanius tog i Arv.

St. Joh. Stephanius satte sig tidligt store Opgaver. I Aarene 1620—1623 har han udarbejdet en Verdenshistorie »Florilegium historicum», der naar fra Julius Cæsar til Aar 1600 og vidner om den unge Forfatters vidtstrakte Læsning; i øvrigt er det et ordrigt patetisk Stykke Arbejde i humanistisk Stil, ret ukritisk og stærkt hildet, naar Talen er om »mysterium iniquitatis», den katolske Kirke. I Cod. Holm. K 38 har vi Stephanii pyntelige Renskrift.[1]

Et andet Ungdomsarbejde er »ΚΕΦΑΛΑΙΑ ΙCΤΟΡΙΚΑ de vita et rebus gestis Friderici II», der er skrevet i Slangerup i 1626 og ligger for os som Udkast med Forfatterens Rettelser og Tilføjelser. Ved en Gennemlæsning synes det ganske overskueligt og livligt; en nøjere Analyse vilde føre for langt bort fra vort Æmne.[2]

Vi følger Stephanius videre i hans Studier gennem Cod. Ups. C 929, der bestaar af Optegnelser fra forskellige Tider; ældst er Datoen »Leidæ 1629 14 Maji». Bindet rummer dels rent filologiske Arbejder som Fortale og Kommentar til Ciceros Cato Maior[3] og Fortale og Text til de middelalderlige

DG 52—53 Bl. 1—10': C. Hamsfort: Series regum.

DG 38: »Joh. Georgius Sadolinus, De illustrissimis Danorum regibus».

Ny kgl. S. 467 2o: »Conlectanea historica sive dissertationes de origine gentis Danicæ aliarumque nationum antiquitatibus autore M. Jona Jacobæo Venusino historico regio». Titel skreven af St. Joh. Stephanius, som har gjort enkelte Noter i Texten. Haandskriftet har senere tilhørt Stiernhielm, O. Verelius, Ihre og Langebek.

DG 54 Bl. 1—23: »Erici V Danorum ac Sclavorum regis historia ex Danicis A. Huitfeldii monimentis Latine formata a Willichio Westhovio Cimbro 1621».

DG 54 Bl. 24—60 : »Canuti VI Dan. regis historia ex monimentis Danicis Latino filo contexta a Willichio Westhovio Cimbro 1608».

[1] Cod. Holm. K 38. »Florilegium historicum» har 2 Afsnit, det første fra Julius Cæsar til Kejser Maximilian, det andet fra Aar 1500 til Aar 1600. Første Del er begyndt »Die 16 Octobris 1620» og afsluttes Bl. 100 med Noten: »Absolutum Rostochii die Jovis pridie non. Mart. 1623»; anden Del er begyndt »Die 18 Octobris 1620» og ved Textens Slutning Bl. 158 læses: »Absolut. Witebergæ die 12 Maji 1621. Exarat. Rostochii pridie cal. Jan. 1622». — Disse Tids- og Stedsangivelser lærer, at Stephanius har begyndt sine Studierejser tidligere, end man før antog; cf. H. F. RØRDAM, *Historiske Samlinger og Studier*, I, S. 11.

[2] Stephaniske Haandskrifter i Kalmar, I, Bl. 17—43: »Stephani Joan. Ha[nssøn] ΚΕΦΑΛΑΙΑ ΙC[ΤΟ]ΡΙΚΑ de vita et rebus gestis sanctissimæ memoriæ principis D. Friderici II serenissimi ac potentissimi Daniæ, Norvegiæ Vandalorum Gothorumque regis etc. Lugduni Batavorum. Typis Gothofredi Basson. A. C. 1627». Bl. 43: »Slangendorphii absol. die 19 April 1629».

[3] Cod. Ups. C 929, Bl. 44—75: »M. Tull. Ciceronis Cato Maior seu de senectute dialogus ad T. Pomponium Atticum commentariis et adnotationibus illustratus». St. Joh. Stephanii Autograf, dateret 1636.

Rim »Vetus Cato» og »Novus Cato»[1], dels Excerpter fra Læsningen af Matthæus Parisiensis, Ammianus Marcellinus og flere Forfattere, som kom Saxoudgaven til Gode.

Forarbejder og Materiale til Saxocommentaren — hentet fra et helt andet Omraade — findes i adskillige Bind i De la Gardies Donation i Upsala, der indeholder Afskrifter og Uddrag af islandske Kilder og sammen med Stephanii norrøne Codices fra Middelalderen minder om den Landvinding, historisk Videnskab gjorde i det 17. Aarhundrede, takket være Ole Worm »antiquitatum patriarum Oedipus», de lærde Islændere, Stephanius og Resen, — vi nævner DG 12--16, der rummer en latinsk Oversættelse af Knytlingasaga, skreven med Stephanii egen Haand,[2] Afskrifter efter Arngrim Jonsson og Brynjolf Sveinsson m. m., DG 55, som er vor Historikers Kopi af Magnus Olafssons islandske Ordbog[3], DG 34—36, der indeholder Afskrifter af et islandsk Nekrologium og islandske Annaler etc.

Med Hensyn til Stephanii andet Hovedarbejde Fremstillingen af Christian III[s] Historie i de 9 sidste Regeringsaar, der skulde danne Fortsættelse til Meursii Historia Danica, er Forholdet dette, at der vel blandt de Manuskripter, Stephanius havde samlet sammen, findes mange, der giver Bidrag til det 16. Aarhundredes Historie, og for saa vidt vidner om, at hans Studier tog Sigte mod Christian III[s] Tid, og at han ogsaa gjorde sig Haab om at komme til at behandle Frederik II[s] Regering[4], men Udkast og Forarbejder existerer ikke, — Arbejdet paa Rigshistorien har ikke sat synderligt Spor blandt de efterladte Papirer.[5]

Andre Æmner træder os her i Møde, Æmner, der for en stor Del er Arv efter Faderen Johannes Stephanius, hvem Sønnen skyldte saare meget. Faderen har lagt Grunden til Manuskriptsamlingen. Hans musikhistoriske Samlinger, hans Collectanea til Sorø Historie og hans Optegnelser om Tycho

[1] Cod. Ups. C. 929 Bl. 1—5': »Vetus Cato» og »Novus Cato» Side om Side. — Et Forsøg af samme Art findes blandt de Stephaniske Manuskripter i Kalmar II, Bl. 1—6': »Alexandri Essebiensis Angli, qui floruit anno Christi 1220, de vita s. Agnetis virginis ... poematicon ex ms. codice membraneo bibliothecæ Hafniensis ... Soræ A. C. 1637». — Om denne Interesse for middelalderlig Litteratur i bunden Form taler ogsaa Noter i forskellige Codices, som har tilhørt Stephanius.

[2] DG 12—16, Bl. 19—25: »Knitlinge Saga, sive tractatus continens historias regum quorundam Daniæ et Norwegiæ ... Ex Islandica in Latinam linguam conversus ab EM Isl. Anno 1640».

[3] DG 55: »Glossarium priscæ linguæ Danicæ collectum a Magno Olai Islando pastore Lavfasiensi anno 1636».

[4] O. Wormii *et ad eum doctorum virorum epistolæ*, S. 268—269.

[5] Her skal dog nævnes Skokloster Ms. 52 4to, en fin Renskrift af det utrykte Parti af Meursii Historia Danica, nemlig Bog IV—VIII omfattende Perioden 1523—1550. Meursius har med egen Haand skrevet Størstedelen af Manuskriptet, og Stephanius har fuldendt det.

Brahe, hvis Amanuensis han havde været i sin Ungdom, omtales i Hans Mikkelsen Ravns Heptachordum Danicum og i den yngre Stephanius' Breve og Bøger[1], — hans Bearbejdelse af H. P. Resens Logik og Retorik[2] og hans Collegier over Ciceronianske Skrifter[3] er fundne i Upsala, en Forelæsning over den ældre Danmarkshistorie er fremdraget i Kalmar[4], men hertil kommer Manuskripter, der har særlig Interesse, fordi de viser, hvorledes Sønnen tager Faderens Arbejder op. Ny kgl. Saml. 1219 4to er en Samling Akter til Universitetets Historie, skrevne af Johannes Stephanius, kun lige ved Bogens Slutning har den yngre Stephanius grebet Pennen og fortsat Listen over afgaaede Universitetslærere i Perioden 1614—1648.[5] Den yngre Stephanius har ogsaa samlet Fundatserne i DG 33, der bærer Titlen: »Fundatio academiæ Hafniensis ejusdemque statuta et priuilegia et cætera. Stephanus Johannis Stephanius. Soræ 1641.»

Baade Fader og Søn har syslet med Sorø Historie, som laa nær for dem, der boede paa det minderige Sted. Samlingerne i AM 291 2° og DG 30—32 hidrører fra den ældre Stephanius. Titlen lyder: »Sorensis monasterii, ubi nunc est schola regia, antiquitates collectæ anno Christi 1608 et nonnullis sequentibus a J. S.»[6] Johannes Stephanius' Haand genkendes paa

[1] JOH. MICHAELIS CORVINUS, *Heptachordum Danicum* (1646), Prolegomena. — OLAI WORMII *et ad eum doctorum virorum epistolæ*, S. 285, 288. — *Dänische Bibliothek*, IX, S. 261. — Prol. in notas uberiores 12. — *Dansk hist. Tidsskr.*, R. 3: Bd IV, S. 571. — Naar Talen er om den ældre Stephanius' musikhistoriske Interesse, vil der være Grund til at nævne Ms. Ny kgl. Saml. 73 8vo; Noten paa første Blad er ganske vist skrevet af Sønnen, men det er sandsynligt, at allerede Faderen har ejet Haandskriftet. Stephanii Note »Hermanni Contracti de monochordo libellus. Folia continet 37» har foranlediget den Mening, som fremtræder i forskellige Musiklexica, at det kgl. Bibliotek i København har et Hermannus Contractus Manuskript. I Virkeligheden indeholder Ny kgl. Saml. 73 8vo (sæc. XII) to anonyme Afhandlinger om Musikken, af hvilke den ene først for nylig er bleven trykt, og den anden var ukendt for Benediktineren C. Vivell, den første Autoritet paa dette Omraade, hvem jeg skylder Tak for Oplysninger.

[2] Cod. Ups. P 7: »Minor logica et rhetorica seu epitome logicæ et rhetoricæ dn. doctoris Resenii facillimis comprehensa erotematibus ita ut proponi possit incipientibus.» Joh. Stephanii Haand. Stephanisk Bind og Rygtitel. De la Gardies Segl.

[3] Cod. Ups. R 318: »In topica Ciceronis ad Trebatium. In orationem pro M. Coelio. In orationem Ciceronis pro lege Manilia.» Joh. Stephanii Haand. Stephanisk Bind og Rygtitel. De la Gardies Segl.

[4] Stephaniske Haandskrifter fra Kalmar, I, Bl. 45—83: »Florus Danicus sive theatrum potentissimorum Daniæ regum inde a primo regni conditu usque ad nostra tempora ab Johanne Stephanio adornatum». Sønnen har afskrevet Faderens Arbejde i 1646, men Afskriften naar, trods Titlen, kun til Valdemar Is Tid. At det er en Forelæsning, fremgaar af Texten Bl. 45.

[5] Ny kgl. Saml. 1219 4to skænkedes i 1621 af Johannes Stephanius til Svogeren Cl. Plum, men kom vist senere i den yngre Stephanius' Eje. I 1653 var Haandskriftet i Hans Mules Bibliotek.

[6] DG 30—32 Bl. 3: »Sorensis monasterii, ubi nunc est schola regia, antiquitates collectæ anno Christi 1608 et nonnullis sequentibus a J. S.» Ligelydende Titel i AM 291 2° Bl. 1, men her er med yngre Haand foran »J S» tilføjet et »S».

de første Blade i DG 30—32 og ligesaa i et Stykke indenfor DG 52—53.[1] Hvad Sønnen angaar, saa har han haft store Planer og har efter sin Skik skrevet et løfterigt Titelblad:

Annales vetustissimi pariter ac celeberrimi in Dania monasterii Sorani primam fundationem, felices progressus, statumque crebra mutatione varium binis complectentes libris: quorum prior ipsam topographiam, deinde conditorum nomina et tandem continuam seriem abbatum et præsidum, qui in hunc usque diem per annos 472 præfuere, continet; alter vero a compluribus pontificibus, episcopis, regibus, principibus, comitibus aliisque nobili loco ortis viris confirmationum, privilegiorum, donationum, emptionum ac permutationum literas seu instrumenta exhibet. Omnia ex variis archivis et veritatis indubiæ monimentis collegit ... Stephanus Johannis Stephanius rhetorices ibidem professor. Anno Christi 1632.

Efter Titelbladet følger dog kun en lille topografisk Skildring af Sorø paa Stephanii Tid[2].

Dansk Kirkehistorie har ogsaa været deres Interesse. Fra den ældre Stephanius stammer en Afskrift af Mogens Madsens Krønike om Lund Ærkebisper[3]; den yngre har under Titlen: »Infulæ Cimbricæ» samlet Materiale til Vitæ sanctorum Danorum[4], han har afskrevet Hans Pedersen Horsens' lille Arbejde »Catalogus pontificum Arhusiensium», som alene er bevaret gennem denne Kopi[5], og han tænkte i 1642 paa at udgive Mogens Madsens Ærkebispekrønike sammen med den middelalderlige Ærkebispekrønike.[6]

[1] DG 30—32 Bl. 1: »Pontifices Romani qui fuerunt a prima monasterii Sorensis fundatione ad hæc usque tempora»; Bl. 1': »Nomina abbatum Sorensium quæ in vetustis membranis sub certo dato reperiuntur»; Bl. 2: »Catalogus abbatum Sorensium ex vetustis literarum ac diplomatum membranis emendatus adhibitis insuper sepulchrorum inscriptionibus aliisque variis observationibus et documentis». — DG 52—53: Bl. 63—77: »Nomina præsidum, rectorum, pastorum, hypodidascalorum et scholasticorum regiæ scholæ Sorensis ...».

[2] DG 52—53 Bl. 59—62'. — cf. Skandinavisk Litteratur-Selskabs Skrifter 1816—1817: 451. — H. F. RØRDAM, *Historiske Samlinger og Studier*, I, S. 49. — Baade Fader og Søn har haft Sorø Kopibog af 1494 (AM 290 2°) i Hænde og gjort Bemærkninger paa første Blad.

[3] Stephaniske Haandskrifter i Kalmar, II, Bl. 63—126. Joh. Stephanii Autograf. Tilføjelser paa Titelbladet og ved Textens Slutning af Sønnen.

[4] Stephaniske Haandskrifter i Kalmar, II, Bl. 7—52': »Infulæ Cimbricæ sive vitæ et res gestæ regum, principum et confessorum qui Daniam, Norvegiam aliasque orbis arctoi provincias et regiones pietate et doctrina illustrarunt postque obitum in divorum numerum relati sunt».

[5] Stephaniske Haandskrifter i Kalmar, II, Bl. 127—150': »Catalogus pontificum ecclesiæ Arhusiensis chronologicus ab anno Christi 948 ad annum 1584: cui multa memorabilia de rerum Danicarum et ecclesiæ ejusdem annalibus inseruntur, conscriptus et in ordinem digestus a Johanne Petræo Horsnensi».

[6] Cod. Ups. C 929, Bl. 29: »Breve chronicon archiepiscoporum Lundensium ante 281 annos conscriptum a Reverendo Domino Patre Nicolao Johannis filio archiepiscopo Lundensi ordine XVII post Ascerum, ac deinceps continua serie ab incerto autore ad tempora Birgeri archiepiscopi perductum. Cui nunc accessit episcoporum ... ecclesiæ Lundensis series ... collectore M. Magno Mathiæ ... Stephanus Johannis Stephanius ex duobus optimæ notæ ms. codicibus primus in lucem edidit anno Messiæ 1642.» Afskrift af den middelalderlige Ærkebispekrønike følger Bl. 30—35'. — O. WORMI *et ad eum doctorum virorum epistolæ*, S. 233.

Endelig har de to Lærde i det stille Sorø haft en ejendommelig Passion — Grønlandsrejserne, hvorom flere Stykker i Cod. Holm. K 29, DG 24, DG 30—32 og DG 57—59 bærer Vidnesbyrd.[1]

Det er dog ikke saaledes, at den yngre Stephanius kun træder i Faderens Fodspor. Stephanus Johannis Stephanius har Navn blandt danske Historikere fremfor Johannes Stephanius, og det skyldes næst Saxoudgaven to Arbejder, der endnu ikke er nævnt, men som maa siges at veje tungest blandt de Stephaniske Manuskripter — »Designatio variorum documentorum et antiquitatum»[2] og »Chronologiæ Danicæ systema»[3]. Vel er »Designatio» kun en Kildefortegnelse og »Chronologiæ Danicæ systema» kun en Samling Afskrifter, men saa hærget som vor Overlevering er, har de en Betydning, som ikke kræver mange Ord paa dette Sted.

»Mutantur tempora, mutantur studia et animi mortalium. Habet istas secretas et mirabiles Natura revolutiones ac vicissitudines. Manet suus cuique labor et gloria»[4]; saaledes skrev A. S. Vedel, da han i ungdommeligt Overmod saa frem mod det stolte Værk, han vilde rejse; den, der betragter de gamles Arbejder og ser tilbage paa Overleveringens Historie, vil gentage hans Ord, dog med andet Tonefald.

Fortegnelse over Stephaniske Manuskripter.

Kalmar	Stephaniske Haandskrifter 1—2.
København.	GkS 3537 8°. NkS 467 2°. NkS. 1219 4°. NkS. 73 8°. AM. 291 2°.
Linköping.	KF. 42.
Lund.	Cod. Meck 18. Cod. Meck 26.
Stockholm.	Riksarkivet. Skokloster Ms. 52 4°.
Stockholm.	Kungl. Biblioteket. A 39. K 5. K 29. K 38. K 40. B 75. Dantzæi Breve. Petrus de Riga Ms.
Upsala.	C 44. C 929. P 7. R 318. Trykafd. 49 IV 1. DG 4—7. DG 8. DG 9. DG 10. DG 11. DG 12—16. DG 17. DG 18. DG 19—20. DG 21. DG 24. DG 25—29. DG 30—32. DG 33. DG 34—36. DG 37. DG 38. DG 39. DG 40. DG 41—42. DG 43. DG 44. DG 45(?). DG 46. DG 47. DG 48(?). DG 49. DG 50. DG 51. DG 52—53. DG 54. DG 55. DG 56. DG 57—59. DG 60. DG 61. DG 62(?). DG 63(?) DG 64.

[1] *Samlede Skrifter af* PEDER CLAUSSØN FRIIS udg. af GUSTAV STORM, LXXXI. — OLAI WORMII *et ad eum doctorum virorum epistolæ,* S. 171. — DG 57—59 Bl. 85—96': »Morten Forbisseri aff Engelandt Seglads til de Lande som ligge ij wester och nør, aff Latinen kortteligen fordanskedt af Peder Matzssen Skiibsprest. P. M. T. C. propria manu 92 conscripsit.»

[2] Cod. Holm. K 5. — W. CHRISTENSEN, *Staffen Hanssøn Stephanius's Designatio variorum documentorum et antiquitatum;* i: *Danske Magasin,* R. 6: Bd I, S. 1, 97, 193.

[3] DG 25—29. — Ogsaa blandt de Stephaniske Manuskripter i Kalmar er Copier af Annaler og her helt igennem med Stephanii egen Haand, mens Copierne i DG 25—29 for en Del skyldes Afskrivere. Copierne i Kalmarmanuskriptet har tjent som Forlæg for Copierne i det berømte Upsalamanuskript.

[4] H. F. RØRDAM, *Arild Huitfeld.* Tillæg, S. 45.

STEPHANII BIBLIOTEK OCH DESS HISTORIA

Af

O. WALDE, Upsala

I.

BLAND DE SVENSKA PRIVATBIBLIOTEKEN från vår storhetstid finnes intet mera rikt på dansk litteratur eller åtminstone på böcker med dansk proveniens än Magnus Gabriel De la Gardies. Hvar och hvarannan bok med det välkända röda lacksigillet eller De la Gardies egen namnteckning visar sig vid närmare undersökning vara af danskt ursprung. Hufvudparten utgöres af den i flera afseenden storslagna samling, som tillhört den danske historiografen Stephanus Johannis Stephanius, och som af De la Gardie förvärfvats på fullt legitimt vis; en icke ringa del återigen har kommit i hans ägo efter 1600-talets vanliga svenska metod som krigsbyte, hufvudsakligast under Karl Gustafs andra danska krig. Då författaren här upptagit till behandling Stephanii bibliotek och dess historia, har detta skett med ett bestämdt praktiskt syfte; jag har, om man så vågar säga, velat skilja agnarna från hvetet, d. v. s. söka få klarlagdt, hvilka böcker med dansk proveniens i De la Gardies bibliotek härröra från Stephanius och hvilka kunna räknas till krigsbytenas klass. Innan en dylik i detalj genomförd undersökning är gjord, är det omöjligt att fullfölja den af mig påbörjade inventeringen af det litterära krigsbytet i Sverige och de delar däraf, som tagits i Danmark. Då dessutom mycket litet synes vara bekant om Stephanii bibliotek och dess tillblifvelsehistoria, utom möjligen hvad handskrifterna beträffar, torde en dylik undersökning i och för sig kunna förtjäna ett visst beaktande. Det är en icke oviktig del af ett intressant kapitel i den nordiska kultur- och bibliotekshistorien.

Materialet till här föreliggande undersökning är hämtadt förnämligast från samlingarna i Upsala universitetsbibliotek, därjämte äfven från Kungl. biblioteket och andra svenska bibliotek,[1] där jag funnit spår af böcker, som

[1] Lunds universitetsbibliotek, Linköpings stiftsbibliotek och Bjelke-samlingen på Skokloster, där ett enstaka arbete finnes. I Linköping finnas flera Stephaniivolymer, om hvilka jag icke gjort några närmare anteckningar, då jag vid min genomgång af detta bibliotek icke hade några bestämda planer på en undersökning af de Stephaniska samlingarnas historia.

tillhört Stephanius.[1] Forskningarna ha så godt som uteslutande inskränkts till den tryckta litteraturen, Stephanii rika samling af handskrifter har icke för mina ändamål varit af samma betydelse som de egentliga böckerna. Då dessutom en beskrifning af handskriftssamlingen redan är planerad från annat håll[2] och lagd i de allra bästa händer, har jag haft ännu mindre skäl att närmare ingå härpå.

Som hjälpmedel vid rekonstruktionen af Stephanii bibliotek ha tjänat först och främst namn och marginalanteckningar[3] af Stephanius och hans fader eller andra personer, hvilkas boksamlingar helt eller delvis varit införlifvade med detta bibliotek, anteckningar om pris, stundom gjorda af Stephanius på pärmens insida, ryggtitlar o. d. De flesta böckerna i Stephanii bibliotek, åtminstone dem han förvärfvat genom direkta nyköp eller låtit ombinda, äro försedda med enkla hvita pergamentband af holländskt snitt. På ryggen har Stephanius med sin sällsynt vackra, nästan präntade kursivstil skrifvit bokens titel; i senare tid mycket högt upp, tidigare, i öfverensstämmelse med faderns bruk, något ofvanför midten. Dessa ryggtitlar, vare sig de härröra af Stephanierna eller t. ex. Johannes Meursius, äro för de flesta hithörande böcker de enda säkra proveniensmärkena, i de fall där de ännu äro bevarade. Namn och marginalanteckningar, om också ej ovanliga, höra nämligen mera till undantagen. I stor utsträckning äro lyckligtvis dessa ryggtitlar kvar okränkta till vår tid; dock äro de på vissa afdelningar inom Upsalabiblioteket helt eller delvis utplånade, eller i lyckligaste fall endast påbättrade af senare tiders katalogisatörer. Den lilla skinnremsa, som antagligen under Aurivillii bibliotekarietid påklistrats ryggarna på Upsalaböckerna och hvarpå bokens äldre afdelningsnummer är stämpladt, döljer ej sällan en boktitel, skrifven af Stephanius. Då den gamla titeln alldeles förstörts, står man i vanliga fall hjälplös vid bestämmandet af bokens historia, äfven om bandet och De la Gardiesigillet låta ana, att den tillhört Stephanius. Men om blott ett par bokstäfver äro kvar af Stephanii så karakteristiska stil, räcka dessa vanligen fullt väl till att att klarlägga proveniensen.

En ej obetydlig del af Stephanii bibliotek är arfvegods efter fadern Hans Staphensen eller på latin Johannes Stephanius, som han efter tidens sed oftast kallar sig. Icke mindre än 150 nummer blott i Upsala universi-

[1] Där ej annorlunda angifves, tillhöra de i den följande framställningen upptagna böckerna ur Stephaniernas samling nu Upsala universitetsbibliotek.

[2] Af fröken dr. Ellen Jørgensen i Köpenhamn. Hennes afhandling publiceras i detta häfte, s. 19—28.

[3] I somliga böcker äro marginalanteckningarna af så ymnig förekomst, att det kan sättas i fråga, huruvida icke dessa böcker borde öfverföras till handskrifterna.

tetsbibliotek hafva namnteckningar,[1] marginalanteckningar eller ryggtitlar skrifna af hans hand. Ett par af dessa böcker gifva oss äfven bidrag till ägarens biografi.[2]

Född år 1561 i Nysted[3] på Laaland, inskrefs Johannes Stephanius 1579 vid Köpenhamns universitet, vistades i början af år 1582 hos Tycho Brahe på Hven några månader; kom ånyo till honom i december 1583 och tjänstgjorde som hans medhjälpare till oktober 1584.[4]

Man har förmodat, att han senare företagit någon utländsk studieresa, men källorna hafva icke lämnat några närmare upplysningar härom. Af en anteckning, som han gjort i sitt exemplar af Ovidii Metamorphoser, oktavupplagan, Frankfurt 1575, se vi dock, att han i juli 1581 befunnit sig i Rostock. På pärmen står stämpladt i kursivstil »Johannes Stephani L. N. Anno Christi MDXXCI» och på insidan har han själf antecknat »Empti Rostochij 22 Julij 5 mc. Prostant nunc 3 $^1/_2$ mc. Johannes haffuer de penge». Efter den senare vistelsen hos Tycho Brahe har han tydligen styrt kosan till Wittenbergs universitet, där han är inskrifven i juli månad 1585 tillsammans med fem andra danskar, däribland Laurentius Nicolai Scavenius, hvilken sedermera blef Stephanii kollega som professor vid universitetet i Köpenhamn och dog som biskop i Stavanger.[5] Ännu i april 1587 är han kvar härstädes, såsom framgår af ett af Stephanius själf uppgjordt »arbor consanguinitatis», dateradt »Vitæbergæ Idib: April: Anni 1587», och inklistradt i hans exemplar af Johannes Andreæ, Lectura super arbore consanguinitatis, Leipzig-upplagan 1580. Icke långt därefter har han sanno-

[1] Stundom blott i form af initialerna J. S., sammanskrifna.

[2] En liten notis om hans släktskapsförhållanden lämnar ett exemplar i Upsala af Missale romanum, oktavupplagan Venedig 1508. Den har följande anteckning: »Dn. Laurentius Nicolai Possessor hujus Libri, ab Idolomania Pontificia, conversus ad veram Evangelii lucem, Pastor fuit Ecclesiæ Taaerss prope Saxkiøbing in Lalandia, totos annos 55. Obiit D. 16. Januar. Anno 1578. Hic pater fuit meæ novercæ Gier[tru]dis(?). Johannes Stephanius.» De inom klammer satta bokstäfverna i styfmoderns namn äro utplånade genom maskhål i papperet.

[3] I yngre dagar skrifver han sig »Neapolensis» eller »Neostadiensis», så t. ex. i Plutarchi Opusculum de liberorum institutione m. m., en oktavvolym, tryckt i Wittenberg 1574. På dennas försättsblad står anteckningen »Johannes Stephani Neapolensis xxxj Maij MDXXIIC» och på pärmens insida »Johannes Stephanus Neostadiensis L. 1578». Boken är interfolierad och försedd med skrifna latinska interlinearglossor. Den har tydligen flitigt studerats af sin ägare och är genomläst åtminstone tvänne gånger, ty i slutet står dels »26 Feb. 90», dels »23 Aug. 94».

[4] RØRDAM, *Kjøbenhavns Universitets Historie*, D. 3, s. 580 f.

[5] *Album acad. Vitebergensis*, T. 2, s. 331. — Ett i Kungl. biblioteket i Stockholm befintligt exemplar af Aulii Gellii Noctes Atticæ, Parisupplagan 1585, är ett minne från denna Stephanii Wittenbergstid. Den har nämligen anteckningen »Johannes Stephanius Neapolensis Danus. Vitebergæ 15 Julii 1585». Boken har en stor rikedom på marginalanteckningar af samma hand.

likt återvändt hem, ty i juni följande år är han välbeställd rektor vid Sorö skola.[1] Här verkade han i nio år med nit och kraft, men gjorde sig genom sin något kalla och beräknande natur föga omtyckt. Från Sorö förflyttades han 1597 till en professorsstol i dialektik vid Köpenhamns universitet, men återvände 1608 till Sorö, denna gång till den förnämliga posten som stiftelsens föreståndare, hvilken plats han innehade till ett par år före sin död, som inträffade i februari 1625.

Åt sitt bibliotek, som för dåtida förhållanden varit ganska väl försedt, har Johannes Stephanius ägnat stort intresse. Redan från hans skolår och första universitetstid finnas ganska många böcker bevarade, som han tydligen användt vid sina studier och som alltså i sin mån gifva oss upplysning om 1500-talets lärobokslitteratur. Till hans äldsta förvärf torde kunna räknas Niels Hemmingsens Enchiridion theologicum, Leipzig-upplagan 1568, som inköpts af den då fjortonårige Stephanius den 26 januari 1576. Ett Novum Testamentum latine, tryckt i Strassburg 1523, har han inköpt 1578, och detta skänker han sedermera till sonen Steffen 1619. Den 29 mars 1578 har han skaffat sig ett par välkända arbeten af Melanchthon, Initia doctrinæ physicæ och Ethicæ doctrinæ elementa, tryckta i Wittenberg 1572, resp. 1575 och sammanbundna i ett band. Till de tidigaste bokförvärfven höra också Aristotelis De moribus ad Nicomachum, tryckt i Strassburg 1563, Aeschinis et Demosthenis Orationes duæ contrariæ, Altdorf 1581, Ovidii Heroidum epistolæ, Frankfurt 1575,[2] två samlingsband innehållande, det ena Caspar Peucers Elementa doctrinæ de circulis coelestibus et primo motu, Wittenberg 1569, och Sebastian Theodorici Novæ quæstiones sphæræ, tryckt i Wittenberg 1573, det andra Niels Hemmingsens De methodis, Leipzig 1565, David Chytræi De ratione discendi et ordine studiorum in singulis artibus recte instituendo, Wittenberg 1576, och Antonius Schori De ratione discendæ docendæque linguæ latinæ et græcæ, Strassburg 1575. I det första af dessa samlingsband har Stephanius antecknat som datum för förvärfvet den 11 april 1582; de tillhöra alltså tiden för hans första vistelse på Hven hos Tycho Brahe, hvilket också stämmer med böckernas astronomiska innehåll. Från åren 1585—87, alltså studietiden i Wittenberg, har jag antecknat flera arbeten, exempelvis Johannes Arcerii Commentarii in Catechesin Johannis Calvini, tryckt i Antwerpen 1584 och försedd med en mängd marginalanteckningar af Johannes Stephanii hand; vidare Joachim Camerarii Ethicorum Aristotelis Nicomachiorum explicatio, tryckt i Frankfurt 1578, och Theodor

[1] RØRDAM, a. a., D. 3, s. 581.

[2] Denna bok har följande inskrift stämplad å pärmen: Johannes Stephani Neapolensis L[alandus]. Anno Christi MDXXCI.

Bezas Commentarii de vera pronunciatione græcæ et latinæ linguæ, tryckt i Paris 1587. Af studiekamraten Laurentius Scavenius har han den 24 januari 1585 som gåfva erhållit Audomari Talæi Academia, Parisupplagan 1547.[1] Flera samlingsband i biblioteket härstamma också från dessa år, anskaffade och bundna i Wittenberg 1585, ett innehållande Melchior Junii Scholæ in Oratorem Ciceronis ad Brutum, Strassburg 1585, Johann Sturms Liber academicus de exercitationibus rhetoricis och Antonius Schori De ratione discendæ docendæque linguæ latinæ et græcæ, bägge tryckta i Strassburg 1575. Ett annat omfattar Henric Rantzaus De conservanda valetudine, Leipzig 1582, Levinus Lemnii De habitu et constitutione corporis, Erfurt 1582, och Petrus Hispani Thesaurus pauperum de medendis morbis, Frankfurt 1576. Ett tredje och fjärde band innehålla några klassiska auktorer, det ena Horatii Poemata, Lyonupplagan 1581, Iuvenalis et Persii Flacci Satyræ, Lyon 1567, och Lucani De bello civili, Lyon 1564, det andra Sophoclis Tragoediæ septem och Aristophanis Plutus, bägge tryckta i Wittenberg 1585, samt Luciani Dialogi selectiores, Leipzig 1578. Åfven en i Strassburg 1581 tryckt oktavupplaga af Ciceros Opera, utgifven af Dionysius Lambinus i nio band, har han anskaffat under första studieåret i Wittenberg. Säkerligen torde äfven andra böcker än de som hafva ett bestämdt fixeradt anskaffningsdatum förvärfvats af Stephanius under hans studieresor, men därom kunna vi ej med säkerhet uttala oss. Af stilen och namnformen kan man dock någorlunda sluta till anskaffningstiden. I yngre dagar skrifver han sitt namn såsom vanligt var med utsättande af födelseorten, senare kallar han sig blott Johannes Stephanius. De böcker som hafva den utförligare namnteckningen, äro sålunda säkert tillkomna under studietiden, äfven om datum icke angifvits.

Stephanii bokförvärf under senare tid, efter hans hemkomst från utlandet, kunna vi icke i detalj följa. Vi vilja blott hålla oss till den viktigaste delen af innehållet i hans bibliotek, börjande med de från bokhistorisk synpunkt mera intressanta arbeten, som tillkommit under denna tid, särskildt dedikations- och andra gåfvoexemplar. Det nämndes att förhållandet till

[1] Åfven ett annat arbete ur Lauritz Skavbos eller Scavenii bibliotek har förirrat sig öfver i Stephaniernas, nämligen ett samlingsband, innehållande Cornelius Valerii Ethicæ descriptio, tryckt i Basel 1566, och Isac Gronbeccii Disputatio Aristotelica de virtute, Wittenberg 1589. Det första af dessa arbeten har Johannes Stephanii initialer på titelbladet, och det senare har följande skriftliga dedikation af författaren: »Ornatissimo et doctissimo viro Dn. M. Laurentio Schavenio Hafniensi, amico ac fratri conjunctissimo dono dedit Isaac Gronbeccius». Bandet har ryggtitel skrifven af den yngre Stephanius, hvadan det möjligtvis är han som låtit sammanbinda dessa bägge arbeten. I så fall torde endast det sista ha tillhört Scavenius.

kollegerna i Sorö icke var så synnerligen godt under Stephanii rektorstid. Däremot synes han ha stått i hög gunst hos den dåvarande föreståndaren för Sorö, Christian Machabæus, åtminstone om man får döma af den frikostighet, hvarmed denne vid flere tillfällen begåfvat Stephanius med böcker ur sitt bibliotek. Machabæus var en högt bildad och inflytelserik man, som under Fredrik II:s tid flitigt användts i statstjänsten, bl. a. vid beskickningar till främmande makter. Hans fack var eljes pedagogiken, i hvilket ämne han varit professor vid Köpenhamns universitet före sin utnämning till föreståndarplatsen i Sorö. Åfven han var en mycket produktiv och omtyckt latinsk tillfällighetsskald.[1]

Den 29 juni 1588 har Machabæus skänkt Stephanius Herodiani Historiarum libri octo cum Angeli Politiani interpretatione, tryckt i Paris 1581,[2] den 20 augusti 1589 en latinsk edition af Davids Psalmer, tryckt i Genève 1579; följande år får han Nonnus Panopolitanus, Paraphrasis poetica in evangelium Johannis, tryckt i Köln 1588.[3] Samma år erhåller han ett samlings-

[1] En liten tunn oktavvolym i Upsala, Repetitio orthodoxæ confessionis ecclesiarum Saxoniæ de sacrosancta coena domini etc. (Obr. ser. 49: 576), tryckt i Wittenberg 1572, har prof på både Stephanii och efter hvad det vill synas Machabæi latinska diktkonst. Det ena bidraget är nämligen undertecknadt med initialerna C. M. A. [= Christianus Machabæus Alpinas], men bägge inskrifna med Stephanii stil. De hänsyfta båda till bokens innehåll och lyda:

»Hic conscripta brevis sani, est confessio, sensus
Personæ et coenæ Christi de dogmate; quam qui
Ex animo probat, is meritò simul improbat illa
Quæ contrà audenter sparguntur somnia, Verbi
Divini et seriem et sanctam violantia normam;
Atque hominum á vero abductas turbantia mentes.

JS. f. et s. m. m. [= feci et scripsi mea manu?]
Cal. Jan. 1615.

Summa:
Non scelus externâ, Baptismi tollitur, undâ,
Hoc Christi fusus, diluit omne, cruor.
Nec mentem pascunt sacræ, duo symbola, Coenæ
Hanc Christi sanguis nutrit, et ipsa caro.
Sacrarum, at signis tribuuntur nomina, rerum
Sensibus ut pateat spirituale bonum.

C. M. A.
Cal. Jan. 1595.»

[2] Denna bok såldes 1874 som duplett från Kungl. biblioteket och hamnade i Hammerska samlingarna (*Catalogue de la bibliothèque Hammer*, T. 2, 1887, s. 219: nr 11495; jfr äfven planschbandet nr 74). — Boken tillhör numera denna tidskrifts utgifvare, riksbibliotekarien Collijn.

[3] Detta arbete har sedan inbundits af Johannes Stephanius tillsammans med fem stycken andra teologiska skrifter, Jacobus Brocardus, Expositio mystica in canticum canticorum Salomonis, Bremen 1585, Confessio fidei communi ecclesiarum quæ sparsæ sunt in Gallia, tryckt 1559, Johannes Jacobus Grynæi De officio piorum hominum, Herborn 1589,

band[1] innehållande fem stycken arbeten, liksom det föregående hufvudsakligen af reformerta teologiska författare, Philippe de Mornay, Theodor Beza, Lambertus Danæus.[2] På titelbladet till första arbetet, Sadeels De verbo Dei scripto, står Johannes Stephanii namnteckning och på sista arbetets sista blad ett latinskt epigram[3] undertecknadt »Christianus Machabæus Alpinas, suo Stephanio scripsit anno salutis XC sup: M. D. Febr. XXII, a se iamdudum hoc epigramma compositum». År 1593 den 12 december får Stephanius af Machabæus Theodoretus Cyri Dialogi, tryckta i Zürich samma år. En icke daterad gåfva är ett anonymt polemiskt arbete med titeln Das die 42. Anhaltische Argument wider der Vbiquisten Trewme noch fest stehen, tryckt i Zerbst 1584.[4]

Wolfgang Amlings Warhafftige vnd Christliche Widerholung der Lehr von H. Abendmal, Amberg 1596, och Kirchenordnung der löblichen freyen Statt Genff, Herborn 1593. Att det är Stephanius som efteråt låtit göra bandet, och att alltså endast det första arbetet tillhört Machabæus, visar dels de sista arbetenas tryckår, dels dedikationen »Christianus Machabæus Johanni Steph. hanc Nonni paraphrasin dedit. Anno 1590». — Samlingsbandets signum är Obr. ser. 36: 280.

[1] Obr. ser. 56: 436.

[2] Häri ingår som nr 4 Antonius Sadeels Posnaniensium assertationum de Christi in terris ecclesia analysis et refutatio, tryckt i Morges i Schweiz 1584, af den polska kommissionen i Sverige 1911 betecknad som unik och upptagen i dess *Sprawosdanie z poszukiwań w Szwecyi*, Krakau 1914, s. 327. — Möjligen har volymen icke tillhört Machabæus utan endast Stephanius. Den förre skulle i så fall ingenting annat haft att göra därmed, än att han vid något tillfälle inskrifvit i boken det af honom författade epigrammet.

[3] »In Romanum pontificem epigramma.

Sacrorum turges titulo: viuisque profanus,
  Pauperiem celebras: Diuitiisque scates.
Cum sis piscator: triplici diademate fulges,
  Imperium, seruus sis licet, omne tenes.
Es medicus: miseris sed dira aconita propinas,
  Pastor es: at tonsas depopularis oues,
Innocuos mactas: et patris nomine gaudes,
  Bellaque, pacificus, sanguinolenta moues.
Dumque nocere studes: prætendis nomen amici,
  Rides: sed cornu posteriore feris.
Pontificem simulas aditum qui ad sijdera præstet,
  Mergis at in Stygio millia multa lacu.
I procul hinc rabies: te norunt vesper et ortus
  (Fucum diuina discutiente face)
Quod meretrix sis mundano Babylonica fastu
  Ebria luxato mox vnitura throno:
Quot Regum tetro splendentia pocla veneno
  Inficis, insontem persequerisque gregem.
I procul i rabies. Christo nos auspice, rectam
  Ingredimur vitæ, te pereunte viam.»

[4] Sign. Obr. ser. 56: 258. — Ännu två arbeten i De la Gardies bibliotek hafva tillhört Christian Machabæus, nämligen Georg Buchanans Sphæra, Herborn 1587, och Martin Bucers

Ett eller annat dedikationsexemplar af danska författares skrifter påträffa vi äfven i Johannes Stephanii bibliotek. Professor Anders Lauritsen skänker honom sin vid Fredrik II:s högtidliga begrafning i Roskilde domkyrka 1588 hållna vidlyftiga latinska oration, Oratio de vita et morte Friderici II, tryckt i Köpenhamn samma år.[1] Cort Aslaksen skänker honom sitt i Herborn 1622 tryckta arbete De dicendi et disserendi ratione med följande dedikation: »Reverendo et Clariss. viro Domino M. Johanni Stephanio Præsidi Scholæ Sorensi Amico suo veteri Auctor dono dedit». Willich Westhovius, i svensk historia mest bekant för sin skrift mot Messenii Scondia, sänder sin 1606 i Leipzig utkomna Introductio ad dialecticam Philippi Melanchthonis. Niels Lauritsen Arctander, sedermera biskop i Viborg, öfverlämnar sin Exsequiæ Friderici II, tryckt i Köpenhamn 1590. Denna bok, som är bunden i blad af en gammal musikhandskrift, har följande dedikation: »Virtutibus et litteris ornatissimo viro Dn. Magistro Johannj Stephanio, regis Scholæ Soræ rectori amico et fratri suo colendo εἰς φιλίας τεκμήριον καὶ μνημόσυνον dono dedit autor. Soræ die 22 Julij anno ecclesiæ christianæ 1590».[2]

I Johannes Stephanii bibliotek finnas äfven ett par arbeten, som tillhört hans svärfar, Peder Winstrup d. ä., Sjællands biskop. Till denne stod han i ett synnerligen godt sonligt förhållande, hvilket icke synes hafva undergått någon förändring, sedan Stephanius inträdt i nytt äktenskap efter sin första hustrus, Anna Winstrups död vid nyårstiden 1602. En icke oviktig roll spelade svärsonen i stiftets styrelse; flertalet af de latinska ämbetsskrifvelser, som utgått i Peder Winstrups namn, äro skrifna af Johannes Stephanius.[3] De arbeten ur Winstrups bibliotek, som tillhört svärsonen, äro två sammanbundna skrifter af Christopher Dybvad, In geometriam Euclidis

---

Was Evangelienn nun zu Bonn gelehret vnd geprediget würdt, tryckt i Bonn 1554. Sannolikt hafva äfven dessa kommit genom Stephanius, men några proveniensmärken, som tyda härpå, finnas ej.

[1] Ur Anders Lauritsens bibliotek finnas ett par böcker bevarade, hvilka tillhört den yngre Stephanius. Möjligen äro de arf från fadern, Johannes Stephanius, förvärfvade af honom efter professor Anders Lauritsens död, som inträffade 1589. I alla händelser har åtminstone en af dessa böcker mycket tidigt kommit i den yngre Stephanii ägo, Constantinus Lascaris Græcæ institutiones una cum interpretatione latina, tryckt i Paris 1543. Den har nämligen utom namnteckningen »Andreas Laurentius Selandius» äfven Stephanii namn, men i dess tidigare form utan familjenamnet. Tvänne andra böcker, Procli Paraphrasis in quatuor Ptolemæi libros de siderum effectionibus, tryckt i Basel 1554, och Ciceros Tusculanarum quæstionum libri V, Paris 1549, ha utom Lauritsens namn ryggtitel, resp. namnteckning af den yngre Stephanius, men från senare tid.

[2] Sign. Obr. ser. 49: 445.

[3] RØRDAM i *Ny kirkehistoriske Samlinger*, Bd 5, s. 196.

demonstratio, tryckt i Leiden 1603, och In arithmeticam Euclidis demonstratio, tryckt i Arnhem 1605. Bägge hafva skriftliga dedikationer af författaren till Winstrup[1] och äro af denne skänkta till Stephanius enligt hans anteckning »ex dono Dn. Soceri».[2]

Johannes Stephanii bibliotek är ganska väl försedt med filosofisk litteratur. Detta sammanhänger förmodligen med hans lärarebeställning som professor i dialektik, om han också icke vid sina föreläsningar behöfde gå så vida utöfver de vanliga äldre handböckerna, Melanchtons och Rudolph Agricolas läroböcker i logiken. Men att Stephanius flitigt studerat sitt filosofiska bibliotek, därom vittna böckernas rikedom på marginalanteckningar, skrifna med hans nitida, något petiga stil.

Bland de filosofiskt-dialektiska skrifterna i hans bibliotek märkas Georg Bachmanns Exercitationes philosophicæ, tryckt i Wittenberg 1593—96, Everardus Dygbeii De duplici methodo, tryckt i Frankfurt 1589, med hvilken äro sammanbundna Admonitio Francisci Mildapetti ad Euerardum Dygbeium, tryckt i Frankfurt 1589, Arnaldi Ossati Expositio in disputationem Iacobi Carpentarii de methodo, tryckt i Frankfurt 1582, och Johannes Marrianæ Antigramma, tryckt i Frankfurt 1589, vidare Rudolph Agricolas De inventione dialectica, Kölnupplagan 1579, och Johannes Thomas Freigii Rhetorica, poetica, logica, tryckt i Nürnberg 1585. Äfven i Kungl. biblioteket finna vi några filosofiska arbeten, som tillhört Johannes Stephanius, däribland

[1] I första arbetet har dedikationen följande lydelse: »Viro admodum Venerando, Domino Doct: Petro Vinstrupio, Insulæ Siealandicæ Episcopo, SS. Theologiæ professori Hafniæ, Mecoenati et patrono suo, perpetua obseruantia colendo, officiosi animi monumentum politurus, hæc dono mittit Auctor». Denna vördnadsfulla dedikation gör ett egendomligt intryck, när man betänker, att det just är under dessa år som de häftiga striderna utkämpades mellan Köpenhamns universitet med biskop Winstrup i spetsen och Jörgen Dybvad, Christopher Dybvads fader, och som ändade med dennes afsättning. Sonen ville tydligen ej äfventyra sina framtidsutsikter genom att bryta förbindelsen med universitetets styresmän. Detta hjälpte honom dock föga; hans upprepade försök att vinna akademisk befordran misslyckades fullständigt. Året innan de här ofvan nämnda till Winstrup dedicerade skrifterna sågo dagen, utgaf Christopher Dybvad i Leiden ett i sitt slag märkligt arbete, en dansk räknebok, däri för första gången ett försök är gjordt att öfverflytta de matematiska termerna på danska. Detta arbete har tryckt dedikation till Peder Winstrup. (Se härom närmare Rørdam, *Efterretninger om Jørgen og Christoffer Dybvad*, i *Danske Magazin*, R. 4: Bd 2, s. 213 ff.)

[2] Från Peder Winstrups bibliotek härstammar möjligen ännu ett arbete i Upsala, en i Basel 1543 tryckt bibelkonkordans, Concordantiæ maiores Sacræ Bibliæ, som har ryggtitel sannolikt skrifven af den yngre Stephanius. Boken har tillhört en viss Esbernus Petri Cimber, som 1548 inköpt densamma i Wittenberg. Denne ägare är säkerligen identisk med Esbern Pedersen, kyrkoherde i Aarhus och svärfar till Peder Winstrup, som 1577 blef gift med hans dotter Marine. — Som foliant har arbetet äfven De la Gardies namnteckning från 1654.

Augustini Steuchii De perenni philosophia, tryckt i Basel 1542,[1] och Audomari Talæi Opera, Basel 1584.

Att Stephanius icke var alldeles främmande för den moderna vetenskapliga riktning, som med Petrus Ramus gjorde sitt intåg i Europas lärda värld vid 1500-talets midt och vid århundradets slut äfven hunnit hit upp till Norden, framgår dels däraf att han i november 1598 inbjöd studenterna till disputationer öfver den ramistiska logiken,[2] dels däraf att flera arbeten af Ramus eller hans lärjungar finnas bevarade med Johannes Stephanii namnteckning eller andra proveniensmärken, som visa att de tillhört honom. Rami Prælectiones in Ciceronis orationes, tryckt i Basel 1575, har en myckenhet anteckningar af Stephanius, Audomari Talæi Rhetorica e P. Rami prælectionibus observata, tryckt i Frankfurt 1584, har hans namnteckning med accessionsåret 1593, Fredrik Beurhusii Prælectiones in Dialectica Rami, tryckt i Dortmund [Tremonia] 1581, har likaledes Johannes Stephanii namn på titelbladet. Nathanael Baxters Quæstiones et responsiones in Petri Rami dialecticam, tryckt i Frankfurt 1588, har ryggtitel skrifven af samma hand.

I sin allmänna teologiska åskådning tillhörde Johannes Stephanus närmast Niels Hemmingsens skola och den förmedlande läroriktning denne stod som målsman för. Af Hemmingsens skrifter finna vi flera i detta bibliotek, däribland hans förut nämnda De methodis och Enchiridion theologicum, hans Tractatus de gratia universali seu salutari omnibus hominibus, tryckt i Köpenhamn 1591, hvilken bok har ryggtitel skrifven af Johannes Stephanius,[3] samt hans Immanuel sive catholica institutio, de domino Iesu Christo, vero Deo, et vero homine, una persona, tryckt i Frankfurt 1617. Stephanii höga uppskattning af lärofadern ådagalägges genom hans anteckning i en af de böcker han år 1601 tillhandlat sig ur Hemmingsens bibliotek, inköpta af hans mera beryktade än ryktbare son och arfvinge, den för sitt dåliga lefverne afsatte professorn Hans Hemmingsen. Två dylika arbeten har jag funnit, det ena i Upsala, det andra i Lunds universitetsbibliotek. Det i Upsala är ett grekiskt bibelverk i folio, tryckt i Basel 1545,[4] det i Lund

[1] Detta arbete, som Stephanius förvärfvat år 1602, torde icke hafva tillhört De la Gardies bibliotek; snarare har det som krigsbyte kommit till Sverige med Jörgen Seefelds samling. På pärmens insida står följande anteckning: »Är öfwermåtton rar. Kostar 10 d. smt.» Därunder är med blyerts antecknadt inom citationstecken »Coyet à Stockholm», hvilket tyder på att boken en gång tillhört Coyetska biblioteket, hvars böcker mycket ofta har denna ägarebeteckning.

[2] RØRDAM, *Khvns Univ:s Hist.*, D. 3, s. 582.

[3] Boken har därjämte författarens egenhändiga dedikation till Stephanius. — I slutet finnes ett handskrifvet blad, undertecknadt »Christianus Machabæus Alpinas scripsit sua manu, Soræ VII Januarij Aj 95.»

[4] Denna bibel har följande anteckning:

är kyrkofadern Hilarii Lucubrationes, äfven denna en foliovolym och tryckt i Basel 1550.[1]

Påfallande är att i Johannes Stephanii bibliotek endast ett arbete af Luther kunnat med säkerhet påvisas, ett 1589 gjordt eftertryck af Wittenbergupplagan 1525 utaf hans Wider die himlichen Propheten, von den Bildern und Sacrament.[2] Däremot finna vi ganska många af Melanchtons skrifter, icke blott hans läroböcker i logik och fysik, hvilkas tillvaro är lättare förklarlig, men äfven många rent teologiska skrifter, äfvensom flera af de sydtyska förmedlingsteologernas och åtskilliga reformerta författares arbeten. Detta sammanhänger tydligtvis med den allmänna teologiska riktningen i Danmark under slutet af 1500- och början af 1600-talet, då kalvinismen vann insteg i vida kretsar här i Norden, äfven i Sverige. I flertalet af de danska biblioteken från denna tid, af hvilka rester påträffats i svenska samlingar, är samma förhållande rådande. Af Melanchtons skrifter har Johannes Stephanius utom de förut nämnda bl. a. ägt Examen theologicum, Neustadtupplagan 1587, och Loci theologici, Wittenbergupplagan 1535, med Johannes Nysæi Tabulæ till detta arbete, tryckta i Basel 1560.[3] Äfven ett exemplar af Melanchtons Epistolæ i Caspar Peucers edition, tryckt i Witten-

»Nicolaus Hemmingius, Theologus, cujus scriptis, cum summa sua et Ecclesiæ utilitate, nec minore Scriptoris gloria, grata fruetur posteritas, possessor olim fuit hujus Libri, quem Ego ab ipsius filio hærede, septem marcis danicis, emi, D. 23. Maji. Anni 1601. quo die, ante annum, obiit Hemmingius, Roschildiæ. Aet. 89. Johannes Stephanius m. m.».

[1] Äfven ett annat arbete ur Niels Hemmingsens bibliotek har tillhört Stephaniernas samling. Det är Henrik Herpfs Speculum aureum decem præceptorum Dei, tryckt hos Schöffer i Mainz 1474. Denna foliovolym har på pärmen initialerna N. H. och årtalet 1565, från hvilken tid bandet, ett typiskt tyskt renässansband i brunt skinn med rika blindpressningar, härstammar. Den har därjämte marginalanteckningar af Niels Hemmingsens hand och en anteckning på försättsbladet af Steffen Stephanius. Huruvida äfven denna bok är arfvegods, är omöjligt att säga, då ingenting af proveniensmärken finnes af Johannes Stephanii hand. — Dessa trenne böcker äro jämte ett exemplar i Lund af den würtembergske reformatorn Johannes Brenz' Explicatio epistolæ Pauli ad Galatas 1547, som har Niels Hemmingsens namnteckning och en myckenhet marginalanteckningar af hans hand, de enda af mig funna resterna från hans bibliotek, hvilket tydligtvis blifvit af sonen försåldt och skingradt på olika händer. En bok som varit i Niels Hemmingsens hand men ej kan räknas till hans bibliotek, är ett exemplar i Lunds universitetsbibliotek af hans eget arbete Commentaria in omnes epistolas Apostolorum, tryckt i Leipzig 1572 i folio. Den har en lång skriftlig dedikation af författaren till domkapitlet i Lund, daterad »anno a natiuitate saluatoris mundi millesimo quingentesimo septuagesimo secundo.»

[2] Ett samlingsband (Obr. ser. 49: 312), innehållande 12 stycken reformationsskrifter från åren 1518—22, de flesta af Luther, har dock sannolikt tillhört Johannes Stephanius. Ryggtiteln på boken, som är bunden i blad af en på pergament tryckt inkunabel, synes vara skrifven af honom. Att boken haft dansk proveniens framgår äfven däraf att delar af ett äldre danskt historiskt tryck finnas inlagda i pärmen.

[3] Detta senare arbete har på titelbladet följande anteckning af en äldre ägares hand: »Sum Thome ecclesie huzom pastoris», samt såsom foliant De la Gardies namnteckning 1654.

berg 1570, har funnits i hans bibliotek. Af reformerta teologiska skrifter se vi Josias Simlers Scripta veterum latina de una persona et duabus naturis Jesu Christi, en i Zürich 1571 tryckt foliovolym,[1] och samme författares Responsio ad maledicum Francisci Stancari librum aduersus Tigurinæ ecclesiæ ministros, de trinitate et mediatore domino nostro Jesu Christo, tryckt i Zürich 1563.[2] Andra teologiska arbeten äro Andreas Hyperii De sacræ scripturæ lectione ac meditatione, tryckt i Basel 1569, Hieronymus Zanchii De scriptura sacra, tryckt i Heidelberg 1593, Christophorus Pezelii Argumenta et responsa theologica, tryckt i Neustadt i Pfalz 1589, Thesaurus veræ et orthodoxæ fidei, ex præstantissimis theologis collectus, tryckt i Basel 1587, ett par sammelband, innehållande, det ena Georg Altenraths Catechismus vbiquitisticus 1596, Warhafftige Relation des Hertzbergischen Colloquij, tryckt i Zerbst 1595, Caspar Peucers Tractatus historicus de Philippi Melanthonis sententia De controversia coenæ Domini, tryckt i Amberg 1596, och Caluinismus Heidelbergensis, tryckt 1593, det andra Simon Gedicci Von Bildern und Altarn in den evangelischen Kirchen Augspurgischer Confession, tryckt i Magdeburg 1597, Lucas Osianders Gründlicher Bericht auff D. Samuel Hubers Lesterschrifft, tryckt i Wittenberg 1597, Controversiæ inter theologos Wittenbergenses 1594, Daniel Tossani Des Schwindelgeists eigentliche Gemerkzeichen, tryckt i Neustadt 1592, och Epopsis synopseos Mylianæ de Comoedia Misnica, tryckt i Heidelberg 1593. Dessa bägge samlingsvolymer innehålla som synes polemiska arbeten ur de olika protestantiska lägren. Ett intressant arbete ur Johannes Stephanii bibliotek är den af pseudonymen Jesuwald Pickhart år 1579 utgifna Bienenkorb dess Heil. Röm. Immenschwarms, seiner Hummelszellen (oder Himmelszellen) Hurnauss-

[1] Detta arbete, som 1613 kommit i Stephanii ägo, har följande äldre proveniensanteckning på försättsbladet: »Excellenti pietate et doctrina viro, Magistro Joanni Fieglino, in Ecclesia Basiliensi Pastori præstantissimo, et ibidem in inclyta Academia Eloquentiæ Professore celeberrimo, Domino suo plurimum obseruando et præceptori colendissimo. Ioannes Arnaldus Bituricus D. D. Anno 1572. 16. Calend. Maij.» — Boken har ryggtitel af den yngre Stephanius målad med hvit färg, hvilket stundom är fallet med de böcker i detta bibliotek, som äro bundna i mörkare skinnsorter.

[2] Denna senare skrift ingår som nummer fyra i ett samlingsband, innehållande sex stycken teologiska arbeten, Johannes Juelli anonymt utgifna Apologia ecclesiæ Anglicanæ, tryckt i London 1584, ett arbete med titeln Iustitia Britannica, tryckt i London samma år, De summa eorum clementia, qui habendis quæstionibus præfuerant, contra proditores quosdam, deque tormentis quæ in eosdem ob proditionem non ob religionem, expromta sunt, tryckt 1584, Causæ cur electores, principes aliique Augustanæ confessioni coniuncti status, ad impium concilium à pontifice Pio III Tridenti indictum, non accedant, tryckt i Wittenberg 1564, och Nicolaus Biesii De varietate opinionum, tryckt i Louvain 1567. Bokens försättsblad har en anmärkning af Johannis Stephanius på två sidor om författaren till det första anonyma arbetet.

näster, Brämengeschwürm und Wespengetöss, en talande och för tiden typisk boktitel.[1]

Att de viktigaste klassiska auktorerna icke saknats i Johannes Stephanii bibliotek är naturligt. Förmodligen har det ursprungligen varit betydligt rikare härpå än hvad de nu rekonstruerade delarna gifva vid handen, då betydliga mängder dupletter utsöndrats från Upsalabiblioteket just på dessa afdelningar. Härvid hafva säkerligen ej så få Stephaniiböcker kommit att medfölja. Men ännu finnas ganska många kvar. Utom de från hans tidigaste förvärf nämnda märka vi här Aelii Aristidis Orationes, latinsk version af Gulielmus Canterus, en i Basel 1566 tryckt foliovolym, Diogenes Laertius, De vita et moribus philosophorum, Lyon 1585, en Herodotupplaga i folio, utgifven af Henrik Stephanus och tryckt i Paris 1592,[2] Josephi Opera, Frankfurtupplagan 1590,[3] Pindarus, Leidenupplagan 1590, Platos Opera omnia Marsilio Ficino interprete, tryckt i Lyon 1590 i folio,[4] en upplaga af Plutarchus i 13 tomer, tryckt i Paris 1572, Suidas' Opera historica, Baselupplagan 1564 i folio, samt Theocriti aliorumque poetarum idyllia, tryckt i Paris 1589. Af de latinska författarna har Stephanius ägt Ciceros Topica, Kölnupplagan 1573, Horatii Opera, den af Jacob Cruquius i Antwerpen 1578 utgifna kvartupplagan, Horatii Epistolæ, utgifna af Claudius Minos i Paris 1584, den i Basel 1570 tryckta foliouppIagan af Hygini Fabulæ, Quintiliani Institutionum oratoriarum libri XII, Parisupplagan 1542, Sallustii Opera, Antwerpen 1579, samt Valerius Maximus, Lyonupplagan 1564.

Äfven i Kungl. biblioteket finnas flera af de klassiska författarna som tillhört Johannes Stephanius, den nyssnämnda upplagan af Aulii Gellii Noctes Atticæ, Aristotelis Opera i folio, utgifna af Isaac Casaubonus i Lyon 1590, en Liviusupplaga, tryckt i Frankfurt 1568, och en Plautusupplaga utgifven af Dionysius Lambinus i Lyon 1578, bägge foliovolymer, samt ett sammelverk i tre folioband med titeln Romanæ historiæ scriptores, tryckta i Frankfurt 1588—90.

[1] Författaren till denna mot katolikerna riktade smädeskrift är enligt nyare uppgifter Johann Fischart (HOLZMANN-BOHATTA, *Deutsches Pseudonymen-Lexikon)*.

[2] Detta arbete torde ej hafva tillhört De la Gardies bibliotek. Det saknar lacksigillet, äfvensom den i folianterna vanliga namnteckningen »Ex libris Magni Gabrielis Delagardie Comitis de Leckö 1654.» Boken har ägts af E. J. Meck, hvilkens bibliotek i sin helhet inköptes till universitetsbiblioteket i Lund i början på 1700-talet. Den här nämnda Herodotupplagan i Upsala har dock icke varit i Lund, då den saknar detta biblioteks gamla signa.

[3] Inköpt af Stephanius den 8 oktober 1590.

[4] Denna volym är ombunden af De la Gardie i hans vanliga stil, men har tidigare haft ett holländskt band; man ser ännu aftryck af den stora blindpressade midtstämpeln, som är så typisk för dessa.

Johannes Stephanii intresse för de astronomiska studierna, väckta och underhållna af en lärare som Tycho Brahe, återspeglas också i hans bibliotek. Troligen ha dock hans forskningar i naturvetenskaperna icke sträckt sig långt utöfver de egentliga studieåren, enär de arbeten han ägt inom dessa fack, så godt som uteslutande äro tryckta och väl äfven förvärfvade före 1590. Af astronomiska och matematiska verk har Stephanius ägt Erasmus Reinholdus, Prutenicæ tabulæ coelestium motuum, tryckt i Tübingen 1571, Euclides Elementa, en folioupplaga, tryckt 1572, ett sammelband innehållande fyra aritmetiska arbeten, Henricus Glareanus, De VI arithmeticæ practicæ speciebus epitome, Freiburg 1543, Johannes Noviomagus, De numeris, Köln 1544, Johannes de Muris, Arithmetica speculativa, Mainz 1538, Johannes Wolphius, Rudimenta arithmetices, Frankfurt 1548, och Georg Peurbachius Arithmetices elementa, Frankfurt 1544, ett annat sammelband, innehållande Caspar Peucers De dimensione terræ, Wittenberg 1587, Arithmetices Euclideæ liber primus, Wittenberg 1564, och Iodocus Willichii Arithmetica, Strassburg 1540,[1] vidare Michael Mæstlini Epitome astronomiæ, tryckt i Heidelberg 1582 och Marcus Frytschii De meteoris, Wittenberg 1583. Det återstår att nämna ännu ett par arbeten af detta slag, hvilka äfven hafva accessionsåret angifvet. En liten oktavvolym, som tidigare tillhört en borgare i Odense vid namn Jörgen Storm, är bunden i ett stycke synnerligen vackert blindpressadt skinn, hvilket tydligen tidigare tjänat till omslag på någon äldre foliovolym, och innehåller Jacob Köbels Rechenbuch, tryckt i Frankfurt 1564, samt Georg Stichels Arithmetica, tryckt i Leipzig 1551. År 1590 har den kommit i Stephanii ägo. Följande år har han inköpt Henrik Rantzaus Calendarium Ranzovianum, tryckt i Hamburg 1590. Denna bok har sitt särskilda intresse däraf att den är bunden i blad af en gammal latinsk membran och på bakpärmens insida har anteckningar öfver abboter vid Sorö kloster och föreståndare för dess skola från 1508 till Stephanii egen tid.

Den historiska litteraturen, som i sonens bibliotek öfverväger, synes icke hafva varit så rikligt företrädd i faderns. Det var ju också först under sina allra sista år, som Johannes Stephanius i sin ämbetsmannaverksamhet mera direkt kom att syssla med de historiska studierna, då han vid Klaus Kristofersen Lyskanders död 1624 erhöll den lediga sysslan som kunglig historiograf. Då han kom att innehafva denna blott ett år, är det väl knappast troligt att han för den skull fått tillfälle att i någon högre grad öka sitt

[1] Denna volym är bunden i blad af en gammal latinsk bibelmembran, har Johannes Stephanii initialer och ryggtitel skrifven af sonen.

historiska bibliotek. Också har jag endast påträffat några få arbeten inom de historiska vetenskaperna, som bära Johannes Stephanii namnteckning. Detta är fallet med Erasmus Michaelius Læti Rerum Danicarum libri XI, tryckt i Frankfurt 1573, Augustus Erichs Beschreibung des Christian IV. Krönung, tryckt i Köpenhamn 1597, Victorinus Strigelii Scholæ historicæ, tryckt i Neustadt 1586, och Hieronymus Benzos Historiæ Indiæ Occidentales, tryckt i Genève 1586. Några få marginalanteckningar af Johannes Stephanii hand finna vi i Vandaliæ et Saxoniæ Alberti Cranzii continuatio, hvarmed är sammantryckt David Chytræi Metropolis seu episcoporum in viginti dioecesibus Saxoniæ catalogus, Wittenberg 1586. Anteckningarna jämte en något otydlig ryggtitel visa, att äfven denna foliovolym tillhört Johannes Stephanius. Att han haft flera och viktigare historiska arbeten än de här nämnda, är dock troligt. Tillfälligtvis veta vi, att han ägt den af Christiern Pedersen i Paris 1514 utgifna första tryckta upplagan af Saxo, hvilken han försett med noter och emendationer, som sonen sedermera tillgodogjort sig för sitt arbete Notæ uberiores in historiam Saxonis.[1] Sannolikt hafva flera af de historiska arbetena i den yngre Stephanii bibliotek tidigare tillhört fadern, fastän några spår däraf i form af namnteckningar eller andra proveniensmärken icke förefinnas.

Vid Johannes Stephanii död i februari 1625 ärfdes hans bibliotek af den ende då kvarlefvande sonen Steffen, som genom detta arf fick sin under de första studieåren anskaffade boksamling ansenligt förökad. Genom ständiga nyförvärf under hela sin lifstid bragte han så småningom sitt bibliotek upp till en rangplats bland samtida nordiska boksamlingar. Både kvalitativt och kvantitativt intager den ett framstående rum. Äfven i detta bibliotek kunna vi genom bokanteckningarna följa ägaren på hans studieresor och erhålla några hittills obeaktade eller okända data i hans lif.

Stephanus Johannis Stephanius var född i Köpenhamn den 23 juli 1599, där fadern då var professor.[2] Modern, Anna Winstrup, dog när sonen

[1] Rørdam, *Den kongelige Historiograf Steffen Hansen Stephanius* (i *Historiske Samlinger og Studier*, Bd 1), s. 5 och not. 2.

[2] Tillnamnet Stephanius upptar sonen först efter faderns död. Tidigare kallar han sig endast Stephanus Johannis Hafniensis eller blott Stephanus Johannis f[ilius], någon enstaka gång Stephanus Johannides. Dessa olika namnformer äro af intresse för studiet af accessionen till hans bibliotek. Den ej obetydliga del af hans böcker, som bär hans namnteckning utan familjenamnet, är alltså köpt under studieåren, den som har namnteckningen Stephanus Johannis Stephanius tillhör en senare tid. Dock stämmer detta icke alltid, ty det visar sig, att han i åtskilliga fall efteråt tillagt namnet Stephanius i tidigare köpta böcker, hvilket framgår däraf att detta namn är skrifvet med annat bläck än det öfriga.

blott var ett par år gammal. Under uppväxtåren synes han hafva haft ett andra hem i morfaderns, biskop Winstrups hus. Då biskopen som dekanus i teologiska fakulteten förrättade doktorspromotionen år 1607, lät han sin åttaårige dotterson förelägga promovendus, Curt Aslaksen, en serie frågor på latin, hvilket uppdrag den unge Stephanius till full belåtenhet utförde. Äfven om hans roll bestod i ett blott uppläsande af de latinska teserna, visar detta likväl att han redan vid så unga år varit i viss grad förtrogen med det latinska språket, en färdighet som han sedermera utvecklade till verkligt mästerskap.

Sedan Johannes Stephanius öfverflyttat till Sorö som föreståndare för dess skola, inskrefs sonen därstädes i början af år 1608, och fortsatte sina studier dels i Sorö, dels vid Herlufsholm, där han aflade studentexamen. I oktober 1615 immatrikulerades han vid 16 års ålder vid Köpenhamns universitet och tog där i april månad 1618 den filosofiska baccalaurgraden.[1]

Redan under sina tidigaste studieår kunde han tack vare en god ekonomisk ställning tillfredsställa den samlarelust, som följde honom under hela lifstiden. Fadern hade genom väl aflönade poster och en utmärkt affärsduglighet skaffat sig en ganska stor förmögenhet, och då Steffen var ende sonen, mötte det intet hinder för honom att i stor utsträckning tillfredsställa sina litterära intressen. Härtill kom att han efter morfaderns död 1614 disponerade ett icke obetydligt mödernearf. Förmodligen har han dock icke behöft för sina direkta studier skaffa så stort bokförråd, enär väl faderns bibliotek stod till hans förfogande.

Stephanii första daterade bokförvärf är från år 1615. En liten oktavvolym utgifven af Frobenius i Basel och innehållande några klassiska författares skrifter jämte Erasmus Roterodami Moriæ och Epistola ad Dorpium, tryckta 1521, hvilket arbete tidigare tillhört en Frans Jörgensen, Franciscus Georgii, har inskriften »Possidet hunc Stephanus Johannis Haffniensis 1615».[2] Följande år har han anskaffat tvänne arbeten af Caspar Peucer, Elementa doctrinæ de circulis coelestibus och De dimensione terræ, tryckta i Wittenberg 1553 och 1554, samt sammanbundna i ett band.[3] Från detta år härleder sig äfven Hieronymus Wildenbergs Digestio totius philosophiæ humanæ, tryckt i Basel 1545. Från år 1617 härröra ett par volymer. Hans Povlsen Resens i Wittenberg 1612 tryckta Initia geometrica har följande anteckning, skrifven af Stephanius med en redan nu fullt utbildad, synnerligen prydlig

[1] RØRDAM, senast a. a., s. 5 ff.

[2] Gammalt signum i UB 60: 771.

[3] Denna bok har förut tillhört Petrus Johannis Ripensis, förmodligen den Peder Hansen Riber, hvilken dog som superintendent på Gottland 1591.

stil, endast med något rundare typer än hans senare: »Stephanus Johannis. Sors mea mortalis est non est mortale quod opto. Speremus meliora omnes. 1617. 3 Avgusti.»[1] I slutet af boken följa en del föreläsningsanteckningar af Stephanius, »Breves et perspicuæ Notæ in Initia Geometrica Rev. et Clariss. Viri D. Joh. Pavli Resenij. Inchoatæ Anno 1617. 4. Augusti à M. Petro Kierullio.» Af dessa anteckningar framgår alltså, att Stephanius begagnat sig af professor Peder Bertelsen Kieruls undervisning.[2] På våren samma år hade Stephanius som gåfva af en holländsk köpman Henric Lintclo erhållit en liten duodesupplaga af Ovidii Metamorphoser, tryckt i Tournai 1612.[3]

Efter några års studier i sitt hemlands högskola har Stephanius enligt öfligt bruk styrt sina steg till främmande land för att vid Tysklands och Hollands universitet ytterligare förkofra sig i vetenskapen. Anteckningarna i de härunder förvärfvade böckerna sätta oss i stånd att ledsaga honom på hans färder och följa hans öden.

Dateringarna i böckerna visa, att han betydligt tidigare än förut varit kändt företagit dessa utländska studieresor. I Rørdams biografi öfver Stephanius är det först på våren 1623 som han dyker upp på tysk jord, i det han vid påsktiden detta år i Rostock skrifver sitt namn i en stambok tillhörig hans landsman Jörgen Sadolin.[4] Därifrån styr han enligt samma källa kosan till Leiden, vid hvars universitet han den 15 maj 1623 är inskrifven som »Stephanus Joannis Hafniensis historiarum et antiquitatum studiosus». Emellertid har han redan tre år tidigare studerat i Wittenberg, där han för öfrigt vistats i två olika repriser. Först har han besökt denna protestanternas väl ännu förnämsta högskola åren 1620—21. Hans exemplar

[1] Materialet till det band, hvari boken är bunden, är hämtadt från en gammal latinsk membran, antagligen af dansk proveniens.

[2] Denne var icke någon af de större profeterna, tvärtom; såsom obekväm till Officium Professorium måste han lämna sin lärareplats vid universitetet efter endast några få års tjänstgöring. Han soulagerades med kyrkoherdebeställningen i Sæby. (RØRDAM, *Kjøbenhavns Universitets Historie,* D. 3, s. 644 ff.).

[3] Denna bok har följande anteckningar på försättsbladet:

»Hunc librum dono dedit Henricus Lintclo Stephano Johannis: in pignus maioris Amicitiæ. Henricus Lintclo manu propria.»

Längre ned på sidan står med Stephanii hand:

»Calundburgi, in ædibus Dn. Eggerti Eggerti, Civis ibidem et Mercatoris præcipui. Anno 1617 M. Maio, qvum visendæ Proaviæ gratia Arhusium illinc traiecturus una cum Matertera mea Helena, aliqvot dies isthvc loci subsisterem. Iste avtem Henricus Lindtlow Mercator et Civis Amsterodamensis fuit; à qvo postea, qvum Lugduni Batavorum literis operam darem, humanitatis officia haud exigua expertus sum.» — Stephanii här nämnda moster Elene, dotter till Peder Winstrup, var änka efter den i början af år 1617 aflidne biskopen i Oslo Niels Clausen Senning.

[4] RØRDAM, *Stephanius,* s. 11 och not 4.

af Georg Loysii i Speyer 1600 tryckta Pervigilium Mercurii har anteckningen »Stephanus Johannis Hafn. Wittebergæ 1620. 23. Sept.»[1] Ännu i Augusti följande år är han kvar i Wittenberg, ty Apollonii Alexandrini De syntaxi seu construxione orationis libri IIII, tryckt i Frankfurt 1590, har enligt Stephanii anteckning införlifvats med hans bibliotek i Wittenberg den 5 augusti 1621. Sannolikt har han återvändt hem på hösten detta år, ty ett af honom i slutet af oktober 1621 inköpt samlingsband i kvart, innehållande tre i Köpenhamn 1619—21 tryckta arbeten, är säkerligen förvärfvadt i hemlandet. Bandet innehåller Cort Aslaksens Oratio theologico-historica de religionis per D. Martinum Lutherum reformatæ origine et progressu in Germania, tryckt 1621, Caspar Bartholins Panegyricus de Luthero, tryckt 1619, och densammes De ortu progressu et incrementis Regiæ academiæ Hafniensis, tryckt 1620. Första bokens titelblad har anteckningen »Stephanus Johannis Hafniensis 1621. Postr. Cal. Novembr.»[2] I alla händelser är han hemma i Danmark på våren 1622, då han den 12 maj i Kalundborg inköpt De Serres Res in Gallia ob religionem gestæ, tryckt 1570. Icke långt därefter företager han sin andra studieresa, äfven denna gång med Wittenberg som närmaste mål. Här finna vi honom den 19 juni 1622[3] enligt anteckning i ett exemplar af Henrik Stephani Ciceronianum lexicon græcolatinum, en i Paris 1557 tryckt oktavvolym, innehållande dessutom två Stephanuseditioner af klassiska författare. Ett annat samma dag inköpt arbete är Caspar Peucers Commentarius de præcipuis generibus divinationum, tryckt i Wittenberg 1572. Någon längre tid har han dock icke denna gång stannat i Wittenberg. Om hans studieplaner lämna oss bokanteckningarna i fullständig ovisshet, men att döma af den inköpta litteraturens karaktär har han från början ägnat sig åt de filosofisk-historiska disciplinerna och ej åt teologien. Ännu vid början af augusti månad finna vi honom kvar i Wittenberg, där han den 5:e inköpt Thomas Blebelius, De sphæra, tryckt i Wittenberg 1616.[4]

---

[1] Med detta arbete är sammanbundet Quatuor clariss. virorum satyræ, Leiden 1620, och Erasmi Roterodami Encomium Moriæ. På pärmens insida har Stephanus som stundom händer gjort anteckningar om böckernas pris. För de här sammanbundna arbetena hade han betalat resp. 4, 6 och 5 groschen och för bandet 3 groschen.

[2] Samma dag har han förvärfvat det nu väl unika exemplaret af Peder Laurenssens »Malmöbog» af 1529, som finnes i Lunds universitetsbibliotek. (Se härom närmare nedan.)

[3] Det är antagligen från Kalundborg han företagit sjöresan till Tyskland.

[4] Den tredje juli har han med sitt bibliotek införlifvat Suetonii De XII Cæsaribus, en kvartvolym, tryckt i Genève 1595, och innehållande ytterligare Salomon Neugebauers Historia rerum Polonicarum, tryckt i Frankfurt 1611. Om det är vid denna eller den föregående Wittenbergvistelsen han köpt Aristotelis Rheticorum libri III in latinum sermonem conversi a Ioanne Sturmio, Strassburg 1570, kunna vi ej afgöra, då de sista siffrorna i årtalet afskurits vid bindningen och endast datum, den 19 juli, bevarats.

Sedan försvinner han för oss någon tid, men förbindelsen återknytes den 12 november, då bokanteckningarna meddela att han nu kommit till Rostock. Han har där nämnda dag inköpt Franciscus Fabricii Ciceronis historia per consules descripta et in annos LXIV distincta, tryckt i Köln 1570.[1] Från denna vistelse i Rostock i slutet af år 1622 och början af 1623 har Stephanius riktat sitt bibliotek med en hel mängd verk.

Jag har antecknat följande arbeten förvärfvade under denna tid: Antonini Liberalis' Transformationum congeries, tryckt i Basel 1568, David Chytræi Orationes, utgifna af sonen 1614, Galeatii Capellæ De rebus nupter in Italia gestis, Antwerpen 1533, hvilket senare arbete den 17 januari kommit i Stephanii ägo »in Sarepta Balthici littoris», som han stundom kallar Rostock varierande med det poetiska Rhodopolis och det vanligare Rostochium.[2] Inköpta under våren 1623 äro vidare Valerius Maximus' Dictorum factorumque memorabilium libri nouem, Hanoviæ 1614, hvarmed sammanbundits Balthasar Exners Valerius Maximus christianus, Hanoviæ 1620; Dio Cassii Historia Romana, utgifven af Johannes Leunclavius i Frankfurt 1592, Ammianus Marcellini Historia rerum sub impp. Constantio, Iuliano etc. gestarum, Lyon 1600, hvarmed är sammanbunden Sidonii Opera, utgifna af Gebhart Elmenhorst, Hanoviæ 1617, ett af Henrik Stephanus i Paris 1564 utgifvet Dictionarium medicum cum latina interpretatione, Johannes Woweri Dies æstiva, tryckt 1610, och Polydori Vergilii Adagiorum liber, en i Basel 1521 tryckt foliovolym.

Från Rostock har Stephanius på våren 1623 styrt kosan till Holland för att fortsätta studierna vid Leidens universitet, där filologien och andra humanistiska vetenskaper nu stodo i sitt flor. Om hans färd till Holland skett till lands eller vatten veta vi icke. Sannolikt har dock resan företagits sjövägen, enär vi icke finna ringaste spår af bokinköp från någon enda af de orter han skulle passerat landvägen. Däremot möta vi honom åter, så

[1] Möjligen har han redan tidigare varit i Rostock, om också blott på genomresa. En i Kungl. biblioteket befintlig handskrift, på hvilken fröken Ellen Jörgensen välvilligt fäst min uppmärksamhet, har data antecknade af Stephanius, som tyda härpå. Handskriften, som bär titeln Florilegium historicum, är helt och hållet skrifven af Stephanius, men bär icke någonstädes hans namn, hvarför man förut ej varit fullt säker på att den härleder sig från denne. En förmodan i denna riktning uttalas dock af Molbech i *Hist. Tidsskr.*, Bd 4, s. 147 f. Handskriften är delad i tvänne afdelningar; i slutet på den första står antecknadt »Absolut. Rostochij Die Prid. Non. Mart. 1623», och efter den andra delen »Absol. Witebergæ; Die 12 Maij, 1621. Exarat. Rostochij, Prid. Cal. Jan. 1622». Enligt denna anteckning skulle alltså Stephanius varit i Rostock den 31 dec. 1621, men möjligen kan årtalet vara en i detta fall lätt förklarlig felskrifning och meningen vara »Pridie Calendas Januarias 1623», hvilket bättre skulle stämma med anteckningarna i andra böcker.

[2] Jfr RØRDAM, *Stephanius*, s. 11 och not. 4.

snart han hunnit till Leiden. Tertulliani Opera, Baselupplagan 1562 i folio och Hugo Grotii Syntagma arateorum, tryckt i Plantins boktryckeri 1600, hafva bägge anteckningen »Stephanus Johannis f. 1623 Cal. Jun. Lugduni Batavorum». Samma dag har han äfven inköpt C. Julii Solini Polyhistor, vel rerum toto urbe memorabilium thesaurus, tryckt 1605, nu i Kungl. biblioteket. Andra arbeten köpta af Stephanius i Leiden under året 1623 äro Apollodori Atheniensis' Bibliotheca, seu de deorum origine libri III, tryckt 1599, och sammanbunden med två andra författare, Petrus Ciaconii De triclinio, tryckt 1590, samt Joseph Scaligers under pseudonymen Yvo Villiomarus utgifna arbete In locos controversos Roberti Titii Animadversorum liber, tryckt 1597; vidare Censorini Ad Q. Cærellicum de die natali liber, tryckt 1593, en volym innehållande Johannes Saresberiensis Policraticus, Leiden 1595, och Aelius Franciscus Vandervilii De naturalium rerum scientia, Leiden 1592,[1] Vergilii Bucolica, Georgica et Aeneis, Frankfurtupplagan 1596, Macrobius Ambrosii Expositiones in somnium Scipionis et Saturnalia, tryckt 1597,[2] Libri de re rustica, tryckt i Paris 1529,[3] och Julius Cæsar Bulengeri Historiæ sui temporis, Lyon 1619, bägge de sistnämnda arbetena foliovolymer. Från 1624 har jag blott antecknat Joseph Scaligers Opuscula varia, Paris 1610, och tvänne sammanbundna arbeten af Nicodemus Frischlein, hans edition af Aristophanes' Comoediæ, Frankfurt 1597, och hans Nomenclator trilinguis, Speyer 1607, samt i Kungl. biblioteket Baselupplagan 1572 af Apollonii Argonauticorum libri quatuor.

Stephanii vistelse i Leiden blef denna gång ej långvarig. Förmodligen har fadern, som väl kände slutet nalkas och velat hafva sonen i sin närhet, återkallat honom till hemlandet.[4] Redan under året 1624 finna vi honom nämligen som rektor vid latinskolan i Slangerup. Han stannade nu i Danmark ett par års tid, hvarunder han i maj 1625 tog magistergraden vid Köpenhamns universitet. Sedan arfskiftet efter fadern försiggått, och Stephanius väl härigenom erhållit medel att fortsätta sina studier i utlandet, återvände han på sommaren 1626 till Leiden, där han den 30 juli ånyo imma-

[1] I Kungl. biblioteket.

[2] På bägge dessa arbeten har Stephanius antecknat böckernas pris öfverst till vänster på pärmens insida.

[3] »1623 Cal. Avg. Amstelodami coempt. 12 Stuveris.»

[4] Antagligen har hemresan skett till lands öfver Tyskland, hvarvid äfven Wittenberg ännu en gång besökts. En liten vacker Sallustiushandskrift, som jag funnit i Linköping, har tillhört Stephanius, enligt följande inskrift: »Stephanus Johannis f. 1624. Witebergæ, ex dono c. v. Augusti Buchner Poëseos Profess. Publ.» Enligt en annan anteckning af Eric Benzelius, med hvars samling den kommit till Linköping, har denne förvärfvat handskriften år 1724 af Arvid Arrhenius.

trikulerades, denna gång som »literarum studiosus».[1] Det är nu första gången vi i bokanteckningarna möta honom under namnet Stephanius, ehuru han ännu långt fram under år 1628 stundom kallar sig blott Stephanus Johannis Hafniensis.[2]

Denna gång stannade Stephanius i Leiden närmare fyra år. I Hollands lärda värld förvärfvade han sig ett utmärkt anseende och många vänner, af hvilka särskildt må nämnas Gerard Voss, Daniel Heinsius och hans egen landsman Johannes Isaksen Pontanus, hvilken ännu trots mångårig frånvaro från fäderneslandet kände sig som dansk och med största välvilja mottog sin unge lärde stamfrände.[3] Pontanus var professor i Harderwijk, men därjämte sedan 1618 kunglig dansk historiograf. Under sista vistelsen i hemlandet hade Stephanius knutit bekantskap med Oluf Worm, hvilket resulterade i en flitig brefväxling dem emellan, sedan Stephanius återvändt till Holland. Dessa bref äro vår förnämsta källa för hans historia under de närmaste åren, hans litterära verksamhet, hans studier och författarskap.[4] Det var under denna tid som Stephanius på allvar upptog de planer, hvilkas fullföljande skulle blifva hans största och varaktigaste insats i sitt lands andliga lif, utgifvandet af Saxo. Första resultatet af hans Saxostudier var en liten bok, som utkom i Leiden 1627 under titeln Breves notæ ac emendationes in nobilissimum rerum danicarum scriptorem Saxonem Grammaticum Sælandum Danum. En god del af det häri publicerade materialet bestod i de anteckningar fadern gjort i sitt exemplar af Christiern Pedersens Saxoupplaga, hvilka anteckningar sonen fortsatt och bearbetat. Samma år utgaf han äfven ett Florilegium sententiarum med materialet hämtadt ur Saxo. I Elzevirernas »Respublicæ»-serie skref han en liten Danmarks historia, som utkom 1629.

Under tiden försummade han icke sitt boksamlareintresse. Både för sig själf och andra köpte han böcker, särskildt på Elzevirernas bokauktioner i Leiden.[5] En mängd böcker äro förvärfvade under de fem åren 1626—30,

[1] Rørdam, *Stephanius*, s. 14.

[2] Så har t. ex. Hygini Gromatici De castrametatione, Leiden 1621, följande anteckning, skrifven af Stephanius: »Petrus Scriverius dedit Stephano Johannis, Id. Iul. MDCXXVIII Lugduni Batavorum.»

[3] Pontanus utgaf år 1628 i Leiden Macrobii Opera med anmärkningar af Joh. Meursius. Detta arbete har han skänkt Stephanius, som därom i boken antecknat »Δῶρον τοῦ Ποντάνου. Lugduni Batavorum, M. Martio, 1628.»

[4] Denna brefväxling ingår i Wormii *Epistolæ*, T. 1, Hafniæ 1751, s. 129 ff.

[5] »Recte ad me perlati sunt libri illi omnes, quos meo Consulisque Brinckii nomine in nupera illa auctione Elseviriana coëmeras», skrifver vid ett tillfälle Pontanus till Stephanius år 1629. (Andr. Alciati *Epistola ad Bernardum Mattium. Accedit sylloge epistolarum Giphanii . . . Pontani . . . aliorumque virorum clarissimorum*, Leiden 1695, s. 202.)

flertalet daterade i Leiden. Bland sådana märkas Peter Gelstrups Trifolium politicum, tryckt i Wittenberg 1624, Lambertus Hersfeldensis' Chronicon, tryckt i Tübingen 1525, And. Schotti Tullianarum quæstionum libri IIII, Antwerpen 1610, Georgius Cunradi Rittershusii De osculis, tryckt 1626, ett kyrkoslaviskt liturgiskt verk, kalladt Liturgia Basilii Magni et Johannis Chrysostomi illyrice, tryckt i Venedig 1519, Petrus Chrysologi Opus homiliarum, Paris 1544, och Johannes Sartorii Adagia, Antwerpen 1561. Från Kungl. biblioteket har jag antecknat Lucius Annæus Flori Res romanæ, Lyonupplagan 1606, Janus Gruteri Varii discursus; sive prolixiores commentarii ad aliquot insigniora loca Taciti, tryckt i Heidelberg 1604—05.[1] Af en vän och landsman, som samtidigt med Stephanius uppehållit sig i Leiden, erhöll han till skänks Arnobii Disputationes adversus gentes, Hamburgupplagan 1610 i folio, utgifven af Gebhart Elmenhorst.[2]

Många böcker med Stephanii namnteckning hafva icke inköpsåret angifvet, men visa genom namnformen att de härröra från ungdomstiden, alltså innan han upptog familjenamnet som sitt. Det skulle dock föra oss för långt att här i detalj redogöra för dessa Stephanii odaterade bokförvärf under yngre år och det är ju ej heller af någon större betydelse. I en allmän öfversikt af hans bibliotek hafva de sin plats och komma där att upptagas.

I januari 1630 bröt Stephanius upp från Leiden för att återvända till fäderneslandet. Genom Worms förmedling hos kanslern Christian Friis hade det lyckats att skaffa honom en lärareplats vid akademien i Sorö. År 1627 hade professuren i vältalighet blifvit ledig med Christopher Heidmans död. Denna professur var ännu obesatt och på hösten 1629 kallades Stephanius att öfvertaga platsen, som han tillträdde i mars 1630.[3]

Icke långt efter sin hemkomst fick Stephanius ett hedrande uppdrag,

[1] Detta arbete har troligen ej tillhört De la Gardies bibliotek. Inga proveniensmärken finnas som skulle tala därför. Stephanii namnteckning är af en senare ägare alldeles öfverkorsad och kan nu endast med svårighet dechiffreras. Dylika öfverkorsningar förekomma eljes icke bland Stephaniiböckerna i De la Gardies bibliotek.

[2] Boken, som nu finnes i Kungl. biblioteket, har följande anteckning: »Jacobus Matthias Aarhusius Amicorum optimo, M. Stephano Stephanio, Lejde 4 nov. 1627». De båda vännerna, som snart blefvo närmare förbundna, då Stephanius efter hemkomsten trolofvade och gifte sig med Jacob Matthiesens syster Anna, synas ganska lång tid varit tillsamman i Leiden, ty den 20 februari 1629 erhåller Stephanius, »amicus candidissimus», en ny bok ur vännens bibliotek, Antonio Vasconcellios Anacephalæoses, id ist, summa capita actorum regum Lusitaniæ, tryckt i Antwerpen 1621. Ett tredje arbete har Stephanius längre fram i tiden erhållit af svågern, nämligen Formicarium Ioannis Nyder, tryckt i Douai 1602. Denna har nämligen en anteckning af Stephanii hand, så lydande: »Donum M. Jacobi Matthiæ Arhusij, Eloqventiæ in Academia Hafniensi Professoris. Die 12 Sept. 1636.» — Jacob Matthiesen dog såsom biskop i Aarhus 1660.

[3] RØRDAM, *Stephanius*, s. 32.

hvartill hans grundliga filologiska bildning och säkra smak gjorde honom särskildt skickad, utarbetandet af nya läroböcker för skolundervisningen i Danmark. Första resultatet af hans verksamhet på detta område är en oktavvolym på 413 sidor, som utkom 1634 från Melchior Martzans tryckeri i Köpenhamn under titeln Colloquiorum familiarium libri IV.[1] Boken innehåller tillsamman 74 stycken dialoger, i hvilka genom frågor och svar redogöres för det viktigaste som en dansk skolgosse på den tiden behöfde veta. Flera af dessa colloquier gifva en icke oäfven inblick i tidens kulturhistoria. Af ett alldeles speciellt intresse för oss är samtalet nummer 19 i tredje boken, »De re libraria», hvari Stephanius på ett åskådligt och målande sätt beskrifver hur ett kungligt bibliotek ser ut.[2] Vi få här veta, att böckerna äro placerade i skåp med glasdörrar för att vara skyddade mot damm och likväl synliga, att biblioteksrummet är helt och hållet måladt i grönt, icke blott bokskåpen, utan äfven väggar och golf, bord och bänkar. Den gröna färgen verkar så lugnande för ögonen. Salen är prydd med konstverk, såväl målningar som statyer i brons och gips af forntidens stora andar. Hur vackert och upplyftande är det icke för ögon och sinne, säger Stephanius, att vid läsningen af Homeri, Hippocratis, Aristotelis, Pindari, Virgilii och Ciceros skrifter jämväl kunna få skåda författarnes drag.

I företalet till sitt arbete nämner Stephanius en mängd klassiska och moderna författares skrifter, som tjänat honom till förebild och från hvilka han hämtat stoff till de olika kapitlen i sin bok. Flertalet af dessa arbeten har han säkerligen själf ägt, och många återfinna vi bland Upsalabibliotekets bokskatter.

I direkt sammanhang med dessa colloquier utgaf Stephanius samma år en latinsk-dansk ordbok,[3] ordnad efter kapitel och upptagande samma vokabler som de i colloquierna använda. Äfven detta arbete blef en länge använd och värderad skolbok.

Jämsides med arbetet på skolböckerna fortsatte Stephanius alltjämt de i Leiden påbörjade Saxostudierna, hvarom hans brefväxling med Worm lämnar vittnesbörd. I november 1635 skrifver han till Worm, att han har sina anmärkningar till Saxo färdiga. Det gällde nu endast att få dem tryckta, men detta visade sig vara betydligt svårare än han tänkt. Hvarken i Danmark eller Holland, där han genom vännen Gerard Voss försökte sin lycka, kunde han finna någon förläggare till sin Saxoupplaga. Det dröjde också

[1] Detta arbete blef en mycket populär skolbok och användes långt fram i tiden både i Danmark och annorstädes. En upplaga däraf är tryckt i Åbo 1687.

[2] Sidd. 246—252.

[3] Nomenclator latino-danicus. — En andra del utkom 1638.

nära tio år, innan denna publikation såg ljuset, sedan han ändtligen lyckats få ett kungligt understöd till verkets publicerande, framför allt till inköp af den mängd papper, som behöfdes för ett så stort arbete. Under åren 1644 och 1645 blef verket färdigtryckt i två delar innehållande, den första den egentliga editionen, den andra Stephanii anmärkningar, Notæ uberiores, hvilka röja en synnerlig lärdom och beläsenhet.

Under mellantiden hade Stephanius varit sysselsatt med planläggandet och utförandet af flera andra filosofiska och historiska verk, af hvilka dock endast ett fåtal kommo i tryck. År 1641 publicerade han en samling sentenser ur Quintiliani skrifter,[1] som blef det enda resultatet af en större planerad upplaga af samme författares Institutiones oratoriæ. Därjämte var han under hela tiden ifrigt sysselsatt med att samla och afskrifva källor till Danmarks medeltidshistoria, hvilka samlingar med hans öfriga bibliotek kommo till Sverige och nu intaga ett viktigt rum bland Upsala universitetsbiblioteks och Kungl. bibliotekets historiska handskrifter. Sedan Stephanius efter Johannes Meursii död 1639 intagit dennes plats både som professor i historien och som kunglig historiograf, kom hans verksamhet alltmera att koncentrera sig på utforskandet af fäderneslandets häfder, icke blott medeltiden utan äfven nyare tiden, där han direkt fortsatte Meursii arbete på Kristian III:s historia. På dessa platser verkade Stephanius till sin död 1650. Hans sista arbete, Historiæ Danicæ 1550—59, var just då under tryckning och utkom fullständigt först några månader efter författarens död.

Vi må icke tro, att Stephanii boksamlareintresse under allt detta trägna arbete legat nere, tvärtom. Både af hans korrespondens och af innehållet i hans bibliotek se vi, att han ständigt hade sin uppmärksamhet riktad på samlingarnas oaflåtliga ökande och kompletterande. Särskildt korrespondensen med Gerard Voss, som var hans litteräre homme d'affaire i Holland, ger icke så få bidrag till bibliotekets historia. I september 1637 sänder Stephanius en lista på böcker, som han ber Voss till hvad pris som helst köpa åt sig genom sina söner antingen på någon bokauktion eller direkt hos bokhandlare.[2] Tyvärr är det ej bekant, hvilka böcker han vid detta tillfälle önskade förvärfva, enär förteckningen däröfver ej bevarats. Vid ett annat tillfälle ber Stephanius Voss anskaffa ett exemplar af Henrik Canisii Antiquæ

[1] M. Fabii Quintiliani Similia et sententiose dicta aliaque notata digna, selecta et ordinata per Stephanum Johannem Stephanium. — Stephanii eget handexemplar af detta arbete finnes i Upsala.

[2] *Gerardi Ioan. Vossii et clarorum ad eum virorum epistolæ*, Augsburg 1691, P. 2, s. 185.

lectiones.[1] Detta arbete tycks hafva varit mycket svårt att komma öfver; själf hade Voss intet exemplar däraf, men han skulle göra sitt bästa för att söka anskaffa detsamma.[2] Detta torde dock icke hafva lyckats; åtminstone finnes icke detta arbete bevaradt i Stephanii bibliotek. Stundom ber han Voss sända sina egna skrifter. Så förhör han sig upprepade gånger åren 1638—41 om Vossii arbete De theologia gentili et physiologia Christiana, som han ifrigt längtar efter.[3] Först år 1642 utkom emellertid detta af trycket, och i mars samma år skyndar Voss att meddela Stephanius den glädjande nyheten och samtidigt öfverlämna honom ett exemplar med några om synnerligen hjärtlig vänskap vittnande ord.[4] Äfven andra af Vossii eller hans söners arbeten erhåller Stephanius sig tillskickade. I bref till Gerard Voss den 18 augusti 1633 tackar han för »filii tui Panegyrico», som han erhållit genom Meursius.[5] Längre fram i tiden erhåller han Gerard Vossii arbete De vitiis sermonis, et glossematis latino-barbaris libri IV, tryckt i Amsterdam 1645, som har följande af Stephanius skrifna anteckning: »Donum Auctoris Amstelodamo transmissum Calend. Iunii, Anno Christi 1646».[6] Vid andra tillfällen begär han afskrifter af böcker ur Vossii bibliotek eller ur hans outgifna arbeten.[7] Efter att hafva kommit i besittning af en pergamentshandskrift, innehållande abbot Wilhelms bref, som han hade för afsikt att utgifva, begärde Stephanius af Voss en afskrift af den i Acta Sanctorum upptagna lefnadsbeskrifningen öfver abbot Wilhelm, som han ämnade bifoga

[1] Senast a. a., P. 2, s. 236. — Canisii verk utkom åren 1601—04 i Ingolstadt i sex kvartband, och innehåller en stor samling historiska källskrifter.

[2] I sitt bref till Stephanius den 10 augusti 1641 skrifver Vossius härom följande: »Henrici Canisij Lectiones varias nancisci nondum potui: nec ipse habeo; sed quando opus utor codice qui est in Bibliotheca Amstelodamensi. Intra sex hebdomades Leidæ distrahentur libri Clariss. Fran. Gomar; in cujus Bibliotheca quin sit futurus, nullus dubito. Si aliter nequeo, opera dabitur, ut inde tibi mittatur» (a. a., P. 1, s. 418).

[3] A. a., P. 2, s. 195, 203, 209, 236.

[4] »Tandem à tui amantissimo Vossio, magni, ac veteris amoris, minutum novumque symbolum accipe: Libros quatuor de Theologia Paganica, et Philosophia Christiana, placiturus confido». (Vossius till Stephanius, v. Kal. Mart. 1642; a. a., P. 1, s. 435.)

[5] A. a., P. 2, s. 127.

[6] Nu i Kungl. biblioteket.

[7] Så skrifver han t. ex. den 24 maj 1638:

»Tractatum tuum de Historicis Latinis, juxta ac Institutiones Grammaticas, quæso te, ornata veste munitas Bibliothecæ meæ, quæ avidè eos libros desiderat, transcribas. Rara etenim hic prostant exemplaria. Sed vide hominem exanguis frontis! Si pecco, fiduciâ amicitiæ nostræ pecco. Librum tuum de Idolatriæ origine, adhuc sub prælo sudare intellexi, ex literis tuis, ad Cl. Dom. Meursium, Collegam meum dilectissimum. Ubi lucem viderit, unà cum Scylace et Velleio Paterculo, filiorum tuorum, mecum exemplar communices etiam atque etiam rogo». (A. a., P. 2, s. 195.)

editionen af brefven.[1] Denna begäran upprepar Stephanius vid andra tillfällen, och fråga är om han någonsin fått afskriften. I alla händelser blef hans planlagda arbete öfver abbot Wilhelm aldrig utgifvet.

Äfven direkta lån af böcker, som saknades i Stephanii men funnos i Vossii bibliotek, förekomma ej så sällan, trots de stora afstånden. Förbindelsen mellan de båda länderna var ju under denna tid synnerligen liflig, och någon svårighet för en dylik internationell lånerörelse torde ej hafva förefunnits. Vid ett tillfälle begär Stephanius till låns Bonaventura Vulcanii Glossæ in Martianum Capellam; han hoppas inom tre månader kunna återställa boken »per bonæ fidei hominem». En annan gång önskar han låna ur Vossii välförsedda bibliotek »Achillem Gasserum, Boceri cujusdam annotationes, in Reges Daniæ, et similes».[2]

Äfven i brefväxlingen med Worm äro bokköp och boklån ofta på tal. I fråga om lånen är det dock märkvärdigt nog oftast Stephanius som är den lånegifvande, hvilket kunde förefalla egendomligt, då Worm dels var en betydligt mera förmögen man än Stephanius och dels såsom ansenligt äldre haft längre tid på sig som samlare. Men Stephanius hade ju också från sin allra tidigaste barndom drifvit boksamlandet med oerhördt intresse och väl utveckladt spårsinne, när det gällde att finna sällsynta böcker och handskrifter, och dessutom hade han sin faders ganska betydliga och värdefulla bibliotek till grundstomme. Faktum är att han i många fall kunde stå sin lärde vän Worm till tjänst med lån af böcker, som saknades i dennes eljes mycket rika bibliotek. I andra afseenden var Worm den gifvande och Stephanius den mottagande, framför allt i fråga om upplysningar om den nordiska forntiden, som Worm kände bättre än någon annan. Härutinnan kunde han gifva Stephanius verksam hjälp både när det gällde hans Saxostudier och andra forskningar, som rörde sig på liknande områden. Korrespondensen mellan dem visar också, att Stephanius häri utnyttjade sin vän Worm kanske väl mycket och drog för stora växlar på hans välvilja.[3]

De bokhistoriskt sedt mest intressanta men på samma gång mest svårbestämda partierna af Stephanii bibliotek bildas af de böcker, hvilka han förvärfvat genom inköp af större eller mindre delar utaf boksamlingar som

[1] »Vita S. Wilhelmi Abbatis Monasterii ad S. Paracletum, in Dania ab ejus quidem discipulo conscripta, sed per Laurentium Surium in compendium redacta, extat tomo II. de Historiis sanctorum, a. d. vi Aprilis. Eam ut per amanuensem tuum describi, et per præsentem internuntium ad me transmitti cures, per genium te amicitiæ nostro rogo, atque obsecro.» (Stephanius till Vossius 16 april 1632; a. a., P. 2, s. 105.)

[2] Vossii *Epistolæ*, P. 2, s. 105; 183.

[3] Jfr äfven Rørdam, *Stephanius*, s. 70 ff.

tillhört kolleger i Sorö. Genom namnteckningar, ryggtitlar o. d. kan man följa dessa böcker från det ena biblioteket till det andra, därifrån till det tredje o. s. v. Svårigheten är att bestämma den inre ordningen mellan dessa förflyttningar, som tydligen skett icke blott efter vederbörande ägares död, utan äfven genom försäljning eller möjligen donation under hans lifstid. Svårigheterna ökas vidare, då vi veta att en myckenhet af dessa danska böcker tillhöra krigsbytet, sannolikt köpta af en Jörgen Seefeld och andra, ehuru detta sällan framgår af namn, exlibris eller anteckningar.

Det är framförallt tvänne professorsbibliotek i Sorö som lämnat bidrag till Stephanii samling, Christopher Heidmans och Johannes Meursii,[1] från hvardera af hvilka åtminstone ett femtiotal nummer nu återfunnits i De la Gardies bibliotek. Heidman och Meursius tillhöra bägge den krets af lärda utlännningar, som under Kristian IV inkallades till Danmark för att fylla lärareplatserna vid den nyorganiserade akademien i Sorö. Den förres verksamhet blef dock mycket kortvarig, och han torde i motsats till den senare ej hafva hunnit att sätta några spår i sitt nya fäderneslands andliga lif.

Född i Bodenwerder i Braunschweig-Lüneburg, kom Christopher Heidman vid unga år till akademien i Helmstedt som student och blef snart närmare knuten vid detta universitet, då han kallades till professor i vältalighet därstädes. I främsta rummet voro hans studier riktade på den klassiska historien och geografien; han skall hafva varit den förste som i Tyskland föreläste om Palestinas geografi. Under krigens ödeläggelser tvangs han emellertid att lämna Tyskland. Genom bemedling af en vän och landsman, Kristian IV:s lifläkare Henning Arnisæus, utnämndes han till professor eloquentiæ vid Sorö akademi 1626, hvarjämte han erhöll ett årligt anslag på 500 rdl. för utgifvande af universitetsbibliotekets handskrifter öfver Norges och Danmarks historia. Det förunnades honom dock ej att länge verka i sin nya befattning, ty strax efter ankomsten till Sorö afled han år 1627.

Af hans vetenskapliga verksamhet föreligger i den tryckta litteraturen icke så få spår. En del af hans arbeten utgåfvos efter hans död af vännen Henrik Ernst, äfven han professor i Sorö och bördig från Helmstedt. Under sin professorstid i Helmstedt utgaf Heidman bl. a. en edition af Cornelius Nepos, Vita T. Pomponii Attici, tryckt 1613.[2] I Upsala finnes hans handexemplar af detta arbete, med anteckningar och tillägg dels af Heidman

[1] Alltså bägge de personer, hvilkas efterträdare i professorsämbetet Stephanius blef.

[2] Nya upplagor häraf utgåfvos efter hans död af vännen Ernst, dels i Köpenhamn 1629, dels i Amsterdam 1637. Ett exemplar af denna senare upplaga har ägts af Stephanius.

själf, dels af Stephanius, som senare ägt boken. Vidare utgaf han i Helmstedt 1625 Novum et perelegans enchiridion piarum precularum et meditationum. Äfven af detta arbete finnes ett exemplar, som varit i författarens egen hand och är försedt med följande dedikation till hans unge son: »Christophoro Georgio Heidmano filio suo carissimo donat, et felices in studiis progressus precatur pater Christophorus Heidmanus a. d. 16. Augusti 1625». Därjämte skref han läroböcker i geografi, som utgåfvos af Henrik Ernst efter hans död, och den äldsta historiken öfver universitetsbiblioteket i Helmstedt, Oratio de bibliotheca Julia, tryckt först 1703 i sammelverket De bibliothecis nova accessio collectioni Maderianæ adjunctæ a J. A. Schmidio.

Af Heidmans bibliotek, hvars omfång och innehåll för öfrigt är oss obekant, synes en del hafva sålts omedelbart efter hans död till skilda personer, annat längre fram under hand. Af den första försäljningen har Stephanius tydligen ej blifvit delaktig, då han under dessa år befann sig utomlands. Däremot har Heidmans vän Henrik Ernst kommit i besittning af flera böcker vid denna tidigare realisation, så ock äfven andra, däribland den danske ädlingen Otto Krag.[1] Senare har Stephanius inköpt ett säkerligen ganska stort antal böcker af Heidmans sterbhus, af hvilka flertalet nu finnes i Upsala. På många af dem kan man genom Stephanii namnteckning eller ryggtitlar konstatera böckernas öfvergång i hans bibliotek, andra sakna sådana provenienstecken, och endast det De la Gardieska sigillet talar för att äfven dessa Heidmanska böcker tillhört Stephanius. Stephanii köp ha skett i flera omgångar under åren 1633—37. Ett exemplar af Flavii Josephi Opera, folioupplagan 1544, tryckt i Basel,[2] har 1613 tillhört Heidman och har dessutom inskriften »nunc Steph. Joh. Stephanii in Regia Acad. Sorana 1633. Constat 4 thal.». Johannes Jovianus Pontani De aspiratione, Charon, Antonius etc., tryckt hos Aldus i Venedig 1519, är af Stephanius inköpt 1636, och Aristotelis Rheticorum libri tres, Hermolao Barbaro interprete, Basel 1545, hvarmed är sammanbunden samme författares De republica a Joachimo Perionio latinitate donatus, Baselupplagan 1549, är köpt 1637 i Sorö för 3 ½ mark. Caspar Schoppii Elementa philosophiæ stoicæ moralis, Mainz 1606, är förvärfvad af Stephanius 1640. Möjligen kan denna hafva kommit i Stephanii ägo först genom Meursii bibliotek, som innehåller flera böcker, hvilka tidigare tillhört Heidman. Andra böcker ur

[1] De böcker ur dennes bibliotek, som finnas i svenska samlingar — de äro dock icke många — hafva säkerligen kommit till Sverige med Corfitz Ulfelds beslagtagna bibliotek, och tillhöra alltså krigsbytet (jfr WERLAUFF, *Jørgen Seefeldt og hans Bibliothek*, i *Nyt hist. Tidsskrift*, Bd 6, s. 233 ff.).

[2] Nu i Linköpings Stiftsbibliotek.

Heidmans bibliotek, förvärfvade af Stephanius, utan angifvet inköpsår, men med Stephanii namnteckning, äro Ciceros De officiis med Hieronymus Wolffs kommentar m. m., en i Basel 1569 tryckt foliovolym, ett samlingsband, innehållande Codex canonum vetus ecclesiæ Romanæ, tryckt i Paris 1609, och Theodorus Petrei Confessio Tertulliana et Cyprianiana, tryckt i Paris 1603, samt Franciscus Robertelli De vita, et victu populi Romani sub impp. Cæss. Augg., tryckt i Bologna 1559 i folio. Flertalet böcker ur Heidmans bibliotek hafva dock endast ryggtitlar af Stephanii hand. Bland sådana märkas Pantaleon Candidus, Tabulæ chronologicæ, Strassburg 1597, ett sammelband, innehållande Antonii Bonfinii De puditia conjugali, Basel 1572, Ioachim Camerarii Scripta oeconomica, tryckt i Leipzig, och Claudius Baduelli De ratione vitæ studiosæ ac literatæ in matrimonio collocandæ et degendæ, Leipzig 1581, vidare ännu en upplaga af Ciceros De officiis, tryckt i Frankfurt 1590, och Philo Judæus De septenario, Augsburg 1614. Af den i Basel 1558 tryckta folioupplagan af Cypriani Opera finnes ett exemplar i Kungl. biblioteket med inskriften »Christophorus Heidman. Emi in Acad. Julia 1613». Då detta arbete 1654 varit i De la Gardies ägo, är det säkerligen inköpt med Stephanii bibliotek. Kungl. biblioteket äger därjämte en hos Eustace Vignon 1580 tryckt oktavupplaga af Justiniani Digestæ, Codices Justiniani, Novellæ och Consuetudines i tillsamman 9 volymer, af hvilka flera hafva Heidmans namnteckning och samtliga ryggtitel af Stephanius.

Då det öfvervägande flertalet böcker ur Heidmans bibliotek i De la Gardieska samlingen sålunda hafva bestämda proveniensmärken från Stephanius, är det troligt att äfven de som sakna sådana, och blott äro försedda med det De la Gardieska lacksigillet hafva tillhört Stephanii bibliotek, ehuru man naturligtvis icke kan vara absolut säker därpå. Däremot finnas dylika Heidmanska böcker i flera svenska samlingar, som kommit hit på andra vägar. I Lund har jag antecknat Petrus Fonsecas Institutiones dialecticæ, Tournonupplagan 1588, som tillhört professor Christopher Rostii donation,[1] och varit i Heidmans ägo 1612, Antonius Mureti Orationes, Ingolstadt 1605, som likaledes 1612 kommit i Heidmans ägo och 1628 inköpts af Otto Krag, Laurentius Risebergii Compendiaria præcipuarum Turcicarum relatio, Helmstedt 1596, och Johannes Boemi Omnium gentium mores, leges et ritus, Antwerpenupplagan 1592, de bägge sistnämnda utan angifvande af närmare proveniens. Äfven i Linköping finnas ytterligare ett par böcker ur Heidmans bibliotek, Baselupplagan 1578 af Palæologus, Præcæpta educationis regiæ,

[1] Den har liksom andra böcker ur denna donation anteckningen »Emothtagit den 9. Aug. 1690».

och Frankfurtupplagan 1606 af Cæsars Commentarii, det senare arbetet donation af professor Erik Filenius.[1]

I De la Gardies bibliotek finnas minst ett femtiotal volymer[2] med liknande utstyrsel som Stephanii böcker, bundna i samma slags hvita släta pergamentband, men med ryggtitlar och anteckningar skrifna af en helt annan hand. Att åtminstone större delen däraf äfven tillhört Stephanius framgår af hans namnteckning, eller uppgifter om pris o. d. med hans välkända stil. Dessa Stephanii anteckningar upplysa oss dock ingenting om böckernas tidigare ägare, men ett par af dem hafva Johannes Meursii namnteckning. Genom jämförelse mellan den stil hvarmed detta namn är skrifvet och de anteckningar i form af register m. m., som ofta finnas baktill i boken eller i de flesta fall blott ryggtitlarna, har det lyckats mig att konstatera, att alla dessa böcker måste hafva tillhört Meursius. Att denna min förmodan varit riktig, och att det sålunda verkligen är delar af denne ryktbare lärdes bibliotek som återfunnits, visar en efteråt gjord jämförelse med katalogen öfver Meursii bibliotek, som nu finnes i det kongel. Bibliotek i Köpenhamn.[3] Det mest bindande bevismaterialet lämna här som i andra dylika fall kolligatbanden. En samlingsvolym i Upsala, innehållande Witichindi Annales, Frankfurtupplagan 1577 i folio, Chronicon Ditmari, Historia de vita et rebus gestis Viperti,[4] Reineccii Oratio de historia och Historia de vita et rebus gestis Adolfi II comitis Nordalbingiæ, har ryggtitel skrifven med hvad jag antagit vara Meursii stil. Volymen återfinnes också i katalogen öfver Meursii bibliotek med de särskilda arbetena specificerade.[5] Boken har icke någon Stephaniiproveniens, men har gifvetvis kommit till Sverige med dennes bibliotek, då den redan 1654 befunnit sig i De la Gardies ägo, liksom fallet är med andra folianter, som ha ryggtitlar skrifna af Meursii hand. Ett annat kolligatband, innehållande Nicolaus a Moffan, Soltani Solymanni horrendum facinus, tryckt i Basel 1555, och David Pfeiffers Imperatores turcici, har likaledes en ryggtitel, som antagits vara skrifven af Meursius, och återfinnes med bägge arbetena upptagna i Meursii katalog.[6] Ett tredje band, innehållande Sebastian Besselmeiers Descriptio

[1] Ingendera af dessa bägge böcker hafva De la Gardieproveniens, men hafva dock sannolikt tillhört Stephanii bibliotek. För den senare skriftens vidkommande är dess härkomst ur Stephanii bibliotek fullt säker, då den har en ryggtitel skrifven af hans hand. Palæologusupplagan däremot har blott en modern ryggtitel; den äldre är bortskrapad.

[2] Innehållande ungefär ett hundra olika verk.

[3] Gl. Kgl. Saml. 4°, 2120.

[4] Med denna är sammantryckt Johannes Garzons De bellis Friderici Magni.

[5] Sid. 30 nederst. — Ett arbete, Reineccius, är dock uteglömdt.

[6] Sid. 40.

obsidionis Magdeburgi, Basel 1552, Chunmannus Flinsbachii Confirmatio chronologiæ, Strassburg 1552, Jakob Basilici De Morini quod Terouanam vocant, atque Hedini expugnatione, Antwerpen 1555, och Georg Wicelii Compendiosissima descriptio belli Judaici, Köln 1552, har likaledes en ryggtitel af samma hand och återfinnes i Meursii katalog, där dock det fjärde arbetet i bandet är uteglömdt. Ett fjärde dylikt samlingsband i Upsala, innehållande Leidenupplagan 1588 och Parisupplagan 1609 af Constantini Porphyrogennetæ De thematibus, har ett register i slutet jämte spår af en ryggtitel, skrifvet af Meursius. Äfven denna volym återfinnes i katalogen[1] liksom äfven flertalet af de öfriga böckerna, hvilka enligt mitt antagande hafva tillhört Meursius. Att icke alla återfunnits kan bl. a. bero därpå att de genom försäljning eller gåfva utsöndrats från biblioteket innan denna katalog uppgjorts.

Johannes Meursius, en af det sjuttonde århundradets mest berömda klassiska filologer, var född år 1579 nära Haag i Nederländerna. Redan i sin tidigaste ungdom känd för sin rika begåfning, erhöll han en utmärkt uppfostran och hade innan han fyllt tjugo år utvecklat en omfattande författarverksamhet. Denna fortsatte han i Leiden, dit han kallades som professor först i historia, sedan i grekiska. Genom de religiösa oroligheterna i Holland 1619, hans gynnare Oldenbarnevelts afrättning och hans vän Hugo Grotii flykt blef emellertid hans ställning osäker, hvarför han såg sig nödsakad att försöka skapa en ny framtid i främmande land. I likhet med flera af sina landsmän, Johannes Rutgersius, Hugo Grotius och andra, vände han först sina blickar mot Sverige. Man diskuterade möjligheten att söka skaffa honom en bibliotekariebefattning vid Upsala akademi, men denna plan visade sig outförbar.[2] Det blef icke i Sverige utan i Danmark, som Meursius kom att uppslå sina nya bopålar. Genom förmedling af den lärde Holger Rosenkrantz, hvars sons handledare Meursius varit i Leiden, blef han af Kristian IV år 1623 kallad till professor i historia och statsvetenskap i Sorö samt till kunglig dansk historiograf. Efter att ännu någon tid hafva kvarstannat i Holland för sina affärers ordnande, öfverflyttade han till Danmark år 1625 och verkade vid Sorö akademi till sin död 1639. Äfven i denna nya omgifning med i många afseenden smärre förhållanden än dem han hittills lefvat i, fortsatte Meursius med ifver sitt vetenskapliga arbete, hufvudsakligen på den klassiska historiens och filologiens område. Mindre betydelsefull

[1] Afdeln. Miscellanea in octavo.

[2] Se Rutgersii bref till Meursius i denna fråga 31 mars 1620, i MEURSII *Opera*, Vol. 11, 1762, sp. 353.

blef hans verksamhet som dansk historieskrifvare, helt naturligt, då detta ämne låg honom alltför fjärran. De arbeten han åstadkommit på detta område äro också tämligen betydelselösa.

Med flertalet af sina kolleger i Sorö lefde Meursius i det vänligaste förhållande. Till hans närmaste krets hörde Henrik Ernst, teologie professor Johan Cluver, också han utlänning, och Stephanius.[1] Åt alla skänkte han med frikostig hand af sitt rika vetande, särskildt torde Stephanius vid många tillfällen begagnat sig af hans sakkunniga hjälp i kvistiga filologiska spörsmål.[2] Att Stephanius varit varmt fästad vid Meursius framgår af flera uttryck i hans bref till Gerard Voss, särskildt efter Meursii bortgång, som synes hafva gripit honom djupt.[3]

Liksom Stephanius var Meursius en mycket ifrig boksamlare och i hans korrespondens, särskildt med vännen Gerard Voss, finna vi ofta frågor om bokinköp och dylikt dryftade. Också var hans bibliotek på många områden, i synnerhet alla grenar som rörde den klassiska filologien och historien väl försedt. Äfven handskrifter funnos i detta bibliotek, men en stor del af dessa bestodo af Meursii egna outgifna arbeten. Biblioteket kom efter ägarens död att undergå många och växlande öden. En stor del däraf torde hafva hamnat i Sverige, ehuru källorna icke äro eniga om hvilka vägar det gått. Att det kommit hit dels genom Stephanii bibliotek, dels med krigsbytet under Karl X Gustafs tid är dock säkert.[4] Största delen af biblioteket, däri inberäknadt handskrifterna, inköptes af den förnämste boksamlaren i Danmark på den tiden, landsdomaren Jörgen Seefeld på Ringstedkloster. Detta torde dock icke hafva skett omedelbart efter Meursii död, ty hans son och arfvinge, den yngre Johannes Meursius, hvilken äfven var en lärd man och sökte uppbära faderns traditioner som vetenskapsman, behöll biblioteket.[5] Först då han några år efter fadern aflidit, gick biblioteket ur släktens händer.

[1] TAUBER, *Udsigt over Soröe Academies Forfatning*, Khvn 1827, s. 42 och not 5.

[2] Ett litet prof på deras litterära korrespondens, som icke försiggick blott muntligt, meddelas nedan.

[3] Sålunda heter det i ett bref från 1641: »Ab excessu communis amici nostri Clariss. Domini Meursii τοῦ μακαρίτου tanta exercuit animum meum consternatio; ut in unico isto viro omnium ferè amicorum me fecisse jacturam putaverim». (VOSSII *Epistolæ*, P. 2, s. 235.)

[4] Då förnämsta delen af Meursii bibliotek, framför allt handskrifterna, kommit till Sverige genom krigsbytet, har jag ansett lämpligast att här blott i korthet vidröra detta biblioteks historia med tanke på att i annat sammanhang kunna gifva en utförligare framställning däraf.

[5] Han utgaf i Sorö 1641 en förteckning öfver sin faders skrifter med titeln »Ioannis Meursi Librorum à se editorum atque ijs adhuc superstitum catalogus bono publico vulgatus». Ett exemplar af denna katalog finnes i Upsala, inbunden som nummer 5 i ett sam-

Utom Seefeld har, såsom vi af det föregående sett, jämväl Stephanius kommit i besittning af ett icke ringa antal böcker ur Meursii bibliotek. Stephanius var för visso mer än någon annan förtrogen med de Meursiska samlingarnas rika innehåll och för efterträdaren i historiografämbetet var här säkerligen mycket att finna, som förut saknades i Stephanii eget bibliotek. Det är också mestadels historiska verk som han inköpt ur Meursii boksamling. När detta skett, veta vi ej, men antagligen vid olika tillfällen, en del kanske redan omedelbart efter den äldre Meursii död, annat först sedan äfven sonen aflidit. Redan under den äldre Meursii lifstid har en eller annan bok ur hans bibliotek öfvergått i Stephanii ägo, men då som gåfva. Så har t. ex. Isaac Argyri Computus græcorum de solennitate paschatis celebranda, tryckt i Heidelberg 1611, anteckningen »Donum Præstantissimi Viri, et Collegæ coniunctissimi, D. D. Ioannis Meursii. Calendis Octobris, 1633. Stephanus Johannis Stephanius». Ett band innehållande tvänne skrifter af Joh. Baptista Laurus, Epistolarum centuria prima, tryckt i Perugia 1618, och Silva in nuptias Antonii Burghesi et Camillæ Ursinæ, tryckt i Viterbo 1619, är af författaren skänkt till Meursius och af denne i sin ordning till Stephanius. Flertalet torde dock vara köpta efteråt. Jag antager att alla de böcker i Meursii bibliotek, som hafva tillhört De la Gardie, också tillhört Stephanius. Härför talar att alla folianterna hafva De la Gardies namnteckning med årtalet 1654. Då utom Stephanius hufvudsakligen blott Seefeld kommit i besittning af delar af Meursii bibliotek, och vi eljes ej hafva oss något bekant om att De la Gardie blifvit delaktig af den rika samlingen på Ringstedkloster, tyder äfven detta på samma antagandes riktighet.[1] Flertalet af böckerna ha emellertid alldeles bestämda bevis på sin härkomst ur både Meursii och Stephanii bibliotek. Så ha flera volymer ryggtitlar skrifna af Meursius och Stephanii namnteckning. Detta är fallet med Venantius Fortunati Carmina, epistolæ etc., utgifna af Christopher Brower i Mainz

lingsband, innehållande dessutom fem stycken akademiska dissertationer af Johan Rave och Oluf Worm, ventilerade i Sorö, resp. Köpenhamn åren 1639—41. Denna volym (gammalt signum F 219 i UB) har säkerligen tillhört Stephanii bibliotek, hvarpå såväl bandet och De la Gardiesigillet som innehållet tyder. Ryggen är emellertid rentvättad och därmed alla äldre proveniensmärken borta.

[1] Om Jörgen Seefelds inköp af Meursii litterära kvarlåtenskap se framför allt Gram i företalet till den stora upplagan af Meursii Opera, T. 1, Firenze 1741, s. iij, och TYCHO DE HOFMAN, *Historiske Efterretninger om danske Adelsmend,* D. 2, 1778, s. 292, not o. — Jfr dock äfven JOH. MOLLERI *Hypomnemata ad Alb. Bartholini De Scriptis Danorum,* Leipzig 1699, s. 289, där det uppgifves att en del af Meursii manuskript hamnat i Sorö akademis bibliotek och därifrån kommit till Sverige. — Uppgiften hos OLIVARIUS, *De vita et scriptis Pauli Eliæ,* Hafniæ 1741, Proemium, p. A 5 recto, not 4, att Olof Rudbeck inköpt Meursii bibliotek, torde hafva föga beviskraft.

1617, en volym innehållande Hilarii Fragmenta, Paris 1598, och Lupi Epistolæ, Paris 1588, ett annat samlingsband, innehållande Basilii Opera och Orationes, tryckta i Heidelberg 1596 resp. 1604, Andreas Schotti De nodis Ciceronis, tryckt i Antwerpen 1613, och Scriptores rerum germanicorum septentrionalium vicinorumque populorum diversi, en foliovolym tryckt i Frankfurt 1609. En volym, innehållande Joachim Camerarii De eorum qui cometæ appellantur, nominibus, natura etc., Leipzig 1578, samme författares Commentatiuncula: non esse ex eventis de consiliis actionibusque hominum pronuntiandum, Leipzig 1579, och Guilelmus Philandri Castigationes atque annotationes pauculæ in XII libros Institutionum Quintiliani, Basel 1536, har ryggtitel skrifven af Meursius och anteckning om pris, »j Rigsz daler», af Stephanius på pärmens insida. Iuris græcoromani tam canonici quam civilis tomi duo, utg. af Johannes Leunclavius i Frankfurt 1596,[1] har likaledes ryggtiteln skrifven af Meursius och Stephanii anteckning om priset, »4 Specie Daler». Som foliant har denna bok äfven De la Gardies namnteckning och årtalet 1654. En mycket sällsynt edition af Justinus, Trogi Pompeii Historiarum Philippicarum epitoma, utgifven af Jacob Bongarsius och tryckt i Paris 1581, har Stephanii namn på titelbladet och s. 258 ett par längre anteckningar, skrifna liksom ursprungligen äfven ryggtiteln af Meursius. Marginalanteckningar, register l. d. af Stephanius hafva äfven några böcker ur Meursii bibliotek,[2] Johan Fredrik Gronovii In P. Papini Statii Silvarum libros V diatribe, tryckt i Haag 1637, hvilket arbete är en gåfva af författaren till Meursius, de förut nämnda bägge sammanbundna upplagorna af Constantinus Porphyrogenneta, samt Aur. Cornel. Celsi De arte dicendi, Kölnupplagan 1569, hvarmed är sammanbunden Franciscus Patricij De legendæ scribendæque historiæ ratione, tryckt i Basel 1570. De foliovolymer ur Meursii bibliotek, som varit i De la Gardies ägo redan 1654 och alltså med all säkerhet äfven tillhört Stephanius, äro utom de förut nämnda Ciceros De officiis et senectute etc., utgifven af Benedictus Brugnolus och tryckt i Venedig 1506, Georg Valla, Commentationes in Ptolomæum, Ciceronem etc., tryckt i Venedig hos Simon Beuilaqua 1502, en volym, innehållande Rerum Bohemicarum antiqui scriptores aliquot, med hvilken är sammantryckt Johannes Dubravii Historiæ Bohemicæ commentarii, Hanoviæ 1602, i samma volym ytterligare Cosma Pragensis Chronica Bohemorum, Hanoviæ 1607, och Georgius Bartholdus Pontanus, Bohemia pia, Frankfurt 1608, vidare Novum Testamentum a Theodoro

[1] Sign. Obr. ser. 63: 44.

[2] Fullt säker på att alla dylika böcker tillhört Stephanius kan man dock ej vara. Han kan möjligen hafva lånat dem af vännen Meursius och vid genomläsningen gjort sina annotationer.

Beza versum, tryckt af Robert Stephanius 1556, Beda, Opera quotquot reperiri potuerunt omnia, åtta tomer bundna i tre volymer, och tryckta i Köln 1612,[1] Pauli Rhamnusii De bello Constantinopolitano, Venedig 1609, Emanuel van Meterens Historie der Nederlandscher ende haerder naburen oorlogen, Haag 1614, Johannes Isaksen Pontani Rerum et urbis Amstelodamensium historia, Amsterdam 1611, Franciscus Sweerts Rerum Belgicarum annales, chronici et historici, Frankfurt 1620, Gobelinus Persona, Cosmodromium, hoc est chronicon universale, Frankfurt 1599, Conrad von Lichtenaus Chronicon, Strassburg 1609, och Zacharias Theobaldus, Bellum hussiticum, Frankfurt 1621. Alla dessa arbeten, som vi se mestadels bestående af värdefulla och sällsynta historiska källpublikationer, finnas i Upsala. I Kungl. biblioteket har Germanicarum rerum scriptores aliquot insignes, tryckt i Frankfurt 1600, tre delar i ett band, en tydlig ryggtitel af Meursii hand och De la Gardies namnteckning från 1654.[2]

Öfriga Meursiiböcker i Upsala hafva De la Gardies röda lacksigill men sakna tydlig Stephaniiproveniens, ehuruväl äfven dessa enligt mitt förmenande tillhört Stephanii bibliotek. Större delen häraf består af historiska eller kyrkohistoriska verk jämte några editioner af klassiska författare. Den förut nämnda handskrifna katalogen öfver Meursii bibliotek har att uppvisa bl. a. ett betydligt antal helgonlegender. Af dessa återfinna vi i Upsala Legenda Henrici imperatoris et Kunigundæ imperatricis, Brüssel 1484, Sancti Ludovici vita, utgifven af Henricus Sedulius i Antwerpen 1602, Carolus Stengelius, Vitæ SS. Vilhelmi abbatis Hirsaugiensis et Vilhelmi Gellonensis, Augsburg 1611, D. Mauricius, a Petro Stevartio Leodio in theatrum productus, Ingolstadt 1617, De vita S. Udalrici Augustanorum Vindelicorum episcopi, Augsburg 1595, och Wolffardus Hasenrieter, Commentarius de vita et rebus gestis S. Walpurgæ, Ingolstadt 1616. Andra värdefulla kyrko- och profanhistoriska arbeten äro Chronicon Cameracense et Atrebatense a Balderico episcopo, Douai 1615, Nicolaus Camuzat, Promptuarium sacrarum antiquitatum Tricassinæ dioecesis, Augustæ Trecarum 1610, Gerhohi Reichersbergensis De Henrico IV et V Impp. et Gregorio VII nonnullisque consequentibus romanis pontificibus syntagma, Ingolstadt 1611,[3] Commentarius Pauli Bernriedensis de vita Gregorii VII pontif. max., utgifven af Jacob Gretser i Ingolstadt 1610, Robertus Monachus, Chronologia, tryckt 1609, Andreæ Ratis-

[1] I katalogen öfver Meursii bibliotek värderade till 35 floriner.

[2] Flertalet af mig i Kungl. biblioteket funna Meursiiböcker hafva icke tillhört De la Gardie, utan härstamma sannolikt från Seefelds bibliotek och nämnas därför ej här.

[3] Med denna är sammanbunden Jacob Gretsers Disputationes matrimoniales duæ, också tryckt i Ingolstadt 1611.

bonensis Chronicon de ducibus Bavariæ, Amberg 1602, Johannes Trithemius, Res gestæ Friderici I Palatini electoris, Heidelberg 1602, med hvilken är sammanbunden Assertio propriæ gubernationis serenissimi principis Friderici IV, Heidelberg 1593, Christianus Urstisius, Epitome historiæ Basiliensis, Basel 1577, tvänne kolligatband i kvart, innehållande, det ena, Jacob Bracelli Libri quinque, item Johannis Joviani De bello Neapolitano, Hagenau 1530, och De origine Guelphorum et Gibellinorum quibus olim Germania, nunc Italia exardet, tryckt i Basel 1519, det andra Serenissimi Daniæ ac Norwegiæ regis declaratio quare in S. Romano imperio optatissima pax hactenus non sit restituta aut restaurata, tryckt i Köpenhamn 1628, Discursus politico-juridicus de armorum inter Cæsarem Romanum Ferdinandum II, Daniæ regem Christianum IV, et status circuli inferioris Saxoniæ, justitia, tryckt 1628, Motus Neapolitanus, tryckt 1623, och Eurycius Puteani Belli et pacis statera, tryckt 1633,[1] vidare Pandolphus Collenuti Historia Neapolitana, Rotterdam 1617, och Lambertus van der Burch, Sabaudorum ducum principumque historiæ gentilitiæ libri duo, tryckt hos Plantin 1599, Willem Baudarts Memorien, ofte kort en verhael der ghedenckweerdighste geschiedenisse van Nederlandt ende Franckerijk etc., Arnhem 1620, Johannes Herburtus de Fulstin, Chronica, sive historiæ Polonicæ compendiosa descriptio, tryckt i Danzig 1609, och i Kungl. biblioteket Carolus Sigonii Historiæ de regno Italiæ, Basel 1575.

Till de historiska arbetena i vidsträckt mening kunna äfven räknas ett par volymer i nederländsk bibliografi, som hafva ryggtitlar skrifna af Meursius. Det är dels ett kvartband innehållande fyra stycken sammanbundna arbeten af Antonius Sander, tryckta i Antwerpen åren 1624—25, De scriptoribus Flandriæ, Hagiologium Flandriæ, De Gandavensibus, eruditionis fama claris, och De Brugensibus, eruditionis fama claris, dels Valerius Andreas Desseli Bibliotheca belgica, tryckt i Louvain 1623.

Af klassiska författares skrifter har Meursius såsom helt naturligt är ägt en betydande samling. Endast ett relativt ringa antal af dessa torde hafva förvärfvats af Stephanius, då han på detta område både genom arf och egna tidigare köp redan ägde ett synnerligen rikt urval. Dock har han kompletterat sin samling med några volymer ur Meursii bibliotek, af hvilka vi redan nämnt en del. Andra dylika äro Antwerpenupplagan 1577 af Ciceros Epistolæ familiares, som Meursius förvärfvat ur Christopher Heidmans

[1] I katalogen öfver Meursii bibliotek förekommer denna volym på Appendix i slutet med titeln »Christiani IV etc. et alia quædam Miscellanica».

bibliotek,[1] hvilket äfven är fallet med samlingsverket Rei rusticæ auctores latini veteres, tryckt i Heidelberg 1595. Jag nämner vidare Georgii Acropolitæ Chronicon Constantinopolitanum, Leiden 1614, Menandri Rhetoris De genere demonstrativo, Venedig 1558, Libanii Sophistæ Laus palmæ et pomi, Paris 1612, Nicander, Theriaca et Alexipharmaca, tryckt hos Aldus i Venedig 1523, Apulei Opera cum Philippi Beroaldi commentariis, Baselupplagan 1620, och Terentii Comoediæ, utgifna af Petrus Victorinus 1587.

Utom i Upsala finnas minnen från Meursii bibliotek i de flesta andra svenska samlingar, särskildt i Kungl. biblioteket, där dock flertalet liksom de i Lund icke tillhört Stephanius och De la Gardie. Då materialet till min undersökning öfver Stephanii bibliotek insamlats först sistlidne sommar och höst[2] och jag icke tidigare gjort några mera systematiska efterforskningar härför, är det troligt att nya fynd af böcker ur Meursii bibliotek kunna bringas i dagen på andra håll t. ex. i Linköpings stiftsbibliotek, där Eric Benzelii samlingar hamnat.[3]

[1] Meursius har säkerligen köpt icke så få böcker ur Heidmans bibliotek efter dennes död. Jag har utom de ofvan nämnda antecknat ännu ett par, Roger Ashams Familiarum epistolarum libri tres, Hanoviæ 1602, och Theophili Institutiones iuris civilis, Lyon 1580. Detta senare arbete finnes i Kungl. biblioteket, Heidmans namn är här så godt som utplånadt och oläsligt. Då boken saknar De la Gardies sigill, är det troligt att den ej tillhört vare sig honom eller Stephanius.

[2] För detta ändamål har jag genomgått blott universitetsbiblioteken i Upsala och Lund samt vissa afdelningar af Kungl. biblioteket.

[3] Att Benzelius som man kunde vänta lyckats komma öfver åtminstone något af Meursii samlingar, därom vittnar ett uttalande af honom i bref till brodern Gustaf Benzelstierna år 1735, hvari det heter: »Thet vore värdt at efterse uti Bibliotheca Regia, som är under min B:rs vård, om icke några Böcker finnas, ther Meursius corrigerat och supplerat in margine sig sjelf. Jag hafver hans exemplar af libris de Funere et de Puerperio, ther han sålunda supplerat medelst sin obeskrifveliga läsning.» (*Brefwäxling imellan Eric Benzelius och Gustaf Benzelstierna, utg. af J. H. Lidén*, s. 201 f.)

SMÄRRE BIDRAG TILL DE SVENSKA KLOSTERBIBLIOTEKENS HISTORIA

Af

ISAK COLLIJN, Stockholm

I.

En bok tillhörig Gudsberga kloster.

FRÅN de svenska cistercienserklostrens bibliotek, som delvis torde hafva varit rätt betydande, hafva endast några fattiga rester bevarats till vår tid.[1] Troligt är emellertid, att genom en planmässig undersökning af handskriftsbestånden i våra offentliga bibliotek ett eller annat hittills icke beaktadt bidrag till dessa biblioteks historia skall kunna dragas fram i ljuset. I afvaktan härpå vill jag här meddela fyndet af en bok, som tillhört Gudsberga eller Husby kloster i Dalarna, desto intressantare, som man hittills icke känt någon bok från detta klosters bibliotek.

Gudsberga är det yngsta af de svenska cistercienserklostren, det grundlades först år 1486. De första munkar, som togo klostret i besittning, voro från Alvastra, och det lär hafva varit på förslag af abboten här, som det nya klostret erhöll namnet Mons Dei. Antagligen har dess bibliotek varit högst obetydligt.

Ifrågavarande bok, som nu finnes i Kungl. biblioteket, utgöres af ett exemplar af Jacobus de Voragine, Legenda aurea, tryckt i Lyon af Jacques Saccon för J. Huguetan år 1512, i lit. fol. Bandet består af träpärmar öfverdragna med brunt blindpressadt fårskinn; i pärmarna äro inklistrade fragment af en juridisk foliant från 1500-talets början. Upptill på fragmentet i främre pärmen finnes följande anteckning: Liber Sancte marie De monte Dei legatus per venerabilem virum Doctorem Johannem eek alme vpſalensis ecclesie Canonicum etc.[2]

[1] GÖDEL, *Sveriges medeltidslitteratur* (1916), s. 85—6. — Tillägg härtill af N. BECKMAN i föreliggande häfte af *NTBB*, s. 81. Se äfven F. HALL's *Bidrag till cistercienserordens hist. i Sverige*, I (1898), s. 64, där några notiser finnas bl. a. rör. Nydala klosters bibliotek.

[2] Upsalakaniken Johannes Eek nämnes af v. Troil i hans program vid den teologiska promotionen i Upsala den 5 juni 1793 bland svenska doktorer, som utomlands förvärfvat denna värdighet. (Se uppl. 1803, s. 9.) Om det vapen denne kanik förde nämner Schröder några ord i sitt program *Incunabula artis typographicae in Svecia* (1842), s. 11, noten.

Exemplaret har sedan tillhört olika personer, år 1618 en Jonas Laurentij Arbogensis, år 1673 Samuel Davidis Hallmannus för att år 1761 komma i Upsalaprofessoren Carl Aurivillius' (d. 1786) ägo. På hans bokauktion inropades exemplaret (nr 565 in 4° i första delen af katalogen öfver hans böcker, som försåldes i Upsala 10 okt. ff. dagar 1787) för Kungl. bibliotekets räkning.

II.

Två handskrifter från Stockholms dominikanerkloster.

Någon handskrift, som tillhört detta klosters bibliotek, har hittills icke varit känd.[1] Den författare,[2] som senast sysselsatt sig med de svenska medeltidsbibliotekens historia, har sig intet bekant härom: »av handskrifter finns ingen, ej ens en minnesbok eller ett diarium från klostrets senare tid». Emellertid förvaras i Upsala universitetsbibliotek två codices (med signum C 614 och C 616), hvilka otvifvelaktigt tillhört svartbröderna i Stockholm. Gödel, som undersökt dessa handskrifter, för dem till franciskanernas bibliotek på Gråmunkeholmen, C 616 med den ur handskriften själf hämtade upplysningen, att frater Gregorius förvärfvat den i Lübeck 1407 »pro uno nobile».[3] Huru viktigt det är att kunna rätt läsa de gamla proveniensanteckningarna, särskildt när man sysslar med medeltida bibliotekshistoria, visar med full tydlighet detta fall.

Den anteckning, hvarur nämnde förf. hämtat sin kunskap om denna codex, befinner sig på sista sidan (fol. $171^{b\beta}$) och är af följande lydelse: Iſte liber fuit emptus in conuentu lubycensi ordinis predicatorum pro vno nobili per fratrem gregorium pro conventu ſtokholmensi *incinerato* anno domini M°cdvij. Anteckningen kan endast betyda, att broder Gregorius inköpt handskriften i Lübecks dominikanerkloster för det år 1407 i aska lagda Stockholmskonventet, d. v. s. dominikanernas, som just nedbrann till grunden den 28 mars 1407, hvarvid också ett »herrligt liberi» gick förloradt. Handskriften har således icke tillhört franciskanernas bibliotek i Stockholm och är icke inköpt år 1407 utan efter detta år. Det är vidare

[1] I *Samlaren*, 23 (1902), s. 125—30, har jag redogjort för sju i Kungl. biblioteket och i Upsala UB befintliga inkunabelband, hvilka på 1480- och 90-talen skänkts till detta klosters bibliotek af priorn här Laurentius Magni. Se äfven *Samlaren*, 24 (1903), s. 125—40, om lektorn i samma kloster Clemens Rytinghs böcker.

[2] Gödel, *Sveriges medeltidslitteratur* (1916), s. 89 f.

[3] A. a., s. 91.

icke uteslutet, att den frater Gregorius, som i Lübeck förvärfvade handskriften, är identisk med den svartbroder Gregorius, hvilken i början på 1420-talet upptecknade de mirakler, som skedde vid det undergörande crucifixet »Helga lösen» och vid magister Matthias' graf i Stockholms dominikanerkloster.[1]

C 616 är en codex på pergament i liten folio (25,5 × 18,2 cm.), omfattande 171 tvåspaltade blad, skrifna i Tyskland med två olika händer från slutet af 1300-talet. Hand a har skrifvit bl. 4—101, 125—171, hand b eller en viss Johannes de Wachtendong de öfriga bladen år 1383. Bandet utgöres af träpärmar öfverdragna med slätt brungult fårskinn. På bakre pärmen sitta rester af en nött papperslapp och två piggar, vid hvilka de nu försvunna knäppena fastsattes. Af dessa återstå endast sidobeslagen i främre pärmen, i hvilkens öfre kant äfven märlan efter catenan kvarsitter. I främre pärmen finnas fyra försättsblad af olika handskrifter, det ena fastklistradt vid pärmen; i bakre pärmen är likaledes ett dubbelblad af en handskrift inklistradt.

Innehållet i denna codex ger tydligt vid handen, att den mera hör hemma i ett dominikaner- än i ett franciskanerkloster. De två viktigaste skrifter, som ingå i densamma, äro nämligen verk af berömda dominikanska skriftställare. Äfven här är Gödels uppgift oriktig: enligt denne medeltidsforskare skulle C 616 innehålla det Vincentius Bellovacensis tillskrifna jätteverket Speculum morale, hvilket a priori icke kan rymmas i en liten foliohandskrift på 171 blad. Vid första granskning befinnes detta verk i stället utgöra Vincentius Bellovacensis' *libri III de liberali ingenuorum institutione, de educatione filiorum regalium et de consolatione super morte filii,* ett mycket sällsynt och i pedagogikens historia välbekant verk.[2] Det har utkommit i tysk öfversättning på 1800-talet och har dessförinnan endast varit tryckt i två inkunabelupplagor, hvaraf den ena, utgången från Michaelisbröderna i Rostock omkr. år 1476, är utomordentligt sällsynt; exemplar känner jag endast från Köpenhamn, Berlin och Lübeck. Den andra upplagan ingår i Vincentius' Opuscula, tryckta i Basel af Johannes de Amerbach år 1481 (*Copinger* 6259).

Då denna skrift som sagdt är mycket sällsynt, låter jag här en beskrifning af Upsalahandskriften följa.

Bl. 4^{aa} Prol.: Clariſſimis ac Religioſiſſimis in christo viris et illuſtriſſimis dominis omnique honore ac reuerencia dignis principibus lodowyco dei gracia

[1] *Miracula sanctae crucis Stockholmiae, sec. XV. ineunte annotata per Fratr. Gregorium Monachum Ord. Præd. Stockholmiæ,* e cod. ms. membr.... ed. L. Roberg. Ups. 1725.

[2] Quétif-Echard, *Scriptores ord. praed.,* I, s. 236; R. Friedrich, *Vincentius von Beauvais als Pädagog nach seiner Schrift De eruditione filiorum regalium* (Diss. Leipz. 1883); M. Kappes, *Lehrbuch der Geschichte der Pädagogik,* Bd 1 (1898), s. 481 ff., m. fl.

regi francie ac Theobaldo eiuſdem fauente clemencia regi nauarre et comiti Campanie frater vincencius beluacensis de ordine predicatorum ſalutem... mihi quidem vtile viſum est aliquid de multis libris quos aliquando legeram ad mores principum et curialium pertinencia ſummatim in vnum volumen per diuerſa capitula diſtingwendo colligere ... *$4^{a\alpha}35$:* ... explicit prologus Incipiunt capitula primum de corpore rei publice ... *$25^{b\beta}7$:* ... *rubr.* Incipit prologus in ſecundum. Sereniſſime ac reuerendiſſime domine ſue francorum dei gracia Regine Margarete frater vincencius ... *$71^{b\alpha}34$:* ... *(rödt)* Explicit tractatus de regimine principum. Incipit tractatus ſiue epiſtola de amici [sic!] morte conſolatoria. *$71^{b\beta}$ rubr.:* lib 3us. Epyſtola de amici morte conſolatoria . continet 16 capitula. *[Prol. inc.]* Dllecto deo et hominibus. Illuſtriſſimo domino in christo ſibi karissimo diuina fauente clemencia francorum principi . ludowico . frater vincencius beluacenſis ... *Expl. $100^{a\beta}29$:* Explicit liber tercius qui est de conſolacione ſuper morte amici [*i st. f.* filii] editus a fratre vincencio beluacenſi ordinis predicatorum qui ſcripſit 4^{or} ſpecula videlicet hyſtoriale Morale doctrinale et naturale. Item de laudibus beate virginis . benedictus deus quj in ſanctis ſuis mira operatur et ſtupenda. *100^{b}—101^{a} register.*

Nästa skrift i denna codex utgöres af Albertus Magnus' *De virtutibus s. paradisus animae* (*Hain* 476—81), som upptager bl. 102^{b}—125^{a}. Slutskriften här är af intresse, den lyder:

Explicit liber paradiſi anime continens virtutes vite eternalis quas nobis ipsarum fons concedere dignetur per manus Johannis de wachtendong Religioſo viro fratri. Kutȝowenſis protunc vrbis ſubpriori ſcriptus. Jn anno domini M°. ccc°lxxx° tercio ſabbato ante dominicam Miſericordia domini finitus et conpletus Deo laus Amen.

I slutet af handskriften finnas — bland några mindre skrifter — äfven tvenne arbeten af den lärde augustinern Henricus de Vrimaria (fr. Weimar), d. 1334, nämligen hans *Expositio triviaria decem praeceptorum* (bl. 125^{a}—155^{b}) och *liber de quatuor instinctibus* (bl. 163^{b}—171^{b}), hvilka båda utkommit i flera tryckta tidiga upplagor.

Alltså en innehållsrik och ur mer än en synpunkt viktig codex, som nu fått sin riktiga bestämning.

Den andra handskriften, C 614, har ingen proveniensanteckning, som med bestämdhet hänför den till det ena eller det andra af de två stora Stockholmsklostrens bibliotek. På versosidan af det andra försättsbladet i främre pärmen finnes följande anteckning, gjord med hand från 1400-talets senare hälft: liber conuentus ſtokholmensis quem recepi a manibus

venerabilis lectoris fratris ſymonis conceſſiue ex quo actu habet claues librarie (härefter ett svårläst ord eller en signatur, närmast a 9). Under denna anteckning befinna sig tre utraderade stycken, bestående af 3 + 2 + 3 rader, skrifna med samma hand som ofvan; i sista stycket skönjes dock tydligt en boktitel: ... meditaciones domini iohannis de turrecremata ... En frater Simon Johannis från Stockholms dominikanerkloster har studerat i Köln år 1475[1] och synes hafva varit en mera bemärkt medlem af conventet.

Hvad som emellertid kommer mig att antaga, att med »conuentus stokholmensis» här afses Stockholms dominikaner- och icke franciskanerkloster, är den anteckning, som finnes på försättsbladet i främre pärmen. Den är af följande lydelse: Iſte liber quondam fuit fratris Gozcelli falckedala de Regno. S. de [forts. afskuren] Et ipse dedit eum fratrj benedicto Ringſtadensi eciam de prouincia da[cie afskuret]. Upptill på samma blad och med samma hand: Anno ab incarnacione dominj millesimo trecenteſimo quinquagesimo Septimo. Det är tvenne betydande personer, som varit ägare till denna handskrift. Gozcellus Falckedala[2] är nämligen den bekante biskop Gotskalchus af Linköping (1371—74) och Benedictus Ringstadensis[3] är biskopen i Bergen (1370—71). Båda voro dominikaner, och det är af den orsaken, som jag anser, att handskriften gått i arf till Stockholms svartbrödrakloster. För proveniensen Stockholms franciskanerkloster finnes dessutom intet skäl som talar.

C 614 är en pergamenthandskrift, innehållande 128 tvåspaltade blad i liten fol. (25,8 × 18,5 cm.), skrifven af tre olika händer från midten af 1300-talet. Den är bunden i träpärmar, öfverdragna med brunrödt, slätt skinn; beslag och catena (märke af denna i bakre pärmen) saknas. På främre pärmen finnes märke efter en titellapp.

Hufvudinnehållet i handskriften (bl. 1—106, hand a) utgöres af Johannes Gallensis, *Communiloquium seu Summa collationum.*[4] Härefter följa (bl. 107—118, hand b) en del smärre skrifter och excerpter, särskildt ur Seneca eller Seneca tillskrifna verk. De äro i den ordning de förekomma i handskriften följande: *Abstracta de libro Senecae de copia verborum, Proverbia Senecae,*[5] *Abstracta de sententiis philosophorum, Abstracta de remediis for-*

[1] *Handlingar rör. dominikaner-provinsen Dacia* utg. gm K. H. Karlsson (1901), s. 13, 23.

[2] Se om honom bl. a. Baronne de Wedel-Jarlsberg, *Une page de l'histoire des frères-prêcheurs. La province de Dacia* (1899), s. 192 f.

[3] *Dipl. norv.*, XVII: 6, s. 224.

[4] Tryckta inkunabelupplagor af detta arbete finnas, se *Hain* 7440—46.

[5] Jfr *Hain* 14634—50.

tuitorum Senecae, Liber Senecae de quatuor virtutibus,[1] samt slutligen en *Liber de quinquepartita consuetudine honesti et utilis,* författad af Guilelmus de Conchis.[2]

Bl. 119—128 (hand c) innehålla en fragmentarisk handskrift (två blad i början saknas, slutet är ofullständigt) med några kommentarer eller lectiones in primum librum sententiarum Petri Lombardi, antagligen författade af någon engelsk skolastiker.

III.

En Liber sequentionarius som tillhört dominikanerklostret i Västerås.

Icke heller från detta kloster känner Gödel[3] någon nu bevarad codex, ehuru Klemming begagnat en sådan för sin samling *Latinska sånger från Sveriges medeltid.* Handskriften C 513 i Upsala universitetsbibliotek, en ur hymnologisk synpunkt mycket viktig codex, härstammar nämligen från det år 1244 i Västerås grundlagda och den hel. Maria Magdalena invigda dominikanerklostret. Öfverst på försättsbladet i främre pärmen har den anteckningen: Liber Conventus inſulenſis ordinis predicatorum.[4] På bl. 20^b erhållas närmare upplysningar om handskriftens tillkomst: Hunc Codicem Conſcripſit reuerendus pater ffrater gudmundus benedicti Sacre theologie Lector ac olim prior prouincialis ordinis predicatorum in regnis Swecie et dacie circa annum dominj 1520. Gudmundus Benedicti konfirmerades till ordensprovinsial för Dacia den 6 nov. 1496 och absolverades från detta ämbete den 18 maj 1505, hvarvid han utnämndes till ordens vikarie i Sverige.[5] Bl. 19^b döljer sig i ett chifferspråk ännu en viktig anteckning om handskriftens proveniens: Annp dpmknk Mkllfſkmp qvkngfntſſkmp etc., hvilket tämligen enkla chiffer[6] vid lösning gifver meningen:

[1] Denna skrift, som också går under titeln »de copia verborum» (jfr excerpterna härur i samma handskrift) är icke något verk af Seneca, utan författad af ärkebiskop Martinus af Bracara († 580). Den urspr. titeln var »Formula de vita honesta». Se MANITIUS, *Gesch. d. lat. Litt. des Mittelalters,* T. 1 (1911), s. 110 f.

[2] Aftr. af MIGNE, T. CLXXI, sp. 1007 ff. Skriften tillskrifves här Hildebert från Lavardin, ärkebiskop af Tours († c. 1133); enl. HAURÉAU, *Notices et extraits des manuscripts de la Bibl. Nat.,* T. 33: P. 1 (1900), s. 257—63, är förf. Guillaume de Conches († 1150). Äfven tr. inkunabel *Hain* 6320.

[3] A. a., s. 89.

[4] Västeråsklostrets latinska namn är »conventus Insulensis apud Arosiam». Om dess historia se bl. a. Bnne DE WEDEL-JARLSBERG, *Une page de l'histoire des frères-prêcheurs. La province de Dacia* (1899), s. 87 f.

[5] K. H. KARLSSON, *Handlingar rör. dominikaner-provinsen Dacia* (1901), s. 41, 47.

[6] Vokalerna äro utbytta mot närmast följande konsonant.

Anno domini millefimo qvingentefimo decimo feptimo presens liber fequencionarivs eft fcriptus in conventv ftrengenenfi pro conventv infvlenfi. Gudmundus Benedicti, som antagligen slutat sina dagar i Strängnäsklostret, har tydligen här i en codex samlat de sekvenser, som brukades vid de svenska dominikanernas gudstjänst, hvarefter en afskrift blifvit gjord för klostret i Västerås. Detta framgår utom af den nämnda med chiffer skrifna anteckningen äfven af två sekvenser »in festo sancte marie magdalene *huius conuentus patrone*» (bl. 15^b o. 68^b).

C 513 är en pappershandskrift i liten folio, bunden i träpärmar öfverdragna med brunt pressadt kalfskinn, sammanhållna af ett knäppe. De stämplar, som användts till bandets ornering, återfinnas på flera typiskt svenska band från 1400-talets slut och början af 1500-talet. Framför det första bevarade bladet sitter en på svenska till »andhers larsson warandhes y brygghe stuffvan» skrifven breflapp, hvari brefskrifvaren meddelar, att han sänder honom »littit örther til edher brysth kannelbark män yak ffruchthar ath han är gammal».

I det skick, hvari handskriften nu befinner sig, innehåller den 86 blad, hvaraf det första och sista sitta fastklistrade vid resp. främre och bakre pärmen. Bladen äro folierade, första lösa bladet med B (A, D och E saknas), hvilken foliering går hela alfabetet ut plus några abbreviaturer, härefter vidtager en foliering a—z samt slutligen sifferfoliering 1—31. Då det i bakre pärmen fastklistrade bladet har siffran 79, synes här en lucka på 47 blad föreligga. Det i främre pärmen sittande bladet har upptill rubriken: »Incipit pfalmodia quam nouicii fummopere ftudere debent occupacionibus perpedientibus ab huius fructu penitus pretermiffis» och utgör således början till denna del af handskriften, som (med en defekt af 3 blad) innehåller en s. k. tonarius, d. v. s. melodiformler för den gregorianska sångens åtta psalmtoner. Själfva sekvenserna börja bl. 9^a med »In fefto fancti dauid abbatis fequencia». Af sekvenser öfver svenska helgon finnas i den nu bevarade delen (ett register till hela handskriften med sekvensernas initier förekommer bl. 20) följande: S. Dauid (2), S. Ericus, Patroni regni fuecie, S. Helena, S. Olauus och S. Ingrid ordinis predicatorum, aftryckta af Klemming i hans ofvan nämnda arbete. Handskriften är synnerligen tydligt skrifven och utgör som sagdt en viktig källa för kännedomen om den svenska hymnologien under medeltiden. Flera af sekvenserna synas vara hittills okända och därför kanske af svenskt ursprung. Att bestämma detta torde emellertid vara hymnologernas sak.

SVENSKA BOKFABRIKER OCH SKRIFVARSTUGOR

Af

NAT. BECKMAN, Stockholm

HUR KOMMO DE HANDSKRIFTER TILL, i hvilka vi nu läsa vår medeltidslitteraturs alster, särskildt lagarna? Att den andliga litteraturen till största delen skrefs af i klostren, särskildt Vadstena, är ju klart. Men allt det andra? Jag har icke mycket att i saken meddela, men det lilla synes böra sägas, då frågan är af så stor vikt ur många synpunkter.

Den fråga, jag här velat söka föra ett tuppfjät närmare sin lösning är den, om vi ägt personer eller institutioner, som handtverksmässigt (eller fabriksmässigt) framställt afskrifter af sådana verk, som behöfdes i ett större antal exemplar.

Det äldsta exempel jag känner, som tyder på att ett antal handskrifter gått ut från en verklig atelier eller hur man nu skall kalla det, gäller slutet af 1300-talet. Vi ha två handskrifter, dels en af Stadslagen, D = Link. J 78, dels en af Magnus Erikssons landslag, E = Ups. B 6, hvilka i alla afseenden, stil, språk, utstyrsel o. d. likna hvarandra. Detta gör ändock icke antagandet af någon riktig skrifvarstuga nödvändigt. Men så ha vi därtill en tredje handskrift, Cod. Holm. B 5 b, hvilken enligt Schlyter är skrifven af samma hand som de föregående. Den innehåller både landslag (F) och stadslag (E) samt därtill Södermannalagens kyrkobalk. Emellertid förefaller mig redan skriftens habitus olika, mindre prydlig än i de båda andra. Och då därtill en undersökning af språket visar en genomförd dialektal olikhet, så är saken klar. Det kan icke vara samma hand. Men å andra sidan äro likheterna stora. Detta, såsom framgår af Schlyters uppfattning, redan i skriftdrag och utstyrsel, hvartill kommer, att landslagens text i båda handskrifterna är så lika, att man måste förutsätta samma förlägg. Här har det väl i någon mån varit fråga om verkstadsarbete, låt vara, att vi icke kommit i beröring med mer än en mästare och en gesäll, om vi så få uttrycka oss.

Längre fram förekomma fall, då ett par större handskrifter äro af samma hand. Det ena är Mosebokskommentaren (M. Bib. I) och den stora sammelhandskriften Cod. D 4, hvilka båda anses vara af samma hand. Det har här

gällt en yrkesidkare, som lämnat mycket arbete från sig, men något samarbete kan icke konstateras. Ett annat fall, som jag trott mig kunna fastställa, gäller Siälinna Tröst och Arboga rådhusrätts handskrift af stadslagen (L), hvilka, såsom jag tror med säkerhet kunna påstås, äro skrifna af en och samme skrifvare. Då vi icke känna något nämnvärdt antal laghandskrifter, som tillkommit inom ett kloster,[1] ville man kanske tänka på en yrkesskrifvare utanför klostermurarna. Hans hemort kan någorlunda bestämmas. Texten i Stadslagen härstammar från Upsala, och språket är uppländskt. Som bekant påstås allmänt, att Siälinna Tröst tillkommit i Vadstena, men något bindande bevis för påståendet har aldrig lämnats.

Skrifvaren i Siälinna Tröst talar om att »bärga sig med skrift, som fattiga djäknar pläga». Tyvärr kunna vi, då vi icke haft tillgång till den öfversatta texten, icke afgöra, om detta är en iakttagelse, som gjorts af den svenske bearbetaren, eller om den härrör från originalet. I hvarje fall ha vi några exempel på skrifvare, hvilka själfva beteckna sig som studerande ungdom. De exempel, jag erinrar mig, äro följande:

Cod. Ups. B 18, innehållande Magnus Erikssons landslag och »Konungs utskyller» från Västergötland, säger sig uttryckligen vara skrifven »per manum Achonis Johannis, scholaris lundensis dyocesis». Här är tydligen fråga icke om en skrifvarstuga utan om en vandrande djäkne på skrifvarkondition. Hans vandring synes ha varit lång, ty handskriftens mesta innehåll tyder på att den (trots det nämnda västgötska partiet) hör hemma i Upland.

En numera defekt men mycket gammal och i det hela god handskrift af Magnus Erikssons landslag finnes i KB under signum (Schlyters) N:o 16 (nr 18 i Schlyters förteckning öfver handskrifterna af MELL). Denna säger sig vara skrifven i Växiö »Per manus discipuli ignorantis».

Dessa fall visa sålunda åt ett alldeles annat håll än det, vi afsett i vår rubrik här ofvan. Säkerligen var den vandrande djäknen, som uppehöll sig med skrift, en ganska vanlig företeelse. Men han ligger utanför denna undersöknings ram.

Frågan huruvida klostren vid sidan af sitt arbete för spridning af religiös litteratur äfven bedrefvo rent affärsmässig skrifvarverksamhet med rent profant material, t. ex. om de gjorde beställda afskrifter af lagtexter, är förut i korthet berörd. En anledning att upptaga den föreligger i följande fakta.

Kungl. biblioteket förvarar en innehållsrik handskrift, signerad B 1, hvilken innehåller ett stycke ur Östgötalagen (Cod. I), Uplandslagens kyrko-

[1] Om ett par skall nedan talas.

balk (Cod. 28), Magnus Erikssons landslag (Cod. 74) och Stadslagen (Cod. 35) jämte en del tillägg. Bland tilläggen finnes ett, som bestämdt hänvisar till Östergötland, dit hänvisar också stadslagens text, som är den i Söderköping brukliga, och landslagens, som stämmer med den nordöstgötska Cod. M (Skokloster 144, 4^c) och dennas sörmländska textfränder, t. ex. Cod. O (Skokloster 145, 4°). Beträffande stilen anser K. H. Karlsson, som i sina konceptblad till en katalog öfver KB:s handskrifter behandlat B 1, att den härrör från Vadstena kloster. Om så är, skulle vi ha ett exempel på en i ett kloster skrifven laghandskrift.

Pikturen i B 1 är anmärkningsvärd genom sin gammaldags karaktär. Då handskriften innehåller Kalmar recess af 1474, kan den omöjligen vara äldre än från slutet af 1400-talet. Ville man åter bedöma den utan kännedom om nämnda faktum blott efter dess paleografiska habitus, så komme man nog 50 år längre tillbaka i tiden, allra minst. Dessa samma egenskaper tillkomma Upsalahandskriften B 5 (Cod. L af Kristofers landslag). Till sin allmänna habitus äro dessa handskrifter så lika, att man gärna i dem ville se verk af samma hand; utan nämnvärd risk torde man kunna säga, att de härröra från samma skrifvarskola. Ups. B 5 har intresse äfven därför, att den innehåller en handskrift af Konung Karl Knutssons artiklar (tillägg till Gårdsrätten), hvilka förut ej varit kända i medeltidshandskrift.[1] Såväl dessa artiklar som en hänvisning (i BB 50) till Kalmar recess, visa, att denna handskrift liksom B 1 är arkaiserande och yngre än den ser ut. Den har stort ortografiskt intresse, emedan den är en af de äldsta handskrifter, som använder bokstafven *å*.

Har K. H. Karlsson rätt, så äga vi alltså två laghandskrifter, skrifna i Vadstena.

Vi återgå då till det mer fabriksmässiga arbetet, och få då först tala om en stor och vacker grupp från slutet af 1500-talet.

Som ett slags ingång till denna grupp få vi betrakta Skoklosterhandskriften nr 148, 4° (Schlyter, KrLL: 31). Redan bandet är ägnadt att väcka förundran. Det är orneradt i arabeskmanér med rik guldpressning. Äfven pergamentet är synnerligen fint. Eichhorn, som behandlat boken,[2] anser att åtminstone bandet, kanske både bandet och dess »pergamentsinnehåll» måste vara infördt från Italien. Ett nära utplånadt namn på frampärmen anser han tyda därpå. Äfven skriften är ovanligt vacker, ett mycket beak-

[1] Jfr Geete, *Fornsvensk bibliografi*, nr 536.

[2] *Meddelanden från Svenska slöjdföreningen*, 1888, s. 8 f. Hr A. Hedberg har samtalsvis bekräftat, att boken omöjligen kan vara bunden i Sverige.

tansvärdt försök att upplifva de allra bästa traditionerna från 1300-talets slut. Stilen är präntad, så att den för ett ytligt betraktande väcker tanken på ett tryck, den är skrifven med fyra färger, svart, rödt, grönt och blått. Färgrika om än icke alltid så smakfulla målade initialer pryda den.

Ur innehållssynpunkt karakteriseras boken af de tillägg, som Schlyter sammanfört under rubriken Add. B (1—7), tillägg, väsentligen hämtade ur Östgötalagen och införda på olika ställen i lagen.

Någon egentlig systerhandskrift till denna äga vi icke, men i stället äga vi en hel grupp, som på något större afstånd är släkt med Skokloster 148, och hvars olika medlemmar sins emellan äro mycket nära besläktade. Dessa handskrifter äro så lika hvarandra, att de af Schlyter ansetts (i den mån han känt dem) vara skrifna af samma hand. Skulle så icke vara, så är det så mycket säkrare, att det är samma anda, som dirigerat arbetet. De ifrågavarande handskrifterna äro följande:

1) Cod. Ups. B 8 (Schlyter, KrLL: 58). Denna är liksom Skoklosterhandskriften utförd på pergament och likheten med tryck är här nästan förvillande. Äfven i anordningen i öfrigt företer den drag, som tyda på direkt efterbildning. Skoklosterhandskriftens första sida omgifves af en tecknad list. Här har man åstadkommit en liknande list, men på det enkla sättet, att man inklistrat en ur någon tryckt bok utskuren list.

2) Cod. Ups. B 38 (Schlyter, KrLL: 59). Denna är den föregående mycket lik, men den är icke fullt så noggrant utförd. Materialet är här och i de följande papper.

3) Cod. Holm., Schlyters signum 56 (Schlyter, KrLL: 60). Denna tillhör Engeströmska samlingen, den är defekt i slutet, inbunden på 1700-talet.

4) Cod. Holm. Lag 70 (Schlyter, KrLL: 61). Denna handskrift är bunden i gammalt läderband med riksvapnet på pärmen och guldsnitt. Den har kommit till KB från Tidö bibliotek.

5) En i senare tid (1886) från Möhlman-Djurclouska samlingen genom gåfva af J. Eriksson till KB inkommen handskrift i kvarto. Den är inbunden i hvitt pergamentsband. Icke känd för Schlyter.

Gemensamma kännetecken för alla dessa handskrifter äro, att de äro skrifna med samma fyra färger som Skoklosterhandskriften och med en präntad skrift, som då man jämför två och två af dem, valda i nummerföljden här ofvan, förefalla skrifna med samma hand. Tar man däremot nr 1 och nr 5, så kan man icke undgå att märka en viss skillnad, om den skall anses härröra från olikhet i skrifvare eller om den beror på att samma hand icke mäktat iakttaga samma minutiösa noggranhet i bortåt halfva dussinet hand-

skrifter, resp. först efter lång öfning vunnit herraväldet öfver skriftdragen, bör man kanske lämna därhän. Säkert är, för att ännu en gång använda ett förut brukadt uttryck, att om icke samma hand fört pennan, så har samma anda dirigerat det hela.

Liksom förebilden, Skokloster 148, äro äfven dessa handskrifter illuminerade. Men metoden är billigare. Här äro målade initialer inklistrade vid början af resp. kapitel. Den första tanke, man får vid iakttagandet häraf, är, att det är spolierade medeltidshandskrifter, som här fått släppa till materialet. Men en närmare granskning af de inklistrade bilderna visar en så pass stor likformighet i arbetet, att man säkerligen, åtminstone för flertalet fall, snarare bör tänka på ett handtverksmässigt framställande af initialer, hvilka sedan försålts till bokens beställare eller utförare. En del praktiska fördelar stodo ju att vinna genom en sådan anordning. Man kunde få måla på pergament, äfven om skriften skulle utföras på papper, och man kunde få sitta i ro med sitt arbete, ägna däråt den tid man fritt valde utan att behöfva afvakta framskridandet af själfve skrifvarens verk.[1]

Hvad själfva texten angår, så förete våra fem handskrifter i allmänhet mycket stor likhet med förebilden. Det synes dock, som om de icke alla varit afskrifna efter samma, ehuru säkerligen efter besläktade, original. Alla våra fem handskrifter ha de hos Schlyter med B signerade additamenten, och alla ha de register liksom förebilden, många ha ordförklaringar. Men under det Skokl. 148 (utom registret) endast innehåller lagtexten med de däri införda additamenten, så innehålla våra handskrifter en hel del tillägg, som ge dem en viss likhet med en af våra dagars lageditioner. Sådana tillägg äro:

1) Ett företal, detsamma, som inleder kommentaren till Stadslagen[2] och väl kan antagas härröra från Olaus Petri. Saknas nr 1.

2) Olaus Petris domareregler. Saknas nr 1.

3) Västerås recess och Västerås ordinantia.

4) En samling gårdsrätter, Eriks af Pommern gårdsrätt, Karl Knutssons »Artiklar», Gustaf Vasas och Erik XIV:s gårdsrätter.

5) På olika ställen anbragta, väl valda och prydligt arrangerade bibelcitat och sentenser om domarens kall.

6) Några utdrag ur Östgötalagen och Konung Birgels(!), resp. Birgers, lag, som »äro nyttiga i rättegångor».

Därtill komma i särskilda handskrifter bl. a. följande: de medeltida domarereglerna i uppländsk textform (nr 2 och 5), Hamnskrå (nr 2 och 5),

[1] Inklistrade initialer möta äfven i en annan vackert skrifven bok Cod. Holm. B 26.

[2] Publiceradt af Björling, *Vår äldsta lagkommentar*, s. 6 ff. (*Lunds universitets årsskrift*, 1896).

Mikael Agricolas öfversättning af Visby sjörätt (nr 1, 2, 4 och 5[1]), »Detta är ransakandes på prosteting» (nr 1, 2, 5). I tillägg af denna art äro handskrifterna sinsemellan så lika, att de kunna betraktas som olika exemplar af en upplaga.

Som man ser, är detta allt saker, som en verkligt sakkunnig redaktör kunde finna lämpligt att förena med lagen. Det är verkligt gällande lagar eller åtminstone beaktansvärda bidrag till samtidens juridiska doktrin, och det är författningar af aktuellt intresse, som tagits med. Urvalet gör lika stor heder åt redaktören, som handskrifternas exteriör gör åt skrifvaren.

Onekligen skulle man gärna vilja veta, när, hvar och för hvem detta vackra arbete gjorts. Bäst komma vi till rätta med det kronologiska problemet, ty vi få i Erik XIV:s gårdsrätt en terminus a quo, denna är nämligen utfärdad 1560. Det årtal 1564, som står inskrifvet på frampärmens insida i nr 1, kunde mycket väl vara det år, då boken blifvit färdig. Om så icke är, så kan tiden i alla fall icke skjutas mycket längre fram. Vi äro alldeles säkert under Erik XIV:s och Johan III:s tid. Att vi måste tänka oss beställarna mycket högt på samhällets stege, framgår redan däraf, att utstyrseln är, man kunde kanske säga, kunglig. Då nu därtill nr 4 har ett riksvapen på bandet, så är det ju klart, att åtminstone ett exemplar hamnat i någon kunglig persons ägo. Af de öfriga är det två, som själfva upplysa om sina tidigare öden.

Nr 2 innehåller med y. h.[2] en del anteckningar, som både direkt och indirekt upplysa, att den tillhört Claes Karlsson[3] Horn till Kanckas och Ingris, hvilken bl. 2r meddelar, att han ärft den efter sin fader Karl Henriksson Horn, bl. a. ståthållare i Finland samt för sina mot konung Erik visadeväntjänster bittert förföljd af Johan III.

I nr 5 har på två ställen antecknats Matthias Soop = Matias Soop, friherre till Limingo, f. 1585, † 1653. Före honom har boken, likaledes enligt anteckning i densamma, ägts af Nils Ryning (till Gimmestad och Tyresjö m. m.), bl. a. kammarjunkare hos Erik XIV, senare samme konungs väktare på Gripsholm och hertig Karls råd.

Det är sålunda i de högsta kretsarna, vi finna de ifrågavarande handskrifterna i användning. Onekligen tyder detta på att de tillkommit på högt

[1] Utgifven af KLEMMING, *Skråordn.*, s. 289 ff., på mycket ofullständigt handskriftsmaterial.

[2] Som läsaren säkerligen insett, har i förut gifven innehållsredogörelse blott tagits hänsyn till första handen. Det är f. ö. blott de ofvan i texten nämnda handskrifterna, som ha något större antal senare anteckningar, nr 5 bl. a. en hittills okänd, men kanske icke självständigt värde ägande handskrift af yngre Västgötalagens kyrkobalk.

[3] Icke Henriksson, såsom Schlyter uppger.

initiativ. Och vissa förhållanden med afseende på deras innehåll peka åt samma håll. På ett ursprung genom kungligt initiativ talar ju den rent af kungliga utstyrseln, och på samband med någon af Vasaättens renässansfurstar talar det utprägladt renässansartade i det hela. Det är renässansens skönhetssinne och intresse för gången tid. På kungligt initiativ tyder väl också förkärleken för gårdsrätterna, det viktigaste uttrycket för kunglig lagstiftning. Och på ett allt för välkändt släktdrag hos ett par af Gustaf Vasas söner talar, vill man först tycka, den rubrik, som satts öfver Karl Knutssons tillägg till Eriks af Pommern gårdsrätt. Denna säges vara framdragen »till en förraskning (såsom uttryck af öfverraskning), att för oss i förtiden haffuer warit förräderi». Som bekant var äfven monomanien på förräderi en sjukdom, som härjade i Vasaätten och gjorde två af Gustaf Vasas söner olyckliga. Så lockande denna kombination kan förefalla, så måste den uppgifvas, då medeltidshandskriften Ups. B 5, om hvilken ofvan talats, innehåller icke blott texten utan äfven dess underliga rubrik.

En skrifvartyp af mer borgerligt slag representeras af Jakob Svensson Iller, som själf skrifvit en massa handskrifter och i någon mån bildat skola. Vi ha af honom följande handskrifter:

1) Stadslagen nr 58, nu i Köpenhamn (AM 44, 4°).

2) Ett fragment af samma lag, upptaget som nr 54.

3) Stadslagen nr 59, nu i Strängnäs bibliotek. Denna innehåller äfven Kristofers landslag nr 86.

4) Stadslagen nr 60 = nr 49 i KB:s nyare samling af laghandskrifter. Denna har årtalet 1597 på bandet, och den har varit Mariestads rådhusrätts bok. Staden fick som bekant privilegier 1583.

5) Stadslagen nr 61 = Cod. Lund, J 4° 25.

Utom dessa fem stadslagshandskrifter har Iller skrifvit ett antal handskrifter af Kristofers landslag.

6) Kristofers landslag nr 85, skrifven 1577.

7) Kristofers landslag nr 86, redan upptagen under nr 3.

8) och 9) Kristofers landslag nr 87 och 88, båda nu på KB, signerade resp. nr 40 och nr 57 i nyare samlingen (Schlyters signa). Dessa äro båda skrifna i Lidköping 1579.

10) Kristofers landslag nr 89, Boxholms bibliotek.

11) Kristofers landslag nr 90, nu i Skara stiftsbibliotek.

12) Kristofers landslag nr 91,[1] skrifven i Söderköping, året icke angifvet,

[1] Denna handskrift innehåller en nära samtidig afskrift af fredsfördraget i Tevsina, hvars i Sverige bevarade original förlorats.

nummerföljden hos Schlyter afser ju att följa åldern, hvilket emellertid knappast kan ske synnerligen noga, då det gäller korta tider och samme skrifvare.

13) Kristofers landslag nr 92, skrifven 1588.

14) Kristofers landslag nr 93, hvilken själf upplyser, att Mathias Marci år 1597 köpt den af »Jakop stadzscrifuare i Mariestad», stilen låter oss fylla ut Jakobs tillnamn.

Af snarlika händer äro två handskrifter skrifna, nämligen:

1) Kristofers landslag nr 94, som äfven innehåller Stadslagen nr 109. Denna lämnar icke någon upplysning om sin skrifvare, hvilket däremot är förhållandet med

2) Stadslagen nr 66. Denna säger sig själf vara skrifven af Görstaff Johansson anno 84: »Huilcken schrifft Iacob Schriffuer honom lärdh haffuer».

Vi ha här, såsom synes, att göra med en skrifvare, hvars rent yrkesmässiga verksamhet vi kunna följa i ett par årtionden. Vi se honom vinna en befordran till en förmodligen ganska lugn men säkerligen också föga lukrativ tjänst såsom stadsskrifvare i den nyskapade lilla staden vid Tidan, som fick sin superintendent, blifvande biskop, redan innan den ens fått stadsprivilegier. Om han skrifvit stadens lagbok efter sedan han fått anställning hos staden eller om stadsboken varit en af hans meriter vid ansökan, kan jag icke afgöra. Beträffande texten får man, åtminstone då det gäller Kristofers landslag, det intrycket, att han för flere handskrifter följt samma förlägg. Kanske har han själf ägt en handskrift, som han skrifvit af för olika personers räkning. Denna fråga vore ju af stort intresse, om det gällde en äldre tid, då handskrifterna ha större betydelse för vår uppfattning af texten.

I afseende på smak kan Iller icke på ringaste sätt mäta sig med de skrifvare, som skänkt oss den nyss omtalade gruppen. Han använder nog flere färger, och han försöker att tota till stora granna initialer, men hans smak är ganska rå och tekniken mycket bristfällig. I ett afseende är han dock typisk för tiden. Den tid var förbi, då man åt hvilken vandrande djäkne som helst öfverlämnade att skrifva af hvilken handskrift som helst. Fråga var väckt om införande af officiell auktorisation som villkor för rätten att afskrifva lagböcker och man sökte i hvarje fall få en afskrift, gjord af en person, som — med hvad rätt lämnar jag därhän — ansågs äga förutsättningar för att ge en god och pålitlig text.

Man stod, korteligen sagdt, vid ingången till den tid, hvars rättsväsen fick stödet af en auktoriserad, tryckt lagbok. Med den tiden ha våra skrifvarstugor spelat ut sin roll.

MISCELLANEA

Cistercienserklostrens bibliotek. I sin bok: »Sveriges medeltidslitteratur, proveniens», är Gödel bl. a. inne på frågan om våra medeltidsbibliotek. Framställningen gör väl icke anspråk på att vara uttömmande, men jag kan icke underlåta att nämna, att en notis slog mig, då den säkerligen är oriktig, och då den varit lätt att rätta. Gödel påstår nämligen s. 85, att endast två böcker finnas kvar från Alvastra bibliotek, nämligen Cod. Ups. C 37 och 152, och från Varnhem ingenting. Därvid är att tillägga, att Schröders katalog öfver Skoklostersamlingarna upptager två handskrifter från Alvastra, nämligen under nr 49 i 4:o en bibel, och under nr 14 fol. med reservation en latinsk-lågtysk ordbok.[1] Hvad beträffar den förra, så är saken klar genom anteckningar i boken, en liten läcker kvart af, som det förefaller mig, franskt arbete. Beträffande den senare anför Schröder inga skäl, och min flyktiga granskning har icke heller gifvit mig något hållbart sådant.

Rörande Varnhem är mindre att säga. Dock ha vi åtminstone spår af en bok. I Bures Sumle bl. 579 (= s. 74, resp. 230 i Upplagan, Landsm. Bih. I) finna vi ett utdrag »de auctoritate antiquis libris monasterij Warnhem». Det innehåller två sägner, den ena om Sverkersättens, den andra om Folkungaättens ursprung, båda mycket kända genom Olaus Petris krönika, som kanske öst ur samma källa.

Nat. Beckman.

En handskrift af det s. k. Rosengrenska lagförslaget. Antikvitetsarkivets katalogisering har ju ibland gått litet väl hastigt. Bekant är, att den på särdeles »god» medelsvensk dialekt skrifna »Historia trojana» ända intill våra dagar förvarats bland islandica och där upptages i Arwidssons katalog, s. 136. Ett annat fall, då en handskrift blifvit alldeles oriktigt rubricerad och därigenom undgått forskningen, har jag nyligen uppmärksammat. Berchs katalog upptager under signum B 29 en handskrift, som uppges innehålla Kristofers landslag. Vid en förberedande genomgång af de nyare handskrifterna af våra medeltidslagar sökte jag den vanliga Schlyterska anteckningen rörande det ställe, där handskriften beskrifvits. Den saknades emellertid, och jag företog en närmare undersökning. Denna ledde till det resultat, att handskriften ingalunda innehöll någon landslag. Den innehöll däremot en handskrift af det s. k. Rosengrenska förslaget af 1608 till ny landslag

[1] Se Schröders tryckta katalog resp. s. 20 och 3. (*Handl. rör. Skand. hist.*, 12—13, Bih.)

med kyrkobalk, hvilket förslag är tryckt efter andra handskrifter i »Handlingar rörande Sveriges historia», I: 251 ff. Att döma af den handskriftsförteckning, som där ges, skulle ett ökadt material varit för utgifvaren välkommet.

B 29, som nu fått en mer riktig plats på Kungl. biblioteket, är äfven af annat skäl intressant. Som ägare har på två ställen i boken och på ett ställe på ett inlagdt löst lägg antecknat sig Matthias Noreen (kyrkoherde i Nor † 1680), som vanligen skref sig Noreenius men här för första gången, så vidt jag vet, låtit oss se en namnform, som genom hans sonsons sonsons sonsons son blifvit ganska känd i de kretsar, till hvilka denna tidskrift riktar sig.

Nat. Beckman.

Handskrifter som »sammanträffat». Då vi icke känna, hvar våra handskrifter funnits under äldre tider, så kan det, åtminstone då det gäller de viktigaste bland dem, ibland vara af intresse, om vi kunna påvisa, att två af dem vid något gifvet tillfälle varit i samma hand. Framtiden kan måhända med nya hjälpmedel bestämma, hvilken den tills vidare okända handen var.

I det parti af Cod. B 59, som skrifvits af den s. k. Vidhemsprästen, förekommer ett inskott af en 1400-talshand. Det står på ett delvis renskrapat blad, 47 v., och upplyser, att på *61 pag. 7 lin.* i *S. Olofz Krön.* finnes en anteckning, hvars början införes och lyder: *Madr er nefndr emundr af scaurum han var laugmadr i gautland.* Som man lätt ser, är detta de första orden af Saga Emundar lagmanns hos Snorre, afskrifven på en försvarlig isländska med en hand, som vi väl få med Schlyter datera till 1400-talet. Det är ett ovanligt prof på filologiskt intresse och ett, från tidens synpunkt sedt, ganska väl tänkt försök att i lagboken införa en notis, som skulle komplettera den i samma bok införda lagmanslängden. Då till allt detta kommer det ovanligt noggranna citatet, så borde ju källan kunna identifieras. I själfva verket gick detta lätt nog, då den första källa, som var att gissa på, visade sig vara den rätta. Den bekanta Cod. Isl. Perg. 2 4° i Stockholms bibliotek, om hvilken vi förut veta, att den på 1400-talet befann sig i Sverige, har sinsemellan stridande pagineringar med olika händer, men i en af dessa pagineringar har den sida, som innehåller början af Emundar saga, nr 61, och sagan börjar just på r. 7. Vi kunna sålunda veta, att dessa två viktiga handskrifter någon gång under 1400-talet varit i samma hand. Hvilken denna varit, är icke möjligt att afgöra. Visserligen har jag sökt göra troligt, att B 59 varit ett officiellt exemplar, som tillhört Skara domkapitel, men nu var lagboken ju tämligen föråldrad, och man saknar tillräcklig anledning antaga, att den ännu var kvar hos den förmodade tidigare ägaren.

Något mer än ett århundrade senare (1590) synes B 59 ha sammanträffat med en annan af KB:s märkligare handskrifter. Det gäller nu den för sina intressanta teckningar bekanta Cod. f. d. Kalmar, Magnus Erikssons Landslag nr 34, Uplandslagen Litt. P. Denna bok, som synes vara skriven i Upland (på språkliga skäl gissar man Roslagen), har haft sin hemort i Fin-

land, där åtskilliga anteckningar införts, bl. a. ett, såvidt jag vet, eljest okändt bref från Gustaf Vasa till Österbottens allmoge af d. 6 juni 1551. Vid slutet finnas två partier införda, som visa släktskap med B 59. Det är dels Magnus Ladulås' bref om våldgästning, dels Västgötalagens lagmanslängd. Den senare föreligger, enligt hvad man förut kände, blott i den enda handskrift, som Vidhemsprästen skänkt oss. Frågan var alltså, om vi hade en varianthandskrift, som kunde beriktiga texten. Det visade sig snart, att så icke var förhållandet, alla afvikelser voro skrif- eller läsfel, som kunde förklaras ur B 59:s text, och då B 59 en gång hade *var han* i stället för *han var* och detta rättats med omsättningstecken, så hade skrifvaren i Cod. Kalmar icke förstått omkastningstecknet utan låtit felet gå öfver i afskriften. Det synes alltså vara klart, att dessa två handskrifter år 1590, då anteckningen gjorts »efter en gammal lagbok», voro på samma arbetsbord. Hvem som haft dem i sina händer, vet jag icke. Men man vill gissa på Hogenschild Bielke, som gjort anteckningar i B 59, och hade vidsträckta förbindelser.

Nat. Beckman.

Codices Claromontani i det kgl. Bibliotek i København. I Collegium Claromontanum i Paris havde Jesuitterne et berømt Bibliotek, som bl. a. rummede mange middelalderlige latinske Manuskripter. Der var Haandskrifter fra Corbie, Rheims, Troyes, Chalons, Blois, Paris, Trier, Verdun etc., men navnlig fra Metz. Hvorfor de gamle Kirker og Klostre havde givet Afkald paa deres Skatte, hvorledes Jesuitterne havde erhvervet disse Haandskrifter, ved man ikke; der falder først stærkere Lys over Codices Claromontani ved Ordenens Ophævelse i 1762. I Følge en Parlamentsbeslutning af 5. Juli 1763 blev Haandskrifterne registrerede, en Katalog blev udarbejdet og Samlingen budt til Salg. Den købtes i 1764 af Hollænderen Gerard Meerman, fra hvem den gik i Arv til Sønnen John Meerman; ved hans Død kom de fleste Manuskripter i 1824 til den store engelske Samler Sir Thomas Phillipps og havde i mere end et halvt Aarhundrede deres Hjem først paa Middlehill senere paa Cheltenham. Aaret 1887 bragte imidlertid ny Omskiftelse, idet det kgl. Bibliotek i Berlin købte 221 Codices Meermaniani-Phillippici, af hvilke Størstedelen stammede fra Collegium Claromontanum.

Under disse Vandringer er nogle Codices Claromontani blevne skilte fra deres Fæller; det gamle Jesuittercollegiums Manuskripter findes nu ikke blot i Berlin, men i Paris, i Leiden og Haag, i Oxford og London og paa Cheltenham.[1]

Hertil er at føje 6 Haandskrifter i det kgl. Bibliotek i København.

Tre af de paagældende Manuskripter, nemlig Thott 140, 146, 150 in folio,

[1] [CLÉMENT], *Catalogus mss. codicum collegii Claromontani* (1764). — L. DELISLE, *Cabinet des manuscrits*, I (1868), S. 434. — H. OMONT, *Manuscrits relatifs à l'histoire de France conservés dans la bibliothèque de Sir Thomas Phillips à Cheltenham.* (*Bibliothèque de l'école des chartes*, L, 1889, S. 205.) — H. OMONT, *Documents sur la vente des manuscrits du collège de Clermont à Paris 1764.* (*Bulletin de la société de l'histoire de Paris*, XVIII, 1891, S. 7.) — V. ROSE, *Verzeichniss der lateinischen Handschriften der Kgl. Bibliothek zu Berlin*, I (1893), Vorwort.

bærer Indskriften: »Collegii Parisiensis societatis Jesu»; de har ligesom Thott 129, 133, 135 in folio Paategningen: »Paraphé au désir de l'arrest du 5. juillet 1763. Mesnil», der fører os tilbage til Parlamentsbeslutningen, som ovenfor blev omtalt; alle har de paa første Side et Tal: »43», »264» etc., en ikke altfor nøjagtig Angivelse af Manuskriptets Bladtal, der stammer fra Registraturen og Forarbejderne til Katalogen af 1764. Endvidere bærer Thott 121, 135, 140 in folio Signaturen: »M. L. 12», »M. L. 13», »M. L. 22,2», det er den gamle Signatur, som fordum fandtes paa de hvide Pergamentbind i Collegium Claromontanum, men staar noteret foran i Codex, naar det oprindelige Bind er fjernet. Vore Haandskrifters Proveniens er da fuldsikker, og det volder ingen Vanskelighed at genkende dem i »Catalogus manuscriptorum codicum Collegii Claromontani».

Thott 140 2° er et Pontificale fra det 14. Aarhundrede, hvis Hjemsted — Chalons sur Marne — røbes af Litaniets Helgennavne: Lupentius, Donatianus, Domitianus, Alpinus, Ludomirus, Elafius, Poma. I Katalogen fra Collegium Claromontanum findes det under No. 413.

Missalet Thott 150 2° er identisk med No. 414. Det er skrevet til Brug for en Kirke i Rheims Stift, eftersom Helgenerne S. Sindulfus og S. Basolus forekommer. En Del nekrologiske Noter og andre Optegnelser findes i Bogen, og det fremgaar af disse, at Missalet tilhørte S. Nicolai Kapel ved Rheims Domkirke.

Det billedsmykkede Missale Thott 146 2° følger derimod Pariserkirkens Skik og har tilhørt S. Peters og S. Pauls Gilde i Hellig Gravs Kirke i Paris. Om Proveniensen oplyser følgende Note: »Ce messel est de la comflarrie de saint pierre et saint pol. En leglise du sepulcre a paris achate pour la dicte comflarrie le VIIIe iour du moiz de mars lan mil III^c IIII** et VIII . par Guillem coignart et regnant pion maistres de la dicte comflarrie et le quel cousta quarente francs dor paiez par les dessuz diz le dit iour a Robin iaquin demourant en rue neuve nostre dame a paris etc.» Manuskriptet staar under No. 416 i Katalogen fra 1764.

Thott 129 2° — No. 457 i den gamle Katalog — rummer en Del Mariaprædikener, som tilskrives Ildefonsus af Toledo, Augustin og Hieronymus.

Thott 133 2° identificeres med No. 665 og indeholder Vitæ sanctorum i Kalenderrække fra 2. Juni til 10. August.

Ogsaa Thott 135 2° rummer Helgenlevneder eller Brudstykker af saadanne, kastede vilkaarligt mellem hinanden; Haandskriftet er et Fragment og beskrives i Katalogen fra Collegium Claromontanum paa følgende Vis: »DCLXII. Fasciculus quaternionum membranaceorum in fol. majori (complectens folia 56). Ibi continentur variæ sanctorum vitæ et passiones. Hi quaterniones sæc. XIV. exarati e codice S. Vincentii Metensis olim avulsi sunt».

»Fasciculus quaternionum» kaldes Thott 135 2° og alle de andre med Undtagelse af Thott 146 2°[1] nævnes som »male compacti», »non compacti».

[1] Ms. Thott 146 2° skiller sig paa flere Maader fra Gruppen. 1:o. Det var i 1764 indbundet, siden Katalogen ikke gør nogen Bemærkning i saa Henseende. 2:o. Det er nu om

Nu er de bundne i glatte Læderbind med en enkel lille Bort i Blindtryk i Permernes Kant, mens Ryggen, der er delt i Felter, prydes af Blomstergrene, trykt i Guld; Titelpladsen paa Ryggen er tom.

Der findes i den Thottske Samling adskillige Bind, som har samme Karakter, men intet som ganske ligner de nysnævnte, hvorfor man vel tør slutte, at de 5 Manuskripter er indbundne under eet paa Foranledning af Grev Thott.

Endnu er at mærke, at i de 5 Haandskrifter findes paa første Blad en lille Papirseddel indklæbet, hvorpaa man læser en gammel Signatur — i Thott 129 2° »181 M», i Thott 133 2° »300 M», i Thott 135 2° »299 M», i Thott 140 2° »201 M», i Thott 150 2° »202 M» — en Signatur, som maaske kunde hjælpe til at skaffe Rede paa vore Haandskrifters Vandringer fra den Stund, de blev registrerede i Collegium Claromontanum, til de kom i Grev Thotts Eje.

Ellen Jørgensen.

Ytterligare fragment af Missale Upsalense vetus. I min *Katalog der Inkunabeln der Kgl. Bibliothek in Stockholm,* T. II: 1 (1916) har jag s. 55 ff. beskrifvit några fragment af det gamla Upsalamissalet, viktiga för bestämmandet af detsammas tryckort och tryckår. Dessa fragment sitta i pärmarna till två i Upsala universitetsbibliotek befintliga handskrifter (sign. C 604 och C 627), hvilka ursprungligen tillhört franciskanerklostrets i Stockholm bibliotek. Dessa handskrifter äro på föranstaltande af gardianen därstädes Kanutus Johannis (d. 1496) bundna i ljusrödt kalfskinn med inpressade gotiska blindstämplar. C 604 innehåller en anteckning om att bindningen är verkställd år 1489, i C 627 angifves 1484 som donationsåret.

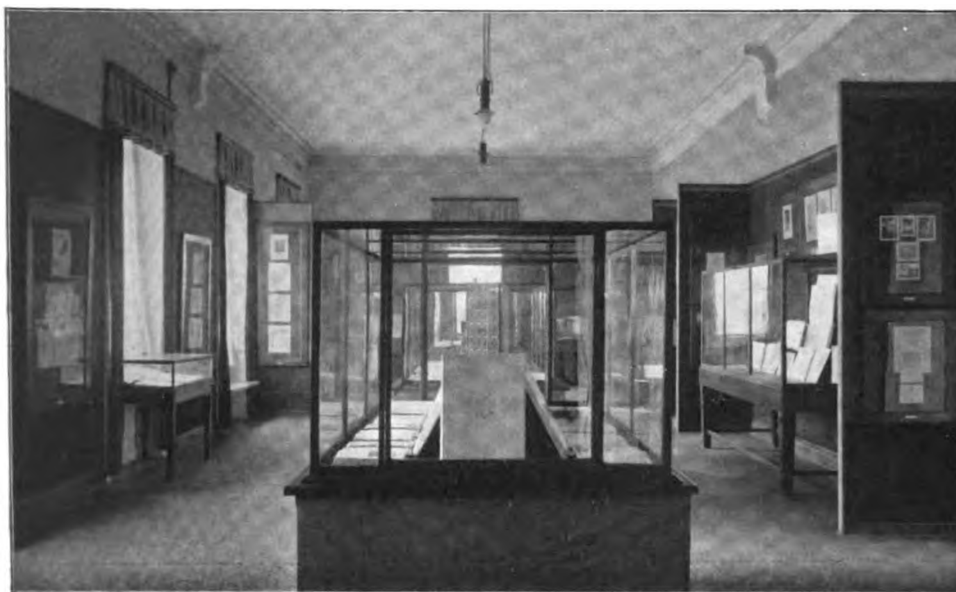
I C 627 sitta fragment af bladen k i och k x, hvilka saknas i Kungl. bibliotekets exemplar af missalet. Af större intresse äro emellertid fragmenten i C 604, hvilka tillhöra ett i tre delar på längden skuret profblad, hvaraf de två yttersta delarna bevarats i detta band. Detta blads innehåll härrör från olika delar af Upsalamissalet. Den sida, som sitter närmast trät, innehåller en variant till det färdigtryckta missalets bl. a x^b med delar af officiet för dominica infra octauam natiuitatis domini, af fragmentets andra sida innehåller vänstra spalten en del af officium de s. trinitate, hvilket i originalet, men i afvikande sättning finnes bl. m $i^{a\beta}14$—m $i^{b\alpha}7$, den högra spalten börjar med några i rödt med Snells kanontyp tryckta rader, innehållande bönen vid brödets och vinets utdelande i nattvarden, hvarefter följer en sequentia de s. trinitate, som återfinnes i missalet bl. $229^{b\beta}11$ ff. Af den högra spalten äro emellertid endast några ord och stafvelser bevarade, så af den med kanontypen tryckta bönen endast: ... **risti cuſ** || ... **ā meā** || ... **eū in vi** || ... **en** ✠

Upsala universitetsbibliotek äger ännu en handskrift, som hör till grup-

Dage ikke bundet i Læderbind som de øvrige 5 Haandskrifter, men i et hæsligt Papbind med Frederik VIs Navnetræk paa Ryggen. 3:o. Det har ikke den lille paaklæbede Papirseddel med Signaturen »201 M», »202 M» etc. som de andre Haandskrifter har.

pen C 604 och C 627 och som är bunden i likartadt band. Det är en svensk handskrift, sign. C 62, innehållande ett sammandrag af de förenade gamla och nya rimkrönikorna från senare hälften af 1400-talet. Äfven här är proveniensen Stockholms franciskanerkloster, hvilket framgår af klostrets för hand målade exlibris nedtill bl. 15[a]. Det ligger därför nära till hands att antaga, att Kanutus Johannis skött om bindningen äfven af denna codex. Bandets rygg var i sitt nuvarande skick något skadad och som falsar i ryggen sutto några små pergamentstycken, som vid närmare undersökning befunnos tillhöra Upsalamissalet och just det nyss beskrifna profbladet i C 604. Af de tre bitarna komplettera två den nyss omnämnda kommunionsbönen på följande sätt: Corpus ... || noſtri ieſu c ... || todiat anim ... || et corpus m ... || ta etcetera am ... ||, den tredje hör till sekvensen om treenigheten. Antagligen är därför C 62 bunden samtidigt med C 604, eller år 1489, alldenstund fragment af samma blad blifvit använda vid bindningen af de båda handskrifterna. I C 627 tyder årtalet 1484 dock på att band af detta slag redan då bundos i Stockholm.

I. Collijn.

UDSTILLINGEN AF MODERNE SVENSK BOGHÅNDVÆRK

I DET DANSKE KUNSTINDUSTRIMUSEUM I KJØBENHAVN
FEBR.—MARTS 1917

Af

F. HENDRIKSEN, Kjøbenhavn

FÆLLESBEGIVENHEDER indenfor nordisk Boghåndværk er ikke just hyppige, idetmindste ikke i den Forstand, som denne Udstilling har været en Begivenhed; thi det er den første større Særudstilling af Bogarbejder, der overhovedet har fundet Sted i Skandinavien. Vi her i Kjøbenhavn arbejdende Boghåndværkere, og vore ikke altfor talrige Bogvenner, er derfor oprigtig taknemmelige for den store Beredvillighed, hvormed det danske Kunstindustrimuseums Opfordring om at tilvejebringe en sådan Udstilling blev modtaget og gennemført af *Föreningen för Bokhandtverk* i Stockholm. — Udstillingen, hvis Ordning var forestået af Herrerne Rigsbibliothekar Dr. I. Collijn, Bibliothekar H. Lagerqvist og Disponent Carl Z. Hæggström, medens den her i Museet ordnedes af Direktør Emil Hannover, bestod af kritisk udvalgte Bogarbejder indenfor ret snævert trukne Grænser. For strax at gøre en Indvending, den eneste vi overhovedet har at fremsætte mod Ud-

stillingen, var måske denne noget for stærkt anlagt på kun at give Rum for et Udvalg af de nyeste Arbejder, thi derved gik vi Glip af at se visse større Bogarbejder, som både kunstnerisk og teknisk havde bidraget til et endnu fyldigere og stærkere Indtryk af den rige og store Udvikling, der i de sidste tyve År kjendetegner svensk Bogarbejde. I nogen Måde har vi hernede rådet Bod herpå, idet den danske Forening for Boghåndværk i Årenes Løb jævnlig har fremlagt sådanne anseelige svenske Bogarbejder, der har stået til vor Rådighed, ved de af vor Forening af og til ordnede mindre Udstillinger.

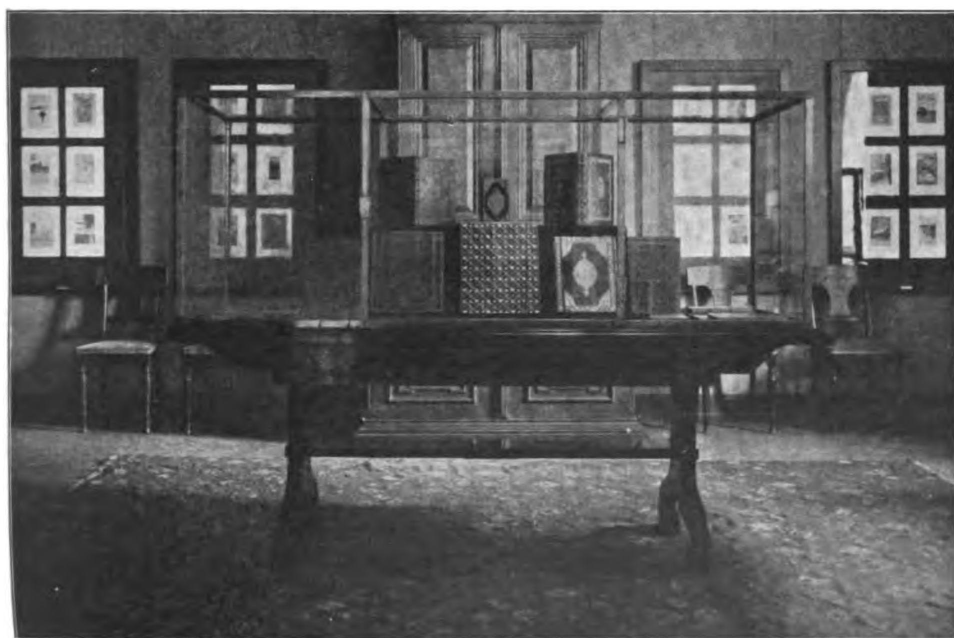
En ganske særlig Karakter fik den beskedne Åbningshøjtidelighed, der den 5. Februar indledede Udstillingen og ved hvilken Lejlighed vi havde den Ære og Glæde at se de tre forannævnte Ordnere af Udstillingen som vore Gjæster her i Kjøbenhavn, thi d'Hrr. medbragte en ædelt tænkt og smukt udført Gave til den danske Forenings Medlemmer ved den af Rigsbibliotekar Dr. I. Collijn skrevne Redegjørelse: »Det äldsta danska korrekturet» Minnesskrift tillägnad Dansk Forening for Boghåndværk med anledning af den svenska bokutställningens öppnande i Det danske Kunstindustrimuseum den 5 Februari 1917. Denne Hilsen, der bragte Bud til os fra 1482 gjennem det fundne Vidnesbyrd om Johann Snells Virksomhed i Odense og Stockholm — Manden, der først bragte Gutenbergs Opfindelse til Danmark og Sverig — måtte være os dyrebar, ikke blot symbolsk, visende tilbage til dette ældgamle Fællesskab, men endnu mere som Udtryk for et broderligt Sindelag mod os fra svenske Fagfællers Side, et Sindelag, vi vurderer højt og som rørte os dybt.

* * *

For ældre Medlemmer af Boghåndværkets samvirkende Fag er det naturligt — når man vil finde Tråden i Udviklingen — at tænke tilbage til den nordiske Kunst- og Industriudstilling i Kjøbenhavn 1888. Ingen af de tre Lande var overdådig repræsenteret i disse Fag, og fælles for dem alle var en afgjort Mangel på Fysiognomi. Fra vore Forgængere havde vi fået overleveret en blodfattig og karakterløs Form for Arbejdets Opbygning, en snæversynet, ufri og mager Teknik, der i de fleste Henseender havde tabt Forbindelsen med god Tradition. Ikke således at forstå, at der aldrig frembragtes en godt gjort Bog, men sådanne Bøger var dog sjældne, og det der reddede enkelte ud af den gængse Kjedsommelighed var tidt den illustrerende Kunstners Talent, ikke Boghåndværkets egen Dygtighed. — Et Grundlag var dog bragt tilveje hos os. Vor Forening for Boghåndværk var stiftet i Februar 1888, og den fandt strax Støtte hos de fremragende Kunstnere, Th. Bindesbøll og Hans Tegner, der her i Danmark viede deres Evner til Opdyrkelse af en Bogkunst såvel i typografisk Henseende som i Bogbinderiet.

Som bekjendt rummede Udstillingen i 1888 små Afdelinger af Kunsthåndværk fra andre og større europæiske Lande. Fra Tyskland fandtes

DEN SVENSKE BOGUDSTILLING I KUNSTINDUSTRIMUSEET I KJØBENHAVN.
INTERIEURER FRA BOGTRYKSAFDELINGEN OG BOGBINDSAFDELINGEN.

under Bogarbejder Reichsdruckerei med sine rene og godt gjorte Trykarbejder, der dog altfor stædigt dyrkede det dengang endnu eneste i Landet rådende Forbillede: Renæssanceornamentikken, der i den glatte moderne Form så temmelig havde tilsat Livet. — Den franske Afdeling havde udmærket udførte Bogarbejder, men det der var Åbenbaringen her, var Pariser-Bogbinderen Marius Michels skønne Arbejder. I åndelig Slægtskab med ham var kun een nordisk Udstiller, nemlig Bogbinderen Gustaf Hedberg fra Stockholm, en af de få der havde Fysiognomi, selv om dette var fransk i sin Art og Teknik. Denne udmærkede svenske Bogbinder, som var vor Glæde i 88, og som vi senere har lært bedre at kjende, er vi taknemmelige for at finde så fyldigt og ypperligt repræsenteret i den svenske Udstilling i 1917. Han er i Sandhed en Foregangsmand for os alle, fremragende som Håndværker, en fuldendt Behersker af sit Fags vanskelige Teknik, en Mand, der har gjennemlevet en frugtbar Udvikling, og hvis nu fremlagte Arbejder viser Mesterskab i Brug af Stemplerne, i Skindbehandling og smagfuld Ordning af Farverne i Forsats. Den danske Bogelsker, K. Scavenius, der har haft den gode Tanke, at formå Gustaf Hedberg til at indbinde en Række danske Bøger, der også var indlemmet i Udstillingen, har dermed sørget for en glædelig Berigelse af fremragende Bogkunst i vort Land, og når Dr. Collijn i sit indledende Foredrag sagde, at man i Sverig regnede Hedberg til Nationens bedste Mænd, som alle var stolte af, forstå vi dette fuldkomment og tillader os at tage Del i Stoltheden over, at denne Mand hører hjemme i Norden.

Den danske Forening var i de År, der fulgte efter 1888, stærkt optaget af Udstillingsarbejder. Først ved den internationale Bogudstilling i Kjøbenhavn 1891 til Minde om 400-Årsdagen for Gotfred af Ghemens første i Kjøbenhavn trykte Bog; derefter ved kollektive Bogudstillinger i Chicago og Paris, ved hvilke Lejligheder vi vakte Opmærksomhed ved kunstfærdige Bogbind. — Endelig mødte vi med en stor — en altfor stor kollektiv Bogudstilling ved Allmänna Konst- och Industriutställningen i Stockholm 1897. Ved denne Lejlighed var Fremgang vel umiskjendelig både i den svenske og danske Bogafdeling. Vi havde alle vore bedste Ting fremme ved Siden af mangfoldigt jævnt Arbejde. På et enkelt mindre Felt, de såkaldte Accidenser, var Bogtrykker Wald. Zachrisson fra Gøteborg stærkt repræsenteret gjennem sine dristigt farvelagte og elegant trykte Katalog- og Reklamearbejder i afgjort moderne Karakter. Trods det svenske Bogbinderis brilliante Teknik, repræsenteret af G. Hedberg, F. Beck & Son, Bernh. Andersson m. fl., tør vi tro, at Danmark ved sine kunstfærdige Bogbind efter særlige Tegninger, der for første Gang udstilledes i et andet nordisk Land, hævdede en Plads, der på dette Område gjorde os til det førende Land i Norden. — Iøvrigt var det endnu ikke muligt at tale om bestemt Fysiognomi i nordiske Bøger.

I Kjøbenhavn havde vi i 1891 set en Række smukt gjort engelsk og fransk Bogtryk, og vi havde fået en Mundsmag af amerikansk Arbejde, hvis gode og skjønne Egenskaber ikke hidtil var synderlig vurderede, men som

efter 1893 nåede til fuld Værdsættelse, idetmindste af dem, der havde det Held at kunne studere amerikansk Bogarbejde på Chicago-Udstillingen. I samme År blev, vistnok først i Danmark, slået til Lyd for William Morris' mærkelige Arbejder, der allerede i nogle År var udgåede fra hans Kelmscott-Press. Disses faste, på den bedste historiske Tradition hvilende, skjønne og sluttede Form, deres uovertrufne kunstneriske og tekniske Behandling af Kolumnens Sats, dens Stilling på Papiret og dens fortrinlige Trykning, blev en ny Åbenbaring for alle, der gav sig af med Bøgers Fremstilling. Morris' Arbejder fik i endel År en stærk og ofte skjæbnesvanger Indflydelse på moderne Bogtryk, særlig i Amerika og Tyskland har man altfor tidt indladt sig på at kopiere det, man kan kalde Arkitekturen i hans Bøger, ja man har endog eftergjort hans Skrift, der var tegnet af ham selv og støbt alene til hans Brug. Efterdønninger af denne Påvirkning kan endnu ses i den svenske Udstilling i Kjøbenhavn. Som Exempel kan henvises til Propertius »Cynthia«, trykt af Hasse W. Tullberg og dekoreret af Arthur Sjögren. Andre Exempler er en Udgave af Aug. Strindbergs Historiske Miniatyrer (Alb. Bonnier 1905), hvor Efterligningen er begrænset til Indledningssidernes Dekoration, ellers er Bogens indre Ordning uden Karakter, og samme Forfatters Mäster Olof, i hvilken Påvirkningen ligeledes ophører med Titelsidernes Dekoration, medens Bogens øvrige Ordning er god og selvstændig (Centraltryckeriet). Vi kan alle lære umådelig meget af Morris' Arbejder, men det er ganske ufrugtbart at efterligne ham. Han er i mange Henseender en beundringsværdig Fremtoning i vor ilfærdige Tid. Den kunstneriske Formåen, den Energi og Begejstring, hvormed han på Bøgernes Område i et kort Spand af Tid skabte den store Række ypperlige Arbejder, er og vil alle Dage vedblive at være et til Virksomhed æggende Forbillede for alle Boghåndværkere, men han bør ikke efterabes, og han vilde ganske sikkert selv se med største Uvilje på Efterlignerne.

* * *

Den, der opmærksomt ser på den svenske Udstilling, vil umiddelbart få Indtryk af, at Farvetrykket — og særlig det typografiske — spiller en overordentlig Rolle i Sverig. Rent teknisk er det kombinerede Farvetryk udmærket udført. Det ses af mangfoldige flot og modernt tegnede Omslagsbilleder, hvoraf en stor Del er trykt af Hasse W. Tullberg i Stockholm, og det erkjendes ved nærmere Gjennemsyn af mange små og større Enkeltblade, Forretningskataloger og Reklamehefter. Næsten alle de udstillende Trykkerier dyrker Farvetrykket. Det gjælder særlig Cederquists grafiska bolag, Centraltryckeriet og Bröderna Lagerström. Det førstnævnte Trykkeri, der drives i Forening med en dygtig ledet Virksomhed i fornem Billedfremstilling, udstiller især Gjengivelser efter gamle Malerier, som f. Ex. A. Lindbloms Værker »La peinture gothique en Suède et en Norvège« og

»Nordtysk skulptur och måleri i Sverige från den senare medeltiden»; men også på mange andre Områder — vi tænker på de gode Gjengivelser efter Carl Larssons lyse Akvareller — viser Firmaet sin Dygtighed i Farvetrykning. Fra Centraltryckeriet kan nævnes de to for Norstedt & Söner trykte Bøger »Vår trädgård på Sofiero» udgivet i Godgjørenhedsøjemed af Kronprinsesse Margareta, og Carl G. Laurin: »Stockholm genom konstnärsögon». Begge Bøger er yderst elegant trykt og rummer fortræffelige Farvetryk.

I det hele står Billedfremstilling og Billedtrykning højt i Stockholm. Man indlader sig på at trykke disse Ting også på meget vanskeligt Papir og klarer Vanskelighederne smukt, men man benytter også den — ikke synderlig anbefalelsesværdige — moderne Maner at klæbe Billedtrykkene ind på Bogens ru Papir eller på et særligt Tavlepapir.

Sverig råder i Modsætning til os over en Række dygtige Papirfabrikker. Smukke håndgjorte Papirer leverer J. H. Munktells Bruk, Grycksbo, Tumba Bolag, Gransholms Bruk og Klippan; Lessebo foruden Bøttepapirer desuden mange andre særdeles smukke Papirsorter. Undertiden blandes et blåligt Bøttepapir sammen med et mere eller mindre gulligt Billedtrykpapir på en Måde, der ikke er heldig, men det er Undtagelser. — I en anden vigtig Henseende er vi ens stillede i de nordiske Lande. Det gjælder Skriften. Intet af Landene ejer noget større Skriftstøberi, og vi er næsten alle henviste til at hente vore Skrifter fra Udlandet, så godt som udelukkende fra Tyskland. I Sverig findes dog enkelte Skriftstøberier f. Ex. det gamle Berlingske i Lund, også Norstedt & Söners store Bogtrykkeri i Stockholm har eget Støberi, der har leveret Skriften til et Par af Udstillingens gode Bøger. Vi kjender altså nogenledes hverandres Skrift, om end Tilbøjeligheden til at træffe Valget mellem det store foreliggende Materiale ytrer sig forskjelligt. Både i Sverig og Danmark har vi holdt os fri af Tyskernes Forsøg på ved Kunstneres Hjælp at skabe ny og særegen moderne Skrift, Forsøg, der helt og holdent er mislykkedes, men medens Sverig især holder sig til lysere såkaldte Mediæval Antiqua Skrifter, har vi her i Danmark for en Del indført kraftigere Typesnit og optaget enkelte af Genzsch & Heyses Udhævningsskrifter som f. Ex. Antiqua Plantin og fed Schwabacher som Brødskrift. Slige Forskjelligheder spiller en Rolle i det, vi nutildags tør kalde vore Landes typografiske Fysiognomi; de giver vore Bøger et Særpræg, der ganske udelukker, at vi sejle i hinandens Kølvand og efterligne hinanden. Forhåbenlig vil det også blive erkjendt, at det giver os et rimeligt Grundlag til at se uhildet på hinandens Arbejder og til at sige vor Mening åbent, således som man her tillader sig at gjøre det.

Vi følger også forskellige Grundprincipper i Sats. Her tænkes ikke på det helt jævne dagligdags Arbejde, der vel overalt i Norden bruger de samme Satsregler, men på de særlig gjorte og omhyggeligt gjennemtænkte Arbejder. Vi har fra 1888 i Danmark arbejdet for at gjøre Satsen mere sluttet, arbejdet for Brugen af smallere Udslutninger, mindre Indrykning ved

nye Linier og for en moderat Skydning, eller slet ingen Skydning. — Naturligvis er disse vore Regler ikke trængt igjennem overalt, men de anvendes dog mere og mere, og da de er Grundlaget for Undervisningen på vor Fagskole for Boghåndværk, trænger de efterhånden videre frem. Lignende Principper ses anvendte af Bröderna Lagerström, af Wald. Zachrisson og af og til i Almqvist & Wiksells Bøger, samt i flere af Föreningen för Bokhandtverks, i forskjellige Trykkerier fremstillede Bøger, men i øvrigt er de svenske Bogarbejder sat efter ældre gjængse Regler, der især i de større Formater tilmed overdrives. På lignende Måde handler vi forskjelligt ved Nedrykningen, hvor et nyt Afsnit begynder. I Danmark mindsker vi mere og mere på Nedrykningen, rykker også tidt Rubrikken helt op i Kolumnehøjde, medens man i Sverig ikke synes at tillægge dette større Betydning. I en anden vigtig Henseende, Kolumnens rigtige og bedst virkende Stilling på Formatet, har vi i begge Lande nogenlunde Øjnene ligeligt opladte.

I Udstillingens Bogbindsafdeling deltog foruden G. Hedberg tre Damer, Frk. Minna Berg med marmorerede Kartonager, Frk. Greta Morssing med håndforgyldte Bind og Grevinde Eva Sparre med to særprægede og gode Arbejder. — Udstillingen var forøvrigt ordnet efter Trykkerier; men da Sverigs to største Forlag, Alb. Bonnier og Norstedt & Söner begge har eget Trykkeri, og da Udstillingen lærer os, at de svenske Trykkerier næsten alle giver sig af med at forlægge Bøger, noget som kun undtagelsesvis er Tilfældet i Danmark, gav Udstillingen et godt Begreb om svensk Bogarbejdes Stilling nu om Dage. — Bonnier, der oprindelig kun var repræsenteret med enkelte Bøger, forøgede senere sin Udstilling og gav den mere Vægt og Værd. Det var glædeligt blandt de nytilkomne Værker at træffe så solide og smukt trykte Arbejder som »Then svenska Argus», Albert Engströms Samlade Berättelser og ganske særlig den gediegent udstyrede og trykte Udgave af Strindbergs Skrifter. En statelig Bog i 4° er Bellmans Fredmans Epistlar med Einar Nermans fantastiske Billeder i Farvetryk. Det er den samme Kunstner, der for Norstedt & Söner har illustreret H. C. Andersens Svinedrengen i en Rokoko-Maner med Anvendelse af en gul Tone, der ikke er behagelig (Centraltryckeriet), og som for samme Forlag med langt større Held har tegnet en Række Billeder til Citater af Gösta Berlings Saga. —

Norstedt & Söner udstillede en stor Række Arbejder, udmærket trykt, ofte på udsøgt Papir. Mange Bøger foreligger i fortræffelige Bind i fuldt Skind, udførte i Forlagets eget Bogbinderi, tildels med Dekoration i Håndforgyldning. Exempelvis henvises til de to smukke Bind om Hertig Wilhelm af Södermanlands Bog »Där solen lyser» og til det gule Maroquinbind med Dekoration i Linieføring til Erik Wettergrens: Reinhold Norstedt. — Særdeles smukke Bøger er John Böttiger: Bernard Foucquet (lille Fol.), Henrik Schück: Svenska Akademiens dagbok 1786—89 og Erik Gustaf Geijer: Minnen, udgivet af Fr. Böök (trykt med en dejlig gammel Antiqua-Skrift støbt i Matricer fra c. 1830). Blandt de mange Fest- og Mindeskrifter, der er udgivne af Selskaber og Institutioner indtager det hos Norstedt & Söner

trykte og i Pergament godt indbundne Værk: Stockholms Enskilda Banks Byggnad uppförd 1912—15 af Arkitekten Ivar Tengbom en førsterangs Plads. I den ypperligt illustrerede Bog, hvis Fotogravurer er udført i Generalstabens Lit. Anstalt, medens Lystrykkene er fra Lagrelius & Westphal, undrer man sig kun over at træffe enkelte — tilsyneladende ganske overflødige — Farvetryk, der forstyrrer Værkets ellers harmoniske Sammenhold.

Det ældste Stockholmer-Firma, der udstillede, var det i 1813 grundlagte Ivar Hæggströmska Trykkeri. Blandt de få Bøger, det fremlagde, fandtes en på Bøttepapir godt og omhyggeligt trykt Bellman-Udgave med Dekorationer af Olle Hjortzberg, et Tilbageblik på Trykkeriets 100-Års Virksomhed udgivet 1913 med Vignetter i gult og sort af Arthur Sjögren, og Bengt Aurelius: Vandrande Sägner, meget kraftigt illustreret med sorte Tegninger og grønne Initialer af Lydia Skottsberg. — Det antageligt yngste Stockholmer-Trykkeri, Bröderna Lagerström, der i de vistnok 18 År, det har været i Drift, har udfoldet en betydelig Virksomhed, viste en stor Afdeling; ikke blot i Bøger, men i en Mængde godt og smukt behandlede farvetrykte Titler, Omslag, Ex libris og andre Småtryk. De to allerede nævnte Kunstnere, Hjortzberg og Sjögren er Trykkeriets vigtigste Hjælpere ved Bogdekorationen. Et Prøvehefte af en Folioudgave: Gustaf den V:s Bibel er af Olle Hjortzberg udstyret med rig Dekoration og Prøver på Titelblade til Hovedafdelingerne. Tegningerne er fast og elegant gjort i kraftig, kaligrafisk holdt gammel Kobberstik-Maner. De store Blades Kompositioner er mysteriøse i Indhold, overvættes spekulative og ingenlunde umiddelbart fattelige. Ved Siden af denne pompøse Bibelbegyndelse er »Den svenska Psalmboken» en lille beskeden Bog, men overordentlig nydelig og tænksom gjennemført. Den samme Kunstner har smykket den med let holdte Afdelingstitler og afbalanceret de overfor Titlerne stående Fagkolumner med tilsvarende Randtegninger og Vignetter. Satsen er sluttet og smuk, Skriften stor og klar, med fortløbende Verslinier og store i rødt trykte Tal foran hver Psalme. Det er en bog vort danske priviligerede Psalmebogsforlag kan tage sig til Forbillede. — Arthur Sjögren er Kunstneren, der arbejder mest sammen med dette dygtige Bogtrykker-Forlag. Sjögren er selv Samler og Forfatter, og for ham udgiver Trykkeriet ikke alene et Ex libris-Tidsskrift, men har vovet sig til at trykke og udgive hans omfangsrige Værk: »Svenska kungliga och furstliga bokägaremärken», en overordentlig rigt og godt illustreret Redegjørelse for de svenske Kongeslægters Kjærlighed til og Omsorg for Bøger fra Erik XIV til den nulevende Kongeslægt. Bogen, der er trykt med den Mediæval Antiqua-Skrift, som Lagerströms helst synes at arbejde med og som — særlig i de større Grader — også er en smuk Skrift, er i enhver Henseende et meget anseeligt Arbejde. — Hvor modig man tør være i Stockholm føles ved at se nærmere på Bogen: Malin Sture, nu ånyo utgifven med Sjögrens Udsmykning. Bogen er trykt i et lille Oplag og angives at være Volumen III af Serien: De hundra Böckerna. Man må håbe og ønske at Bröderna Lagerström får Lykke til at føre denne stolt anlagte Serie igjennem,

men vi Danske føler, at man i Stockholm arbejder for et større Land og for en større Minoritet end vi kjender hernede. — »Sveriges Rikes Grundlagar» er Titlen på en Bog i lille 4°, som forekommer os at være en af Arthur Sjögrens bedst dekorerede Bøger (indkjøbt til Fordeling blandt Medlemmerne af Föreningen för Bokhandtverk). Vignetterne er holdte i de svenske nationale Farver og virker smukt sammen med en afdæmpet rød Farve og den rene sorte Mediæval-Type. Hvor dygtig Kunstnerens Udvikling er må også studeres i hans mangfoldige i Udstillingens Rammer ordnede små Arbejder. Hvor højt han kan nå i enkel og kraftig Behandling fremgår blandt andet af et Par store Randtegninger i Folio, antagelig fra et Juleblad, og til en Fortælling kaldet Paradiset, ur en Vinter-Skissbok. Det er udmærket Illustrationstegning. — Lagerströms har undtagelsesvis anden kunstnerisk Medhjælp. Vi nævner Arthur Sahléns Træsnit til Aug. Brunius: Engelska Profiler, og Leon Welamsons burleske Tegninger til et Nytryk efter Udgaven 1662 af »Bonde-Practica», en af de få Bøger på Udstillingen, der var trykt med den hos os endel brugte Plantin-Antiqua. De kraftig holdte Tegninger er i en morsom Kagedejgskarakter og gjorte med meget Lune. — De fleste af Bøgerne er i små Oplag og alle udmærket trykt på fortræffeligt Papir fra de allerede nævnte svenske Fabrikker. Til flere af disse Bøger har Gustaf Hedberg, ligesom det var Tilfældet med nogle af Ivar Hæggströms Bøger, gjort smukke Fuldskindsbind. Det lader sig altså gjøre, hvad vi før har observeret med Undren, at sælge sådanne ret kostbare Bøger i svensk Boghandel. Nogle af disse Hedbergske Bind var særlig bemærkelsesværdige ved en ejendommelig Farvning af Skindet. Bogbinderen opnår ved en særlig Behandling en Art skyet, fyldig, brunlig Marmorfarve, der giver det glat og blankt gnedne Skind en egen Skønhed. Tekniken er kjendt fra franske og engelske Bind fra første Halvdel af 19 Årh., og dyrkes også i Norstedt & Söners Bogbinderi. Et udmærket Exempel var Bindet til Selma Lagerlöfs: »Gösta Berlings Saga», hvor en endnu kraftigere rødlig Farve var tilsat fire Hjørnefelter og et større Midterfelt, det hele sammenholdt af en Dekoration i Guld. Bogen hørte sammen med Heidenstams: Valda Dikter (Pergamentsbind; Dekoration af Hjortzberg, begge Bøger trykte hos Lagerströms) og den foran omtalte Mäster Olof (Titler og Friser af Emmy Biberg, Kartonage i Pergament à la Morris, Centraltryckeriet) til en Serie, der kun er trykt i 100 Expl., og som har været brugt til Bortlodning ved Allmänna svenska Utställningen för Konsthandtverk i Stockholm 1909. Det er kun rimeligt at nævne, at Bröderna Lagerströms Udstilling også fremviste en Prøve af deres Tidsskrift: Nordisk Boktryckarekonst, som de vistnok i sin Tid begyndte deres Virksomhed med, og som er det eneste Bogtrykker-Tidsskrift i Norden, der har Betydning.

Ældre endnu end det sidstnævnte Tidsskrift er dog Wald. Zachrissons Boktryckeri-Kalender, der i over tyve År er udgået med en Række Bind, der indeholder en Mængde Afhandlinger af historisk Indhold, og som tillige har fulgt hele Nutidens Udvikling i de grafiske Fag med vågen Opmærksom-

hed. De små Kalendere er udstyrede med al den moderne Elegance, som dette Göteborg-Trykkeri forstår at iklæde sine Arbejder, ødselt illustrerede og såvel i Tekst som i de opfindsomt varierede Annoncer, farvetrykte med megen Sands for Virkning. Trykkeriets Montre indeholdt også adskilligt godt Bogarbejde. Zachrissons Sats har altid været omhyggelig og hans Trykning god. En lille Række Fest- og Mindeskrifter som »Göteborgs Köp- och Handelsgille, 1661—1911»; »Det tusende Lokomotivet»; »Brandförsäkrings-Bolaget »Norrland» 1889—1914» og »Göteborgs Stadsbibliotek 1890—1915» var alle særdeles omhyggeligt gjorte Bøger og alle trykt på det moderneste Papir. En lille Bog, en Samling bulgarske Digte, kun trykt i 99 Expl., men på et vanskeligt håndgjort Papir, godtgjorde at Trykkeriet var fuldkommen Herre over Behandlingen af et sådant Trykarbejde. — Som tidligere nævnt har Zachrisson altid haft Ry for sine illustrerede Katalog- og Reklamehæfter. Af de ved denne Lejlighed udstillede fremhæves den flot ordnede og tontrykte Katalog over Husqvarna Skjutvapen og en russisk trykt yderst elegant og moderne lavet Katalog over Kuglelejer til Jernbanehjul.

Hasse W. Tullbergs allerede nævnte Trykkeri dyrker også Katalog- og Reklamehæfter. Gode Prøver var det for Bolaget »Svenska Metallverken» udførte Katalog samt »Några ord om katalogutstyrsel», der under Motto »*Kläd dem värdigt*» i et elegant illustreret Hæfte giver Besked om Methoden. Til samme Art hører også »Södertelje Verkstäders Minnesskrift». Blandt de Arbejder, Trykkeriet har udført for Föreningen för Bokhandtverk, skal vi nævne Collijns »Det Rosenbergska biblioteket och dess exlibris» og Rudbecks »Svenska bokband», to af de smukkeste Bøger, Foreningen har udsendt. — Endvidere fremhæve vi »Boken om Skansen» med et godt gjort Farvetryk efter Bruno Liljefors og Arthur Sjögren: Nyare topografiska Exlibris i Fuldskindsbind fra Firmaets eget Bogbinderi.

K. W. Appelbergs, Berlings, Isaac Marcus', Ehrnfried Nybergs og P. Palmquists Bogtrykkerier udstillede kun enkelte Arbejder i godt rent og klart Bogtryk, tildels trykt på eget Forlag. Det sidstnævnte Trykkeris tre Bøger, John Böttiger: »Drottningholm», Fol., det smukke Illustrationsstof udført af Warner Silfversparre (E. Lundquists Forlag), samme Forfatters »Konsthistoriska uppsatser» og Albin Roosval: »Ur Maria Röhls portfölj» med Vignetter af Nerman, må henregnes til de bedste Arbejder, Udstillingen rummede.

Vi har allerede nævnt Centraltryckeriets og Cederquists grafiske Bolags Farvetryk, men de to Trykkeriers betydelige Udstilling af tildels store Bogarbejder fortjener nærmere Påagtning. — For Norstedt & Söner har Centraltryckeriet foruden de alt omtalte Bøger, udført det meget anseelige Værk af Birger Mörner: »Maria Aurora Königsmarck. En krönika». Det udstillede pragtfulde Exemplar er et af 200 trykte på et udmærket Papir fra Lessebo og — ligesom enkelte andre udstillede Bøger — smykket med håndmalede Vignetter af »Pyret» (Gabriella Möllerberg); endvidere »Gamla Stockholmshus af Nicodemus Tessin d. ä; »Delsbo», Bilder av Bror

Hillgren, og Carl Gustaf Tessins Dagbok 1748—1752 (i smukt Bind fra Forlagets Bogbinderi). For Alb. Bonnier er trykt den af Bertil Lybeck fantastisk illustrerede: »Berättelsen om Es-Sindibad». Man har valgt at trykke Billederne særskilt på krideret Papir, hvilket næppe var tvingende nødvendigt, og derved har man for en Del taget Helhedsindtrykket af Bogen. — Meget smukt behandlede Bøger er A. O. Wallenberg: »En Minnesteckning» (Nordiska Bokhandeln 1916), et af 200 Bibliofilexemplarer trykt på meget smukt Papir, og »Ekonomiska Studier. Tillägnade Marcus Wallenberg», yderst omhyggeligt trykt i 700 Expl. på et Papir fra Bolaget Papyrus. — Cederquist har trykt adskillige kunsthistoriske Værker for Wahlström & Widstrands Forlag, hvoraf flere allerede tidligere er omtalte. For sine egne Publikationer har Trykkeriet Forbindelse med en anden af Stockholms dygtige Bogbindere, Bernhard Andersson, der har udført gode og smukke Helbind til flere af de udstillede Bøger. Et stort anlagt Værk udgår fra og illustreres af Firmaet; det er Olof Granbergs: »Inventaire général des trésors d'art en Suède». — Af Trykkeriets egne udgivne Bøger fremhæves Looström: »Johan Tobias Sergel», en Bog stoppende fuld af vidunderlige Karikaturtegninger, og samme Forfatters »Minne öfver Kgl. Akademiens Præses Friherre Nordenfalk», 150 Expl. trykt på et pragtfuldt Papir fra Tumba. Andre særdeles fremragende Arbejder er »Timmermansorden, Minnesskrift» og »Ätten Hammarskjöld».

Cederquists Facsimilereproduktioner er fortræffelige. Vi træffer disse Arbejder igen i flere af de videnskabelige og bibliografiske Værker, der danner Kjærnen i Upsala-Trykkeriet Almqvist & Wiksells anseelige Udstilling. Af de fremlagte Arbejder ses strax at Trykkeriet arbejder i en gammel Universitetsby og står i Forbindelse med dets Bibliotek. At det ligeledes betros vigtige og vanskelige Opgaver af Stockholms Kungl. Bibliotek fremgår af følgende Værker, der alle er udgivne af den nuværende Rigsbibliotekar Dr. I. Collijn: »Katalog der Inkunabeln der Kgl. Bibliothek in Stockholm», med et meget smukt trykt Bilag af Facsimiler i lille Fol. og »Magnus Gabriel de la Gardie's Samling af äldre Stadsvyer och historiska Planscher i Kungl. Biblioteket». — Firmaet udstiller ogsaa nærværende Tidsskrift og det under Redaktionens Tilsyn i 1914 udgivne Festskrift til Ære for Upsala-Bibliotekets tidligere Chef, Dr. Claes Annerstedt, Upsala Universitets berømte Historieskriver. Endvidere følgende andre af I. Collijn udgivne Værker: »Iconographia Birgittina typographica» med fortræffelige Gengivelser af gamle kolorerede Træsnit fra 15. Århundredes Slutning, et med stor Omhu og på et dejligt Stykke Papir fra Grycksbo trykt Værk; samt Upsala-Universitetets Hilsen til Leipziger-Universitetets 500-Årsfest 1909. Det forstås at her foreligger et sjældent Samarbejde mellem Bibliotheksmænd og Bogtrykker. — Blandt andre smukke Arbejder, som dette Trykkeri udstiller, fremhæver vi H. Lundströms Erik Dahlberghs dagbok (1625—1699) og »Om släkten Weman», begge Bøgers Billeder udført af Grohmann & Eichelberg; endvidere Swedenborgs: »Investigation in natural science», Universi-

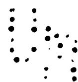
tetets Hilsen til Kgl. Vetenskaps-Societeten i Upsala på 200 Års Jubilæumsdagen, og Olaus Magnus: »Historia om de nordiska folken, utgifven genom Michaelisgillet». — Som priviligeret Almanakudgiver udstillede Firmaet en af sine særligt udstyrede Almanaker i 4°, trykt med kraftig virkende Sats i sort og rødt og smykket med Titler og Vignetter af Greta Sellberg og en med mange og gode Farvetryk udstyret Fortegnelse over Narva-Troféer i Statens Samling samt en lille Eventyrbog »Bland Tomtar och Troll» med farvetrykte Billeder af John Bauer, udførte for Åhlén & Åkerlund i Göteborg. — Det er en virkelig Glæde for en gammel Bogven at gjennemgå denne statelige Række Bøger, alle udmærkende sig ved god Holdning uden overflødig Pynt og vidnende om en solid og teknisk grundfast Smag fra Bogtrykkerens Side.

* * *

Vender vi endelig Opmærksomheden mod den Række Bøger, som Föreningen för Bokhandtverk har fordelt mellem sine Medlemmer siden den i 1900 begyndte at virke, så er Sammenhængen mellem de her efterviste gode Bestræbelser i Sverigs Bogarbejde og Foreningens Virksomhed umiskjendelig. Naturligvis, man mener ikke i den svenske Bogforening, at alt godt og sundt gjennemført Boghåndværk skulde have sin Rod i Foreningens Arbejde, ligesålidt som man i Danmark eller Norge vil indbilde sig noget sådant. Men selv om dette erkjendes, behøver vi dog ikke at være så beskedne, at vi helt fraskriver os vor Del af Æren for Fremgangen, såvist som vi har haft vor gode Del i Arbejdet, der ligger bag. — Det tør også anses for utvivlsomt, at de Bøger, den svenske Bogforening har udgivet, har øvet en frugtbar Virkning, ikke alene gjennem Emnerne hentede fra Boghåndværkets Historie, som mange af Publikationerne behandler, men også gjennem de Krav til stilfuld Holdning i Arbejdets Gjennemførelse, der er stillet de forskjellige Bogtrykkerier, de har været betroede. Og ikke alene til Trykkerierne, men ligeså fuldt til Papirfabrikkerne, til Fremstillerne af Illustrationsstoffet og til Bogbinderne. — I Foreningens »Meddelande» over Virksomhedens ti første År læses, at den i sin Barndomstid kjendte til Meningsforskjel om Mål og Midler. Der var dem, der mente, Opgaven var at udgive Bøger i såkaldt kunstnerisk Udstyrelse, for derigjennem at give Impulser. — Forening for norsk Bokkunst faldt for denne Fristelse og synes derved at have tilsat en Del af sin Ungdoms Kraft. — De svenske Ledere indså med Rette, at Målet var et helt andet, nemlig det at søge Interessen vakt for det fornemste af alle Kunsthåndværk — Bogkunsten. Vi her i Danmark har kjendt lignende Børnesygdomme, og det man i den svenske Forening besluttede at arbejde for, at øve Indflydelse indenfra og ved Hjælp af Typografiens ædle og oprindeligste Virkemidler, er som talt ud af vort Hjærte. — Det er dette Arbejde, der kjendetegner den Række af Bøger, Föreningen för Bokhandtverk har sendt sine Medlemmer, og som dannede en så naturlig Begyndelse på Katalogen over Udstillingen i Kjøbenhavn 1917.

Det er disse Bøger med deres solide Egenskaber, deres smukke Papir og omhyggelig gjennemførte typografiske Ordning, der har fået Efterfølgere på mangfoldig Vis i Sverig. Det er dette Arbejde, der har givet de bedste svenske Bøger deres Karakter og bestemte Fysiognomi.

Vi tager næppe Fejl, når vi antager, at Foreningens første Sekretær, nu afdøde Kaptain Alexis Hasselquist, er den første egentlige Iværksætter af den svenske Forenings Stiftelse. Vi kjendte ham godt her i Kjøbenhavn, hvor han, særlig i de År han opholdt sig i Lund, var en stadig Gjæst. Hans Kjendskab til os og vor Forenings Love og Program har også sat tydelige Spor i den svenske Forenings Loves § 1, der næsten er ordret oversat efter de dristige første Linier i vore Love. Men var Hasselquist Enthusiast på lignende Vis, som vi har kjendt Ledere her i Danmark, så har han, til Held for svensk Bogarbejde, haft besindige Folk ved sin Side, da man i Stockholm skred til at stifte den svenske Forening. Derfor udelod man klogelig vort farlige Programløfte: at arbejde for Oprettelsen af en Skole for Boghåndværk, et Arbejde vi nu i 24 År har ofret vore bedste Kræfter på, et Arbejde, som naturligvis burde være udført af Fagenes egne Organisationer, om de ellers havde haft Forståelse af deres Pligter; derfor optog man i Stockholm vel vor Bestemmelse om at give Arbejderne i Fagene Adgang på billigste Vilkår til Udstillinger og Foredrag, men man gjorde ikke som vi, man gav dem ikke lige Ret i alle Henseender. — Således er det gået til, at den svenske Forening er blevet, hvad man kan kalde en Bibliofil-Forening med efter nordiske Forhold ret store Midler, men dog med stærk Tilknytning til Boghåndværksfagene og med åbent Øje for deres Trivsel og Tarv, medens vi er blevet en tungt arbejdende Forening med meget beskedne Midler. — Dette skal ikke forstås således, at vi fortryder det Grundlag, vi selv lagde for vor Virksomhed eller det Arbejde, der har været en Følge deraf. Ingenlunde. Vi var Børn af vor Tid og vi har så temmelig — det vover vi at mene — taget Konsekvenserne af vore Tanker, selv om mange vil kalde disse Fantasterier. Det her sagte skal betyde et Forsøg på en Klarlæggelse af det gjensidige Forhold og på samme Tid højst forskjellige Grundlag, hvorpå de to Foreninger arbejder. At det fremkommer ved en Lejlighed — den første hvor vi er trådt i nærmere Forbindelse — vil — det håber vi — ikke blive misforstået i Sverig. Vi ønsker vor yngre, men meget større og kraftigere Broder al Lykke og Held og er glade for, at vi ved den svenske Bogudstilling i Kjøbenhavn 1917 har lært hinanden at kjende.

NORDISK TIDSKRIFT FÖR BOK- OCH BIBLIOTEKSVÄSEN

UNDER MEDVERKAN AF

OLUF KOLSRUD, Kristiania
VICTOR MADSEN, København
GEORG SCHAUMAN, Helsingfors

UTGIFVEN AF

ISAK COLLIJN
STOCKHOLM

Årg. IV. 1917.

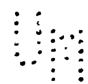
ALMQVIST & WIKSELL
UPSALA
I kommission för Sverige och Finland

Nr. 2–3.

LEHMANN & STAGE
KØBENHAVN
I kommission för Danmark

CAMMERMEYERS BOGHANDEL
KRISTIANIA
I kommission för Norge

OTTO HARRASSOWITZ
LEIPZIG
I kommission för de utomskandinaviska länderna

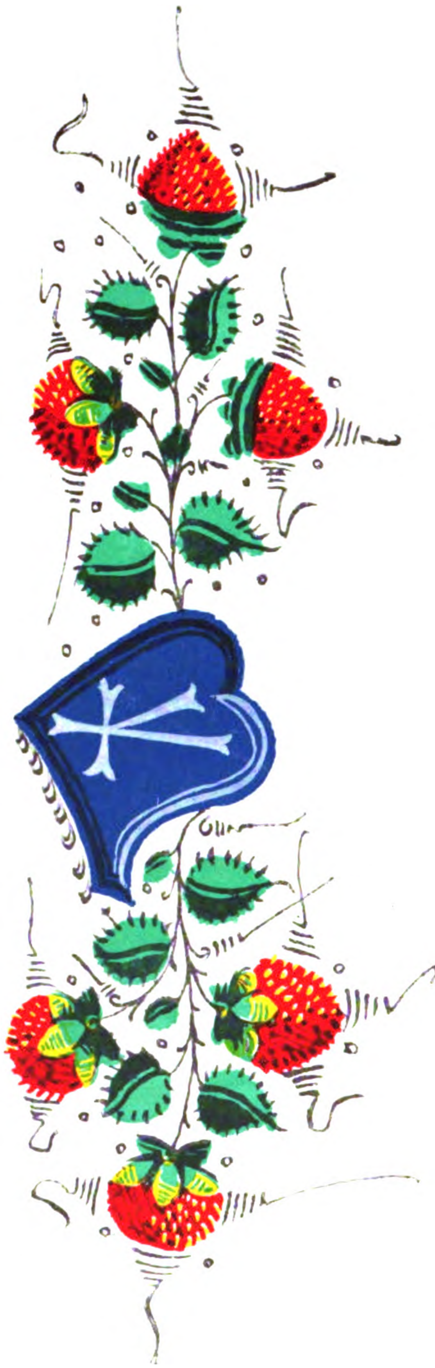

Fig. 1.

Fig. 2.

Pl. I. STOCKHOLMS FRANCISKANERKLOSTERS EXLIBRIS. 1480-TALET.

FRANCISKANERNAS BIBLIOTEK PÅ GRÅMUNKEHOLMEN I STOCKHOLM

med särskild hänsyn till Kanutus Johannis' verksamhet

Af

ISAK COLLIJN, Stockholm

NÄST VADSTENA finnes intet svenskt kloster, från hvilkets bibliotek så många böcker blifvit bevarade till vår tid, som från franciskanernas i Stockholm. Då spillrorna af de svenska klosterbiblioteken genom Gustaf Adolfs donation tillföllo Upsala universitet, följde med dessa icke mindre än 21 medeltidscodices och 4 inkunabelband, hvilka genom fullkomligt vissa proveniensanteckningar eller andra ägarebeteckningar visa sig en gång hafva tillhört det säkerligen mycket betydande librarium, som de stockholmska franciskanerna samlat i sitt kloster på Gråmunkeholmen. De nu i Upsala universitetsbibliotek befintliga 21 handskrifterna bära följande signa inom C-samlingen: C 62, 143, 146, 167, 215, 221, 233, 249, 250, 252, 367, 526, 568, 589, 604, 627, 632, 636, 645, 654, 670[1]; härtill komma inkunabelbanden 31:162, 33:53 (med 2 nummer) och 33:121, det fjärde har som duplett gått till det Kongel. Bibliotek i Köpenhamn, där det har signum inc. 1541.

Kungl. biblioteket äger två handskrifter, som härstamma från Stockholms franciskanerkloster, däraf den viktigaste af samtliga nu från detta kloster bevarade codices, nämligen klostrets diarium[2] (gammalt signum A 21 och förut tillhörigt antikvitetskollegiet), i hvilket emellertid endast månaderna

[1] I ANNERSTEDT's förteckning i *Upsala universitetsbiblioteks historia intill år 1702* (1894), s. 79, äro C 62 och 215 icke upptagna, hvarjämte 617 är feltryck för 627. Vidare upptagas C 614 och 616 bland handskrifter, som tillhört Stockholms franciskanerkloster; en noggrannare undersökning visar emellertid, att de en gång ägts af dominikanerklostret i Stockholm (se härom *NTBB* 1917, s. 67 ff.). GÖDEL i *Sveriges medeltidslitteratur* (1916), s. 91, kommer äfven till 21 handskrifter i Upsala, men han har förbisett C 62 och 627, siffran utjämnas dock genom att han okritiskt upptager äfven C 614 och 616; vidare känner han icke den från gråmunkeklostret härstammande predikosamlingen i KB.

[2] Utg. i *Scriptores rerum svecicarum medii ævi*, T. I (1818), s. 67—82.

jan.—5 aug. (dock med vissa luckor) äro bevarade[1]. Den andra handskriften utgöres af en samling latinska predikningar, med några få partier på fsv., hvilken till år 1844 förvarades i Stockholms Storkyrka.

Af handskrifterna innehålla icke mindre än 17, af inkunablerna samtliga, anteckningar, som visa att klostrets gardian Kanutus Johannis (d. 1496) antingen skänkt dem till librariet eller låtit på egen bekostnad, »de elemosina sua», renovera och binda dem för bibliotekets räkning. Jag har redan på andra ställen[2] framhållit den stora betydelse, som dessa på Kanutus Johannis föranstaltande bundna böcker äga icke blott för svensk medeltida bokbandshistoria, utan äfven för vår äldsta boktryckerihistoria. Icke så få af dessa böcker äro nämligen bundna i Stockholm på 1480-talet, och i flera pärmar gömma sig korrektur och fragment af tryck, viktiga för studiet af det äldsta svenska boktrycket.

Det har därför länge varit min afsikt att i ett sammanhang behandla Kanutus Johannis-böckerna ur bokhistorisk synpunkt. Men ju längre jag sysslade med de gamla handskrifterna, desto klarare blef det för mig, att en utförlig beskrifvande förteckning öfver desamma skulle erbjuda icke ringa intresse äfven ur andra synpunkter. Dels skulle härigenom ett icke oviktigt bidrag till de svenska medeltidsbibliotekens historia, som på långt när ännu icke är skrifven, kunna vinnas, dels skulle en inblick kunna gifvas i den litteratur, hvaröfver det mest betydande af de svenska franciskanerklostren vid medeltidens slut förfogade, och samtidigt något ljus kastas öfver de svenska franciskanernas studier såväl i provinsens egna kloster som vid utländska lärosäten. För att emellertid kunna så fullständigt som möjligt beakta äfven dessa synpunkter blef det nödvändigt att utsträcka föreliggande undersökning till att omfatta icke blott de handskrifter och inkunabler, med hvilka Kanutus Johannis haft direkt befattning, utan äfven samtliga nu bevarade rester af franciskanernas bibliotek på Gråmunkeholmen. Härunder gjorde jag den icke oviktiga upptäckten, att två af de codices, som hittills ansetts härstamma från detta bibliotek, i stället en gång tillhört Stockholms dominikanerkloster, hvarifrån förut ingen bevarad handskrift varit känd[3].

Arbetet med denna undersökning har tagit längre tid i anspråk än jag först beräknade. I det förra året utkomna första häftet af andra delen af min katalog öfver Kungl. bibliotekets inkunabelsamling utlofvade jag (s. 55)

[1] I *SRS*, III: 1, s. 21–25, äro ur Cod. Ups. Cels. 58 4° aftryckta några »Annotationes historicae ab anno 845 ad annum 1445 forsan ex deperdita parte diarii fratrum minorum Holmensium».

[2] Se litteraturhänvisningarna vid de särskilda numren samt *Katalog der Inkunabeln der Kgl. Bibliothek in Stockholm*, T. 2: 1 (1916), s. 55 ff.

[3] Se härom *NTBB*, 1917, s. 67 ff.

en uppsats om Kanutus Johannis' böcker redan till förra årgången af denna tidskrift, ett löfte som det af flera orsaker blifvit mig omöjligt att hålla. Då jag nu offentliggör denna förteckning öfver de till vår tid bevarade resterna från franciskanernas bibliotek i Stockholm med däraf föranledda kommentarer, vill jag uttala ett hjärtligt tack till min vän pater Bonaventura Kruitwagen, O. F. M., i Woerden (Holland), som med intresse följt mina forskningar i ett kapitel af sin egen ordens historia och som ofta bistått mig med värdefulla upplysningar. Äfven till f. riksarkivarien Emil Hildebrand och till lektor Arvid Lindhagen står jag i tacksamhetsskuld för välvilligt lämnadt bistånd.

* * *

Såväl inom franciskaner- som dominikanerorden lades stor vikt vid att studier bedrefvos af ordensmedlemmarna. Ett rikt vetenskapligt lif spirade också inom dessa båda ordnar på 12- och 1300-talen för att sedan genom framstående lärare och genom en efter förebild af de sekulära högskolorna organiserad undervisning i klosterskolorna och vid respektive ordnars studia generalia slå ut i full blomstring och sätta sin prägel på samtidens hela andliga odling. Benämningen »ordines studentes» för de båda tiggarordnarna i motsats till de äldre munkordnarna utgör härför ett talande vittnesbörd. Redan tidigt drogo bröder af S. Francisci och S. Dominici regel till de världscentra för medeltida lärdom, som under de 12te och 13de århundradena uppstått i Bologna,[1] Paris och Oxford. Af alldeles särskild betydelse för franciskanerna blef Paris, där ordensskolan inkorporerades med universitetet och där snart nog de flesta teologiska lärostolarna kommo att intagas af minoriter. En författare[2] har sagt, att Paris var det hjärta, i hvilket och från hvilket minoriterordens vetenskapliga lif pulserade, och om Assisi har födt och närt orden, så har Paris fostrat den till att fylla sin uppgift inom kyrkan. Bland berömda franciskaner, som under den första tiden verkade som lärare i Paris, kunna nämnas Alexander de Hales (d. 1245), Johannes de Rupella (d. samma år) och den hel. Bonaventura (d. 1274).

[1] I Bologna har åtminstone en svensk franciskaner studerat, nämligen frater Bernardinus Kempe, hvilken på provinsens bekostnad vistades där åtta år och 1494 promoverades till teologie doktor. I minoriterdiariet finnes härom följande passus (*SRS*, I, s. 74): »1494 3^{a} die mensis aprilis fuit promotus in doctorem sacre theologie frater bernardinus kempe de sudercopia ordinis minorum in alma vniuersitate Bononiensi vbi pro honore ordinis cum laudabili flama studerat per integros octo annos. laus ergo deo.» På försättsbladet i bakre pärmen af diariet finnes följande notis om samme man: »Natus est frater bernardinus kempe 1463, 5 decembris hora 12 noctis, ordinis habitum suscepit in capitulo sudercopie 1471.»

[2] H. Felder, *Gesch. d. wissenschaftl. Studien im Franziskanerorden bis um Mitte d. 13. Jahrh.* Freiburg i Br. 1904.

I franciskanernas ordensskolor i Paris mottogos bröder från ordens alla provinser, hvilka här utbildades till lektorer. Hvarje provins hade rätt att kostnadsfritt hålla två bröder vid Pariskonventet, endast utgifterna för böcker skulle bestridas af provinsen. Säkerligen har äfven provinsen Dacia, dit franciskaner från Danmark, Sverige och Norge hörde, begagnat sig af denna rättighet, ehuru endast få namn af nordiska minoriterstudenter i Paris äro bevarade till vår tid. Men detta hänger tillsammans med den omständigheten, att munkarna under sin studietid tillhörde klostren och icke inskrefvo sig i någon af de nationer, i hvilka öfriga scholarer vid universitetet ingingo. Eljest skulle deras namn hafva bevarats i de nationers protokoll och handlingar, som i rätt stor utsträckning, särskildt från »natio anglicana», i hviken studenterna från de nordiska länderna upptogos, ännu finnas i behåll.[1] Ett bevis för att svenska franciskaner rätt tidigt studerat i Paris hafva vi i biskop Henriks af Linköping (1258—83) i Marseille den 11 april 1283 på vägen till det Heliga landet uppgjorda testamente, hvari han bland annat förordnar, att tio mark skola gifvas åt två franciskaner af provinsen Dacia, som studera i Paris; en liknande bestämmelse finnes äfven gjord i testamentet för tre dominikanerbröder från samma provins.[2] Af svenska minoriter i Paris nämner Annerstedt[3] endast frater Algotus från Skara (1345) samt anför efter Kosegarten,[4] att vid teologiska fakulteten i Greifswald år 1459 antogs till lärare »unus lector Parisiensis de Svecia ordinis fratrum minorum». Det är antagligen den broder Petrus, som den 19 april 1458 immatrikulerades vid universitetet i Greifswald: »dns. Petrus Holmis ordinis Minorum».[5] En »frater Johannes Nicholai lector de custodia Lincopensi provincie Dacie» studerade 1329 i Paris.[6] I Visbyminoriternas diarium omnämnes den 18 mars 1401 en frater Jacobus' de Herwerde dödsdag, »quondam capellanus ad sanctum Johannem et bachalarius parisiensis in artibus qui reliquit postillam super apocalipsim Conuentui».[7]

---

[1] Bland all hithörande litteratur kan särskildt hänvisas till H. SCHÜCK, *Svenska Pariserstudier under medeltiden* (i: *Kyrkohist. årsskr.*, 1900, s. 9—78; 1902, s. 118—177) o. ELLEN JØRGENSEN, *Nordiske Studierejser i Middelalderen* (i: *Hist. Tidsskr.*, R. 8: Bd V, 1915, s. 331—382).

[2] Dominikanerna hade rättighet att sända tre bröder från hvarje provins till skolan i Paris. — Biskop Henriks testamente är aftr. i *DS*, I, nr 761. Passagen lyder: »Item duobus fratribus minoribus studentibus parisius pro prouincia dacie decem lb. mr., quas diuidant ex æquali de pecunia nobis ventura».

[3] *Ups. univ. hist.*, I (1877), s. 9, not 2.

[4] *Geschichte d. Univ. Greifswald* (1856—57), s. 81, 174.

[5] *Aeltere Universitätsmatrikeln, 2. Universität Greifswald.* Bd 1 (1893), s. 13.

[6] SCHÜCK, *Litteraturhist. o. bibliograf. anteckningar* (1896), s. 151.

[7] Cod. Holm. B 99 fol. 16b.

Om den litterära verksamheten och studielifvet inom det stockholmska gråmunkeklostret från tiden närmast efter dess grundläggning 1270 och fram till midten af 1400-talet veta vi föga. Det är endast spridda notiser, som finnas bevarade i klostrets diarium och i en eller annan handskrift, hörande till bibliotekets äldsta bestånd. Af dessa senare framgår det emellertid, att de stockholmska franciskanerna ingalunda saknat förbindelser med Paris och att flera, kanske just under studieuppehåll där, för sitt kloster låtit afskrifva handskrifter.

En af de första bokgåfvor till det nyanlagda klostret, hvarom vi äga kännedom, torde en ännu bevarad codex i Upsala universitetsbibliotek (C 589; nr 16 nedan) vara, innehållande Raimundus de Pennaforte, Summa de casibus. Denna handskrift testamenterade en broder Gewolphus de custodia swecie till Stockholmsklostret redan år 1286 med särskildt tillstånd af provinsialministern David, ordensprovinsen Dacias sjunde minister (1285—ca. 1300). Gewolphus hade själf erhållit handskriften för sitt eget bruk antagligen i Paris, ty en anteckning finnes, att den kostat 66 parisiska solidi. Andra handskrifter, som förvärfvats från Paris och säkerligen tillhört klostret redan på 1300-talet, äro nr 10 (»constitit parisius xxv solidis turonensibus et iiij denariis») och nr 12 (»deputatus ad vsus domus fratrum minorum in Stokholm de custodia swecie constitit xliiij solidis parisiensibus et viij denariis parisiensibus»). Lektorn i Stockholmsklostret Jacobus Magni lät år 1348 för klostrets räkning skrifva nr 4, innehållande franciskanern Johannes Marchesinus' Mammotrectus super bibliam och en Computus manualis. Då denna handskrift med all säkerhet är af franskt ursprung, torde den slutsatsen möjligen kunna dragas, att Jacobus Magni varit en af de svenska franciskaner, som studerat i Paris.

Undervisningen och novisernas uppfostran i ett franciskanerkloster leddes af en lektor, som vanligtvis fått sin utbildning vid ett främmande studium generale. I provinsen Dacia upprättades ett dylikt studium i Lund genom beslut på ordenskapitlet i Stockholm 1425; först år 1438 kunde det dock efter af generalkapitlet vunnen sanktion börja sin verksamhet. I hvarje kloster skulle endast finnas en lektor, som dock ofta vid sin sida hade en biträdande lärare, än kallad baccalaureus, än cursor eller repetitor m. m. Af lektorer i Stockholmsklostret nämnas i diariet en »frater iarpulphus (nyssnämnde Geulphus, Gewolphus?) lector bone memorie», vidare »Jacobus Haquini gardianus et lektor Stokholmensis 1416», som lät beklāda klosterkyrkans tak med bly och omgärda byggnaderna med tegelmurar nere vid sjön. Äfven nämnas lector Ericus Olavi (d. 1472), förut gardian i Kökars kloster på Åland,

samt Laurentius Pauli, förut custos i Stockholms kustodi samt länge gardian i Upsala (d. samma år). I de nedan beskrifna handskrifterna förekomma äfven namn på några lektorer i Stockholmsklostret, såsom Laurentius Nicolai (d. 1476), hvilken studerat i Erfurt, och Laurentius Edberni (lefver ännu 1485). Andra lektorer äro år 1485 Petrus Holmgeri[1] och 1490 en broder Ingemund.[2]

I diariet anföras flera bröder med titeln *scriptor*, såsom »frater Gerardus scriptor», »frater Johannes scriptor», »frater Ericus Ysaac sacerdos et scriptor». En »frater Lalo sacerdos» skref »legendas domus». Scriptorernas uppgift har säkerligen varit att utställa klostrets offentliga handlingar, att föra diariet samt att för klostrets räkning afskrifva handskrifter. Den i diariet nämnde »frater Johannes Dictus Paschædach nouicius» är enligt Lindbæk[3] identisk med en Jens Paaske, sedermera gardian i Roskilde och Köpenhamn, som utvecklade en stor verksamhet som afskrifvare för klostren i Köpenhamn, Ribe, Roskilde och Lund.

Till Stockholmsklostrets äldsta bokförråd torde utom de nämnda handskrifterna med parisisk proveniens äfven följande höra: C 221, en codex från 1100-talet, i hvilken en prepositus Olavus antagligen i Skeninge (ca. 1300) antecknat sitt namn, C 233, som troligen varit i biskop Arne Sigurdssons af Bergen (1305—14) ägo, vidare C 367, 568, 604, till hvilka jag nedan återkommer.

Till senare hälften af 1400-talet torde den notis i minoriterdiariet kunna föras, som befinner sig på den 20 febr. och som omtalar bokgåfvor af en broder Hinricus kallad Særkin(?).[4] Punkten lyder: »Obiit frater hinricus dictus Særkin(?) ſenex valde tepidus qui hoſpicium habuit circa aquas ſub camaris ibidem ſecularium et cappellam ſancte marie magdalene qui eciam libros multos et vtiles deputauit de ſuis ad nostram libereriam».

Hvad själfva bibliotekslokalen beträffar, så veta vi härom så godt som intet: ingen notis finnes bevarad, som upplyser om i hvilken af klosterbyggnaderna den varit inrymd. Om Birgerus Petri, klostrets gardian, när provinskapitlet i Stockholm år 1476 hölls, heter det i diariet, att han på ett utmärkt sätt styrde klostret »dotans librariam libris optimis ac eandem satis bene edificauit». Det ser således ut som om en särskild, ny biblioteksbyggnad funnits under senare hälften af 1400-talet, hvilken kanske tillkommit efter någon af de eldsvådor, som öfvergått klostret och hvarvid den

[1] STRICKER, *Fata templi Riddarholmensis*, P. I (1748), s. 28, men Hottingeri för Hollmgeri. Orig. på perg. i RA.

[2] *Stockh. stads jordebok 1474—98*, s. 168, nr 1132.

[3] A. a, s. 40 m. fl. st.

[4] Namnet är svårtolkadt på grund af den otydliga första bokstafven; det har lästs än Dakin, än Hærkin.

gamla bibliotekslokalen skadats eller förstörts. På Kanutus Johannis' tid skiljes också mellan »antiqua» och »nova liberaria»; det talas t. ex. om att han ur ett skåp i det gamla biblioteket tagit »sexternos» för att renovera och binda och sedan införlifva dem med det nya biblioteket (se anteckn. i nr 17). Lektorn Laurencius Edberni skänkte äfven en inkunabel till klostrets »liberaria novella» (nr 27), som Kanutus Johannis efter hans död bl. a. lät förse med kedja (chatenari fecit). Vid samma tillfälle erhöll biblioteket sannolikt äfven nr 19, som också tillhört och till största delen är skrifven af Laurencius Edberni.

Det är först mot senare hälften af 1400-talet som upplysningar om det Stockholmska gråmunkeklostrets bokförvärf flyta talrikare, särskildt tack vare de notiser, hvilka bevarats till vår tid om den verksamhet för klosterlibrariets förkofran, som utvecklades af klostrets gardian den ofvan nämnde frater Kanutus Johannis på 1480- och 90-talen.

Då de uppgifter, som hittills publicerats[1] om denne märklige man, delvis äro otillräckliga, delvis äfven oriktiga, skall jag här på grundval af mig tillgängligt källmaterial söka gifva en framställning om de viktigaste data i hans lif. I de inledningsvis nämnda handskrifter och inkunabler, som vittna om Kanutus Johannis' intresse för sitt klosters bibliotek, finnas införda anteckningar, ur hvilka upplysningar äfven erhållas om hans studier och resor. Biografiska notiser äro vidare att finna utom i det Stockholmska minoriterdiariet och några pärmbref äfven i Stockholms stads jordebok från 1474—98[2] och i tänkeböckerna.[3]

Kanutus Johannis eller Knut Jensson eller Jönsson, som han kallas i de svenskspråkiga urkunderna, är bördig från Stockholm och tillhörde synbarligen en mycket burgen familj. Hans namn och hans lifliga förbindelser med Danmark och danska franciskanerkloster skulle eljest kunnat tala för dansk härstamning, men handskriften här nedan (nr 6), som han

[1] Om Kanutus Johannis se: FANT-MELLIN, *Diss. de statu rei litterariae in Svecia sub moderamine Stenonis Sture senioris* (Ups. 1793), s. 12 f.; ANNERSTEDT, *Upsala univ. hist.*, I (1877), s. 14, 39: not 3, 41; H. SCHÜCK, *Om den äldsta bokhandeln i Sverge* (1893), s. 27; H. HILDEBRAND, *Sveriges medeltid*, del III (1901—03), s. 1004 ff.; O. KOLSRUD, *Tvo norrøne, latinske kvæde med melodiar* (1913), s. 35 f.; J. LINDBÆK, *De danske Franciskanerklostre* (1914), s. 65 f., 272: not 118.

[2] *Stockholms stads äldre stadsböcker,* I: 2 (Stockh. 1914). Utg. af Kungl. Samf. för utg. af handskrifter rör. Skandinaviens historia gm H. HILDEBRAND.

[3] Se: S. CLASON, *Stockholms återfunna stadsböcker från medeltiden.* I: *Hist. tidskr.*, 1903, s. 25—60, 97—154. — Nu under utgifning af f. riksarkivarien E. HILDEBRAND, som haft godheten att meddela mig alla de punkter, hvari han påträffat upplysningar om Kanutus Johannis.

köpt i Reval, skänkes enligt anteckning år 1488 »pro liberaria Conuentus sui natiui Stockholmensis». Han har alltså iklädt sig ordensdräkten i Stockholmsklostret. Om hans släktskapsförbindelser erhållas dessutom noggranna upplysningar genom en punkt i Stockholms stads jordebok för den 15 juni 1478,[1] enligt hvilken han skänker sin broder rådmannen Erik Jensson den del i ett hus, som han ärft efter deras moder Gertrud, dotter till den tyske rådmannen i Stockholm Henrik Dyngxstad (Dingstede). Samma punkt finnes också samma dag införd i Stockholms stads tänkebok.[2] Huset låg vid Bollhusgränd och förblef i Erik Jenssons ägo till år 1480, då han sålde det till skeppar Björn laxakarl för 500 mark och ett stycke leyskt.[3] I samma kvarter ägde äfven andra medlemmar af familjen Dingstede hus. Erik Jensson är en känd stockholmsk ämbetsman, han var rådman och kämnär 1477, skottherre 1479 och 1482 samt borgmästare från 1490. Han var en af de personer, som afrättades i Stockholms blodbad den 8 nov. 1520.[4] Några upplysningar om Knut och Erik Jenssons fader har jag icke kunnat finna.

Redan år 1467 omnämnes Kanutus Johannis såsom broder i Stockholms franciskanerkloster. Han immatrikulerades nämligen den 8 nov. detta år vid universitetet i Greifswald under licentiaten Wolter Hoveners första rektorat, hvarvid hans namn antecknades i matrikeln på följande sätt: »Item frater ordinis Minorum dns. Kanutus Johannis de conventu Holmensi Upsaliensis d[iocesis], 8 Nov. fuit intit. per peticionem domini magistri Michaelis. — ddt totum.»[5] I Greifswalds matrikel återfinnes Kanutus Johannis icke vidare; Lindbæks uppgift,[6] att han för andra gången studerat i Greifswald

[1] S. 42, nr 885. Urkunden aftryckes här i sin helhet.

Erik jensson consul.

Feria secunda proxima ante festum sancti botolphi [15 juni] anno domini Mcdlxxviij° kom fore sittiande borgamestarene her Niels person her Jenis mangsson renliffues man bro Knut lector, vel fortencktir meth beradna mode och loth vpp i alla radzins nerwaro sinom elskeliga kera brodher Erik jenssone alth sitt liggiande grwnd som honom tillfalleth war i arff effter therris modher hustru Gertrude Henrik dyngxstadz dotter, gud henne nade, fritt ok quitt til euerdelica ego och swa meth skäl at fornempde Erik jensson skal haffua sin kera broder bro Knwt i en rett broderlik kerlik som ther tilhörer.

[2] Erik Jensson

[15 juni.] Feria 2:a proxima ante Botolphi kom fore rettin renliffues man brodher Knut och loth vp sinom kere brodher Erik Jensson alth sitt liggiande grwndh, som honom tilfalleth war efftir begges therres modher hustrv Gertrude, Henrik Dingxstads dotter, Gud henne nade, friit oc quitt til euerdelica ego.

[3] FR. DE BRUN, *Det medeltida Stockholm* (1911), s. 31.

[4] N. ÖSTMAN, *Stockholms rådhus och råd*, II (1917).

[5] *Aeltere Universitätsmatrikeln*, 2. *Universität Greifswald*. Bd 1 (1893), s. 36. (*Publikationen aus den K. Preuss. Staatsarchiven*, Bd 52.)

[6] A. a., s. 272: not 118.

torde bero på en feltolkning af anteckningen i nedan beskrifna handskrift nr 9, hvilken han köpte i Greifswald af en frater Nicolaus Netteken »tempore studij sui ibidem particularis» (= studieuppehållet i Greifswald 1467, hvilket antagligen också sträckt sig öfver något följande år) och sedan år 1489 skänkte till Stockholmsklostrets bibliotek.

Uppgiften, att han skulle studerat äfven vid andra främmande universitet, såsom Leipzig,[1] stämmer icke heller med verkliga förhållandet. I Leipzigs universitetsmatrikel förekommer hans namn icke. Däremot är en Kanutus Johannis de Hauenis år 1468 inskrifven vid universitetet i Rostock,[2] där han följande år promoveras till magister. Ännu en Kanutus Johannis promoveras här till magister år 1472. Ingen af dessa torde emellertid vara identisk med vår Kanutus Johannis, som ännu år 1489 endast kallar sig »baccalarius sacre theologie». Om året och den högskola, där han förvärfvat denna den lägsta graden på den teologiska lärdomsbanan, upplyser oss det Stockholmska minoriterdiariet; under år 1476 återfinnes nämligen här notisen: »eodem anno factus est frater kanutus Johannis Baccalarius Lundensis»,[3] hvarmed torde förstås, att han kallats till biträdande lärare vid det i Lund år 1438 upprättade studium generale. Om Kanutus Johannis förbindelser med Lunds franciskanerkloster vittnar bl. a. handskriften nr 11, som han köpt af Johannes Kath, custos i Lunds kustodi. Denne hade af ordensgeneralen år 1469 utnämnts till vikarie med speciell uppgift att reformera klostret i Odense, men synes icke hafva lyckats häri, ty redan år 1472 är han förflyttad som gardian till Lund, hvarifrån han återigen synes hafva fördrifvits före 1482.[4] Till Kanutus Johannis' förordnande som lector principalis och föreståndare för franciskanernas studium i Lund återkommer jag senare.

Innan Kanutus Johannis erhöll baccalaureatgraden i Lund, har han någon tid varit verksam som lektor i Randers kloster i Danmark. I hand-

[1] Denna uppgift torde vara hämtad från FANT-MELLIN (1793), s. 12, som hänvisar till VIRG. WELLENDORFFER, *Decalogium de metheorologicis impressionibus* (Leipz. 1507). I ett bombastiskt postskriptum på sista bladet dedicerar förf. sitt verk till »ornatissimi et scientifici domini Baccalarii Kanutus Michaelis, Johannes Gedcke, Hinricus schledorum, Mathias schweder patria Regni Suecie Holmenses», hvilka studerade i Leipzig. I margen anföras deras förnamn på följande sätt: »Kanutus Johannes. Hinricus Mathias»; härifrån härstammar tydligen missförståndet, att Kanutus Johannis studerat i Leipzig. Samma misstag har äfven tidigare begåtts i FANT-BERGSTRÖM, *Observationes selectae historiam svecanam illustrantes*, Fasc. I: Pt X (Diss. Ups. 1787), s. 95.

[2] AD. HOFMEISTER, *Die Matrikel der Universität Rostock*, I (1889), s. 157. — Att Hauenis icke är en felläsning för Holmis, som ju ligger nära till hands, har jag öfvertygat mig om genom direkt förfrågan i Rostock.

[3] *SRS*, I, s. 79.

[4] LINDBÆK, a. a., s. 191. — År 1482 är en Niels Oluffsen gardian i Lunds gråbrödrakloster. (Pärmbref i RA, Köpenhamn, enl. afskr. af Broocman hs. nr 33, KB, Stockh.)

skriften nr 7 här nedan, som han enligt anteckning på första sidan inköpt i Strassburg, äro de 13 bladen i början — väl med undantag af första lägget — tydligen efteråt tillfogade och innehålla en af Kanutus Johannis egenhändigt skrifven och troligen äfven författad »sermo de concepcione virginis Marie», om hvilken han i colophon säger, att den är »scriptum Randrusie et completum per me fratrem kanutum Johannis ordinis fratrum minorum immeritissimum lectorem conventus Randrusiensis Anno dominj 1474 die sancti anthonij confessoris [13 juni]».

Kanutus Johannis' vistelse i Strassburg, som antagligen inträffat mellan studierna i Greifswald och befattningen som lektor i Randers, bestyrkes äfven af en notis i minoriterdiariet. Under månaden maj utan angifvande af år omnämnes diakonen Fredericus' död, som i Kanutus Johannis' sällskap kommit till Stockholm från Strassburg: »Obiit frater fredericus dyaconus studens arcium pro prouincia argentinensi, quem secum de argentina pro socio tulit reuerendus pater, frater kanutus Johannis, quondam custos et gardianus stockholmensis sacre theologie baccalaureus formatus item et inquisitor per tria regna».[1]

Den sistnämnda titeln »inquisitor per tria regna», d. v. s. Danmark, Sverige och Norge, erhöll Kanutus Johannis genom ett af påfven Sixtus IV utfärdadt bref af den 11 juni 1479.[2] Han ålades samtidigt att till den påfliga kameran insända en tredjedel af de medel han kunde inkräfva. Någon särskildt viktig befattning torde detta icke hafva varit, i alla händelser hafva några spår af Kanutus Johannis' inkvisitoriska verksamhet icke blifvit bevarade. Ifrågavarande titel användes endast enstaka gånger: utom i nyss anförda notis om diakonen Fredrik, har jag blott påträffat den i handskrifterna här nedan nr 17 och 20.

I Stockholms franciskanerkloster har Kanutus Johannis utvecklat en betydande verksamhet både som lärare och i sin egenskap af klostrets föreståndare. Före den 25 jan. 1476[3] fungerar han som *repetitor* i Stockholmsklostret, i hvilken egenskap han ledde öfningar och repetitioner till de föreläsningar, som höllos af den ordinarie lektorn, denna tid antagligen Laurentius

[1] *SRS*, I, s. 75.

[2] Aftr. i *Dipl. Norv.*, XVII, s. 1078, nr 1111. Brefvets början lyder: »Sixtus etc. Dilecto filio Kanuto Johannis de Stikholin (ɔ: Stockholm) Ordinis fratrum Minorum professori, in theologia lectori, heretice pravitatis in Datie Swetie et Norwegie Regnis Inquisitori, Salutem etc.»

[3] Af anteckningarna i nr C 627 här nedan framgår, att Kanutus Johannis af egna medel »dum repetitor erat stokholmis» inköpte denna handskrift af Laurentius Nicolai »pie memorie». Enligt anteckning i diariet omkom denne jämte en annan prästmunk vid en eldsvåda i brödernas dormitorium den 25 jan. 1476.

Nicolai. Efter att någon tid hafva tjänstgjort som biträdande lektor i Lund, är han år 1478 *lektor* i Stockholmsklostret enligt punkter i Stockholms stads jordebok, så den 14 febr. 1478: »renliffues man brodher Knut lector aath graabrödra», den 15 juni 1478: »bro Knut lector»,[1] o. s. v.

Första gången Kanutus Johannis nämnes som *custos,* d. v. s. föreståndare för Stockholms kustodi af ordensprovinsen Dacia,[2] är i en punkt i Stockholms stads tänkebok för den 15 april 1482, som för öfrigt är af stort kulturhistoriskt intresse.[3] *Gardian* för Stockholmsklostret torde han hafva blifvit omkring år 1484, någon tid med bibehållande af custosbefattningen. I regel förenades icke funktionerna af custos och gardian i en och samma person annat än i smärre kustodier.[4] I en år 1484 daterad anteckning i handskriften nedan nr 18 kallas Kanutus Johannis dock *custos et gardianus stokholmensis,* men däremot i ett Palm mandagh 1485 dateradt pärmbref[5] endast »Broder Knvt Baccalaureus i the helga ſcrift och *Gardjechne* i Stockholm». I Stockholms stads jordebok den 17 sept. 1487[6] kallas han likaledes »*gardiechne* i Stockholms conwent» samt i ett pärmbref den 22 nov. 1488 »*gardian* i Stockholm».[7] Under hvilka tider han fungerat som gardian i Stockholmsklostret kan icke med bestämdhet afgöras: i flera, åren 1488 och 1489 daterade anteckningar i nedan beskrifna handskrifter heter det »quondam custos et gardianus Stokholmensis», hvilket tyder på att han, när dessa anteckningar nedskrefvos, icke längre var gardian. Men alldenstund anteckningar förekomma för år 1488, i hvilka han både tituleras »gardianus Stokholmensis» (nr 2, 23) och »quondam etc.» (6, 15, 16, 21), är det tydligt, att han just detta år nedlagt sitt ämbete, och af ofvan citerade pärmbref från den 22 nov. 1488 torde det framgå, att detta skett mot slutet af året. I en anteckning den 15 febr. 1489 (nr 8) benämnes han »gardianus

[1] A. a., s. 35, nr 871, och s. 42, nr 885.

[2] Franciskanerprovinsen Dacia omfattade tvenne kustodier i Sverige, näml. Stockholms och Linköpings. Till den förra hörde klostren i Stockholm, Upsala, Enköping, Arboga och Nyköping.

[3] »Broder Knwt Cuſtos
Eodem die witnade och ſworo benct harppare her niels ſtwres lekare ſigfrid japſſon och Olaff perſon ſwa ath the woro pa ledhernöö, femtte dag paſcha pa then thidh brodher Knwt Cuſtos kom thit medh bröderne och ſagho them enga andra lekier eller aathäffwe ath haffua ther än the ſkäligin och ſwarlighen woro och ath enghin broder huarkin wng eller gammall hade ther ſperbräkan eller torneghian ſom them war offuersagt.» — På de s. k. Liderne, Munkeliderne, dit nuv. Kungsholmen hörde, hade franciskanerna flera egendomar, som tillfallit dem genom testamenten och donationer.

[4] LINDBÆK, a. a., s. 21.

[5] STRICKER, *Fata templi Riddarholmensis,* P. I (Ups. 1748), s. 28.

[6] S. 100, nr 1007.

[7] REUTERDAHL, Diplomatica, II: 679. Hs. i Ups. UB.

quondam stokholmensis», för den 12 mars samma år »quondam custos et gardianus» (nr 17).

Förklaringen härtill erhålla vi ur Stockholms stads tänkebok. F. riksarkivarien Hildebrand har haft godheten att fästa min uppmärksamhet på en punkt[1] här, daterad »Lögerdagen nest epter varfrwa Dagh Assumpcionis» [22 aug.] 1489, i hvilken Kanutus Johannis med vittnen af klosterbröder fritog sig från anklagelsen att hafva förebrått bröderna, att de icke »hollit ſin ottaſang ſom thöm borde om netterne tijder ſidan han ſkyldes fran gardiechna dömit». Antagligen har Kanutus Johannis på grund af några misshälligheter mellan honom och bröderna för någon tid absolverats från sitt ämbete som gardian.

Att han emellertid snart åter beklädde detsamma framgår af en punkt i Stockholms stads jordebok[2] den 16 juni 1490, där han kallas »gardiechne i Stockholm». Samma ärende finnes infördt i Stockholms stads tänkebok den 21 juni, där det heter »Samma dach [mandagen nest fore x^{m} riddare dach 1490] kom jn fore ſittende retten broder knwt backalarius i the helga ſcriffth och nw gardiekne i ſamma Conwent ...» Likaså för han titeln gardiechne i en annan punkt i tänkeboken, dat. den 16 maj 1491. Men i den af honom författade och den 8 okt. 1490 daterade dikten till ärkebiskop Jakob Ulfssons ära, som han egenhändigt nedskrifvit på försättsbladet till Stockholmsdiariet och hvartill jag längre fram återkommer, kallar han sig åter »quondam custos et gardianus». Så också i en 1491 daterad anteckning i nr 22 nedan. Kanske sammanhänger detta vacklande bruk med hans denna tid i Upsala bedrifna studier för doktorsgraden, hvarom en intressant anteckning i nr 26 vittnar.[3] Tyvärr veta vi intet utöfver detta nakna faktum

[1] »Broder Knwt

Samme Dach ſtode broder knwt lector i grabrödra Cloſter jn fore retten i fogatens Erick thureſſons nerwaran ok vnderuiſte ath hanom war forkaſtadh aff ſine Conwentzbröder ath han thöm ſkulle haffue for radit beklagath ath the ey ſkulle hollit ſin ottaſang ſom thöm borde om netterne tijder ſidan han ſkyldes fran gardiechna dömit huilkith alle til ſwarade pa bencken hwar ſerdelis wiidh ſith nampn ath the aldrich ſwa dana ordh eller taal hörde aff hanom.

Ythermera ſade broder knwt ath hans egne Conwentz bröder lade hanom tet til ath Eric thureſſzon hade aldrich ſlagit broder hinrik ok haffde tet ey warit broder knwtz radh met her benct ſmalenningx ok Erich jenſſons raadh ffor huilkit for^{ne} Erich thureſſon högelige nekade ok ſade ſigh wille göre ſin retth ther pa jn fore the gode werdigeſſte ſedher och herrar Rykeſſens radh nar the her komanda worde ath the aldrich ther aff wiſte for än hon giordh war.»

[2] S. 168, nr 1132.

[3] Anteckningen lyder: »Hunc librum aſſignat frater kanutus Johannis ordinis minorum ſacre theologie baccalarius formatus et gardianus Stokholmensis liberarie Conuentus ſtokholmensis quem emit vpſalie quando ibidem ſtudebat pro doctoratu anno dominj 1492.»

om de af honom i Upsala bedrifna studierna. Säkerligen var han under dessa befriad från gardianskapet, som han emellertid senare återtagit, ty i en annan anteckning (se nr 25) innehade han den 23 april 1493 »officium gardianie» under provinsialministern Stefan Laurensson, som samma år afsattes på provinskapitlet i Randers.

Om Kanutus Johannis' sista lefnadsår få vi upplysningar genom några notiser i Stockholmsdiariet. År 1495 utnämndes han på provinskapitlet i Kungälf till *lector principalis,* d. v. s. föreståndare, för franciskanernas studium generale i Lund, en utnämning, som han emellertid af okänd anledning vägrade att emottaga och i stället begaf sig till Danmark, där han slöt sig till observanterna. Dessa representerade en strängare åskådning inom franciskanerorden, som yrkade på reformer af klostren för att återupplifva de ursprungliga ordensreglerna, hvarifrån under tidernas lopp stora afvikelser blifvit gjorda. Inom ordensprovinsen Dacia hade observanterna öfvertaget i Danmark och lågo i ständiga strider med konventualerna i Sverige, i hvilket land observansen icke vann inträde, om man undantager ett försök att reformera klostret i Söderköping. Hos observanterna i Danmark synes emellertid Kanutus Johannis icke hafva trifts länge, ty redan följande år, 1496, flydde han till Söderköping och inträdde den 10 aug. i franciskanerklostret här, hvarest han dock efter endast några dagar afled, nämligen den 28 i samma månad.[1]

Det lider intet tvifvel, att Kanutus Johannis varit en för sin tid framstående och inom sin orden betydande man. Hans resor och studier vittna härom, likaså de ämbeten, som han beklädde inom provinsen. Han har studerat i Greifswald, Strassburg och Upsala, dessutom besökt Reval samt verkat

(Se pl. II, fig. 3.) Man kan vara något i ovisshet om denna anteckenings riktiga tolkning: antingen betyder den, att Kanutus Johannis år 1492 studerat i Upsala eller att han detta år skänkte sitt klosters bibliotek ifrågavarande bok, en inkunabel innehållande Hugo de S. Victore, De sacramentis christianae fidei. Då denna inkunabel är tryckt år 1485, måste hans studier i Upsala i alla händelser falla mellan tiden 1485 och 1492. Sannolikt betecknar väl årtalet tiden för hans studier i Upsala (ss. också Annerstedt och Lindbæk fattat det).

[1] De ställen i minoriterdiariet, som hafva afseende på dessa tilldragelser, finnas bl. 2b och lyda:

»Item Eodem anno [1495] circa feftum apoftolorum petri et paulj [29 juni] celebratum fuit capitulum prouinciale Congeldis in quo nofter conuentualis frater kanutus johannis effectus fuit lector principalis ftudij lundensis quam promocionem velud ingratus fpreuit et fe focietati fratrum de obferuancia in regno dacie affociauit vbi modico tempore permanfit.»

I margen är med samma hand tillfogadt:

»1496 reliquit frater kanutus obferuanciam et ad fudercopiam fugam fecit die fancti laurencij [10 aug.] conuentum fudercopensem intrando vbi eodem menfe et anno die fcilicet fancti augustini [28 aug.] obiit etca.»

som lärare i Randers, Lund och Stockholm. Tyvärr hafva endast få litterära minnesmärken bevarats till vår tid, som kunna tillskrifvas Kanutus Johannis. Jag har redan omnämnt den traktat om jungfru Marie aflelse, som han år 1474 nedskref i klostret i Randers. Ett annat litterärt dokument har jag äfven i förbigående vidrört, nämligen hans år 1490 författade dikt[1] till ärkebiskop Jakob Ulfssons ära, som med hans hand finnes skrifven på ett af försättsbladen till Stockholmsdiariet. Diktens öfverskrift lyder: »Recommendacio oratoria in laudem et extollenciam Reverendissimj in christo patris et dominj dominj Jacobi diuina miſeracione digniſſimj Archiepiscopi vpſalensis compoſita per fratrem kanutum Johannis ſacre theologie baccalarium ordinisque minorum quondam Cuſtodem et gardianum ſtokholmensem Anno dominj 1490 in craſtino beatiſſime matris nostre birgitte [8 okt.]».

För att gifva ett begrepp om den lätthet, hvarmed Kanutus Johannis behandlade det latinska språket, aftrycker jag här några rader af början:

Preſulis ad tanti culmen vix ora venire
Audent, nec poſſit claudi tua maxima virtus
Musa uel metris, tuus eminet alcior omni
Consilio gradus, omnis honor reuerencia necnon
Te ſignant patremque coronant premia, que ſunt
Llaurea florens, aurea candens aureoleque, *etc.*

Tvenne stycken utgöra dessutom akrostika på Jacobus; här som exempel det första:

I – Juris doctorum lux et sapiencia morum
A – Actibus alternis cor amantis vt in quod amatur
C – Coniunx alterius format amare deum
O – Oris concordant cordis tua facta ſimul ſtant
B – Balſamus vt teſtis reſolutus odor tua fama
V – Virtutibus redolent plenus amore decor
S – Sobria mens pariter dona ſuperna patent.

Ett annat stycke i fortsättningen utgöres af ett epigram på ärkebiskopens vapen, örnfoten, med öfverskrift: »Deſcripcio et commendacio pedis aquile quem ſuis idem archiepiſcopus ferre ſolet in armis».

Alta petens aquila volat alto celſius omni
auro qui melior pes volat alte tuus, *etc.*

Öfverst på första bladet i diariet finnas vidare några »metra edita per fratrem Kanutum Johannis» af följande lydelse:

[1] Detta poem synes för första gången vara omnämndt i en afhandling: BRING-THOMÆUS, *Excerpta diarii minoritarum* (Lund 1762), s. 24 ff., hvarest de 17 första versraderna äro aftryckta. Se äfven LINDBÆK, a. a., s. 66.

Mcd lux tribus ix quater ad tria Roma ſtat Holmis
Omni ſanctorum Jubilei crux eleuatur
et deſportatur regnj manibus pociorum
vincla festa coli katerine namque teneri
precipit eccleſia, quo venit ymago georgij
aſt anno pleno pro qua laus ſit tibi ſteno.

Dessa rader hafva afseende på händelser under året 1489 (årtalet i första raden), nämligen den i Stockholm förkunnade jubileumsaflaten, Katherinas translationsfest i Vadstena och den stora Örjanens ankomst till Stockholm från Lübeck. Närmare detaljer härom finnas nedan på samma blad, likaledes skrifna af Kanutus Johannis.

Kanutus Johannis' litterära intressen hafva äfven, såsom redan framhållits, tagit sig ett speciellt uttryck i vården om Stockholmsklostrets bibliotek. Hans förtjänster om detta hafva bevarats i de anteckningar, som finnas införda i de flesta af de nedan beskrifna handskrifterna och inkunablerna. Dessa anteckningar äro till största delen gjorda med hans egen hand, till en mindre del synas de härröra från andra händer (se skriftprofven pl. II). Det är icke alltid så lätt att afgöra, hvilka anteckningar, som stamma från honom, ty i de autentiska skriftprof vi hafva af Kanutus Johannis (den nämnda teologiska traktaten, poemet till ärkebiskop Jakob, en del brefkoncept m. m.) varierar hans stil rätt betydligt. Lindbæk har trott sig kunna tillskrifva Kanutus Johannis en stor del af de senare anteckningarna i Stockholmsdiariet, icke blott det nämnda poemet, utan äfven det register öfver i diariet införda världsliga tilldragelser, som föregår detta, samt notiser om ordensprovinsialernas dödsdagar m. m. Faktum är emellertid, att med undantag för poemet och diariets första sida Kanutus Johannis' hand ytterst sparsamt förekommer i detsamma. Hvad vidare de nämnda anteckningarna i klostrets böcker beträffar, så finnas ofta tillägg gjorda till dessa af en senare hand, hvarigenom de förut lämnade uppgifterna om inköp, bindning m. m. efteråt fullständigas, och i de flesta fall synas dessa tillägg vara egenhändigt gjorda af Kanutus Johannis. Man torde på grund af de exakta uppgifter, som dessa anteckningar innehålla om förvärfvet och bindningen — i flera fall uppgifves äfven dagen — kunna antaga, att i de fall anteckningarna icke äro gjorda egenhändigt af Kanutus Johannis, de dock äro tillkomna på hans tillskyndan. Man torde icke heller taga fel, om man drager den slutsatsen, att anteckningarna icke äro gjorda samtidigt med resp. boks förvärf, utan vid det tillfälle, då den som gåfva eller sedan den genom Kanutus Johannis' försorg undergått nödig restaurering och bindning inlämnades i klosterlibrariet. Detta framgår bl. a. af anteckningen i den handskrift (nr 11 nedan), som Kanutus Johannis troligen år 1478, men i alla hän-

delser före 1482 köpte i Lund af Jens Kath. I denna anteckning kallar han sig nämligen »quondam gardianus ſtokholmensis», en titel som han efter hvad jag nyss visat först år 1488 använder. Vidare är nr 9 köpt i Greifswald omkr. år 1467 och först 1489 öfverlämnad till Stockholmsklostrets bibliotek.

I den följande förteckningen hafva nr 2, 5—11, 14—18 och 20—27 tillhört Kanutus Johannis eller passerat genom hans händer, innan de införlifvades med librariet på Gråmunkeholmen. I nr 17 (Cod. Ups. C 604) finnas två längre anteckningar, som äro belysande för frater Kanutus' verksamhet i bibliotekets tjänst; enligt dessa icke blott skänkte han klostret flera böcker »de elemosina sua», utan lät äfven renovera och binda defekta sexterner — och väl äfven andra handskrifter —, som han tog ur ett skåp i det gamla librariet (pl. II, fig. 2). Direkta gåfvor torde nr 2, 6, 7, 9, 11, 14, 18, 20, 22, 24—26 hafva varit. Af dessa har han köpt nr 6 i Reval, nr 7 i Strassburg, nr 9 under studieuppehållet i Greifswald 1467, nr 11 i Lund och nr 26 i Upsala, när han år 1492 där studerade »pro doctoratu». Några handskrifter hafva förvärfvats från konventsbröder, såsom nr 2 af Johannes Petri,[1] munk i Stockholm (d. före 1488) och nr 18 af lektorn i Stockholmsklostret Laurencius Nicolai (d. den 25 jan. 1476). Den i Greifswald inköpta handskriften har tillhört en munk därstädes Nicolaus Netteken, handskriften i Lund har förvärfvats från Jens Kath, custos och gardian i därvarande franciskanerkloster, och har förut tillhört Kastelleklostrets kyrka i Kungälf. Handskriften nr 20 (Cod. Ups. C 636) har tillhört biskopen i Västerås Birger Magnusson, efter hvilkens död (1463) Kanutus Johannis erhöll densamma af dennes moder fru Margareta.

Sju af handskrifterna (nr 8, 10, 15—17, 21, 23) innehålla direkta anteckningar, hvaraf det framgår, att de bundits och renoverats på föranstaltande af Kanutus Johannis. Så heter det t. ex. i nr 15: »Hunc librum ligari fecit ac diligenter renouari ... frater kanutus iohannis», i nr 23: »Hunc librum ligari fecit frater kanutus iohannis ... ex nouoque renouatum reddidit ipsum liberarie stokholmensi vnde eum taliter reformandum acceperat», en af de nyss nämnda anteckningarna i nr 17 lyder: »Hunc librum ligari fecit frater Kanutus Johannis ... cuius sexternos in hunc modum collectos a capsa antique liberarieque sumptos renouari fecit ...», o. s. v. Samtliga dessa anteckningar om handskrifternas bindning äro daterade, de flesta år 1488, några 1489, de för detta år t. o. m. med utsatt dag: så nr 8 den 15 febr. 1489 och nr 17 den 12 mars 1489[2]. Till dessa sju handskrifter komma

[1] STRICKER, a. a., s. 19: Jonas Petri.

[2] En annan sannolikt också af Kanutus Johannis bunden handskrift (nr 5) är daterad den 24 febr. 1489.

Fig. 1.

Fig. 2.

Fig. 3.

Pl. II. ANTECKNINGAR I NR 18 (ÅR 1484), 17 (ÅR 1489) OCH 26 (ÅR 1492).

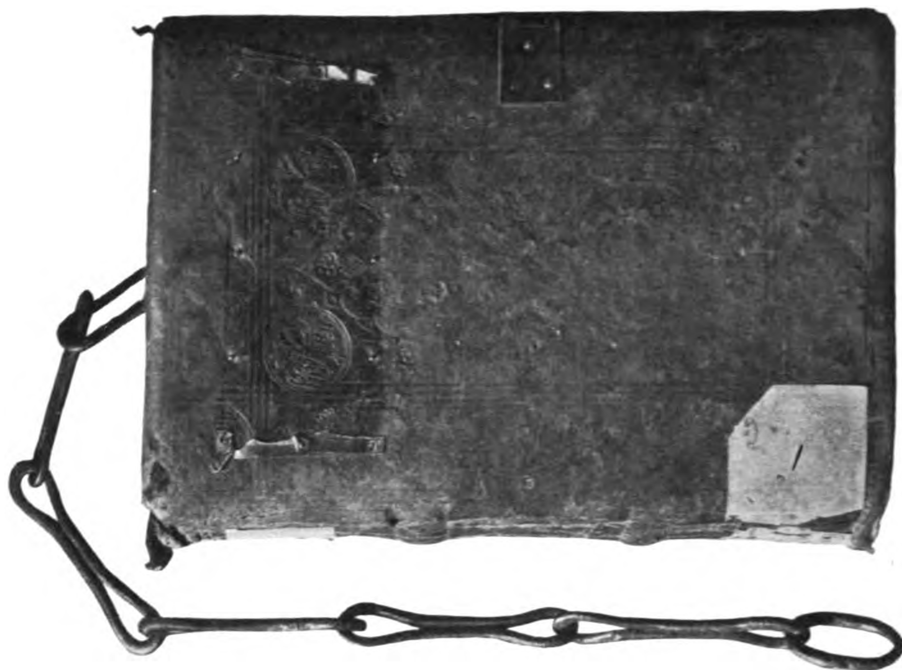

Fig. 2. N:r 11 (Cod. Ups. C 250).

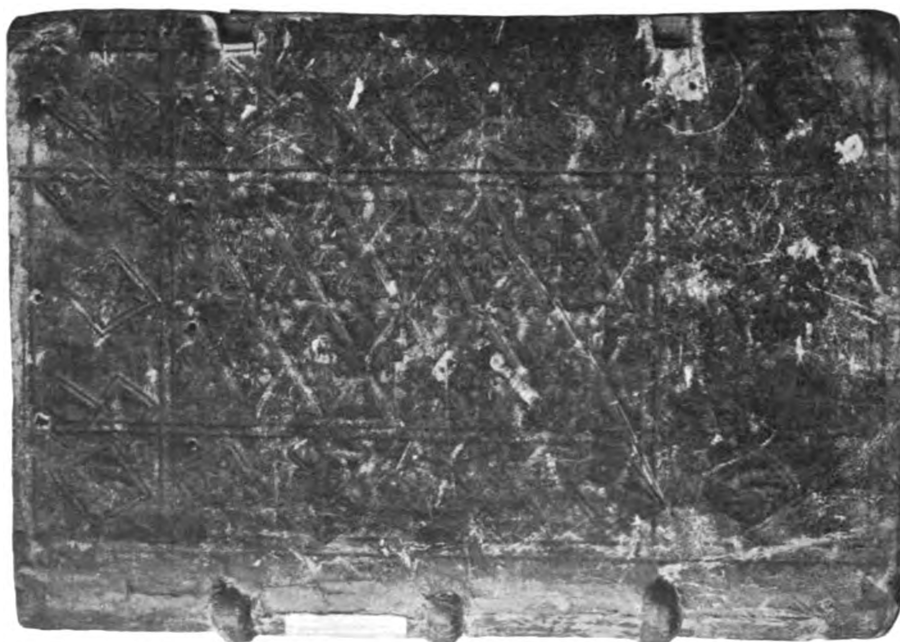

Fig. 1. N:r 3 (Cod. Ups. C 62).

Pl. III. KANUTUS JOHANNIS-BAND.

Fig. 1. Grupp A. — Fig. 2. Grupp B.

ytterligare några (näml. 2, 3, 6, 11, 14, 18, 22), hvilkas band äro ornerade med samma blindstämplar och därför säkerligen äfven blifvit bundna genom Kanutus Johannis' försorg, ehuru någon särskild anteckning därom icke blifvit gjord. Äfven i de flesta af dessa handskrifter finnes donationsåret angifvet, vanligen 1488 och 1489, i en codex 1491.

Några bevis för att dessa handskrifter äro bundna i Stockholm torde knappast behöfva framdragas. Handskrifter, förvärfvade af Kanutus Johannis från så olika håll som Lund, Stockholm och Reval äro bundna i likartade band, prydda med identiska blindstämplar; flera af de så bundna handskrifterna innehålla verk på svenska eller skrifna i Sverige; i pärmarna till flera af dessa band sitta fragment och korrektur af i Stockholm utförda 1400-talstryck, hvilket allt tydligt talar för Stockholm som bindningsorten.[1]

Af de på Kanutus Johannis föranstaltande bundna banden äro endast två i opressadt, rödfärgadt skinn (nr 8 och 23, det senare bandet dock prydt med några blindlinjer), i alla öfriga band äro gotiska blindstämplar af varierande utseende inpressade. Dessa band kunna fördelas på två grupper. Till den första (pl. III, fig. 1) höra de nedan beskrifna Upsalahandskrifterna 3 (C 62), 17 (C 604) och 18 (C 627), hvilka alla äro bundna i ljust rödfärgadt getskinn. De tre banden äro illa medfarna, särskildt har det föga hållbara skinnet varit utsatt för stark slitning, hvarigenom stämplarna till stor del utplånats. Dessa hafva här kunnat reproduceras (se pl. V A)[2] endast tack vare den omständigheten, att en del bevarats under en nu bortfallen hornskifva. På främre pärmen hafva dessa band nämligen varit försedda med en titellapp af pergament fasthållen af en metallbeslagen hornskifva (sådan ännu i behåll i C 604); i bakre pärmen finnas dessutom märken, som utvisa, att dessa codices varit s. k. libri catenati. Banden hafva vidare slutits af två knäppen, som nu saknas i alla tre volymerna, endast i C 604 finnas beslagen kvar på främre pärmen.

Pärmarnas ytor äro genom parallellt dragna blindlinjer uppdelade i fält, i allmänhet nio, af hvilka de i midten äro störst (pl. IV). Midtfältet på främre pärmen är i alla tre banden utfylldt med en parallellogramformad stämpel (nr 1) med bladmotiv, hvilken tryckts upprepade gånger i två rader. Kring midt-

[1] Ett enda undantag utgör nr 27, en inkunabel, som ursprungligen tillhört lektorn i Stockholmsklostret Laurencius Edberni och som Kanutus Johannis efter dennes död »ligari ac chatenari fecit», såsom en anteckning på försättsbladet ger vid handen. Blindstämplarna på detta band utvisa emellertid med all tydlighet, att boken är bunden i Lübeck af den bekante bokbindaren Heinrich Coster. Kanutus Johannis' anteckning torde väl närmast afse volymens förseende med kedja, titellapp och exlibris.

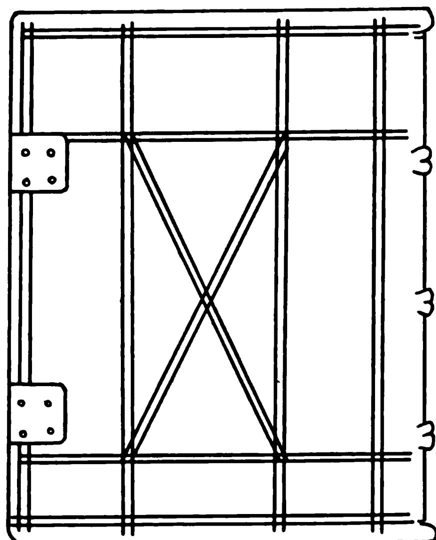
[2] Bokbindaren Arvid Hedberg har haft vänligheten att efter ett af honom uppfunnet förfarande afgjuta och reproducera dessa stämplar, hvarför jag här till honom uttalar ett hjärtligt tack.

fältet äro de mindre stämplarna grupperade tämligen oregelbundet, dock oftast så att två små stå emot en större. På bakre pärmen är midtfältet korsadt af två parallella linjer och i de så bildade rummen äro stämplar inpressade. Utom den nämnda midtfältsstämpeln förekomma sju andra stämplar, alla rombformade, innehållande olika figurer, så en grip (2), ekollon (3), svan (4), en större och en mindre lejonstämpel (5—6), ett af en pil genomstunget hjärta (7) samt en stiliserad blomma (8).

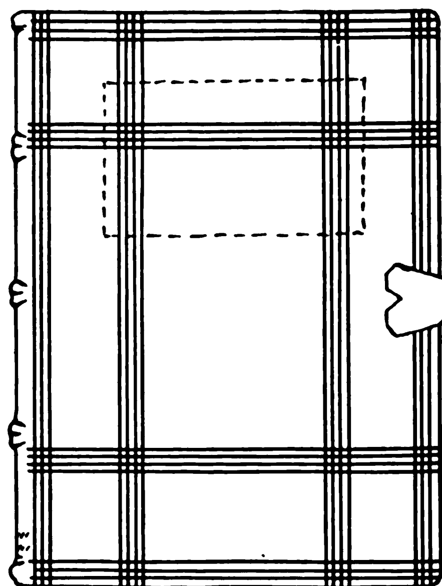
Egendomligt för dessa tre band är att i samtliga fragment af det äldre Upsalamissalet blifvit anträffade, i C 62 och C 604 af ett och samma profblad (se nedan och *NTBB* 1917, s. 85 f.). C 604, i hvars pärmar äfven två med rödt bläck korrekturlästa ark (yy i och yy ii) af Johann Snells i Odense år 1482 tryckta Breviarium Othinense sitta, har en anteckning om att Kanutus Johannis år 1489 lät binda och renovera handskriften för gråmunkeklostrets bibliotek; häraf torde följa, att C 62 äfven är bunden detta år. Huru det däremot förhåller sig med C 627, är svårare att afgöra, alldenstund denna codex enligt en anteckning skänktes till klostret af Kanutus Johannis år 1484. De fragment af Missale Upsalense vetus, som sitta i denna handskrifts pärmar, höra också till helt andra blad; vidare saknas på detta band tre af blindstämplarna från de andra banden, nämligen nr 5 (förekommer på C 62) samt 4 och 6 (på C 604). Vore icke årtalet 1484, låge det otvifvelaktigt nära till hands att antaga, att alla tre till denna grupp hörande band vore bundna samtidigt. Att årtalet 1484 icke är en felskrifning framgår emellertid af Kanutus Johannis' titel custos i samma anteckning (se pl. II, fig. 1), som han med detta år upphör att bära.[1]

Den andra gruppen (pl. III, fig. 2) är långt rikare representerad: hit höra handskrifterna nr 2, 6, 10, 11, 14—16, 21, 22 nedan. De äro alla bundna i brunt fårskinn, i hvilket de å pl. V B afbildade stämplarna äro inpressade. Äfven på dessa band äro pärmytorna genom parallellt löpande blindlinjer, dragna fyra och fyra, indelade i nio fält, hvaraf midtfältet är det största och de i hörnen bildade fälten de minsta såsom framgår af schemat pl. IV, fig. 2 o. 4. Hufvudstämpeln består af en stiliserad blomgren (1), ofvanför hvilken en liten af sju runda småcirklar bildad blomma (2) — som äfven förekommer här och hvar ensam — är placerad. Denna figur är oftast i midtfälten inställd i en ovalformad gotisk spetsruta, bildad af två inpressningar mot hvarandra af stämpeln nr 3 på sätt som pl. V, fig. B 6 utvisar. Alltefter bandets format finnas

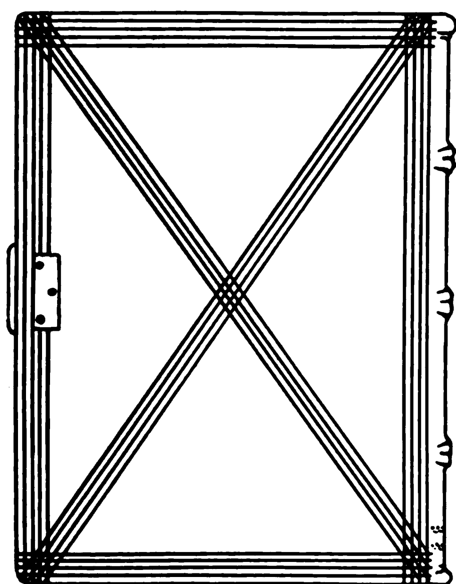
[1] I bandgruppen 2, som beskrifves nedan, finnas band, bundna under tidrymden 1488—91. Det är således a priori icke uteslutet, att grupp 1, som troligen omfattat ännu flera än de tre nu bevarade volymerna, kan hafva tillkommit under åren 1484—89.

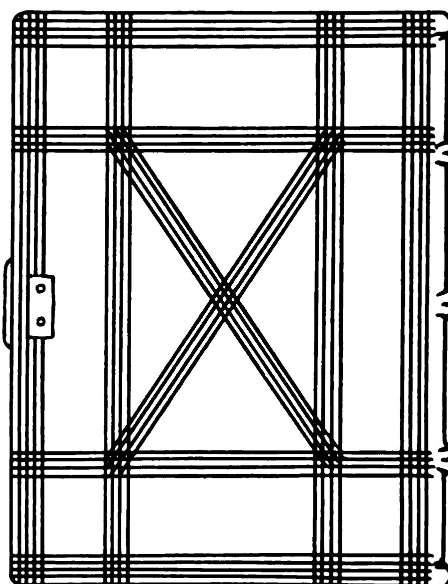
1

2

3

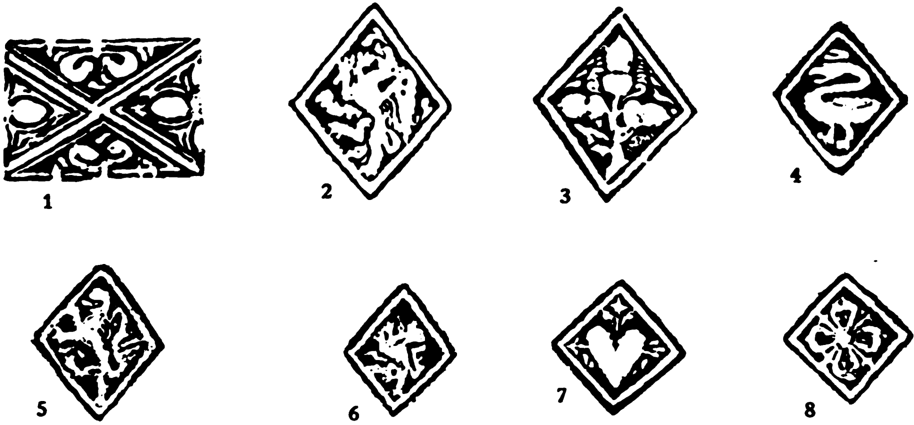
4

Pl. IV.

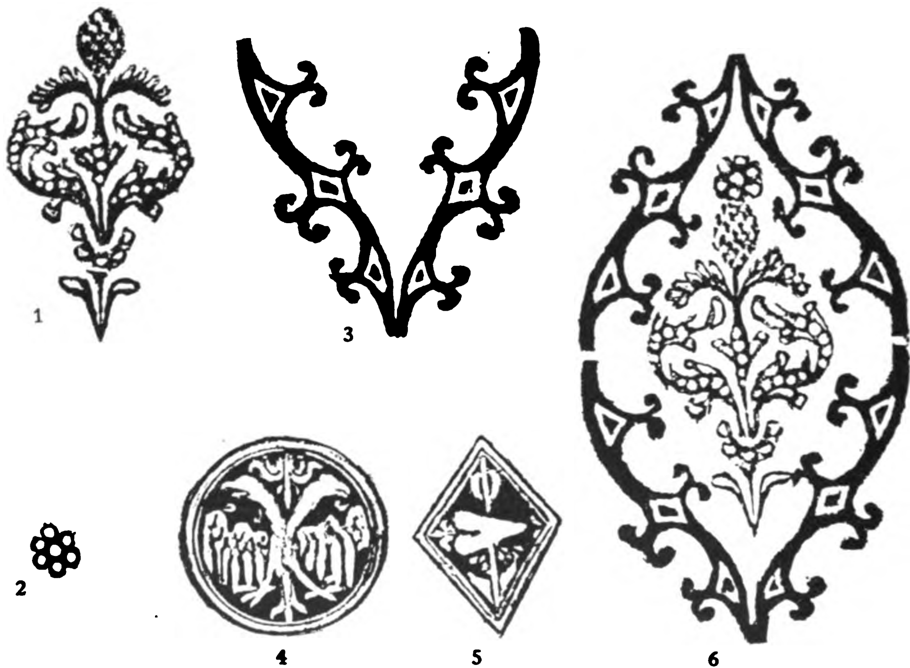
SCHEMATISKA BILDER AF KANUTUS JOHANNIS-BANDEN.

1. Bakpärm till grupp 1. 2. Frampärm grupp 2. 3—4. Bakpärmar grupp 2.

GRUPP A.

GRUPP B.

Pl. V.

BLINDSTÄMPLAR PÅ DE AF KANUTUS JOHANNIS FÖR STOCKHOLMS FRANCISKANERKLOSTER BUNDNA BÖCKERNA.

en eller flera dylika rutor i midtfältet på främre pärmen. På den bakre pärmen är däremot midtfältet vanligen genom korsning af blindlinjer (pl. IV, fig. 3—4) deladt i mindre, spetsiga fält, där enbart stämpeln 1 eller två andra mindre stämplar äro placerade. Dessa senare utgöras af en cirkelrund stämpel med en tvehöfdad örn (nr 4) och en romb med ett af en pil genomstunget hjärta (5). De pryda äfven de mindre fälten på sidorna och i hörnen. Grupp 2 har i öfrigt samma utstyrsel som den första gruppen. På främre pärmen hafva banden sålunda varit försedda med en titellapp under en hornskifva med metallbeslag (ännu bevarad t. ex. i nr 15). Vidare hafva de alla varit catenati, ehuru järnkedjan endast bevarats i nr 11 (pl. III, fig. 2). Kedjan har dock i alla band lämnat tydliga spår efter sig, någon gång sitter märlan kvar i bakre pärmen (så i nr 19, 21).

Äfven i de till denna grupp hörande bandens pärmar finnas fragment och korrektur af för Sveriges äldsta tryckerihistoria viktiga böcker. Så sitta i nr 22 (C 654) två korrekturlästa blad, fol. 12 och 13, af Bartholomaeus Ghotans i Stockholm omkr. 1487 tryckta Vita Katherine. I nr 11 (C 250) har ett af den i Sverige åren 1484—85 verksamme påflige legaten Bartholomaeus de Camerino utfärdadt aflatsbref varit inklistradt, hvilket är tryckt af Ghotan i Lübeck år 1484 och i så måtto äfven af vikt för svensk tryckerihistoria, som det utgjort manuskript till ett senare af Snell i Stockholm tryckt aflatsbref.

I icke mindre än 14 af de nedan beskrifna volymerna finnes ett för hand måladt exlibris, alltid anbragt nedtill på en sida. Helt utfördt består detta af en blå sköld med ett bomärke i hvitt eller svart. Skölden är på båda sidor omgifven af en smultronranka med gröna blad och röda, hvitprickiga bär (se pl. I, fig. 1—2), hvilkas antal varierar från ett (nr 7, 14) till tre (nr 3, 6, 17, 18, 20, 27) och fyra (19). Någon gång, som i nr 4, 13, 15, 16, förekommer den blå skölden ensam. Bomärket som har formen ꝃ (K J = Kanutus Johannis?) är esomoftast utsuddadt, om af någon tillfällighet eller med afsikt kan ej afgöras. I nr 23 förekommer ett skiljaktigt exlibris af gröfre teckning; skölden, som här är målad i violett med en bred hvit rand på höger sida, är omgifven af blad och rankor i flera färger med fantasifrukter, som här fått ersätta smultronen. Att detta exlibris kännetecknar de böcker, som tillhörde Stockholms franciskanerklosters bibliotek, torde vara otvifvelaktigt, då det icke anträffats på andra böcker. Det har med all sannolikhet anbragts i böckerna samtidigt med dessas bindning, alltså på 1480-talet och vid början af nästa årtionde. Det är därför med säkerhet ett af de äldsta svenska exlibris öfver hufvud taget.

De stämplar, som kommit till användning på de båda nu beskrifna bandgrupperna, torde vara af lübeckiskt ursprung. Härför talar särskildt den cirkelrunda stämpeln med den tvehöfdade örnen, som ju är Lübecks stadsvapen. Boktryckaren denna tid var ofta tillika bokbindare, och då de två första boktryckare, som utöfvade sitt yrke i Stockholm, Johann Snell (1483—84) och Bartholomaeus Ghotan (1486—87), kommit från Lübeck, ligger förklaringen till stämplarnas ursprung nära till hands. Med hänsyn till de tryckfragment, som anträffats i dessa band, är jag också böjd att antaga, att de stämplar, som användts på de till grupp 1 hörande banden, ursprungligen härstamma från Johann Snells verkstad, under det att grupp 2 har stämplar, som förts till Stockholm af Bartholomaeus Ghotan. Detta antagande synes också bestyrkas däraf att flera af de af Ghotan i Stockholm tryckta böckerna, hvaraf exemplar i originalband bevarats till vår tid, såsom Missale Strengnense 1487 och Psalterium Upsalense, just uppvisa band med stämplar från grupp 2.

Ännu en sak bör i detta sammanhang skärskådas. Jag har på annat ställe[1] sökt göra troligt, att de första svenska tryckpressarna varit installerade i Stockholms franciskanerkloster. Ett visst sammanhang föreligger onekligen mellan de för klostrets räkning — säkerligen inom klostrets murar — bundna handskrifterna och de fragment af svenska inkunabler, som anträffats i bandens pärmar. Under nu pågående restaureringsarbeten i Riddarholmskyrkan hafva lämningar äfven efter klostret påträffats, och härvid har en mängd saker tillvaratagits, såsom stycken af trä, metall o. d. Dessa äro, när dessa rader skrifvas, icke tillgängliga för forskningen, men omöjligt är icke, att bland de så tillvaratagna sakerna något fragment vid en närmare undersökning skulle visa sig härstamma från en gammal tryckeriofficin och min teori härigenom blifva bevisad. I det stockholmska minoriterdiariet finnes ingen anteckning, som utvisar, att ett tryckeri funnits i klostret eller att den första boken i Sverige där tryckts, men diariet är som bekant ofullständigt, i det att senare hälften för augusti—december månader saknas. Det var antagligen på hösten år 1483 som Snell anlände till Stockholm, ty Dialogus creaturarum är färdigtryckt den 20 december detta år. Nu reser sig den frågan: har Kanutus Johannis varit verksam för boktryckarkonstens införande i vårt land? Några direkta bevis för denna frågas bejakande kunna icke framdragas, men just under de år, som Sverige genom en Johann Snell och en Bartholomaeus Ghotan blef delaktigt af den »svarta konsten», var Kanutus Johannis den ledande mannen inom det stockholmska franciskanerklostret. Under Snells vistelse i Stockholm var han custos här, år 1484 tillika klost-

[1] *Katalog der Inkunabeln der Kgl. Bibl. in Stockholm*, T. II: 1 (1916), s. 62.

rets gardian, ett ämbete, som han äfven under de två år, som Ghotan var verksam här, 1486—87, beklädde. Visserligen torde det förhålla sig så, att Snell kallats till Sverige af Upsala domkapitel och ärkebiskop Jakob Ulfsson för att trycka liturgiska handböcker för ärkestiftet, särskildt Upsalamissalet, men det är icke uteslutet, att idén härtill utgått från Kanutus Johannis, som under sina resor i främmande land kommit i beröring med de första alstren af Gutenbergs konst. Jag behöfver blott erinra om att han någon gång på 1470-talet vistats i Strassburg, där enligt all sannolikhet boktryckarkonsten några årtionden förut uppfanns och där i alla händelser vid tiden för Kanutus Johannis' besök en mycket liflig tryckarverksamhet rådde. Att Kanutus Johannis äfven stått i vänskapligt förhållande till ärkebiskop Jakob visar hans år 1490 författade hyllningsdikt till denne. Vi torde därför med säkerhet kunna antaga, att en i flera afseenden så betydande och märklig man som Kanutus Johannis, därtill med så stora bokintressen, icke stått främmande för de första tryckpressarnas verksamhet i vårt land.

Ehuru de nedan beskrifna handskrifterna och inkunablerna säkerligen utgöra blott en bråkdel af klosterlibrariets ursprungliga bestånd, gifva de dock en god inblick i den litteratur, som var afsedd »ad usum pauperum fratrum studere et profitere volencium». Här skall i korthet gifvas en öfversikt af innehållet i den till vår tid bevarade delen af franciskanerbiblioteket i Stockholm.

Vända vi oss först till de *svenskspråkiga* handskrifterna, så äro dessa, hvilket ju också var att vänta i ett munkkloster, föga talrika. Rätt öfverraskande är här att finna en poetisk handskrift af verkligt litterär betydelse, nämligen den redaktion af de förenade gamla och nya rimkrönikorna, som finnes i nr 3 (Cod. Ups. C 62) nedan. Uppteckningen är från senare hälften af 1400-talet, före år 1489, säkerligen gjord i själfva klostret, ty samma hand har skrifvit bl. 9—36 i nr 14 (Cod. Ups. C 526). De båda krönikorna presenteras här i starkt sammandrag, men handskriften är det oaktadt af icke ringa värde, då denna versions hufvudcodex (Cod. Lund. Lagerbr.) härstammar från 1480-talet. I samma codex finnas fragment af lilla rimkrönikan och en berättelse om de s. k. Käpplingemorden i Stockholm år 1389. Öfriga handskrifter på fornsvenska äro ytterst obetydliga: i nr 2 (KB, Stockholm), en samling latinska predikningar, antagligen nedskrifna i Stockholmsklostret, finnas några få predikoutkast på svenska, vidare förekommer i nr 20 (Cod. Ups. C 636) en sida på svenska rörande messor för själar i skärselden. Detta är allt.

Skrifter af *nordiska medeltidsförfattare* äro icke heller talrika. I nyssnämnda nr 20 finnas några kapitel af sjätte boken af Birgittas revelationer

på latin. Några af de komputistiska och astrologiska handskrifter, som ingå i nr 20 och 22 (Cod. Ups. C 654), torde vara skrifna i Sverige och kanske författade af svenskar. I den förra hänvisas på ett ställe till den lärde Vadstenamunken och professorn i Upsala Petrus Astronomus. Här finnes vidare en »canon magistri Nicolai Lundensis». För Kanutus Johannis' dikt till Jakob Ulfssons ära och om hans »sermo de conceptione b. virginis Mariae» har jag redan redogjort. I samma handskrift, där denna sermo förekommer, nr 7 (Cod. Ups. C 215), finnes en »sermones arboris» titulerad predikosamling af en viss Petrus Petri. Om denne är att räkna till nordiska medeltidsförfattare, kan jag emellertid ej afgöra. Icke heller har det lyckats mig utreda, om den Johannes de Helda, som i nr 23 (Cod. Ups. C 670) nämnes som författare till en grammatikalisk traktat, är af nordisk härstamning. Intressanta äro de två carmina norrœna, som finnas i nr 9 (Cod. Ups. C 233), hvaraf den ena är en hymn till den hel. Magnus Orkney-jarl (d. 1115), den andra en gratulationsdikt vid den norske konungen Eirik Magnussons bröllop år 1281 med Margareta, dotter af konung Alexander III af Skottland. Båda dikterna äro för första gången utgifna år 1913 af O. Kolsrud.

Af *patristisk* litteratur hafva många viktiga verk blifvit bevarade i de nedan beskrifna handskrifterna. Så innehåller nr 8 (Ups. C 221), en codex från början af 1100-talet, påfven Gregorius den stores (d. 604) berömda Liber regulae l. curae pastoralis, som spelat en betydande roll i den äldsta kristna kyrkans historia såsom handledning i det rätta utöfvandet af prestämbetet. I samma codex finnes en annan intressant samtidig handskrift med titel »Qvid eos scire et agere oporteat qui sacre ordinari uolunt», ett repertorium af de för en ordets tjänare nödiga kunskaperna, som synes hittills vara okändt. En annan äfven från början af 1100-talet härstammande codex är nr 11 (Ups. C 250), innehållande bl. a. kyrkofadern Hieronymus' (d. 420) kommentar öfver predikareboken, Cassiodorus Senator's lilla skrift de anima (förf. omkr. 537; excerpter häraf äfven i nr 10), ärkebiskop Martinus af Bracara (d. 580), Formula vitae honestae m. m. Denna senare skrift kom på 1100-talet att tillskrifvas Seneca under titel De copia verborum eller De quattuor virtutibus och i denna form finnes den i nr 10 (Cod. Ups. C 249). I nr 21 (Cod. Ups. C 645), som bl. a. innehåller excerpter ur Gregorius' Moralia super librum Job, finnes den lilla anonyma skriften De duodecim abusivis seculi, som författats vid midten af 600-talet på Irland och vanligen — så äfven i denna handskrift — tillskrifvits den hel. Cyprianus. Samma codex innehåller excerpter från Augustinus under den bekanta titeln Flores Augustini samt en samling Auctoritates pulchrae. Liknande excerptsamlingar finnas

i nr 9: Auctoritates de diversis materiis, nr 10: Dicta quorundam philosophorum och nr 14: en till stor del ur en bestiarius hämtad exempelsamling.

I de stockholmska handskrifterna och inkunablerna äro naturligtvis de rent *teologiska* verken öfvervägande. Jag omnämner i det följande några af de viktigare. Af 1100-talets store mystiker Hugo de S. Victore (d. 1141) finnas två arbeten, det ena hans hufvudverk De sacramentis christianae fidei i en inkunabelupplaga Strassburg 1485 (nr 26), det andra en handskrifven traktat Speculum de mysteriis ecclesiae (i nr 20). Till samma århundrade hör en asketisk skrift, de contemptu mundi l. de miseria humanae conditionis (i nr 9) af Lotharius (fr. 1198 påfven Innocentius III). En Speculum ecclesiae de missa (i nr 10) är författad af magistern i Paris Hugo de S. Caro (d. 1263), känd som motståndare till den thomistiska riktningen. Flera dominikanska skriftställare äro också representerade, såsom Guilelmus Peraldus med det bekanta verket Summa de vitiis et virtutibus från midten af 1200-talet (i nr 21), ordensgeneralen Jacobus de Voragine (d. 1298) med en predikosamling Sermones quadragesimales (nr 13) och augustinerkorherren, sedermera dominikanern Thomas Cantipratensis (d. mellan 1263 o. 1280), författare till kompilationsverket Bonum universale de proprietatibus apum, här förefintligt i en i Köln tryckt inkunabelupplaga (nr 27). Augustinerordens litterära verksamhet är företrädd af Nicolaus de Byard, Distinctiones theologiae veteris et novi testamenti (nr 12) och Hermanus de Schildicz (d. 1357), Speculum sacerdotum (i nr 20). En skrift med titel Speculum mundiciae i samma codex är författad af Matthaeus de Cracovia, biskop i Worms (d. 1410). En bibelkonkordans i sammandrag från 1300-talets början finnes i nr 5.

Af *hagiografisk* litteratur märkes utom legender öfver franciskanerhelgon, hvartill jag nedan återkommer, en handskrift från 1100-talet med Historia undecim milium virginum in Colonia (i nr 11). I nr 10 finnes en god version af sjusofvarlegenden.

Äfven *kanonisk rätt* är företrädd bland Stockholmsklostrets handskrifter. Så innehåller nr 16 Raimundus de Pennaforte (d. 1275), Summa de casibus med kommentar af Wilhelm af Rennes, nr 15 innehåller Casus breves super quinque libros decretalium, mindre traktater finnas i nr 22.

Jag har ofvan påpekat, att flera handskrifter förekomma med *astrologiskt* och *astronomiskt* innehåll, som delvis torde vara skrifna i Sverige. Sådana handskrifter finnas särskildt i nr 20 och 22 (Cod. Ups. C 636 och C 654) och bestå hufvudsakligen af prognostikor och praktikor samt astronomiska tabeller. En eller annan gång finner man också ett *medicinskt* recept (såsom i nr 22). I nr 4 (Cod. Ups. C 143) finnes en Computus manualis troligen af franskt ursprung.

Nr 23 (Cod. Ups. C 670) är märklig, därför att den innehåller *lexikografiska* och *grammatikaliska* skrifter, däribland en Vocabularium difficilium dictionum, traktater de accentibus prosodie, de differencia versuum, de corrigendo psalterio m. fl. Den sista traktaten uppgifves hafva till författare Johannes de Helda, ett i medeltidslitteraturen hittills okändt namn.

En viktig sida af franciskanernas verksamhet var deras predikan. I Stockholmsdiariet omnämnes en broder Franciscus Olaui såsom magnus predicator. En hel del *homiletisk* litteratur i Stockholmshandskrifterna vittnar också härom. Jag har redan nämnt den latinsk-svenska predikosamlingen i Kungl. biblioteket (nr 2), Kanutus Johannis' Sermo de concepcione virginis Marie och Petrus Petri's Sermones arboris (båda i nr 7), där äfven en sermo de poena animae och utläggningar öfver Johannesevangeliet förekomma. Vidare har omnämnts Jacobus de Voragine, Sermones quadragesimales (nr 13). I nr 21 finnes en traktat med titel Modus faciendi collaciones et sermones; i samma codex en defekt postilla super cantica canticorum. En inkunabelupplaga af Petrus Lombardus' utläggningar öfver Pauli bref (nr 25) har äfven tillhört Stockholmsklostret. Mindre predikoutkast finnas i nr 6, 8, 9, 20.

Gifvetvis har *franciskanerlitteraturen*, som jag i denna öfversikt sparat till sist, varit rätt talrikt företrädd i Stockholms gråmunkekloster, äfven om de nu bevarade resterna icke äro så synnerligen rika på dylik litteratur. Den för detta klosters historia viktigaste handskriften är naturligtvis diariet, som hur ofullständigt det än bevarats till våra dagar, dock lämnar många högst viktiga upplysningar af såväl historisk som personhistorisk betydelse. De flesta notiser, vi äga om klosterfolket i Stockholms gråmunkekloster, härröra från detta diarium, som jämte enskilda bröders dödsdagar — tyvärr ofta utan angifvande af året — äfven innehåller anteckningar om ordens ministrar, om provinskapitlen, klostrets välgörare, diverse andra klosterangelägenheter m. m., samt viktigare historiska tilldragelser. Äfven i andra af de nedan beskrifna böckerna finnas, såsom redan framhållits, notiser af biografiskt värde. En del brefkoncept och formulär (såsom i nr 7, 9, 14) torde vara af mindre intresse för klostrets historia. Däremot förekommer i nr 27 (Inc. Havn. 1541) en intressant anteckning om en kustodialförsamling i Stockholm år 1445, hvarvid beslöts, att Stockholmsklostret på grund af den gästvänskap, det utöfvade mot resande franciskanerbröder, skulle erhålla landskapet Ångermanland till »termini», d. v. s. bröder från Stockholmskonventet skulle ensamma äga rätt att här predika och tigga, »gå i termen».

Den äldre franciskanerskolan, grundlagd af Alexander de Hales (d. 1245) och Bonaventura (d. 1274), hvilken karaktäriseras af aristoteliska

studier med fasthållande vid de augustinska lärosatserna, representeras i Stockholmslibrariet hufvudsakligen af arbeten af Bonaventura, så hans franciskanerorden angående Apologia pauperum (i nr 10), en inkunabelupplaga Köln 1486 med titel Libri et tractatus varii (nr 24), innehållande utom flera af Bonaventuras teologiska arbeten också några af hans förnämsta mystiska skrifter, såsom Itinerarium mentis in deum, Lignum vitae m. fl. Ett kompendium af första boken af Petrus Lombardus' sententier (nr 6) tillskrifves på titellappen Alexander de Hales, doctor irrefragabilis, som visserligen upprepade gånger i Paris föreläste öfver sententierna, men veterligen icke efterlämnat ett dylikt verk. Ifrågavarande redaktion är i stället ett af anonym författare gjordt utdrag af Bonaventuras sentenskommentar, ett utdrag, som förut endast varit kändt i en i Amiens befintlig handskrift. En af Bonaventuras berömdaste lärjungar var Johannes Peckham, hvilken lärde i Paris och Oxford samt slutligen blef ärkebiskop af Canterbury (d. 1292). Af hans talrika skrifter finnas här endast Officium et sermo de superbenedicta trinitate (i nr 20) och en Sententia super confessionibus (i nr 10). Enligt nyaste forskningar hör äfven Bartholomaeus Anglicus — han förflyttades år 1230 som lektor från Paris till Magdeburg — till den äldre franciskanerskolan. Han betraktas på grund af sitt arbete De proprietatibus rerum som medeltidens förste encyklopedist. Några excerpter af detta under medeltiden klassiska verk finnas i en af Stockholmshandskrifterna (nr 22).

Att äfven franciskanerna i Stockholm studerat Aristoteles framgår af nr 17—19, som bl. a. innehålla Analytica priora libri I—II cum glossa, kommentarer öfver libri I—III de anima, praedicamenta Aristotelis etc. Augustinismen hos franciskanerna representeras i Stockholmshandskrifterna af smärre traktater af Augustinus och citat från denne kyrkofader (t. ex. i nr 7, 20, 21).

Den yngre franciskanerskolan börjar med Johannes Duns Scotus (d. 1308). Scotismen fasthåller fortfarande vid den äldre skolans augustinism i stark motsättning till den genom Thomas de Aquino framkallade thomistiska riktningen, men utmärker sig dessutom för sträng vetenskaplighet och stark kriticism. Arbeten af Duns Scotus finnas i nr 18 och 19, däribland hans Quaestiones super universalia Porphyrii, vidare en skrift af hans lärjunge Franciscus de Mayronis (d. 1325 el. 1327), Passus super universalia et praedicamenta Aristotelis. Äfven senare företrädare för scotismen, verksamma under 1400-talets andra hälft, äro representerade i dessa båda codices, såsom Johannes Foxal Anglicus, hvilken kommenterade Duns Scotus' nyssnämnda verk öfver universalia Porphyrii, Bartholomaeus Bellati från Feltre med en skrift Janua Scoti samt en viss Augustinus de Ferrara

med kommentarer öfver praedicamenta Aristotelis och universalia Porphyrii. De båda handskrifterna 18 och 19 (Cod. Ups. C 627 och C 632) äro af stort intresse just för den inblick de gifva i studierna och föreläsningarna i Stockholms franciskanerkloster. De äro båda till största delen skrifna af munkar tillhörande Stockholmskonventet, C 627 af Laurentius Nicolai år 1462 under studier i franciskanerklostret i Erfurt och C 632 af Laurentius Edberni år 1470. Laurentius Nicolai (d. 1476) blef sedermera lektor i Stockholm, och det är väl antagligt, att han begagnat sig af sina i Erfurt gjorda uppteckningar för de föreläsningar, som han i denna egenskap höll. Att märka är att i båda volymerna Augustinus' de Ferrara skrift öfver Aristoteles' praedicamenta förekommer, hvilket väl tyder på att densamma användts vid undervisningen i klostret. Äfven Laurentius Edberni var lektor i Stockholmsklostret; det är troligt, att de föreläsningar han nedskrifvit i C 632 hållits vid ett främmande, säkerligen tyskt franciskanerstudium, ehuru han icke gjort någon anteckning härom. Hans på flera ställen i volymen förekommande namnteckning, alltid åtföljd af nationalitetsbeteckningen »de prouincia dacie regno gothorum» o. l., talar härför. Augustinus' de Ferrara ofvannämnda skrift föreläste just denna tid i franciskanerklostren i Görlitz och Ingolstadt enligt hvad från dessa konvent bevarade handskrifter gifva vid handen.[1]

Till den yngre franciskanerskolan hör också Johannes Marchesinus från Reggio (d. omkr. 1300), författare till en biblisk ordbok med titel Mammotrectus (nr 4), som hela medeltiden igenom var i flitigt bruk. En polemisk skrift i den inom franciskanerorden mycket omdebatterade frågan om rätten att trots fattigdomslöftet besitta ägendom finnes i nr 22, nämligen en af den engelske franciskanern Rogerus de Conway författad försvarsskrift mot ärkebiskopen af Armagh Ricardus Radulphi Fitzralph (d. omkr. 1360), hvilken angripit ordens privilegier.

En samling sentenser och påfliga bullor i biktfrågor, utfärdade för franciskanerorden de flesta vid midten af 1200-talet, finnes i nr 10 (Cod. Ups. C 249). Nr 14 (Cod. Ups. C 526) slutligen innehåller rimofficier och legender ur franciskanerbreviariet. Särskildt kunna anföras legenderna om Bonaventura och Bernardinus, om de fem franciskanermartyrerna i Marocko, officierna om spinea corona, transfiguracio domini m. fl. För utförligare detaljer hänvisar jag till den följande beskrifningen af de till våra dagar bevarade resterna af Stockholms franciskanerklosters bibliotek.

[1] Se: P. Lehmann, *Mittelalterl. Handschriften des K. B. Nationalmuseums zu München* (1916), s. 29, 31 f.

A. Handskrifter.

1. Cod. Holm. A 21.

Perg. 2 försättsbl. + 52 bl. + 1 försättsblad. 2°. 30,2 × 20,2 cm. Sec. xiv—xvi (1335—1550). Flera händer. Sverige.

Litteratur.

SRS, I (1818), s. 67 o. där citerad litteratur. Texten aftr. s. 67—82. — LINDBÆK, s. 66.

Innehåll.

Diarium et necrologium fratrum minorum Stockholmensium.

Bl. 1ᵃ börjar kalendariet med 1 jan. 2 jan. anteckn. med den äldsta handen: Obitus fratris borcardi ſenis layci anno domini m°ccc°xxxv°. *Upptill:* metra edita per fratrem kanutum johannis *(se ofvan s. 115). Kalendariet fortgår med två dagar på hvarje sida (stora rubriker i svart och rödt) till den 5 aug. (bl. 52ᵇ). Mellan bl. 20 o. 21 saknas 2 blad (18—25 mars), mellan bl. 48 och 49 saknas 1 blad (9—12 juli) och mellan bl. 52 och 53 saknas ännu ett (29 juli—1 aug.). 6 aug. ff. saknas.*

I främre pärmen två försättsblad, hvaraf det ena är fastklistradt vid pärmen. Detta innehåller med hand sec. xivᵐ: Epythafium regis magnj ladhalas.

Inc. Svecia ſuſpira ſublato principe plora
quem mortis dira nimis accelerans tulit hora

Dikten är i sin helhet aftr. hos KLEMMING, *Latinska sånger: Cantiones morales scholasticae historicae* ... (1887), s. 97—99. — Till höger om dikten med senare hand: 1270 fundata est hic domus nostra ¦ 1335 fundata est domus predicatorum. Försättsbladet 2ᵃ innehåller register för månaderna jan.—juni öfver i kalendariet anförda historiska tilldragelser, slutar 2ᵇ9. Härunder rubr.: Julius, utan text. Omedelbart härefter följer i tre spalter med Kanutus Johannis' hand hans ofvan s. 114 omnämnda dikt till ärkebiskop Jakob Ulfssons ära med tit.: Recommendacio oratoria in laudem etc., dat. den 8 okt. 1490. Slutet af dikten är skrifvet nedtill på kalendariets första sida.

I bakre pärmen är ett kasseradt blad af kalendariet för 4—7 juli fastklistradt; det innehåller nedtill en anteckning om frater Bernardinus Kempes födelse den 5 dec. 1463.

Proveniens.

Diariet har förvarats i Antiqvitetskollegiet (med gammalt signum A 21) till år 1780, då det vid kollegiets upplösning med andra handskrifter och arbeten öfverlämnades till Kungl. biblioteket. De i franciskanerklostret gjorda anteckningarna röra händelser under åren 1008—1502. Senare uppgifter från 1550 om några stockholmska rådmäns död visa kanske, att diariet en tid förvarats bland arkivalier i rådhuset.

Band.

Solida träpärmar, öfverdragna med brunrödt, slätt skinn (def. i ryggen och på sidorna). Fem delvis blottade bind. Två knäppen med originalbeslag, hvilka fästas i piggar på bakre pärmen. Kedjor ha funnits upptill på båda pärmarna.

2. **Cod. Holm. (Teol. homil.).**

Papper. 85 bl. (10^b, 12^b, 15, 17^b, 21^b, 24^b, 25, 29^b, 30, 43, 65^b, 66—67, 71—75, 81, 84^b tomma). Smal 2°. 28,6×10,2 cm. Sec. xv². Flera händer. Sverige.

Innehåll.

Homiliae latinae et svecanae.

Bl. 1^a: [ ]Edde quod debes M^t xviij karissimi confiderate pacem confiderate fecuritatem ... *19^b:* IN nomine fanctiffime et fuprabenedictiffime trinitatis patris ingeniti filii vnigeniti fpiritus fancti paracliti Amen. Kárefte fadher och bródher i herrá gudi iesv christo haffwer actadh noghet adh tala och framfóra fór idher gudi til loff... *(svensk text endast 19^b, 20^b—21^a, 85^a); expl. 85^b40:* ad huc vnam diem in purgatorio manere.

Proveniens.

På främre pärmens innersida med Kanutus Johannis hand: Liber affignatus conuentuj ftokholmensi per fratrem kanutum iohannis gardianum ftokholmensem post fratrem iohannem petri conuentualem ibidem anno dominj 1488 amen.

Enligt anteckning af G. O. Hyltén-Cavallius öfverlämnades denna handskrift till Kungl. biblioteket i aug. 1844 från Stockholms stads konsistorium.

Band.

Bandform 2. Träpärmar med brunt pressadt kalfskinn. Stämplar: 1, 2, 3. Fyra bind. Titellappen på främre pärmen och catenan öfverst på bakpärmen saknas. Ett knäppe, hvaraf beslaget bevarats.

3. **Cod. Ups. C 62.**

Papper. 111 bl. 4°. 20,7×14,2 cm. Sec. xv². Svenska. Bl. 2 hand a, 15^a—100^a hand b, 100^b—101^b hand a. Sverige.

Litteratur.

Scriptores rer. svec. medii ævi, I: 2 (1818), s. 2, nr IX. — KLEMMING, *Svenska medeltidens rim-krönikor,* del 3 (1867—68), s. 259 f. — GEETE, *Fornsvensk bibliografi* (1903), nr 49 o. 332.

Innehåll.

På försättsbladet i främre pärmen: cronica fuenorum in materna lingua fuenica richmatice etc.

Lilla rimkrönikan (end. några rader af början). — **Förenade gamla och nya rimkrönikorna (Eriks- och Karlskrönikorna) i sammandrag.** — Huru the svenske i Stockholm wordne förrådne och brände af tyskarne åhr 1389 (end. början).

Bl. 1 tomt. 2ᵃ: Jak [Erik] var fforſthe konungh i gothaland, tha bodde jnghen i ſkåne heller vettalahed for ſanth ... *slutar 2ᵇ5:* et ſynne, videcke vællandſon fadher met ena marinne. *3—14 tomma.*

KLEMMING, *Svenska medeltidens rim-krönikor,* del 1 (1865), s. 215 f.

15ᵃ: GVd fadher ok ſon ok then helge andhe | beſkerma ſwerige aff allom wandhe | Jomfrw maria gudȝ modher reen | bewara ſwerige før alth meen | ... *slutar 100ᵃ:* Ok ſa thet tydȝſka ſoldáner máre | Hade gudȝ nadh ey ſynderlige varith | Thetta førderff haden aldre vnfaryth.

KLEMMING, a. a., del 1 (1865). — Versionen i C 62 slutar med vers 9610 af Nya krönikan.

100ᵇ: In nomine patris et filij et ſpiritus ſancti amen. Iſtud conſcriptum eſt de ciuitatenſibus Suenis qui combuſti erant Stocholmis. Ueterligh wara allom them ſom thet hóra wilia hwru the ſwenſke i Stocholm wordne forrådne och brende wtan lagh och räth om helge lekamen nath ... *slutar 101ᵇ20:* Dagthingha a alla thera vegna. *102—11 tomma.*

E. BENZELIUS, *Monum. hist. vet. eccl. Sveo-Goth.* (1709), s. 62 ff. — *Scriptores rer. svec. medii ævi,* T. I: 2 (1818), s. 212 f.

Proveniens.

Nedtill bl. 15ᵃ Stockholms franciskanerklosters handmålade exlibris, en blå sköld (bomärket utsuddadt) med smultronrankor på hvardera sidan, tre röda bär i hvarje ranka.

På försättsbladet i främre pärmen: poſſeſſor huius librj ... (bortfrätt stycke) aruidi olaj Hoc eſt verum ſine dubio etc. Härunder med senare hand: poſseſsor huius libri vocatur Aruidus Olaui. På försättsbladet i bakre pärmen: Liber aruidj Olaui.

Bl. 2ᵇ: Hoo thenn bock hör ellerrer[!] ſpör Arffwedh Arffwedſonn anno [15]70.

Band.

Bandform 1. Ursprungligen rödt, nu brungult träläderband med blindstämplar 1, 2, 3, 5, 7. Märke efter catenan upptill i bakre pärmen. Titellapp med beslag har funnits på främre pärmen, nu endast stift i behåll. (Se pl. III, fig. 1.) I ryggen sitta fragment af *Missale Upsalense vetus,* hörande till samma profblad, som beskrifves under nr 17 (C 627). Då denna senare handskrift är bunden 1489, torde äfven C 62 hafva bundits samma år.

4. Cod. Ups. C 143.

Perg. 184 bl. 4°. 20×13,5 cm. Sec. XIV (1348). Bl. 2—105 hand a, 106—115ᵃ hand b, 115ᵇ—184 hand c, samtidiga. Frankrike.

Litteratur.

FANT-AURIVILLIUS, s. 9.

Innehåll.

Johannes Marchesinus: Mammotrectus super totam bibliam cum certis expositionibus. — Computus manualis.

Bl. 2ª: [Johannes Marchesinus: Mammotrectus super totam bibliam] *rubr.:* Prologus [ↄ: Epist. Hieron. ad Paulin.]. *Inc.:* FRater ambroſius etc. perferens .i. portans media correpta et ſic fero fers cum omnibus ſuis compositis . . . *4ᵇ3 rubr.:* Explicit epiſtola. Incipit prologus [in pentateuchum]. Deſiderii mei gracia . . . hoc preſagium gii idest diuinatio . . . *expl. 105ᵇ31:* . . . eciam amen .i. vere vnum latinum et vnum hebraicum . veni domine. *rödt* Explicit deo gracias. *Härefter några rader, som börja:* Omnis qui iraſcitur fratri ſuo . . .

106ª: Ad habendum ciclum ſolarem ſecundum gerlandum . . . *expl. 115ª26:* . . . Nota ter quod in quolibet die egro est vna hora egra et periculoſa ſecundum queſtiones et ſecundum totum illud reputatur falſum. Explicit compotus manualis. *rödt:* Deo gracias.

115ᵇ: [*Forts. af* Mammotrectus *innehållande:* dictionarium vocabulorum difficiliorum in antiphonis et responsoriis per annum totum, item in hymnis, de mensibus hebreorum, de festiuitatibus legalibus et de vestibus sacerdotalibus]. *Inc.:* STillabunt montes dulcedinem .i. guttando omittunt ſtillo las .i. gutto . . . *expl. 184ª30:* harabarcho .i..principi ſacerdotum. *184ᵇ tomt.*

Mammotrectus [eg. Mammotrepton] finnes tryckt i många inkunabelupplagor, se *Hain* 10551—74, *Ups.* 1004—8, *Stockh.* 693—8. I ofvanstående handskrift saknas af innehållet bl. a. traktaterna de orthographia, de accentibus, de legendis sanctorum m. fl.

Proveniens.

På försättsbladet i främre pärmen: Jſtum librum ſcribi fecit frater Jacobus magni lector ſtokholmensis ordinis minorum anno domini m°ccc°xlviij° quem aſſignat pro conuentu supradicto.

Bl. 1ª: liber reuerendorum patrum fratrum ordinis minorum ſtokholmensium.

1ᵇ: en blå sköld, bomärket synligt, men öfversuddadt.

På sista sidan en del skriföfningar, däribland några franska ord, hvilka jämte paläografiska synpunkter tala för, att denna codex blifvit skrifven i Frankrike.

Band.

Grönfärgadt slätt träläderband. Knäppen, titelskifva och catena saknas.

5. Cod. Ups. C 146.

Perg. 92 bl. (gammal paginering i—clxxxi). 8°. 17,4 × 12,7 cm. 2 sp. Sec. XIV¹. En hand. Frankrike.

Innehåll.

Concordantiae bibliae abbreviatae.

Bl. 1 tomt. 2ªª: INcipiunt concordancie biblie diſtincte per .v. libros. primus liber agit de hiis qui pertinent ad deprauationem primi hominis . cum

ſuis oppositis . cuius .iiij. ſunt partes . Prima eſt de peccato et eius effectu . ſecunda eſt de uiciis principalibus et eorum rubricis et eorum oppositis et de .v. ſenſibus . quarta*[!]* eſt de predictis uiciis coniunctim . multipliciter et eorum oppositis. *[Register:]* prima pars primi libri incipit *[rubr.]* de peccato et eius effectibus ... *6ᵇᵅ22:* hic incipit . primus liber. — *35ᵇᵅ i margen:* Liber ii^us^. — *41ᵅᵝ i margen:* Liber tercius. — *49ᵇᵝ i margen:* liber quartus. — *63ᵇᵅ i margen:* .v. Liber. — *Expl. 90ᵇᵝ6:* [ys.] xxi b propone menſam contemplare . dextera ſcriptoriſ careat grauitate doloris. *91—92 tomma.*

Proveniens.

På första tomma bladet med Kanutus Johannis hand: Liber conuentus Stokholmensis Ordinis minorum Anno dominj 1489no die ſancti mathie apostoli [24 febr.].

Band.

Slätt brunrödt träläderband. På främre pärmen stor titellapp: Concordancie biblie abbreuiate ·: med hornskifva och beslag. Catenan, som varit fäst i bakpärmen, saknas; beslagen till knäppet finnas i behåll. I pärmarna fragment af ett psalterium glossatum på pergament, sec. XIII.

6. Cod. Ups. C 167.

Perg. 132 bl. 2° min. 26,7 × 20,2 cm. 2 sp. Sec. XIV¹. En hand. Frankrike.

Litteratur.

FANT-AURIVILLIUS, s. 8.

Innehåll.

Compendium super primum librum sententiarum Petri Lombardi secundum Bonaventuram.

Bl. 1—2 tomma. 3ᵅᵅ: [Prologus]. Altiſſimuſ de terra creauit medicinam eccⁱ xxxviii. In uerbis iſtiſ expoſitiſ .iiii.^or^ cauſe ſacre ſcripture connotantur ... *8ᵇᵅ21:* D[istinctio] I. *Inc.:* Ueteriſ ac noue legis etc. ... *128ᵅᵝ28 expl.:* ... enarrando cetere lingue deficiunt . conſummatio ſermonum ipse eſt. Ei igitur qui potest omnia facere ſuperhabundanter quam petimus: aut Intelligimus ſecundum veritatem que operatur In nobis ipsi gloria in ecclesia et in christo ihesu et in omneſ generacioneſ ſeculi Seculorum Amen. Explicit liber primus ſententiarum.

Ehuru Alexander de Hales på bandets titellapp (se nedan) angifves som förf. till denna utläggning af sententierna, är det emellertid icke kändt, att han författat ett dylikt arbete. I inledningen till BONAVENTURA, *Opera omnia,* T. 1 (Quaracchi 1882), s. LXVI, nr 8, omnämnes en i Bibliothèque municipale i Amiens befintlig handskrift (se: *Catal. gén. des manuscripts des Bibliothèques publiques de France, Départements,* T. XIX, *Amiens,* nr 234), hvilken af incipit att döma sannolikt innehåller samma af anonym förf. gjorda utdrag ur Bonaventuras kommentar till första boken af Petrus Lombardus' Sententiae som Cod. Ups. C 167.

128ba: [Super epistolam b. Pauli ad Romanos XI, 3]. O Altitudo diuiciarum ſapiencie et ſciencie dei... .ro. xi cum eodem habeat reſ formari... *expl. 129bβ9:*... inueſtigandi difficultatem uel imperfeccionem. *130—132 tomma.*

Proveniens.

På de tomma bladen i början och slutet samt på försättsbladet i bakre pärmen mycket otydlig kursiv skrift med hand från 1300-talet, gjord med något kol- eller blystift. Anteckningarna äro dels på latin, dels på franska, hvilket jämte den gotiska minuskel, med hvilken själfva handskriften är skrifven, talar för fransk proveniens. Samma hand har äfven gjort en del glossor till texten.

Bl. 1a med stor kantig stil: Hunc librum aſſignat Reuerendus pater frater Kanutus Johannis ordinis minorum Quondam Cuſtos et gardianus Stokholmensis pro liberaria Conuentus ſuj natiui Stokholmensis quem emit Reualie Anno dominj 1488. Orate Deum pro eo. Denna af 5 rader bestående anteckning är omgifven af med rödt bläck dragna linjer, raderna äro likaledes understrukna med rödt.

Bl. 3a nedtill Stockholms franciskanerklosters för hand målade exlibris: blå sköld med bomärke ┼ i hvitt, omgifven af en smultronranka med tre bär på hvardera sidan. (Se fig. 1.)

Band.

Bandform 2. Träpärmar med brunt pressadt kalfskinn. Stämplar: 1, 2, 3, 4. Knäppe och catena, hvilken varit fäst upptill i bakre pärmen, saknas. Titellapp af pergament finnes, kvarhållen af metallbeslag på vänstra sidan och några stift, hornskifvan saknas. Titeln lyder: Lectura doctoris eximii fratris Alexandri de hales ſuper primum ſententiarum ordinis fratrum minorum irrefragabilisque. Härunder två röda streck.

På titellappens baksida finnes en med samma hand skrifven boktitel, som förmodligen varit afsedd för en nu förlorad handskrift i Stockholms franciskanerkloster: [E]xpoſicio et commentum paruuli loyce [i]n duplici via antiqua videlicet et noua [c]um certis notabilibus tam de ente nature quam de aliis. Härunder likaledes två röda streck.

7. Cod. Ups. C 215.

Perg. (bl. 3—6, 9—12 papper). 94 bl. (bl. 14—78 gammal paginering 68—131). 4°. 23,5 × 17,2 cm. Sec. xv. Bl. 1b—9 hand a (1474), bl. 14a—77a hand b (sec. xv1), 77b—78a hand c (sec. xvm), 78b hand a, 79a—92b hand c, 93a—94b hand d. Danmark, Tyskland.

Litteratur.

J. LINDBÆK, *De danske franciskanerklostre* (1914), s. 272, not 118.

Innehåll.

På främre pärmens titellapp: Tractatus de concepcione virginis marie per omnia ſeptem quod nullomodo erat concepta in peccato originali Incipit nec dum erant abyſſi. Item ſermones collecti et collaciones ſubtiles partim de ſanctis et de commvni ſanctorum. Item de creacione mundi et primi hominis. Item magistralis ſermo de pena anime et ipsius eterna perfectione. Item de potenti miſericordia Virginis glorioſe marie.

Kanutus Johannis: Sermo de conceptione b. virginis Mariae. — Petrus Petri: Sermones arboris. — Formulae pro ordinacione. — De primo homine. — Sermo de poena animae et eterna ejus per-

fectione. — Expositio in evangelium Johannis. Dicta secundum Augustinum.

Bl. 1^b rubr.: ſermo de concepcione virginis. *Inc.* Nec dum erant abiſſi ... O femina in milibus iuda electa ... *9^a 13 expl.:* ... et virginem benedictam elucidando. Deus ſpei repleat vos ... hic in presenti per graciam et in futuro per gloriam Amen. Scriptum Randrvſie et completum per me fratrem kanutum Johannis ordinis fratrum minorum immeritiſſimum lectorem conventus Randruſiensis Anno dominj Mcdlxxquarto die ſancti anthonij confessoris ordinis minorum die 2ª hora quasi tercia post prandium In kamera ſkithwsit. *9^b—13 tomma.*

Denna sermo, som är skrifven af Kanutus Johannis, är antagligen också författad af honom. Som förebild torde han hafva begagnat en predikan öfver samma ämne och med samma incipit, hvilken till förf. har Bernardinus de Siena och som aftryckes af PETRUS DE ALVA ET ASTORGA, *Radii solis ... veritatis pro immaculatae conceptionis mysterio* (Lovanii 1666), sp. 467—87.

14^a: [Petrus Petri: Sermones arboris, P. 3: Sermones collecti et collationes subtiles de sanctis et de communi sanctorum]. *Rubr.:* ¶ De ſancto clemente papa et De quolibet doctore vel pontifice Sermo ſubtilis. *Inc.:* Lex clemencie in lingua eius ... *76^b 11:* Bone ihesu et almiflue matri tue offero hoc mee paruitatis opuſculum graciaſ agenſ pro hiiſ que dediſti inſpiraſti ... *rad 15:* Diſcreto viro . ac valde omnipotentis dei famulo fratri R. frater petruſ petri ſalutem . vite presentiſ pariter et future . Rogas karissime Rogaſ et obnixius deportariſ ut ad laudem christi et almiflue matriſ eius propter ſimplicium fratrum releuandam pennuriam . paucoſ planoſ expositoſque ſermones componam ſtilo meo . verumque pallium breue duobus ſufficere non poteſt et ingenium rude ſe ad plana et subtilia non extendit omnino . tentabo quidem ad laudem boni ihesu et glorioſe matriſ eius . tociusque celestis curie . agendi quod ortariſ vt autem paucitati intendam ut opto miſticam illam nabe^{for} arborem conſiderare curauj quo ad .4. ſui(!) parteſ . scilicet . quo ad radicem . truncum . ramum . et fructum . licet enim 4^{or} partes ſermonum ordinem et materiam miniſtrabunt. Quoniam non intendo omneſ ſermoneſ per anni circulum proſequi . ſed quoſdam ad matrem . quoſdam ad filium . quoſdam ad ſanctoſ . quoſdam ad ſtatus pertinenteſ varioſ . atentabo exponere duce ihesu. Summe ergo karissime . in radice matrem. In trvnco prolem . jn ramiſ ſanctos . jn diuerſiſ fructibus plureſ ſtatuſ. In matre qui est radix arboriſ ſunt .vj. ... jn filio qui eſt ſtipeſ arboriſ ſunt 34. ... *[77^{aα}]:* Rami arboriſ . primus apostolorum ... ſecundus ramus martyrum ... 3us ramus confeſſorum ... 4us ramus virginum ... In diuerſiſ ſtatibus in quibus est arboriſ fructus ſunt xv ſermones ... *expl. 77^{aβ} 22:* hij ſermoneſ in ſubscripta arbore clarius apparebunt vnde intitulantur ſermoneſ arboris. *77^b:* Tabula ſuper B. *Innehållet öfver-*

struket. 78^a: Tabula ſuper E. *En mindre del af innehållet öfverstruket, resten korresponderar med den föregående texten.*

78^b: [Formulae] ad episcopos pro ordinacione recipienda. — Vel ſic pro ordinandis ſcribatur domino ordinario ad placitum, *etc.*

79^a: Notandum est aliquid de primo homine...

80^a rubr.: Incipit ſermo de pena anime et eterna eius perfeccione. *Inc.:* Salomon in canticis canticorum dicit Si ignoras te o pulchra inter mulieres etc. Ac ſi diceret ſi ignoras te ad ymaginem dei creatam... *92^b43:* ... deuſ ibi est affluencia diuiciarum influencia deliciarum confluencia honorum. Et hanc vitam nobis preſtare dignetur ſancta trinitas vnus deus Amen. Explicit ſermo de pena anime et eterna eius perfeccione qui deus eſt.

93^a rubr.: euangelium beati Johannis expoſitum. *Inc.:* In principio erat uerbum... Iſtud ewangelium vnigenitus dei filius... exponit ſic... *r. 40:* De corpore christi radicem ſecundum beatum auguſtinum... *94^a:* Auguſtinus deuſ est ſummum incommutabile bonum... *94^a51:* De uirgine maria augustinus quando de peccato agitur... *94^b25:* Septem gaudia virginis marie dulciſſime. — Verſiculuſ. Aue maria. — [Oratio de b. virgine Maria.]

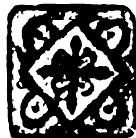
Proveniens.

1^a upptill med Kanutus Johannis egen hand: LLiber fratris kanuti Johannis ordinis fratrum minorum lectoris ſtokholmensis quem comparauit argentine. Härunder med senare hand: Cuſtodis et gardianj Stokholmensis Sacre theologie baccalarij formati aſſignatus vſvj conuentus ſtokholmensis per eundem patrem.

Bl. 1^b—9 (hand a) äro skrifna af Kanutus Johannis år 1474 (13 juni), då han var lektor i franciskanerklostret i Randers. På de båda första sidorna förekomma bladrankor och en initial N af hans hand tecknade med bläck. I slutskriften säger han sig hafva afslutat den lilla skriften om jungfru Maria aflelse i en för ett sådant ändamål rätt egendomlig lokal, »in camera skithwſit»; med detta uttryck kan möjligen en mycket bristfällig och usel klostercell hafva betecknats. Äfven formulären bl. 78^b äro skrifna, ehuru senare, af Kanutus Johannis.

Nedtill 1^b franciskanerklostrets i Stockholm exlibris: ett bär på hvardera sidan om skölden (se fig. 2).

Band.

Träpärmar med rödt pressadt skinn. En fyrkantig blindstämpel af vidstående utseende. Titellapp med en del af beslaget på främre pärmen (innehållet se ofvan). Knäppe, beslag och catena borta. Troligen tyskt band.

8. Cod. Ups. C 221.

Perg. 92 bl. (i början litet fragm. af ännu ett). 4°. 20×14,5 cm. 2 sp. Sec. XII^1. *Bl. 1—90 hand a, 91—92 hand b; samtidiga. England.*

Innehåll.

Gregorius Magnus: Cura pastoralis. — Quid eos scire et agere oporteat qui sacre ordinari volunt, *etc.*

Bl. $1^{a\alpha}$*:* [Capitu]la in pastorale gregorij. Ne uenire imperiti ad magiſterium audeant ... $1^{b\alpha}5$*:* ... ne hunc uel uita uel predicatio extollat. *Inc.* In christi nomine Incipit liber pastoralis cure Gregorij pape ad Johannem episcopum conſcriptus . prologus. Pastoraliſ cure me pondera fugere deliteſcendo noluiſſe ... $1^{b\beta}25$*:* cap. 1. Nulla arſ doceri presumitur nisi ... *Kapitelrubriker delvis öfverhoppade, fr. o. m. xlviii helt utlämnade.* $69^{a\beta}12$*:* [cap. lxv] Menſ quia ſepe dum predicatio modiſ ... $70^{b\alpha}14$ *expl.:* ... tui me meriti manus Levet.

MIGNE, LXXVII, 1—102; jfr ROSE, *Verzeichniss der latein. Handschr. der Kgl. Bibl. zu Berlin,* Bd I (1893), nr 40; Bd II: Abt. 1 (1901), nr 308.

$71^{a\alpha}$*:* Qvid eos ſcire et agere oporteat qui ſacre ordinari uolunt. Qvod omnis ſapientia a deo eſt . De grammatica . De rethorica . De dialetica . De exercitio uirtutvm e doctore inſigni . De catholica eloquentia . Qvomodo uulgus debeat doceri . De optimo dicendi modo . De triplici locutione . De exemplis in apoſtolo . Quid ſit ſapienter et eloquenter dicere . De diſcretione dogmatum . De ſpeciebus uirtutum . ſeu uiciorum . A deo poſtulare poſſibilitatem predicandi. *Inc.:* Qvaliter ad diuinum officium inſtrui oporteat ſanctiſſimum ordinem clericorum ... *expl.* $90^{b\beta}2$*:* Oremus dominum qui noſ paſtores in populo uocare uoluit . presta queſumus domine ut hoc quod humano ore dicimus in tuiſ oculiſ esse ualeamus . Per dominum nostrum . Qvi paſtorum nomina audire uolunt et paſtorum officium implere nolunt. 91^{a} *tomt.*

91^{b}*:* [Super fidem mulieris Chananææ. Matth. XV, 21—28]. Legitur hodie cum dominuſ in parteſ tyri ſecederet quod mulier chananea ad eum pro filia ſua clamabat ... Tyrus est hic mundus ... *expl.* $92^{a}27$*:* ... ſempiterna premia a domino amittant.

Proveniens.

Nederst bl. 92a, som suttit fastklistradt vid bakre pärmen: jſte paſtoraliſ est domini olaui prepositi de ſke ... (rasur) et ipse habet ſvper quartvm ... (bortfrätt af mask) de quaterniſ fratriſ jo ... (rasur).

Öfverst samma blad med Kanutus Johannis egen hand: Paſtorale gregorij quod ligari fecit frater kanutus iohannis gardianus quondam ſtokholmensis anno dominj 1489 die ſancti ſigfridi [15 febr.].

Band.

Träpärmar — högra halfvan af den främre saknas — öfverdragna med rödt slätt skinn; fem stora spikhufvuden på hvarje pärm, två upptill, två nedtill och ett på midten. Titellapp af perg. jämte en del af beslaget i öfre vänstra hörnet i behåll. Titeln med hand från 1400-talets s. h. lyder: Paſtorale beati gregorij pape. Knäppe med beslag. Catenan, som suttit upptill i främre pärmen, saknas.

9. Cod. Ups. C 233.

Perg. 52 bl. (det första sönderrifvet). 4°. 14,9 × 11 cm. Sec. XIII². Flera händer. Tyskland, Norge.

Litteratur.

O. KOLSRUD og G. REISS, *Tvo norrøne latinske kvæde med melodiar utgj. fraa Codex Upsalensis C 233 (sæc. XIII exeuntis).* Kra. 1913. (*Vid.-Selsk. Skrifter,* II, Hist.-filos. Klasse, 1912: No. 5.) — Bl. 15b—16a, 19b—20a, 20b—21a, 48b—49a, 49b—50a, 50b—51a, 52b och bakre pärmen här faksimilerade i ljustryck.

Innehåll.

Lotharius: De contemptu mundi. — Hymnus in honorem S. Magni comitis Orchadiae. — Proverbia sanctorum. — Auctoritates de diversis materiis. — Hexametra. — Carmen gratulatorium in nuptias Eyrici regis Norwagiae 1281, etc.

Bl. 1a: Incipit prologus Llotarij qui poſtea fuit papa Jnnocentius [= De contemptu mundi = MIGNE, CCXVII, sp. 701—746]. ⟨*19b23—20b urspr. tomma, med något senare hand 19b23—20a:* [Hymnus in honorem S. Magni comitis Orchadiae], *aftr. af* KOLSRUD, s. 38—41, *och 20b:* [Proverbia sanctorum], KOLSRUD, s. 55—57.⟩ *Expl. 41b12:* ſulphur et igniſ ardenſ ſeculi ſeculorum. Terreat iſte liber ſequitur quem pulchrior alter In quo felici timor exſuperatur amore. Secundus uerſus pertinet ad librum de nupciis ſpiritalibus.

41b16: Hic incipiunt autoritateſ de diuerſiſ materiis.

49a6: [Hexametra: Compendium breve theologicum, Aenigmata quatuor], KOLSRUD, s. 44—54.

50a12: [Formula litterarum ord. min. a. d. 1274], KOLSRUD, s. 57 f.

50b—51a: [Carmen gratulatorium in nuptias Eyrici regis Norwagiae a. d. 1281], KOLSRUD, s. 41—43.

51b—52b: [Sermo de poenitentia], *sec. XIV¹.*

Proveniens.

Kolsrud, a. a., s. 31 ff., förmodar, att denna codex en gång tillhört biskopen af Bergen Arne Sigurdsson (1305—14). I den förteckning på honom tillhöriga böcker, som finnes på bakre pärmen af Cod. Ups. C 564 och som Kolsrud, s. 58—70, aftrycker med kritisk granskning af den text som G. Storm förut publicerat häraf i *[Norsk] Hist. Tidsskr.,* R. 2: Bd 2 (1880), s. 186, förekommer också »lotharium de miſeria condicioniſ humane».

På ett på bakre pärmens innersida fastklistradt pergamentsblad: liber aſſignatus ... conuentuj ſtokholmensi post fratrem kanutum iohannis ſacre theologie baccalaureum cuſtodem et gardianum ſtokholmensem [med annan hand:] Quem emit gripſuoldis a fratre nicolao netteken tempore ſtudij ſui ibidem particularis ad memoriam liberarie conuentus ſtokholmensis Anno dominj 1489: — impoſitus etc.

Band.

Träpärmar med rödt opressadt skinn, nu betydligt nött. På främre pärmen upptill titellapp af pergament, hornskifvan borta. Titeln lyder: Lotarius idest Jnnocencius

de vilitate condicionis humane cum certis auctoritatibus de diuerſis extractis materiis etc., upprepadt nedtill på försättsbladet i bakre pärmen. Boken har varit fäst med två catenor, en nedtill på främre pärmen och en upptill på den bakre, hvilka båda saknas. Äfven knäppet har gått förloradt.

10. Cod. Ups. C 249.

Perg. 1 tomt + 148 blad; bl. 52—136 2 sp. 4°. 23,8 × 17 cm. Sec. XIV. Bl. 1—7ᵃ hand a, 7ᵃ—16 hand b, 20—51 hand c, 52—57ᵃ hand d, 57ᵇ—59ᵃ hand e, 59ᵇ hand f, 60—82 hand g, 84—135 hand h, 136ᵇ hand i, 138—148 hand b. Frankrike.

Innehåll.

På första tomma bladet: Speculum ecclesie Cum apologia pauperum aduerſus calumpniatores et pulcra alia opuſcula . de 7 dormientibus.

Quaestiones theologicae disputatae. — Hugo de S. Victore: Speculum de mysteriis ecclesiae. — Epistola de septem dormientibus. — Hugo de S. Caro: Speculum ecclesiae de missa. — Excerpta ex libro de anima Cassiodori Senatoris. — Seneca: De quatuor virtutibus cardinalibus. — Tractatus de virtutibus et vitiis. — Dicta quorundam philosophorum. — Sententiae et bullae pro ord. minorum super confessionibus. — Bonaventura: Apologia pauperum.

Bl. 1ᵃ: [Quaestiones nonnullae theologicae disputatae]. *Inc.:* [U]trum christum ſemper offendat qui conſciencie erronee ſe conformat ... *4ᵃ21:* [U]trum ſolum verbum incarnatum potuit ſatisfacere pro omnibus peccatis hominum ... *5ᵇ25:* [U]trum commenſuracio premii ad meritum . pene ad peccatum ſit iuſte a deo ordinata ... *expl. 16ᵇ:* ... corona et vltimum, *men fortsätter 138ᵃ. 17—19 tomma.*

20ᵃ: [Hugo de S. Victore: Speculum de mysteriis ecclesiae]. [D]E ſacramentis ecclesiaſticis vt tractarem ... *41ᵃ29:* ... verius enim inuenit domini amans quam diſputans *rödt:* Explicit ſpeculum ecclesie.

MIGNE, CLXXVII, sp. 335—380.

41ᵃ i margen rödt: notabile quodam. [N]ota quod quidam ſedent in canone miſſe quidam audiunt ſtantes ...

42ᵃ: [I]ncipit epistola de ſeptem dormientibus qui viuendo dormiuerant. Tempore illo regnabat decius imperator ... *44ᵇ2:* ... Tunc theodoſius imperator glorificans deum propter miraculum quod viderat gracia dei patris et filii ... per cuncta ſecula ſeculorum amen *rödt:* Explicit ſpeculum ecclesie vetus Incipit nouum. *De fyra första orden öfverstrukna och ersatta med:* explicit legenda vij dormiencium.

Den här föreliggande versionen af sjusofvarelegenden stämmer bäst öfverens med den text, som M. HUBER, *Textbeiträge zur Siebenschläferlegende des Mittelalters,* i: *Roman.*

Forschungen, 26 (1909), s. 469 ff., publicerat under nr II R (= Cod. lat. Monacens. 19105). Texten i Upsalahandskriften är emellertid betydligt bättre. Se också *Bibl. hag. lat.*, Suppl., ed. 2 (Brux. 1911), nr 2316 b.

44ᵇ7: [Hugo de S. Caro: Speculum ecclesiae de missa]. [D]Icit apostolus ad eph. vi Induite vos armaturam dei vt poſſint ſtare aduerſus inſidias dyaboli ... *expl. 51ᵃ24:* ... et optatur eis quies eterna Explicit ſpeculum ecclesie quem frater hugo de roma compoſuit. [N]Otandum est quod dicit pſalmista media nocte ſurgebam ... Item dicit psalmista sepcies in die ... *51ᵇ15:* ... In medio noctis deuicta morte reſurgit *rödt:* Explicit ſpeculum ecclesie nouum.

Denna utläggning öfver messan har äfven tillskrifvits, ehuru med orätt, Johannes de Peckham (se: L. WADDINGUS, *Scriptores ord. minorum*, ed. 2, Rom. 1806, s. 148). Se om denna skrift bl. a. H. HURTER, *Nomenclator*, T. 2 (1906), sp. 341 f., o. A. FRANZ, *Die Messe im deutschen Mittelalter* (1902), s. 474 f. Är som inkunabel ofta tryckt under titel *Expositio missae*, så *Hain* *8977 ff.; *Stockh.* 542 b = *Hain* 8979.

52ᵃᵃ rubr.: Liber magnj aurelij Caſſiodorj senatoris de Anima. [Excerpta.]

56ᵃᵃ: [Seneca: De quatuor virtutibus cardinalibus ɔ: Martinus Bracarensis: Formula vitae honestae]. *Inc.:* Qvatuor uirtutiſ(!) ſpecies multorum ſapiencium ſentenciis diffinite ſunt ... *expl. 57ᵃ38:* ... neque ſeueriori atrocitate diuturna graciam humane affabilitatiſ amittat.

Denna skrift är egentligen ett utdrag ur Senecas *de officiis*, gjord af ärkebiskop Martinus af Bracara, † 580, med som företal ett bref till konung Miro; se: C 250, bl. 90ᵇ—95ᵃ, där företalet är bevaradt. När detta så småningom bortföll, tillskrefs skriften på 1100-talet Seneca under titel *de copia verborum* eller *de quatuor virtutibus*. Se: M. MANITIUS, *Gesch. der lat. Literatur des Mittelalters*, T. 1 (München 1911), s. 110 f. Aftr. i *Spicilegium Liberanium* (1863), s. 564 ff., där verket oriktigt tillskrifves Anselmus Cantuariensis. Flera inkunabelupplagor finnas: *Hain* 14614 ff. *Stockh.* 974 = *Hain* 14616.

57ᵇ—58ᵃ rubr. (bladen upptill afskurna): Tractatus quidam in gloria(?) de virtutibus et vicijs. *Inc. 57ᵇᵃ:* Laudabilia quidem ſunt bona : uituperabilia autem turpia ... *expl. 59ᵃᵝ40:* Malicie autem ſunt contraria huic. Omnia autem que malicie . et conſequencia ipsi uituperabilium ſunt.

59ᵇ rubr.: Dicta quorundam philosophorum.

60ᵃᵃ: [Sententiae et bullae pro ord. min. super confessionibus]. Sententia doctorum theologie pariſiensium ſuper confeſſionibus. Uniuerſis preſentes literas inſpecturis Officium parisiense salutem in domino. Notum facimus nos anno domini .m°. cc°. lxxx°. ij°. ...

DENIFLE, *Chartularium univ. Parisiensis*, T. I (1889), s. 595 f., nr 510.

60ᵃᵝ: Sententia domini cantuariensis Episcopi ſuper eodem. Vniuerſis christifidelibus frater J[ohannes de Peckham] permiſſione diuina ſacerdos cantuariensis ſine preiudicio quod ſequitur ...

Jfr: *Registrum epistolarum fr. Johannis Peckham*, ed. by CH. T. MARTIN, Vol. III (1885), s. 878 ff. (*Chronicles and memorials of Great Britain a. Ireland*, 77.)

$61^{a\beta}15$ *rubr.:* Iſte due ſequentes questiones habeantur ex ſcripto fratris Galteri [Brugensis] domini [episcopi] pictaviensis ſuper .iiii^{or}. sententiarum. *Inc.:* Qveritur an necesse ſit confiteri proprio ſacerdoti ... $61^{b\beta}9$: Alia ſententia. Qveritur an religioſi ... poſſint ſine licentia ſacerdotiſ plebani abſoluere ſubditum eius ...

Biskop Walters af Poitiers († 1307) kommentar öfver sentenserna är ännu outgifven.

$63^{a\beta}26$: Martinus IV: Bulla (Ad fructus uberes). Datum apud vrbem ueterem 13.XII 1281. [= *Bullarium franciscanum,* T. III, 1765, s. 480, nr XVI.]

$63^{b\alpha}34$: Rubrica de confeſſionibus audiendiſ. *Inc.:* Qvi diſcrete et ſecure et fructuoſe vult exequi officium audiendi confessioneſ et abſoluendi ratione priuilegij necessarium est primo vt non ignoret quam poteſtatem virtute priuilegij habeat... $68^{a\beta}18$: Clemens IV: Bulla (Qvidam temere sentientes). Datum peruſij 20.VI 1265. [= *Bull. franc.,* T. III, 1765, s. 14, nr XIX.] ... $74^{b\beta}2$: Gregorius IX: Bulla (Quia proni sunt). Datum 6.I 1233. [= *Bull. franc.,* T. I, 1759, s. 93, nr LXXXVI, men Anagniæ 14.II] ... $74^{b\beta}29$: Innocentius IV: Bulla (Ex parte dilectorum filiorum). Datum 29.VIII 1246. [= *Bull. franc.,* ibid., s. 423, nr CXLVI, men Lugd. 23.VIII] ... $80^{a\alpha}28$: Alexander IV: Bulla (Cum olim quidam). Datum ananie .iij. ydus marcij (ɔ: maji), 13.V 1259. [= *Bull. franc.,* T. II, 1761, s. 347, nr LXXXVIII.] ... $80^{b\alpha}$: Benedictus XI: Bulla (Inter cunctas sollicitudines nostras). Datum laterani 17.II 1304. [= *Bull. franc.,* T. V, 1898, s. 11, nr 20.] ... $82^{b\beta}$: Clemens IV: Bulla (Virtute conspicuos), *endast början.* Datum Perusii 21.VII 1265. [= *Bull. franc.,* T. III, 1765, s. 19, nr XXV.] *Bl. 83 tomt.*

$84^{a\alpha}$: [Bonaventura: Apologia pauperum]. *Rubr.:* Incipit prologus in apologiam pauperum aduerſus calumpniatores. *Inc.:* Summi legislatoris inuiolabili conſtat diffinitione ſanccitum. ... $84^{a\beta}27$ *rubr.:* [Cap. 1] prime reſponſioniſ prima particula primumque capitulum in quo calumpniatoriſ intencio peruerſa detegitur . et uere condeſcenſioniſ christi ſublimiſ perfeccio declaratur. *Inc.:* Igitur libellum illum calumpnioſum ... $135^{b\alpha}32$: ... Quia aſtitit a dextriſ pauperiſ . ut ſaluam faceret a perſequentibus animam meam. Amen. *136^{a} tomt.* 136^{b}: [Pars registri ad Apologiam]. *137 tomt.*

BONAVENTURA, *Opera omnia,* T. VIII (Quaracchi 1898), s. 233—330.

138^{a} forts. från 16^{b} [Quaestiones theologicae disputatae]: bonum debitum ... *expl.* $148^{b}36$: ... per illa dicta ſatis patet ad omnia que contra iamscriptam opinionem possunt adducj.

Proveniens.

Större delen af denna handskrift torde vara skrifven i Frankrike, med säkerhet bl. 60—137. Nederst bl. 137b: Iſta ſumma conſtitit pariſius xxv ſolidis turonensibus et iiij denariis.

På försättsbladet i bakre pärmen med Kanutus Johannis egen hand: Hunc librum affignatum conuentuj ftokholmensi lligari fecit et renouari Et comparari atque reftitui ffrater kanutus Johannis ordinis minorum immeritus Gardianus Stokholmensis pro vfu liberarie ipsius anno domini 14.. (följande två siffror otydliga, den första kan vara 7 eller 9; sannolikaste läsningen är 1491).

Band.

Bandform 2. Träpärmar med brunt pressadt fårskinn. Stämplar: 1, 2, 3. Titellapp, catena (har varit fäst upptill i bakre pärmen) samt knäppe saknas.

11. Cod. Ups. C 250.

Perg. 95 bl. 4°. 22,2×15 cm. 2 sp. Sec. XII[1]. Def. i slutet. Bl. 1—4 hand a, 5—61 hand b, 62—69 hand c, 70—95 hand d; samtidiga. England.

Litteratur.

I. COLLIJN, *Ett nyfunnet ... aflatsbref från omkr. år 1484;* i: *Kyrkohist. Årsskr.,* Årg. 3 (1902), Meddel. o. aktst., s. 123—129, o. *Blad ur vår äldsta svenska boktryckerihistoria,* II; i: *Nord. boktr.-konst,* årg. 7 (1906), s. 9—16. — ELLEN JØRGENSEN, *Studier over danske middelalderlige Bogsamlinger;* i: *[Dansk] Hist. Tidsskr.,* R. 8: Bd IV (1912), s. 29 f., 37 f., 51.

Innehåll.

Hieronymus: Expositio super Ecclesiasten. — Historia undecim milium virginum in Colonia. — Cassiodorus: De virtutibus animae. Martinus Bracarensis: Formula vitae honestae. — Patricius: De tribus habitaculis.

Bl. $1^{a\alpha}$ rubr.: Incipit prologus beati jeronimi fuper expoficione ecclesiaftef. Memini me ante hoc ferme quinquennium ... *$1^{a\beta}$ inc.:* Uerba ecclesiaftef filii dauid regis iherusalem ... *$61^{a\alpha}12$ expl.:* ... fermonem fecit dominus fuper terram. Explicit liber eccleſiaſticus. Simon me fcripfit habete illum in orationibus uestris. *$61^{a\beta}$ afskrift af detta explicit af annan hand. 61^{b} tomt.*

MIGNE, XXIII: T. 3, 381—495,23.

$62^{a\alpha}$ rubr.: Incipit uita fanctarum undecim milium uirginum in colonia. *Inc.:* Regnante domino nostro ihesu christo ... *$69^{b\beta}14$:* Explicit paffio fanctarum undecim milium uirginum in colonia.

Acta sanctorum, Oct. 21, s. 157—163. Se: *Bibl. hag. lat.,* II (1900—01), nr 8430. Äfven tr. som inkunabel, t. ex. *Hain* *6621 = *Upps.* 719.

$70^{a\alpha}$ rubr.: Incipit liber aurelij caffiodori aggei *[sic!]* fenatoris de uirtutibus anime ac naturif eiusque fubstantia. *Inc.:* Cvm iam fufcepti operif optato fine gauderem ... *$90^{b\beta}14$:* ... maiestatis tue pietate fuerint fegregata. Amen.

MIGNE, LXX, 627—640,18.

$90^{b\beta}16$ rubr.: Incipit liber sancti martini [Dumiensis] episcopi [Bracarensis] qui dicitur formula uite honefte. *[Prol.]* Gloriofiffimo ac tranquilliffimo et infigni catholice fidei predito pietate. Mironi regi: martinus humilis

episcopus ... *inc.* $91^{a\beta}11$: Quattuor uirtutum ſpecieſ. multorum ſapientium ſententijſ ſunt diffinite ... $95^{aa}25$ *expl.*: ... aut deficientem contemnat ignauiam. Amen.

MIGNE, LXXII, sp. 21—28. — Se ofvan s. 140.

$95^{a\beta}$ *rubr.*: [Incipit l]iber ſancti patricii episcopi de hybernia [de tribus habitaculis]. *Inc.*: Tria sunt sub omnipotentis dei nutu habitacula ... *slutar ofullständigt* $95^{b\beta}25$: et peccatoreſ uiſio hominum damnatorum.

MIGNE, LIII, sp. 831—832,7.

Proveniens.

Bl. 1^{aa} nedtill: Iſte liber est ecclesie ſancte crvcis in caſtallo [rasur] ... (= Kastelleklostrets kyrka i Kungälf, grundlagd på ruinerna af det kastell, som Sigurd Jorsalafare anlagt till stadens skydd).

I pärmarna hafva suttit de två halfvorna af ett ituskuret aflatsbref, utfärdadt af Bartholomaeus de Camerino och tryckt i Lübeck af Bartholomaeus Ghotan 148[4] (Ink. Upps. 248). På den vänstra halfvans baksida af detta aflatsbref, som var inklistradt i bakre pärmen, finnes följande anteckning: Hunc librum emit frater kanutus johannis quondam gardianus ſtokholmensis lundis a fratre johanne kath custode lundensi item ad vsum librarie stokholmensis deputatum per eundem. Aflatsbrefvet nu uttaget och fördt till bibliotekets ettbladstryckssamling.

Om Jens Kath, gardian i Lunds franciskankloster 1472, se: J. LINDBAEK, *De danske franciskanerklostre* (1911), s. 56 ff., 191.

Band.

Bandform 2. Träpärmar med brunt pressadt fårskinn. Stämplar: 1, 2, 3, 4, 5. Titellapp med hornskifva bortfallen. Af knäppet äro endast sidobeslagen kvar. Catenan, fäst i bakre pärmens öfre kant, i behåll. Bandet afbildadt i förminskad storlek i *Nord. boktr.-konst*, Årg. 7 (1906), s. 15, och i H. SCHÜCK, *Svenska folkets historia*, Bd 1:2 (1915), s. 434. (Se äfven pl. III, fig. 2.)

12. Cod. Ups. C 252.

Perg. 252 bl. (fr. o. m. bl. 10 gammal foliering I–CCLIII*). 4°. 19,6×13,2 cm. 2 sp. Sec.* XIV. *En hand. Frankrike.*

Innehåll.

Nicolaus de Byard: Distinctiones theologicae veteris et novi testamenti.

Bl. 2^a—9^b: [Registrum operis]. 10^{aa} *rubr.*: Incipiunt diſtinctiones fratriſ nicolai de byard. *Inc.*: ABSCONDITVR MALVM A DYABOLO ſub delectacione ſicut pedica ſub folio . Job. xvj. abſcondita eſt in terra pedica eius ... *expl.* $252^{a\beta}34$: ... ad ulcionem inimicorum ſuorum Joelis ij. zelatus est dominuſ terram ſuam etc. *rödt* Expliciunt diſtinctioneſ etc. *svart* Expliciunt diſtinctiones fratriſ nicholai de byard. deo graciaſ. *[Med annan hand:]* Amen fiat fiat. 252^b *tomt.*

Se: COXE, *Cat. cod. mss. Coll. Mertonensis* (Oxon. 1852), nr LXVII[1]; id. *Coll. b. Mariae Magdalenae*, nr CXLV. — Enl. HURTER, *Nomenclator*, Ed. 2, T. IV, s. 293, är detta arbete tryckt i *Hain* 6280–81.

Proveniens.

Bl. 1b upptill: liber domus fr [bortnött af märlan till catenan, som varit fäst här] in ſtocholm.

Bl. 252b upptill: Iſte liber deputatus Ad vſuſ domus fratrum minorum in ſtokholm de cuſtodia ſwecie conſtitit xliiij ſolidis parisiensibus et viij denariis parisiensibus qui eum abſtulerit Anatema ſit Amen.

Band.

Rödt träläderband med enkla blindlinjer. På hvardera pärmen fem runda spikhufvuden. Beslag till knäppet äfven i behåll. På främre pärmen titellapp med beslag och fragment af hornskifva. Titeln lyder: Diſtinctiones magistri nicolai Biardh etc. Märke efter catenan upptill i främre pärmen. I pärmarna äro inklistrade fragment af ett antiphonarium på papper, sec. XV[1], samt däröfver rena pergamentblad, hvaraf det i bakre pärmen innehåller några handskrifna rader samt teckningar af olika bladformer.

13. Cod. Ups. C 367.

Perg. 172 bl. 4°. 19,4×14,5 cm. 2 sp. Sec. XIV[1]. En hand. Frankrike.

Innehåll.

Jacobus de Voragine: Sermones quadragesimales.

Bl. 1aa rubr.: Incipiunt ſermones quadrageſimales fratris iacobi de uaragine ordinis predicatorum. *Inc.:* Filia populi mei induere cilicio et conſpergere cinere luctum unigeniti fac tibi planctum amarum. Je .vi. [26]. Quamuis ſolempnitas quadragesimalis inſequenti dominica inchoetur ... *expl. 172a3s:* ... ad quam meritis precibus glorioſe uirginis matris ſue et beati dominici patris nostri . ipse filius dei nos perducat qui cum patre et ſpiritu ſancto per infinita ſecula regnat deus. amen. Laus tibi ſit christe quoniam liber explicit iſte. Amen.

Se: COPINGER, II: 2, nr 6523—26, 6554—55.

Proveniens.

På första försättsbladets versosida i bakre pärmen upptill med hand fr. 1300-talet: Liber fratrvm minorum domus Stokholmensis. Något längre ned: Liber fratrum Minorum domus ſtocholmensis quem compilauit frater Jacobus de voragine ordinis fratrum predicatorum. Härunder märke efter en utplånad sköld, som antagligen innehållit de stockholmska franciskanernas bomärke som t. ex. i nr 3, 4, 6 m. fl.

Band.

Träpärmar öfverdragna med slätt skinn, som ursprungligen varit rödfärgadt, men sedan öfvermålats med grön färg. I hvarje pärm två försättsblad. Märke efter catenan finnes upptill till vänster på främre pärmen. Upptill på denna rätt väl bibehållen titellapp med hornskifva (något skadad) och beslag. Titeln lyder: Quadrageſimales ſermones magistri Jacobi de Voragine ordinis predicatorum. Af knäppet finnas tvenne beslag i behåll.

14. Cod. Ups. C 526.

Papper. 50 bl. 4°. 20,3 × 14,2 cm. Sec. xv². Bl. 1—8 hand a, bl. 9—36 hand b, bl. 40—47 hand c, bl. 50 hand d. Sverige.

Litteratur.

FANT-AURIVILLIUS, s. 10.

Innehåll.

På främre pärmens titellapp: Legenda ſancti Bonauenture cardinalis Item noua hyſtoria et legenda ſancti Bernardini Jtem hyſtoria tranſfiguracionis domini Item officium miſſe de ſanctiſſima facie domini ihesu Item de natura auium cum certis annexis miraculis et notabilibus Item Speculum peccatoris de contemptu mundi per beatum Bernardinum ordinis minorum editum et modus disponendi ſe ad mortem. Nedtill på försättsbladet i främre pärmen samma innehållsförteckning af Kanutus Johannis hand med tillägg efter legenda s. Bonaventure card.: Item noua hiſtoria et legenda ſanctorum 5 fratrum.

Officia et legendae ex breviario franciscano. — Exempla ex bestiario aliisque collectionibus. — Dionysius Carthusianus: Speculum amatorum mundi. — Modus disponendi se ad mortem, etc.

[Officia et legendae ex breviario franciscano.]

1ª: Rubr. llegenda ſancti Bonauenture. *I margen:* leccio prima. *Inc.:* Bonauentura nacione tuſcus patria balneoreginus ... *expl. 3ᵇ4:* ... cuius et religione et doctrina illuſtrata et repleta eſt omnis terra Per eum qui etcª.

Är ett utdrag ur OCTAVIANUS DE MARTINIS, *Oratio;* se *Bibl. hag. lat.*, I, nr 1391 o. Suppl. 1391.

3ᵇ & 4ª öfverst rubr.: Hiſtoria ſanctorum quinque martirum ordinis nostri ſine legenda ſed habetur supra et infra duplici ſono ſed tantum vnus ſenſus et Idem in ambabus legendis. *3ᵇ6 i margen:* Hiſtoria eorundem. *Inc.* Uirtus christi iam panditur Fide ſpeque extollitur ...

Aftr. i *Analecta hymnica*, XXVIII, s. 148 ff.; de tre i detta rimofficium inlagda hymnerna Proles Francisci germinat, Pangat sanctorum merita och Victrix fides quam non vides *ibid.*, XXIII, s. 238 f.

5ᵇ rubr.: Incipit legenda quinque fratrum martirum de ordine minorum. *Inc.:* Anno dominj 1419 [ↄ: 1219] a prima conuerſione ſancti franciſci anno xiij miſit beatus franciſcus de voluntate dominj ſex fratres ... *expl. 8ᵇ17:* ... Domino diſponente ad propria remiſit. Tu autem domine.

Aftr. i *Acta sanctorum*, Jan. 16, s. 429—33; *Monumenta Portugalliae historica*, Ser. I (1856), s. 113—16.

9ª rubr.: Nota hec conſcripta ſunt per dominum petrum infans filium regis portugalie de martirio ſanctorum quinque martirum fratrum ordinis minorum. *Rubr.:* llecciones quinque ſanctorum martirum ordinis nostri. *Inc.:* Funditur interea apud marrochium ſanguis innocencium ... *expl. 10ᵇ:*

Horum itaque martirum venerandas reliquias cum predictus vir famoſus ſcilicet dominus petrus infans ſecum a marrochio deportaſſet et eorundem meritis miraculoſe liberatum per omnis hyſpanie partes divulgaſſet. 16 die menſis januarij celebrabitur ſanctorum martirum horum feſtum.

Aftr. i: K. MÜLLER, *Die Anfänge des Minoritenordens* (Freib. 1885), s. 207—10. Endast i första stycket något afvikande. Se äfven: *Bibl. hagiogr. lat.*, Suppl. ed. 2 (Brux. 1911), s. 50 f.

10ᵇ öfverst rubr.: Hyſtoria ſpinee corone dominj. *Inc. 10ᵇ5:* Gaude felix mater ecclesia ...

Jfr: *Analecta hymnica,* XLV a, s. 16 ff.

12ᵃ öfverst rubr.: De ſancto Bernardino Hiſtoria. *Inc. 12ᵃ27:* Bernardinus vir katholicus ... *13—14 tomma.*

Jfr: *Analecta hymnica,* XXV, s. 156.

15ᵃ rubr.: De Bernardino ſancto [legenda abbreviata]. *Inc.:* Apparuit gracia dei ſaluatoris nostri diebus iſtis nouiſſimis in ſeruo ſuo bernardino ...

Cfr. ANTONINUS FLORENTINUS, *Chronicon,* P. III, tit. XXIIII, cap. V.

16ᵇ öfverst rubr.: Hiſtoria tranſſiguracionis domini. *16ᵇ12 inc.:* Christus ihesus apparuit in monte tranſformatus paterna vox inſonuit tu es dilectus natus ...

19ᵇ21 rubr.: Officium miſſe de facie domini ihesv christi. *Inc.:* Salue ſancta Jhesu facies rutilans ſupra aſtra ... *21ᵃ tomt.*

21ᵇ: [Exempla ex bestiario aliisque collectionibus]. *Inc.* Panter paſcitur diuerſis venatibus et commedit dulciſſimas herbas ... *expl. 32ᵇ. 33ᵃ—36ᵇ samma text och af samma hand som 21ᵇ—26ᵃ18. 37—39 tomma.*

40ᵃ rubr.: Incipit ſpeculum peccatoris de contemptu mundi per beatum bernardinum [ɔ: Dionysium Carthusianum] Ordinis minorum confectum. *Inc.:* Uidete quomodo caute ambuletis ... Apostolus paulus conſcius conſiliorum dei ... *expl. 46ᵇ19:* ... Et in christo delectati fuerunt Sic et nos facere debemus ... Qui cum patre et ſpirituſancto viuit et regnat in ſecula ſeculorum AMEN.

Ehuru denna skrift i inkunabler och manuskript ofta tillskrifves Bernardinus Senensis, är den dock säkerligen författad af Dionysius Carthusianus. Se härom DIONYSIUS CARTHUSIANUS, *Opera omnia,* T. I (Monstrolii 1896), p. LXVI, nr 140. Se: *Hain* *2836.

47ᵃ: Sequitur alius modus diſponendi ſe ad mortem quem practicauit quidam cellita et eſt ordinis carthuſiensis. *Inc.* (E)go frater N. indignus nomine carthuſiensis Confiteor ... *expl. 47ᵇ16:* ... et firmiſſime credo etᶜ teneo AMEN. *Flera blad bortskurna, 48—49 tomma.*

50ᵃ: [Kanutus Johannis: Formula litterarum].

50ᵇ: Notandum quid importat addicio In literis confraternitatum ...

Proveniens.

På försättsbladet i främre pärmen med höga, kantiga bokstäfver, omgifvet af en fyrkantig ram: liber aſſignatus Conuentui Stokholmensi Per fratrem kanutum Johannis ſacre theologie Baccalarium formatum quondam Cuſtodem et Gardianum Stokholmensem etc. Anno dominj 1489. Därunder innehållsförteckning af Kanutus Johannis' hand.

Bl. 1^a nedtill Stockholms franciskanerklosters exlibris: smultronranka med blå sköld, bomärket utsuddadt.

Bl. 50^a brefformulär, skrifvet af Kanutus Johannis, början de: Reuerendissimo jn cristo patri etc. frater kanutus iohannis Gardianus etc. ...

Band.

Bandform 2. Träpärmar med brunt pressadt skinn, stämplar: 1, 2, 3, 4, 5. Titellapp af perg. på främre pärmen med beslag, hornskifvan borta. Catena (vid bakre pärmen) och knäppe saknas.

15. Cod. Ups. C 568.

Perg. 128 bl. 4°. 22,2×15,3 mm. 2 sp. Sec. XIV. Bl. 1—2 hand a, bl. 3 hand b, bl. 4—128 hand c. Frankrike.

Innehåll.

Casus breves super quinque libros decretalium.

1—2^b: [Fragmentum indicis alphabetici cujusdam terminos ad jus canonicum spectantes continentis, etc.]. *3^{aa}:* Queritur an ſit ponere plura principia...

4^{aa}: Bone quedam mulier nolebat lugere maritum ſuum infra annum et ſtatim nubebat... *$4^{b\alpha}27$:* Firmiter. fideſ idem eſt quod promiſſio.... *$42^{b\alpha}27$:* L. II. — *$69^{a\alpha}21$:* Incipit liber .iij.^{us} de vita et honeſtate clericorum. — *99^{aa}:* Incipit liber iiij^{us} de ſponſalibus et matrimonio. — *$109^{b\alpha}5$:* Incipit liber .v.^{us} de accuſationibus. inquiſicionibus et renunciacionibus. *$128^{a\beta}4$:* Explicit deo gracias.

Proveniens.

På försättsbladet i främre pärmen med stor kantig stil: Hunc librum ligari fecit ac diligenter renouari Reuerendus dominus pater frater kanutus johannis quondam cuſtos et gardianus ſtokholmensis pro vſu liberarie conventus ſuj antefati ſtokholmensis anno dominj 1488.

1^a nedtill under texten: sköld i blått med svart bomärke ⊹.

Band.

Bandform 2. Träpärmar, af bakpärmen saknas ena hälften, med brunt pressadt skinn. Stämplar: 1, 2, 3, 4, 5. Titellapp på frampärmen med hornskifva och beslag, detta senare något skadadt i högra hörnet. Titeln: Caſus breues ſuper decretales. Af knäppet finnes beslaget på främre pärmen kvar. Catenan, som varit fäst upptill på bakre pärmen, saknas.

16. Cod. Ups. C 589.

Perg. 311 bl. 4°. 22,2×15 mm. Sec. XIII². En hand. Frankrike.

Litteratur.

ELLEN JØRGENSEN, *Nordiske Studierejser i Middelalderen;* i: *[Dansk] Hist. Tidsskr.,* R. 8: Bd 5 (1915), s. 42, not 2.

Innehåll.

Raimundus de Pennaforte: Summa de casibus cum apparatu Guilelmi Redonensis. Libri I–IV.

2ª Prol. (texten): Quoniam ut ait Jeronimus Secunda post naufragium tabula eſt culpam ſimpliciter confiteri ... *expl. 2ᵇ15:* ... cogitans caritate fraterna corrigaſ et emendes. *(glossan):* Ait Ieronimus . de penitencia .d.i.c.ij. Secunda tabula hic dicitur baptiſmuſ uel penitencia quia ſicut nauta naue fracta ... *Inc. lib. I 2ᵇ29: Inc.* Qvoniam inter crimina ecclesiaſtica Symoniaca hereſiſ optinet primum locum ... *78ᵇ11:* [Liber II]. — *133ᵇ25:* [Liber III]. — *261ª:* [Liber IV: Summa de matrimonio]. Quoniam frequenter . in foro poenitentiali dubitaciones circa matrimonium ... *expl. 310ᵇ30 (texten):* ... poſtulanſ a lectore et que corrigenda uiderit et addenda non inuidenti animo ſed benigno corrigat et emendet. *310ᵇ40 (glossan):* ... ſed uoluntate mulieriſ facte ſunt.

Se: J. FR. V. SCHULTE, *Die Geschichte der Quellen u. Lit. des Canon. Rechts,* Bd II (Stuttg. 1877), s. 410—14; J. DIETTERLE, *Die Summae confessorum,* i: *Zeitschr. f. Kirchengesch.,* Bd XXIV (1903), s. 530—42. Guilelmus' af Rennes Apparatus behandlas ibid., s. 542—48. Af detta verk finnas talrika handskrifter, men endast få tryckta upplagor, däraf ingen inkunabelupplaga. Dietterle nämner en upplaga Rom: Joan. Tallini 1603, Quétif en Rom: Andreas Phaei 1619, etc. Företalet är aftr. i: *Monumenta ord. fratr. predicat. hist.,* T. VI: 2, s. 8—10. — GUMMERUS, *Beiträge z. Gesch. des Buss- u. Beichtwesens* (1900), s. LII.

Proveniens.

Upptill 311ª: Iſte liber deputatus ad uſuſ fratris gewolphi ordinis fratrum minorum de custodia ſwecie conſtitit lxvj ſolidis parisiensibus qui eum abſtulerit anathema ſit Amen.

1ª upptill: Iſtum librum deputauit frater Geulphus domui ſtokholmensi ordinis minorum per licenciam fratris Dauid miniſtri Dacie. Anno domini. M°. cc°. lxxx°vı°. poſt dieſ ſuos.

Härefter med annan hand, delvis utplånadt: Quem eciam fecit postmodum renouari R[euerendus pater frater] Kanutus iohannis [sacre theologie] baccalarius [ordinisque minorum] humilis quondam cuſtos et gardianus ſtokholmensis ad vſum liberarie ſtokholmensis Anno dominj 1488. O vtinam feliciter. Med något senare hand: Summa raymundi.

2ª under texten den blå skölden i franciskanerklostrets exlibris utan smultronranka; bomärket utsuddadt.

David var franciskanerprovinsen Dacias sjunde minister, vald 1285, d. omkr. 1300 och begrafd i Lunds domkyrka. Hans grafsten afbild. af LINDBÆK, s. 19; se vidare där s. 261.

Band.

Bandform 2. Träpärmar med brunt pressadt skinn. Stämplar: 1, 2, 3, 4, 5. Titellapp med beslag och hornskifva saknas liksom också knäppet och catenan, som varit fäst upptill i bakre pärmen.

17. Cod. Ups. C 604.

Perg. 92 bl. 2° min. 27,4×19,2 cm.; bl. 81—92: 24,4×18,7 cm. Bl. 33—92 i 2 sp. Sec. XIV. Bl. 1—32ª hand a—b; 32ᵇ hand c; 33ᵇ—80ª hand d—f, 81—92 hand g. England, Frankrike.

Litteratur.

FANT-AURIVILLIUS, s. 8. — C. FR. ROTHLIEB, *Beskrifning ö. Kongl. Riddarholmskyrkan* (1822), s. 20. — I. COLLIJN, *Boktryckerikonstens uppfinning och gulddålder, IV (Sverige),* s. 20 ff. (i: *Boktryckerikalendern* 1910). — I. COLLIJN, *Katalog der Inkunabeln der Kgl. Bibl. in Stockholm,* T. 2:1 (1916), s. 56, 58 ff.

Innehåll.

På främre pärmens titellapp: Textus gloſatus poſteriorum analeticorum. Item originalia in naturalem philosophiam. Item ſophiſmata etcª. Ungefär samma innehållsförteckning nedtill på innersidan af försättsbladet i främre pärmen (lägget yy i af *Breviarium Othinense* 1482, se nedan): ... originalia philosophie ſecundum alphabetum Item ſophismata in partes disputata.

Aristoteles: Analytica posteriora cum glossa. Libri I—II. — Originalia in naturalem philosophiam secundum alphabetum. — Sophismata disputata.

1ª: [Aristoteles: Analyticorum posteriorum libri I—II cum glossa]. *1ª inc. lib. I:* OMniſ doctrina et omniſ diſciplina intellectiua ex perexiſtente fit cognicione ... *expl. 21ª8:* ... a quo ſplendor quare et ipsi . c . [inest] a . per . b. *[inc. lib. II:]* (Q)veſtioneſ ſunt equaleſ numero hiiſ . quecunque uere ſcimus ... *expl. 32ª25:* ... hoc autem omne ſimiliter ſe habet ad omnem rerum(!) Explicit liber poſteriorum analethichorum.

MIGNE, LXIV, s. 711—62.

32ᵇα: vniuersale dicimus eſſe etcetera ...

33ª tomt. 33ᵇα: [Originalia in naturalem philosophiam secundum alphabetum]. *Rubr.:* abſtrahere uel. ta. *Inc.:* Abſtractum est in genere ſed concretum non et est hoc aliud ut iuſticia est in genere ſed iuſtum non. Aristotelis top. 3 ... *I alfabet. ordning t. o. m.* fallacia, *därefter 72ªβ—73ª tomma, 73ᵇα:* magis et minus *etc., 74ª—80ª endast marginalier och rubriker från vocabeln* extra *till* fleuma. *80ᵇ tomt.*

81^{aa}: [Sophismata aliqua disputata]. *Inc.:* hOMo eſt animal... *90^{aa}50:* (H)Omo eſt animal rationale ... *slutar ofullständigt 92^{b}.*

Proveniens.

På inre sidan af försättsbladet i främre pärmen med Kanutus Johannis' hand: Hunc librum ligari fecit ffrater Kanutus Johannis quondam Cuſtos et gardianus ſtokholmensis cuius ſexternos in hunc modum collectos a capſa antique liberarieque ſumptos renouari fecit ad vſum pauperum fratrum ſtudere et profitere volencium in eiſdem anno dominj 1489: —

Nedtill på första sidan franciskanerklostrets exlibris med smultronrankan (tre smultron på hvardera sidan).

Bl. 79b: Liber aſſignatus conuentuj ſtokholmensi per fratrem kanutum Johannis ſacre theologie baccalarium ordinisque minorum Cuſtodem et gardianum ſtokholmensem Inquiſitoremque, Non tamen [de två sista orden på rasur] de elemoſina ſua ſicut ſunt plures librj prefato conuentuj ſtokholmensi aſſignati per intytulacionem nominis ſuj de expreſſo modo et predictorum verbis hiſſe [med Kanutus Johannis egen hand senare tillfogadt] Sed quia iſtius libri ſexternos in hunc modum ſumptos a capſa antique liberarie renouari ac ligari fecit noue videlicet liberarie imponendos anno dominj 1489. Die ſancti Gregorij pape [12 mars] etc. Det hela omgifvet af linjer med samma bläck. (Se pl. II, fig. 2.)

Band.

Bandform 1. Träpärmar med rödt pressadt kalfskinn, mycket slitet. Stämplar: 1, 2, 3, 4, 6, 7, 8. Bakre pärmen endast delvis i behåll, renoverad. Titellapp med hornskifva och delvis bevaradt beslag på främre pärmen; här dessutom två fästen till knäppen.

I pärmarna sitta följande tryckta fragment, som varit fastklistrade vid trät, men nu lossats, dock så att de fortfarande sitta kvar i bandet på sina gamla platser:

i. Närmast trät i båda pärmarna sitta remsor af ett profblad af *Missale Upsalense vetus* (Stockholm 1484). Dessa remsor utgöra de båda yttre delarna af ett i tre delar på längden skuret blad; den mellersta delen saknas. Tillsammans äro ungefär 100 mm. af de 173, som ett blad af detta missale mäter i bredd, bevarade; upptill äro dessutom två rader bortskurna. Trycket är rödt och svart; typerna äro Johann Snells i Stockholm använda typer 2 och 4, vidare förekomma fyra lombardinitialer af alfabetet d samt några ur det mindre f. Innehållet på bladet stammar från skilda delar af Upsalamissalet: den sida, som sitter närmast trät, är en variant till det färdigtryckta missalets bl. a x^{b}, innehållande delar af officiet för dominica infra octauam nativitatis domini. Denna variant utmärker sig för mindre antal abbreviaturer än det slutliga originalet. Sidan har varit afsedd att tryckas i primaformen tillsammans med bl. a i^{a}. Af fragmentets andra sida innehåller vänstra spalten en del af officium de s. trinitate, hvilket i originalet, men i mycket afvikande sättning, finnes bl. m i^{a},^{β}14—m i^{b}^{α}7; den högra spalten börjar med fem i rödt med Snells kanontyp tryckta rader, innehållande i mycket fragmentariskt tillstånd bönen vid brödets och vinets utdelande i nattvarden, härefter följer en sequentia de s. trinitate, som i det färdigtryckta missalet återfinnes bl. 229^{b}^{β}11 ff. Delar af samma blad finnas i bandet till nr 3 (C 62).

ii. Korrekturlästa fragment af det af Johann Snell i Odense år 1482 tryckta *Breviarium Othinense,* hvaraf endast ett defekt exemplar är kändt, nu i det Kongel. Bibliotek i Köpenhamn. I främre pärmen sitta de två bladen af lägget yy i, innehållande bl. a. delar af ett Birgitta-officium, i den bakre skadade pärmen har nedre delen af lägget yy ii bevarats. Korrigeringarna äro gjorda med rödt bläck. Af det fullständiga lägget yy i hafva två sidor afbildats i min uppsats *Bidrag till Danmarks äldre tryckerihistoria*, pl. 2 (i: *Allm. sv. boktr.-fören:ns Meddel.*, årg. 11, 1906), hela lägget dessutom i en liten af Fören. f. bokhandtverk utg. minnesskrift *Det äldsta danska korrekturet* (1917).

18. Cod. Ups. C 627.

Papper. 214 bl.; mellan bl. 124 och 125 äro 6 bl. bortrifna. 4°. 21,5 × 14,5 cm. Bl. 1—78, 125—166 i 2 spalter. Sec. xv² (1462, 1464). Bl. 1—75 hand a; 76—77ª hand b (Laurentius Nicolai); 77ᵇ—78 hand c; 82—123 hand b; 124—161 hand d; 162—165 hand b; 166—187 hand e; 188—210 hand b. Tyskland.

Innehåll.

På försättsbladet i främre pärmen: exposicionem de anima. Item quibus prohibeatur ewkaristia et poſſe commvnicare(!) Item questiones ſpeciales doctoris [augustinj i margen] ſexolis anglici ordinis minorum ſuper porphirium. Item exposicionem porphirij cuiusdam doctoris duplicatam per queſtiones et paſſus.

Circa tres libros de anima Aristotelis. — De nominibus numeralibus. — Inhibitiones eucharistiae. — Johannes Duns Scotus: Quaestiones super universalia Porphyrii. — Johannes Anglicus: Expositiones quaestionum Johannis Duns Scoti super universalia Porphyrii. — Quaestiones super universalia Porphyrii. — Augustinus de Ferrara: Super librum praedicamentorum Aristotelis. — Franciscus de Mayronis: Passus super universalia et praedicamenta Aristotelis.

2ªᵅ: Öfverst: Veni ſancte ſpiritus etc. *Inc.:* CIrca primum librum de anima [Aristotelis] queritur Vtrum de anima ſit ſciencia ... *18ᵇᵅ18:* Et ſic est finis queſtionum primi libri . COnſequenter circa ſecundum librum de anima queritur primo Vtrum anima ſit ſubstancia ... *36ᵇᵅ26:* Et ſic eſt finis ſecundi libri de anima . COnsequenter circa tercium librum de anima Queritur primo Vtrum naturalis philosophus habet conſiderare de anima interna ... *expl. 75ᵇᵝ19:* Et ſic est finis illarum questionum deo gracias.

76ªᵅ: Notandum quod nomina numeralia sunt quintuplicia ...

77ᵇᵅ: Inhibiciones eukariſtie. Primo inhibetur omnibus ſimoniacis ... *78ᵇ—81 tomma.*

82ª: [Johannes Duns Scotus: Quaestiones XXXV super universalia Porphyrii]. *Inc.:* Qveritur Vtrum loyca ſit ſciencia Quod non ... *107ᵇ43:* ... Deoque hac ratione potest dici oppoſitam partem queſtionis etc. Expliciunt queſtiones reuerendi magistri iohannis ſcoti qui appellatur doctor ſubtilis . de ordine fratrum minorum et tranſſcripte per me fratrem laurencium nicolai . eiuſdem ordinis de prouincia dacie et cuſtodia ſtokholmensi tempore ſtudii mei in Erfordis . Anno dominj 1462 fferia 2ª palmarum.

Hain 6447, fol. a2—b4 = *Upps.* 508.

109^{a}: [Johannes (Foxal) Anglicus: Expositiones quaestionum Johannis Duns Scoti super universalia Porphyrii]. ***Rubr.:*** Questio prima. *Inc.:* Nota primo quod iſta proposicio Modus ſciendi non est ſciencia eſt vera formaliter loquendo ... *121^{a}29:* ... de ſano quod est equiuocum et ſanitatem quod est vniuocum . Et eſt finis iſtius tractatus . Explicit labor honorandi expositoris fexoles ordinis minorum prouincie anglie ſuper porphirium vbi eſtimauit difficultates esse ſecundum ſuum acutiſſimum ingenium expoſuit ad inſtruccionem nostram ut quidquam poſſimus capere doctrine et ſciencie illius doctoris ſubtiliſſimi ... Scriptum per me fratrem laurentium nicolai eiuſdem ordinis et prouincie dacie in conuentu erfordensi tempore ſtudij mei Anno dominj 1462 In profeſto ſancte marie magdalene hora ſeptima de ſero.

Jfr *Hain* 6447, fol. f—k8.

121^{b}—123^{b}: [Enumeratio praedicamentorum Aristotelis].

124$^{a\alpha}$: [Quaestiones super universalia Porphyrii]. ***Rubr.:*** Queſtio prima. *Inc.:* Cvm ſit necessarium griſorari(!) Qveritur vtrum vniuersale in multis ... *expl. 137$^{b\alpha}$47:* ... per ſubſtanciam quam per accidentalia et ſic patet questio. *137$^{b\beta}$:* [Registrum]. ***Rubr.:*** Questiones ſuper predicta vniuerſalia.

Förf. är troligen Augustinus de Ferrara. Jfr nedan och LEHMANNS där citerade afh., s. 29.

138$^{a\alpha}$: [Augustinus de Ferrara: Quaestiones super librum predicamentorum Aristotelis]. *Inc.:* CIrca librum predicamentorum dubitatur primo Vtrum decem predicamenta abinvicem ſunt distincta ... *165$^{a\alpha}$37:* ... et ſi non possunt reduci ſufficit tamen quod modi famoſiores dicti ſunt. Expliciunt predicamenta Auguſtini de ferraria etc^{a}. [Registrum]. ***Rubr.:*** Questiones predicamentorum.

Se: P. LEHMANN, *Mittelalterl. Handschriften des K. B. Nationalmus. zu München* (1916), s. 29. I en handskrift här, som urspr. tillhört franciskanerkonventet i Ingolstadt, kallas denne förf. »magister et doctor», »sacre theologie professor religiositatis et frater minor». I andra källor har hans namn icke anträffats. Se vidare nästa codex.

166^{a}: [Franciscus de Mayronis: Passus super universalia et praedicamenta Aristotelis]. *Öfverst:* In nomine domini amen Aſſit ad hoc inceptum ſancta maria meum. *Inc.:* Arma milicie nostre non ſunt carnalia ... *182^{a}:* Secundo occurit liber predicamentorum aristotelis In cuius exordio primus punctus eſt ... *expl. 210^{a}14:* ... que videntur extendi ultra illud predicamentum ſit laus deo patri filio ſpirituique ſancto nunc et ſemper et in ſecula ſeculorum amen. Et ſic est finis huius laudetur deus 1464. *210^{b}—213 tomma.*

Se tr. uppl. Venedig: imp. haeredum Octaviani Scoti, 1517 = *Upps.* 35^{b}: 159^{6}.

Proveniens.

Bl. 76—77ᵃ, 82—122, 162—165 äro skrifna af Laurentius Nicolai († 1476) i Erfurt 1462 under studier i därvarande franciskanerkloster; bl. 188—210 senare, år 1464, trol. af samme man, sedermera lektor i Stockholms gråmunkekloster.

1ᵃ: Hunc librum affignat Reuerendus pater frater kanutus iohannis Ordinis minorum facre theologie baccalarius formatus Necnon Cuftos et Gardianus ftokholmensis tunc temporis Conuentuj prefato stokholmensi anno domini 1484to. etc. Denna notis är omgifven af en rand med rödt bläck, äfven raderna äro understrukna med rödt. Härunder med något senare hand: De elemosina fua emptum perfonali dum repetitor erat ftokholm a Reuerendo patre fratre laurencio nicolai pie memorie quondam lectoris stokholmensis. Orate deum pro anima eius. (Se pl. II, fig. 1.)

Nedtill 1ᵇ Stockholms gråbrödraklosters exlibris af den vanligaste typen med tre smultron på hvardera sidan. Bomärket utplånadt.

Om Laurentius Nicolai läses i minoriterdiariet för VIII kal. Febr. [25 jan.]: Anno domini Mcdlxxvj°. combuftum fuit dormitorium ordinis fratrum minorum holmis in qua combuftione interierunt duo fratres facerdotes. frater magnus andree et frater laurentius nicolai.

Band.

Bandform 1. Träpärmar med rödt pressadt kalfskinn. Stämplar: 1, 2, 3, 7, 8. Knäppena (två) och catenan, som varit fäst i öfre kanten af bakre pärmen, saknas.

I pärmarna sitta fragment (ca. 70 × 195 mm.) af *Missale Upsalense vetus:* i främre pärmen fragment af bladet ki med början af påsksöndagsofficiet med stor plats lämnad för anfangen R i Resurrexi, i bakre pärmen ett stycke af blad kx med delar af officierna för feria .ii. Rogationum och in vigilia ascensionis. Arket ki—kx saknas i det af Klemming rekonstruerade exemplaret af Missale Upsalense i Kungl. biblioteket. De båda fragmenten spela en viktig roll vid dateringen af missalet och bestämmandet af detsammas tryckort.

19. Cod. Ups. C 632.

Papper. 115 bl. 4°. 21 × 15,2 cm. Sec. xv². Bl. 2—73 hand a, bl. 79—114 hand b. Sverige.

Innehåll.

På en titellapp af perg. på främre pärmen: Notabilia circa loicam. Item tractatulus loice fubtilis doctoris fcoti ordinis minorum quem extraxit frater Bartholomeus feltrenfis facre theologie doctor eciam eiusdem ordinis minorum continens fummam porphirii et ariftotilis et intitulatur Janua Scoti. Item idem Bartholomeus fuper libros aristotelis in via Scoti predicamentorum. — På första tomma sidan: Janua fcoti in loycam etc.

Annotationes variae ad logicam. — Bartholomaeus Bellati Feltrensis: Janua Scoti. — Augustinus de Ferrara: Super librum praedicamentorum Aristotelis.

Bl. 1 tomt. 2ᵃ—5ᵇ, 9ᵇ: [Annotationes variae ad logicam per Laurencium Edberni scriptae]. *Bl. 6ᵃ—9ᵃ tomma.*

10ᵃ: [Bartholomaeus Bellati Feltrensis: Janua Scoti]. *Upptill:* Jhesus marie filius nobis efto propicius. *Inc.:* Queritur ex doctrina, et ex difciplina fit ex preexistente cognicione et[!] impossibile est ignorantis ter-

minos cognoſcere principia conclusionis. Ideo ad viam ſev diſciplinam doctoris ſubtilis perfecte habendam Opus est prius cognoſcere terminos ... quibus vtitur ſcola eiusdem. Sex igitur tractatibus hoc opuſculum diſtinguemus. Primus namque omnia declarata a porphirio et ab aristotele ſummatim continebit. 2us materiam ſupposicionum declarabitur. 3us vero locos . et modos arguendi disputabit. In 4° agetur de exponibilibus. In 5° Regulas obligacionum recitabit[!]. Sextus vero et vltimus fallaciarum regulas explicabit. Ad euidenciam ergo Primi tractatus ... *34a36, rödt:* Poſſidet hunc librum frater laurencius edberni ordinis fratrum minorum de prouincia dacie Regno gothorum Cuſtodia Et conuentu ſtokholmenſi. Scriptus per manus eiusdem, compositus et pronunciatus per eximium doctorem bartholomeum feltrenſem virum vtique ſciencia et moribus preclariſſimum Ordinis fratrum minorum ſancti franciſci Cui ſui laboris meritum ſempiternum ſit gaudium. *34b:* Conuerſio est maxime necessaria apud logycum vt iuris facta reducantur ad perfecta ... *41b, 42b—43a tomma* [»hic non est defectus ſed negligencia»]. *Expl. tractatus primus 44b38:* ... Finis huius tractatuli logice videlicet ſcoti quem edidit venerandus pater et doctor egregius frater bartholomeus feltrenſis ſacra pagina ervditissimus ad vſum pauperum ſtudere volencium Qui est tamquam janua aperta ingredi volencium ad doctrinam doctoris ſubtilis johannis ſcoti capeſcendam. Prefatus vero tractatulus ſummatim preclariſſimorum logycorum porphirii et aristotelis declarata continebit prout in principio clare patet intuenti perſeuerando infinem et patebit. Scriptus namque per pauperem ſtudentem fratrem laurencium edberni ordinis fratrum cordiferorum tytuli ſancti franciſci de prouincia dacie Regno gothorum. Cuſtodia et conuentu ſtokholmensi vltima die decembris videlicet in vigilia octaue natiuitatis christi anno domini mcdlxx°. per manus non per pedes. Et pro fato ſcriptore vna cum doctore deum fideliter exorate et deuote. Qui hunc furetur anathema ſit. — *45a i margen:* Incipit tractatus 2us *(rödt)* de materia ſupposicionum. — *53b5:* ... *(rödt)* Incipit tractatus 3us de consequenciis. — *60a i margen (rödt):* Tractatus 4us de exponibilibus. — *65a46 (rödt):* Hic feliciter tractatus 5us incipit. — *67b13:* ... *(rödt)* Tractatus 7mus [ɔ: 6us] hic incipit ... *slutar ofullst. 73b i kap. 5. 74—78 tomma.*

Om Bartholomaeus Bellati från Feltre († 1479) vet man blott, att han varit sacrae paginae doctor och regens för minoriterna i Bologna samt utgifvit »I. I lecturae parisiensis sive Reportatorum Scoti super libros sententiarum Petri Lombardi» i en i Bologna år 1478 tryckt upplaga af stor sällsynthet (Hain *6425). Se: HURTER, *Nomenclator*, ed. 3, T. II (1906), s. 993 f.

79a: [Augustinus de Ferrara: Super librum praedicamentorum Aristotelis]. *Inc.:* (C)Irca librum predicamentorum dubitatur primo : Vtrum x

ſunt predicamenta inuicem diſtincta ... *expl. 114ᵇ i kap.* Motus, *något def. 115 tomt.*

Samma skrift finnes fullständig i Cod. Ups. C 627 (nr 18 här ofvan), bl. 138ª—164ᵇ, med i colophon titeln »praedicamenta Augustini de Ferraria». Bartholomaeus Bellati angifves oriktigt på titellappen till föreliggande handskrift såsom förf. till äfven denna skrift. Utskrifningen i C 632 är senare än den i C 627, som delvis är skrifven af lektorn i Stockholmsklostret Laurentius Nicolai. Troligen har denna skrift förelästs i Stockholms gråmunkekloster.

Proveniens.

Nedtill bl. 2ª namnklotter: frater laurencius edberni de prouincia dacie Cuſtodia dominus laurencius.

Bl. 9ª nedtill med rödt bläck: Frater laurencius de prouincia dacie Regno Gothorum Cuſtodia et Conuentu ſtokholmensi.

Se vidare ofvan aftryckta slutskrifter bl. 34ª och 44ᵇ.

Längst nedtill bl. 56ᵇ i en kartusch: finis huius ſexterni die 6 marcii videlicet ſancti mathie apostoli hora .23. per fratrem Laurencium edberni de prouincia dacie Regno gothorum Cuſtodia et conuentu ſtokholmensi.

Bl. 1ᵇ nedtill franciskanerklostrets handmålade exlibris: fyra smultron på hvar sida om den blå skölden med fullt tydligt bomärke i svart.

Band.

Träpärmar öfverdragna med brunt pressadt fårskinn. Bandtyp 2, stämplar 1, 2, 3, 4, 5. Titellapp af perg. på främre pärmen, fasthållen af stift; endast upptill i högra hörnet en obetydlig rest af beslaget och hornskifvan. Knäppet saknas, af catenan i bakre pärmen är den stora märlan bevarad. Delar af ett ituskuret blad af en latinsk bibel, tryckt i Nürnberg af Anton Koberger, äro inklistrade i pärmarna.

20. Cod. Ups. C 636.

Perg. o. papper. 85 bl., bl. 35—52, 57—62 i 2 spalter. 4°. 20,2×14,4 cm. Bl. 1—19ª hand a; 19ª hand b; 20—27 hand c; 29ᵇ—32 hand b; 35—41 hand d; 44—52 hand e; 53ᵇ—55 hand f; 57—62ª hand g; 62ᵇ—66 hand h; 67—74 hand i; 75—77 hand j; 78—85 hand k. Sec. XIV–XV *[Sverige], bl. 67 ff. sec.* XIV *[Frankrike].*

Innehåll.

På försättsbladet i främre pärmen: Canon prenoſticacionum et practica euentuum. Item practica aurei numeri videlicet Mar ge or. Item Speculum ſacerdotale. Item ſpeculum mundicicie(!). Item virtutes xlvj miſſarum dicendarum. Item ſenſus ſacre ſcripture excuſabilis per figuras grammaticales. Item noue conſtitutiones domini gregorij decimj. Item hyſtoria et legenda noua ſuper benedicte trinitatis.

Pronosticationes et practicae. — Hermannus de Schildicz: Speculum sacerdotum. — Matthaeus de Cracovia: Speculum munditiae. — 46 Missae pro animabus in purgatorio. — Sensus sacrae scripturae per figuras grammaticales. — Excerpta ex revela-

tionibus S. Birgittae. — Constitutiones Gregorii X in generali concilio Lugdunensi II sancitae. — Johannes de Peckham: Officium et sermo de superbenedicta trinitate. — Augustinus: In evangelium Johannis tractatus XCIIus.

Bl. 1b: [Liber prenosticationum et practica eventuum]. *1b—4a:* [rotula ad inveniendum dominum cujuslibet horae hebdomadis; tabulae]. *4b—18a:* [28 metra]. *Inc. 4b:* Tuum indumentum tibi durabit tempore longo... *nedtill på sidan:* Almachene .j. *18b rubr.:* Incipit prologus et canon libri pronoſticacionum. *Inc.:* Cum omne quod experitur ſit expetendum uel propter ſe uel propter alios uel propter utrumque ... Unde ego alkardianus ſolo nomine inter philosophos computatus vtilitati communi inſeruiens eorum vnicuique ad velle ſuum ſtudui complacere aſtronomiam enim propter ſe uel vtrumque deſiderantibus et querentibus . ſunt quedam a me compoſita per que poſſunt cognoſcere : Primo diſposiciones ſuperiorum ſignorum et curſum omnium planetarum : 2° et diſposiciones ſupradictorum et operaciones per quas futura predicare valebat ex quo non modica acquiritur gloria et dignitas ſecularis ... *19a19:* veriſſimo iudicio iudicando etc. deo graciaſ Amen. Explicit liber prenoſticacionum et practica euentuum. *Härefter med annan hand:* Canon magistri nicolai lundensis. — Canon philosophorum. *19b tomt.*

20a: [Alia practica]. *En rad siffror, därunder alfabetet.* Qvicumque vult ſcire aſcenſum vel deſcenſum alicuius hominis vel quo ſigno ſit natus ſit(!) quilibet homo vel ſub quo ſigno debet mori vel ſub quo ſigno debet habere fortunam ... Iſta autem ſcientia approbata est per omnes aſtronomos et magistros pariſienses .... Sciendum etiam quod iſta 12 ſigna circuiunt et regnant per totum annum et quemlibet menſem ita quod aliquod ſignorum per duos dies aliquod per triduum ſicut in tabulis petri optimj aſtronomj continetur .... *expl. 26a19:* in ſeptentrione et sic finis. *Härefter:* Ad ſompnum inducendum . lege .7. pater noster et .7. aue maria ...

26b: Incipit practica magistrj allexandrj ſeu argumentorum pagina... *27a:* [Sphaera] Diuiſio vite et mortis. *Därunder:* Spera apulej platonitj... *27b:* [Alia sphaera astrologica]. *28—29a tomma.*

29b: [Quaestiones indulgentiales, etc.]. *30 tomt.*

31a: [Practica aurei numeri Mar ge or]. *Inc.:* [Versus memoriales]. Iſte verſus deſeruit gradibus et non ſignis . Ponatur tred (13) Jn primo membro digitj Jn quo cadit ſillaba diej vel ferialis de quo queris et viſe (26) Jn 2°, et ſic de aliis, et omnes iſte ſillabe, mar, ge, or etc. debent ponj jn prima junctura indicis ... *expl. 32a24:* ... et tunc ſubtrahendum est vt dictum est finis ... 1477 radix gradium(!) 6 ſignorum 27. *32b—34 tomma.*

35ª: [Hermannus de Schildicz: Speculum sacerdotum]. *Upptill öfver båda kolumnerna:* Aſſit principio ſancta Maria Maria Meo. *Kol. 1:* Incipit ſpeculum ſacerdotum compilatum a fratre hermanno in almania dicto de ſkillis ſacre theologie confeſſoris ordinis fratrum heremitarum ſancti auguſtini. Incipit prologus ... *inc. 35ᵇᵃ22:* Prima pars [speculi] ſacerdotum representat ſpeculanda circa baptismum ... *slutar ofullst. 41ᵇᵃ7:* ... tutum eſt quod talem intencionem abſoluat. *42 – 43 tomma.*

Jfr *Hain* 14516—23. — GUMMERUS, *Beiträge z. Gesch. des Buss- u. Beichtwesens in der schwed. Kirche des Mittelalters* (1900), s. XLVIII.

44ªª: [Matthaeus de Cracovia: Speculum mundiciae]. *Prol.:* Qvia ianua et fundamentum virtutum orationis omnis et gracie ac ſpiritualis conſolacionis inicium eſt conſciencie puritas et cordis mundicia ... *inc. rad 13:* Notandum est ergo quod confeſſio debet esse pura ... *expl. 52ᵃᵃ:* ... cum apparuerit gloria tua. Amen. Explicit ſpeculum mundicie. Deo gracias. *52ᵇ—53ª tomma.*

Se: COXE, *Catal. codd. mss. Bibl. Canonicianæ* (Oxon. 1854), Misc. 311: 3. — Denna skrift är äfven känd under tit. *De modo confitendi et de puritate conscientiae,* ofta tryckt bland arbeten af Thomas de Aquino och Bonaventura och därför tillskrifven någon af dem. Förf. är dock Matthaeus de Cracovia, biskop af Worms († 1410). Se: BONAVENTURA, *Opera omnia,* T. VIII (Quaracchi 1898), p. CXI, nr 12. — GUMMERUS, *Beiträge z. Gesch. des Buss- u. Beichtwesens* (1900), s. LVII.

53ᵇ: [46 Missae pro animabus in purgatorio]. Nota quod iſte quadringente ſex miſſe infraſcripte ſunt ſcelebrande pro anima alicuius amici in purgatorio existentis ... *55ª4 rubr.:* ſequitur notabile pulcrum. Theſſa meſſor áru the ſom then helgha ande gyuid haffwer enom godhom herrom ſancto gregorio pawa ok ſancto bonefacio for arma ſyela ſkuld . thom til afflöus aff ſkárſeld ... *55ᵇ—56 tomma.*

En serie af 45 dylika gregorianska och bonifaciska messor anföres af A. FRANZ, *Die Messe im deutschen Mittelalter* (1902), s. 250: »subsequentes misse reuelate sunt pape Gregorio et Bonifacio pro animabus in purgatorio ardentibus, etc.».

57ªª: [Sensus sacrae scripturae per figuras grammaticales]. Primo de quadrvplici ſacreſcripture expoſicione 2° de necessaria deſcripcione 3° ſecundum ordinem alphabeti de clauſularum declaracione. *Sista kapitlet afbrytes 62ª³ redan vid* Beatus es ſimon bariona.

62ᵇ: [Revelationes S. Birgittae, lib. VI: cap. 9, 13, 37]. *Incip.* VI: 9: Ille preſbiter pro quo tu oras eſt quasi forceps ... *63ᵇ rubr.:* ſextus liber reuelacionum birgitte. *Rad 4* [lib. VI: 13]: Loquitur filius ad ſponſam tu debes habere tria ... *64 tomt. 65ª: än en gång kap. 13 och med samma hand. 65ᵇ:* Quidam ſacerdos vocatus ad quandam mulierem infirmam ... *66ª* [lib. VI: 37]: Maria loquebatur quatuor genera hominum ſunt qui me ſalutant ... *rad 21*

[versus]: regnum celorum rapit alter comparat alter... *66^b: ritningar o. skriföfningar.*

För Birgitta-texten se: *Hain* *3204.

67^a rubr.: Incipiunt noue conſtitutioneſ dominj Gregorii X^i in generali concilio Lugdunensi [II] sancitae. *Inc.:* Gregorius Episcopus ſeruus ſeruorum dei. Vniuerſis christi fidelibus preſentes litteras inſpecturis ſalutem et apostolicam benediccionem. Infraſcriptas conſtitutiones nuper in generali concilio Lugdunensi et poſt ſuper certis articulis duximus promulgandas . quibus uniuerſis uti uolumus et mandamus in iudiciis et in ſcolis ipsaſque ſub ſuis titulis inſeri prout exprimitur ſuper eis ... *afbrytes 74^b30 i början af kapitlet XXII:* Gregorius et cetera de rebus ecclesie non alienandis.

Conciliorum collectio, T. XIV, 1731, sp. 520—533; MANSI, T. 24 (1780), sp. 81—95.

75^a: [Johannes de Peckham: Officium et sermo de superbenedicta trinitate]. SEdenti ſuper ſolium congratulans triſagium ſeraphici clamoris ... *78^a (i högra margen:* lectio prima): Ingenuitas fidei christiane terrene ... *84^a20:* ... cui ſit honor uirtus et imperium in ſecula ſeculorum amen. *Nederst på sidan, rödt:* Explicit ſermo fratris Johannis pexen de ſancta trinitate.

För rimofficiet se: FRANC. TITELMANNUS, *Liber de sacrosancta et superbenedicta trinitate.* Antuerpiæ 1530. Äfven aftr. i *Anal. hymn.*, Bd V (1889), s. 19—22. Lektierna bl. a. tryckta i *De summa trinitate et fide catholica,* London: R. Pynson, 1510, samt i breviarier. Se: *Brit. soc. of franciscan studies,* II (1910), s. 4.

84^a21: [Augustinus: In Joannis evangelium tractatus XCII^us]. Secundum Johannem. In illo tempore dixit ihesus diſcipulis ſuis. Cum uenerit paraclitus ... *84^b2 rubr.:* ſancti augustini. *Inc.:* Dominus ihesus in ſermone quem locutus eſt... *expl. 85^a23:* ... vt eos faciat in me credere non videntes. *85^b tomt.*

MIGNE, T. XXXV, sp. 1862-63.

Proveniens.

Större delen af denna handskrift är skrifven i Sverige. Den innehåller bl. a. utdrag ur Birgittas revelationer samt, bl. 55^a, ett stycke på fsv. Bl. 66^b finnes en ägareanteckning: poſſeſſor libri vocatur enarus iohannis.

1^a: liber aſſignatus conuentuj ſtokholmensi per fratrem kanutum iohannis ſacre theologie baccalarium ordinisque minorum Cuſtodem et gardianum ſtokholmensem Inquiſitoremque etc.

Härunder med Kanutus Johannis egen hand: Quem optinvit post mortem Venerabilis in christo patris et dominj dominj Birgeri episcopi Aroſiensis pie memorie A matre ſua nobili deoque deuota matrona margareta nomine Pro quorum animabus exorare deum velitis pro vſu liberarie conuentus Stokholmensis Anno dominj 1489.

Biskopen i Västerås Birger Magnusson (1462-63) har således varit ägare af denna codex.

Nederst bl. 2^a Stockholms franciskanerklosters exlibris; tre smultron på hvardera sidan.

Band.

Träpärmar med rödt slätt skinn. Ett knäppe med bokstafven l graverad på beslaget. Titellapp på främre pärmen omgifven af beslag, hornskifvan däremot bortfallen. Titeln till största delen oläslig, men synes identisk med den ofvan från försättsbladet aftryckta. Catenan saknas, men densammas märla kvarsitter öfverst å främre pärmen. I pärmarna inklistrade fragment af äldre teologiska handskrifter.

21. Cod. Ups. C 645.

Perg. 212 bl. 8°. 17,5×12,5 cm. Bl. 32—33, 58—212 i 2 spalter. Med undant. af bl. 32—33 skrifven med en och samma hand; ytterst liten och fin skrift med ända till öfver 70 rader på sidan. Paginerad: 1—70 Q, 1—18 R, 1—99 s *(fr. o. m.* 71 s *spaltpagina),* 1—100 t, 1—106 v, 1—100 x, 1—100 y, 1—121 z. *Sec.* XIV. *Frankrike.*

Innehåll.

Qj°
Bl. 1b: Iſta continentur in hoc libro primo auctoritates pulcre, de deo,
Qj° Qiij Qiiij
de christo, de euchariſtia, de ſancta crvce, de sancta maria rotunda ibidem,
Qvi Qxlvij
ſecundo excerpta de moralibus gregorij super iob, Tercio flores auguſtini,
Qlvij Qlxj
iiij° quoddam principium theologie, v° modus faciendi collaciones et ſer-
Qlxiiii
mones, vj° cyprianus de xij abuſionibus mundi, vij° liber auguſtini de vita
Qlxix
christiana, viij° poſtille ſuper cantica canticorum a ſecundo capitulo vſque
Rprimo Rxix .s. primo
ad medium ſexti incluſiue, nono quedam tabula libri, decimo ſumma viciorum
.y.xxvij
et virtutum.

Auctoritates pulchrae. — Excerpta de moralibus Gregorii Magni. — Flores Augustini. — Modus faciendi collationes et sermones. — Pseudo-Cyprianus: De duodecim abusivis saeculi. — Augustinus(?): De vita christiana. — Postilla super cantica canticorum. — Guilelmus Peraldus: Summa de vitiis et virtutibus.

Bl. 1a: [Index rerum alphabeticus]. *1b:* [Index codicis] *se ofvan.*

2a: [Auctoritates pulchrae: De deo]. *Inc.:* Gregorius in moralibus. deus ipse manet intra omnia ipse extra omnia... *2a46:* De christo... *3a47:* De Ewchariſtia... *3b11:* De Cruce... *3b39:* De ſancta maria.

4b33: INciPiunt excerpta De moralibus Gregorii ſuper librum iob. De libro primo. Erubeſce ſidon... *expl. 25a38:* ... ante eterni iudiciſ oculoſ operibus exhibendo oſtendit.

25a38: Incipiunt floreſ auguſtini. Auguſtinuſ in libro confessionum. inicium bonorum operum est confessio operum malorum... *expl. 29b46:* ... ſic aperietur. ſic inuenietur. te preſtante qui viuiſ et regnaſ deus in ſecula ſeculorum amen. Explicit Liber Florum Auguſtini.

30ᵃ: [Super epistolam b. Pauli ad Romanos XII: 3.] O altitudo diuiciarum ſapiencie etc. Ro. XII hac exclamacione vſus fuit apostoluſ ... *expl. 31ᵃ53:* ... dignitateſ et proprietateſ ſacre ſcripture. Explicit. *31ᵇ tomt.*

32ᵃᵅ: [Modus faciendi collaciones et sermones]. *Inc.:* Uerba ſacri eloquii comparantur agro fructificanti ... *33ᵇᵝ19:* ... per quem ſol iuſticie ad noſ deſcendit.

33ᵇᵝ20: Incipiunt dicta ſancti cipriani martyris de XII. abuſionibus mundi. Primus abuſioniſ graduſ est ſi ſine boniſ operibus ſapienſ et predicator fuerit ... *36ᵃ32:* ... ne ſine nobis christus incipiat esse in futuro. Explicit.

MIGNE, IV, sp. 869—882. — S. HELLMANN, *Pseudo-Cyprianus de XII abusivis saeculi* (Lpz. 1909).

36ᵃ33: Incipit Liber beati auguſtini episcopi de vita *[detta ord öfver rasur]* christiana. Cvltoreſ dei militeſ christi ... *36ᵇ61:* ... Amen. Explicit auguſtinus de vita *[på rasur]* christiana ... Deus miſereatur eius qui ſcripſit amen. *[Är icke Augustinus' skrift med denna titel.]*

37ᵃ: [Postilla super cantica canticorum, cap. 2, vers. 3 — cap. 6, vers. 4.] Sicut malus inter ligna ſiluarum ... *45ᵇ48:* et ad creaturam haſ flectit.

46—47ᵃ: [Index rerum alphabeticus]. *47ᵇ tomt.*

48ᵃ: [Peraldus: Summa vitiorum]. *Inc.* Dicturi de ſinguliſ viciiſ incipiemus a vicio gule ... *159ᵇᵅ44:* ... tacuiſſe uero nunquam. Explicit ſumma viciorum. *160—161 tomma.* *162ᵃᵅ:* [Peraldus: Summa virtutum]. *Inc.* Si ſeparaueriſ precioſum a vili ... *212ᵃᵅ53: [slutar med De temperancia, cap. 15]:* ... fortitudo eius in lumbis eius. *212ᵇ tomt.*

Hain 12383—92.

Proveniens.

Bl. 212ᵃ,ᵝ med Kanutus Johannis hand: Hunc librum ligari et renouari fecit frater kanutus johannis quondam cuſtos et Gardianus Stokholmensis pro liberaria conventus ibidem anno domini 1488.

Band.

Bandform 2. Träpärmar med brunt pressadt skinn. Stämplar: 1, 2, 3, 5. Hjärtstämpeln en gång tryckt på dubbelörnen. Hornskifva med titellapp, knäppe och catena saknas, endast denna senares fot upptill på bakre pärmen finnes kvar.

22. Cod. Ups. C 654.

Papper. 109 bl. 4°. 20,4 × 14,6 cm. Bl. 1—67 hand a, bl. 68—69 hand b, bl. 70—75 hand a, bl. 77—88 hand c, bl. 89—99 hand d, bl. 100—106 hand e (alla samtidiga). Sec. XV [ca. 1445]. Sverige.

Litteratur.

FANT-AURIVILLIUS, s. 9. — COLLIJN, *Tvänne korrekturlästa blad af Vita Katherinae;* i: *Samlaren,* 1903, s. 141 ff. — *Nord. boktr.-konst,* 1911, s. 242.

Innehåll.

På frampärmens titellapp (skadad i öfre högra hörnet): Tabula ad inueniendum ſolis et [lune coniunctionem]. Tractatus magistri rothgeri kwnuensis [ordinis minorum] miniſtri quondam anglie contra libellum archma[cani archiepiscopi] ordinum mendicantium perſecutoris de conf[eſſionibus] et quod fratres libere audire valeant confeſſi[ones] quarumcumque perſonarum . Item acceſſus ad informacionem pro addiſcione iuris canonici . Item tractatus ſuper ſummam loice etceteris notabilibus loyce vtilibus . Item termini naturales . Item termini theologicales . Item compendium veteris teſtamenti . Item de complexionibus Elementorum . Item de virtutibus Signorum Et quando debeant Euitari etc^a.

Tabulae astronomicae cum canonibus. — Rogerus de Conway: Contra libellum Archmacani. — Tituli decretalium. — Super decretum. — Summula brevis logicae. — Notabilia logicae. — Termini naturales. — Termini theologicales. — Compendium veteris testamenti. — Bartholomaeus Anglicus: De proprietatibus rerum, excerpta. — De virtutibus signorum et practica. — Exorzismi contra furtum, febres etc.

Bl. 2^a: [Tabulae ad inueniendum solis et lunae conjunctionem]. Sunt autem in presenti tabula vndecim aduertenda ſcilicet Ciclus ſolaris , littera dominicalis , annus biſextilis , Aureus numerus , Interuallum , Concurrentes , Ciclus magnus , Situacio , Hore anni , Minuta anni , Et emboliſmus ... *rad 31:* ... et sic finitur canon huius tabule Sequitur tabula. *2^b—3^b:* [Tabula pro annis 1445—1500]. *4^a:* tabula menſium lunarium , cum diebus , horis , et minutis. *Efter denna tabell canon:* Ad inueniendum ſolis et lune coniunctionem per tabulas hic poſitas respice ... *4^a17 rödt:* Sequitur tabula punctualis de medio motu ſolis. *4^b:* [Canon hujus tabulae]. *4^b6 rödt:* Tabula ad inueniendum locum ſub gradu ſigni in qualibet hora [cum canone].

5^a6: [Definitiones , versus memoriales , canones diversi, etc.]. *Rödt:* Coniunctio est quando ſol et luna ſunt ſub eadem parte zodiaci ... ℂ Nota vbi ponitur aureus numerus in kalendario ecclesie ibi non est preſcise incenſio , ſed anno dominj 1444 fefellit in quinque diebus et 13 horis preſcise ... *6^a7:* Ad inueniendum locum ſolis in quo gradu et ſigno ſit in quocunque die ... *6^b tomt.*

7^a: [Rogerus de Conway: Contra Armachanum]. Confeſſio et pulcritudo in conſpectu eius ... ⟨*Bl. 23—25 tomma.*⟩ *31^b22:* ... ab omni iudiciorum lumine repellatis precludendo aditum sibi et aliis ſimilia perpetrandj. Expliciunt dicta fratris rotgeri kunwensis miniſtri anglie et doctoris ordinis minorum contra libellum archmacani arciepiscopi ordinum mendicancium perſecutoris.

GOLDAST, *Monarchia,* T. II, p. 1410—40. — Äfven tr. i *Hain* *13675.

$31^{b}26$: [Tituli quinque librorum decretalium cum abbreviaturis].

33^{a}: [Super tres libros decreti Gratiani]. Liber decretorum diſtinctus est in tres partes quarum prima vocatur distinctiones , 2^{a} cause , 3^{a} de conſecratione ... *36^{b}—37 tomma.*

38^{a}: Sciendum circa proposicionum conuerſiones ...

39^{a}: [Summula brevis loyce]. Me afficit tedium hoc inter alia ſenſibiliter quia cum plurimos animaduerterem ſine ſtudio loyce arcium ... Quorum releuacioni deſeruire cupiens ſummulam breuem loyce conſcribam ... Habebit autem hec ſummula 5^{e} tractatus Primus erit de terminorum accepcionibus 2us de proposicionibus 3us de ipsarum verificacionibus 4us de argumentacionibus 5us et ultimus de argumentorum apparenciis et definicionibus ... *$58^{b}27$:* ... Si autem reprehensibilem hanc ſummulam indicauerint emendant mea karitate Ego enim intencionem habeo proficiendi non mea aliter ſentire volentibus percludendi Non enim ſum melior prioribus Sciens quod ex omni parte nemo beatus.

59^{a}: [Notabilia loyce utilia]. Utrum vniuerſale in multis ad exempla de pluribus predicabile intendo secundum in libro ſit porphyrii ratio ſubiectiua ... *$62^{b}12$:* Explicit. *rad 13:* In corpore iuris canonici ſunt 4^{or} libri qui communiter allegantur ſcilicet decretum, decretales, ſextus et clementine ... *rad 29:* Nomina doctorum juris ſic ſcribuntur ... *63^{a}:* Nota duplicia ſunt principia generacionis ... *$63^{b}13$:* De doctrina ... *$64^{a}14$:* De principio indiuiduacionis ... *$64^{b}18$:* Notabilia ſuper predicamenta ...

68^{a}: Rubr. Incipiunt termini naturales. *Inc.* Natura est principium motus et quietis in quo est per ſe et non per accidens ... *expl. $72^{a}7$:* ... hoc est ad vtramque partem contradiccionis facile ſpeculare in vtroque quid verum et quid falsum etc.

COXE, *Cat. codd. mss. Collegii novi* (Oxon. 1852), nr CCLXXXIX: 4. Förf. uppgifves här vara Johannes Garisdale.

72^{b}: Rubr. Incipiunt termini theologicales compendioſe et breuiter compilati. *Inc.* Ad laudem et gloriam dominj nostri ihesu christi et cuiuslibet ſtudioſi diſcipuli profectum presens opuſculum compilaui nimium ſociorum meorum deuictus inſtancia et caritate Idcirco aliorum doctorum opiniones defenſare volentes non mihi detrahant Quecunque in hoc opuſculo oculo pio inſpiciant diligentique ſtudio diſcuciant et benigno animo corrigenda corrigant et emendent , compilatoris animam prime bonitati recommendant. ¶ De prologo duplex est ſenſus ſacre ſcripture ... *slutar $74^{b}35$:* ... hoc petrvs de candia.

Jfr: ROSE, *Verzeichniss der latein. Handschr. der Kgl. Bibl. zu Berlin,* Bd 2: Abt. 3 (1905), nr 975: 10.

75^a: [Notabilia theologie]. *75^b—76^a tomma.* *76^b:* [Hexametra et enigmata].

77^a: [Compendium veteris testamenti]. Cvm iam per opacam nature ſiluam flores proprietatum lecturus percurrerem ... *afbrytes 88^b.*

89^a: [Bartholomaeus Anglicus: De proprietatibus rerum, lib. II: 3, XI: 2—7, 11, 13, XVIII: 21, 23, 58]. Nota bartholomeum in proprietatibus rerum libro 2° cap. 3°... *89^b:* Nota libro 11° proprietatum de aere ... ⟨*91—92^a tomma.* *92^b:* [Annotata quaedam medicinalia et de ponderibus.]⟩ *98^b23:* [explicit lib. XVIII: cap. 58 de hirco]: ... leproſis confert et lentigines tollit.

Hain *2498 ff., *Stockh.* 154—156, *Upps.* 241—245.

99^a: [Preceptum medicum:] accipias epar paruj porci et teſticulos ... hoc deſicca et pulueriza et da impotenti ad generandum ſi maſculus eſt vel impotenti ad concipiendum ſi femella est et postea generabit vel concipiet expertum est. *99^b tomt. Här saknas ett eller annat blad, som trol. innehållit* »de complexionibus elementorum».

100^a: [De virtutibus signorum secundum locum lunae]. Cum luna fuerit in ariete ſigno mobili orientalj calido et ſicco colerico igneo et maſculino ... *101^b30:* [Practica pro temporibus anni et singulis mensibus]. Autumpnus. Avtumpnus est frigidus et ſiccus ... *102^b21:* Januarius In ianuario de optimo vino bibas ... *104^b12:* [Versus memoriales]. *Därefter:* Duodecim ſunt ſigna ...

105^a: Exorziſmus et benediccio panis et caſei ad ſecuritatem faciendam iudicij et ad inueniendum furtum iſto modo debemus facere ... *106^a23:* Adiuro vos febres ... *106^b:* Reuelatio domini quam oſtendit eſtre ſcribe vt oſtenderet filiis iherusalem qualitatem annj per introitum ianuari ... *107^a tomt.* *107^b:* [Exorzismus] pro fvrtis. *108—109 tomma.*

Proveniens.

Denna handskrift är säkerligen till största delen skrifven af en *svensk* franciskan. Detta bevisas bl. a. däraf att en för svenskt bruk afsedd cisiojanus blifvit använd i tabellerna bl. 4^a, där *ol*[aus] och *ſig*[frid] förekomma. Vidare äro på den ursprungligen tomma sidan 38^b några svenska ord jämte motsvarande latinska nedskrifna, såsom: ambrum ſmøraſker Saulaſtica träſkeedh arpax ſpenhake, etc.

Bl. 1^a upptill med Kanutus Johannis egen hand: Liber aſſignatus Conuentuj ſtokholmensi ad vſum libererie ipsius per fratrem kanutum Johannis quondam Cuſtodem et gardianum ibidem anno dominj 1491.

Band.

Träpärmar med brunt pressadt skinn. Bandform 2. Stämplar: 1, 2, 3, 5. Titellapp af perg. på främre pärmen med beslag. Titeln är skrifven på baksidan af ena bevarade halfvan af ett handskrifvet participationsbref, utställdt år 1463 »ipso die viſitacionis beate marie virginis» för »predilecte kádelógh» af en frater iohannes, antagligen ordensprovinsialen Johannes Nicolai (d. 1468). Catenan, som varit fäst i bakre pärmens öfre hörn, saknas; af knäppet äro endast beslagen i behåll.

I pärmarna sitta inklistrade korrekturlästa blad (fol. 12 och 13, båda med rectosidan utåt) af den i Stockholm [af Bartholomaeus Ghotan omkr. 1487] tryckta skriften *Vita Katherine*. Se mina ofvan citerade uppsatser med faks. af fol. 12^a.

23. Cod. Ups. C 670.

Perg. 97 bl. 2°. 27,8×21,2 cm. 2 sp. Sec. XIV. En hand. [Tyskland?]

Innehåll.

På titellappen på främre pärmen: Vocabularium difficilium diccionum Item [opus] de accentibus proſodie Item opus de differencia verſuum Item Correctura pſalterii Item opus de nominibus [librorum] Biblie Item magistralis expoſicio [ipsius] Ympni beati Johannis Vt queant laxis [reſonare etc.]. — Samma innehållsförteckning nedtill bl. 1^a med de här ofvan inom [ ] satta tilläggen.

Vocabularium difficilium dictionum. — De accentibus prosodiae. — De differentia versuum. — De corrigendo psalterio. — Johannes de Helda: De nominibus librorum bibliae. — Expositio super hymnum Pauli Diaconi de S. Johanne Baptista »Ut queant laxis resonare».

$1^{a\alpha}$: [Vocabularium difficilium dictionum]. *Inc. registrum:* Ecce lector ut compendioſe uidere valeas ſi libellus hic contineat quod inquiriſ : ſimul ante prohemium poſui uocabula de quibuſ subſequenſ est tractatus ... *$3^{a\alpha}8$ rubr.:* Incipit prohemium in ſequens opuſculum Rubrica. *Inc.:* INeuitabilis necessitatiſ videtur casus vt errent frequenter et tamen neſciunt vbi corruant qui de diccionibus et grecis tractare preſumunt, linguarum ipsarum prius aliquali ſaltem noticia non accepta, vnde cum papias huguicio ebrardus qui greciſſmum edidit, et alii quidam tractatoreſ in ſuis vt aperte conſtat operibus propter ignoranciam originiſ eorum de quibus agebant grauiter errauerunt.... ad factam mihi inſtanciam subii hunc laborem apponens de meo calamum atramentum et chartam et manus articulos ſcribentes hoc quod exaratum est.... Quod ſi prodaret aliene ſententie repetitor ſum : abſque ſchymfo(!) alicuius ioſeph neſciens augurari.... *$1^{a\beta}7$ rubr.:* allocucio ad ipsum opusculum ... *rad 20 rubr.:* Incipiunt uocabula ab .a. littera incipiencia. *Inc. $1^{b\alpha}29$:* Abdico .as. et abdico .is. uerba diuerſa sunt: ... *expl. $69^{a\beta}15$:* ... Quicquid autem hic vel alibi dixerim vel dicam me ſemper subicio iudicio ſaniorum . cui si quid vel ſcienter ſorte vel quoquo modo probabiliter me dicere putauero libenter offero et reuerenter suppono.

$69^{a\beta}20$: [Opus de accentibus prosodie]. *Prol.:* Cvm vtilioribus intencio precipua debeatur nec propter leuia ſint necessaria negligenda presentem duximus tractatulum succingendum ... *Inc. $69^{a\beta}34$:* Omnis diccio vno tamen predominante regitur accentu ... *$72^{b\alpha}39$:* ... Explicit opuſculum de accentu.

72ᵇᵅ41: [Opus de differencia versuum]. Legerunt in libro legis dei diſtincte et aperte ad intelligendum et intellexerunt cum legerentur ... *expl. 80ᵃᵅ29:* ... Et hoc mihi sit consolacio vt corrigens errori non peccat . Explicit Iſtud opus amen.

80ᵃᵅ32: DE corrigendo pſalterio factam mihi inſtanciam , Jeronimo sub diſſimulacione diutina subterſuga , quia multis de causis rem mihi difficilem cenſui merito declarandam ... *expl. 83ᵃᵝ49:* ... In hoc tractatulo exponientur vtrumque he ſecundum ordinem dicciones.

83ᵇᵅ: Geneſis . Exoduſ *etc. rad 17:* Incipit opuſculum de nominibus librorum biblie. Qvoniam cognicio rei nomine habetur de re aliqualis noticia propter quod et nomen a notacione dici ſolet vel a nocione ... *85ᵃᵝ1:* ... verſus. Laus christo detur hic vtile ſi quid habetur. Explicit fratris Johannis de helda tractatus. *85ᵃᵝ4:* De euangelio . Evangelium nomen notum eſt. ... *85ᵇ tomt.*

Någon förf. Johannes de Helda har jag icke kunnat påträffa i den medeltida litteraturen. Ellen Jørgensen nämner i *Nordiske Studierejser i Middelalderen* (1915), s. 38, en sockenprest i Borreby i Slesvig stift vid namn Johannes från Helle, som under studier i Paris fick löfte om ett ämbete i Hildesheims dioces. — Johannes de Helda är antagligen förf. till samtliga traktater i denna codex.

86ᵃᵅ: [Expositio super hymnum Pauli Diaconi de S. Johanne Baptista »Ut queant laxis resonare»]. *Inc.: Ut* queant laxis *re*ſonare fibris *mi*ra geſtorum *fa*muli tuorum | *ſol*ue polluti *la*bii reatum | ſancte iohannes ... *Inc. expos. r. 36:* Notandum quod super dicciones huius hymni ... *expl. 97ᵃᵝ26:* Fine ſit ex iſto laus . finis neſcia christo | Et pie baptiſta tibi recula gracia ſit iſta. | Sequentes verſus facti fuerunt pro quodam clerico ſeculari : intendenti trutannos de domo ſua repellere qui neſcirent hymnum vt queant laxis exponere. Hic qui venaris victum : procul egrediaris | Quin precurſoris hymnos exponere noris. | vltra si queris quicquam quaſi fur abigeris. ... *97ᵇ tomt.*

Hymnen aftr. MIGNE, T. XCV, sp. 1597 f., *Anal. hymn.*, II, s. 50, m. fl. st.

Proveniens.

Uttrycket bl. 3ᵃᵅ38 »absque schymfo» synes tyda på tyskt, möjl. skandinaviskt ursprung.

Nedtill bl. 2ᵃ Stockholms franciskanerklosters sköld med bomärket ⊀, omgifven af frukt- och bladrankor, ehuru af annan form än fig. 1—2 utvisa; teckningen är gröfre och smultronen äro ersatta med fantasifrukter. Skölden är målad i violett med hvit rand på höger sida, andra färger, såsom grönt, rödt. brunt och gult, ha användts till rankorna.

Bl. 97ᵇ nedtill med Kanutus Johannis egen hand: Hunc librum ligari fecit frater kanutus iohannis gardianus ſtokholmensis ex nouoque renouatum reddidit ipsum liberarie ſtokholmensi vnde eum taliter reformandum acceperat anno dominj 1488. —

Band.

Rödt skinnband med endast blindpressade linjer. På främre pärmen titellapp af pergament med af mässingsstift fasthållen hornskifva; beslaget bortfallet. Af knäppena finnas endast två läderbitar i bakre pärmen kvar. Upptill på denna har märlan till catenan bevarats. I pärmarna sitta inklistrade blad och fragment af ett latinskt breviarium från 1300-talet.

B. Inkunabler.

24. Inc. Ups. 31:162.

Innehåll.

Bonaventura: Libri et tractatus varii.

Köln: Johann Koelhoff, 1486. 2°.

Hain *3464. *Ups.* 355.

Proveniens.

På titelbladet följande anteckning af Kanutus Johannis hand: Hunc librum assignat liberarie conuentus stokholmensis frater kanutus Johannis quondam custos et gardianus stokholmensis ad honorem dei Orate pro eo.

Band.

Träpärmar med brunt pressadt kalfskinn. Knäppen, catena och titellapp saknas. Bandet är bundet år 1487 i Lübeck af Lambertus Lewetzow enligt följande anteckning, skrifven på baksidan af en i bakre pärmen inklistrad pergamentremsa: ligatus eſt iſte liber per me lambertum leweſſow clericum Camiensis dyocesis alme vniuerſitatis roſtoccensisque ſtudentem in nobili ciuitate lubeck Anno ab incarnacione domini nostri 1487 et completus infra octauas omnium sanctorum apud ſanctum egidium in ciuitate predicta in habitacione iohannis junghen...

Se om detta band min uppsats *En grupp lübeckska inkunabelband* i: *Bibliografiska studier, Festskrift till frih. Johannes Rudbeck den 7 mars 1917* (Stockh. 1917), s. 13—18.

25. Inc. Ups. 33:53.

Litteratur.

ANNERSTEDT, I, s. 41, not 3.

Innehåll.

i. Zacharias Chrysopolita: Unum ex quatuor seu Concordantia evangeliorum.

[Strassburg: tr. C. W.], 1473. Stor 2°.

Hain *5023. *Ups.* 1513.

ii. Petrus Lombardus: Glossa super epistolas Pauli.

[Esslingen: Conrad Fyner, ej efter 1473.] Stor 2°.

Hain *10204. *Ups.* 1189.

Proveniens.

i. Upptill på första tomma bladet: Iſtum librum do georgio otten ordinis dominici in vrbe exiſtenti jn lubek.

ii. På sista tomma bladet: heinrich van der becke de solde dat ghelt vt.

iii. Under anteckn. (i) med Kanutus Johannis hand: Hunc librum affignat frater Kanutus Johannis facre theologie baccalarius formatus pro vfu liberarie conuentus ftokholmensis tempore quo ibidem officio fungebatur gardianie anno dominj 1493 die fancti Georgij martiris [23 april] fub reuerendo patre miniftro fratre ftefano.

Band.

Typiskt lübeckskt träläderband med kraftiga försättsblad af perg. Titellapp, catena och knäppen saknas.

26. Inc. Ups. 33:121.

Litteratur.

Fant-Mellin, s. 13. — Annerstedt, I, s. 39, not 3.

Innehåll.

Hugo de S. Victore: De sacramentis christianae fidei.

Strassburg: [tr. af Jordanus 1483 = Georg Husner], 30. 7. 1485. 2°.

Hain *9025. *Ups.* 737.

Proveniens.

Nederst på sista tryckta sidan med Kanutus Johannis egen hand: Hunc librum affignat frater kanutus Johannis ordinis minorum facre theologie baccalarius formatus et gardianus Stokholmensis liberarie Conuentus ftokholmensis quem emit vpfalie quando ibidem ftudebat pro doctoratu anno dominj 1492. (Se pl. II, fig. 3.)

Band.

Tyskt träläderband; i pärmarna blad af lat. breviarium och psalterium i 8°, sec. XIV. På främre pärmen fragment af titellappen med: hugo de facramentis. Catena och knäppen saknas.

27. Inc. Havn. 1541.

Innehåll.

Thomas Cantipratensis: Liber bonum universale de proprietatibus apum.

[Köln: Johann Koelhoff, ca. 1479.] 2°.

Hain *3644. *Bølling-København* 1541.

Proveniens.

i. Öfverst på försättsbladet i främre pärmen: In nomine domini amen Jn presenti congregacione cuftodiali anno domini Mcdxalv. — Med samma hand öfverst på det tomma bladet 1a: In nomine domini amen Jn presenti congregacione Cuftodiali anno domini mcdxalv ftokholmis celebrata ordinatum fuit pro parte conuentus ftokholmensis per reuerendum patrem fratrem Johannem nicolai miniftrum concurrente vnanimj conffensv patrum cuftodie taliter quod eft diffinitum quod ex quo prefatus conuentus maiorem fuftinet hofpitalitatem

fratrum aduentancium habeat perpetuis temporibus prouinciam Angermannie vpſalensis dyocesis contradiccione cuiuscunque non obſtante cum hoc matura deliberacione ſit ſanccitum etc^a^.

ii. Härunder med annan hand: Liber fratris laurencii edberni.

iii. Midt på försättsbladet inom en rektangulär ram med Kanutus Johannis hand: Hunc librum optulit ſpectabilis pater frater laurencius edberni pie memorie Quondam lector ſtokholmensis liberarie huic nouelle ad memoriam nominis ſui quem post ſuam mortem ligari atque chatenari fecit ffrater kanutus Johannis protunc gardianus ſtokholmensis et quondam Cuſtos ad vſum liberarie ipsius in nomine dominj Annoque domini ipsius 1489 Orate deum pro animabus eorundem:~

iv. Midt på bl. 1a med hand från 1500-talets början: Item laſſæ min kere broder ſſom ... mik lovat adh iak ſkal geve mek ij kloſter met min pennige.

v. Nedtill bl. 2a (sign. a 2) franciskanerklostrets handmålade exlibris: blå sköld, smultronranka på hvardera sidan om skölden med tre bär. Bomärket något utsuddadt.

vi. Rödt inventarienummer 403 = duplett från Upsala universitetsbibliotek.

Band.

Band af Heinrich Coster i Lübeck med de bekanta svan- och gripstämplarna på brunt pressadt fårskinn. Catenan, som varit fäst i bakre pärmen, saknas; af de två knäppena äro endast sidobeslagen i behåll. Titellapp finnes af pergament, men utan hornskifva och beslag; titeln lyder: Liber qui dicitur bonum vniuerſale de proprietatibus Apum quia de prelatis et ſubditis tractat per exempla et ſtupenda miracula.

Register.

OM ANTIKVASTILENS INFÖRANDE I SVENSKT BOKTRYCK

Af

E. W. DAHLGREN, Stockholm

ANTIKVASTILEN kan numera sägas vara allenarådande i svensk typografi. Frakturen, som längst behållits i den religiösa litteraturen, användes nu endast i en eller annan psalmboks- eller bibelupplaga, måhända ock i någon uppbyggelseskrift af mindre omfång: bibelkommissionens under tryckning varande normalupplaga af bibeln skall utkomma endast med antikvastil. Äfven i officiellt tryck är frakturen länge sedan aflagd: från år 1876 tryckes Svensk Författningssamling med antikva. Ingen svensk tidning begagnar numera frakturtyper.

Angående antikvastilens historia i Sverige har Klemming framhållit, att den första bok på svenskt språk med antikvastil var den år 1628 af Ignatius Meurer tryckta upplagan af Stadslagen, samt att det dröjde 95 år, innan detta första försök fick en efterföljd i Carl Gyllenborgs öfversättning af Racines Andromache, som trycktes i Stockholm 1723 af kungl. boktryckaren Johan H. Werner.[1] Ytterligare bidrag till frågans historia hafva lämnats af herr Hugo Lagerström, som ansett sig kunna angifva den år 1550 tryckta upplagan af Tobie Comedia såsom det första i Sverige tryckta arbete där antikvatyper förekomma, hvarjämte han framhållit ett par tryck från 1500-talet, i hvilka antikva användts för latinska rubriker och i texten förekommande latinska ord.[2] Detta har gifvit friherre Gustaf Rudbeck anledning till påpekandet af att såväl träsnittsinitialer af latinsk form som antikvaversaler anträffas i svenskt boktryck långt före 1550, samt att redan tidigare än de af Lagerström angifna trycken icke blott latinska ord med antikvatyper förekomma i svenskt tryck, utan äfven att hos oss latinska skrifter utkommit, där hela texten är tryckt med antikva.[3]

Dessa sistnämnda inlägg äro dock utan betydelse för den fråga, som

[1] G. E. KLEMMING o. J. G. NORDIN, *Svensk boktryckeri-historia*, Stockh. 1883, s. 158 o. 225. Jfr G. E. KLEMMING, *Sveriges dramatiska litteratur*, Stockh. 1863—79, s. 68.

[2] *När infördes den latinska typformen i svenskt boktryck?* af HUGO LAGERSTRÖM. (*Nordisk boktryckarekonst*, årg. 7, 1906, s. 352—355.)

[3] *Till frågan om antikvastilens första användning i svenskt boktryck*, af GUSTAF RUDBECK. (*Allmänna svenska boktryckareföreningens meddelanden*, årg. XI, 1906, s. 360—362.)

här skall behandlas. I självfva verket är den tillfälliga förekomsten af latinska anfangsbokstäfver eller versaler i svenskt boktryck ingenting anmärkningsvärdt — den kan förklaras af brist på enhetliga typer eller någon gång möjligen af vårdslöshet i korrekturen — ej heller förtjänar användandet af antikva för latinska ord eller texter någon särskild uppmärksamhet, sedan äfven i Tyskland, af hvars boktryckarpraxis vi varit i så hög grad beroende, antikvatypen kommit i allmänt bruk för återgifvandet i tryck af latinskt språk. Intet af de framdragna exemplen kan anföras annat än som bevis för den föga anmärkningsvärda omständigheten, att svenska boktryckare varit försedda med såväl fraktur- som antikvastilar; om någon afsikt att införa den senare typformen i tryck på svenskt språk kan icke vara tal. Ej heller kan en sådan slutsats dragas ur den af Rudbeck framhållna omständigheten, att i de under 1600-talets senare hälft utgifna isländska sagorna originaltexten tryckts med antikva; detta har sin naturliga förklaring i behofvet att med särskild stil utmärka denna text från den parallellt löpande svenska öfversättningen, kanske också däraf att isländskan, såväl som latin och franska, betraktades såsom ett sådant främmande språk, för hvilket frakturstilen ej borde användas. Det torde därför få anses som fastslaget, att det af Klemming angifna trycket från 1628[1] är den första skrift på svenskt språk med antikvatyper.

206 Radhſtufvu

Marker, Målsågandenom, Konungenom ock Stadenom. Vm Widhwari ſamu Lag, ock annat tholikt.

X X.

LÅgger nokor Fåſt å annars Mans Bro, eller Påla, eller Fåſteband, komber ther nokor Skadhi aff, Hwſalöſning, eller nokot fordårfwas aff Hwſum hans eller Bygning: Böte åter allan Skadan then han ther aff fick, epter fyra MannaMåtzordum, twe aff hvars thera wåghna.

RÅDHSTUFWU BALKER.

Hafver 35. Capitel.

1. Huru mång Mål man må kåra vm en dagh.
2. Huru många Rådhſtufwu dåga skulu wara i hwaria Wiku: Huru Borgamåſtarane ock Rådmån skulu Rådhſtufwu ſökia: Ock

Fig. 1.

Hvad denna skrift angår, så hafva vi ingen underrättelse om anledningen hvarför den uppträder i en för boktryck på svenska förut främmande typografisk utstyrsel. Såsom synes af här meddelade facsimile (fig. 1), hade den använda stilen antikvatyper äfven för de svenska bokstäfverna å, ä och ö, icke blott gemena, utan äfven versaler (af två olika storlekar), hvilket är så mycket mera anmärkningsvärdt som särskildt dessa bokstäfver synas hafva beredt en senare tids boktryckare allvarliga svårigheter vid det latinska tryckets införande. Vi äro också okunniga om huru detta första försök upp-

[1] SWERIKES RIKES STADZ LAGH, Effter Den Stormechtige, Höghborne Furstes och Herres Herr GUSTAF ADOLPHS, Sveriges, Göthes oc VVendes, &c. Konungz . . . Befalning vthgångin aff Trycket vhti STOCKHOLM Hoos Ignatium Meurern 1628. 404 sidor in-12°.

togs af allmänheten och om orsaken hvarför det dröjde så länge innan det återupprepades.

Klemmings uppgift angående det närmaste i ordningen af svenska antikvatryck är emellertid icke riktig. Visserligen har han med rätta förbigått de skrifter, som legationspredikanten Jonas Hambræus lät trycka i Paris på 1660-talet; den utländska tryckorten förklarar tillräckligt att såväl för den svenska texten som däri förekommande tyska citat endast antikvastilar blifvit använda.[1] Men antikvans återuppträdande inom den inhemska typografien måste vi sätta till en tid åtminstone fem år före den af Klemming angifna.

År 1718 tryckte Joh. Henr. Werner i Upsala Lars Robergs Lijkrevnings Tavlor[2] med stark blandning af olika stilsorter, hvari dock ingen enda frakturtyp förekommer. Författarens godtyckliga stafning och hans användning af accentuerade vokaler ha, jämte boktryckarens ofullständiga stilförråd, bidragit att åt detta tryckalster gifva ett högst oregelbundet utseende, såsom det bifogade facsimilet (fig. 2) utvisar. Någon betydelse för antikvans införande kan således detta tryck icke hafva utöfvat.

Fémte och Sjétte Par-gångerne. SMAKE-STRÆNGARNE, een heel bunt. ſtannande til ſtœrſta deelen i Tungan, dær de dènna lemmens ſærſchilta rörigheet fœrorſaka. TUNGAN, *die Zunge*, *ἀ φθέγγος*, *Sonus*, Låte, *Lingua à lingendo*, Sleeka, Lècker, *qui eligit*. *Γλῶσσα*, *hinc* Gloſa, Spee-gloſug, *maledicus*. Ligger i Mun-gapet, fåſt vid TUNGE-BEE-NET, *ὑοειδὲς*, *ὑψιλοειδὲς*: hvarvid år TUNGE-SPÆNNET, *Uvula*, *Columella**, *der Zapfe*. et kjœrtlut véſende mèd ſina ſmå draag förſed, hångande i végen, at védret ey ſå frit in i and-draget faller. MANDLARNE åre ſtore lös grvnuge dregel-kjœrtlar, *Amygdalæ*, *Tonſillæ*, *Παρίσθμια*, *Glandulæ faucium*. gjœnom dém Kaklet ſkrådes. Tungan beſtår af

Fig. 2.

Gyllenborgs Andromache,[3] som alltså i afseende å tidsföljden måste

[1] Dessa skrifter utgöras alla af inlagor, hvarigenom Hambræus kräfde betalning för den gäld, som han iklädt sig såsom borgensman för några resande svenska herrar, bl. a. Johan Ekeblad, i hvilkens bref talrika hänvisningar förekomma till detta långt utdragna skuldfordringsmål. Den parisiska boktryckaren, hvars namn icke är utsatt, har redt sig ganska väl äfven med de för svenskan säregna typerna.

[2] Den fullständiga titeln lyder: Profess. D:r LAUR. ROBERG'S LIJKREVNINGS TAVLOR, déd ær Tydelig Utreedning óm een MÄNNISKJE-CROPP til dés förnæmre fasta deelars Kjænningar, Om-égor och Vérkan; éfter några utländskas arbeten för detta här vid jémväl nu i Svénskan anvijst och til huusbehoov vid förelésningarna, méd Vederbörandes förlåv, välmeent uthgiven. 70 sidor 8°. — För påpekandet af antikvans förekomst i detta tryck har jag att tacka f. d. öfverbibliotekarien d:r L. Bygdén.

[3] ANDROMACHE Eller Ett ömt MODERS-HIERTA Förestält I en af Engelskan öfwersatt *TRAGOEDIA* Ödmiukt dedicerad Til Hennes Nåde Fru Grefwinnan GRETA GYL-

And: Olycklig Printz! Ach alt för wårdslös om ditt lif!
Ach alt för säker för de falska Grekers arghet!
Dräpt i din blomstrand ungdom, rätt uti
Din bästa ålder, då din mångfalt wundne ähra
Och hoop af segrar dig som allramäst uphögde
Utöfwer alla Kungar -- sielfwa Troya
Nu kunde dig med bitter gråt beklaga --
Ceph: Skal då Er sorg bli aldrig ändad?
And: Aldrig,
Ah aldrig! ney, så länge som jag lefwer
Blir och min sorg odödlig -- jag är född
Och utsedd af mitt öde blott til jämmer --
til Phœnix Giör anstalt til Er döde Kungs begrafning,
Pryd honom i des Kunga drächt och mantel,
Låt alla tecken af hans wundne segrar
Med honom utur werlden giöra följe:
Rees högt det båhl, hvvarpå hans dyra Kropp
Skal bli til aska, låt des låga brasa up
Til sielfwa himlen, och där möta hans beröm.

Fig. 3.

nedflyttas till det tredje rummet, utmärker sig däremot såsom det första försöket att göra propaganda för antikvastilen. I företalet till boken säger utgifvaren, censor librorum Johan Rosenadler:

Utan twifwel lärer thet förekomma såsom nyheter uti thetta lilla Wärck, först, at wårt modersmåhl träder lika såsom fram under Latinsk drächt, jag menar, med Latinsk stihl och bokstäfwer; och sedan, under art och kynne af en Poësie, som doch rimlös är. Intetdera är man sinnad at ursächta, utan fast mera tilstå, således wara af Herr Translatoren och öfwersättiaren med flit skickadt, hwilken och synes wilja härutinnan följa then stora Måhlarens, Apellis, sed, och lika såsom bak om taflan, oförmärkt inhämta beskedeligit folcks omdöme om bägge försöken. Alt hwad man i korthet om thet förra säya kan, är thet, at the Latinske bokstäfwer äro oförlikneligen lättare at kännas igen, at läras, läsas och skrifwas; och nu, sedan Engelsmän och Hålländare sådant slags tryck allmänt antagit, kan thet jämväl för långt billigare pris ifrån Giuterierne til wåra Tryckerien införskaffas. Under then gunstige Läsarens tycke lämnas, om i så mått thenna nyhet må anses såsom skadelig.

LENSTIERNA. STOCKHOLM, uti Kongl. Boktryckeriet uplagd, Af Directeuren JOHAN H. WERNER, 1723. 90 opag. sidor in-4°. Den för Klemming obekanta mellanleden mellan Racines franska och Gyllenborgs svenska är AMBROSE PHILIPS' *The Distress'd Mother, a Tragedy.*

Egendomligt nog är detta företal, hvari antikvastilens fördelar framhållas, tryckt med fraktur. Att icke boktryckaren åt den poetiska textens svenska i latinsk dräkt förmått gifva en fullt tillfredsställande utstyrsel föranleder utgifvaren till uttalande af en ursäkt med följande ord:

Hwad elljest medelst brist och mangel af några til wårt Swenska språk egentel. hörande bokstäfwer har förordsakadt thetta lilla Wärck någon oläslighet, behagar then gunstige Läsaren benägit enskylla.

De här påpekade bristerna har boktryckaren velat afhjälpa icke blott genom att, såsom redan Klemming framhållit, för å, ä och ö använda frakturtyper, utan äfven genom att fylla det otillräckliga förrådet af gemena k och w med kapitelen K och med vv. Det hela har sålunda blifvit en föga tilltalande typografisk produkt (fig. 3), som knappast torde ha vunnit det allmänhetens »tycke», hvartill utgifvaren vädjat.

Antagligen var det också detta förhållande, äfvensom boktryckeriernas bristande resurser, som ställde sig i vägen för den föreslagna reformen, oaktadt den vunnit förespråkare i en af den svenska politikens ledande personligheter och i själfva censor librorum, hvilken då för tiden utöfvade en så stor makt öfver det tryckta ordet till såväl innehåll som form. Med full målmedvetenhet upptogs frågan först af den 1739 inrättade svenska vetenskapsakademien; det är dess insats i det svenska boktryckets historia, som här skall närmare belysas.[1]

Akademien hade sin första sammankomst den 2 juni 1739, och stiftarne höllo under de följande dagarna täta möten för konstituerande af akademiens verksamhet och inval af nya ledamöter. Redan den 16 juni företogs frågan om ordnande af akademiens blifvande publikationer, och den punkt, som härvid företrädesvis diskuterades, gällde valet af den stilsort, som i dessa publikationer skulle användas. Skäl anfördes så väl för som emot de latinska stilarna: deras försvarare framhöllo, att de latinska bokstäfverna vore långt behagligare och tydligare samt tarfvade mycket mindre papper än de tyska,

[1] Frih. Shering Rosenhane är, såvidt mig bekant, den ende som något utförligare i tryck omtalat akademiens åtgärder för antikvatryckets införande; han säger: »Akademiens Handlingar utgåfvos på Svenska, och trycktes äfven med de så kallade Svenska bokstäfver, intilldess allmänheten lärt sig inse, att de vanligen kallade Latinska icke äro mindre patriotiska då de äro vackrare för ögat, och att de förut brukeliga ej äro af ett mera Svenskt ursprung, utan blott en försämrad skrif-art, oss påförd af präster och munkar, hvilka i ett oupplyst och vidskepeligt tidehvarf ensamme vårdade både gudalära och skrif-konst. Då Akademien inom få år var mäktig nog, att i en mera rå tid bryta en inritad fördom, bör man hoppas, att andras bemödande i samma väg lärer sent omsider i ett upplyst tidehvarf utan motstånd erkännas» (*Anteckningar hörande till Kongl. Vetensk. Akademiens historia*, Stockh. 1811, s. 14). I korthet omförmäles saken af WARBURG i *Illustrerad svensk litteraturhistoria*, 2:a uppl., D. 2, s. 79 not.

då däremot motståndarne, utan att vilja bestrida detta, förmenade, att akademiens skrifter skulle lida i afsättningen, om de trycktes med latinska stilar. Häremot invändes, att bland de beklagligen alltför få, som kunde antagas draga gagn af akademiens arbeten, näppeligen några funnes — »ända in till en stor del af vårt fruntimmer och menige allmoge» — som icke lärt att läsa latinskt tryck; för afsättningen vore därför intet att befara: »Sjelfva målens eller materiernes behagelighet och vackra skrifveart lära här upväcka mera begärelse och nyfikenhet hos folcket än bokstäfverne; en lärgirig lärer intet fruckta at bryta skalet, om han har lust till kiärnan; har han ock ingen hog derföre, så lärer han ej giöra något gagn dermed.» Men vanan, sades det, hade dock mycket att betyda; »om akademien vore i stort ryckte kommen, så skulle det taga lag», hvartill svarades, att just här vore »et medel at med tiden komma så väl henne som vårt tungomål och hela vår nation i utrop och heder», ty nu funne man, att caractererna alltför ofta kunde afskräcka utlänningarna från att läsa våra skrifter, »hvaraf kommer, at de hålla oss för et okunnigt folck, läsa sällan våra böcker, förachta vårt tungomål och dymedelst giöra så mycket, at vi stå årligen i en otrolig underbalance uti bokhandelen med fremmande». Detta hade engelsmän och holländare för länge sedan insett och därför »visligen aflagt de grofva tyska bokstäfverne och i deras ställe tagit emot de latinske». »Men», tillfogar protokollet, »som detta syntes vara en mycket granlaga sak, så blef denne gången intet vist slutit, utan de fläste af ledamöterne begierte at dermed måtte upskiutas till vidare eftersinnande och mogna öfverläggande.»

Frågan förekom ånyo den 5 augusti och denna gång på initiativ af akademiens förste preses, Carl Linnæus. Att den under mellantiden varit föremål för enskildt meningsutbyte ledamöterna emellan kan man förstå däraf, att till den nämnda sammankomsten inkommit två skriftliga inlägg i saken, det ena emot, det andra för de latinska stilarna. Båda författarne dolde sig under anonymitetens slöja, hvilket synes svårt att förklara, då inom en så liten krets, som akademien då utgjorde, författarnes namn väl ej kunde förblifva obekanta — att de båda skrifterna icke härledde sig från personer utom akademien är af deras affattning uppenbart. Det torde emellertid ej vara svårt att genomskåda anonymiteten: frakturens försvarare var utan tvifvel akademiens förste sekreterare Anders von Höpken, antikvans förfäktare åter den dåvarande ingeniören vid landtmäterikontoret Jakob Faggot, hvilken sedermera efterträdde Höpken i sekreteraresysslan.

Af öfverläggningarna såväl som af de skriftliga inläggen framgår, att ej heller nu någon principiell opposition restes mot de latinska stilarna: alla

voro ense om deras företräde och om önskvärdheten att framdeles kunna antaga dem. Det var uteslutande opportunitetsskäl, farhågan för allmänhetens omdöme, som föranledde följande beslut:

At ehuruväl Academien gierna skulle se, at de latinske stilarne blefvo öfver alt införde, för många skiäl och omständigheter skull: dock som hon ännu icke ser sig i stånd at giöra början dertil, förän Academiens acter förut varda kunnige och i någon credit satte; altså vil Academien nu i början bli vid de tyska caractererne i sine tryckte skrifter och handlingar. Men skulle Academien framdeles finna omständigheterne vara så lämpelige, så lärer hon gierna lemna Tyskarnes och deremot låta trycka sina acter med de latinske caracterer.

Protokollet innehåller ingen antydan om att ej detta beslut var enhälligt, men det dröjde ej mer än något öfver en månad, eller till den 19 september, innan det kullkastades. Akademien var nu talrikare samlad: ordet fördes fortfarande af Linné, men Höpken hade anmält sig hindrad att komma tillstädes; genom dennes frånvaro saknade de tyska stilarna sin förnämste försvarare. Ordet begärdes nu af hofrättsassessorn friherre Sten Carl Bjelke, äfven han en af akademiens stiftare; han uttalade sin förvåning och sitt missnöje öfver det föregående beslutet, åberopade såsom motståndare till detsamma »ledamöterna i Upsala» — förmodligen professorerna Anders Celsius och Samuel Klingenstierna, möjligen äfven domprosten Olof Celsius[1] — samt framlade i ett vidlyftigt anförande en mängd skäl för de latinska caracterernas antagande. Han upprepade åtskilligt af det förut därom sagda, såsom att dessa caracterer vore »redigare och tydeligare och i följe deraf läsas lättare och fortare och kosta mindre på ögonen»; att man vunne ansenligen papper vid trycket; att man borde följa andra nationers exempel, »enkannerligen Holl- och Engellendarne, hvilckas tungomål med vårt äga så mycken öfverensstämmelse»; samt att en förändring af trycket skulle bidraga till svenska språkets kringspridande och läsande hos främlingar, hvarvid såsom exempel anfördes, »at Frantsoserna, som voro i sommars här» — antagligen medlemmarna af den franska gradmätningsexpeditionen till Lappland, 1736—37 — »gerna velat lära sig vårt tungomål och derföre frågat efter både lexicon och grammatica i vårt tungomål, men beklagat sig at de intet kunnat läsa våra caracterer». Han framhöll ytterligare att, som »hvar och en vettenskap hafver sina terminos technicos och dem

[1] Hans son Olof Celsius d. y., som först 1746 blef ledamot af akademien, är författare till tragedien »Ingeborg», hvars första upplaga utkom med latinska stilar utan uppgift om ort och år; enligt Klemming är den tryckt af akademiska boktryckaren Johan Höijer i Upsala 1737 (*Sv. dram. litt.*, s. 77). — Mindre troligt är väl att Bjelke konfererat med »Lijkrevningstavlornas» författare, den gamle enstöringen Lars Roberg, ehuru äfven han var ledamot af akademien.

merendels uppå latin», så skulle det göra stor oreda, om de sattes med latinska caracterer ibland de svenska, och dessutom förhindra, att dessa termer blefve »såsom egne ord i vårt språk intagne»; att i våra tryckerier de vanliga stilarne vore genom långligt bruk förnötta, så att trycket ej vore rent, jämnt och tydligt, hvilket icke vore förhållandet med de latinska; samt att olägenheten af att »med stor omkostnad nödgas skaffa sig åtskilliga slags caracterer förmodeligen åtminstone efter hundra års förlop kunde til våra tryckeriers upkomst förebyggas». Nu vore rätta tiden inne att införa de latinska stilarna, emedan »hela staden är upväkt til en nyfikenhet at få se Academiens utkommande skrifter»; att åter börja med det, som man sedan tänkte ändra, vore »mindre anständigt»; för öfrigt vore det knappast fråga om någon nyhet, »sedan åtskilliga piecer i Stockholm, Upsala och Åbo blifvit med latinske caracterer uplagde».[1] Slutligen framhöll han kraftigt den heder akademien skulle vinna genom en åtgärd, som helt visst skulle leda till efterföljd, »så at alla skrefne böcker, jämväl avisorne, skulle med tiden tryckas på latinske caracterer», och till den riktiga reflexionen, att »väl inga bokstäfver funnes til, som kunde endast för sig upväcka tycke hos folket för Academiens acter och handlingar», fogade han det djärfva påståendet, att om blott målen i dessa vore smakelige för folket, så skulle de intresserade »väl lära grækiske caracterer, om de deruppå vore tryckte».

Bjelke fick kraftigt understöd af Faggot och den 24-årige, nyss invalde konduktören vid fortifikationen Jonas Meldercreutz. Från motsidan uppträdde Mårten Triewald, som väl icke kunde bestrida en del af de anförda skälen, »men ville likafullt påstå, at Academiens acter med latinske caracterer intet skulle förstås af bönder», hvartill Faggot genmälde, »at de deremot ända in til bönder väl kunna förstås, de der öfver alt på sine korss öfver grafvar och märcken på hvarjehanda redskap intet annat bruka än latinske caracterer».

Hvad i öfrigt yttrades af de svenska stilarnas försvarare upplyses ej närmare, hvilket sedermera ådrog protokollisten, Lars Salvius, beskyllningen för att ha fört ett »ensidigt protokoll». Helt säkert voro dock meningsbrytningarna ganska skarpa, och då motståndet hos dem, som höllo på det föregående beslutet, ej på annat sätt kunde öfvervinnas, erbjödo sig slutligen Bjelke och Meldercreutz att på egen bekostnad låta trycka hälften af den till 500 exemplar bestämda upplagan af akademiens Handlingar med

[1] Hvilka dessa varit har jag icke kunnat utröna, då det knappast är troligt att någon af de ofvan omtalade skrifterna åsyftats. Bjelke upprepade samma påstående vid en följande sammankomst, då han yttrade att dessa piecer haft »en stor åtgång», men vid sidan af dem omnämndes då särskildt Gyllenborgs Andromache.

latinska stilar, om akademien själf bekostade tryckningen med tyska stilar af den andra hälften. Detta skulle ske försöksvis för att utröna hvilkendera upplagan »hade bästa afsättningen»; om resultatet i detta afseende blefve lika, skulle framdeles latinska stilar användas för hela upplagan. I öfverensstämmelse härmed fattade akademien sitt beslut, såsom protokollet säger enhälligt, men mot »denna söndring» är antecknad en, antagligen vid justeringen tillfogad reservation af Faggot, som uppenbarligen bör förstås så, att han yrkat på de latinska stilarnas uteslutande användning redan från början.

Den oformlighet, som sålunda blifvit begången genom upprifvande af ett en gång fattadt beslut, framkallade efter protokollsjusteringen vid nästa sammankomst, den 22 september, en liflig gensaga från Höpken, hvilken trots sin fortfarande opasslighet infunnit sig för att i sin egenskap af sekreterare bekämpa hvad han ansåg stridande mot en riktig förhandlingsordning. Jämte frågans formella sida framdrogos nu under en längre öfverläggning flera af de förut anförda skälen för och emot det latinska trycket; vid sammankomsten förelåg äfven en från den åldrige Christopher Polhem ingifven skrift, som utförligt behandlade ärendet från delvis nya och rätt egendomliga synpunkter, allt till de latinska stilarnas förmån, men denna skrift blef ej uppläst, utan sekreteraren Höpken »tog den till sig att enligt grundreglorne först igenomse», måhända ock för att få tid att dechiffrera författarens svårlästa handstil. Slutet blef att Bjelke och Meldercreutz, för enighetens bevarande, återtogo anbudet att delvis bekosta tryckningen — ett under diskussionens hetta gjordt åtagande, som de förmodligen efter närmare besinnande ångrade — och alltså blef det förut fattade beslutet om de tyska stilarna fastslaget; dock skulle detta gälla blott provisoriskt för Handlingarnas första kvartal och frågan åter upptagas före tryckningen af det nästa.

Detta har dock icke ägt rum; påminnelse om det gjorda förbehållet uteblef förmodligen därför, att de latinska stilarnas ifrigaste förespråkare under den närmaste tiden uteblefvo från akademiens sammankomster, Bjelke emedan han för sin tjänst i Åbo hofrätt måst afresa till Finland, Meldercreutz åter på grund däraf att han, i följd af en iråkad konflikt med akademien, från oktober 1739 under en tid af två år ej räknades bland de aktiva ledamöterna.[1] Endast en gång omtala protokollen frågan om stilarna såsom föremål för ytterligare öfverläggning: det var vid sammankomsten den 17 november 1739, då den kort förut invalde underståthållaren Anders von Drake framställde en fråga om ej akademien varit betänkt på att trycka

[1] Se härom det af mig utgifna arbetet *Kungl. Svenska Vetenskapsakademien. Personförteckningar 1739—1915*, s. 10.

sina Handlingar med latinska stilar; »jag har», tillade han, »varit ganska mycket för den saken och önskar, att en gång måtte ske en almän begynnelse dertil». Detta gaf Höpken anledning att redogöra för frågans föregående behandling och skälen för akademiens redan fattade beslut: »bättre fram», yttrade han, »enär Academien finner hvad afsätning hennes Acter kunna få, vil hon gerna taga emot de latinske Caractererne, då hon såsom et företal til en Act vil förut gifva publicum vid handen alla de skäl, hvaraf hon blifvit bevekt at således ombyta sit tryck: då jämväl kan uptagas hvad Hr Christoph. Polhem, uti en särskilt af honom til Academien derom ingifven skrift, mycket grundeligen ommält, jämte annat som finnes uti Academiens protocoller öfver detta ärendet talt och uptecknat.»

Emellertid hade akademien redan dessförinnan tagit ett steg mot den af alla såsom önskvärd betraktade reformen. Den 3 oktober 1739 hade Linné efter utlupen funktionstid nedlagt presidentssysslan; han skulle därvid hålla »ett kort tal och compliment», men då, såsom han själf säger, han »ej kunde tala utan att tala om något», så föredrog han sitt berömda »Tal om Märkwärdigheter uti Insecterne». Protokollet säger, att »detta tal fants vara så sammanfattat, at det enhälleligen af Academiens Herrar Ledamöter beslöts uppå Academiens omkostnad skola tryckas med latinska bokstäfver». Det framgår häraf, att Linné hörde till dessa bokstäfvers anhängare, och någon gensaga mot deras användning synes icke vid tillfället ha framkommit. Talet trycktes omedelbart därefter »uti det Kongl. Tryckeriet hos Directeuren Pet. Momma».[1] I typografiskt hänseende var det dock mycket underhaltigt, och tillräckligt stilförråd har uppenbarligen icke stått boktryckaren till buds ens för en skrift af så obetydligt omfång som 18 sidor. De tre sista sidorna äro tryckta med mindre stil än de öfriga; särskildt på dessa förekomma typerna å, ă, Ǎ och â i brokig blandning; i kursiven har man delvis ersatt *ă* och *ŏ* med *ā* och *ō*, andra oregelbundenheter att förtiga (se fig. 4 och 5).

Af akademiens Handlingar utkommo för 1739 tvenne kvartal, »tryckte i Stockholm med Academiens egen bekostnad hos Joh. Laur. Horrn, Kongl. Ant. Arch. Boktr.» Jämlikt akademiens beslut är här uteslutande frakturstil använd, utom naturligtvis för personnamn och ord af främmande ursprung. Men redan i första kvartalet för 1740 förekommer på sid. 266 ett stycke med antikva innehållande akademiens svar till en korrespondent, och liknande kortare meddelanden äro äfven i de följande kvartalen tryckta med

[1] Det inlämnades till censor librorum d. 7 nov. 1739. Se: *G. Benzelstjernas censorsjournal* utg. af L. Bygdén och E. Lewenhaupt (Stockh. 1884), s. 102.

LT hwad den Alsmäktige Skaparen inrättat på wårt jordklot är giordt med så undersam Ordning, at ei et enda fins, som ei behöfwer et annats biſtånd till sitt underhåll. Jordklotet fixaf med Stenar, Malm och Grus, näres ju och födes af Elementerne; Wäxter, Trän, örter, Gräs och Mossar, wäxa af jordklotet och Diuren änteligen af växterne. Alla desse på slutet förvandlas åter til sine första ämnen. *Jorden* är plantans föda, *Plantan* Matskens, *Matsken* Foglens och *Foglen* ofta Rofdiurets; åter förtäres på slutet *Rofdiuret* af Roffoglen, *Roffoglen* af Matsken, *Matsken* af örten, *örten* af jorden: Ja *Menniskan*, som alt vänder till sin nödtorft, blifvver ofta Rofdiurets, Roffoglens, Roffiskens, Matskens eller jordens föda. Så går alt i Kring.

Fig. 4.

Hvem upfinna kunne hur Apulien befrias motte från *Tarantler*; Indien från *Scorpioner*; Norland från *Mygg*; Lapland från *Curbma*; Bontorpen från *Syrsor*; Finland från *Torraker*; Paris från *Wägglös*; Barn från *Hufvudlös*; Lagårdspigor från *Loppor*; Hästar från *Bromsar*; Trägårdar från *jordloppor*; Fruchtbärande träd från *Matskar*; Kläder från *Mätt*; &c. Män han intet vore all heder och belöning värd?

Fig. 5.

antikva.[1] I 4:e kvartalet för 1740 gick man ännu ett steg längre: det där (s. 481—483) införda, af A. J. v. Höpken undertecknade »Majoren Herr Anders Rosenstens Minne» är helt och hållet tryckt med antikva. I 1742 års Handlingar finnas två afhandlingar helt med antikva, nämligen på s. 74—80 en »Recension» af Pehr Elvius och på s. 296—302 ett anonymt »Minne af Johannis Moræi lefnad» [af C. Linnæus], och därjämte, egendomligt nog, två uppsatser af C. F. Nordenberg [Nordenskiöld], hvilkas hufvuddel är med fraktur men slutsidorna (s. 68 och 135) med antikva. Möjligen ville man med denna stilblandning känna allmänheten på pulsen och utröna huruvida tiden vore inne för den påtänkta reformen, men akademiens protokoll ge härom ingen upplysning.

Under tiden hade akademien genom formliga beslut bestämt, att för några särskilda publikationer den latinska stilen skulle användas.

[1] Se 1740: 2:a kv. s. 328; 1741: 1:a kv. s. 80, 2:a kv. s. 148, 4:e kv. s. 280; 1742: 2:a kv. s. 156, 3:e kv. s. 232.

Den 9 januari 1740 fastställdes att det tal,[1] hvarmed Mårten Triewald då nedlade presidiet, »skulle tryckas, såsom det skiedde förut vid förra Præsident-ombytet, och det med Latinske Caracterer». Uppdraget lämnades denna gång åt boktryckaren Horrn, hvilken bättre än Momma utförde detsamma, ehuru äfven han hade svårigheter med det dubbla w (vv) och det kursiva *å* (*á*).

Vid sammankomsten den 21 april 1741 anmäldes, att boktryckaren Horrn, »som Academiens Handlingar altid tilförene trykt», blifvit död (d. 18 april). Fråga blef nu om tryckningen skulle öfverlämnas åt hans änka, hvilken ämnade fortsätta rörelsen, eller åt Momma, till hvars förmån anfördes, att »han ej allenast skal äga goda stylar, utan och sielf vara svenska språket mächtig» och, tillägges det, »som bemälte Boktryckare ej ännu haft någodt arbete utaf Academien;[2] altså befaltes at honom skulle lämnas någodt til prof at trycka, hvaraf Academien ej allenast kunde dömma om stylarnes godhet, utan ock huru skyndosam han vid sielfva arbetet är». Ett sådant profarbete erbjöd sig nu, då »herr Höpken inkom och upviste Hans Kongl. Maj:ts stadfästelse uppå Academiens grundreglor»: det beslöts, att dessa skulle tryckas af Momma »med Latinska Bokstäfwer, uti sådant Format som Handlingarne och til 1000de exempl.». I protokollet för den 30 april läses angående samma ärende följande:

Emedan Academien vid sidsta sammankomst fastställt, at Boktryckaren Momma skulle til prof trycka Academiens Grundreglor, hvartil H:r Brelin nu berättade, at han ej skal hafva sådane Caracterer, som Academien därtil ville hafva; altså och på thet Academien skulle blifva härom närmare underrättad, blef bemälte Boktryckare efterskickad, samt sedan han upkommit och tilträde blifvit lämnat, anhölt det Academien hädanefter ville anförtro honom sina Handlingars tryckande, hvarvid han försäkrade sig hafva så väl möda som flit ospard vid arbetets skyndsamhet och väl tryckan, och om dess stylar nu ej skulle vara så gode, som Academien åstundar, så vil han draga försorg, om andra Caracterers förskaffande, upvisandes några prof af stylar, hvaraf som ingen til Grundreglornes tryckande pröfvades mer tjänlig ånn en, med små Caracterer; altså fants för godt at Grundreglorne med den skulle tryckas och lofvade Academien äfven antaga honom, at trycka sina Handlingar med de vilkor, som Academien framdeles därtil föreskrifvandes varder.

Akademiens grundregler af den 31 mars 1741 (fig. 6) trycktes nu af Momma med samma stilar som Linnés tal och utan någon väsentlig förbättring i den typografiska utstyrseln. Klemming[3] har uttalat en förmodan om att Grundreglerna varit det första tryck med i Sverige gjutna stilar, under det att han citerar S. Alnander för uppgiften att prioriteten i detta fall skulle

[1] TAL om Ämne och Orsaker Till Metallernes och Mineraliernes Födo, tiltagande och mognande Wäxt i Jorden, 24 s. 8°.

[2] Hade man glömt Linnés tal?

[3] KLEMMING & NORDIN, anf. arb., s. 231. Jfr *Aktiebolaget P. A. Norstedt & Söner 1904. Minnesblad*, s. 64.

CAP. II.

Om Academiens ſammankomſter, och ôfverlägningar, jämte den ordning, ſom dervid bôr i akt tagas.

§. 1.

SAmmankomſterne hållas en gång i vekan eller fle-re efter nôdvändigheten, hällſt fôre middagen, hvilket ôfverlåmnas Præſidis egit bepröfvande och föranſtaltande, alenaſt at han, hvad dagarne anbelangar, utnåmner ſådane, hvilka ei åro til andra nödvåndige ſyſlor utſedde, ſåſom Påſtdagar. &c. &c.

§. 2.

Fig. 6.

tillkomma *Konung Carl XII:tes Historia i kort begrep . . . Skrefwen på Fransöska af Riddaren R*** Nu på Swenska öfwersatt* [af J. Dryander], hvilket arbete trycktes af Momma 1741 med frakturstil. Är Klemmings förmodan om stilarna i Grundreglerna riktig, så måste »Talet om insekterna» betraktas som förstlingsprodukten af svensk stilgjutarekonst,[1] men det är knappast troligt, att Mommas antikva blifvit gjuten i Sverige; möjligen skulle detta kunna gälla bokstäfverna å, ä och ö, ehuru det i sådant fall synes oförklarligt att ej ett för några få sidor tillräckligt typförråd blifvit framställdt. Osannolikheten ökas däraf att Mommas biträde vid stilgjutningen, Mathias Holmerus, enligt Alnander hemkom från Holland i juli 1739, och det torde väl få betraktas som omöjligt, att han till hösten samma år kunnat hinna förfärdiga en hel ny stilsort.[2] Att vetenskapsakademien intresserade sig för den inhemska stilgjutningen framgår af en öfverläggning den 23 februari 1740, då fråga förevar dels om att akademien skulle anlägga ett särskildt tryckeri, dels för egen räkning skaffa en »schrifftgiesser», hvartill såväl den ofvannämnde Holmerus som en annan vid namn Holmwall ifrågasattes.[3]

[1] Ännu en skrift trycktes af Momma före Grundreglerna med samma antikvastilar, nämligen: En kort och tydelig Svensk CHRIOLOGIE, Hvaruti Innefattas och föreställes med Liflige färgor alle the förnämste Figurer, som gifva någon behagelighet uti Stilo Scholastico Academico och Civili, och aldrig på vårt Svenska Språk förr varit hafver, än nu hopdragne . . . Af ANDERS LALLERSTEDT, Smolandus. 60 sidor 8°. Författarens företal är dateradt d. 29 mars 1740.

[2] I *Kort Berättelse om Bok-Tryckeriets begynnelse och fortgång* . . . af CARL LENGREN (Stockh. 1740) säges, att Holmerus »redan nu i Åhr 1740 Graverat och Gutit 2:ne Nya Stylar, den ena för Kongl. Tryckeriet i Stockholm och den andra för Ven. Consistorii och Gymnasii Tryckeriet i Westerås». Den förra af dessa var frakturstilen i »Konung Carl XII:tes Historia».

[3] Om båda dessa se KLEMMING & NORDIN, anf. arb., s. 231 ff.

Akademiens Handlingar hade rönt en fullständig framgång: redan den 6 april 1741 anmäldes, att de båda kvartalen för 1739 och det första för 1740 voro utsålda, hvarför fråga väcktes om att utgifva en ny upplaga, »och at den skulle skie med latinska bokstäfver». För tillfället nöjde man sig dock med att annonsera om att exemplar af de utgångna kvartalen skulle återköpas hos bokföraren Kiesewetter för det ursprungliga försäljningspriset. Momma hade fått trycka blott ett kvartal, det 2:a för 1741, och den 25 juli detta år antogs »til följe af hvarjehanda skiähl och omständigheter» en ny boktryckare, Lorentz Ludewig Grefing. Enligt ett samma dag med denne slutet kontrakt berättigades han icke blott att omtrycka de tre första kvartalen och de följande i den mån de blefve utsålda, utan äfven att tills vidare för två år framåt utgifva akademiens Handlingar, hvilka han förband sig att låta trycka »på papper af samma godhet och samma format, som härtils tryckte äro, dock med nya och rena stylar, antingen Svenska eller Latinske caracterer».

De »skäl och omständigheter», som föranledde detta beslut, äro icke angifna, men helt säkert kunna vi finna dem däri, att Grefing öfverbjudit Momma, då den förre i kontraktet utfäste sig att af Handlingarna lämna akademien 40 friexemplar och för hvarje kvartal kontant betala 450 daler kopparmynt. Akademiens förlagsverksamhet, som i början icke kunnat uppehållas utan ledamöternas frivilliga sammanskott, hade härigenom blifvit en så pass vinstgifvande affär, att tillgångar åtminstone för de nödvändigaste utgifterna voro säkerställda.

Frågan om stilarna var emellertid ännu icke definitivt afgjord. Grefing omtryckte, »med des egen bekostnad», de 8 första kvartalen i samma typografiska utstyrsel som första upplagan; äfven de återstående kvartalen för 1741 och hela årgången 1742 trycktes af honom med frakturstil, med de mindre afvikelser härifrån som ofvan påpekats. Men fr. o. m. början af 1743 och allt framgent uppträda Handlingarna uteslutande med latinska stilar. Något beslut om förändringen återfinnes icke i akademiens protokoll, måhända därför att dessa för året 1743 endast äro fragmentariskt bevarade. Att någon opposition från frakturens försvarare ytterligare förekommit kan man dock icke antaga: deras betänkligheter voro ju fullständigt vederlagda, sedan akademiens ekonomiska risk genom boktryckarens öfvertagande af förlaget blifvit upphäfd, och sedan allmänhetens »tycke» för skrifternas innehåll så påtagligen bevisats. På grund häraf ansåg man nog också obehöfligt att, såsom Höpken utlofvat, i ett särskildt företal motivera stilutbytet, och helt säkert var det med en viss känsla af triumf som Bjelke, såsom akade-

26 1743. Jan. Febr. Mart.

Beſkrifning på en i Finland mycket
gångſe Barna - ſiukdom *Borſt* kallad.
Af
HERM. DIEDR. SPÖRING.
Med. Doct. ock Prof.

Den ſiukdomen jag nu korteligen årnar beſkrifva, år hos nyſsfödde barn i Finland mycket gångſe, ock kallas af gemena Man *Borſt*, ock det för den orſaken, at de tro, det når en hafvande qvinna oförmodeligen råkar at ſparka på något ſvin, eller ock at hon, den tiden hon går hafvande, åter förmycket flåſk, ſkal barnet ſom hon födandes varder, få denna *Borſten;* Men ſom ſkråck altid år ſkråck, ock det vil vara oförnuftigt giordt at bygga dårpå, ſå lemnar man ock denna förmenta orſaken, ſåſom intet förtienande vidare åtanka.

Fig. 7.

miens preses för månaderna januari—mars 1743, kunde sätta sitt namn på den första delen af Handlingarna, där den af honom förfäktade reformen blifvit genomförd — måhända har han ock för dess åvägabringande användt sitt inflytande såsom tillfällig ledare af akademiens angelägenheter.

Slutligen bör påpekas, att Grefings antikvastilar (fig. 7) äro vida bättre än hans föregångares; huruvida de blifvit gjutna i Sverige torde icke kunna afgöras.

Akademiens protokoll bära tydligt vittnesbörd om den grundlighet, hvarmed det unga samfundet behandlade en fråga som, ehuru i sig själf ej af större vikt, dock icke saknat sin betydelse i svensk kulturhistoria. Bland skälen för stilutbytet åberopades redan nu antikvans företräden i estetiskt, pedagogiskt och äfven hygieniskt afseende, eller alldeles samma skäl som

långt senare häfdats i Tyskland, exempelvis af den berömde läkaren Chr. W. Hufeland (1824) och ögonhygienikern Hermann Cohn (1903),[1] ehuru reformen där, såsom bekant, endast delvis vunnit insteg, och i senare tider t. o. m. efterträdts af en rörelse i motsatt riktning, grundad på förment patriotiska skäl, för hvilka ingen ringare än Bismarck lagt sitt tungt vägande ord i vågskålen. Härutinnan var redan den gamle Polhem på rätt spår, och ur hans kuriösa funderingar kunna vi utläsa detsamma, som Hufeland framhållit, eller att den s. k. tyska stilen icke är något annat än »eine verschnörkelte lateinische Mönchsschrift»,[2] och som Jacob Grimm betonat genom yttrandet, att denna stil icke har det minsta att göra med vare sig germaner eller goter. Äfven andra af våra akademiker åberopade motiver gå igen i senare uttalanden: med full rätt har man påpekat olämpligheten af att bibehålla frakturen i arbeten, där tekniska termer måste återgifvas med antikva; och äfven i Tyskland har man, såsom då för tiden hos oss, insett, att frakturstilen försvårade den inhemska litteraturens spridning utom det egna landet.

Emellertid behöfver det knappast påpekas, att den latinska stilens förkämpar sköto långt öfver målet, och att åtskilliga af deras argumenter voro helt och hållet gripna ur luften. Föreställningen om den stora pappersbesparingen håller ej streck i annan mån än att antikvans större tydlighet och lättlästhet skulle medgifva användandet af en mindre stilsort än frakturen erfordrade, och den förmenta nationalekonomiska vinsten, hvilken, betecknande för merkantilismens tidehvarf, framhölls såsom t. o. m. influerande på handelsbalansen, hör till det slags påståenden som, då de förblefvo oemotsagda, kunna antagas ej ens af samtiden hafva blifvit tagna fullt på

[1] Se kapitlet »Fraktur oder Antiqua» i H. COHN & R. RÜBENCAMP, *Wie sollen Bücher und Zeitungen gedruckt werden?* Braunschweig 1903.

[2] Polhem tror att ur de gamla romares »maner att skrifva bokstäfver så reena, simpla och tydeliga, att hvarken förr eller efter dem hafva andra bättre blifvit påfunne», de tyska stilarna uppkommit allenast för att »göra sig någon mera egennyttig förtienst der vijd» — »så att lijka som skräddrare upspinna nyare moden på kläder, byggmästrar på nyare maner i architecturen, hvarigenom så mycket biefs i det ena och alfrans i det andra opkommit etc., altså hafva munkarna i Tyskland omsvarfvat de latinske bokstäfver til gamal munkstyl.» — En uppfattning erinrande om betänkligheterna hos våra motståndare till antikvastilen framlyser i följande yttrande i ett bref till Goethe från hans moder af d. 12 mars 1798: »Nun ein Wort über unser Gespräch bey deinem Hierseyn über die Lateinischen Lettern — den Schaden, den sie der Menschheit thun, will ich dir gantz handgreiflich darthun. Sie sind wie ein Lustgarten, der Aristokraten gehört, wo niemand als Noblesse und Leute mit Stern und Bändern hineindürfen; — unsere deutsche Buchstaben sind wie der Prater in Wien, wo der Kayser Joseph darüber schreiben liess: Vor alle Menschen. Wären deine Schriften mit den fatalen Aristokraten gedruckt, so allgemein wären sie bey all ihrer Vortrefflichkeit nicht geworden» (*Die Briefe der Frau Rath Goethe*, Lpz. 1911, vol. 2, sid. 47.)

allvar.[1] Något långsökt förefaller ock, att man ville ställa frågan om tryckstilen i samband med frågan om svenska språkets upphjälpande, hvilket skulle vara »ett af akademiens ögnamärken», men hvarför hon egentligen endast ville verka genom ett föredömligt utgifvande af sina skrifter. Riktigt nog anmärkte Höpken härvid, att språket »hvarken skulle bli bättre eller sämre däraf, om det trycktes med de latinske eller också med de nu vanliga bokstäfver». Öfver hufvud missräknade man sig ej litet i sin förhoppning att kunna göra svenska språket mera kändt i utlandet; visserligen rönte akademiens skrifter äfven där stor uppmärksamhet,[2] men de måste göras tillgängliga för främlingen genom öfversättningar — till tyska, franska och latin — och sedan man omsider frångått de ursprungliga bestämmelserna att endast trycka på svenska, hafva vetenskapens idkare måst böja sig för den nedslående erfarenheten, att deras publikationer på vårt språk icke kunna påräkna den internationella publikens beaktande: i vetenskapsakademiens skrifter förekomma numera endast undantagsvis afhandlingar på svenska.

I ett afseende missräknade sig dock icke de män som, om ock ej alltid med fullgiltiga skäl, så entusiastiskt talade för en förändring af det svenska boktrycket: de hade lagt grunden för en reform som, ehuru i början långsamt, oemotståndligt ledt fram till allmänt erkännande. Det är icke min afsikt att steg för steg följa denna utveckling. Om några punkter i densamma må dock i korthet erinras.

Vetenskapsakademiens föredöme följdes af hennes yngre syster Vitterhetsakademien, som år 1755 tryckte första delen af sina handlingar med antikva. Lars Salvius, hvilken, enligt hvad vi sett, såsom vetenskapsakademiens förste notarie ådrog sig förebråelsen för partisk protokollsföring till de latinska stilarnas förmån, fick tillfälle att verka för dessas antagande,

[1] Samma skäl upprepades emellertid och med något större berättigande af det tillämnade »Svenska Tungomåls-gillet», då det i sin ansökan om auktorisation af den 17 mars 1740 framhöll vanvördnaden för svenska språket och fikandet efter främmande tungomål såsom orsak till den stora införseln af utländska böcker och den ringa afsättningen af svenska skrifter. Se: HUGO HERNLUND, *Svenska Tungomåls-gillet och dess förhållande till Vetenskaps-akademien* (Samlaren 1885, s. 31), och samme förf:s uppsats: *Vetenskaps-akademien och Lars Laurels rättskrifnings-förslag* (Nya Elementarskolans årsprogram 1887—88, s. 4).

[2] Såsom ett intyg härom kan anföras hvad professor H. Gram i Köpenhamn d. 30 nov. 1740 skref till arkivsekreteraren Johan Helin i Stockholm: »Deres ypperlige Videnskabs-Academies Handlinger er af alt hvad som i Norden udkommer noget af hvad som jeg helst ynsker at eje. Beder derfor, at min Herre for Guds Skyld vil continuere dem at forskaffe, end skulde de koste mig dobbelt» (*Breve fra Hans Gram 1685—1748*, udg. af HERMAN GRAM, Khvn 1907, s. 199).

sedan han 1742 genom gifte med Horrns änka blifvit boktryckare: han tryckte bl. a. 1745 den första psalmboken med latinsk stil, ett företag som han dock icke upprepade; han blef också akademiens boktryckare och tryckte hennes Handlingar från 1748 till sin död 1773, och från 1749, likaledes med latinska stilar, den af akademien utgifna Hof-Calendern, en föregångare till Statskalendern. Den första abc-bok utan frakturstil torde vara »En ny A-B-C-Bok inrättad efter et riktigt stafnings- och skrif-sätt samt efter nu brukelig Svenska» (Stockh., Grefing, 1758), men den synes ej egentligen ha varit afsedd för barnaundervisning, utan snarare som en tillämpning af utgifvarens, Erik Ekholms, språkliga principer, som han utvecklat i två samtidigt utgifna skrifter »Det Rätta Stafningssättet» och »Det Rätta Skrifsättet». Införandet af antikvastilen i den periodiska pressen torde böra tillskrifvas C. C. Gjörwell, som begagnade denna stil för en del af sina kortlifvade tidskriftspublikationer. Af ännu bestående svenska tidningar har Aftonbladet alltifrån sin begynnelse 1830 tryckts med antikva.

Den skriftserie, i hvilken frakturen längst varit förhärskande, är almanackan. Det är lätt insedt, att vetenskapsakademien, som 1747 erhöll uteslutande privilegium på dess utgifning, i trots af sin förkärlek för de latinska stilarna, i det längsta tvekat att införa dem i en publikation, som framför andra är afsedd för folkets breda lager och där nyheter i beteckningar och tryck t. o. m. betraktats med en viss vidskepelse.[1] Intill år 1901 trycktes den lagliga almanackan endast med fraktur; först fr. o. m. detta år utgifves den s. k. 14 öres almanackan med antikva (i liten oktav); men vid sidan däraf utkommer fortfarande en frakturalmanacka i det häfdvunna sedesformatet, hvarförutom de lapska och finska almanackorna alltjämt tryckas blott med fraktur.

Slutligen torde böra påpekas, att under vetenskapsakademiens öfverläggningar om tryckstilen äfven frågan om den s. k. tyska eller svenska skrifstilen kom på tal; särskildt tyckes Christopher Polhem ha varit en motståndare till den senare. Detta oaktadt är hans egen inlaga skrifven med »svensk» stil, och detsamma är förhållandet med akademiens protokoll under den här ifrågavarande tiden; af de ofvan omtalade bilagorna är endast den afhandling, som jag antagit vara författad af Jakob Faggot, skrifven

[1] Sålunda väckte utbytet, 1763, af de förut brukliga röda bokstäfverna för sön- och helgdagar mot svarta »uppseende icke allenast hos Allmogen utan äfven hos den mindre upplyste klassen af det Högvördiga Präste-Ståndet». Färgförändringen i almanacken gjordes till föremål för de allmänna besvären vid 1765 års riksdag, och akademien hotades med indragning af sitt privilegium, men frågan blef på inflytelserika personers tillskyndan nedlagd. Se: ROSENHANE, *K. Vetensk. Akademiens historia*, s. 113.

med latinsk stil. Akademien kan alltså knappast sägas ha utöfvat något inflytande på skrifstilens reformerande, en reform som sedan omkring ett århundrande så fullständigt slagit igenom, att för närvarande hos oss de personer torde vara lätt räknade, hvilka förmå med färdighet läsa tyska handstilar.

ET DANICUM SOM HAR TILHØRT JEAN GROLIER

Af

CARL ELBERLING, København

I *Aarsberetninger og Meddelelser fra det store kongelige Bibliothek,* Bd I (1870), S. 200–207, har Chr. Bruun udførligt beskrevet den smukke Udgave af »Saxo Grammaticus», som Christiern Pedersen besørgede trykt i Paris 1514, og han bemærker, at det kongelige Bibliothek eier ikke mindre end fem Exemplarer af denne Bog. Hertil er nu kommet et sjette, skjenket Bibliotheket af senere afdøde Architekt Vilhelm Bruun og Bogbindermester Anker Kyster. Bruun, som var en ivrig Bogelsker, eiede selv et smukt Exemplar i et nyt Pergamentsbind[1]; han havde altid tænkt sig, at en Bogsamler som Jean Grolier egentlig burde have eiet denne Bog, og han fantaserede over, hvorledes den vel kunde være indbunden. Han blev derfor saare glad, da Kyster sendte ham en Bog, som han havde faaet fra den tydske Antiqvarboghandler Hiersemann, og det viste sig, at det netop var Groliers Exemplar af Saxo; ja, han blev saa betaget, at han slet ikke turde have denne Skat hjemme hos sig, men strax bragte den tilbage til Kyster. Det er da dette Exemplar, hvorom her skal siges et Par Ord.

Bogen er 28,5 cm. høi og 20 cm. bred, og saaledes lidt mindre end de to største af det kongelige Bibliotheks gamle Exemplarer, men ellers i alle Maader reen og velbevaret. Bindet (Fig. 1) er beklædt med lysebruunt Kalveskind og prydet med to Rammer, dannede af store i Guld trykte Stempler. Imellem Rammerne findes i Hjørnerne en Traadslyngning og paa Siderne en sexbladet Blomst. I Midtfeltet findes i Hjørnerne den samme sexbladede Blomst,

[1] Dette Exemplar er nu ogsaa kommet til det kongelige Bibliothek, idet Bruun har testamenteret Bibliotheket hele sin Bogsamling.

og i Midten et større symmetrisk Stempel. Langs Rammerne løbe paa begge Sider Linier i Blindtryk. — Ryggen er ved fem Bind deelt i sex Felter, langs Bindene Linier i Blindtryk. Bogen er beskaaret, men Snittet er ikke forgyldt. — Der er Forsats af fire Blade (det ene brugt som Speil), indheftede i en Pergamentsfals, paa hvilken man læser nogle franske Ord.

Fig. 1.

Bindet er ikke særlig godt: Pappen er blød og ujevn, Forgyldningen ikke nøiagtig, og de blindtrykte Linier temmelig svage; og i Henseende til Skjønhed taaler det ingen Sammenligning med de berømte Grolier-Bind, af hvilke jeg desværre kun har havt saa faa i min Haand. Det er imidlertid gaaet Grolier, som det vel er gaaet enhver Bogelsker: han finder en Bog i et Bind, der er saa godt, at han ikke tænker paa at ombinde den.

I det engelske Tidsskrift *Bibliographica*[1] beskriver W. Y. Fletcher et smukt og mærkeligt italiensk Bind om et Exemplar af »Celsus' De Medicina«, trykt af Filippo Pinzi i Venedig 1497; det har tilhørt Grolier, og han har skrevet allersidst i Bogen, paa Indersiden af Bindet: »Est mei jo. grolier lugd. & amicorum«. — J.-Ch. Brunet, Forfatteren af den berømte *Manuel du Libraire,* eiede et Exemplar af »I sacri Psalmi di David« ... per Antonio Brucioli, Venetia 1534, 4°.[2] Denne Bog, indbunden i grønt Maroquin, bærer Thomas Maioli's Navn og Devise; men den har ogsaa tilhørt Grolier, der paa Titelbladet har skrevet

[1] *Bibliographica,* Vol. I (London 1895), S. 1—5.

[2] *Catalogue des livres de la Bibliothèque de J.-Ch. Brunet,* I (Paris 1868), S. 3. Nr. 11. — Le Roux de Lincy, *Recherches sur Jean Grolier* (Paris 1866), S. 267, Nr. 258.

sin Devise og et Vers af Psalmerne. (For denne Bog blev der paa Brunets Auction betalt 1020 Fr.) — Af Bøger, der ere mærkede paa denne Maade, anfører Le Roux de Lincy flere[1], og saaledes har Grolier ogsaa behandlet det foreliggende Exemplar af Saxo: allersidst i Bogen, paa Indersiden af Bindet (Fig. 2), læser man den bekjendte Devise: PORTIO MEA DOMINE SIT IN | TERRA VIVENTIVM. samt: »Joannis Grolierij Lugđ | & amicorum». Siden er Groliers Navn blevet overstreget, og derunder er skrevet »V. Raffarij». Saa er Bogen kommen til Tydskland, og paa dens Titelblad (baade paa For-

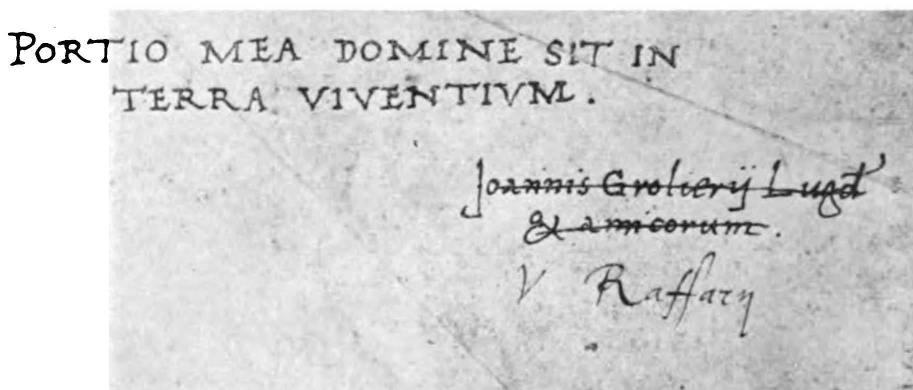

Fig. 2.

siden og paa Bagsiden) er trykt et cirkelrundt Bibliotheksmærke, hvori sees et greveligt Vaaben med Omskrift: Græfl. Toerring-Gutenzell Bibliothek. Denne Linie af en gammel Slægt uddøde 1860[2], og saa er vel dette Herregaards-Bibliothek blevet adsplittet. Naar Bogen derefter er kommen til den før nævnte tydske Antiqvarboghandler, det veed jeg ikke; men nu er den kommen til et Sted, hvor den vil blive behandlet som det sømmer sig et Danicum, der har tilhørt Jean Grolier.

[1] *Recherches sur Jean Grolier*, S. 80 f.

[2] E. H. KNESCHKE, *Neues allg. Deutsches Adels-Lexicon*, Bd. IX (Lpz. 1870), S. 241.

STOCKHOLMS-UPPLAGAN AF SENECA OCH BOËTIUS 1676

Af

PER HIERTA, Främmestad

PÅ BOKAUKTION I STOCKHOLM förekom i våras en liten af Wankijf år 1676 tryckt upplaga af Senecas De providentia m. m., bunden i ett nätt marokängband med Magnus Gabriel De la Gardies minsta vapenstämpel. Den nådde ett för våra förhållanden högt pris och blef på grund häraf t. o. m. afbildad i dagspressen.

Då De la Gardie-band ju som bekant icke höra till de större sällsyntheterna och dessutom de i Sverige tryckta äldre upplagorna af klassikerna — ehuru i allmänhet mycket rara — ej alls äro eftersökta, skulle man kunna tro, att här förelåg ett symptom af sjukdomen bibliomania, i detta ords sämre bemärkelse. Nu några rader för att visa, att en sådan misstanke är orättvis och att den lilla boken verkligen är ganska märkvärdig.

Af denna Seneca-upplaga känner jag nämligen märkligt nog icke mindre än fem stycken, hvilka *alla* äro bundna i De la Gardie-band. De förvaras i följande offentliga och enskilda bibliotek: 1) Upsala universitetsbibliotek, 2) andre bibliotekarien G. Rudbeck, 3) Kungl. biblioteket, 4) Västerås läroverksbibliotek, 5) friherre P. Hierta, Främmestad. Förhållandet är enastående, så vidt jag kan bedöma. Ty visserligen ser man alltibland olika ex. af de böcker, till hvilkas utgifvande rikskanslern bidragit (framför allt Konungastyrelsen af 1669, Ulphila af 1671 och Widekindi »Krijgz-Historie» af samma år) dyka upp i band med hans *monogram*-pärmstämpel, men de röda skinnbanden med vapen hafva alltid betraktats såsom hörande till De la Gardies enskilda bibliotek, och dupletter torde annars ej kunna påvisas. Det bör alltså vara något särskildt med de föreliggande banden och ledning gifves af en anteckning i det ofvan med nr 1 betecknade. Där står: »Hans Hög-Grefflige Excellens, H:r Rijks-Canzleren, Magnus Gabriel De la Gardie, förährade mig undertächnadt denne Book, på Höijentorp Anno 1676 dhen 12. Octob. E. Frondin manu propria.» Vi se alltså att rikskanslern bortskänkt detta ex. af boken med sin vapenstämpel på bandet, något som onekligen tyder på, att den legat hans hjärta nära.

Nr 1 är eget nog bunden i sprängd kalf, hvilket är mycket ovanligt.

Jag har aldrig varit i tillfälle se något annat sådant, men enligt uppgift finnas i Upsala universitetsbibliotek ytterligare två (se uppsats af G. Rudbeck i *Svensk exlibristidskrift,* 1912), samt i Kungl. biblioteket likaledes två. På ryggen har den ett litet vackert ornament med ett hjärta i midten, som redan Eichhorn hänför till bokbindaren Reusners materiel. De öfriga fyra banden äro som vanligt röda, men ej lika. Nr 2 är ett ursprungligen välgjordt band

Fig. 1.

med samma ryggornament som nr 1, men har i tidernas längd blifvit något illa medfaret. Det har samma röda skinn som nr 3 och 4 — marokäng kan detta ej gärna kallas, utan torde vara någon inhemsk efterbildning, antagligen af fårskinn, och återfinnes på hufvudsakliga delar af de ännu bevarade De la Gardie-banden. Ryggen på nr 3 är sämre ornerad med ej vidare smakfulla ornament i blekt guld. Nr 4 har å ryggen endast en sexbladig blomma i hvarje fält, men dessutom på pärmarna en liten hörnstämpel, hvarigenom det kan betraktas som en »öfvergångsform» till det märkliga bandet nr 5.

Detta, det nu i år sålda, skiljer sig från de andra på flera sätt. Dels är skinnet verklig äkta marokäng, ovanligt väl bibehållet, dels äro pärmarna utom med ram och vapen äfven prydda med eleganta punktstämpelornament. Ramen är ej den vanliga af enkla linjer, utan den som annars brukar användas till större format, framför allt folioband, och punktstämpelorneringen på pärmarna är mig veterligt för De la Gardie-band något alldeles unikt.

Fig. 2.

Fig. 3.

Vidare har bandet haft knäppen, hvilket jag endast sett på ännu ett dylikt band, nr 3 här ofvan. Ryggen har punktstämpelornering, dock ej densamma som å nr 1 och 2. I sin helhet kan den lilla volymen sägas vara ett af de nättaste svenska 1600-talsband som existerar. Tyvärr saknar den liksom nr 2, 3 och 4 alla äldre ägarebeteckningar.

Gå vi nu till bokens innehåll, så förvånas man först öfver den fullständiga frånvaron af utgifvarenamn, företal eller dedikationer, som på den tiden sällan saknas. Titeln börjar med den grekiska sentensen Psyches iatreion —

sedermera använd i Upsala universitetsbiblioteks pärmstämplar — och innehållet är Senecas tre skrifter »Om försynen», »Om själslugn», »Om den vises ståndaktighet» samt Boëtius' skrift »Om filosofiens tröst». Det enda personliga man från utgifvarens sida kan finna är ett citat före texten ur predikarebokens kapitel 8, vers 14, hurusom det ofta går den rättfärdige såsom om han de orättfärdigas gärningar gjort o. s. v.

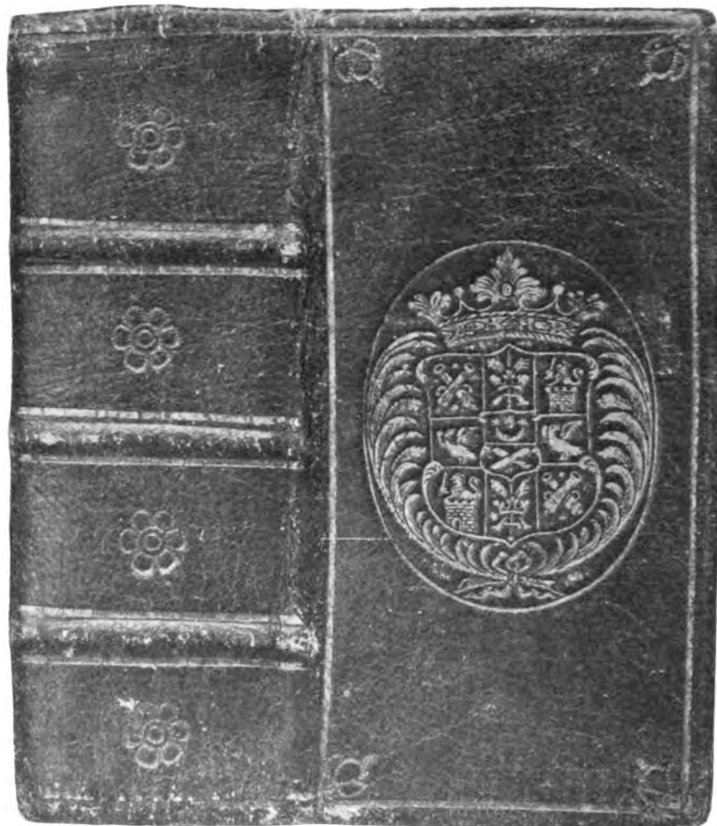

Fig. 4.

Hvartill kan man nu sluta af allt detta? Någon bok för skola eller universitet, som alla andra under äldre tider i Sverige tryckta klassiker, kan det ej vara. Det är en tröstbok för någon, som anser sig illa behandlad och i de gamle vises skrifter söker vederkvickelse från nuets vidrigheter. Just året 1676 torde för Magnus Gabriel De la Gardie hafva varit vändpunkten, då marken började gunga under fötterna på svenska kronans mäktigaste och rikaste undersåtar och då han begynte känna, att det statsskick, som han mer än någon annan representerade, lutade till sitt fall. Hårdt blefvo han

och hans vänner behandlade — att de skulle ha förstått, att felet till stor del var deras eget, är väl för mycket begärdt. De la Gardies maka sökte i olyckan trösta sig och sina få vänner genom att utgifva den stora, af djup religiositet genomandade boken Himmelisches Manna, och säkerligen hafva vi att i Seneca-upplagan se en motsvarighet härtill, hvarmed rikskanslern ville lära sig och sina af ödet likaledes hårdt drabbade vänner att i den stoiska filoso-

Fig. 5.

fiens resignerade ord finna det lugn, som afväpnar fienderna. Någon annan förklaring än den, att han utgifvit och bland sina olycksbröder utdelat den säkerligen mycket begränsade upplagan, torde efter hvad som här anförts knappast vara möjlig. Och de bevarade exemplaren blifva då ett värdefullt minne af en i alla händelser om Sveriges andliga odling synnerligen högt förtjänt man. Mycket intressant vore, om än fler på samma sätt utstyrda exemplar kunde framkomma.

Till ofvanstående intressanta meddelande, som författaren välvilligt låtit mig se, innan det rentrycktes, torde det tillåtas mig att lämna ett tillägg, hvilket på ett märkligt sätt bekräftar de där framställda antagandena rörande skälen för bokens tryckning. I Kungl. bibliotekets ex. af här behandlade upplaga af Seneca, det ofvan med nr 3 betecknade, finnes en af Klemmings hand gjord hänvisning till nr 246 af Aftonbladet för år 1852. I detta (liksom äfven i nr 244) är en rapport från den vid engelska legationen i Stockholm anställde William Allestree till kabinettsekreteraren i engelska utrikesdepartementet Williamson publicerad; han skrifver häri om förhållandena i Sverige bl. a. följande: »Rikskanslerns långa frånvaro från hofvet ... jämte några dunkla bevis på onåd, äfvensom den omständigheten att han nyligen låtit trycka och inbinda uti en volym i fickformat Senecas afhandlingar de Providentia, de Tranquillitate animi, de Constantia Sapientis, tillsammans med Boëthii de Consolatione Philosophiæ (om hvilket allt jag kan försäkra eder att redan finnes god tillgång på utläggningar), har kommit folket att frukta, att man haft för afsigt att aflägsna honom.»

G. R—ck.

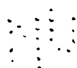
BISKOP ANDERS FOS' GENEALOGISKA TABELLER AF ÅR 1592

Af

GUSTAF RUDBECK, Stockholm

I BERGEN, Norges under århundraden främsta handelstad, residerade åren 1583—1607 såsom superintendent eller biskop öfver Bergens stift en dansk man vid namn Anders Fos. Han föddes 1543, studerade först i Danmark sedan i Tyskland, Nederländerna och Frankrike. År 1565 är han rektor vid klosterskolan i Antvorskov och följande år vann han magistergraden vid universitetet i Köpenhamn. Något år därefter blef han präst i Stege församling på Møen, hvilken befattning han innehade, till dess han genom kunglig kallelse utnämndes till biskop i Bergen 1583. Såsom sådan verkade han till sin död 1607.[1]

[1] Se: *Dansk biogr. Lex.*, 5 (Khvn 1891), s. 260—262; RØRDAM, H., *Monumenta historiæ Danicæ*, 1:2 (Khvn 1873—1875), s. 541—544; BANG, A CHR., *Den norske kirkes historie i reformations-aarhundredet* (Kristiania 1895), s. 63—85.

Hans lif i Bergen skildras i de anförda källorna såsom en nästan oafbruten kedja af stridigheter och motgångar af allehanda slag. Till sin natur var han en myndig och kraftfull man men äfven häftig, hvilket hade till följd, att han råkade i strid med flera personer och särskildt med den danske länsmannen herr Peder Thott.[1] Denne tyckes ha varit hans svurne fiende, som icke lät många tillfällen gå sig ur händerna att skada eller förnärma biskopen. Bland annat invecklade han själfva biskopinnan, Fos' hustru, fru Marine Rubbertsdatter, i en häxeriprocess, som 1590—1591 pågick i Bergen. På grund af de mångahanda svårigheter och tvister Fos råkade i, måste han upprepade gånger företaga resor till Köpenhamn för att på högsta ort söka rättelse och hjälp — ehuru ofta utan framgång.

Fos anses som biskop ha varit en af de mera framstående på sin tid, och om hans nitälskan för sitt stift vittna de synoder, som på hans kallelse afhöllos i Bergen, samt de många ingripande beslut och förordningar, som på dem fattades. Vid sidan af sitt intresse för kyrkliga och teologiska frågor, hyste han äfven ända från sin ungdom en varm kärlek till historiska studier, hvilket gjorde att han i detta ämne skaffade sig synnerligen grundliga kunskaper. Dessutom ägde han en ovanligt skarp kritisk blick, en för den tiden sällsynt egenskap.

Som resultat af hans historiska forskningar kan anföras det antagligen år 1577 tryckta arbetet »Genealogia Regum Daniæ et Norvegiæ, Decumque Oldenburgensium eorum, qui post sinceram religionem floruerunt». Af detta verk finnes dock numera intet exemplar i behåll. Vidare efterlämnade han vid sin död i handskrift det för sin kritiska skärpa berömda »Censura de Saxone Grammatico eiusque interpretibus, scoliastis et recapitulatoribus»,[2] dessutom »Fortegnelse over Scribenter, der have behandlet danske forhold» i fyra volymer, och slutligen ett verk betitladt »Annales», de båda senare dock tyvärr förlorade.

Fos har emellertid författat ännu ett arbete, nämligen några till danska språket öfversatta och i Köpenhamn 1592 tryckta genealogiska tabeller öfver Danmarks och Norges konungar under historisk tid, och det är detta verk, som här egentligen skall bli föremål för ett omnämnande. Sedan gammalt bevaras i Det kongel. Bibliotek i Köpenhamn ett defekt exemplar däraf (*Bibliotheca Danica,* 3, sp. 24), nämligen de två första af fyra blad, och detta är det hittills enda kända.[3]

[1] Thott var länsman 1589—1596, död mellan år 1604 och 1611; *Danmarks Adels Aarbog,* 1900, s. 483.

[2] Aftryckt af RØRDAM, a. a., s. 568—579.

[3] Jfr RØRDAM, a. a., s. 546. Bibliotekarien R. Paulli, Köpenhamn, har äfven benäget meddelat mig bekräftelse på denna uppgifts riktighet.

Emellertid har ännu ett exemplar af detta sällsynta arbete undgått att dela de öfrigas öde, och det är dessutom glädjande nog alldeles fullständigt. Här finnas således de som förlorade ansedda blad 3 och 4. Dess förvaringsort är Kungl. biblioteket i Stockholm. Bland detta biblioteks danska handskrifter finnes en volym i stor folio, betecknad H. 1. a. i antikvitetsarkivets gamla katalog, hvilken beskrifves under nr 4 i Molbechs förteckning öfver »Danske Haandskrifter, fornemmelig af historisk Indhold, i det Kongelige Bibliothek i Stockholm».[1] I slutet af denna handskrift äro Fos' genealogier inbundna, väl gömda under 320 år men också bortglömda, till dess deras tillvaro nu åter bekantgöres.

De bestå af fyra blad i stor folio tryckta endast på ena sidan. Den fullständiga titeln, som är tryckt som rubrik å första bladet, lyder:

Fire Taffler eller stam Register: ‖ Om Danmarckis oc Norgis Konger ordentlig ‖ som her effterfølger beskreffne. ‖ Den første Taffle indeholder Danmarckis Kongers stam oc byrd, som regerede fra den tid den Christelige Religion bleff stadfest i dette Rige, ‖ indtil Dronning Margrete, oc hendis Søsters Daatter Daatters Søn Christoffer aff Beyern, den sidste i denne Affkom. ‖ Den anden Taffle forteller Norgis Kongers herkomst, fra den tid samme Christelige Religion bleff der stadfest, Beregnit indtil Kong Oluff, for^{ne} Dronning ‖ Margretis Søn aff Kong Haagen, Vdi huilcken samme Kongers slect vdi lige maade endis. ‖ Men de sidste to Taffler indeholde de Kongers Affkom oc slect, som i denne næruerendis tid regere offuer baade for^{ne} tu Riger. ‖ Tilsammen skreffne af M. Anders Foss, Biscop i Bergen, Oc nu fordanskede Erlig, Velbyrdig oc Gudfryctig Mand Ditleff Holck til Høygaard, ‖ Kong: Maiest: Høffuitzmand paa Kiøbenhaffns Slot, til ære och villie, aff Jacob Mattssøn. Aar 1592. Uppgift om ort, tryckare och tryckår återfinnes på fjärde bladet, där i nedre vänstra hörnet står: Prentet i Kiøbenhaffn, aff Matz Vingaard, Aar Christi 1592.

Hvarje blad har texten omgifven af en typografisk ram, hvilken på första bladet består af en stiliserad bladranka, på de öfriga tre däremot af en pärlrad med omväxlande större, aflånga och mindre, runda pärlor. Å blad 1, 2 och 4 äro textraderna satta som å vanlig folio, parallellt med bladets kortsida, på blad 3 däremot som å tvärfolio, parallellt med dess långsida. Det hela är tryckt med fraktur och fyra olika storlekar af typer äro använda. Bladens storlek räknad från ramarnas ytterkanter varierar så att blad I är 38 × 29 cm., blad II 36 × 26,5, blad III 36 × 28,5 och blad IV 38 × 26,5 cm.

[1] I: *[Dansk] Hist. Tidsskr.*, Bd 4 (Khvn 1843), s. 129—166.

Under den gemensamma rubriktiteln på första bladet följer släktledningen öfver Danmarks konungar och börjar den med Gorm samt går fram till konung Kristoffer af Bajern, död 1448. Öfverst på andra bladet står siffran II och därunder en specialtitel: »Slectis Register paa de fordum ‖ Norgis Kongers Affkom. ‖ Fra den Christelige Religion vaar samme steds funderit, indtil Oluff Margretis Søn, som ‖ vaar Dronning offuer disse try Riger, hand vaar den sidste ‖ aff denne Kongelige Slect». Det innehåller Harald Hårfagers afkomlingar till och med konung Olof, död 1387. Tredje bladet, i tvärfolio, betecknas med siffran III och bär titeln »Register paa de gamle Greffuers Slect i Oldenburg, oc de Konger i Danmarck oc Norge i denne tid, som ere komne aff ‖ dennom, effter Christians Affkom, som vaar den første aff det Naffn oc Slect, for^{ne} Rigers Konge». Det första namnet här är Elmar, grefve af Oldenburg, och det sista Kristian IV af Danmark. Det sista bladet slutligen bär siffran IIII och rubriceras: »Slectis Register paa de Greffuer oc Hertuger vdi ‖ Holsten, oc de Danmarckis oc Norgis Konger i denne tid, som ere komne aff ‖ dem, efter Christiani I. Affkom, paa hans Moders Side». Här begynner författaren med »Adolff Salingsleff Keyser Conradi 2. ypperlige Krigsherre i Vngern ... Aar 1030» och slutar liksom på föregående blad med konung Kristian IV.

Så synnerligen innehållsrika kunna dessa genealogier naturligtvis icke vara på grund af det begränsade utrymmet samtidigt med att de omspänna åtskilliga århundraden. För de flesta af de upptagna personerna meddelas dock något, hvad han eller hon varit, med hvem de varit gifta, ofta deras dödsår o. s. v. Ibland omtalas äfven en eller annan historisk händelse och någon gång ett par ord om personens ifråga karaktär. Den kritiska sans, som utmärker Fos, gör sig äfven här märkbar genom de parenteser han då och då fogar till en uppgift såsom »som nogle mene», »som Saxo meen». Ett par exempel på hans skrifsätt torde förtjäna att meddelas. Första bladets fyra äldsta led ha följande innehåll: »Gorme, bleff Kong i Danmarck, ved Herrens Aar 900. (som nogle mene) Hand fick den ypperlige Thyre, Kongens Daatter i Engeland til Hustru, døde 931. — Harald den vise, den siette aff det Naffn (som Saxo meen) met tilnaffn Blaatand, Kong vdi Danmarck 50. Aar effter sin Fader, forfremmede den Christelige Religion offuer det gantske Rige, gaff allerførst Low oc Ræt, oc beskickede en herlig Politie, bleff dræbt aff sin Søn 980. oc begraffuit i Roskilde, vdi hellig Trefoldigheds Kircke, som hand selff haffde funderit. — Suend II. kaldit Tiueskægg, Danmarcks Konge effter sin gudfryctige Fader, vaar først wgudelig, oc to gonge fangen aff de Vendiske, oc tredie gong fordreffuen i 14. Aar, aff Kong

Erick i Suerig, Oc bleff vdlendig i Skotland, dog omsier omuent, oc kom til Rigit igen, oc haffde Norge oc Engeland vnder sig, døde 1014. vdi Eborack. — Knud II. store bleff Kong vdi Danmarck och Engeland effter sin Fader, oc Norgis Kong effter S. Oluff, regerede veldelig oc fornumstelig 22. Aar, døde i Winthon i Engeland (oc icke hos Roan, som nogle mene) 1036.»

Tredje bladets två första led lyda: »Elmar Greffue i Oldenburg, som vaar kommen aff Videkind den Sachser, som nogle meene. hand fick Rigitze, Dedois den Dytmarske Greffuis Daatter. — Elmar 2. Greffue i Oldenburg effter sin Fader, hand haffde Elike til Hustru. (somme kalde hende Lycke) Greffuens Daatter aff Rappenberg.» Med det femtonde och sista ledet har Fos nått fram till Kristian IV och om honom skrifver han: »Christian IIII. født 1577, vduald oc hyldit til Kong i Danmarck, 1584. oc Norge, 1591. at hand maatte effterfølge sine Forfædre vdi Gudfryctighed, Rætferdighed, Mandelighed oc Lycksalighed, det ynske hannem alle hans tro Vndersaatte, Amen». På det fjärde bladet, som omfattar sjutton led, utgöres det femte ledet af grefve Adolf III, och om honom meddelas följande: »Adolff 3. Greffue i Holsten oc Stade met sin Hustru Adelheid, Borchort Greffuis Daatter i Querfurt, Keyser Friderichs Barbarossæ Krigsøffuerste i Asia, 1190. bleff fangen aff Voldemar 2. Kongens Broder i Danmarck, 1200. oc effter at hand bleff løs giffuen, døde hand 1232.»

Anders Fos' genealogier äro, som ofvan sagts, inbundna i slutet af en handskrift, hvilken är af ett ganska ovanligt slag. Den behandlar liksom genealogierna Danmarks konungars historia, men på så sätt att hvarje konung alltifrån Dan till och med Fredrik II är afbildad i helfigur hvar och en på ett blad. De äro målade i väl bevarade, klara färger. Konstverk kunna de näppeligen kallas, och någon porträttlikhet kan ju af naturliga skäl ej vara tal om, utom möjligen för de allra sista. Till hvarje sådan afbildning är ett särskildt blad fogadt med längre eller kortare utdrag ur den danska rimkrönikan. Dessutom finnas på själfva porträttbladen några summariska notiser eller omdömen om den afbildade konungen, och dessa äro skrifna af bokens första ägarinna, fru Karen Skram.

Den mäktiga volymen är bunden i ett utmärkt vackert, väl bibehållet band af brunt kalfskinn på träskifvor. Pärmarna äro rikt prydda med guld- och blindprässningar. Dekorationerna bestå af fyra bårder, tryckta med rulle, omgifna af enkellinjer. Ytterst en smal bladranka med infällda medaljonger, i hvilka manshufvuden äro afbildade. Äfven förekomma här ett bomärke samt en figur, som påminner om Köpenhamns vapen. Den följande rullen, som är något bredare, har likaledes medaljonger med mans-

hufvuden omgifna af bladverk och under hvarje figur ett rektangulärt fält, hvarå skönjas inskrifterna: Got, Die, Als, Hat. Den tredje bården är ännu något bredare och har som de föregående ovala medaljonger med manshufvuden, mellan hvilka ett rikt bladverk. Den innersta slutligen är smalare och bildas af ett pelarliknande ornament.

Midtfältet fylles till stor del af en på kant stående romb, hopsatt af fyra rader rullstämplar. Den yttersta och den innersta framvisa ett kedjemönster, nr 2 utifrån ett vackert blad- och blomstermotiv, medan nr 3 är bildad af samma rulle, som användts till den innersta af de omkring pärmarna löpande bårderna. Innerst är placerad å frampärmen en stor fransk lilja, å bakre pärmen däremot en annan stämpel. I de fyra triangelfält, som romben bildar, finnas tre olika stora fembladiga blommor samt två andra prydliga stämplar. Slutligen är bandet märkt dels med årtalet 1597, dels med bokstäfverna L. B. och K. S. Dessa utgöra begynnelsebokstäfverna i namnen på volymens första ägarinna och hennes man, nämligen Lavritz Brockenhus och Karen Skram.

Ryggen har tre äkta och fyra falska bind, i hvarje fält återfinnas tre af de största å pärmarna använda blommorna. Snitten är grön. På pärmarna finnas vidare väl ciselerade hörnbeslag af mässing, märkta T. P., och volymen har en gång ägt knäppen, hvaraf nu blott rester återstå.

Den person, som låtit för sig förfärdiga denna ståtliga handskrift och tillsammans med den inbinda Fos' genealogier, var den redan nämnda fru Karen eller Karine Skram. Hon var den elfte i ordningen af aderton syskon; föräldrarna voro den berömde danske sjöhjälten Peder Skram och hans hustru Elsebe Krabbe.[1] Hennes födelseår är okändt, men torde ha infallit år 1544 eller 1545. Den 25 november 1571 blef hon gift med Lavritz Frandsen Brockenhus till Egeskov och Brangstrup, hvilken dog 1604.[2] Sin man öfverlefde hon i 21 år och dog 1625 i den höga åldern af mer än 80 år. En äldre syster till henne, Birgitte, var gift med biskop Fos' vederdeloman, den ofvan nämnde Peder Thott till Boltingsgaard; hon dog redan år 1596.

[1] Se: RØRDAM, a. a., s. 12.
[2] Om honom se: *[Dansk] Hist. Tidsskr.*, 4:4 (Khvn 1873—74), s. 493—510.

MISCELLANEA

Några förvärf af Ghotan-tryck till Helsingfors universitetsbibliotek. Finska fornminnesföreningen lämnade för en tid sedan till Helsingfors universitetsbibliotek en samling äldre defekta tryckalster för att där bestämmas. Samlingen, som till större delen bestod af jämförelsevis ointressanta skrifter, innehöll dock fyra Bartholomeus Ghotan-tryck. Främst bland dessa må framhållas det i Magdeburg år 1481 tryckta psalteriet med kolophon: Finit psalteriū impressum magdeburch || Anno dn̄i M.cccc.lxxxi. Per honorabi || lem virū dn̄m. Bartholomeū ghotan. || Detta psalterium har, så vidt jag kan finna, icke tidigare iakttagits i Sverige eller Finland, och det är öfver hufvud taget en mycket stor raritet. Proctor upptager boken i sin katalog Index to early printed books (2753) såsom förefintlig i Bodleian library i Oxford, men i någon annan af de inkunabelkataloger, som stått till mitt förfogande, har jag icke kunnat påträffa den. Helsingfors-exemplaret af den sällsynta boken är rätt defekt. Af psalteriets 106 blad saknas 25, bl. 1—14, 17—21, 30—31, 43, 75 och 103—104. Det sista bladet med den viktiga slutskriften är således bevaradt. Boken är bunden i ett gammalt kalfskinnsband med 3 äkta och 2 falska bind. Pärmens enda prydnad har varit tre blindpressade, men nu nästan utplånade ränder, hvilka följt pärmens kanter åt. Bandet har varit försedt med metallknäppen. Exemplaret har tidigare tillhört Ikalis kyrka i Satakunta. — Typografiskt förvillande likt detta är ett annat likaledes år 1481 [i Magdeburg] tryckt psalterium, äfven det, liksom det förra, med anfanger och versaler textade i rödt eller blått. Af detta psalterium ägde Finska fornminnesföreningen ett mycket defekt exemplar, som också härstammar från Ikalis kyrka. I Sverige[1] har detta psalterium anträffats i rätt många exemplar, och äfven Helsingfors universitetsbibliotek äger sedan gammalt ett exemplar af boken. — Ett tredje psalterium, tryckt i Lübeck [omkr. 1488] fanns ännu i samlingen. Af detta, som typografiskt betydligt afviker från de tidigare nämnda, äro i Finland flera exemplar kända, och Collijn[2] har därför uttalat den förmodan, att detta psalterium tryckts för Åbo stifts räkning, något som förekomsten af detta nya exemplar ytterligare tyckes bestyrka. Finska fornminnesföreningens exemplar saknar titelbladet

[1] De af Ghotan tryckta psalterier, som påträffats i Sverige, hafva af COLLIJN utförligt beskrifvits i *Bibliografiska Miscellanea XIV.* (*Kyrkohist. Årsskr.*, 1912, s. 151—169.)

[2] A. a., s. 153.

och äfven det sällan anträffade sista bladet med kolophon: Bartholomeus Ghotan. || Impressit in Lubeck. || — Det fjärde Ghotanska trycket i samlingen var ett pappersexemplar af Missale Aboënse 1488.

De båda Magdeburger-psalterierna öfverlämnades jämte en del andra i samlingen förekommande skrifter till HUB.

Helsingfors. *R. D.*

Ett dedikationsexemplar af Klosterlasses Confessio christiana 1604. När Klosterlasse den 10 aug. 1580 lämnade Sverige, ville han ej tro, att hans roll i detta land var utspelad. Att återvinna Norden för katolicismen ansåg han som sin egentliga lifsuppgift, och det hade illa öfverensstämt med hans starka optimism och energi, om han låtit de klena resultaten af sitt 4-åriga intensiva arbete i Sverige helt nedslå sig. I en berättelse öfver sin verksamhet i Sverige, som han afgaf till jesuitgeneralen, framlade han nya planer för Nordens katolisering. Han hade märkt, att det svenska folkets föreställningar om den katolska läran voro alldeles skefva, och det gällde därför att genom skrifter på svenska språket skingra dessa. Främst borde en katolsk bekännelseskrift, en kort och klar, för folkets fattningsförmåga lämpad »Suetica confessio» affattas. Denna skulle han med hjälp af lärda män bland ordensbröderna i Wien författa och låta trycka. Därpå skulle han återvända till Sverige och från Vadstena utsprida boken.[1] Men någon »Suetica confessio» utkom aldrig, och pater Laurentius användes i andra värf. Men mer än tjugo år senare utgaf han sitt största litterära verk *Confessio Christiana de via Domini, qvam Christianvs popvlvs in tribus regnis Septemtrionalibus, Daniae, Sueciae & Noruegiae constanter confessus est annis a Christi fide suscepta amplius sexcentis etc.* Boken trycktes i Krakau år 1604. Af titeln och af företalet, riktadt till konung Christian IV samt Danmarks och Norges råd och adel, framgår, att boken utgafs med tanke på det katolska missionsarbetet i Norden. Följande år lät Klosterlasse äfven en dansk upplaga af Confessio Christiana utkomma i Braunsberg.

Af den latinska upplagan af Confessio Christiana äger Helsingfors universitetsbibliotek två exemplar, och det ena af dessa är intressant i sin egenskap af dedikationsexemplar från författaren. På titelbladet finnes nämligen följande anteckning: R^do^ P. Laurentio Boiero fratri auctor ddt. — Denne Laurentius Boierus var äfven han en jesuit, till nationaliteten svensk och bördig från Stockholm. Inom sin orden steg han rätt högt i graderna och tillhörde de s. k. coadjutores spirituales, hvilkas åligganden i främsta rummet voro lärarens. Boierus verkade länge som rhetorices och humaniorum literarum lector vid jesuitseminariet i Krakau. Han var jesuitordens poëta laureatus, och bland hans poetiska arbeten är äfven hjältedikten *Carolomachia,* som utkom i Vilna 1606. Denna dikt förhärligar polackernas seger öfver Carl IX vid Kirkholm, och enligt Warmholtz afmålas konung Carl

[1] PERGER, *Jesuiterpateren Laurits Nielssen, saakaldt »Klosterlasse»* (Kra. 1895), s. 94–95.

på det värsta.[1] Boierus har äfven författat en dikt *Ode ad principes divos Sueciae, Gothiaeque tutelares,* som ingår i Vastovius' *Vitis Aqvilonia* och följer efter Vastovius' dedikation till konung Sigismund.

I den relation rörande jesuitseminariet i Olmütz, som Possevino lät medfölja ett till kardinalen af Como adresseradt bref af den 7 nov. 1580, upptages bland eleverna en Laurentius Boiezius Svecus, 17 annorum, receptus 23 Mart. 1579.[2] Denne Boiezius är troligtvis identisk med Laurentius Boierus, som vid sin död 1619 var 57 år gammal och således 1579 äfven han hade en ålder af 17 år. Theiner, som aftryckt Possevinos berättelse, har säkert misskrifvit Boierus' namn. Är detta antagande riktigt, voro Boierus och en annan svensk, Martinus Crusius, Olmütz-seminariets första alumner. Mycket antagligt är, att dessa två under Klosterlasses ledning tidigare studerat vid högskolan på Gråmunkeholmen. Klosterlasses och Boierus' bekantskap skulle då hafva varit af gammalt datum.

HUB:s andra exemplar af Confessio Christiana har tidigare ägts af jesuitkollegiet i Braunsberg och hörde således till Gustaf II Adolfs stora bokrof i Preussen. En anteckning på titelbladet utvisar detta: Inscri: Catal Coll: Bruns Soc Iesu A° 1608 18 Maj. Möjligtvis är äfven detta exemplar en gåfva af författaren, som år 1608 vistades i Braunsberg.[3] Det är bundet i ett förnämt band af mörkbrunt kalfskinn med blindpressningar och en vacker heraldisk lilja i guld på midtfältet. — Det till Laurentius Boierus dedicerade exemplaret har ett enkelt pappband med pergamentrygg.

Helsingfors. *Ragnar Dahlberg.*

En obekant psalmboksupplaga af 1659. Då undertecknad i Helsingfors universitetsbibliotek ordnade en kollektion äldre svenskt tryck, till en del bestående af defekta arbeten, som sannolikt därför icke tidigare blifvit behandlade, påträffades en psalmboksupplaga, som af allt att döma icke hittills varit känd. Den saknas nämligen i J. W. Beckmans Svenska Psalmhistoria och enligt godhetsfullt meddelande af riksbibliotekarien I. Collijn är den äfven obekant på Kungl. biblioteket i Stockholm. Denna psalmbok, en volym i liten duodes (sats 8,8 × 4,4 cm.), är beklagligtvis ganska defekt, äfven titelbladet saknas, men lyckligtvis finnes på den bevarade sista sidan uppgift om tryckningsåret. Det som nu är i behåll af psalmboken är arken B—G, H ij—vj, L ij—vj, M ij—vj, O ij—vj. Midt i arket O börjar CATECHISMUS | Eller | Christeligh | Kennedom om | wåra Troos Ar= | ticklar. | För Ungdt och | Eenfalligt Folck | ganska nyt= | tigt. | — | Stockholm/ | Tryckt hoos Ignatium | Meurer/ 1659. Katekesen omfattar slutet af arket O samt P. På näst sista bladet af P

[1] Om Boierus och hans författarskap till Carolomachia se WARMHOLTZ, *Bibl. Hist. Sveo-Goth.*, 3375, STIERNMAN, *Bibliotheca Sviogothica*, s. 294, och SCHÜCK, *Svensk Literaturhistoria*, I, s. 419. — Äfven MESSENIUS omnämner i *Scondia illustrata* (T. XIII, s. 85) Boierus bland de författare, som behandlat Sveriges historia.

[2] A. THEINER, *Schweden und seine Stellung zum heiligen Stuhl*, Th. 2 (1839), s. 316.

[3] A. BRANDRUD, *Klosterlasse*, s. 232.

börjar Een lijten Bööneboк/ da= | geligen at bruka utan särskildt titelblad; denna omfattar två blad af arket P samt Q (ett halfark). På sista sidan står: Stockholm. | Uplagdt och Tryckt hoos | Ignatium Meurer/ med egen | bekostnat och finnes hoos ho= | nom til köps/ åhr | 1659. Psalmboken är paginerad [1]—317, hvarpå följa 5 opaginerade registersidor. Likaledes är Katekesen paginerad 1—32, medan Böneboken är opaginerad. — Efter Böneboken följer i samma band Evangelier och Epistlar, synbarligen tryckt för denna upplaga, men med ny arkbeteckning och opaginerad. Äfven den saknar titelblad såsom Psalmboken, men dessutom saknas äfven slutbladen; den omfattar arken A ij—vj, B i, C, D ij—vj, E, F, G i, iij—vj och slutar med episteln och evangelium för »S. Michaelis dagh».

Psalmboken innehåller utom Litanian 140 psalmer, däraf 6 på latin. Alla de svenska psalmerna återfinnas i Then Swenska Psalmboken af 1695 och likaså 3 af de latinska. Däremot saknas Ascendit Christus hodie, Grates nunc omnes samt Surrexit Christus hodie, som dock förekomma på latin i äldre svenska psalmverk, stundom försedda med öfversättning. En mera detaljerad granskning af Psalmboken är icke möjlig på grund af det bristfälliga jämförelsematerial som här står till buds. Dock må nämnas att i Then Swenska Ubsala Psalmboken från 1645, som omfattar 185 psalmer, hvaraf 15 på latin, saknas 2 latinska och 6 svenska psalmer, som förekomma i psalmboken från 1659; emellertid förekomma äfven dessa i tidigare svenska psalmböcker. Någon verkligen ny psalmbok är detta icke, endast ett till en viss grad självständigt urval.

Till Universitetsbiblioteket i Helsingfors öfverlämnades denna volym af Finska fornminnesföreningen, som enligt protokollet för den 6 oktober 1880 erhållit den af klockaren M. W. Poussa i Wiljakkala socken. På den inre sidan af pärmen finnes dessutom namnet A. A. Alm. Psalmbokens tidigare öden äro okända.

Helsingfors. *L. Tudeer.*

Ett litet Swedenborg-kuriosum. Den kände schweiziske författaren, fysiognomikern och teologen Johann Caspar Lavater hade starkt påverkats af Em. Swedenborgs skrifter; därför sträfvade han att komma i närmare beröring med Swedenborg, åtminstone genom bref. Den 24 aug. 1768 sände han ett bref från Zürich,[1] i hvilket han anhåller att få meddela Swedenborg den dikt om de kristnas kommande salighet, som han hade under arbete, emedan han innan den publicerades önskade få veta de vises och lärdes mening därom; likaledes önskade han af Swedenborg få uppgift på otvifvelaktiga under, som kommit till dennes kännedom och speciellt huru det förhåller sig med Katharina Fogelbergs i Stockholm förmåga att bota obotligt sjuka. Slutligen framställer han en rad frågor beträffande Swedenborgs för-

[1] J. F. J. TAFEL, *Sammlungen von Urkunden betreffend das Leben und den Charakter Emanuel Swedenborg's*, p. 413—417.

hållande till andar och hans förmåga att förutspå kommande ting; i synnerhet önskar han få veta, om hans gode vän Felix Hess, som afled den 3 mars 1768, skall uppenbara sig för honom och när och huru.

Trots Lavaters anhållan, att Swedenborg ej skulle dröja länge med att besvara brefvet, hördes något svar ej af. Då sände Lavater ett år senare, den 24 sept. 1769, ett nytt bref, däri han på nytt på det bevekligaste anhåller att »den ädlaste och aktningsvärdaste mannen» ville tillåta honom att sätta sig i förbindelse med honom, då han ju måste inse, huru innerligt brefskrifvaren önskar det. För att Swedenborg skulle lära känna hans själ, sände han honom en liten skrift. Dessutom upprepade han sin anhållan beträffande F. Hess, och slutligen sände han Swedenborg en chifferskrift, »som han kommer att förstå, om det som berättas om honom verkligen är sant», och skyndade att tillägga att skriften ej får visas åt någon. Lavater slutar med att bedja Swedenborg svara som en redlig broder i Kristus och det på ett sådant sätt, att han verkligen kunde se det, som han nu blott på andras utsago tror.

Enligt uppgift af bibliotekarien vid centralbiblioteket i Zürich B. Hirzel innehåller den samling bref till och från Lavater, som nu bevaras i Zürich, icke något som helst svar från Swedenborg, och då denna samling torde vara rätt fullständig, förefaller det sannolikt, att Swedenborg ej heller besvarat det senare brefvet.[1]

De två tryckalster, som Lavater i sitt andra bref uppger sig sända till Swedenborg, har jag påträffat i Universitetsbiblioteket i Helsingfors. De äro:

1:o. Drey Fragen | von den | Gaben des heiligen | Geistes | allen | Freunden der Wahrheit | zur | unpartheyisch-exegetischer | Untersuchung | vorgeleget. | [Motto] | im September 1709. 4 sidor, däraf 3 text. Handskrifven dedikation (upptill): Venerabili Swedenborgio (efter »vorgeleget») a | Joanne Casparo Lavatero.

2:o. Ett litet ensidigt tryckt blad, som börjar: a = 1. 1 = 1. 1 = I. A = A. och fortsättes med chiffer, sammansatt af stora och små bokstäfver, arabiska och romerska taltecken, de senare i två storlekar. Slutet är: Den 11 Septemb. 1769. J. C. L. Handskrifven dedikation nedtill: Venerabili Sweedenborgio! Dessutom med samma stil upptill: Versus.

Huruvida chifferskriften har kunnat tolkas, är ej bekant för mig.

Beklagligtvis finnas inga uppgifter om, huru dessa småskrifter kommit hit. Det enda som kan fastställas är, att de ingått i ett miscellband, som sedermera »slaktats», men hvad som för öfrigt ingått i det, är numera omöjligt att få reda på. Det ser ut, som om skrifterna icke ingått i den samling af Swedenborgs böcker, som 1772 försåldes; åtminstone har prof. Hj.

[1] Enligt bref från Oetinger till K. F. Hartman 1771 (R. L. TAFEL, *Documents concerning Swedenborg*, II: 2, 1877) ser det ut, som om Swedenborg detta år på sin resa till Frankrike från Sverige hade haft för afsikt att besöka äfven Lavater, men uppgifter huruvida detta verkligen skett har jag ej påträffat.

Holmquist, som vänligen gifvit mig några upplysningar om Swedenborgs och Lavaters förhållande, icke kunnat påträffa dem där. Här saknas beklagligtvis både *Förtekning på afl. välborne herr assessor Swedenborgs efterlemnade vackra boksamling* och det af Alfred H. Stroh 1907 ombesörjda nytrycket.

Helsingfors. *L. Tudeer.*

Verelius' utdrag af Olof Tryggvasons saga. Warmholtz beskrifver under nr 2605 de olika upplagorna af Konung Olof Tryggvasons saga. Bland dessa nämner han också det utdrag på enbart isländska, som Olof Verelius år 1665 lät trycka hos Curio i Upsala, och han karaktäriserar det redan då som »ganska sällsynt». Äfven om Warmholtz har rätt i sitt yttrande, så är ju det ingen anledning att nu åter beskrifva denna lilla endast sexton sidor i liten oktav omfattande skrift. Det gifves dock en annan orsak, hvarför den här blir föremål för ett omnämnande, hvilket torde framgå af det följande. Den af Warmholtz återgifna, och efter hvad jag kunnat finna, städse förekommande titeln lyder:

Itt Stycke Af KONVNG OLAF TYGGIASONS Saga/ hwilken ODDUR MUNCK: På Gammal Götſka Beſkrifwit hafwer Af itt Gammalt Pergamentz Manuſcripto Aftryckt [Curios tryckarmärke] Vpſala Af Henrich Curio Anno 1665.

Af denna titel finnes emellertid en hittills obeaktad variant, där ordföljden är omkastad, så att namnet Oddur Munck blifvit placeradt först efter »hafwer». Titeln får således följande utseende: Itt Stycke Af Konung Olaf Tryggiasons Saga, hwilken På Gammal Götska Beskrifwit hafwer Oddur Munck Af itt Gammalt Pergamentz Manuscripto Aftryckt ... Denna senare redaktion är ju gifvetvis en med afseende på sammanhanget sämre uppställning än den förra. Antagligen har den därför förkastats och ändring vidtagits under ett tidigt stadium af pågående tryckning. Af förbiseende har väl sedan något (eller några?) exemplar med den kasserade titeln ändock kommit med ut i rörelsen. Någon annan olikhet förekommer icke. Den slarfviga och ojämna sättningen af ordet Manuscripto är till och med lika i båda »upplagorna». Flera än det enda i min ägo befintliga exemplaret med variantsättningen känner jag icke.

Gustaf Rudbeck.

RECENSIONER

Dansk historisk Bibliografi. Systematisk Fortegnelse over Bidrag til Danmarks Historie til Udgangen af 1912. (I Tilslutning til Bibliotheca Danica.) Ved B. ERICHSEN og ALFR. KRARUP. 3. Bd. Udg. paa Carlsbergfondets Bekostning. Kbh. 1917. O. m. Tit.: *Dansk personalhistorisk Bibliografi &c.* IV + 808 S.

Næst efter Mollers Cimbria literata, Erslews Forfatter-Lexicon og Bibliotheca Danica bliver ovenstaaende Værk det største danske bibliografiske Arbejde, der har set Lyset. Det tredie Bind, som nu til en Begyndelse er publiceret, virker imponerende alene ved sit Omfang: over 800 store Sider med henimod 16,000 Titler; og de to andre Bind kan med de Rammer, der af Forfatterne er givet i nærværende Binds Forord næppe blive mindre end det foreliggende. Første Bind skal nemlig indeholde Kongerigets og de skaanske Landskabers Tidshistorie og indre Forhold, Andet Bind Kongerigets og de skaanske Landskabers Topografi, Hertugdømmernes Tidshistorie, samt Slesvigs indre Forhold og Topografi. Hvorledes disse Afsnit vil forme sig, bl. a. i hvor vid en Udstrækning Begrebet Historie vil blive taget, faar man formodentlig et omtrentlig Indtryk af gennem den aarlige bibliografiske Oversigt over dansk historisk Litteratur, som den ene af Forfatterne, Bibliotekar Krarup, i en Aarrække har udarbejdet til Historisk Tidsskrift, og som har været til overordentlig stor Nytte for alle historisk-interesserede, ikke mindst ved Medtagelsen af Bidrag til dansk Historie fremkomne i Udlandet.

At 3. Bind udsendes først, finder sin Forklaring i, at dette efter Forfatternes Mening mindst vilde komme til at lide under, at en paatænkt Rejse til Kiel med Indsamling af Slesvico-Holsatica for Øje, foreløbig paa Grund af Krigen har maattet opsættes. Skulde Virkeliggørelsen af denne Studierejse imidlertid ogsaa bringe Forøgelser til det personalhistoriske Materiale, kan man vel haabe, at Forfatterne vil lade Resultaterne fremkomme i Form af et Supplement.

I dansk Litteratur findes der saa at sige ingen Forgængere for nærværende personalhistoriske Arbejde; dettes Afdeling »Bibliografi«, hvor de jo skulde findes opregnet, tæller ganske vist 4 Numre, men heraf er kun det ene, nemlig Særtrykket af det personalhistoriske Afsnit i Bibliotheca Danica dansk, de tre andre norske; af disse er det kun det Deichmanske Biblioteks

Personalregister til Norges Tidsskrifter, der er nogenlunde af samme Art som det foreliggende danske Værk, men ikke nær saa betydeligt, da jo kun Tidsskriftafhandlinger og ikke selvstændige Bøger er medtaget. I Parentes bemærket har Nordmændene til Gengæld i Bibliografiens Nr. 3, Munthe Morgenstiernes Oversigt over, eller rettere sagt Register til den norske genealogiske Litteratur et uvurderligt Hjælpemiddel, som vi stadigt savner.

Inden for hele Værket maa det udkomne 3. Bind siges at indtage en Særstilling, mest fordi Systematiseringen, hvormed den bekvemme Benyttelse af de to andre Bind staar og falder, ved dette Bind ikke har voldet nogen Vanskelighed; naar undtages de 14 første Sider, som indeholder den almindelige Del, har der slet ikke været Tale om Systematisering, den alfabetiske Ordning har været en Selvfølge. Det hvortil Interessen særlig knytter sig ved Bedømmelsen af denne Del af Værket, er Afgrænsningen af Stoffet. At en saadan Afgrænsning har været nødvendig, siger sig selv; det vilde være en haabløs Gerning at udarbejde en Bibliografi over alt hvad der er skrevet om enhver Dansk fra Bogtrykkerkunstens Indførelse til Aaret 1912, og Bibliografien her bærer ogsaa beskedent som Undertitel: Systematisk Fortegnelse over Bidrag til Danmarks Personalhistorie; at Forfatterne selv gør opmærksom paa deres Værks Begrænsning, kan man kun være dem taknemmelig for; altfor ofte lader Bibliografer hele Verden over Titelen love mere end Bogen holder, uden at tage nogen som helst Reservation.

Først og fremmest maa man bemærke, at Bibliografien, som det ogsaa angives paa Titelbladet, er udarbejdet i Tilslutning til Bibliotheca Danica, saaledes at Tilstedeværelsen af dette Værk betragtes som en Forudsætning for Benyttelsen af Bibliografien, og selvstændige Værker altsaa kun er optaget fra Aaret 1831; dog ser man, at Tidsskriftafhandlinger er medtaget, selv om Særtryk deraf staar anført i Bibliotheca Danica som særskilt Bog. Men at man ellers ikke har optrykt Titlerne i Bibliotheca Danica, kan, selv med dette Værks store Svagheder for Øje, kun billiges, da Materialet ellers var svulmet uforholdsmæssigt op. Ved Udarbejdelsen af 1. og 2. Bind, især Afsnittene Indre Forhold, vil det imidlertid nok volde Forfatterne endel Vanskelighed, at deres Arbejde paa den ene Side skal være et Komplement til Bibliotheca Danica, og derfor ikke maa fjerne sig for meget fra dettes Anordning, og paa den anden Side gerne i sin Systematik skulde svare noget mere til Nutidens Fordringer end de paagældende Afsnit af Bibliotheca Danica, hvis Plan blev lagt i Treserne og Halvfjerdserne. Den Maade, hvorpaa den almindelige Del af nærværende Bind er ordnet, kunde tyde paa, at Forfatterne har valgt at lade det sidstnævnte Hensyn være det dominerende.

Den næste Afgrænsning af Stoffet bestaar i Udeladelsen af Island, Grønland og de Vestindiske Øer, Landsdele, der hver for sig er bedre egnet til Behandling i Specialbibliografier; men selvfølgelig er her i Personalhistorien Mænd som Árni Magnússon, Paul Arnesen og Vilhjálmur Finsen medtaget. Dette gælder ogsaa Nordmænd, Slesvigere og Holstenere fra den

Tid, disse Lande har hørt til Danmark, og for de danske Sønderjyders Vedkommende ogsaa efter 1864, hvorimod mange Sydslesvigere, Holstenere og i det hele taget Personer, der er født inden for Rigets Grænser, men hvis Virksomhed falder i Udlandet, ikke har fundet Optagelse.

Avisartikler har maattet udelades fuldstændigt, da en Gennemgang af Dagspressen indtil 1912 vilde være et ganske uoverkommeligt Arbejde, og Medtagelsen blot af de vigtigste Artikler vilde faa alt det øvrige Stof til at drukne i Mængden. Desuden har Forfatterne maattet foretage et Udvalg blandt Tidsskrifterne og f. Eks. forbigaa Fagforeningsblade, ligesom ogsaa en altfor populær Form har kunnet diskvalificere et Bidrag til at tages med.

Endvidere er Ligtaler o. l. ikke medtaget; alle Ligtaler fra den Tid, da de var personalhistoriske Kildeskrifter af Betydning, er jo optaget i Bibliotheca Danica, og hvad der er udkommet efter 1830 i denne Litteraturgren, kan nok siges at være uden større personalhistorisk Værdi.

At man i dette Bind vil savne endel Specialsamlinger (Gejstlige, Jurister, Læger, Skolemænd, Studenter, Militære o. s. v.) samt Erindringer vedrørende Krigsbegivenheder, er ikke ensbetydende med, at disse Bøger ikke optages i Værket; de førstnævnte vil findes i Afsnittene Indre Forhold, de sidstnævnte i Danmarks Historie under den paagældende Krig. I nærværende Bind er derimod Brevlitteraturen medtaget i stor Udstrækning. Forfatterne anfører ikke blot Brevsamlinger fra en enkelt Person eller til en enkelt Person under dennes Navn, men giver desuden ved Samlinger af sidstnævnte Art Henvisninger fra de enkelte Brevskrivere. Desuden anføres talrige Breve, der findes udgivet rundt omkring i Tidsskrifter; ja man ser endogsaa, at Forfatterne har tillagt dette en saa stor Betydning, at de ved deres Registrering har medtaget Breve, men forbigaaet andre Biographica fra samme Kilde, saaledes er f. Eks. under C. D. F. Reventlow anført et Brev fra Østs Materialier, hvorimod samme Mands Biografi i et følgende Nummer af samme Tidsskrift ikke er medtaget. Paa den anden Side er det jo indlysende, at ikke alle Breve har kunnet komme med; i mange Afhandlinger, hvis Titler intet Fingerpeg giver i den Retning, findes Breve aftrykt, og man kan ikke undres over, at endel af denne Art er undsluppet selv saa samvittighedsfulde Samlere. — Et andet Punkt, hvor det sikkert ogsaa staar Forfatterne klart, at Fuldstændighed ikke har kunnet opnaas, er de udenlandske Tidsskriftartikler; men dette vilde ogsaa have været umuligt, og langt snarere end at opregne Eksempler paa Mangler af denne Art, maa man føle Beundring for de talrige godt gemte Bidrag, der er blevet fremdraget.

Selv med alle de Begrænsninger af det Stof der er omtalt i det foregaaende, er det jo et vældigt Materiale, der er blevet tilbage, og den redaktionelle Behandling heraf fortjener ogsaa at omtales. De første, kronologisk ordnede Afsnit indeholder Bibliografi, Skrifter om det genealogiske Studium, Tidsskrifter, Samlinger af Stamtavler i Almindelighed og endelig Samlinger af Biografier og Portrætter med Underafdelingerne: Vedrørende

Adelen og Vedrørende Personer knyttede til enkelte Landsdele. Med Hensyn til Afsnittene Tidsskrifter og Samlinger af Stamtavler i Almindelighed gælder det, at de enkelte Tidsskriftafhandlinger og Stamtavler desuden findes anført hver paa sit Sted i Afdelingen Enkelte Slægter og Personer; i Samlinger af Stamtavler findes f. Eks. Vahls Slægtebog over Afkommet af Chr. Nielsen og i den specielle Del Henvisninger fra de Familier, der indeholdes i de enkelte Hefter, foruden selvfølgelig fra Chr. Nielsens Navn. Men ser man paa Afsnittene Samlinger af Biografier og Portrætter stiller Forholdet med Henvisninger af denne Art sig noget anderledes, og man kan ikke frigøre sig for det Indtryk, at en vis Vilkaarlighed har raadet. Saaledes er Rugaards Danske Bønder specificeret, men ikke Karl Larsens Danske Nybyggere; ligeledes Portræter af mærkelige Nordmænd og Berømte Nordmænd, men ikke Dansk Pantheon, Flamands Galleri og Danske Stormænd; endvidere Bricka og Gjellerups Den danske Adel og Stamtavlerne i Adelsaarbogen, men ikke Kroghs Den høiere danske Adel og Sammes Adelskalender. En lignende Mangel paa Konsekvens kan ogsaa findes med Hensyn til de Specialsamlinger, der som ovenfor nævnt vil blive anført i de andre Bind; saaledes findes der Henvisninger til Collins Fremragende Frimurere, Braschs Gamle Eiere af Bregentved og Thranes Danske Komponister, men derimod ikke til Rørdams Universitetshistorie, der jo med sine selvstændige Afhandlinger om de enkelte Professorer er en Haandbog i litterær Personalhistorie af første Rang; ved Forbigaaelsen af denne kommer f. Eks. den bedste og udførligste Biografi af Niels Hemmingsen, der haves, til at mangle, og en hel Del Navne paa Mænd, som kun Rørdam har biograferet, forekommer slet ikke. I Sammenligning hermed er det af mindre Betydning, at der ikke er optaget Henvisninger til Zodiacus' Parlamentariske Stjernebilleder, men derimod til Topsøes Politiske Portrætstudier, hvorved f. Eks. det mærkelige Tilfælde opstaar, at under Balthazar Christensen findes anført den sidstnævnte Bogs Biografi, men ikke den førstnævntes, der dog er nogle Sider større, og som rent bortset herfra synes at være af ganske samme Art. Men i det hele har det aabenbart ellers været Forfatternes Princip i Henvisningerne kun at medtage, hvad der virkelig har en selvstændig Karakter; det er formodentlig dette Hensyn, der har gjort sig gældende, naar der f. Eks. under Oluf Bager kun findes anført en lille Afhandling i et Skoleprogram, medens Vedel Simonsens 70 Sider store Biografi, der er et Slags Anhang til hans Odense Bys Historie, ikke er medtaget; og at dette er sket med velberaad Hu, er givet, da Biografien staar anført som Kilde i Biografisk Lexikon; ligeledes savner man Oluf Bagers Biografi i Hallings Meine Vorfahren, en Bog, der ganske vist findes anført under Navnet Halling, men til hvis Enkeltbiografier man nok kunde have ønsket Henvisninger.

Har der end over for Samlinger af den ovennævnte Art været nogen Vaklen, idet endel er specificeret, men andre ikke, saa har Forfatterne, saa vidt det kan ses, konsekvent undladt dette over for de tilsvarende Samlinger fra før 1830, og det skønt Afhandlinger fra de Tidsskrifter, der

staar i Bibliotheca Danica, er medtaget; at disse sidste er kommet med, er jo selvfølgelig kun en Fordel, men man savner unægtelig de tilsvarende Henvisninger til Værker som Rothes Brave danske Mænd, Wandalls Mindesteene, Giessings Jubel-Lærere o. s. v.; og Følgen heraf er, at Bibliografien giver et noget skævt Billede af Litteraturen om adskillige Personer fra ældre Tid, og vel at mærke, det hjælper ikke, at man jævnfører med Bibliotheca Danica. Forholdet skulde dog vel ellers være det, at naar man supplerede Bibliografien med Bibliotheca Danica, havde man ensartede Litteraturfortegnelser for Personer fra ældre og nyere Tid.

Om selve Ordningen af den specielle, alfabetiske Del kan endnu tilføjes nogle Ord. Ved Navne, som lyder ens, men staves forskelligt, er der anbragt Krydshenvisninger til Hjælp for Benytteren, der maaske ikke lige i Øjeblikket har Stavemaaden præsent. Biografisk Lexikons Praksis er anvendt ved Anbringelsen af middelalderlige Personer; sammensatte Navne er anbragt under første Del af Sammensætningen. Ved Navneforandringer er det nye Navn valgt, men der findes Henvisninger fra det tidligere. Mod Alfabetiseringen kunde der maaske rettes een eneste Anke nemlig med Hensyn til i og j; de »er betragtede som to forskellige Bogstaver, ogsaa inde i Navnet, dog saaledes, at i er behandlet som j, hvor det udtales som j eller er stumt». Det syntes dog at have været mere praktisk, netop i et Værk som dette, hvor mange gamle Navne forekommer, at slaa de to Bogstaver sammen.

I Spidsen af hvert Familienavn er Stamtavlerne anbragt, Ahnetavler for en enkelt Person dog under dennes Navn. Stamtavler over et mindre Antal sammenhørende Slægter er som Regel anbragt under det første Navn med Henvisninger fra de øvrige (om egentlige Samlinger af Stamtavler se ovenfor). Inden for de enkelte Familienavne er selvfølgelig Fornavnet det sekundære Stikord, dog saaledes at forstaa, at naar en Mand har flere Fornavne, er det, hvorunder han er bekendt, foretrukket som Stikord, uanset om det er det første, men med Henvisning fra det Sted, hvor det første af hans Fornavne vilde have placeret ham, altsaa f. Eks. Heinrich Ernst Schimmelmann under Schimmelmann, Ernst med Henvisning fra Schimmelmann, Heinrich Ernst. Saadanne Henvisninger findes dog ikke, hvor det fulde Navn har været saa lidt kendt eller brugt, at de ikke forekommer i nogen af de anførte Titler, altsaa ikke Henvisninger fra Sophie Christiane Frederikke Brun eller fra Rasmus Christian Winther eller Polycarpus Godfred Christensen; hvor generende Anbringelsen af Folk under disse Navne kan være, kendes f. Eks. fra Salmonsens Konversationslexikon. Ved Folk, der har ændret deres Fornavn og er blevet kendt derunder, er dette lagt til Grund, men med Henvisning fra det egentlige, f. Eks. Hansen, Jules med Henvisning fra Hansen, Jens Julius. I det hele taget maa man paaskønne, med hvor rig en Haand der er strøet Navnehenvisninger rundt i hele Bogen; det vil lette Benyttelsen i høj Grad.

Efter Navnet er tilføjet den paagældendes Stilling eller Oplysning der

kan træde i Stedet herfor; dette bortfalder dog dels ved en Mængde Kvinder og talrige Adelsmænd og dels i de Tilfælde, hvor den følgende Titel paa en Bog eller Tidsskriftartikel giver tilstrækkelig Oplysning. Desuden er anført Dødsaar, i adskillige Tilfælde dog kun det omtrentlige. Under Begyndelsen af Arbejdet har Forfatterne anset det for overflødigt at medtage Dødsaaret, naar det fremgik af en anført Nekrolog; denne Anskuelse har de dog senere ændret, saaledes at der bestaar en, omend uvæsentlig Inkonsekvens mellem Bogstaverne A—B og de følgende. Inden for den enkelte Person er Ordningen kronologisk. Selve Titlerne paa de anførte Bøger eller Afhandlinger er om muligt forkortede, idet Undertitler etc. er udeladt. Bibliografisk Fuldstændighed er ikke tilstræbt og heller ikke nødvendig ved et Arbejde af denne Art. Efter hver Titel anføres Sideantal, og desuden er det ved en Stjerne foran Titelen betegnet, naar der findes Portræt af den biograferede Person. Af Værker, der foreligger i flere Udgaver, er kun anført Originaludgaven og den nyeste; paa det sidstnævnte Punkt har Forfatterne heldigvis ikke respekteret den for Værket satte Tidsgrænse 1912, ligesom det ogsaa er bemærket, naar Værker er fortsat ud over dette Aar.

Bagest i Bogen findes en Tilføjelses- og Rettelsesliste, hvoraf det bl. a. ses, at Forfatterne i første Halvdel af Værket ved Citeringen af Gads Danske Magasin har haft et lille Uheld, der dog afbødes ved den samvittighedsfulde Maade, hvorpaa de Steder, der skal rettes, er anført. I 1. Bind vil der komme en Fortegnelse over de gennemgaaede Tidsskrifter; her i 3. Bind findes kun en Liste over anførte Forkortelser. Med nogen Forbavselse ser man, at Forfatterne, der dog selv er Biblioteksfolk og altsaa véd, hvor vildledende unøjagtigt Stikord kan være, lader f. Eks. baade Aarbog og Aarbøger forkortes til Aarb. og baade Jahrbuch og Jahrbücher til Jahrb. —

Naar man betragter Bogen som Helhed, faar man maaske nu og da det Indtryk, at Forfatterne i de 8 Aar, Arbejdet har staaet paa, har modificeret deres Principper noget. Det er imidlertid let nok sagt, at først skal Planen lægges, og dernæst Materialet samles; rent teoretisk lyder det meget smukt, men i Praksis vil det altid gaa saaledes, at først efterhaanden som man tumler med Stoffet, naas den Indsigt og det Overblik, man gerne vilde have haft paa Forhaand; naar Arbejdet er sluttet, ser man saa godt den Fremgangsmaade, der burde følges, hvis man skulde til at begynde nu, rustet med de indvundne Erfaringer. Det subjektive Skøn med de Ændringer, det saaledes er underkastet, vil nødvendigvis komme til at præge et stort Samlerarbejde af denne Art, og selv om man altsaa ikke altid helt kan give Forfatterne Ret, naar de i Forordet udtaler som deres Formening, at de »snarere har medtaget for meget end for lidt», saa maa man dog meget hellere end at fæste Opmærksomheden ved de faa angribelige Punkter, glæde sig over det smukke Hovedresultat, der er naaet, og beundre de store Anstrengelser, der er gjort, for at Bogen skulde blive righoldig og fyldig og samtidig holdt inden for Rimelighedens og Overkommelighedens Grænser. De Indvendinger der kan fremføres, er kun Smaating i Sammenligning med

Hovedsagen, nemlig at vi her har faaet en Haandbog af den aller største Betydning og Værdi; man kan kun lykønske Forfatterne til den lovende Begyndelse paa et Foretagende, der, naar det engang om forhaabentlig ikke altfor lang Tid foreligger afsluttet, vil være dansk Historieforskning i dette Ords aller videste Betydning til uvurderlig Nytte og Gavn.

R. Paulli.

Ur Maria Röhls portfölj. 65 porträtt efter teckningar af Maria Röhl samt förteckning öfver kända Röhl-porträtt och deras ägare, utg. af ALBIN ROOSVAL. Med en biografisk inledning af CARL FORSSTRAND. Omslag och vinjetter af Einar Nerman. Stockh.: P. Palmquists Aktiebolag, 1916. Tr. i 200 numr. ex.

Den svenska 1800-talskonsten äger icke någon representant, som i sin konst kan sägas gifva någon allsidig bild af sin samtids allmänna och särskildt dess sociala kultur. Vi ha visserligen utmärkta skämttecknare som D'Uncker, Hjalmar Mörner och Dardel, men ingen af dessa var som konstnär tillräckligt betydande för att kunna fånga de karaktäristiska dragen i samtiden så som exempelvis den franska 1800-talskarrikatyrens stora mästare, Gavarni, Constantin Guys och Forain gjort. Det svenska 1800-talets genrekonst är öfvervägande slätstruken och dilettantmässig. Måhända kan det emellertid sägas, att den häri på sitt sätt äger en viss förtjänst, åtminstone hvad beträffar dess värde som verklighetsskildring, ty gifvet är, att den just i sin begränsning speglar ett i hvarje fall ganska typiskt och framträdande drag i tidens allmänna karaktär. Om man hänvänder sig till litteraturen får man en bild af tiden, som i sin prägel af beskedlig borgerlighet ganska väl stämmer öfverens med hvad konstnärer sådana som de ofvannämnda gifvit oss i sina samtidsbilder. På det litterära området är det ungefär samma skillnad mellan Fredrika Bremer och Balzac som mellan Hjalmar Mörner och Gavarni.

Den konstnärinna, ur hvilkens utomordentligt omfattande produktion Albin Roosval i en vackert utstyrd volym sammanställt ett sextiotal porträtt, tillhör de mest kända och populära personligheterna inom det svenska 1800-talets konst. Snart sagdt hela 1830- och 40-talens Sverige har förevigats af hennes ritstift. Hennes modeller äro hämtade från nästan alla håll inom de bildade klasserna i Sverige. Vetenskapen och litteraturen likaväl som handeln och penningeväsendet, borgerligheten liksom hofvet och aristokratien — hon bar icke utan skäl titeln »Kongl. Hofmålare» — äro alla företrädda i hennes rika galleri. Det torde väl finnas ganska få familjer med traditioner något äldre än från i går där icke någon medlem suttit för mamsell Röhl. Den stora samling af Röhl-porträtt, som befinner sig i Kungl. bibliotekets ägo och ur hvilken föreliggande volym bildar ett litet urval, utgör därför ett svenskt porträttgalleri af synnerligen högt värde, särskildt som man af samtida omdömen kan sluta sig till att porträttlikheten var ett af de väsentligaste företrädena i hennes konst. Nekrologen i Stockholms Dagblad den

5 juli 1875 framhäfver särskildt, att hennes porträtt framför allt utmärkte sig för »en träffande likhet». Att offentliggöra ett antal prof på hvad hennes kritor kunde åstadkomma är i och för sig högst förtjänstfullt; men gifvet är, att urvalet på grund af materialets stora omfattning alltid måste komma att förefalla i viss mån godtyckligt. I föreliggande volym finnas emellertid åtskilliga porträtt, som gifvetvis få räknas till Maria Röhls bättre arbeten, så till exempel porträtten af Gunnar Wennerberg, Lars Hjortsberg, Emilie Högqvist, Malla Montgomery-Silfverstolpe, grefve van Suchtelen m. fl. Det till volymen fogade registret öfver 1,900 af Maria Röhl tecknade porträtt kan nog ha sin nytta, men det måste framhållas — hvilket utgifvaren också alldeles riktigt gjort —, att en mängd porträtt endast med stor svårighet kunna identifieras och att andra öfver hufvud taget ej alls låta sig bestämma. Inom Kungl. biblioteket, där Maria Röhl-samlingen är synnerligen flitigt anlitad, har man ofta haft tillfälle att konstatera de befintliga namnuppgifternas osäkerhet, något som till varning för forskare på området i detta sammanhang synes lämpligt att påpeka.

O. W—n.

ERNST E. AREEN, *Gustavianska konstnärsbref. C. F. Sundvall till A. U. Wertmüller.* Stockh.: Norstedt, 1916. 174 sid. Kr. 4,25.

Bland de handskriftförvärf, som Kungl. biblioteket under senare år lyckats göra, intager gifvetvis den år 1912 inköpta Wertmüllerska samlingen ett af de främsta rummen. Adolf Ulrik Wertmüller tillbragte som bekant den senare delen af sitt lif i Amerika, dit han år 1800 definitivt öfverflyttade, och hans efterlämnade papper hade hamnat hos en konstkritiker vid namn Ch. H. Hart i Philadelphia, från hvilken de genom förmedling af civilingenjör G. A. Granström inköptes till Kungl. biblioteket. Bland dessa papper fanns äfven en serie bref från en af Wertmüllers samtida och vänner i Sverige, arkitekten Carl Fredrik Sundvall, märklig i Sveriges konsthistoria mindre genom sina arbeten än därför att han kraftigt bidrog till att rädda kyrkoruinerna i Visby, då man år 1801 ventilerade planen att definitivt spoliera dem. Dr E. Areen, som sedan någon tid varit sysselsatt med förarbetena till en monografi öfver denne, har nu som en särskild volym utgifvit de omtalade brefven — dock icke sådana de föreligga, d. v. s. på franska, utan i svensk öfversättning — och försett dem med personhistoriska noter och kommentarier. Brefven härröra från tiden 1791—1809, d. v. s. från en period, som icke utan skäl anses vara en af de minst gifvande i hela den svenska kulturhistorien, och man kan svårligen undgå att af brefven få ett starkt intryck af tidens allmänna bedröflighet. Det hvilar en typisk dagen-efterstämning öfver det sista decenniet af Sveriges 1700-tal. Utan att instämma i den i svensk historia traditionella öfverskattningen af den gustavianska periodens kultur — ty att denna trots sin i många fall glänsande yta hvarken var särdeles djup eller mångsidig är en gifven sak — måste man likväl medgifva, att den ter sig i en utomordentligt fördelaktig dager vid jämförelse

med de år, då hertig Carl, Reuterholm och Gustaf IV Adolf styrde Sverige. Sundvalls bref gifva oss åtskilliga bevis på hur svagt kulturintresset var i vårt land under dessa år. Skada bara, att brefskrifvaren själf icke gör intryck af att afvika från tidens allmänna typ; han verkar öfvervägande gnatig, afundsjuk och snål samt framför allt otroligt sur och missbelåten. Ständigt klagar han öfver sin otur: han får inga beställningar, blir förbigången vid utnämningar, ses öfver axeln af sina öfverordnade och är utsatt för en mängd andra vidrigheter. Blott en gång är han riktigt belåten; det är då han i ett bref af den 27 januari år 1800 kan tala om, att hans sjuka syster aflidit, hvadan, som han uttrycker sig, »det årliga underhåll på 100 Rdr, som jag måst anslå åt henne, hädanefter stannar i min börs». Hans omdömen om sina medbröder på det konstnärliga arbetsfältet äro i allmänhet föga älskvärda. Representanten för det dåtida Sveriges officiella konstintresse, öfverintendenten Carl Fredrik Fredenheim, kommer icke heller så lätt undan. Han omtalas egentligen blott en gång med en ton af sympati, och det är då han i mars 1803 aflidit; genom sin död har han enligt Sundvalls uttryck »beredt konstnärerna i detta land en stor glädje». Man kan således icke säga, att det intryck af Sundvall, som brefven efterlämna, är vidare fördelaktigt. Ej heller är brefvens innehåll särdeles gifvande; hvarken i afseende på tidsskildringar, biografiska detaljer eller konstnärliga idéer ha brefven något egentligt nytt eller intressant att meddela. Det kan på goda grunder ifrågasättas, om utgifvaren gjort klokt i att offentliggöra dessa bref på sådant sätt som nu skett; som bilaga till ett arbete om Sundvall hade de kunnat försvara sin plats, men som självständigt verk äga de knappast något egentligt raison d'être.

Dessutom måste man beteckna titeln »Gustavianska konstnärsbref» som ganska missvisande. Visserligen kan man ju säga, att såväl Sundvall som Wertmüller tillhörde den gustavianska perioden så till vida som de fått sin konstnärliga utbildning under densamma och emottagit bestämmande intryck af dess konst, men det måste icke desto mindre betecknas som tämligen oegentligt att använda uttrycket »gustaviansk» om en brefväxling, som bortsedt från ett enda bref (det första i samlingen) helt och hållet faller in under en annan period än den gustavianska.

O. W—n.

W. MOLÉR, *Förteckning öfver musikalier i Västerås högre allm. läroverks bibliotek t. o. m. 1850.* Västerås 1917. 4:o. 29 s.

Bristen på ett större antal lokala musikbibliografier är för studiet af äldre tiders musikhistoria ytterst kännbar. En del äldre musikalier hafva nämligen till våra dagar bevarats i endast ett fåtal exemplar och det är under sådana omständigheter tydligt, att kunskapen om musikaliebestånden i olika bibliotek för musikforskningen har den allra största betydelse. Med hänsyn till detta sakförhållande måste det bidrag till nämnda brists afhjälpande, som utgöres af den förteckning, hvars fullständiga titel ofvan angif-

vits, af den intresserade mottagas med den lifligaste tillfredsställelse. Väl är det sant, att den litteratur, som ifrågavarande förteckning behandlar, är af tämligen obetydlig omfattning, men redan en ytlig granskning af katalogen öfvertygar läsaren, att flera där upptagna nummer genom sin sällsynthet äro värda det största beaktande. Att Västerås läroverksbibliotek äger en musikaliesamling af ej ringa värde har redan förut varit bekant, och upplysningar om dess karaktär hafva i senare tid i någon mån stått att vinna dels hos Eitner, som för sitt *Quellenlexikon* i flera fall anfört Västerås bland sina fyndorter, dels hos Norlind, hvilken i nionde bandet af *Sammelbände der internationalen Musikgesellschaft* lämnat en redogörelse för musikalier i svenska bibliotek, tryckta före 1700, men samlingens betydelse i sin helhet har först genom den föreliggande katalogen blifvit uppenbar. Författaren har uppdelat den behandlade litteraturen på tre afdelningar omfattande respektive: *vokal- och instrumentalmusik före 1700*, *instrumentalmusik 1700—1850* samt *vokal- och instrumentalmusik 1700—1850.* Af dessa afdelningar tilldrager sig den första med 71 nummer det största intresset, under det att de bägge öfriga med sammanlagdt 145 olika arbeten visserligen i lokalhistoriskt afseende erbjuda mycket af värde, men för den allmänna musikhistorien förefalla vara af mindre betydelse. Att i detta sammanhang närmare ingå på alla de musikalier, tillhörande den första afdelningen, hvilka af en eller annan orsak särskildt ådraga sig uppmärksamheten, låter sig icke göra och är i öfrigt obehöfligt, då framhållandet af ett fåtal sällsynta verk mer än väl synes motivera det intresse katalogen har rätt att påräkna. För att börja med G. Battista Chinellis Il Terzo Libro de Motetti a Due, Tre e Quattro Voci . . . Venetia 1640 är det att märka, att detta arbete för Eitner endast är kändt i ytterligare ett fullständigt exemplar, hvilket förvaras i stadsbiblioteket i Breslau, ett ofullständigt exemplar finnes dessutom i Bologna. En annan sällsynthet utgöres af Johann Crügers Meditationum Musicarum Paradisus Primus . . . Berlin 1628, för öfrigt för Quellenlexikons författare endast bekant från Katarinakyrkans i Brandenburg bibliotek, i som det vill synas där ofullständigt skick. Vidare hafva Knabes Concert von drey Stimmen . . . Halle 1635 och Felicianus Schwabs Tuba Sacra . . . Insbruck 1642 blott ytterligare anförts som befintliga i respektive Breslau och München. Ännu sällsyntare förefalla Heinrich Utrechts Concertatio Musicalis Etlicher Toccaten . . . Celle 1631 samt Marcus Wendlands Cantio quator vocum . . . Rostock 1579 vara, som enligt Eitner blott och bart skulle föreligga i Västerås. Slutligen förtjänar det påpekas, att af de tre verk, som upptagits under Eucharius Hoffmanns namn, endast Vyff Geistlike olde Ostergesenge (i förteckningen feltrycket Ortergesenge) . . . Rostock 1579 anförts i Quellenlexikon och där med Västerås som enda fyndort. Att uppräkna ytterligare sällsyntheter skulle blifva för vidlyftigt. Förmedlar sålunda förteckningen, som af det sagda torde vara uppenbart, för läsaren en angenäm bekantskap, är det likaledes visst, att sättet, hvarpå de olika titlarna återgifvits, i allmänhet tillfredsställer berättigade anspråk på bibliografisk nog-

grannhet och utförlighet. Författaren har i regel sträfvat efter att återgifva titlarna i understundom rätt starkt förkortad form, en anordning mot hvilken ur identifieringssynpunkt dock intet synes vara att anmärka. Under hvarje särskildt nummer har meddelats, huruvida detsamma i biblioteket föreligger i fullständigt eller ofullständigt skick, hvaremot författaren icke ansett det behöfligt att närmare angifva innehållet i de olika musikalierna, hvilket ibland onekligen skulle hafva erbjudit ett visst intresse. Ett undantag härifrån har likväl gjorts för några sångböcker i manuskript, där hvarje enskildt nummer förtecknats med angifvande af begynnelseorden för respektive texter samt tonsatsen. Till hvarje enskildt verk, där så kunnat ske, har vidare fogats anmärkningar rörande proveniensen, anmärkningar hvilka för den lokala musikhistorien äro ytterligt värdefulla. Beträffande katalogiseringen synes för öfrigt icke mycket vara att tillägga. Måhända hade man hellre sett den under Bodenschatz' namn återgifna samlingen Florilegium selectissimarum Cantionum ... Leipzig 1603 upptagen med Florilegium som uppslagsord, då Bodenschatz förutom utgifvarskap endast bidragit med två nummer i densamma, vidare hade titlarna på nummer 128 och 129, två anonyma instrumentalverk i manuskript, sannolikt bättre återgifvits med instrumentalkoncert än violinkoncert, under hvilken beteckning de nu anförts, men de föreslagna ändringarna äro af ringa betydelse och rubba på intet vis uppfattningen om katalogens förtjänstfulla bibliografiska anordning. Man kan därför till sist icke önska annat än att det arbete, som doktor Molér nedlagt på ifrågavarande katalog, måtte i hög grad bidraga till en vidgad kännedom om och ökadt intresse för den värdefulla samling musikalier, som förvaras i den gamla stiftsstadens läroverksbibliotek.

Einar Sundström.

Om Alströmerska brefsamlingen i Upsala universitets bibliotek. Af C. A. BROLÉN. Ups. 1917. 8°. 47 s. Pr. kr. 1,25.

För några år sedan öfverlämnade medlemmar af den Alströmerska släkten till universitetsbiblioteket som deposition vidlyftiga samlingar af släktpapper från 1700-talet, hvilkas ordnande och katalogiserande anförtroddes åt en af bibliotekets frivilliga arbetskrafter, f. d. rektorn dr C. A. Brolén. Detta kräfvande arbete är nu slutfördt, och dr Brolén lämnar i en nyligen publicerad skrift, hvars titel angifves här ofvan, en synnerligen intressant och värdefull redogörelse för den viktiga samlingen och dess innehåll. Samlingen, som är inordnad bland universitetsbibliotekets handskrifter under signum G 6, utgöres af icke mindre än 13,250 bref, inbundna i 64 band. Brefven äro ordnade efter adressaterna, och omfatta brefven till Alströmrar 61 band. Lejonparten af dessa band (bd 2—58) innehålla brefven till Patrick Alströmer. Inom hvarje grupp af de efter adressater ordnade brefven följa de alfabetiskt efter brefskrifvarna. Hvarje band är försedt med register; öfver hela samlingen har dessutom upplagts en katalog på kort. Som supplement till själfva brefsamlingen har tillagts några konvolut innehållande hand-

lingar rörande den Alströmerska familjen och dess egendomar. Å sid. 4—19 af sin skrift redogör dr Brolén för samlingen band efter band; han uppräknar de viktigare af de i hvarje band företrädda brefskrifvarna och gifver upplysningar om brefvens antal och innehåll. Man måste vara förf. synnerligen tacksam för den form, som han valt för sin katalog. Forskaren, som skall begagna en dokumentsamling, har onekligen i hög grad och ej blott för en första orientering fördel af en dylik kommenterande förteckning, och när kommentaren — som i det här förevarande fallet — lagts i en så varsam och kunnig hand som förf:s, torde knappast någon risk föreligga, att något verkligt viktigt och betydelsefullt förbigåtts. Af somliga bref gifver han profbitar, ett par (bl. a. de tvenne brefven från Thorild till Patrick Alströmer år 1780) äro t. o. m. aftryckta in extenso. I skriftens senare hälft (s. 19—47) lämnar förf. på grundvalen af det af honom genomgångna brefmaterialet en med många nya drag riktad framställning af åtskilliga medlemmars af den Alströmerska släktens rent personliga förhållanden. Åfven denna framställning är rikt späckad med brefutdrag. Förf. låter öfver hufvud de af honom behandlade personerna mest tala själfva, men i det sätt, hvarpå han verkställt urvalet, ligger en stor portion god skildringskonst. Med den möda, som dr Brolén nedlagt på den Alströmerska brefsamlingens ordnande och på dess provisoriska bearbetande i denna skrift, har han gjort sig godt förtjänt om den svenska lärdoms- och kulturhistorien.

Axel Nelson.

Nynorsk boklista. Skrifter i bokform paa norsk — bygdemaal og landsmaal — 1646—1915. Samla og utarbeidd av ANTON AURE. Kristiania 1916. VI + 312 s. 8°.

I den norske bibliografiske litteraturen torde Anton Aures boklista vera ei av dei merkelegaste. Forfattaren, fødd 1884, er lands-folkeskulelærar utan høgare utdaning enn den han treng til sitt daglege yrke, og det er difor med forvitne, at me opnar eit slikt arbeid av ein autodidakt, og det um eit so vanskelegt emne som den nynorske bokavlen. Paa dette umraade hev — burtset fraa eit par ufullførde freistnader — systematisk samling og sigting ikkje vore gjord, fyre Aure tok fatt paa uppgaava. At han med ein uslitande trott og ihuge hev halde fram utan aa sleppa maalet av syne, enndaa um vonerne stundom var smaa, maa vekkja den udelte respekt som allt sjølvuppoffrande ideelt arbeid fortener. Til gjengjeld hev utgjevaren havt den gleda aa sjaa sitt verk møtt med ein aalmenn interesse, som er sjeldsynt ved bibliografiske publikationer; ikkje mindre enn 630 exemplar vart subskribert paa fyrehand, og salet hev sidan òg gjenge godt.

Det norske maalet hev havt den vanlagnaden, at det, etter ei rik og høgt uppdrivi utvikling som skriftmaal i millomalderen, i 3—4 hundrad aar laag utanfyre litterær dyrking, og det nettupp i den mest kritiske perioden av sin vokster, — daa norsk tale skaut ham i formverket og fekk moderne bunad, daa nye tiders aandsliv søkte uttrykk for sitt tankeskifte, daa prente-

kunsti tok til aa spreida bøkerne i aukande tal, slik som pennen aldri hadde magta[1]. I tider, daa samverkande frambrotskrefter stod ferduge til aa reisa eit nynorsk litteraturmaal, daa stelte det seg slik, at norsken ikkje orka aa hevja seg til det romet, som var laga for honom; dansken tok høgsætet. Langt uti det næste seklet vara det, fyrr det fyrste litterære uttrykk for at norsken enno var til, kom fram paa prent, og det gjekk enndaa eit par hundrad aar, fyrr krefterne samlast til aa stiga upp og modet voks til aa krevja sess. Men daa var dansken gamall og trygg og heimevand i Noreg, og dei fleste tyktest berre kjenna *den* for husbonde. Og til denne dag hev ungnorsken havt ein seig og slitsam strid med ein ovsterk innflytjar for aa naa fram til odelsrett og magt i sitt eige land.

Men no torde den nynorske maalreisingsrørsla ha naatt so langt fram, at det vilde vera av interesse, bibliografisk aa registrera det litterære nedslaget av snart tri hundradaars leitande trong til eit nationalt skriftmaal i Noreg som fullbyrdig arvtakar etter gamalnorsken. Det galdt her samstundes aa nytta ut den livande traditionen fraa framsprangstidi sidan midten av det 19de hundradaaret, og aa finna fram dei smaa freistnaderne fyre Ivar Aasens dagar paa aa nytta det norske folkemaalet i litterær form.

Daa nordmennerne for fyrste gong tok Gutenbergs kunst i tenesta — over ein mannsalder seinare enn sine frendar danskarne og svenskarne, og i utlendske prenteverk —, hadde det gamle nationale skriftmaalet enno ikkje paa langt nær vike romet for den stendugt innsigande dansken, men var i si »millomnorske» form i traditionell bruk paa ymse umraade, i det norske kancelli i Oslo, ved domstolarne, i embættsverket, paa heradstingi, i det private rettshandels-samkvæm[2] og visseleg for største delen i kyrkja. Vel gjorde dansken seg mange stader so sterkt gjeldande, at det norske innslaget skrokk ihop til meir eller mindre synberre rudiment i eit blandingsmaal og ofte berre stakk fram i tilvande og inngrodde uttrykk og i den diplomatiske formelstilen. Men midt upp i alt det spraaklege kaos, som vaart folk i dei fyrste aarti av 1500-talet tok i arv etter den nordiske maalblanding i det kvorvne hundradaaret, staar enno ei tid resterne av nokre fullnorske skansar, og fyrst ein ny, fastare union med Danmark fekk jamna ogso desse med jordi. Det vil truleg syna seg, naar den norske maalsoga i det 16de hundradaaret eingong vert gjenomgranska, at desse skansarne var sterkare og heldt seg betre, enn dei no vanleg meiner. Boksoga kann gjeva eitt døme. M. Hægstad hev lært oss, at daa den norskfødde erkebiskop Gaute i Nidaros døydde i 1510 og dansken Erik Walkendorf vart hans ettermann, daa »hadde norsken skrive sitt siste ord fraa det norske erkebispesætet»; baade kongsmagti og den øvste kyrkjemagti fekk no »stempla dansken til æra og til offentlegt bok-

[1] Paa dette siste moment peikar alt IVAR AASEN, *Grundtanker til en Afhandling om en norsk Sprogform*, 1854, i *Maal og minne*, 1917, s. 6—7; jfr. A. TARANGER, *Vort retsmaals historie 1388—1604*, Kr.a 1900, s. 27 f.; KR. KOREN i *Trondhjemske Samlinger*, I, s. 164 f. (1903).

[2] Jfr. A. TARANGER, *Vort retsmaals historie*, s. 25, og *Norges historie*, III 2, s. 152—3.

maal i Norig»[1]. Men i den fyrste bok som vart prenta til bruk i vaart land, etter upptak av sjølve Erik Walkendorf og korrekturlese av den danskfødde Nidaros-kaniken Hans Reff, *Breuiaria ad vsum ritumque sacrosanctę Nidrosiensis ecclesię,* Paris 1519, i denne bok finst — forutan den latinske hovudteksti — ogso eit stykke paa godt norsk (bl. ✠ [raudt] .j.): *Swo skulo helgor*[!] *och fastor haldas i Nidros biscops døme effther christne retthenen*[!] *och heilagra fædre sætningh.* I dette fall var traditionen megtugare enn danskarne. Enno i vaar eldste trykte bok lyfter gamalnorsken sin standart[2].

Medan islendingarne fekk den æra, aa vera dei fyrste i Noregs rike, som tok prentekunsti i tenesta (1534), og aa gjeva ut den fyrste bok *á norrœnu* (1540)[3], skreid meir enn eit halvt sekel framum nordmennerne, fyrr dei paany hadde bruk for bokprentarpressa, og i det fyrste trykk fraa Noregs bokheim etter reformationen er det dansk tunga som talar: — i *En Christelig Vnderuisning aff den hellige Scrifft / om huad en Christen skal holde / om Affgudiske Billeder oc Stytter vdi Kirckerne* (Kbh. 1572)[4] læt Bergens danskfødde superintendent dr. Jens Skielderup Bonden og Presten ordskiftast i forfattaren sitt modersmaal, og med same tunga tok sidan alle norske bokskrivarar til orde. Paa dansk fraa utlendske prenteverk læt nordmennerne sine skrifter utgaa i aarti etter aarti, og paa dansk er dei fyrste trykk, som er prenta i Noreg, 1643[5].

Det sermerkte dansk-norske skriftmaalet, som hadde vakse fram i vaart land under det spraaklege umbrøytet i det 16de hundradaaret og teikna til aa verta eit sjølvstendugt idiom i motsetnad til riksdansken, fann ikkje vegen fram til bokprentarverkstaderne og aatte ikkje styrke til aa verja seg mot assimilering med det megtugare og formfastare tvillingmaalet. Her heime kjendest dansk-norsken som uegte barn ved sida av det »rette» danske[6]; i den veksande fordansking av embættsverk og aandsliv turka dei norske sermerke burt, og alt tidleg vart skilnaden utjamna. Den livande kjennskapen til gamalnorsken fjøra ned i smaa filologiske freistnader som utslag av den humanistiske rørsla paa baae sidor av aaret 1600.

For fyrste gong ser Noregs eige maal atter ljoset paa trykk 1629 i eit par linor, som gjev seg ut for ei norsk spraakprøva, jamsides med svensk,

[1] M. Hægstad, *Norsk maalsoga* (*Norske Folkeskrifter* Nr. 22), 3. uppl., Oslo 1916, s. 29.

[2] Ukjend er maalformi i dette stykke i biskop Jón Arasons utgaava av breviariet, trykt paa Hólar paa Island 1534. Um denne bok sjaa Isak Collijn i *NTBB*, I, 1914, s. 11—16, og ein av Collijn upaaakta notis av Jón Ólafsson 1752 i *Annaler for nordisk Oldkyndighed og Historie,* 1853, s. 310 (jfr. 333); jfr. *Arkiv för nordisk filologi,* XVII (n. f. XIII), 1901, s. 34.

[3] Halldór Hermannsson, *Icelandic books of the 16th century,* Ithaca, N. Y., 1916 (*Islandica,* IX). Páll Eggert Ólason i *Skírnir, Tímarit hins íslenzka Bókmentafélags,* XCI, 1917, s. 200—3.

[4] Upptrykt ved F. B. Wallem, Chr.a 1905.

[5] Hj. Pettersen, *Bibl. Norv.*, I, s. 99 nr 7, s. 378 nr 4, s. 5 nr (6)—(7). Kr. Koren i *Trondhjemske Samlinger,* I, s. 171.

[6] Jfr. Laurents Hanssøns *Sagaoversættelse,* udg. af G. Storm (*Vid.-Selsk. Skr.*, II, 1898, No. 1), Chr.a 1899, s. 3.

dansk og tysk, nemleg i den samling historisk-topografiske smaaskrifter og avhandlingar um Danmark, Noreg og Slesvig-Holstein, som den danske lærde Staphen Hansson Stephanius gav ut i Leiden 1629 i den Elzevir'ske »Respublicæ»-serie under titelen *De regno Daniæ et Norwegiæ* (etc.) *tractatus varij*[1]. I 1ste utgaava av denne samling (Leiden 1629) hev Stephanius teke inn heile Jon Jonsson Koldings »Descriptio Daniæ» av 1591; i 2dre utgaava (Leiden 1629) er Koldings arbeid umbytt med eit utdrag av det same, utvida med tillegg etter den kgl. danske historiografen Johan Isaksson Pontanus, professor i Harderwijk, som tok seg av Stephanius under hans studieupphald i Holland og forsynte honom med ein del av tilfanget til »Tractatus varii». Spraakprøvorne finst berre i denne umarbeidde *Chorographica Daniæ descriptio compendio e Iona Coldingensi & Pontano aliisque excerpta* i 2dre utgaava av Stephanii bok, og maa skriva seg fra Pontanus's samlingar. Desse fire spraakprøvorne saman med fire nye (flamsk, engelsk, latin og finsk) kjem att i 1631 i Pontanus's *Chorographica Daniæ tractusque eius universi borealis descriptio*[2]. Pontanus's ven, borgmeisteren Ernst Brinck i Harderwijk, som var bibliothekar ved gymnasiet der, samla paa skrifter vedkomande dei nordiske maal, og baade til honom og til Pontanus kjøpte Stephanius bøker paa bokauktionar i Leiden[3]. Men det var ikkje nokor lett sak aa sitja i Holland med utilrekklege hjelpemidlar[4] og skriva eit topografisk arbeid um nordiske land; Noreg hadde Pontanus aldri vitja, og til norsk tykkjest han ha havt berre liten utvertes kjennskap. Sambandet millom Holland og Noreg var den tid overmaate livlegt[5], og i Harderwijk torde det ha vore høve til aa høyra hollendsk-norsk-dansk blandingsmaal av sjøfolk. Ei skriftleg umsetjing i eit slikt idiom synest det norske Fadervaar hos Pontanus vera[6]; men denne spraaklege bytingen hev likevel faatt eit ufortent langt liv i maalprøvesamlingar som repræsentant for norsk tunga, — han kjem att i Johann Micrælius's *Altes Pommernland* (Stettin 1639)[7], i August Pfeiffer's kuriøse samling *Pansophia Mosaica e Genesi delineata* (Lpz. 1685)[8], i den store ukritiske maalprøvesamling *Mithridates* av Johann Christoph Adelung

[1] *De regno Daniæ et Norwegiæ Insulisque adjacentibus juxtà ac de Holsatia, ducatu Sleswicensi et finitimis provincijs tractatus varij*, [ed. 2.], Lugd. Batav. 1629, s. 109. Jfr. H. F. RØRDAM, *Historiske Samlinger og Studier*, I, s. 26—29.

[2] I. I. PONTANUS, *Rerum Danicarum Historia*, Amstelodami 1631, s. 793. Jfr. M. B[IRKELAND?] i *Luthersk Kirketidende*, 5. XIV (1893. II), s. 320.

[3] H. F. RØRDAM, *Hist. Saml. o. Stud.*, I, s. 26. *NTBB*, IV, 1917, s. 49.

[4] H. F. RØRDAM, *Hist. Saml. o. Stud.*, III, s. 458—60.

[5] L. DAAE, *Nordmænds Udvandringer til Holland og England i nyere Tid*, Chr.a 1880, s. 9—41; jfr. norsk *Historisk Tidsskrift*, 2. V, s. 140—2. HENDR. C. DIEFEREE, *De geschiedenis van den Nederlandschen handel tot den val der republik*, Amsterdam 1908, s. 175—94.

[6] Jfr. *wora skioldonar* svarande til *onse schuldenaren* i Fadervaar i den gamle nedertyske (hollendske) bibelumsetjing, Matth. 6: 11.

[7] JOHANNIS MICRAELIJ *Erstes Buch des Alten Pommernlandes*, Alt Stetin 1639, s. 124 [etter Stephanius].

[8] Jfr. F. W. BUGGE i *Luthersk Kirketidende*, 5. XIV (1893. II), s. 270—1 = *Morgenbladet* 1893 20/10 nr 558.

(† 1806)[1], og jamvel i inskription i Pater-noster-kapella paa Oljeberget ved Jerusalem, bygt 1865 av fyrstinna av la Tour d'Auvergne[2].

Pontanus's skeivbrotne maalprøva er likevel som ei bleik strima av ei dagning, som ved dei same tider tek til aa kasta sine fyrste straalar over det blenkjande ervegull, vaart folk aatte i sitt heimemaal. Det 17de hundradaaret var ikkje langt lide, fyrr det spraaklege dubbeltliv vekte ei kjensla av, at folkemaalet i dei norske bygderne skilde seg fraa dansken; den fyrste freistnad paa filologisk karakteristik av nynorsken med taleprøvor vart gjord alt ikring 1625[3]. Lenge fyre sine frendar danskarne og svenskarne[4] tok nordmennerne folkemaalet upp til gransking, og i 1646 syner Askevollspresten Christen Jensøn sine landsmenner paa prent, i *Den Norske Dictionarium eller Glosebog* (trykt i Kbh.)[5], at »voris gode oc gamle Norske Sprog», trass i all blanding med framande maal ved sjøferdsla og utvandring, klaart skiljer seg fraa dei andre.

Alt aaret etter gjekk det fyrste kjende sjølvstenduge trykk paa livande nynorsk fram av ei bokprentarpressa i Odense[6], nemleg *Tvende lystige Norske Vjser,* 1647 (den eine »Ravnabrudlaupet i Kraakelund» [av presten Annfinn Johannesson Breder i Sund nær Bergen, † 1677][7], den andre »Annfinn han gjenger» [av same forf.?]). Med dette viseprentet byrjar ein sjølvstendug trykt nynorsk litteratur, og i tvo hundrad aar, radt fram til Ivar Aasens tid, er bygdemaalsskrifterne det karakteristiske uttrykk for sernorsk spraak-kjensla i motsetnad til dansken, som raader over alt. Etter sitt innhald og som tidsfænomen er denne litteraturen, serleg i 18de hda., aa rekna for ein parallel til den samtidige retteleg rike svenske og den sparsame danske dialektlitteraturen[8]; men set i historisk perspektiv er likevel den norske noko for seg sjølv, avdi lina her alltid stigande fører direkte upp til den nynorske landsmaals-reisingi og fyrebur den, medan dialektlitteraturen i broderlandi aldri treng gaa og aldri gjeng ut over landskaps- og bygde-synskrinsen, korkje i formaal eller i form; i Sverige døyr han sogodt som ut i 1ste helvti av 19de hda. og livnar fyrst uppatt med den moderne dialektgranskingi.

---

[1] J. C. ADELUNG, *Mithridates oder allgemeine Sprachenkunde mit dem Vater Unser in beynahe fünfhundert Sprachen und Mundarten,* II, Berlin 1809, s. 303 f., etter Micrælius. Jfr. M. HÆGSTAD, *Norsk maalsoga*[3], s. 39****.

[2] J. ST. MUNCH, *Minder fra En Jerusalemsfærd,* Kr.a [1884], s. 85 f. JOH.S FLOOD i *Luthersk Kirketidende,* 5. XIV (1893. II), s. 236. Jfr. *A Dictionary of the Bible,* ed. by JAMES HASTINGS, III, Edinburgh 1900, s. 619 b.

[3] *Ældre norske sprogminder,* udg. af Den norske historiske Kildeskriftkommission. I. *Maallære og ordtøke fraa Vest-Agder,* ved TORLEIV HANNAAS, Kr.a 1911.

[4] Jfr. ADOLF NOREEN, *Vårt språk,* I, s. 268 f.

[5] Upptrykt ved T. HANNAAS i *Ældre norske sprogminder,* III, 1915.

[6] CHR. BRUUN, *Bibl. Dan.,* IV, sp. 266. Det er dette prentet, som ogso M. HÆGSTAD tenkjer paa i *Norsk maalsoga*[3], s. 38. For J. SCHNEIDERS uppgift i *Syn og segn,* VIII, Kr.a 1902, s. 9, um »eit dansk prentestykke med 'Kraakelundsvisa' fraa 1629» finst ingen paaviseleg heimel.

[7] Norsk *Historisk Tidsskrift,* 2. II, s. 302.

[8] ADOLF NOREEN, *Vårt språk,* I, s. 156—80. M. KRISTENSEN, *Bidrag til den jyske litteraturs historie,* i *Dania,* II, Kbh. 1892—4, s. 17—34, 311—2.

Lenge er visa den einaste form for denne skriftavl i Noreg. Etter midten av 1700-talet kjem ymse prosaarbeid attaat; fyrste freistnaden her vert gjord med ei utrykt [no tapt] bibeltekstumsetjing[1], og i prentefridomstidi gaar ei politisk stridsskrift paa austlandsk bygdemaal ut paa trykk i Kjøpenhamn (1771)[2].

I den seinare tid er meir og meir av denne avgløymde og burtgøymde bygdemaalslitteraturen vorten atterfunnen. Desse smaa prenti hev havt ein ublid lagnad og er no overmaate sjeldsynte. Sume er berre kjende av umtale i skrifter. Men at ymse enno kann koma for ein dag, torde vel henda. I ei posthum avhandling av presten og maalgranskaren Marcus Schnabel († 1780)[3] er nemnt eit trykt bygdemaalsdikt til brudlaupet aat Aafjords-presten Albert Top 172* [ɔ: 17. juni 1728][4]. Av dette hittil ukjende prent fekk eg ifjor haust sjaa ei fullstendug avskrift[5] fraa 18de hda. med titel:

Heïdkogt Møsmør-Sup || mee || Lewerkangs aa Seÿball at aad || ihobkoga aa fremskikka || tee beyninga mee Jægta haïns Jørn Clasa fra Hittern || da || Heirs Dagen || Hains || HEr Albert Top, || Som baa Gu aa Gaat folk seye ska værraa || Præst udi Aafjora, 7 miil fra Rauberg || skulle holles mee den fagre og snøigga piga || Hu || Ane Chirstina Ruus || taa Klokkaren i Aafjorn, som intheyl vil forgløm || si ring Klokkar æhr, men at gjærra nokaa i || skaala tee de go brurfolkÿe || Bergen: || trykt —: ||

Det er eit spursmaal, um ikkje andre bygdemaalsvisor, som berre er kjende i avskrift, òg gaar tilbake paa tapte trykk; ved Albert Top's visa hev me tvo innbyrdes uavhengjande vitnemaal um dette. At fleire norske prenta visor kann koma fram, torer ein vona; det fanst fire slike i ei stor samling visetrykk, som bygdesogegranskaren Jakob Aaland ifjor gav til Universitets-Bibliotheket i Kristiania, og det Kgl. Bibliotheket i Stockholm eig eit hittil ukjent norske visetrykk fraa 1765, som riksbibliothekar dr. Isak Collijn hev funne fram:

Aalmeint Hogna || Aat || Haannaa Far || Kongia Vorro, || Paa || Fødsels-Dain Has || Aar eit Tusen siau Hunner tri Reise Kiuv aa Fem. || Hopsætt || ette Naalmørs Maalføre ti Tranheims Stigt, || Aa dicta taa dein slettast || Skielauparan Norafiels. || Eller Allmindelig Fornøyelse || Paa || Eders Kongelige || Majestæts || Fødsels Dag, || Den 31te Martii 1765. || Sammenskrevet || efter den Nordmøerske Dialect i Tronhiems Stift. || Af den ukyndigste || Skieløbere Nordenfiæls. || Kiøbenhavn, trykt hos L. L. Heiden. 16 s. 8°.

Etter titelbladet spenner Anton Aures Boklista over tidsromet 1646—1915. Men for dei fyrste tvo hundrad aari hev ho berre faa titlar aa bjoda,

[1] P. L. Hersleb, 1. Mosebok paa trøndsk, umsett fyre 7/3 1753. *Kirkehistoriske Samlinger*, 3. II, s. 672; jfr. M. HÆGSTAD, *Norsk maalsoga*[3], s. 39.

[2] Sjaa s. 228. Um eit par umsetjinger paa trøndsk av presten JENS LEMVIG 1770 sjaa *Det Kgl. Norske Videnskabers Selskabs Skrifter*, 1900, Thj. 1901, No. 4, s. 81—2.

[3] *Nye Samling af det Kgl. Norske Videnskabers Selskabs Skrifter*, I, Kbh. 1784, s. 322.

[4] J. F. LAMPE, *Bergens Stifts Biskoper og Præster efter Reformationen*, I, Kr.a 1895, s. 131.

[5] Ny kgl. Saml. 1670 fol., s. 414 ff., Kgl. Bibl. i Kjøpenhamn.

nemleg dei leksikografiske arbeid av Christen Jensøn 1646, Erik Pontoppidan 1749, J. N. Wilse 1780 og Laurents Hallager 1802, seks visetrykk (fem anonyme 1760—1820, s. 219—20, men derimillom ved eit mistak ei dansk visa[1]; eit av Ivar Aasen 1843), Edv. Storm's *Digte* 1832 og den Malling'ske visesamling (med fyreord av Jørgen Moe) 1840. So liten er likevel ikkje den trykte nynorske litteraturen fyre maalreisingi tok til. Ved nøgjare ettersyn vil ein i dei utkomne bandi av *Bibliotheca Danica* og *Bibliotheca Norvegica* finna titlarne paa fleire bygdemaalstrykk, og i eit eventuelt nytt upplag av *Nynorsk boklista* bør det leggjast vinn paa aa faa med alt som er kjent.

Det torde vore grunn til aa byta boklista i tvo partar, med grenseskilet paa 1848, daa Ivar Aasen byrja sitt grunnleggjande arbeid. Og den fyrste bolken skulda gjeva fullstendug upplysning um kvart eit grand, som var skrive paa bygdemaal, til den moderne landsmaalsformi vart skapt, ikkje berre alle gamle prent, einskilde og blanda (heilprent og blandingsprent, som ein kann kalla det), men òg alle mindre stykke i bøker og tidskrifter (stykkeprent) og serleg i 19de hda. i avisorne (artikelprent), og endeleg det, som i vaar tid vert uppattprenta eller for fyrste gong utgjeve av denne litteraturen. Det hev den største interesse aa faa registrert alt, utan umsyn til, um det bibliografisk set fyreligg som heilprent eller ei.

Her gjev eg i kronologisk orden tilvisningar um det eg til no veit um[2] av bygdemaalslitteratur til slutten av 18de hundradaaret, der-imillom ogso nokre daterte visor som me rigtignok berre kjenner i avskrift, men som kann ha vore prenta.

Aarstal	Titel	Tekst
1647	*Bibl. Dan.*, IV, s. 266.	a. (*Lante oster i Kraakelund*): L. HALLAGER, *Norsk Ordsamling*, Kbh. 1802, s. 192—7; M. B. LANDSTAD, *Norske Folkeviser*, Chr.a 1853, s. 625—33; etter avskrift: Norsk *Historisk Tidsskrift*, 2. II, 1880, s. 303—8, ved O. A. Ø[VERLAND]; *Jolekvelden*, 1907, s. 14—20, ved MOLTKE MOE. b. (*Andfind hand gienghir*), ikkje upptrykt.
[1***]	*Bibl. Dan.*, IV, s. 266.	(nytt upplag av 1647, a og b).
[1***]	*Bibl. Dan.*, IV, s. 266.	(nytt upplag av 1647, a).
1695		etter avskrift: *Syn og segn*, XXI, 1915, s. 272—4.
1711 12/10		etter avskrift: *Syn og Segn*, V, 1899, s. 121—3.
1713		etter avskrift: M. B. LANDSTAD, *Norske Folkeviser*, s. 683—6.

[1] S. 220 *Aandelig Sang* 17/11 1795 = *Bibl. Norv.*, I, s. 472 nr 4.

[2] Til utfylling av lista hev professor dr. D. A. SEIP vore so gild aa meddela meg mange tilvisningar og upplysningar. [Etter at dette var skrive, hev Seip i *Syn og segn*, XXIII, 1917, s. 178—86, 210—6, meddelt ei tilsvarande utførlegare oversyn over den gamle bygdemaalslitteraturen.] — Overlærar TORLEIV HANNAAS i Bergen vil visseleg ogso kunna supplera lista med eit og anna.

Aarstal	Titel	Tekst
1714 $^{11}/_{10}$	*Bibl. Norv.*, III, nr 1782.	
1716 $^{*}/_{7}$		etter avskrift: *Syn og segn*, VIII, 1902, s. 10—13.
(1716 $^{8}/_{7}$)	*Bibl. Norv.*, II. 1, nr 428.	eitt vers paa bygdemaal: L. DIETRICHSON, *Omrids af den norske Poesis Historie*, I, Kbh. 1866, s. 90. *Syn og segn*, VIII, 1902, s. 13.
1717 $^{1}/_{12}$	*Bibl. Norv.*, III, nr 2286.	*Syn og segn*, VIII, 1902, s. 5—8.
1719	*Bibl. Norv.*, III, nr 3353.	
1722 $^{19}/_{8}$		etter avskrift: *Syn og segn*, VI, 1900, s. 190—2.
1722 $^{11}/_{10}$	*Bibl. Norv.*, II. 2, nr 3469, 4645 h.	*Bogvennen*, VI, 1898, s. 162—71. Facs. av titelbladet i *Norges Historie*, V. 1, Kr.a 1911, s. 210.
[1728 $^{17}/_{6}$]	her, s. 226.	avskrift i Ny kgl. Saml. 1670 fol., s. 414 ff.
1729 $^{6}/_{6}$	(*Bibl. Norv.*, III, nr 2801.)	OLE CAMSTRUP, *Trifolium metricum*, Kbh. 1739, s. 74—7.
1733	*Bibl. Norv.*, II. 1, nr 491.	
[1734 $^{28}/_{7}$][1]	*Bibl. Dan.*, IV, s. 266.	L. HALLAGER, *Norsk Ordsamling*, s. 163—7; etter avskrift: M. B. LANDSTAD, *Norske Folkeviser*, s. 694—9. G. F. HEIBERG, *Slægten Heiberg*, Kr.a 1907, s. 306—9. — Upptrykk ca. 1820 AURE, s. 220 (nytt uppl: her, s. 232).
1736 $^{[12]}/_{6}$	*Bibl. Norv.*, I, s. 430 nr 5.	*Syn og segn*, XIX, 1913, s. 427—9.
1743 $^{2}/_{11}$ og $^{*}/_{12}$		TOV FLATIN, *Gamalt fraa Numedal*, I, 1913, s. 5—8.
[1743 $^{18}/_{11}$]		TOV FLATIN, *Gamalt fraa Numedal*, I, s. 12—14.
[174*]		TOV FLATIN, *Gamalt fraa Numedal*, I, s. 9—10.
[174*]		TOV FLATIN, *Gamalt fraa Numedal*, I, s. 15—19.
(1745 $^{7}/_{7}$), 3. uppl. 1754.	*Bibl. Norv.*, II. 2, nr 4997.	
1745 $^{7}/_{7}$	*Bibl. Norv.*, III, nr 2835.	
1747 $^{4}/_{9}$	*Bibl. Norv.*, III, nr 211.	
1752 $^{11}/_{10}$	*Bibl. Dan.*, Suppl., s. 331.	
[1752 $^{11}/_{10}$]	*Bibl. Dan.*, III, s. 405.	*Syn og segn*, XXIII, 1917, s. 217—9.
1753 $^{31}/_{3}$	*Bibl. Dan.*, III, s. 407.	
1754 $^{3}/_{10}$	*Bibl. Norv.*, I, s. 468, nr 1.	(1 vers).
[1761 $^{19}/_{2}$]	*Bibl. Norv.*, I, s. 542, nr 4. AURE, s. 219.	*Syn og segn*, XIII, 1909, s. 31—41.
1761 $^{31}/_{3}$	*Bibl. Norv.*, I, s. 458, nr 2.	
1764	*Bibl. Norv.*, I, s. 434, nr 4.	
1764	*Bibl. Norv.*, I, s. 385, nr 6.	
1765 $^{31}/_{5}$	her, s. 226.	
1771	*Bibl. Dan.*, III, s. 925.	Norsk *Historisk Tidsskrift*, 5. III, 1916, s. 399—404. (AURE, s. 200.)

[1] L. DIETRICHSON, *Omrids af den norske Poesies Historie*, I, Kbh. 1866, s. 96: forf. av Niels Heiberg. — I *Bibl. Dan.*, IV, s. 266, uretteleg tillagt Edv. Storm. — G. F. HEIBERG, l. c.: forf. av Michael Heiberg.

Aarstal	Titel	Tekst
1771 29/1	*Bibl. Norv.*, I, s. 189 nr 7.	L. HALLAGER, *Norsk Ordsamling*, s. 162—3. D. F. KNUDSEN, *Utvalg av norsk litteratur for gymnasiet. Fra oplysningstiden*, II, Kr.a 1915, s. 35—6.[1]
1772 9/12	*Prøver af Trondhjemske Tryk 1739–1800*, Thj. 1893, s. 12. *Bibl. Norv.*, I, s. 496 nr 1.	
1773 29/1	*Bibl. Norv.*, I, s. 551 nr 7. AURE, s. 219.	(nytt upplag av 1771 29/1).
1774 4/9	[Andreas Christian Krogs supplication til enkedronning Juliane Marie.]	*Den 17de Mai* 1904 31/12 nr 152, ved O. A. ØVERLAND.
1778 8/1	*Bibl. Norv.*, I, s. 418 nr 5.	(4 vers).
1778 27/11	*Bibl. Norv.*, I, s. 522 nr 10. AURE, s. 219—20.	
1787	*Bibl. Norv.*, II. 1, nr 1479.	
[17**]	(I. AASEN, *Prøver af Landsmaalet i Norge*, Chr.a 1853, s. 57 = 2. Udg., Kr.a 1899, s. 67.) *Syn og segn*, XXIII, 1917, s. 214: *Reis Dæg Britha ...*	
[17**]	(I. AASEN, *Prøver*, s. 57 = 2. Udg., s. 67.) *Syn og segn*, XXIII, 1917, s. 214: *Granne vil du høyra Rygdaa ...*	
[17**][2]	(I. AASEN, *Prøver*, s. 46 = 2. Udg., s. 56.) *Bibl. Dan.*, IV, s. 266. *Syn og segn*, XXIII, 1917, s. 214, 215. — Upptrykk ca. 1820, AURE, s. 220 (nytt uppl.: her, s. 232).	L. HALLAGER, *Norsk Ordsamling*, s. 189—91. Jfr. M. B. LANDSTAD, *Norske Folkeviser*, s. 700—2.
[17**]	*Syn og segn*, XXIII, 1917, s. 214—5: *Du min Ængel være ska ...*	
[17**]		TOV FLATIN, *Ganalt fraa Numedal*, I, s. 10—12.
[17**]	*Bibl. Norv.*, II. 1, nr 1163. Nytt uppl.: *Bibl. Norv.*, II. 3, nr 5154.	(2 vers).
[17**]	*Bibl. Norv.*, II. 1, nr 1164.	

Denne flokk tilvisningar syner, at Edvard Storms »Dølevisor» og Thomas Rosing de Stockfleths »Heimatkomsten» hev ei lang rad med fyregangarar i bygdemaalsdikting[3]. Og enndaa veit me andre, som hev skrive paa bygdemaal i 18de hundradaaret[4]; teksterne er no ikkje lenger kjende, og me hev

[1] Av Hallager og Knudsen tillagt Edv. Storm.

[2] I *Bibl. Dan.*, IV, s. 266, uretteleg tillagt Edv. Storm.

[3] Det er velkjent, at ogso PETTER DASS hev nytta folkemaalet stykkevis (ca. 1700), sjaa hans *Samlede Skrifter*, udg. af A. E. ERIKSEN, I, Kr.a 1874, s. 59 f., 186 f.

[4] Jakob Lund, sokneprest paa Aukra (officielt skr. »Akerø»; hos M. HÆGSTAD, *Norsk maalsoga*, s. 38 = 3. uppl. s. 39, forvanska til »Askøy(i)»), † 1754, var kjend for sin »Styrke i at componere Vers i det meest upolerede Bondesprog, hvoraf endeel meget artige Brudevers i Anledning af hans Paarørendes Bryllupshøitider næsten altid bleve fremsendte».

ikkje greida paa, kva som hev vore prenta av desse. Etter 1800 aukar bygdemaalsforfattarskapet jamnt; men det vilde føra for vidt her aa registrera dei smaa, men talrike produkt av diktarar og skribentar som hev nytta folkemaalet i det halve seklet næst fyre Ivar Aasen.

Er Aures boklista lite gjevande for den eldre tid, so er ho ei uumbærleg hjelperaad til upplysning um den nye landsmaalslitteraturen, som hev vakse fram i dei tvo siste mannsaldrarne. Forfattarskapen aat Ivar Aasen, Aasmund Vinje, Per Sivle, Arne Garborg og dei andre meir framstaaande nynorske bokmennerne er visseleg for største delen baade rett vel kjend og lett tilgjengeleg. Men vanskelegt aa faa greida paa er alt det som er skrive av mindre forfattarar; det er mykje attaat smaahefte, trykt her og der ikring i lokale prenteverk, paa »eige forlag» og ofte namnlause eller med falsnamn. Paa aa spyrja upp og samla all denne smaalitteraturen, som tildels hev vore bibliografisk ukjend, hev Aure lagt trottugt arbeid; og det ser verkeleg ut til, at det hev lukkast for honom aa faa det allrameste med. Eit ettersamlingsarbeid vil ikkje gjeva noko stort utbyte, men ved ein fyrste bibliografisk freistnad som denne vil altid noko gøyma seg undan. Eg saknar: HANS ROSS, *Norsk Ordbog. Nyt (6te)*[1] *Tillæg til »Norsk Ordbog» af Ivar Aasen.* Chr.a. Alb. Cammermeyers Forlag. 1913. Centraltrykkeriet, Chr.a. 16 s. *F.*

Som ei liti tilhjelp til utfylling hev maalgranskaren og boksamlaren overlærar Torleiv Hannaas paa mi uppmoding meddelt ein slump titlar, som til vidare faar lov aa finna plass her. Det er mest smaaprent, men òg ymse større iblandt.

BALVOLL, ARNE, *Prislista fyr 1909* fraa Balvolls planteskule, Vik i Sogn, yver frukttre, bærbuskor, roser, skogplanter m. m. Bergen [1909]. N. Nilssen & søns bogtrykkeri. 8. 8 s. A.

— *Prislista fyr 1911* — — — 13. aargang. Bergen [1911]. N. Nilssen & søns bogtrykkeri. 8. 8 s. A.

— *Prislista fyr 1913* — — — 15. aargang. Bergen [1913]. N. Nilssen & søns boktrykkeri. 8. 8 s. A.

— *Prislista fyr 1914* — — — 16de aargang. Bergen [1914]. N. Nilssen & søns boktrykkeri. 8. 10 s. A.

[BERG, OLAF.] MARTIN KVÆNNAVIKA, *Survikjægta paa Tur.* Skrøner og Viser. Stenkjær 1906. Survikjægtas forlag. »Indtrøndelagens» Bogtrykkeri. 8. 110 + [2] s. A. [Paa umværet: 1ste Oplag.]

BIRKELAND, MARTIN, *Fana Folkehøgskule,* Milde. Folkehøgskulen for Nord- og Midthordland. Ei utgreiding. Bergen [1915]. Gula Tidend prenteverk. 8. 6 + [2] s. A.

A. ERLANDSEN, *Biogr. Efterretn. om Geistligheden i Throndhjems Stift,* Chr.a-Levanger 1844—55, s. 477. — Av Hallvard Sellæg (jfr. *Bibl. Norv.,* I, s. 339 nr 8), som livde i slutten av 18de og fyrsten av 19de hda., er meddelt eit brudlaupsdikt paa Namdalsmaal hos M. HÆGSTAD og O. S. PEDERSEN, *Namdalsk folkedikting,* Namsos 1890, s. 35—40; men noko prent av dette er ikkje kjent soleis som av hans brudlaupsdikt paa dansk *. 1807, s. 43—6.

[1] Numereringi er slik aa forstaa: I. IVAR AASEN, *Norsk Ordbog,* 2. Udg., 1873. II. HANS ROSS, *Norsk Ordbog,* Tillæg, 1895. III. — — — Nyt Tillæg, 1902. IV. — — — Nyt Tillæg, 1910. V. — — — Nyt (5te) Tillæg, 1912. VI. — — — Nyt (6te) Tillæg, 1913. — (Ved nr V hev Aure s. 188 utegløymt »(5te)», som staar paa titelbladet.)

[Boklista] Bok-liste fraa Olaf Norli. [Kristiania 1909]. 8. [20] s. A.

— Lista yver nynorske bøker. Det norske samlaget. [Oslo 1910.] Johansen & Nielsens prenteverk. 8. 7 s. A.

— Lista yver boksamlingi aat Bulkens ungdomslog. Voss 1914. »Hordaland»s prenteverk 1914. 8. 12 s. A.

ELI-LARS, *Ei løgleg friing.* Soga af — —. Vossevangen 1889. Prentad hjaa P. I. Melvær. 8. 16 s. F.

ERDAL, ERLING, *Minder* fra fester i haandværkerforeningen samt nogle andre leilighedssange af — —. Bergen 1903. N. Nilssens bogtrykkeri. 8. 3 bl. + 95 s. A. [Tri fire visor paa norsk, og nokre paa norsk-italiensk(!).]

ESKELAND, LARS, *Voss folkehøgskule.* [Ny utg. for] 1915–16. Kristiania 1915. Prenta hjaa Nikolai Olsen. 8. 14 s. + 1 bl. A.

Grundlov. Kongeriket Norges — av 17de mai 1814 saaledes som den lyder efter senere forandringer. Med oversættelse til landsmaal. Utgit av Justitsdepartementet. (Særtryk av Norsk Lovtidende for 1915.) Kristiania 1915. Grøndahl & Søns Bogtrykkeri. 8. 41 s. A.

HAUKLAND, ANDREAS, *Digte* af — —. Røros. I kommission hos Olaf O. Berg. 1898. Olaf O. Bergs bogtrykkeri. 8. 45 s. A. [Dei tvo siste dikti er paa norsk.]

HENNUM, J. O., *Anatomiske termini* fra det norske landsmål. Af dr. med. — —, prosektor ved universitetet og kompagnikirurg. Tillægshefte til Norsk Magazin for Lægevidenskaben. Hefte No. 7. 1886. Kristiania 1886. Det Steenske Bogtrykkeri. 8. 55 s. + VII s. A.

[HJELTNES, KR. FRIMANN], *Prislista* for Hjeltnes plante- og hagebruks-skule, Ulvik, Hardanger 1909—1910. Voss 1910. »Hordaland»s prenteverk. 8. [8] s. A.

— *Prislista* for Hjeltnes plante- og hagebruks-skule, Ulvik, Hardanger 1913–1914. [Utan prentestad.] 8. [8] s. A.

[IVERSEN, JOHAN.] *Sluskehandel.* Skuespil i tre handlinger af JAHAS MEIRAAK. Forfatterens forlag. Trondhjem. T. Borgs Bogtrykkeri & Kollymærkefabrik. 1884. 8. 16 s. A. [Av 10 personar talar dei 8 trøndermaal. Boki vart aldri utgjevi, og det skal berre vera berga tri—fire eksemplar.]

J[AASTAD], L[ARS], *Til det myrke fastland.* Nokre reisebrev fraa L. J. (Skrevet for »Østlandske Tidende».) Elverum 1896. »Østlandske Tidende»s trykkeri. 8. 59 s. A. [Kom ikkje i serprent; berre til utklipp]

[KAARSTAD, HENRIK], *Volda lærarskule.* Plan og aarsmelding. 1914. Volden 1914. Gjærders bok- og notetrykkjeri. 8. 8 s. A.

Klæm-aat. Fest-nomer paa 25-aars jubilæe 1. pinstidag 1909. [i ungdomslaget i Dalsbygdi ved Røros.] Ødegaards trykkeri, Røros [1909]. 4. 8 tviteiga s. A.

KNAPPEN, O., *Barndomsminder* fra Solørkanten af — —. Den gamle Rydningsmand. Hamar 1890. O. Arvesens Bogtrykkeri. 8. 42 s. A. [Utklipp or »Oplandenes Avis». Det meste er paa solungmaal. Forfattaren kalla seg sidan OLE MATSON, og han hev m. a. skrive »Fra Solørs Finskog» (paa solungmaal) i »Norvegia» II.]

KRINGLEN, KNUT, *Uppskrift* paa merki, som folk hev paa smalen (sauer, geiter) sin paa ein del gardar i Sogn og i Masfjorden. Uppsamla av — —. Bernh. Wærøs Bogtrykkeri, Bergen. [Millom 1907 og 1911.] 8. 16 s. A.

Lov fraa 29. mars 1906 *Um manntal og stortingsval* med dei brigde, som lov fraa 1. mai 1909 hev gjort. Billige Love 35. Hefte. Kristiania [1909]. Nikolai Olsens Forlag. Nikolai Olsens Bogtrykkeri. 16. 29 s. A.

[Lov um folkeskulen paa landet] [Oslo 1906 ell. 1907.] Fol. 16 s. A. [Prøve-umsetjing av FREDRIK VOSS o. fl., utsend av Studentmaallaget. Utan titel.]

Lover for Norsk landmannsforbund. (Vedtekne paa landsmøtet den 24. og 25. juni 1910.) [Oslo 1910?] Prenta hjaa Johansen & Nielsen. 8. 8 s. A.

Luteigarane i L/L Det norske teatret. [Oslo utan aar.] Johansen & Nielsens prenteverk. 4. [8] tviteiga s. A.

Marknaden aat Bondeungdomslaget mars 1914. Kristiania [1914]. Nikolai Olsens Boktrykkeri. 8. 19 + [1] s. A.

Merkjebok for Vangen, Flaam og Underdal. Johansen & Nielsens prenteverk, Kristiania [utan aar]. 8. 24 s. A.

NESHEIM, H., *Jordverdet.* [Utan aar og stad. Visst serprent or eit blad.] 8. 11 tviteiga s. F.

NIELSEN, YNGV. LEIPART, *Profeten Tutlerud.* Komedie med sange i 2 akter. Av — —. Røros, »Dovre»s føljeton 1914. 8. 86 s. A. [Ogso i serprent paa finare papir. — Av 10 personar talar 1 svensk, 1 norsk-dansk, og 8 Røros-maal.]

NORA, *Ei Folkesak.* Tilleggsblad aat »Fedraheimen» No. 8. 1890. [Utan prentestad.] 8. 8 s. A.

Program for 100 aarshøgtidingi av 17. mai i Volda. Volden. Gjærders bok- og notetrykkjeri. 1914. [Program og songar.] 8. 16 s. A.

[ROLFSEN, NORDAHL], *Ljos yver land!* Heimssoga. Livsbilæte og skildringar med mange bilæte. [Tingar-innbjoding.] Kristiania [1907]. Centraltrykkeriet. 8. [8] s. A.

[SAXE, LUDV.] *12 Visa* taa »*Specifik*» hell Brann ti Røkhøle! Martnasgaang ti Mørstugaten me prat aa visa om lite taa kvart milla Bikjiflaten aa Prubegjellom aa milla Kjøbenbenhamn aa Pjok taa 'n JOKMOK PLASSING. Røros, »Dovre»s trykk. 1904. 8. [8] s. A. [Røros-maal.]

[Songar og visor.] Aarsstemma aat »Telefylkets ungdomssamlag» i Porsgrunn 25de og 26de juni [1904?] Program og songar. Utan aar og prentestad]. 8. 8 s. F.

— *Liksalmar* plukkad ut or »Blix'salmarne». Ved S. F. [Stjørdalen] 1899. Stjørdalens Blads trykkeri. 8. 14 s. A.

— *Songir* til avdukingsfesten av minnesteinen yver spelemannen Tarkjell Aslaksson Austad 23de juni 1912. Kristianssand [1912]. Johanssen & Tangens prenteverk. 8. [6] s. A.

— *17de mai 1914.* [Songar paa norsk og dansk. Prenta i Manndal.] 8. [7] s. A.

— *To norska Vise.* I. Bonden i Brydlups-Garen. II. Brydluppe aat ho Siri. Faaes tilkjøbs hos Boghandler Arne E. Wichne. [Bergen u. aar]. 8. [8] s. [Nytt upplag av det eldre prentet fraa Chr. Dahl. AURE, s. 220.]

— *Ungdomsstemna paa Valestrand* 24. og 25. juni 1905. [Program og songar.] Voss [1905]. »Hordaland»s prenteverk. 8. 8 s. A.

— *Ungdomsstemna paa Stord* 23. og 24. juni 1906. [Program og songar.] Voss [1906]. »Hordaland»s prenteverk. 8. 8 s. A.

— *15 Viser* taa Revyen »*Ruskomsnusk*» hell »*Fløttumguten kjem*». Røros. »Dovre»s trykk. 1908. 8. [13] s. A. [Røros-maal.]

SCHILBRED, GUSTAV, *Stemninger.* Dikte av — —. [Norsk og dansk. Prenta i Amerika. Utan aar og stad.] 8. 35 s. F.

SCHILLER, FR., *Den synske.* Or papiri etter grev von O. Roman av — —. Fritt umsett fraa tysk av *Kannitverstan* [ɔ: EIRIK HILLE]. Føljeton til »Lister». Farsunds bogtrykkeri 1890. 8. 99 s. A. [Kom ikkje i serprent; berre til utklipp.]

SELAND, HANS, *Norskt maal.* [2. utg. Kristiania 1900.] 8. 7 s. A.

STØREN, E., *Medicinske udtryk i Meldals-dialekten.* Særtryk af »Tidsskrift for Den norske lægeforening» Nr. 21—22, 1906. Kristiania 1906. Centraltrykkeriet. 8. 15 s. A.

S[UNDVOR], J[OHANNES], *Samlingar til Sunnhordlands Soga.* I. Erveskifte-Protokollarne i Ordrag ved J. S. Folleroy 1915. »Havgula». [S. Botnens prenteverk, Stord.] 8. 68 s. A. [Utklippsbok. Vart ikkje fullførd. »Havgula» slutta 9. september 1915.]

Telefylkets ungdomssamlag 1904—1905. Skien 1905. Chr. Pedersens trykkeri. 8. 29 s. + 1 tavle. A.

— 1905—1906. Skien 1906. »Folkerøsten»s bogtrykkeri. 8. 24 s. + 1 tavle. A.

— 1908—1909. Skien 1909. Chr. Pedersens trykkeri. 8. 16 s. + 1 tavle. A.

Aures boklista hev ei serleg fortenesta ved aa nækja dei mange anonymar og pseudonymar, som landsmaalslitteraturen eig, og som hittil for ein

stor del hev vore ukjende for bibliografarne[1]. Aure hev visst, at det galdt aa nytta høvet og samla upplysningarne, medan dei enno var aa finna og traditionen eller personarne var livande.

Utgjevaren av *Nynorsk boklista* syner seg aa vera so klok ein mann, at han ikkje — som so mangein autodidakt kann vera freista til aa gjera, — hev litt paa sin eigen visdom til sjølv aa finna ut korleis arbeidet best burde gjerast. Til bibliografisk mynster for titlarne hev han teke Christiania Universitets-Bibliotheks *Norsk Bogfortegnelse*, og gjev upplysningarne i ei slik form og so fullstendug, at det sjeldan er noko att aa ynskja i den vegen[2]. Vanskelegare hev ordningi av stoffet falle honom; her hev han til dels gaatt eigne vegar. Systemet av krysstilvisningar er ikkje heilt konsekvent gjenomført[3]; valet av ordnings-ord (forfattar- o. l. namn, titelstikkord) er av og til misjamnt[4]. Likeins glepp det noko i aa gjenomføra streng einskap i den typografiske ordning ved upprekning av nye band, utgaavor og hefte og ved dei tillagde upplysande merknaderne. — Prentingi tykkjest ha gaatt vel snøgt for seg; det er ikkje ofra nok arbeid paa korrekturen, og det finst fleire misprentingar enn godt er i bibliografiske arbeid; desse er heldigvis berre stavefeil (setjar- og manuskriptfeil)[5], men dei skjemmer, serleg naar ein stundom møter dei i namn; det er sjeldan det finst faktiske feil[6].

Grensa for kva som hev sin plass i ei »boklista» hev Aure gjort baade vid og trong. Han hev registrert alt som fyreligg »i bokform»; soleis er ser-

[1] At Aures uppgifter tykkjest vera paalitande, fekk eg stadfest i eit fall. A. CHR. BANG, *Motiver til en ny Udgave af Luthers Lille Katekismus*, Chr.a 1891, s. 12, segjer at J. E. Unger hev umsett *Martin Luthers litle Katekisma*, Bjørgvin 1868; men AURE s. 83 tillegg Georg Grieg († $^{12}/_{6}$ 1910) umsetjingi og med rette, nemleg etter ein nekrolog over Grieg i *Gula Tidend* 1910 $^{13}/_{6}$ nr 65 av [EDV. G. JOHANNESSEN ALME], som personleg i lang tid stod Grieg nær og kjende nøgje til hans litterære arbeid.

[2] S. 21 RIKARD BERGE, *Aasmund Frægdegjæva* er etter umslaget *Tillegg til h. 1 av »Norsk folkekultur»* [1915], og hans *Bygdedikting*, VII, likeins *Tillegg til Norsk Folkekultur* [1916]. — S. 24 ARNE BERGSGAARD, *Nicolai Wergeland* er nr III i serien *Smaaskrifter fra det litteraturhistoriske seminar. Utgivet av Gerhard Gran.* — S. 109 TH. HØVERSTAD, *Skulestrid* er serprent av *Syn og segn*, XX, 1914. — S. 198 ved SCHJØTT, *Upplegg* saknar ein utfyllingi ved *Bilag*, nemleg *Bilag 8* til *Indstilling til Lov om det kommunale Selvstyre, afgivet af den af Indredepartementet i August 1898 nedsatte Komite*, Kr.a 1900, som atter er *Bilag* til *Ot. prp. nr 16 (1909)* i *Stortingsforh. 1909*, III. b. — I den vanskelege AAMUND SALVESON-bibliografien, s. 192 f., er ymse mistak.

[3] T. ex. Under *Bibelen* saknar ein tilvisning til *A. M. St. Arctander* og *L. Næss.*

[4] S. 179 *Norske folkeviser* sunget af Rasmus Rasmussen burde helst ikkje staa under namnet aat songaren, men s. 66 under *Folkeviser.* (Noko annarleis er det med THV. LAMMERS's *Norske folkeviser* paa s. 136, for her er songaren òg utgjevar.) — S. 142 *Boklista* fraa Mons Litleré høyrer til s. 32 under stikkordet *Boklista*, ikkje under bokhandlaren sitt namn.

[5] Oftare *av* for *af;* stundom liten frambokstav i substantiv istf. stor. S. 131$_{27}$ og 212 f. *Heidemarks-* istf. *Heidmarks-*. Dei fleste feil er lett synlege, og eg nemner deim ikkje upp her.

[6] S. 179 RASMUSSEN, *Folkeviser* er ikkje prenta i Kristiania, men hjaa John Grieg i Bergen. — S. 196 SCHILLER, *Vilhelm Tell* er prenta 1873, ikkje 1872. (Boki inneheld òg ein liten lapp »Misprentingar».) — S. 114 KR. JANSON, *Fraa Island* hev paa umslaget prisen »12 Skilling», ikkje kr. 0.40.

prent or tidskrifter medtekne, men mange av desse er aa rekna for privattrykk og er prenta i smaa upplag. Forretnings- og reklametrykk er uppførde, men i bibliografier for større spraak-umraade torde slikt føra for vidt. Derimot vil mange sakna dei talrike norsk-danske grammatiske arbeid over landsmaalet og dei norske maalføre; Aure hev med vilje berre teke med dei heilnorske, men ogso dei med dansk-norsk hovudtekst tykkjest høyra med likesovel som dei leksikografiske. Det turde vera uventa, at ein ikkje finn sjølve IVAR AASENS *Det norske Folkesprogs Grammatik* her. Sjølv um ein berre tok umsyn til, at dei grammatiske arbeid òg inneheld maalprøvor av nemneverdugt umfang, skulde det ha vore rom for CHR. VIDSTEEN's *Oplysninger om Bygdemaalene i Søndhordland* (Bergen 1882) og *Oplysninger om Bygdemaalene i Hardanger* (Bergen 1885) likesovel som for BJØRSET's skrifter (s. 30). Dei vigtugaste blandingsprent er medtekne, men smaaprent paa 1—2 blad er attsett, og vel med rette. Av periodiske skrifter er medteke alle som er utkomne »i bokform», det vil vel segja: med aargangstitelblad og innhaldslista, men ikkje avisor, som rimelegt kann vera. Paa grensa tykkjest meg eit par blad aa staa, nemleg A. O. VINJE's *Dølen* (1858—70) og HENRIK KROHN's *Ferdamannen* (1865—8); inkje av dei er med.

Ei »tittel-lista», som avsluttar boki, gjev ei sakleg gruppering i 19 bolkar, paa liknande maate som vanlegt er i dei nordiske aars- og 5- eller 10-aars-bokkatalogarne, men skipnaden er uppsett av Aure sjølv, etter eige skyn, utan mynster. Dei fleste vilde vel ha skipa det noko annarleids. Med dei rubrikarne som er valde, er elles innordningi ikkje verst utførd, og ymse titlar er uppatt-tekne paa fleire stelle for aa gjera det vel; men det er enndaa vorte att ein slump, som kjem tilsist under »ymist»; ein slik bolk burde helst vore spara, og fleire av titlarne her kunde godt vore fordelt under dei rubrikarne som no er.

Me torer vona, at ein mann so tenksam og lærviljug som utgjevaren av »Nynorsk boklista» viser seg aa vera, ser den gode meining med, at det her vert peika paa det som vantar ved hans arbeid; det var mykje aa krevja, at det skulde lukkast heilt ut i alle stykke fyrste gongen. Resten kjem nok med øvingi. Det vert likevel mest smaating ein kann ha noko aa utsetja paa. »Nynorsk boklista» er i det store og heile eit so fortenestfullt og heldigt arbeid, at den som praktisk nyttar boki, so gjerne tilgjev det mindre fullkomne, og priser den gode vilje og den seige flit, som her hev løyst ei vigtug og vand uppgaava, og segjer utgjevaren ein ærleg takk for hans verk. Naar ein veit, korleis boki er vorte til, langt ute paa landsbygdi, mykje som nattarbeid, og berre med ei vitjing paa eit par vikor i Universitets-Bibliotheket i hovudstaden, daa maa ein sanna, at ikkje mange skal gjera det jamngodt under slike vilkaar. Ein maatte ynskja, at den dugleik og evna og hug, som her hev funne uttrykk paa eit umraade, der det sjeldan er for stor tilgang paa bruklege krefter, maatte faa høve til aa utvikla seg og finna sit rette rom.

Oluf Kolsrud.

FRÅN
BOK- OCH BIBLIOTEKSVÄRLDEN

Sverige.

Stockholm. Kungl. biblioteket.

Personalnotiser.

Till andre bibliotekarie vid Kungl. biblioteket utnämndes den 26 jan. amanuensen S. S. Hallberg.

Att fortfarande under år 1917 uppehålla en förste bibliotekarie-tjänst med placering som föreståndare för handskriftsafdelningen har den 19 dec. 1916 förordnats andre bibliotekarien fil. dr O. Wieselgren. Samtidigt förordnades amanuensen S. S. Hallberg att under året uppehålla Wieselgrens andre bibliotekarie-tjänst samt vid dennes utnämning till andre bibliotekarie amanuensen fil. dr A. Holmberg att fr. o. m. den 1 febr. uppehålla samma tjänst. Fr. o. m. den 1 april anställdes Holmberg i svenska legationens i Petrograd tjänst under en tid af fyra månader, hvarför hans förordnande öfvergick på amanuensen fil. dr S. Hildebrand.

Redigeringen af Accessionskatalogen öfverflyttades från år 1917 på grund af förutvarande redaktören Hallbergs utnämning till andre bibliotekarie på amanuensen I. Norberg.

Fröken Kerstin Hård af Segerstad har på grund af sjukdom lämnat sin amanuensbefattning.

Till att bestrida eftermiddagstjänstgöringen i Kungl. bibliotekets läsesal har från den 7 maj antagits fil. kand. H. Holmberg.

Kungl. biblioteket under år 1916. Af Kungl. bibliotekets årsberättelse för år 1916, hvilken utkom den 30 mars, framgår, att besöksfrekvensen i läsesalen företer en rätt afsevärd ökning i jämförelse med de närmast föregående åren. Sålunda uppgick antalet besök under 1916 till 55,613 mot 53,511 år 1915 och 49,769 år 1914. På två år har sålunda besökens antal stigit med inemot 6,000. Likaså utvisar antalet i läsesalen begagnade böcker en ständigt fortgående stegring, med 126,983 volymer för 1916, 112,420 för 1915 och 94,669 för 1914. Hvad hemlånssiffrorna beträffar, hålla sig dessa tämligen konstanta under de senare åren; dock förmärkes äfven här en stegring under året: 16,312 volymer 1916, mot 14,890 och 15,489 under resp. 1915 och 1914. En minskning har däremot inträdt i antalet volymer begagnade i forskarerummet. Detta antal uppgick under 1916 till 2,238 mot 2,544 under 1915 och 2,415 under 1914. — Bland de besökande märkes äfven i år ett mycket stort antal främlingar.

Låneförbindelserna med utlandet hafva på grund af kriget med några få undantag varit begränsade till Danmark och Norge.

Kungl. bibliotekets totaltillväxt under året uppgick till 58,852 tryckalster, däraf 47,882 på svenska tryckafdelningen och 10,970 på utländska. Icke mindre än 948 nummer ha genom gåfvor tillförts svenska afdelningen under 1916. Bland viktigare förvärf till utländska afdelningen märkas Migne, Patrologiæ latinæ och Patrologiæ græcæ samt den spanska urkundssamlingen Colección de documentos inéditos para la historia de España.

Inkunabelsamlingen har ökats med 92, delvis mycket sällsynta och dyrbara nummer och detta med ringa kostnad för biblioteket tack vare de båda mäcenaterna fil. dr Otto Smith i Karlshamn och friherre Per Hierta på Främmestad. (Om dessa donationer se *NTBB* 1916, s. 80 o. 341.) Sammanlagdt uppgår nu Kungl. bibliotekets inkunabelsamling till 1,275 nummer.

Handskriftsafdelningen har under året ökats med 32 nummer. Af viktigare nyförvärf märkas Anteckningar efter föreläsningar af Chr. Jak. Boström, förda af sedermera rektor C. J. Dahlbäck (4 volymer); bref till Zacharias Topelius från Carl och Ebba Snoilsky i afskrift; anteckningar och excerpter till Jenny Linds biografi af Cornelius August Wilkens (10 kartonger); en bulla af Innocentius IV, daterad den 15 maj 1247; ett bref från Wergeland till Fredrika Bremer och ett från Brinckman till H. G. E. Paulus.

Kungl. biblioteket har under år 1916 utgifvit följande publikationer:

Riksbibliotekariens *Årsberättelse för 1915.*

Kungl. bibliotekets handlingar, Bd 36, innehållande Årsberättelser för åren 1913, 1914 och 1915 samt *Kataloregler för Kungl. biblioteket samt anvisningar för anordnande av bokband av riksbibliotekarien* [E. W. Dahlgren] *fastställda den 30 juni 1916*. (Se utförligare om de nya katalogreglerna *NTBB* 1916, s. 181—200.)

Katalog der Inkunabeln der Kgl. Bibliothek in Stockholm. Von Isak Collijn. T. 2: H. 1. 1916.

Accessionskatalog 30 (1915) utg. genom S. Hallberg.

I slutet af årsberättelsen har fogats en Förteckning öfver Kungl. bibliotekets personal den 31 mars 1917.

C. E.

Gåfvor.

Kungl. biblioteket har ånyo haft glädjen att af frih. Per Hierta på Främmestad såsom gåfva få emottaga tvenne dyrbara arbeten, hvaraf det ena utgör ett af de förnämsta förvärfven för bibliotekets äldre svenska samling, som på länge blifvit gjordt. Det är ett utomordentligt vackert exemplar af en engelsk birgittinritual, tryckt i London år 1530 af Robert Fakes för klostret Syon under titel *The Myrroure of Oure Lady*. Hela den intressanta texten är utgifven i Early English Text Society, Extra Ser., No. XIX (1873) af J. H. Blunt, som i inledningen endast uppräknar sju kända, mer eller mindre fullständiga exemplar. I det till Kungl. biblioteket skänkta exemplaret saknas endast fyra sidor Errata i slutet. Boken kommer att göras till föremål för en utförligare beskrifning i denna tidskrift.

Vidare har frih. Hierta skänkt Kungl. biblioteket ett ex. af den första i Antverpen af Gerard Leeu år 1486 tryckta upplagan af *Dialogus creaturarum*, af intresse för svensk boktryckerihistoria på grund af Stockholmsupplagan af samma bok.

Riksarkivet.

Personalnotiser.

Registratorn i riksarkivet Carl Gustaf Edelstam afled d. 2 jan. i år. E. var född d. 18 juni 1868, aflade studentexamen i Kalmar 1886, juris kandidatexamen i Upsala 1897, inskrefs i riksarkivet 1902, utnämndes 1909 till innehafvare af den då nyinrättade registratorstjänsten. Inom riksarkivet var Edelstam hufvudsakligen före sin registratorsutnämning sysselsatt med ordnande af ett flertal samlingar. Hans mest omfattande arbete var ordnandet och förtecknandet af revisionsakterna från 1655—1700. Becchius-Palmcrantz' stora juridiska samling ordnades, förtecknades och beskrefs af Edelstam. Af brefsamlingar ordnade E. Nordenskjöldsamlingen, Olivekrans' brefväxling, Gustaf Löwenhi lms papper och skrifvelser till kanslipresidenten. Af arkiv utom riksarkivet, som ordnades af Edelstam, kunna nämnas magistraternas i Arboga och Söderköping samt landtbruksstyrelsens och myntverkets. Genom sina omfattande kunskaper om riksarkivets samlingar liksom genom den stora beredvillighet, hvarmed han städse stod alla forskare till tjänst, utöfvade Edelstam såsom registrator en betydelsefull funktion i riksarkivets verksamhet. Såsom författare framträdde Edelstam blott med några smärre uppsatser bl. a. i Personhistorisk tidskrift. Med minutiös omsorg utgaf han i Historisk tidskrift 1916 Regeringsformen 1809. Anders af Håkansons första utkast, som han påträffat bland 1812 års riksdagshandlingar. Sedan flera år hade E. i uppdrag att fortsätta utgifningen af Ridderskapet och adelns riksdagsprotokoll under frihetstiden. För den viktiga riksdagen 1755—1756 gjorde Edelstam vidlyftiga förarbeten, genomgick ej blott det rika aktmaterialet i riksarkivet utan studerade äfven riksdagsjournaler i åtskilliga andra arkiv. Dessa omfattande studier voro enligt hans mening nödvändiga för att förstå det ytterst knapphändigt affattade, svårlästa konceptprotokoll för adelns förhandlingar, som finnes vid denna riksdag. Edelstam torde ha tänkt sig att supplera detsamma med de uppgifter om föredragning och beslut, som påteckningarna på utskottsbetänkanden och memorial innehålla. Edelstam var en fint bildad man, en synnerligen känslig natur och i samband därmed sluten och tillbakadragen.

Till registrator utnämndes d. 16 febr. amanuensen Erik Malmsten.

Andre arkivarien grefve Adam Lewenhaupt erhöll på begäran afsked d. 16 febr. från sin tjänst med rätt att fortfarande tjänstgöra inom riksarkivet. Vid afskedet erhöll Lewenhaupt förste arkivaries titel. Född d. 5 dec. 1861, aflade studentexamen 1885, kansliexamen 1888, inträdde 1888 som e. o. amanuens i riksarkivet, där han 1904 blef amanuens (från 1910 andre arkivarie). Inom riksarkivet har Lewenhaupt haft sin verksamhet dels på den diplomatiska afdelningen, dels varit sysselsatt med ordnande och förtecknande af enskilda samlingar. Öfver den stora Wrangelska samlingen i Skoklosterarkivet liksom öfver den Königsmarckska brefväxlingen i Rydboholmssamlingen har han uppgjort förteckningar. Sedan flera år har Lewenhaupt varit sysselsatt med uppgörande af tjänsteförteckningar för och samlande af biografiska uppgifter om de svenska officerarna under Karl XII:s tid. Den stora samling, som han åstadkommit, omfattar mer än 22,000 personer och utgör ett synnerligen viktigt uppslagsverk för alla

personhistoriska studier för denna epok. Som urkundsutgifvare har Lewenhaupt framträdt genom editionerna af Calendaria Caroli IX (1903) och Leonhard Kaggs Dagbok 1698—1722 (1912), båda försedda med utförliga personregister. På det biografiska och genealogiska området har Lewenhaupt utgifvit åtskilliga arbeten och uppsatser bl. a. Stamtaflor (1908) öfver ätterna Brahe, Lewenhaupt och De la Gardie, Biografiska data rörande Vasahuset, Utdrag ur Carl Magnus Drakes dagbok i Historisk tidskr. 1900, 1901. Sedan 1905 utger L. Sveriges ridderskaps och adels kalender.

Till andre arkivarie utnämndes d. 14 april amanuensen, fil. doktor Erik Naumann.

Till förste arkivarie utnämndes d. 8 juni andre arkivarien, fil. doktor Herman Brulin.

Till e. o. amanuenser ha antagits d. 23 mars juris doktor C. W. U. Kuylenstierna, d. 12 april fil. lic. Nils Ahnlund och d. 7 juni fil. lic. Walfrid Enblom.

Den 23 juni fyllde riksarkivarien Sam Clason 50 år. *E. N—nn.*

Meddelanden från Svenska Riksarkivet, N. f., I: 39—41 utkommo i januari 1917 och innehålla *Riksarkivariens årsberättelse för 1915*, *Handlingar rörande arkivväsendet* och under afdelningen Smärre utredningar uppsatser, af amanuensen Bertil Boëthius, *Samlingen af handlingar rörande skrån och handtverkerier 1717—18 i kommerskollegiets arkiv*, och af professor The Svedberg, *Om synliggörande af utplånad skrift*.

Af årsberättelsen framgår att riksarkivets ordinarie tillväxt genom leverans från Kungl. Maj:ts kansli uppgått till 625 volymer. Den extra ordinarie utgjorde 3,852 volymer, däraf de största posterna bestodo af de från flottans arkiv öfverlämnade skeppsgårdshandlingarna 1541—1640 och amiralitetskollegiets arkiv 1630—1791, inalles 3,066 volymer, och ålderdoms- och invaliditetsförsäkringskommitténs af 1907 handlingar 721 volymer. Öfverlämnandet af amiralitetskollegiets arkiv betecknar ett viktigt led i riksarkivets utveckling till att omfatta kollegiernas äldre arkiv. Bland handlingar, som förvärfvats genom inköp, märkas särskildt några barndomsanteckningar af Gustaf II Adolf, åtminstone delvis från 1607; de inköptes på en af de Hammerska auktionerna. Riksarkivets bibliotek ökades med 705 tryckalster.

Antalet forskningsbesök uppgick till 8,425, däraf högsta antalet (809) under mars, lägsta (560) under maj, af 535 forskare, däraf 29 utlänningar. Antalet till forskning framtagna volymer utgjorde 13,199.

Under 1915 ha bl. a. följande arbeten utförts i arkivet. Ordnandet och förtecknandet af de stora leveranserna från utrikesdepartementet 1809—1860 har fortskridit. Öfver Gadebuschska samlingen har en utredning uppgjorts af H. Brulin, jfr denna tidskrift 1916, s. 40—51. I samband med nyordnandet af »Militaria» hafva förteckningar öfver ett antal samlingar hörande till krigshistoriska afdelningen, såsom t. ex. arfprins Fredriks af Hessen brefväxling 1715—1718, öfverbefälhafvarnes i Finland brefväxling 1734—1742 uppgjorts. Ordnandet af justitiekanslerns arkiv, konsulers skrifvelser till kommerskollegium ha i hufvudsak slutförts. Utredningen om fögderiförvaltningen 1540—1620-talet har fortskridit så långt att den omfattar alla svenska och finska landskap.

Af arkivets publikationer utkom 1916 af *Konung Gustaf I:s registratur* under redaktion af J. A. Almquist del XXIX omfattande åren 1559 och 1560, hvarmed det stora utgifningsarbetet, hvarför plan fastställdes 1859, förts till slut. Ett supplement omfattande skrifvelser, som tidigare varit okända, är planlagdt. Däremot är ej afgjordt, huruvida ett säkerligen synnerligen behöfligt generalregister skall uppgöras. I likhet med föregående band har såsom bilaga tryckts ett antal skrifvelser till Gustaf Vasa m. fl., däribland märkas åtskilliga handlingar rörande Erik XIV:s frieri till drottning Elisabet, äfven en längre latinsk oration af Dionysius Beurreus i det engelska kronrådet d. 3 april 1560. Under redaktion af docent Axel Brusewitz utgafs 1916 *Frihetstidens grundlagar och konstitutionella stadgar*. Samlingen omfattar ej blott regeringsformer, kungaförsäkringar, valakter, riksdagsordning och tryckfrihetsordning utan ett stort antal lagar och författningar, som röra olika punkter i de egentliga författningstexterna. I en grupp ha sålunda sammanförts stadgar och författningar rörande 1720 års regeringsform, däribland alla de för frihetstiden så viktiga stadgandena om ämbetsutnämningar. En annan grupp upptar alla författningarna om riksdagens organisation och arbetsformer, däribland författningarna om de olika ståndens sammansättning, äfven de viktiga förslagen till valordningar från frihetstidens sista skede, och utskottsinstruktionerna m. m. För alla författningshistoriska studier torde publikationen blifva af synnerligt värde. Arkivarien S. Berghs stora arbete »Svenska riksarkivet 1618—1837» har behandlats på annan plats i denna tidskrift. I samband med detta arbete ha åtskilliga utredningar verkställts t. ex. om de preussiska och pommerska arkivens utlämnande respektive delning efter frederna 1719, 1720. Af *Svenska riksrådets protokoll* förelåg under redaktion af S. Bergh del XIV, 1916. Den omfattar protokollen för år 1650. I rådsprotokollen behandlas de frågor, som

gjort 1650 års riksdag så betydelsefull, ståndsstriden och frågan om Karl Gustafs succession.

Amanuensen B. Boëthius' uppsats om samlingen rörande skrån och handtverkerier 1717—18 behandlar en serie, som af honom vid ordnande af städers acta sammanförts och inordnats på sin ursprungliga plats i kommerskollegiets arkiv. I samband med frågan om inkallande af främmande handtverkare infordrade kommerskollegiet 1717 från orterna förteckningar på samtliga handtverkare äfvensom afskrifter af skråordningar. Denna samling, hvaröfver en ingående förteckning uppgjorts, är af stort intresse, då den möjliggör en öfverblick af den mängd speciella ordningar, som äfven efter 1669 års allmänna skråordning fortfarande voro gällande; äfven tyska ordningar stundom af hög ålder anlitades, såsom sämskmakarämbetets i Malmö artiklar utfärdade i Nürnberg 1513 och 1566.

Professor The Svedbergs uppsats »Om synliggörande af utplånad skrift» lämnar en öfversikt af de experiment han företagit med såväl kemiska som fotografiska metoder. Härvid ha i synnerhet de senare lämnat synnerligen goda resultat, under det att man visserligen stundom kan på kemisk väg nå afsevärda resultat, men med den stora nackdelen att handskriftens bestånd undergräfves. Ett antal fotografier åskådliggöra de resultat, hvartill Svedberg nått. *Erik Naumann.*

Till Riksarkivets historia.

Arkivarien S. Bergh har i några uppsatser fullföljt sina studier rörande riksarkivet. Karl XII:s fältkanslis öfverförande till Sverige har behandlats i en uppsats *Om de svenska fältkanslihandlingarnas hemförande från Turkiet 1714 och deras öden under de närmast följande åren*, (i: *Hist. tidskr.*, 1916), på grundvalen af en kammarkollegiets skrifvelse 1756 och Gahm-Perssons anteckningar. I *Personhist. tidskrift* 1916 har Bergh i uppsatsen *Ur Anders Anton von Stiernmans brefväxling* lämnat en liffull och intressant skildring af dennes förbindelser med in- och utländske lärde, såsom t. ex. biskoparna Mennander och Rhyzelius, professorerna Kolling och Scarin, den originelle prosten H. J. Sievers, Jakob Langebek. Särskildt ur brefväxlingen med Sievers meddelas många tidstypiska drag. Såväl denne som Stiernman voro stora samlare och kunde därför glädja hvarandra med byte af böcker. Roande är Sievers förtvitlan, då det såg ut som om han 1753 ej skulle kunna trycka något, hvilket från 1725 ej händt honom. Åtskilliga uppgifter förekomma i brefven om Stiernmans arbeten, om hans Bibliotheca Suiogothica, hans adelsmatrikel, hans Höfdingaminne eller hans stora samlingar till adelshistoria. Langebeks omdöme om Stiernman »en utrolig arbeidsom mand men af det slags som i en hast vil rappe store verker fra haanden» synes Bergh synnerligen träffande. Om Langebek och hans samlingar meddelar Bergh äfven några nya uppgifter, i det han hänvisar till otryckta bref af honom till Sievers i Upsala. I uppsatsen *Stockholms slotts brand 1697* i *Karolinska förbundets årsbok* 1916 har Bergh återupptagit ett ämne, som han redan tidigare behandlat och som på grund af den katastrof, som branden betecknade för riksarkivet, synts honom fordra en utredning. På grundval hufvudsakligen af de uppgifter, som lämnades vid ransakningen inför slottsrätten 1697—1698, har förf. byggt en ingående framställning af förloppet vid eldsvådan liksom af de olika teorier om dess uppkomst som spredos. Klart framgår slottets märkliga bofällighet.

E. N—nn.

Af *Svenskt diplomatarium* har nu Bd 6: h. 2 utkommit under redaktion af docent S. Tunberg i Upsala. Häftet omfattar sid. 265—360 med urkunder från 2 jan. 1351—1 juni 1352. — Härmed är arbetet på detta viktiga urkundsarbete återupptaget efter att hafva legat nere i en följd af år, och det är att hoppas, att följande häften skola följa i rask takt.

Arkivväsendets organisation.

Sedan K. M:t bemyndigat chefen för ecklesiastikdepartementet att tillkalla sakkunnige för att inom departementet och finansdepartementet biträda med beredande af frågan om ordnande af de under kammarkollegium lydande arkivens ställning inom det offentliga arkivväsendet jämte därmed sammanhängande förhållanden, har chefen för ecklesiastikdepartementet den 17 febr. för ändamålet såsom sakkunnige tillkallat justitierådet K. J. V. Sjögren, riksarkivarien, ledamoten af riksdagens första kammare Sam Clason, riksbibliotekarien Isak Collijn, kammarrådet A. W. Dufwa och professorn, ledamoten af riksdagens andra kammare Nils Edén, äfvensom uppdragit åt justitierådet Sjögren att såsom ordförande leda de sakkunnigas förhandlingar.

Göteborg. Stadsbiblioteket.

Till andre bibliotekarie fr. o. m. den 1 juli har den 2 maj utnämnts amanuensen vid universitetsbiblioteket i Upsala fil. lic. K. E. Colliander.

Lund. Landsarkivet.

I *Vägledande förteckning vid person- och släktforskning i landsarkivet i Lund* (Lund 1916; VI + 96 sid.) utgifven af landsarkivarien Lauritz Weibull

lämnas en förteckning öfver det ur personhistorisk synpunkt viktiga källmaterialet i landsarkivet. Beträffande de ecklesiastika arkivalierna redogöres ej blott för de olika församlingarnas serier af födelse-, vigsel- och dödböcker, in- och utflyttningslängder, husförhörs- och kommunionlängder utan uppgifter lämnas äfven om de fall, då dessa seriers luckor kunna suppleras ur de i kyrkoräkenskaperna befintliga graf- och klockringningslängderna eller af katekismilängderna i domkapitlets arkiv. Grupperade under härad och städer ha mantalslängder, bouppteckningar och borgarmatriklar förtecknats. Ej få församlingsarkiv gå tillbaka till 1680- och 1690-talen, äfven tidigare serier finnas, såsom t. ex. Kristianstad från 1646, Ronneby från 1646, Dalby från 1667, Röstånga från 1647, Kinnared från 1668, Lund från 1671, Skanör från 1664, Tottarp från 1661, Ystad, S:t Maria från 1677. Af mantalslängderna finnas dylika från Fjäre, Halmstads, Himle, Höks och Årstads härader från 1674. Bouppteckningarna gå i Kristianstad och Ystad tillbaka till respektive 1616 och 1611, Kristianstads serie är äfven därutinnan märklig, att den blott företer lucka för ett år på perioden till 1821 eljest förekomma dylika i större grad i nästan samtliga serier. Förteckningen torde för så godt som alla studier i landsarkivet i Lund bli fullkomligt oumbärlig. *E. N—nn.*

Upsala. Universitetsbiblioteket.

Personalnotiser.

Till e. o. tjänstemän vid universitetsbiblioteket hafva antagits den 16 jan. 1917 fil. kand S. G. B. N:son Gihl, den 13 april fil. lic. N. E. Gobom och den 14 april fil. mag. Gurli Westgren.

Amanuensen fil. lic. A. Silow har erhållit tjänstledighet under ett år från den 1 juni 1917. Lic. Silow träder i Stora Kopparbergs Bergslags aktiebolags tjänst som dess arkivarie.

Nybyggnaden.

Den nya läsesalen öfverlämnades den 1 februari utan invigningsceremonier till allmänhetens bruk. Under de närmast föregående dagarna hade öfverflyttningen af referensbiblioteket ägt rum från de provisoriska läsrummen på nedre botten i den södra flygellängan till den nyinredda salen; samtidigt hade äfven den nya expeditionen iordningställts. Alla dessa omflyttningar hade försiggått utan afbrott i den biblioteksbesökande allmänhetens betjänande. Den nya läsesalen, som med sin i ljus björkfärg hållna inredning gör ett enkelt och värdigt, men på samma gång gladt och behagligt intryck, rymmer 86 med nummer försedda forskarbord samt ett synnerligen rikhaltigt och med god omsikt valdt referensbibliotek, som f. ö ännu icke fått sin definitiva gestaltning, utan esomoftast tillökas med något för den vetenskapliga forskaren eller bildningssökanden oumbärligt käll- eller uppslagsverk. Omedelbart utanför läsesalen ligger den nya expeditionen, som i hufvudsak är anordnad som den gamla. Utrymmet är dock betydligt större; en nyhet för Upsala är, att särskild plats vid disken afsetts uteslutande för boklånens återlämnande. Till allmänhetens begagnande har uppställts den sedan omkr. 1912 på kort förda katalogen öfver bibliotekets utländska nyförvärf. Bibliotekets generalkatalog — i bandform — är fortfarande som förut tillgänglig för forskarne och utlämnas till begagnande på begäran bandvis. Från expeditionslokalen leder en spiraltrappa upp till de i mezzaninvåningen belägna tvänne tidskriftsrummen. I det ena af dessa äro uppställda suiter af mera efterfrågade utländska tidskrifter (de motsvarande svenska stå i läsesalen), i det andra förvaras de löpande årgångarna af ca. 1,600 af bibliotekets tidskrifter. De hvarje vecka kommande häftena framläggas först på läsborden och inläggas sedan efter någon vecka i sina resp. hyllfack, hvilka fylla rummets väggar; dessa fack äro försedda med tydliga titelskyltar och ordnade efter uppställningen i 1915 års årgång af den tryckta Accessionskatalogen för Sveriges offentliga bibliotek.

Den efter den 1 mars minskade koltillförseln omöjliggjorde bibliotekets uppvärmning i samma utsträckning som förut. Hellre än interimistisk stängning valdes den utvägen att fullt uppvärma läsesal och arbetsrum, men endast nödtorftigt (ca. 10 à 12° C.) de stora bokmagasinen. Under den korta tid af vintern, som återstod, kunde en sådan anordning låta sig göra utan men för personalens hälsa.

Till Carolina Redivivas byggnadshistoria.

Konsthistorikern fil. lic. E. Areen, som ägnat studier åt den nuvarande biblioteksbyggnadens äldre historia (se *NTBB*, Årg. 3, s. 175) har i *Hela Världen*, 1917, nr 3, s. 229—235, under titeln: »När Carl XIV Johan skulle lägga grundstenen till Carolina rediviva» offentliggjort några interiörer från byggnadens tillkomsthistoria. *A. N—n.*

Västerås. Läroverksbiblioteket.

Den 21 maj fyllde förre läroverksbibliotekarien i Västerås fil. dr W. Molér 70 år. Molér har särskildt gjort sig känd som en nitisk vårdare af det gamla

stifts- och gymnasiebibliotekets bokskatter samt har äfven publicerat talrika värdefulla bibliografiska arbeten och uppsatser om dessa. Så har han helt nyligen utgifvit en »Förteckning öfver musikalier i Västerås högre allm. läroverks bibliotek t. o. m. 1850», öfver hvilket arbete en anmälan återfinnes bland recensioner i detta häfte.

Nyfunna rester af polska boksamlingar i svenska kyrkobibliotek.

Vid landsarkivariernas inspektion af lokala arkiv under år 1916 hafva i Bärbo och i Husby-Oppunda kyrkor anträffats boksamlingar, som till största delen härröra från de under Karl X Gustafs krig gjorda *polska* krigsbytena; särskildt märkas böcker från jesuitkollegierna i Thorn och Luzk. Ifrågavarande böcker hafva skänkts till de båda kyrkorna af Schering Rosenhane, till Bärbo år 1653 och till Husby-Oppunda år 1661; den senare donationen omfattade 93 nummer.

Svenska Litteratursällskapet.

Sällskapets publikationer för år 1916 hafva nu utdelats. De utgöras af *Samlaren*, årg. 37, och *1500- och 1600-talens visböcker*, h. IX (Stjerneldska handskriftens visor), utg. af A. Noreen och A. Grape. Bland innehållet i Samlaren märkes: M. Lamm' Försoningstanken i Tegnérs Frithiofs Saga, G. Carlquist, Några återfunna Daliniana, S. Cederblad, Lidner och Stagnelius, H. Olsson, Tegnérs episka och dramatiska planer under Frithiofsåren, J. Nordström, De olika Hercules-versionerna, H. Schück, Ur gamla anteckningar, VII (Tungomålsgillet), m. m. Den af A. Silow utarbetade *Svensk litteraturhistorisk bibliografi* för år 1915 upptager 50 sidor.

Sällskapets behållning från föregående år utgöres af kr. 9,755.29. Utgifter och inkomster under året balansera med ett belopp af kr. 14,107:40, hvaraf i behållning för år 1916 återstå kr. 10,211:50.

Styrelsen utgöres af prof. H. Schück, ordförande, docent M. Lamm, sekreterare, och fil. lic. C. Santesson, skattmästare. Utom af nämnda personer utgöres arbetsutskottet af docenten A. Blanck och förste bibliotekarien A. Grape med förste bibliotekarien A Nelson som suppleant.

Medlemmarnas antal uppgår till 417. Årsafgiften utgöres af kr. 5 och anmälan om inträde i sällskapet göres till skattmästaren, adr. Upsala.

Svenska Vitterhetssamfundet.

Samfundet har för någon tid sedan utsändt sina publikationer för år 1916, utgörande första delen af Bellmans Dikter (Fredmans epistlar, text, utg. af R. Steffen) och första häftet af Anna Maria Lenngrens Samlade skrifter, utg. af Th. Hjelmqvist och K. Warburg. H. 6 af Leopolds Samlade skrifter hör äfven till 1916 års publikationer, men har på grund af fördröjd tryckning ännu icke kunnat tillställas medlemmarna.

Enligt den samtidigt utsända årsberättelsen för år 1915 utgör samfundets medlemsantal 726, däraf 68 ständiga ledamöter. Under år 1915 utdelades till medlemmarna Leopolds Samlade skrifter, h. 4–5, Lucidors Samlade skrifter, h. 2 (= sluthäftet af detta arbetes text) samt Stagnelii Samlade skrifter, del 4 (hvarmed äfven detta verks text föreligger fullständig).

Samfundets ställning den 31 dec. 1915 visade i tillgångar kr. 18,271:07; utgifter och inkomster balanserade under året med kr. 10,487:33. I statsanslag åtnjuter samfundet ett understöd af kr. 3,000.

Styrelse och redaktionsnämnd bestå af samma personer som förut. — Nytillträdande ledamöter kunna erhålla samfundets förutvarande publikationer mot erläggande af respektive årsafgifter, 1910: 6 kr., 1911—15: 10 kr. för år. Ständig ledamot erlägger i ett för allt kr. 200. Anmälan om inträde ställes till sekreteraren, bibliotekarien C. Grönblad, adr. Svenska Akademiens Nobelbibliotek, Stockholm.

Föreningen för bokhandtverk.

Utställningen af modern svensk bokkonst i Köpenhamn och Kristiania.

På initiativ af direktör Emil Hannover och på inbjudan af Dansk Kunstindustrimuseum anordnade Föreningen för bokhandtverk i början af året en utställning i Köpenhamn af *modern svensk bokkonst*, omfattande representativa boktryck från de tio sista åren, (undantag från tidsbegränsningen gjordes endast för Föreningens egna publikationer, som samtliga voro utställda), samt en del bokband; utställningen öppnades i Kunstindustrimuseets vackra expositionslokaler den 5 febr. Utvalet hade ombesörjts af en af Föreningens styrelse tillsatt kommitté, bestående af ordföranden riksbibliotekarien Collijn, sekreteraren bibliotekarien Lagerqvist och disponenten Hæggström. Inalles utställdes 186 nummer boktryck och bokband jämte en hel del accidenstryck, bokomslag, teckningar till bokdekorationer m. m. Följande tryckeri- och förlagsfirmor deltogo i utställningen: Föreningen för bokhandtverk, Albert Bonnier, Cederquists Grafiska A.-B., A.-B. Centraltryckeriet, Ivar Hæggströms Boktryckeri o. Bokförlags-A.-B., Bröderna Lagerström, Isaac Marcus, A.-B.

P. A. Norstedt & Söner, Ehrnfried Nybergs Boktr., P. Palmquists A.-B., A.-B. Hasse W. Tullberg, alla i Stockholm, vidare Wald. Zachrisson, Göteborg, och Almqvist & Wiksell, Upsala. På utställningen af bokband dominerade hofbokbindaren Gustaf Hedberg, men därjämte voro utställda band från P. A. Norstedt & Söner, Bernh. Anderson, grefvinnan Eva Sparre, fröknarna Mina Berg och Greta Morssing m. fl. En af direktör Hannover uppgjord katalog var tillgänglig för de besökande; den är tryckt som nr CXXII af »Det danske Kunstindustrimuseums Udstillinger».

Utställningen blef enligt den danska pressens samfällda omdöme en verklig framgång för modernt svenskt bokhandtverk. Den danska Foreningens for Boghaandværk högt aktade ordförande, herr F. Hendriksen, har redan i det förra häftet af denna tidskrift lämnat en ingående, af största sakkunskap präglad redogörelse för utställningen. Bland tidningsartiklarna förtjänar särskildt direktör E. Hannover's om »Svensk Bogkunst» att framhållas; den publicerades samtidigt (den 25 febr.) i Stockholms Dagblad och Politiken.

Vid utställningens öppnande den 5 febr. var Föreningen för bokhandtverk representerad af den ofvannämnda kommittén. Riksbibliotekarien Collijn höll före öppnandet ett föredrag om »Föreningen för bokhandtverk och de moderna sträfvanden inom svensk bokkonst», hvilket föredrag i förkortad form och i dansk öfversättning sedermera trycktes i *Bogvennen*, nr 10—12. Samtidigt öfverlämnades som gåfva till den danska bokhandtverksföreningen från den svenska systerföreningen en liten minnesskrift med titel »Det äldsta danska korrekturet», författad af I. Collijn och utgörande beskrifning och faksimil af ett i pärmarna på en Upsalacodex funnet korrekturläst ark af Odensebreviariet 1482, tryckt i Odense af Johann Snell.

INTERIÖR FRÅN DEN SVENSKA BOKUTSTÄLLNINGEN I KRISTIANIA.

Utställningen, som kunde glädja sig åt talrika besök, hölls öppen till den 18 mars.

Efter inbjudan af Kristiania Kunstindustrimuseum blef utställningen sedermera öfverflyttad till Kristiania, där museets direktör herr H. Grosch nedlade mycket arbete för att på ett värdigt och praktiskt sätt anordna densamma. Äfven öfver Kristianiautställningen trycktes en katalog med titel

»Utstilling av svensk bokhaandverk fra nutiden». Liksom i Köpenhamn blef den svenska bokutställningen, som hölls öppen från den 2 till den 31 maj, också i Kristiania föremål för mycken uppmärksamhet och varmt lofordad i den norska pressen. Af tidningsartiklar må särskildt omnämnas direktör Groschs fyra uppsatser i Aftenposten för den 6, 8, 15 och 25 maj. Direktör Grosch lät vidare anordna särskilda förevisningar om kvällarna för typografer af alla klasser, beledsagade med föredrag öfver utställningens viktigaste innehåll. En interiör från Kristianiautställningen bifogas här.

På telegrafisk anmodan af ordföranden i Bergens Haandverks- og Industriforening, konsul D. Huun, beslöt Föreningen för bokhandtverk att antaga en inbjudan att äfven låta utställa samlingen i Bergen, dit den nu transporterats och blifvit utställd i Bergens Permanente Haandverks- og Industriutstillings byggnad. Utställningen öppnades officiellt den 21 juni. Några pressuttalanden från Bergen föreligga ännu icke.

Årspublikationen.

Föreningens publikation för innevarande år, som kommer att utgöras af en samling »Essayer» af Per Hallström, kan på grund af mellankommande hinder icke utdelas förrän i höst. Samtidigt kommer den ofvannämnda minnesskriften till Dansk Forening for Boghaandværk samt ett tillägg till årspublikationen 1915, som utgjordes af den portugisiske riddaren Damianus à Goes' skrifter om Lappland, jämte föreningsmeddelanden 1912—16 att tillställas samtliga medlemmar.

H. L.

»Schöne schwedische Bücher.»

Modern svensk bokkonst är föremål för en mycket erkännsam och sakrik artikel af den framstående bokkännaren dr. G. A. E. Bogeng i sista häftet af *Archiv für Buchgewerbe* för 1916: h. 11 12, s. 301—308. Under titel *Schöne schwedische Bücher* ger han först en öfversikt af boktryckarkonstens renässans i vårt land omkring år 1900, särskildt fästande sig vid de förtjänster, som boktryckaren Waldemar Zachrisson i Göteborg, Bröderna Lagerström i Stockholm, Föreningen för bokhandtverk m. fl. härom inlagt. Härefter ägnas en ingående beskrifning åt några af de mera framträdande verk, som de sista åren framkommit på den svenska bokmarknaden, såsom Sjögrens »Svenska kungliga och furstliga bokägaremärken» (1915), Rudbecks lagbibliografi (1915), densammes »Svenska bokband», utg. af Fören. f. bokhandtverk (1912 - 14), Karlfeldts Dikter, utg. af samma förening 1916, den förra året utkomna tredje delen af Michaelisgillets svenska öfversättning af Olaus Magnus' Historia om de nordiska folken, Lagerströmserien »De hundra böckerna» och den på samma förlag utgifna faksimileserien af äldre svenska tryck; af det Bonnierska förlagets arbeten omnämnas särskildt Svenska vitterhetssamfundets publikationer och Strindbergs sagor med illustrationer af Schonberg; äfven flera af Justus Cederquists arbeten omnämnas med största erkänsla, såsom Looströms »Johan Tobias Sergel» (1914), samme förf:s verk öfver Johan Nordenfalk (1909) och »Kungl. akademiens för de fria konsterna samlingar af målning och skulptur» (1915), Upmarks »Gustaf Vasas hof» (1912), m. fl. Hasse W. Tullberg berömmes särskildt för sina »Svenska metallverken» (1913) och »Södertelje verkstäder» (1914). Den mycket sympatiskt hållna artikeln hade säkerligen vunnit på ett omnämnande af äfven andra förlags och tryckeriers alster; af P. A. Norstedts böcker recenseras således blott Ahlmans »Hav och himmel» (1916) och Gauffins »Konstverk och människor» (1915), och Almqvist & Wiksell representeras endast af Bauers »Bland tomtar och troll», Hahrs »Studier i nordisk renässanskonst» samt presentalmanackan 1916. Men området är stort och svenskt bokhandtverk går framåt med jättesteg. En liten oriktighet gör sig förf. skyldig till, när han af den på Bonniers förlag utkomna Österlingska samlingen »Valda dikter» sluter till, att tryckåret mera sällan utsättes på titelbladen i de svenska böckerna.

Cn.

Svenska Slöjdföreningens täflan om en svensk boktryckstyp.

I augusti 1916 inbjöd Svenska Slöjdföreningen därtill hågade »konstnärer, arkitekter och tecknare» att deltaga i en täflan för åstadkommande af En svensk boktryckstyp; till prisbedömningsnämnd voro utsedda professor Olle Hjortzberg, boktryckare Hugo Lagerström, intendenten doktor Gregor Paulsson, amanuensen Erik Wettergren och skriftställaren Carl G. Laurin, den senare representant för A.-B. P. A. Norstedt & Söner, hvilken firma frikostigt ställt till föreningens förfogande en prissumma af kr.

2,000: —, att fördelas på trenne pris, ett första på kr. 800: —, ett andra på kr. 700: — och ett tredje på kr. 500: —. Förslagen skulle enligt inbjudan vara inlämnade senast den 1 mars 1917, men täflingstiden utsträcktes sedermera till den 1 maj. Resultatet har offentliggjorts och kommenterats i såväl de dagliga tidningarna som den fackpress, för hvilken täflingen har det största intresset, och förslagen hafva varit utställda både inför Svenska Slöjdföreningen och i Svenska Boktryckareföreningen, för hvars medlemmar de demonstrerades af boktryckare Hugo Lagerström. De utsatta prisen tillföllo: fröken BERTHA SVENSSON samt konstnärerna TORSTEN SCHONBERG och EIGIL SCHWAB i nu nämnd ordning, hvarförutom hedersomnämnande tilldelades konstnären JOHN DUNGE.

ABCDEFGHIJKL
MNOPQRSTUVW
XYZÅÄÖ

Svenska Slöjdföreningens
Pristäflan 1917.

abcdeffflftfighijklmnop
qrstuvxyzåäö .,!;:?-)

0 1 2 3 4 5 6 7 8 9

BERTHA SVENSSONS FÖRSLAG.

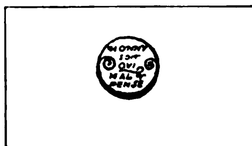
Det är gifvetvis med största tillfredsställelse man bevittnat, hurusom sålunda våra dagars renässans på bokutstyrselns område förmått leda till detta Svenska Slöjdföreningens initiativ, äfvensom att den firma, som är den förnämsta bland de endast tre, i jämförelse med utlandets medelstora, mycket obetydliga stilgjuterier, som existera i vårt land, vill vara med om att söka slå ett slag och leda den svenska typgjutningen in på en ny och självständig bana. Huruvida firmans afsikt härvid a priori varit att taga de mycket stora ekonomiska risker, som äro förbundna med gravering och gjutning af ett eventuellt såsom acceptabelt ansedt förslag, torde tyvärr icke vara fastslaget, men utgör gifvetvis en oundgänglig förutsättning för att täflingen skall få verklig praktisk betydelse.

Då undertecknad som boktryckare blifvit anmodad att i denna tidskrift för bokvänner och bokvetenskap skrifva några rader om nyssnämnda täflan, sker det utan alla anspråk, men med fackmannasyn på saken, och genom att som hastigast beröra de tvenne spörsmålen: Kan en svensk boktryckstyp skapas under nuvarande förhållanden? och: Är resultatet af Slöjdföreningens täflan tillfredsställande?

Den första frågan har varit uppe ganska länge i boktrycksintresserade kretsar och dryftats i fackorganen, men har besvarats nog så olika, dock, åtminstone offentligt, kanske mest jakande och i entusiasmens tecken. Undertecknad skulle vilja hålla före, att frågan för närvarande måste besvaras med rent nej. Förutsättningar för att skapa en svensk boktryckstyp saknas nämligen ännu så länge enligt min och säkerligen mångas mening. Hittills hafva våra, som ofvan nämnts, ytterst fåtaliga och nog så illa utrustade gjuterier rört sig med kopior af utländska stilgarnityr, och det torde för närvarande icke existera en enda verklig svensk originalskrift. Det måste då snarast karaktäriseras som förmätet att vilja stå upp och med ens skapa en svensk standardtyp, ty detta måste väl anses hafva varit täflingens ursprungliga afsikt.[1]

[1] På sina håll har det förnekats, men allmänt har uppfattningen varit den af mig förutsatta, att man lagt tonvikten på *svensk*. Särskildt i fackkretsar har man haft skäl till en sådan förmodan, då fackmannarepresentanten i prisnämnden Hugo Lagerström, som också säges vara initiativtagaren inom Slöjdföreningen, i en artikel med underrubrik: »En stor

Svenska
Slöjdföreningens
Pristäflan
1917

1 2 3 4 5 !?;-:"-) 6 7 8 9 0
abcdefghijklmnoprstuvwxyzåäöfiflfö

ABCDEFG
HIJKLMNOPQ
RSTUWVXYZÅÄÖ

TORSTEN SCHONBERGS FÖRSLAG.

Långt ifrån att härmed vilja underkänna de synnerligen dugliga konstnärer, som under senare tider framträdt till konsthandtverkets höjande, kan man nämligen icke underlåta att tänka på de talrika och ofta misslyckade experiment, som för skaparna af förnämligare utländska stilgarnityr banat väg till verkligt goda resultat, hvaremot de här täflande utan de förras långvariga studier och ingående kännedom om de stora svårigheterna vid ritningen af en typ måste betecknas som fullkomligt »novi homines». Oafsedt det tvifvel, som denna synpunkt från början frambragte hos många, synes mig förutsättningen för skapandet af en svensk boktryckstyp vara, att allmänheten i gemen, och alla bokälskare och fackmän i synnerhet, få tillfälle att göra sitt val. Och detta val kan icke göras på utsatt datum af en nämnd eller en förening, utan endast så småningom skulle ur en självständig svensk typgjutningsindustri möjligen kunna uppstå ett typsnitt, som blef så förhärskande och så omtyckt, att det kunde rubriceras som den svenska boktryckstypen. Att nu med en gång vilja så att säga kreera detta typslag torde vara så mycket mindre välbetänkt, som det väl är stora tvifvel underkastadt, om den riktning inom konsten, som i dessa yttersta dagar gör sig gällande, skall få ett beståndande värde; och att denna »moderna riktning» influerat på resultatet af Svenska Slöjdföreningens täflan och den tillsatta nämnden, är väl ganska naturligt och för öfrigt också fullt synligt.

Slutligen kan man fråga sig, om det öfverhufvudtaget är möjligt att i en svensk textstil inlägga så mycket af svensk egenart och kynne, att den kan sägas vara svensk framför andra, d. v. s. mer än en vacker och fullödig stil från tyskt, franskt eller engelskt gjuteri. Äfven har jag hört resas det spörsmålet, om det ens skulle vara eftersträfvansvärdt, att något sådant kunde åstadkommas, och om vi icke äro bäst tillgodosedda med den variation, som vårt beroende i andligt afseende af alla de stora kulturländerna på sätt och vis kan sägas kräfva af boktrycket.

Då det gäller att yttra sig om den afslutade täflingens olika individuella resultat, sådana de föreligga i form af textade fragment, frestas man måhända lätt att blifva orättvis. Ty för att kunna bedöma en stil och ge den dess rätta värde måste man först och främst se bokstafstyperna, sådana de i väl utfördt boktryck med noga afpassad färghållning framstå från ur graverade matriser gjutna typer, och ej heller är det då nog med några rader som här; man måste ha tillfälle att se hela satsytor och granska det intryck, som typernas skiftande sammanställning i och för olikartade uppgifter lämnar. Inom parentes kan

och kräfvande nationell uppgift för svenska konstnärer utgör skapandet af en svensk boktryckstyp» (se Nordisk Boktryckarkonst 1916: 2), förberedt hvad som komma skulle, och där han talar om och på sitt sätt explikerar »svensk egenart i bokstafsformen».

Svenska Slöjdföreningens Priställan 1917.

ABCDEF
GHIJKLMNO
PQR
STUVWXYZ
ÅÖÄ

abcdefghijklmnopqrstuv
xyzåäö. 1234567890.,:;?!

EIGIL SCHWABS FÖRSLAG.

ju nämnas, att de moderna stilgjuterierna vid försäljning af stil numera icke endast framlämna prof på alfabeten och små textbitar, utan vid sidan däraf alltid tillhandahålla just s. k. tillämpningsprof, hvilka i flera fall kunna betraktas som rena typografiska mästerprof. Åfven med hänsyn till denna svårighet vid bedömningen torde dock otvifvelaktigt kunna fastslås, att intet af de tre prisbelönta förslagen kan framkalla odeladt gillande eller ens större erkännande, långt mindre entusiasm.

Bland för vårt yrke intresserade konstauktoriteter synas meningarna sedan vara delade, i det att Gregor Paulsson i Stockholms Dagblad på det stora hela taget synes nöjd och belåten, under det att August Brunius i Svenska Dagbladet på goda grunder reserverar sig i mer än ett afseende. Mot dr Paulssons estetiska synpunkter på boktrycket, sådana han nu och någon gång tidigare framlagt dem, måste fackmannen icke blott ställa sig skeptisk, han frestas nära nog att kalla dem nonsens. Åtminstone tillåtes det mig betvifla, att man med ledning af herr Paulssons anvisningar om bokens utstyrsel, de må i öfrigt innehålla många elementära, men också för den intresserade fackmannen välkända, om än tyvärr ofta obeaktade fakta, kan skapa ett bättre boktryck än vårt nuvarande. Detta sagdt utan öfverskattning af de visserligen uppmuntrande resultat, som senaste tidens föredömen och sträfvanden på boktryckets område frambragt i vårt land, men hvilka dock enligt mitt förmenande böra mana till eftertänksam sofring, särskildt i fråga om den typografiska textutsmyckningen och dess tendens till öfverbelastning och förkonstling.

Det skulle föra för långt att här i detalj granska alla de inkomna förslagen eller ens de fyra i främsta rummet satta, men säkert är, att intet af dessa synes mig ens tillnärmelsevis nå upp mot hvad man numera anser sig hafva rätt att fordra af en fullgod texttyp. Man må undra, hvad den läsande allmänheten skulle säga om att dagligen hafva för ögonen den grötiga och i vissa detaljer rent af fula stil (ex. gemena a och t), som skulle framstå direkt ur förste pristagarens förslag, sådant det föreligger. Som en särskild förtjänst har bl. a. af beundrare framhållits, att de s. k. öfvertecknen, d. v. s. punkter och ringar, placerats i jämhöjd med de uppgående staplarnas öfverkant. En annans ringa mening kan vara den, att de härigenom, isynnerhet så grofva som de äro tilltagna, i kompakta trycksidor komma att göra ännu mera väsen af sig och bidraga till att oroa satsbilden, istället för motsatsen. Likaså kan det ifrågasättas, om icke många af förslagets proklamerade »estetiska förtjänster» stå i strid med krafven på lättlästhet, och, hvarför icke, konstnärlig förståelse. Siffrorna synas i alla tre pristagarnes förslag, och särskildt de tvenne förstas, vara en alldeles särskildt misslyckad detalj (man fasar vid tanken

abcdefghijklmnopqrstuvwxyzåäö
ABCDEFGHIJKLMNOPQR
STUVWXYZ›&›ŒÆÉÈÅÄÖ
12345 »:.!(éèœÜæüô)?.;- 67890
á dr br sk fi ffi ffi ff ffl fl fl st fö ck à
Varianter: g e z t ? ? ff ffi fi ffl fl

JOHN DUNGES FÖRSLAG.

på en tabelluppställning!). Som afgjordt tilltalande och nog så vackra måste andre pristagarens versaler, med ett par undantag, anses, ehuru de sakna hvarje samband med det onekligen originella, men dock alldeles omöjliga lilla alfabetet. Som helhet är det kanske, när allt kommer omkring, Dunges med endast hedersomnämnande belönade förslag, som måste anses bäst. Ehuru långtifrån fritt från svårare anmärkningar komme måhända dock, om något af de inlämnade förslagen i oförändradt, ehuru naturligen öfversedt skick skulle graveras och gjutas, Dunges stil att blifva den mest omtyckta och användbara. Detta mot nämndens åsikt stridande omdöme delades af flera fackmän och intresserade, redan innan Brunius' härmed samstämmiga uttalande blef synligt.

I Slöjdföreningens inbjudan sades, att hänsyn till bedömningen skulle tagas till: 1. *Ändamålsenlighet* (ur teknisk d. v. s. stilgjuterisynpunkt); 2. *Läslighet;* 3. *Formskönhet.* Det förefaller undertecknad som om man låtit dessa klokt uppställda kraf, som äro ägnade att tillfredsställa fackmannens mera enkla synpunkter och ändå lämna rum för konstnärligt skapande i utförandet, falla i glömska vid prisbedömningen för att i stället så mycket mer hålla sig till en »estetisk» uppfattning, som på vanliga människor verkar uppkonstruerad och synnerligen svårförståelig. Att intet af de prisbelönta förslagen fyller det första af nyssnämnda kraf, tror sig undertecknad kunna påstå, och öfverlämnar med hänvisning till närstående illustrationsmaterial åt den ärade läsaren af dessa rader att själf bilda sig en föreställning om, huru de öfriga båda programpunkterna af resp. pristagare blifvit tillgodosedda.

Om Svenska Slöjdföreningens täflan sålunda, såsom den åtminstone på de flesta håll uppfattats, varit afsedd att få fram ett nationellt typsnitt[1] i motsats till tyskarnas fraktur eller mer eller mindre frakturartade, fransmännens antikva eller engelsmännens mediæval, bör den helt visst dömas som helt misslyckad, i det att de flesta nog torde rösta för, att vi hellre som nationellt typsnitt måtte behålla den därtill i viss mån antagna rena mediævalen, som verkligen är vacker, trots alla estetiska funderingar i annan riktning, och dessutom lättläst. Har täflingen däremot afsett att föra svenska konstnärer samman med svensk stilgjuteriverksamhet för att öppna ett samarbete, och kan den svenska stilgjuteriverksamheten med hänsyn till i vårt lilla land rådande förhållanden äfven finna ekonomisk basis för tillverkande af stilar med alltigenom svenskt ursprung, då kommer täflingen att bilda epok i svensk boktryckerihistoria, om också intet af de ur densamma framsprungna förslagen kan tänkas nå odödlighet. Betraktar man slutligen dessa förslag ur den synpunkten, att de alla torde representera ett första, allvarligt försök, kan åtminstone undertecknad, äfven med sin kritiska syn på hela saken, icke finna sig annat än öfverraskad af att de ändock rymma så mycken förståelse och relativt så goda ansatser, hvilket onekligen bör vara något att bygga vidare på.

Carl Z. Hæggström.

Friherre Johannes Rudbeck 50 år.

Den 7 mars fyllde friherre Johannes Rudbeck femtio år. Bland hyllningar, för hvilka den uppskattade bibliofilen och bibliografiske författaren vid detta tillfälle var föremål, märktes bl. a. öfverlämnandet af en adress från Föreningen för bokhandtverk såsom ett uttryck för föreningens tacksamhet till friherre Rudbeck för hans mångåriga verksamhet inom densamma. Vidare öfverräcktes åt jubilaren en festskrift med titel *Bibliografiska Studier.* Denna publikation, hvars förnämliga typografiska utstyrsel bär vittne om den höga ståndpunkt boktryckerikonsten för närvarande intar i Sverige, är tryckt hos Almqvist & Wiksell i Upsala.

Volymen, som inledes med en tillägnan, innehåller tio uppsatser och afslutas med en förteckning öfver friherre Rudbecks utgifna skrifter, till antalet 116.

[1] Ett enda nationellt stilgarnityr är naturligtvis en orimlighet, ty »omväxling förnöjer». Härvidlag torde kunna sättas som föredöme de utsökta, från hvarandra genom karaktäristiska egenarter skilda mediævalstilar, af hvilka de förnämligaste engelska tryckerierna hafva hvart och ett sin egen speciella.

Kändt torde vara, att en väsentlig del af dessa behandla dels bokbandshistoria, dels släktforskning. Författarna i *Bokhistoriska studier* hafva äfven med hänsyn härtill valt ämnena för sina uppsatser hufvudsakligen inom dessa områden.

Den första studien, af riksbibliotekarien Collijn, bär titeln »En grupp Lübeckska inkunabelband». Författaren bestämmer där en del band, hvilkas tillverkningsort och mästare hittills varit okända. Af friherre P. Hierta finnes ett meddelande om ett Kristinaband, som åtföljes af en reproduktion i färger af detta magnifika lyxband. En utförlig artikel är den, som professor H. Loubier, Berlin, skrifvit om de egendomliga, under medeltiden brukade »Hülleneinbände». Bibliotekarien Victor Madsen, Köpenhamn, har beskrifvit ett band af den tyske bokbindaren Richenbach, hvilket både är dateradt 1470 och bär sin mästares namn. Af Emil Hannover, Köpenhamn, är en skiss öfver den af samtid och eftervärld så högt skattade engelske bokbindaren Roger Payne. Andre bibliotekarien G. Rudbeck beskrifver ett par band, det ena med Gustaf II Adolfs helfigur på pärmen, samt skildrar i en annan uppsats några boköden. Olof Rudbeck d. y:s egenhändiga förteckning öfver sina utgifna skrifter (tillhör den i UB deponerade Ihreska handskriftsamlingen), åtföljd af inledning och noter, meddelas af förste bibliotekarien A. Grape, Upsala. De två sista uppsatserna äro författade af Arthur Sjögren och behandla, den ena stilprof från Olof Rudbeck d. ä:s tryckeri, den andra Upsalatryckaren Curios märke och därmed liknande utländska. Sjögren har äfven ritat den ståtliga anfang, hvarmed tillägnan begynner.

R. G.

Årskatalogen för svenska bokhandeln 1916 har nu utkommit. Sidoantalet är något större än föregående år och uppgår till 169 sidor. Redigeringen, som de senaste åren varit anförtrodd åt förste bibliotekarien vid universitetsbiblioteket i Upsala dr Axel Nelson, har i år ombesörjts af andre bibliotekarien vid Kungl. biblioteket dr Carl Efvergren.

Biblioteksbladets h. 2 för året har utkommit i större omfång än vanligt och gestaltats till ett festnummer för den kände folkbildningsifraren prof. Knut Kjellberg. Bland de i numret ingående artiklarna äro flera af enbart personlig läggning. Om lämpligheten häraf i en populär bibliotekstidskrift kunna meningarna ju vara delade; däremot torde blott en mening kunna råda om olämpligheten af att i en dylik tidskrift publicera sådana bidrag med politisk anstrykning som det af dr A. Petrén (exempelvis s. 129). Häftet innehåller emellertid också åtskilligt af bibliografiskt värde. En mycket god idé är publicerandet af topografiska bibliografier öfver svenska landskap, såsom bibliotekarien S. Aberstén's »Litteratur om Bohuslän», »Smålandslitteratur» af dr F. Hjelmqvist och »Litteratur om Östergötland» af stadsbibliotekarien Hj. Lundgren. Förste bibliotekarien A. Grape bidrager med en intressant uppsats »Om Bengt Skyttes planerade universal-universitet», väl med anledning af frågan om ett svenskt »folkuniversitet», som en tid varit brännande, men väl nu afförts från dagordningen. Bibliotekarien Grönfeldt lämnar slutligen i »Modern tysk bokkonst» en sakkunnig öfversikt af den tyska bokutställningen i Stockholm 8 okt.—12 nov. 1916.

Aperçu bibliographique des ouvrages de philologie romane et germanique publiés par des Suédois de 1913 à 1916, af S. Karsberg och A. Gabrielson, finnes intagen, s. 317—41, i den nu utkomna Vol. VI af *Studier i modern språkvetenskap*, utg. av Nyfilologiska sällskapet i Stockholm, hvilken tillägnats prof. Erik Staaff i Upsala på hans 50-årsdag den 4 mars 1917.

I det nyss utkomna dubbelhäftet 3—4 af *Arkiv för nordisk filologi*, N. F., Bd 29, har B. Möller offentliggjort »[Nordisk filologisk] Bibliografi» för 1915.

Af *Katalog över böcker som folk- och skolbibliotek samt riksförbund som bedriva biblioteksverksamhet kunna erhålla i statsbidrag* på uppdrag av Kungl. ecklesiastikdepartementet utg. av Fredrik Hjelmqvist, *Grundkatalog 1915—16*, har nu andra häftet utkommit, omfattande forts. på skönlitteratur, vidare skön konst, historia (med kulturhistoria), lefnadsteckningar, geografi (med resebeskrifningar, etnografi och folklifsforskning) samt början af rätts- och statsvetenskap. Häftet utgöres af sid. 113—264, i tvåspaltadt kvartformat.

Dagsnyheten förr och nu. Till hugfästande af Svenska telegrambyråns femtioårsdag, som inträffade den 16 jan., utgaf telegrambyråns chef direktör F. G. T. Eklund en minnesskrift under ofvanstående titel, författad af E. Swenne och försedd med företal af H. Key. I skriften lämnas en öfversikt öfver den internationella, ordnade nyhetsförmedlingens uppkomst och utveckling genom de olika tidsperioderna. Arbetet är tryckt hos Almqvist & Wiksells Boktr.-A.-B. i Upsala med dekorativ utstyrsel af fru Greta Sellberg-Welamson. De till de olika kapitlen och på deras innehåll anspelande anfangerna äro effektfulla, liksom den typografiska utstyrseln i sin helhet förnäm och vårdad. Af festskriften har utom den vanliga upplagan i 1,000 ex. äfven tryckts en lyxupplaga i 100 ex.

Bland *företeelser inom bokvärlden* förtjänar antecknas, att Albert Bonniers bokförlag i januari genom köp förvärfvat samtliga aktier i det stora Beijerska bokförlaget.

Vidare har Almqvist & Wiksells boktryckeri-A.-B. i Upsala i jan. inköpt Ivar Hæggströms boktryckeri- o. bokförlags-A.-B. i Stockholm.

Meddelanden för bokvänner.

A.-B. H. Klemmings välkända antikvariat i Stockholm har nyligen börjat utgifva månatliga *Meddelanden för bokvänner* i afsikt att meddela nyheter af intresse på den antikvariska bokmarknaden i samband med förteckning på gjorda nyförvärf. Första numret utkom i maj med en uppsats af Arthur Sjögren, »Ur ett gammalt herrgårdsbibliotek», anknytande sig till en större samling böcker ur det gamla Granebergsbiblioteket, som för någon tid sedan förvärfvats af Klemmings antikvariat och som tillhört olika medlemmar af ätten Klinckowström. En del Klinckowströmska exlibris och pärmstämplar på dessa böcker beskrifvas och reproduceras i denna uppsats af Sjögren.

Meddelandena för juni månad (nr 2) innehålla en uppsats af intendenten Gregor Paulsson om en okänd teckning i Nationalmuseum till den hel. Antonius' frestelse från Jacques Callots atelier. Man har blott svårt att förstå, i hvilket samband detta meddelande står till katalogens innehåll, hvilket denna gång utgöres af ett 100-tal hufvudsakligen franska och engelska gravyrer; en del af dessa reproduceras i förminskad skala.

En del texten vanställande tryckfel hade bort kunna undvikas. Det nya företaget bör emellertid hälsas välkommet af alla bokvänner.

Danmark.

København. Det kongel. Bibliotek.

Konstitueret Underbibliotekar cand. phil. Valdemar Hansen er fra 1. April 1917 fast ansat som Underbibliotekar.

Paa Grund af Kulvanskeligheder har Driften fra den 12. Februar at regne været betydelig indskrænket. Læsesalen, der tillige maa tjene som Arbejdslokale for Personalet, har kun været aabent fra 11—5 med Ekspedition fra 11—4, og Udlaanet har været aabent fra 12—12½ for Afhentning af de den foregaaende Dag bestilte Bøger, idet samtidig al Udlaan af Bøger fra den danske Afdeling har været standset. Fra 1ste April er en lille Udvidelse traadt i Kraft, idet Læsesalen har været aaben fra 9—5 med Ekspedition fra 10—3. Den sædvanlige Virksomhed kan først træde i Kraft ved indtrædende Varme.

Haandskriftafdelingen har i Løbet af det sidste Aar som Gave modtaget flere værdifulde Forøgelser, bl. a. Digteren Henrik Hertz's Papirer skænkede af hans Søn Dr. med. P. Hertz. Foruden adskillige Breve findes ogsaa her Originalmanuskripterne til flere af Digterens Skuespil. Endvidere Frederik Paludan-Müllers Breve til Andrea Hansteen, Caspar Paludan-Müllers Dagbøger skænkede af forskellige Medlemmer af den Paludan-Müllerske Slægt; Optegnelser og Forelæsninger af J. N. Madvig, forskellige Breve fra Pram, Rask, Brøndsted, H. N. Clausen, de Saint-Aubain, Holger Drachmann, Kunstnerne Freund og Frølich. I Biskop Jacob Brøgger Daugaards Korrespondance, der ligeledes er modtaget som Gave, findes Breve fra Biskopperne Brammer, Engelstoft, Laub, Martensen, Monrad og Mynster, Pastorerne Blædel og Kalkar og Rektor Fibiger. Fra Undervisningsministeriet er modtaget en Skrivelse af 18. Juli 1916, der giver »Bemyndigelse til fra de under det hørende Institutioner at afstaa henholdsvis til Rigsarkivet eller et af Bibliotekerne de Sager, der rettelig maa siges at høre hjemme der». Paa denne Maade har det kgl. Bibliotek fra Rigsarkivet faaet overført Slægten Münters Breve og Papirer.

V. M—n

Vilh. Bruun's Bogsamling til det kgl. Bibliotek. En værdifuld Bogsamling, som har tilhørt den i Fjor i København afdøde Arkitekt Vilh. Bruun, er efter Ejerens testamentariske Bestemmelse blevet indlemmet i det kgl. Bibliotek. Samlingen, der tæller c. 3000 Bd., blandt hvilke man genfinder talrige af de mest udsøgte Numre fra de senere Aars københavnske Bogauktioner, har en særlig Interesse for det kgl. Bibliotek ved at tilføre dettes danske Afdeling et stort Antal Originaludgaver af den danske Litteraturs vigtigste Værker baade fra ældre og nyere Tid i sjældent smukke Eksemplarer, som vil kunne blive staaende urørte i Biblioteket ved Siden af dettes ældre ofte stærkt medtagne Eksemplarer. Forholdsvis rigest repræsenteret er den danske folkloristiske Litteratur, hvoraf næppe noget betydeligere Værk mangler, og Skønlitteraturen, der bl. a. tæller fortræffelige Samlinger af Holberg, P. A. Heiberg, Oehlenschläger, Blicher og H. C. Andersen. Ogsaa Danmarks ældste trykte Litteratur findes smukt repræsenteret; som Eksempler skal blot nævnes: Chr. Pedersens Udgave af Saxo, Paris 1514, Chr. Pedersen: Om Ægteskab, Antverpen 1531, Chr. Pedersen: Om Urtevand, Malmö 1534, Herm. Weigeres Udgave af Rævebogen, Lübeck 1555 og Henr. Smiths Læge-

bog, Kbh. 1557. Af de forholdsvis faa udenlandske Bøger bør fremhæves en righoldig Samling Værker af og om E. T. A. Hoffmann, hvoriblandt Originaludgaver af betydelig Værdi.

Arkitekt Bruun var gennem mange Aar Lærer i Fagskolen for Boghaandværk og stod ogsaa paa andre Maader dansk Boghaandværk nær, han har saaledes deltaget i Bøgers Udsmykning ved at levere Tegninger til Titelblade, Bogbind o. l. Denne Interesse præger i høj Grad hans Bogsamling, som ikke har sin mindste Betydning ved det smukke Udstyr, hvori den fremtræder. En Række rigt komponerede Bind, udførte af Københavns dygtigste Bogbindere, viser gode Prøver paa moderne dansk Bogbinderkunst.

Til denne Boggave er af Ejeren knyttet et Legat paa 25,000 Kr., hvis Renter bl. a. skal skaffe Biblioteket Midler til at give særligt smukke Bøger en kunstnerisk Indbinding samt yde Honorar til Udarbejdelse af Værker indenfor dansk Bibliografi.

L. N.

Dansk Biblioteksforening.

Som tidligere meddelt stiftedes der den 3. November 1916 en ny Forening med dette Navn til Afløsning af den samtidig ophævede »Bibliotekarforening«. I Januar 1917 udsendte den et Program, hvor det bl. a. hedder: »Dansk Biblioteksforening« vil samle alle Biblioteksfolk og de mange andre, der medvirker til Bibliotekssagens Fremme. Den vil virke for at udbrede Kendskab til og Forstaaelse af Bibliotekernes Opgaver og Virken som Oplysningsanstalter. For Folkebibliotekernes Vedkommende vil den særlig arbejde for, at de bliver frie offentlige Biblioteker enten under kommunal Drift, eller, hvis de ledes af private, under kommunal Garanti, samt fremme den Udvikling, der allerede er i Gang for at centralisere Biblioteksvirksomheden med de større Købstadbiblioteker som Midtpunkt (Centralbiblioteker), ligesom den vil lægge Vægt paa at støtte Oprettelsen af Læsestuer med gode Haandbiblioteker. I Erkendelse af, at Biblioteksarbejdet efterhaanden er blevet et særligt Fag med egne Kundskabskrav, Opgaver og Metoder, vil Foreningen virke for en rationel Bibliotekaruddannelse og for Udbredelse af gode tekniske Hjælpemidler. Endelig vil Foreningen varetage rent faglige økonomiske Interesser (Lønspørgsmaal o. lign.). »Dansk Biblioteksforening« vil til Fremme af disse Formaal foruden mindre Møder afholde et større aarligt Møde i København eller paa saadanne Steder i Provinsen, hvor Biblioteksarbejdet har særlig Fremgang. I Tilknytning til Aarsmødet agtes afholdt offentlige Møder som Agitation for Bibliotekssagen, eventuelt i Forbindelse med Biblioteksudstillinger. Foreningen vil fortsætte Bibliotekarforeningens Virksomhed med Udgivelse af biblioteks-tekniske Skrifter og om muligt søge at udgive et Fagblad. Til Løsning af bestemte Opgaver vil Foreningen nedsætte Udvalg, eventuelt i Samarbejde med andre Institutioner. Et saadant Samarbejde er f. Ex. allerede indledet med Ungdomsskoleforeningen og med Afholdsorganisationerne til Fremme af Arbejdet for Oprettelsen af Studiekredse i Tilknytning til Bibliotekerne og Udgivelse af Studievejledninger paa forskellige Omraader.

Foreningen vil søge at samle Bibliotekarer fra alle Arter af Biblioteker, de videnskabelige Almen- og Fagbiblioteker saavel som Folkebibliotekerne, hvis Interesser og Metoder i mange Henseender falder sammen, idet stadig større Dele af Befolkningen ledes til ogsaa at drage Nytte af de videnskabelige Biblioteker.

Foreningen ledes af en Bestyrelse paa 11 Medlemmer; dens Formand er Bibliotekar ved Statens Bogsamlingskomité Th. Døssing. Til Realisation af forskellige af de ovenfor citerede Programpunkter er der nedsat en Række Udvalg, som allerede har udfoldet en betydelig Virksomhed, men om Resultatet af denne kan der først senere gives Oplysninger.

Den 10. Marts holdt Foreningen sit første Medlemsmøde i København. Formanden, Th. Døssing, holdt et Foredrag med Titlen »Folkebibliotekerne paa Skillevejen«, og skildrede heri disse Bibliotekers historiske Udvikling og den Plads, de i Tidens Løb havde indtaget i Oplysningsarbejdet, hvorefter han gjorde nærmere Rede for de to Retninger indenfor Folkebibliotekernes Ledelse, der i den senere Tid var kommen i Modsætning til hinanden: nemlig den Retning, der lægger særlig Vægt pa Skønlitteraturen (»en god Bog i en ledig Stund«), og den, der især vil fremme Udbredelsen af de Bøger, der kan tjene som Arbejdsredskaber, og derfor vil virke for Udviklingen af Haandbogsamlinger. Taleren kom herunder ogsaa ind paa de Forhold, som havde ført til Afbrydelsen af Samarbejdet mellem Statens Bogsamlingskomité og Foreningen »Danmarks Folkebogsamlinger« om Udgivelsen af »Bogsamlingsbladet« og paa nævnte Forenings øvrige Forhold til Komiteen.

Efter dette Foredrag gav Kommunelærer Jørgen Banke, Esbjerg, en livlig Skildring af sine Oplevelser og Erfaringer som Agitator for Bibliotekssagen i Vestjylland. Der havde de fleste Steder vist sig saa stor Interesse for denne, at det var lykkedes at skaffe Penge til Oprettelsen af lokale Haandbogsamlinger; i Stationsbyen Bramminge var der saa-

ledes indsamlet henved 2000 Kr., og i Landsbyen Sejstrup havde nogle af Beboerne laant 6—700 Kr. for at kunne faa Arbejdet i Gang straks.

Efter Foredragene var der Fællesspisning, ved hvilken Formanden talte for Bibliotekar Åge Petersson, Holbæk, der har faaet Ansættelse som Underbibliotekar ved Biblioteket i Bergen og derfor udtræder af Bestyrelsen. Han bragte under Forsamlingens Tilslutning Petersson en Tak for hans udmærkede Arbejde for Bibliotekssagen her i Landet og ønskede ham Held og Lykke i hans nye Virksomhed. *Sv. D*

Norge.

Kristiania. Universitets-Bibliotheket.

Personalnotiser.

Cand. jur. Gunnar Tank, fraa 1909 assistent og fraa 1910 amanuensis ved Universitets-Bibliotheket, vart 27. februar 1917 av Justits- og Politi-Departementet teken til statskonsulent med det umbod aa gjera arkivgranskingar for Høgfjellskommissionen av 1908 og Landbruks-Departementet og aa avgjeva umraadingar og utgreidingar i aalmenningssaker. Han hev i same ærend havt permission som amanuensis fraa 1. oktober 1915 og tok avskil fraa bibliotheket 1. mai 1917.

Till amanuensar ved Universitets-Bibliotheket sette Collegium Academicum 11. juni 1917 stud. philol. Rolv Laache, assistent ved same bibliothek sidan $^1/_1$ 1911, og stud. philol. Arne O. F. Garborg, assistent ved same bibliothek sidan $^1/_7$ 1913.

Till assistentar vart sett cand. mag. Hanna Lund, stud. philol. Albert Ugland og stud. philol. Jonas Hauer.

Universitetsbibliotekets aarsberetning for 1. juli 1915—30. juni 1916 viser at biblioteket ved beretningsårets utlöp hadde en störrelse av 615,895 bind böker, 105,414 dissertatser og 14,023 bind aviser, foruten specialsamlingerne.

Av mange större gaver i årets löp fortjener at nævnes en kostbar og vakker samling på over 400 bind væsentlig engelsk litteratur og historie, indkjöpt efter samråd med biblioteket av hr. professor Chr. Collin for midler han selv har indsamlet hos bibliotekets mere formuende venner og blandt beundrere av engelsk kultur. Ved denne gave har biblioteket fått utfyldt mange huller i sin ældre og nyere bestand; bl. a. er mange förste-utgaver av berömte verker i vakre eksemplarer på denne måte kommet i bibliotekets eie; og flere kommer til, da professor Collin fremdeles fortsætter indsamlingen.

Blandt interessante kjöp kan nævnes erhvervelsen av lærer Jacob Aalands samling av gamle viser, omtr. 250 stykker, indbundet i 3 bind. Störstedelen har hr. Aaland selv samlet i sin hjembygd i Nordfjord, hvis historie han f. t. på en mönstergyldig måte behandler i et verk på flere bind. Det viser sig altså at selv denslags flygtige skillingstryk, »trykt i dette år» på tarvelig papir, endnu har holdt sig på landsbygden. Störsteparten av dem var tidligere ukjendte og erhvervelsen må hilses med såmeget större glæde, som der ved siden av de sædvanlige sanger av gudelig indhold findes adskillige verdslige som angår lokale forhold i Norge: ildebrander, sjöulykker o. l. i det 18. århundrede.

Kristiania kommunale folkebibliotek, det Deichmanske, som efter sin lærde stifter eiet adskillige palæotyper og manuskripter, har latt disse deponere på Universitetsbiblioteket, da dets lokaler og nuværende opgaver ikke egnet sig til bruk av denne samling.

Da UB's samling av russisk skjönlitteratur blev sterkt medtat ved at brukes som underholdningslektyre av de mange russere som krigen hadde drevet herop, måtte overbibliotekaren ved et reglementstillæg bestemme at utlændinger ikke kunde få hjemlånt skjönlitteratur på deres hjemlands sprog, men måtte benytte denne på læsesalen. Altså en bestemmelse analog med hvad der gjælder skjönlitteratur på skandinaviske sprog.

Benyttelsen er siden indflytningen i den nye bygning steget raskt. Sterkest er økningen i læsesalsbesöket. Dette steg i förste år med 34 %, og i det fölgende, 1915—16, ytterligere med 21 % til 51,326. Hermed synes dog toppen forelöbig at være nådd; idetmindste viser höstmånederne 1916 en svak, men umiskjendelig tilbakegang, som også gjör sig gjældende i hjemlånet. Man har sat dette i forbindelse med den herskende bolignöd som tvinger mange studerende til at holde sig borte fra hovedstaden; men der er jo også mange andre faktorer som kan tænkes at gjöre sig gjældende i disse ekstraordinære tider.

Imidlertid er læsesalene med sine 112 plasser fremdeles meget ofte overfyldt, og overbibliotekaren har derfor fremlagt et av universitetets bygningsinspektör utarbeidet forslag til omdanning av den nuværende utstillingssal til en anneks-læsesal med 36 plasser, mens utstillingssalen skulde flyttes til en ledig sal i förste etage. Samtidig er åpningstiden foreslåt utvidet fra $8^1/_2$ til 10 timer. Begge foranstaltninger anslås til at kræve en økning av personalet på 2 amanuenser og 2 assistenter. Utvidelsen av lokalerne er forelöbig stillet i bero, men åpnings-

tiden skal fra förstk. 1. juli rykkes frem fra kl. 10½ til 9 formiddag, hvorved et av ledelsens og publikums vigtigste önsker blir opfyldt. Ekspeditionstiden blir fremdeles uforandret, da Stortinget, foruten at bevilge en kontoristpost til utlånskontoret, kun har forôket assistenternes antal fra 3 til 4. Ved öket bevilgning er dog arbeidstiden for disse forhöiet fra 3 til 4 timer.

Bibliotekets annuum er for indeværende år steget med 5.000 kr. til 65,000 og vil for kommende år stige til 70,000 kr. Desuten er ekstraordinært git en förste rate på 6,000 kr. til fornyelse av læsesalens håndbibliotek samt 10,000 kr. stillet til disposition for utfyldning av lakuner i den utenlandske avdeling. Driftsutgifterne er for indeværende år bevilget med 27,000 kr. og er for kommende år anslåt til kr. 31,000. Samtidig er trykningskonto og bevilgningen til den systematiske katalog noget forhöiet og ny bevilgning git til den offentlige alfabetiske katalog, så de samlede utgifter (uten gager) for kommende år vil belöpe til 123,000 kr. Stortinget utsatte ifjor lönsreguleringen, men foruten de sædvanlige dyrtidstillæg efter forsörgelsesbyrde fik de lavere lönsklasser et midlertidig tillæg på 400 kroner.

Stansningen av kultilförslen i februar gjorde sig naturligvis også gjældende på UB. Men dette sat dog inde med store beholdninger, og ved at indskrænke opvarmningen av magasinflöien og slöife den i lagerrummene i hovedbygningens 6. og 7. etage, har driften kunnet opretholdes uforandret i fuld utstrækning. Vanskeligheterne må nu ansees overstât — for denne gang.

23. 4. 17. *W. M.*

Riksarkivet.

I ei ny amanuensis-stilling sette Kyrkje- og Undervisnings-Departementet 9. januar 1917 cand. mag. Gunnar Eigil Christiansen, konstituert overlærar ved Kristianssands kommunale middelklasser.

Arkivar Haagen Krog Steffens døydde 9. mai 1917 etter 2 dagars sjukdom av lungebrand i ein alder av 44 aar. Steffens, som var cand. jur. fraa 1897, vart amanuensis i Riksarkivet 1897 og arkivar 1907 og hadde her sitt arbeid i dei norske regjerings-arkiv etter 1814. Han var ein produktiv genealogisk, personalhistorisk og topografisk forfattar og hev gjeve ut fleire større arbeid paa dette umraade. Dei siste bøkerne fraa hans hand er *Den norske centraladministrations historie 1814—1914* (sjaa s. 254) og ei minneskrift til Kragerø bys 250-aars-jubilæum i 1916.

Storthings-Bibliotheket.

Til assistent ved Storthings-Bibliotheket er sett cand. philos. Wollert Otto Konow Keilhau, assistent ved Deichmanske Bibliothek i Kristiania.

Bergen. Det Offentlige Bibliothek.

Bibliotheket heldt i april 1917 auktion over ein del (581) av sine dublettar, og daa auktionen gjekk bra, er det tanken aa halda fleire liknande auktionar sidan. Bibliotheket eig eit stort tal dublettar, som det ikkje hev bruk for, og bibliothekaren finn difor, at det er betre aa skilja seg ved denne daude skatt og skaffa nye bøker for pengarne. (*For folkeoplysning*, II, 1917, s. 38—9 — *Kundskab er magt*, II, 1917, nr. 3, s. 1—2.)

Bergens Museum.

Bergens Museum har udsendt *Aarsberetning for 1915—1916*. — Bibliothekets forøgelse ¹/₇ 1915—³⁰/₆ 1916 udgjør 1825 bind (1914—15 2300), hvoraf 1381 som gave eller bytte (1914—15 2000); over halvdelen af tilveksten bestaar i tidsskrifter og selskabsskrifter (1070 [1914—15 1186]). Ialt indeholder bibliotheket nu omtrent 55000 bind, eller 65084 iberegnet de separate afdelinger (J. B. Halvorsens 9246, Claus Fastings 1142). Blandt gaverne fremhæves en større samling, der har tilhørt Bergens kathedralskoles rektor Chr. Henrichsen († 1898), blandt hvilke findes endel ældre værdifulde tryk. Ved Bergensbranden 15. januar 1916 tabtes ca. 200 bind, som var hos bogbinderen; de bøger som var modtagne i bytte, erstattedes paa anmodning i stor udstrækning beredvillig af forbindelserne, den øvrige del af bogbinderfirmaet. Der er nu oprettet kontrakt med bogbinderen om at holde assureret de bøger han til enhver tid har til indbinding. Medens der i aaret modtoges 1406 uindbundne bøger (i 1914—15 1838), blev der indbundet bare 605 bind (mod 1317 bind i 1914—15, da Bergens Brændevinssamlag ydede et extraordinært tilskud paa 1500 kr.). Forholdene med hensyn til bogindbinding i Bergen er vanskelige paa grund af høie priser og mangel paa enkelte materialer. Manuskriptsamlingen har, foruden adskillige sager af interesse for bergensk lokal- og personalhistorie, erhvervet et meget smukt haandskrift af Gulathingsloven fra ca. 1588; samlingen tæller nu 613 numre. Tidsskrifter holdes i et antal af 84, hvoraf 52 naturvidenskabelige og 32 historisk-antikvariske. Læseværelset er, foruden museets folk, besøgt af 850 personer (1914—15 895), flest i august (127 [1914—15 i november 103]). Mange af museets litterære bytteforbindelser er afbrudte under krigen,

saa' en merkbar mindskning i de modtagne forsendelsers tal er indtraadt. Museet tilbageholder indtil videre sine publikationer fra endel af bytteforbindelserne. Bibliothekets gjæld er betalt. Der er vedtaget nye laaneregler. *N—d.*

Fredrikshald. Stadsbiblioteket.

Fredrikshalds Stadsbibliotek hører til de ældre norske bybiblioteker. I 1868 er tanken første gang oppe om et bibliotek. Fredrikshalds Arbeidersamfund blev dannet og fik igang en indsamling for at skaffe sig et bibliotek. Denne boksamling skulde overlates kommunen som grundstamme for et offentlig bibliotek i tilfælde Arbeidersamfundet blev opløst. I 1872 blev Fredrikshalds Forelæsningsforening dannet, og dennes bestyrelse nedsatte følgende aar en komité for at søke grundlagt et offentlig bibliotek. Meningen var at man foreløbig skulde gaa igang med en indsamling av bøker og penger. Men i 1874 døde toldkasserer Cornelius Angell paa Fredrikshald, som eide et stort bibliotek, og tanken kom op om at kjøpe dette. Man fik daværende universitets-bibliotekar L. L. Daae til at gjennemgaa samlingen, og han anbefalte kjøpet paa det varmeste. Ved en tilstelning paa Haldens Klub december 1874 søkte man at faa stemningen op for saken. Daae talte om bibliotekers betydning, og paa stedet blev der tegnet saa gode bidrag at saken var berget. Dertil kom et bidrag paa 100 spd, saa biblioteket kunde aapnes det følgende aar.

Den gamle samling ved Stadsbiblioteket er meget betydelig til at være i en liten by; alt i alt har biblioteket nu ca 16,000 bind, hvorav sikkert den største procent falder paa den ældre samling. Der findes ogsaa megen værdifuld litteratur, saaledes adskillige originalutgaver av ældre verker. Der er en stor samling av historisk, geografisk og teologisk litteratur; det 19de, delvis ogsaa det 18de aarh's danske og norske skjønlitteratur er godt repræsenteret. Men noget folkebibliotek i moderne mening var det ikke.

I de senere aar har der været gjort forsøk paa en omlægning efter mere moderne metoder. Efter initiativ av biblioteksstyrets daværende formand nu avdøde rektor K. Gleditsch blev det første skridt gjort i 1909—10. Han fik moderniseret utlaanssystemet, idet han gik over til aapne hylder og bokkort. Katalogiseringen vedblev imidlertid at være den gamle, ordnet i 10 grupper: teologi, filosofi, historie, geografi, naturfag, politik, skjønlitteratur, blandede skrifter, Haldensia, aviser. Senere er samlingen paa aapne hylder blit omordnet efter Deweys system, og en seddelkatalo er under utarbeidelse.

Gjennem en aarrække holdt biblioteket til i 2 noksaa trange rum i den Høiere Skoles bygning, hvor enhver utvikling omtrent var umulig. Men da skolen trængte til utvidelse, blev det ogsaa mulig for biblioteket at faa nye og bedre lokaler. Den 15de sept. i fjor kunde vi aapne driften i 3 store, lyse rum i en forhenværende skolebygning (Folkeskolens Pikeskole). De tre værelser har vi avdelt saa vi har faat fire paa følgende maate: Utlaansrum og læseværelse i midten, med hver sin indgang; indenfor læseværelset et mindre kontor, indenfor utlaansrummet et magasin. Alle rum ligger i række og vender mot gaten. I magasinet er hele den ældre samling anbragt; der er jo til daglig liten efterspørsel efter den; men vi har anbragt en god læsepult derinde, saa den som ønsker at drive studier, kan faa arbeide i fred. Utlaansdisken er anbragt i aapningen mellem utlaansværelset og læseværelset; derved har vi kunnet indskrænke inspektionen; paa de mindre travle dager klarer en inspektør at ha oversigt over det hele. Paa de dager stænger vi dog den særskilte indgangsdør til læseværelset. Utlaansrummet har en feil; vi har maattet anbringe hylder ute paa gulvet, og av hensyn til lyset parallelt med utlaansdisken; det vanskeliggjør oversigten en del, men kunde ikke undgaaes, da væggepladsen ikke strækker til. Paa læseværelsets utstyr har vi lagt megen omhu; det er holdt i lyse farver, gule vægger med grønne hylder og border, og paa væggerne er der en række billeder. Midt paa gulvet er anbragt 2 langborder med tilsammen 20 sittepladser.

Den omordning biblioteket har undergaat, ser ut til at ha en heldig virkning. Fra 15 sept. til 31 dec. 1915 blev der laant ut 2941 bind, i samme tidsrum 1916 laantes der ut 5663 bind, altsaa bortimot det dobbelte. *Herman Rage.*

Kristianssand.

Til bibliothekar ved Kristianssands Folkebibliothek er sett forfattaren Olaf Benneche.

Trondhjem. Det Kgl. Norske Videnskabers Selskab.

Af Aarsberetningen for 1915 sees, at selskabets bibliothek i dette aar forøgedes med 1500 bind (i 1914 2373 bd.), 16 karter, 68 portræter og 8 manuskripter. Krigen gjør ogsaa her sin indflydelse gjældende i bytteforbindelserne og dermed i bibliothekets tilvekst. Udlaanet udgjorde 2039 bd. (i 1914 2293 bd.). Af nyerhvervelser merkes en samling trondhjemske piecer og sange (hvoriblandt den trønderske poet P. M. Ofvids hidtil ukjendte vise om Trondhjems

brand 19. april 1681, trykt i Kjøbenhavn), endvidere skriftlige efterladenskaber af selskabets i 1915 afdøde fremtrædende medlem arkæologen Karl Rygh, hvis politiske korrespondance tør have en betydelig interesse. *N—d.*

Norsk Bokkunst.

Norsk Forening for Bokkunst hev teke til aa gjeva ut ei tidsskrift med titelen *Norsk Bokkunst*, som vil koma ut i tvangfrie hefte og vert send til medlemerne av foreningen; elles kostar ho 3 kr. aaret. Ho vert redigerd av bokhandlar Torger Baardseth (Steenske forlag, Kr.a) og bibliothekar ved Kristiania Kunstindustrimuseum Anders Krogvig; den siste er formann i foreningen. Fyrste hefte av 1ste aargangen er utsendt (16 sidor i stor kvart). Innhaldet er ein karakteristikk av bokkunstnaren *Brynjulf Larsson* ved forfattaren Alf Harbitz, og eit stykke um *Skriftkunst* av direktør H. Grosch, dessutan ein kort umtale av formaalet med tidskrifti og ymist smaanytt. Heftet er rikt illustrert, mest med prøvor av Br. Larssons arbeid, og hev smakfullt utstyr (prenta i det Mallingske Boktrykkeri, Kr.a).

Tidskrifti vil vera uttrykk for den reorganiserte norske bokkunstforenings ynskje um aa leggja si verksemd noko breidare enn fyrr. I sin fyrste periode hadde foreningen berre bibliofilt maal og høgkunstneriske aspirationar. Men no meiner styret, »at foreningen vilde faa større livskraft og større tilslutning, om den ved siden av de bibliofile og de rent kunstneriske interesser ogsaa tok sigte paa det praktiske livs behov». Tidskrifti »vil prøve at bli et bindeled mellem kunstnerne og det praktiske livs mænd» og ein møtestad til aa dryfta dei spursmaal som hertil høyrer. Alt det som tyskarane samanfatar under namnet »Gebrauchsgraphik», hev i Noreg vore temmeleg forsømt, og det gjeld her aa upparbeida originalitet og god smak.

Det tykkjest likevel for ein lækmann, som um det artistiske moment enno etter Bokkunstforeningens kurs-skifte dominerar for sterkt, og det turde vera eit spursmaal, um ikkje den sak det her gjeld, hadde større gagn av, at foreningen gjorde eit stig til, og beint fram sette seg som uppgaava aa tena bokhandverket under same namn som dei tilsvarande foreningarne i Danmark og Sverige. *O. K.*

Norske 1914-bøker.

Bakum krigen ligg i alle nordmenners hugar eit stort straalande minne, nationaljubilæet 1914. Ei kjensla av fest, av sterke evnor og eigen dugleik gav seg uttrykk paa alle umkverve. Men enndaa me er eit »gamalt» folk og gjerne talar um det, sakna ein ofte i minneaaret den trygge kjensla av fast og rik gamall kultur; paa mange punkter stakk det uferduge og ustøde fram, og det var noko leitande og rotlaust ved dei festlege former og tiltak. Det historiske moment, sjølve utgangspunktet for tilstellingarne i jubilæumsaaret, fekk ikkje den dominerande plass, som tilkom det; det vigtugaste uttrykk for den historiske sansen var dei mange litterære arbeid, som saag dagen daa; ved dei retrospektive utstellingarne var mangt att aa ynskja; det 3dje norske historikermøte, som vart halde under jubilæet, samla ikkje anna enn fagmenner; minnegudstenesta i Nidaros-domen viste, kor mykje me hev mista av sansen for kyrkjefest, og korleis me trivlar paa det uvisse etter ceremonierne.

Men eit folk hev godt av aa halda ein stor national minnefest. Det som daa blir gjort for dens skuld, faar karakteren af præstation, det spenner evnorne og driv til aa yta det beste. Me gjorde so i alle mogelege ting, fraa krøteravl til kunst, og det var daa inkje under, at ogso jubilæumshistorisk forfattarskap og jubilæumsbok-produktion stræva mot store høgder.

Naar me no ei tid etterpaa tek fyre oss det som daa vart framlagt av slikt arbeid, gjev det eit brokutt bilæte i baae maatar. Her er bøker av alle kvalitetar, like fraa store solide granskarverk i smakfull bunad ned til raskt samanskrapte bygdehistorier i meir og mindre pretentiøst jubelutstyr. Ved ei mynstring fær ein berre hefta seg ved det større og betre, det som vil vera noko umframt.

Millom dei officielle publikationarne og millom 1914-litteraturen i det heile maa den fornemste plassen avgjort tildelast »jubilæumsverket» *Eidsvoll 1814*, som utkom i 2 utgaavor (paa landsmaal og riksmaal) med tilskot av det offentlege (J. W. Cappelen, Kr.a). Den lokale avgrensning til stellet Eidsvoll og den inngaaande skildring av sjølve Eidsvolls Verk fraa alle sidor gjer dette opus meir trongrømt enn ein skulde ynskt det, men soleis som programmet vart sett — aa skildra sjølve fridomsverket og raama ikring det, er uppgaava godt løyst, og at denne samlingsbok med ulike forfattarar um ymse emne hev ein so god kjerne, er H. Kohts og

C. W. Schnitlers pennar aa takka. Det utsøkt smakfulle utstyret er verkeleg noko av ein præstation. Baade det faste mattblanke papiret og den klaare klassiske Didot-skrifti er serleg tillaga for verket; den grafiske tilbunaden er stemt ihop med empire-karakteren i hus, interiør, møblar og portrætt i illustrationarne, som med sin douce og likevel klaare tone hev lukkast overmaate godt. Det er lagt eit stort og utrøyttelegt arbeid paa aa gjeva ei heilt igjenom paalitleg fyrstehands bilætskildring av hendingarne, og J. S. Worm-Müller hev skilt seg framifraa vel fraa den vande og vide uppgaava; det er fyrste gongen, at det i eit norsk sogeverk er nytta og systematisk gjenomført moderne kunsthistorisk kritikk, og serleg verdfull er den nye grundige sigting av portrætti av Eidsvollsmennerne. Misvisande er den ordning, at hovudbilætet av præsident W. F. K. Christie (ved s. 208) er teke etter C. Lehmanns heidersborgar- og gamallmanns-portrætt fraa 1843 og ikkje etter J. Munchs samtidige maalarstykke (s. 299) med det karakteristiske muntre levemannsfysiognomi over den galonerte sorenskrivarkragen.

Ein heil motsetnad til elegansen i Eidsvoll-boki syner den store utgaava av *Riksforsamlingens forhandlinger* (hittil utg. bd. I—III) med tillegget *Kong Christian Frederiks dagbok fra hans ophold i Norge 1814*. Med sitt tjukke grove papir og umslag gjer dette verket eit visst vadmaalsvore inntrykk; det typografiske er samstundes skipa baade flust og snaudt; dei mange store og ujamne millomrom skjemmer, og den sterke skyting høver ikkje vel til dei sparsamt tilmaalte margarne. Enndaa ein saknar rekonstruktion av debattarne paa Eidsvoll, maa historikaren i det store og heile vera nøgd med utgaava, um han òg skulde ynskja ymse smaating annarleids; mykje nytt tilfang er kome med, og dei mange grove mistak i 1ste utg. (prenta 1814) er retta. At Christian Frederiks dagbok ved V. A. Sechers malplacerte pietet ikkje fekk sjaa ljoset paany utan ei filologisk soignering og ei vilkaarleg utskiljing av velkjende intimitetar, – noko som til og med raaka berre 1/10 av boki, var ikkje nordmennerne si skuld (jfr. norsk Hist. Tidsskr. 5. III, 236 – 7); men det maatte gaatt an aa levera ei rigtig umsetjing av den franske teksti.

Ei livfull kortfatta historisk skildring av den i 1814 skapte folkerepræsentations organisation, arbeid og indre utvikling, *Norges Storting 1814 – 1914*, ved Anders Daae (†1915) og Chr. Brinchmann m. fl., vert med studnad av det offentlege utgjeve paa J. W. Cappelens forlag. Verket, som enno ikkje er halvferdugt, hev eit ordinært, ikkje altfor solid utstyr; den rike illustreringi hadde vore verd eit noko betre papir.

Ved sida av Stortings-boki staar tvo uppslags- og upplysningsverk: T. Lindstøl, *Stortinget og Statsraadet 1814 – 1914*, I—II i 4 delar, og Haagen Krog Steffens, *Den norske centraladministrations historie 1814—1914*, det fyrste utgjeve »paa offentlig foranstaltning», det andre paa I. M. Stenersens forlag (Kr.a) »med offentligt bidrag». Lindstøls 100-aars-kalender for vaart folkestyres og vaar regjerings personale og indre skipnad er framlagt i kvardagsbunad, men burde ikkje vore utskjemt ved dei mange feil i personaluppgifterne. Steffens's bok hev betre utstyr, men er — liksom det meste denne forfattaren gjorde — hastverksarbeid, enndaa meir upaalitlegt i detaljar enn Lindstøls; av dei talrike og interessante illustrationarne i dette verk er mange portrætt tarvelege, ja under all kritikk (s. 13. 188. 234 o. fl. st.); eit bilæte er avtrykt 2 gonger (s. 66. 163), eit anna jamvel 3 gonger (s. 20. 60. 119). — Den tredje statsmakt hev funne sin kunnige sogeskrivar i G. Hallager, *Norges Høiesteret 1815—1915*, I—II (H. Aschehoug & Co., Kr.a), ei velgjord utførleg historisk framstelling av Høgsteretts skipnad og arbeid, med eit kortfatta personal-tillegg, i liknande utstyr som det sistnemnde verk, utan nokon eleganse, men rikt og gjenomgaaande godt illustrert.

Heilt kravlause i det typografiske er dei populære oversyner over skulesoga i det siste hundradaaret, *Kirke- og Undervisningsdepartementets jubilæumsskrifter 1914* (10 serskilde hefte, trykt paa ulike stader i ujamnt utstyr), um dei ymse greiner av det offentlege undervisningsverket i landet; for fleire greiner er desse hefte av sjølvstendugt verde som den fyrste freistnad paa samanhengjande framstelling av deira soga. — Likeso ordinære i utstyr er ymse andre 1914-skrifter, som er utgjevne av den offentlege administration: *Det norske veivæsens historie*, bd. II (bd. I utkom 1899), *Havnevæsenets historie* og *Landbruksvæsenets historie*.

Av forlagslitteratur um 1814 og derikring kom det 2 verkeleg gode bøker: Erik Vullum, *Hvorledes Norge blev frit*, og Halvdan Koht, *1814, norsk dagbok hundre aar efterpaa* (H. Aschehoug & Co, Kr.a). Baae bøker er borne av kraftige og sjølvstendige tankar og byd fram vigtuge nye synspunkter; Vullums er vel den aandfullaste skildring av fyrebuingi til 17de-mai-verket, Kohts ei livande og fyllug forteljing um dei store hendingarne dag for dag aaret igjenom. Bunaden aat desse bøkerne[1], solid, men enkel, fell ikkje slik i augo som naar ein ser paa H. Angell's store patriotiske minneskrift med den vill-leidande titelen *Syvaarskrigen for 17. Mai 1807—1814* (same forlag). Trass i det store og statelege format og trykk og dei fargelysande bilæti naar verket ikkje stort høgare i innhald eller i utstyr enn julenummer-litteraturen; men Angells kraftfulle forsvars-stil og A. Blochs dramatiske kostumeiteikningar gjer det nok bruklegt til folkelesnad. Av meir speciel militær interesse er 3 andre forsvarshistoriske minneskrifter: M. Haffner, *Generalstaben 1814—22. mai—1914* (J. W. Cappelen, Kr.a); *Norges Sjøforsvar 1814—1914*, red. av C. Sparre (H. Aschehoug & Co., Kr.a; enno ikkje avslutta); C. O. Munthe, *Den norske Hær indtil 1814* (Grøndahl & Søns boktr., Kr.a; lærebok i form og utstyr).

Vel den nyttugaste bok, som saag ljoset til jubilæet i 1914, var Per Nissen's *Fædrelandet, en Norges-beskrivelse for landsmænd hjemme og ute* (H. Aschehoug & Co., Kr.a). Den staar i same forhold til det store ca. 40-bands-verk *Norges Land og Folk* (under utgjeving med statsstudnad 1885 ff.), som J. Kraft's *Haandbog* i 1 bd. (1845—8) til hans *Topographisk-statistisk Beskrivelse over Kongeriget Norge* i 6 bd. (1820—35; 2. utg. I—IV 1 1838—42, ufullførd). Som mangeaarig kartograf og uppmaalingschef hev Nissen sjølv set dei fleste stader han nemner i boki, og det hev lukkast honom aa gjeva ei koncentrert, grei og paalitleg skildring av landet i geografisk-statistisk umsyn, rikt illustrert med velvalde og lærerike bilæte. Han hev ikkje Krafts myller av topografiske detaljar, men fylgjer meir same planen som i dei officielle publikationarne um Noreg til utstellingarne i Paris 1878 og 1900, naturlegvis med den grunnskilnad som ligg i det, at hine var tenkt til upplysning for utlandet, men Nissens bok for landsmenner. — I det store og heile ser det ikkje ut til at Kristianiafirmaet H. Aschehoug & Co. (W. Nygaard) hev faatt auga nok upp for smak og finesse i sine forlagsartiklar; det staar her tilbake for mange kolleger; innbindingi av Nissens bok er upraktisk og skræmeleg; men det enkle typografiske utstyret høver her paa ein tiltalande maate til innhaldet; den tunge nordiske antikvaen, som dette forlaget hev lagt sin elsk paa og nyttar i tide og utide, tek seg sers godt ut, og tekstbilæti er framifraa klaare og livande.

Det største fedrelands-»pragtverk», som nokon gong er utgjeve her i landet, var *Norge i det nittende Aarhundrede*, 2 digre folioband 1900—2 (Alb. Cammermeyers forlag, Kr.a). Ei slik samlande sækular-attersyn over natur, folk, lagnad og arbeid var aldri fyrr utgjevi, og samstundes med, at den solide, velgjorde bunaden gav eit visst inntrykk av national kraft, var han ein for den tid rett vellukka freistnad paa aa naa høgt i monumentalt bokutstyr. Ved nationaljubilæet sendte den daaverande innehavaren av forlaget (Gyldendalske Boghandel) dette verket ut paany som »øket folkeutgave» under titelen *Norge 1814—1914*, i 3 band til halve prisen av fyrste utgaava, noko mindre i format og i enklare og billegare utstyr, med mindre skrift og paa tunnare papir, utan heilsides umframbilæte, men berre med tekstillustrationar. Den nye utgaava er auka med fleire nye stykke og med større og mindre à-jour-tillegg til eldre avhandlingar; nokre stykke i 1ste utg. er heilt umarbeidde og hev derved vunne i verde, men andre hev faatt staa heilt eller sogodtsom ubrigda (Historie, Sprogvidenskab, Skolevæsen, Bygningskunst o. fl.). Avdi aukingi soleis er ujamn, staar 2dre utg. ikkje synderleg framum den 1ste. Alle slike samlingsverk er elles, paa grunn av sin utstillings-karakter, praktisk talt aa rekna for skodebrød, — sjølv um der er mange gode stykke i; til uppslagsverk dug dei ikkje, og granskaren eller lesaren søker heller til specialarbeid eller til handsamelegare skrifter. Det er som bilætbok, at dette verk hev sitt største verde. I illustreringi

[1] Umslaget til Koht's *1814*, teikna av Brynjulf Larsson, er reproducert i *Norsk bokkunst*, I, 1917, s. 8.

er klichear fraa 1ste utg. brukt jamsides med dei nye, og skilnaden i teknikk no og daa kann merkast. Det burde ikkje finnast slike feil, som at reproduktionen av H. N. Hauges buste av T. Fladmoe og av W. A. Wexels's lithograferte portrætt (I, 184. 186 = 2I, 77. 79) i 2dre utg. er signert »efter fotografi»(!!).

Ei verdfull og heilt sjølvstendug attersyn over norsk aands- og kulturliv i det siste seklet, i form av ei samling større biografier av dei meir framstaaande menner og kvinnor i vaart samfund i denne tid, er *Nordmænd i det 19de aarhundrede*, utg. ved Gerhard Gran med mange medforfattarar. Verket vart planlagt i marts 1901 (1ste hefte utg. i 1902), medan 1ste utg. av pragtverket *Norge* heldt paa aa koma ut, og var kannhenda tenkt som eit utfyllande sidestykke til dette, men ein no avliden høgvyrd medarbeidar seinka utgjevingi ved sin ovstore grundigleik og idelege ufyllte lovnader, til verket endeleg vart avslutta i februar 1915 (paa titelbladet: 1914) med 3 band i oktav, trykt i ordinært utstyr med heilsides autotypi-portrætt av dei biograferte. Innhaldet er noko ujamnt; millom dei mange gode, ja stundom aandfulle ting i denne biografisamling er aalmennt Moltke Moe's grunnleggjande skildring av dei nationale gjenombrots-mennerne i 1840-aari rekna for det beste.

Av ein noko annan karakter enn dette verk er dei nationale heiders- og minne-galerier. Meir og mindre hepne freistnader i den leid er ofte gjorde i det siste hundradaaret. Paa signaturen H.'s ufruktbare »Subscriptions-Plan til et Skrift under Titel: Udmærkede norske Mænd» [utan bilæte] (1820)[1] fylgde den bergenske lithograf kaptein G. C. C. W. Prahl's tilsprang til ei *Portrait-Samling af mærkelige Nordmænd* (ca. 1830)[2] med eigne lithografier i stor 8vo [utan biografier], og fyrst Guldberg & Dzwonkowski's forlag i Christiania hadde framgang med sine *Portræter af Mærkelige Nordmænd*, som kom ut i stor 8vo i tvo rekkjor, den fyrste med livande personar (20 portr. 1842—52), den andre med avlidne (9 portr. 1843—8), med velskrivne biografier av ymse forfattarar og gode steintrykte portrætt av Em. Bærentzen & Co. lith. Inst. i Kjøpenhamn. Like i hælarne paa dette verket lagde den driftige bokhandlaren Chr. Tønsberg i Christiania i 1853 i veg med ein ny liknande samling: *Berømte Nordmænd, en Cyclus Mindeblade om fortjente Landsmænd i ældre og nyere Tider*, i stort folioformat, med livsskildringar tildels fraa dei beste pennar, og klaare men glatte steintrykksportrætt fraa det same Em. Bærentzen & Co. lith. Inst.; med nr 12 stansa utgjevingi 1858; det fall vel for kostbart. Men sidan tok Tønsberg planen uppatt i *Norsk Portræt-Galleri, en Cyklus Mindeblade om bekjendte norske Mænd og Kvinder i ældre og nyere Tid* (1877), denne gongen i mindre pompøst utstyr (stor 8vo); samlingi umfatar 48 personar, men lithografierne, som er gjorde i Hoffensberg, Jespersen & Fr. Traps Etabl. i Kjøpenhamn, er uskarpe og ikkje braadt so gode som dei fyrre fraa Bærentzen, biografierne er korte, prent og papir rett kvardagslegt, so verket i det heile er lite merkelegt. — Høgt over sine fyregangarar staar daa det nyaste minnegaleri, som F. Bruns Boghandel i Trondheim hev sendt ut til 1914: *Vore høvdinger, portrætter av berømte nordmænd, med bidrag av forskjellige forfattere*, ved Halvdan Koht. Det kunde vera sumt aa segja paa det òg. At dei stutte biografierne er skrivne etter ord og linetal, hev gjort dei større og dei mindre utvertes like; den kraftigaste politiske føraren, den aandrikaste diktaren, den djupaste tenkjaren fær her tilmaalt ein minnerune av same kvantitet som ein tiltaksam og pløgg klippfiskhandlar eller bankmann. Sume biografier hev maatt tøygjast ut, andre skuvast ihop. Me saknar ein og annan af dei som vel fortente hovdingnamnet og som hadde sin faste plass i dei eldre samlingarne, t. d. Johan Nordal Brun. Men i det heile er utvalet betre enn i hine, og eit stort tal av biografierne gjev friske og verdfulle karakteristikar. I utstyret hev det vore tanken aa gjeva boki ein monumental utsjaanad, og det hev lukkast rett godt; den klaare, rolege typografiske tilbunaden høver til emnet, men skjemmest av tildels altfor sterk bruk av utgangar og nye linor. Til bilæti er nytta kopartrykk, som hev høg kurs i notidi, men dei er likesolite som i dei 3 næst fyregaaande portrættverk prenta her i landet, — dei er gjorde av firmaet Meisenbach

[1] *Den norske Rigstidende* 10. marts 1820, nr 20; *Den norske Tilskuer*, IV, 1820, 28—32. Jfr. *Morgenbladet* 11. april 1820, nr 102.

[2] Um denne vonar eg aa kunna gjeva upplysningar sidan.

Riffarth & Co. i Berlin. Det blir uppgaava ved det næste verk av dette slaget aa fylgja den gamle Prahl i aa gjera bilæti heime. Men ein saknar den tiltalande einskapskarakter, som dei eldre lithografiske samlingarne hadde; ujamnleiken kjem av, at bilæti er reproducerte direkte etter alle slags originalar, etter maalarstykke, koparstikk, pastel, skulptur, teikning, lithografi, fotografi, og det sermerkte ved originalarne fylgjer med i reproduktionarne; hadde ein kunnaført alle bilæte til ei og same kunstform og lagt den til grunn, vilde boki vorte heilstøypt og faatt større verde; no minner ho for mykje um eit fotografi-album med gamle og nye bilæte um kvarandre.

I det land, der kvinna so tidleg naadde fram til politisk jamstelling med mannen som i Noreg, kunde ein i 1914 ikkje sakna ei mynstring av den betre halvdel av nationen. I form av ei praktisk handbok, inndelt hovudsakleg etter uppgaavor og arbeidsgreiner, utkom difor i 2 band *Norske kvinder, en oversigt over deres stilling og livsvilkaar i hundredaaret 1814—1914,* utgit av Marie Høgh under redaktion av Fredrikke Mørck (Berg & Høgh's forlag, Kr.a), nett og enkelt utstyrt, med hundradvis av bittesmaa portrætt. Det velredigerte verk gjev eit slaaande inntrykk av den magt, som emancipationsrørsla i det siste halve seklet hev havt til aa kalla det veike kyn fram til medarbeidarskap paa mest alle umraade. — Som ei helsing til heimen fraa utvandra landsmenner kring i verdi kom ei illustrert samling lette skildringar av Ludv. Saxe, *Nordmænd jorden rundt* (H. Aschehoug & Co., Kr.a), upphavleg trykt som dagbladskorrespondansar fraa ei ferd for »Nordmandsforbundet».

Ikkje minst nemneverduge millom dei nationale jubilæumsbøkerne er kongesogurne, vaart klassiske historieverk. Av desse er det sidan 1594 prenta mange store og vel utstyrte utgaavor, baade av tekst og umsetjing. Statelegast var dei av Peder Clausson, Johan Peringskiöld, Gerhard Schøning og Jacob Aall. Aalls umsetjing, som inneheldt kongesogurne til 1273, var den fyrste, som vart prenta i Noreg (1838—9), i liten folio med smakfull fraktur-trykk og nitide koparstikk (signert: Carlsruhe, Kunst-Verlag) etter maalaren Joh. Flintoes teikningar. Seksti aar seinare skapte norsk lærdom og kunst ei heilt ny monumentalutgaava av Snorre Sturlesons udøyelege verk: Gustav Storms umsetjing (1896 - 9), illustrert med dei kraftige originale teikningar av Gerhard Munthe, Halfdan Egedius, Erik Werenskiold o. fl. Dette verket, som utkom i ei større praktutgaava (i 4to) og ei mindre folkutgaava (i 8vo), og som i den større utg. var prenta med same frakturskrift som Aall's, er i norsk bokkunst eit gjenombrot utan sidestykke.[1] I 1914 sendte forleggjaren (J. M. Stenersen & Co. i Kr.a) den store kvartutgaava ut paany og lagde til dei yngre sogurne 1177—1276 i umsetjing av Gustav Storm († 1903) og Alexander Bugge, i alt 4 band: *Norges kongesagaer, 1914-utgaven.* Snorre (I—II) er heilt ut uforandra; dei fylgjande kongesogurne (III—IV) er i bokutstyret skilt skarpt ut, ved antikva trykk (plantin) og ein annan lettare papirsort; det sparsame dekorative utstyr her (vignetter, friser, finaler) og umslaget er av Gerhard Munthe, men staar ikkje paa høgd med Snorre-utgaava; innbindingi skjemmer, og ulikskapen millom I—II og III—IV i utstyr er paafallande; det hadde vore betre, um verket utvertes hadde vore heilstøypt, sjølv um delarne litterært hev ulikt upphav.

Det var rimelegt, at heller ikkje det store nationale symbol, domkyrkja i Trondheim, skulde gløymast i jubilæumsaaret. Illustrerte historiske skildringar vart utgjevne av Oluf Kolsrud og av Johan Meyer, men ikkje nokor av des e pretenderar aa vera meir enn populære billege bøker. Ei større og staselegare utstyrd bilætbok, under titel *Trondhjems domkirke,* med ein lite verdfull historisk tekst av Robert Millar, utgjeve fyrste gongen ved kongekroningi i 1906 (A. Holbæk Eriksen & Co., Trondhjem), kom i ny og auka utgaava i 1914. Boki er prenta paa tjukt glanspapir i avlang kvart, men hev ikkje noko umframt godt utval av bilæte og ikkje sers mange nye; av reproduktionarne er ymse uskarpe, men dei fleste klaare. — Ogso den norske kyrkja som aandeleg magt var repræsentert ved eit par skrifter: *Fra Norges kirke i 1914, vidnesbyrd og rundskue, med bidrag fra norske geistlige og læg-*

[1] GERHARD MUNTHE, *Om stilarter og illustrering af oldtid* (Samtiden, XII, 1901, s. 55—60); JENS THIIS, *Norske malere og billedhuggere,* II, Bergen 1907, s. 282—6, 389—90, 222—4; ANDREAS AUBERT, *Det nye Norges malerkunst 1814—1900,*[2] Kr.a 1908, s 98—9.

mænd, utg. av A. Gundersen (Steenske Forlag, Kr.a), og *Fra den norske kirke, norske presters aarbok for 1914*, red. av Egil Brekke (F. Brun, Trondhjem), den fyrste ei oversyn over dei kyrkjelege arbeids-uppgaavor og -umraade i uppbyggjeleg raama, den andre eit tiltak til aa skapa eit organ for praktisk theologi; baae tvo er billege bøker, den hi rett tarveleg i utstyr.

Eit merkelegt utslag av den aalmenne deltaking i vaar store nationale minnefest er den rike topografiske jubilæums-litteraturen, som myllra fram, — ein heil flaum av by- og bygdehistoriske arbeid, dei fleste i form av hundradaars-attersyn med undertitelen *1814—1914*, men sume ogso spennande over tidi fyre 1814 eller delar av den. Dessverre er ein stor del av denne litteraturen med kort fyrebuing ihopskriven paa liv og daude til aaret 1914, sumt jamvel til sjølve 17.-maifesten, og hev difor ikkje synderlegt varande verde. Men mange forfattarar hev lagt fram utbytet av lang tids samlararbeid og skrive gode bøker (nokre av desse bøkerne er delar av fyrr paabyrja verk, nokre heng saman med lokale jubilæer). Ikkje braadt alle festbøkerne vart ferduge i 1914, det kom ein heil flokk etterpaa i 1915 og ei og anna enndaa i 1916 og 1917. Den beste verknad hev jubilæet havt der det vart utgangspunkt for gjenomtenkte tiltak til solide og vel fyrebudde lokalhistoriske verk utan jagande tidsfrist. Størst og merkelegast millom dei topografiske jubilæumsskrifterne er boki um *Bergen 1814—1914, utgit av Bergens kommune;* den er planlagd til 3 digre band; bd. I—II er utkomne, men restupplaget brann i Bergen i januar 1916. Dette allsiduge og fylluge verk, redigert av C. Geelmuyden og H. Schetelig og rikt illustrert, tek seg med sitt enkle utstyr sers godt ut paa grunn av det romlege format (største 8vo) med breide margar. Det er forsynt med ein utførleg bibliografi over bøker og skrifter til Bergens historie av A. Kildal og W. D. Meyer (I, 583–614) og inneheld eit velskrive stykke um bibliotek og boksamlingar i Bergen av A. Kildal (II, 736–70, jfr. *NTBB* III, 1916, 67–9). Det vil elles føra for vidt aa halda jamning millom dei mange andre lokalhistoriske bøkerne, som kom ut ikring 1914 (Stavanger, Kragerø, Skien, Kongsberg, Fredriksvern, Tønsberg, Sandefjord, Drammen, Moss, Sarpsborg, Fredrikstad, Fredrikshald, Hønefoss, Hamar, Røros, Trondhjem [T.s folkeskole], Namsos; Smaalenenes amt, Hedemarkens amt, Buskeruds amt, Telemark, Lister og Mandals amt [»Omkring Lindesnes»], Jæderen; Trøgstad og Baastad, Askim, Rakkestad, Eidsberg, Rødenes, Rømskogen, Id, Berg, Hvaler, Tune og Rolvsøy, Onsø, Rygge, Vaaler og Svindal, Hobøl, Aker, Høland og Setskogen, Nordre Odalen, Vang paa Hedemarken, Elverum, Lom og Skjaak, Vang og Slire, Søre Aurdal og Etnedalen, Hole, Norderhov, Aadalen, Nes i Hallingdal, Hemsedal, Sigdal og Eggedal, Krødsherred, Eker, Nedre Eker, Lier, Rollag og Veggli, Ytre Sandsvær, Lardal, Hedrum, Tjølling, Gjerpen, Fyresdal, Kvinnherad, Granvin, Voss [skularne i V.], Gloppen og Breim, Stranda, Stod, Nærøy, Værøy og Røst). Ein fær ikkje døma det indre etter det ytre; stundom vert eit ringt arbeid frambore i kostbart utstyr (Ivar Sæter, *Krødsherred*), og det hender, at ei av dei beste millom bygdebøkerne løyner seg i bunad berre som ei skulebok (Hans Flaten, *Hemsedal*).

Ogso det utflytte Noreg i Amerika ytte sitt litterære tilskot til jubilæet i heimlandet, ikkje berre ved eit større *Norsk-Amerikanernes Festskrift 1914*, redigert av Johs. B. Wist, men òg ved specielle upplysningsskrifter, soleis um nordmennerne i ein einskild stat (J. S. Johnson, *Minnesota*), og serleg um norsk-amerikansk kyrkjesoga (J. A. Bergh, *Den norsk lutherske Kirke i Amerika;* H. G. Stub, *Den norske Synode;* G. M. Bruce, *Hauges Synode;* O. M. Norlie, *Den forenede norsk-lutherske Kirke i Amerika;* A. Helland, *Den lutherske frikirke;* O. M. Norlie, *Norsk lutherske prester i Amerika 1843—1913* [2. udg. —*1915*]). Alle desse bøkerne er trykte paa hi sida av havet i jubilæumsaaret og hev karakteristisk amerikansk utstyr, tildels med ein viss solid populær eleganse og mange bilæte av store hus og energiske fyregangsmenner.

Oluf Kolsrud.

Polen.

Statistiska uppgifter om de senaste 100 årens polska tryckalster.

I Warschau och Krakau utkommer f. n. en »Atlas géographique et statistique de la Pologne», red. af Eugène de Romer, hvilken skänkt de hittills utkomna häftena till Kungl.

biblioteket. I denna atlas meddelas på ett mycket öfverskådligt sätt bl. a. en del intressanta statistiska uppgifter om de på polska affattade tryckalster, som sedan Polens delningar utkommit i de af resp. delmakter behärskade områdena. Statistiken omfattar tre hufvudgrupper.

1. Den kvantitativa utvecklingen af de polska tryckalstren med undantag af alla periodiska publikationer och den vulgära folklitteraturen samt de olika polska områdenas del i detta andliga arbete. Denna statistik uppgifver det årliga medeltalet för alla femårsperioder 1815/19—1909/13. Beträffande procenttalen från de polska områdena må anmärkas, dels att »Ryska Polen» är uppdeladt i »Kongresspolen» och »Litauen med Ukraina», dels att äfven den i utlandet tryckta litteraturen är medtagen. — Kvantitativt sedt konstateras en betydande stegring från c:a 350 verk under första perioden till bortåt 3,000 under den sista[1]. Stegringen har dock icke varit konstant, och perioder af nedgång äro 1830/34, 1850/54, 1865/69 och 1890/94. Perioder af särskildt stort uppsving äro 1880/84 samt de första 10 åren af 1900-talet. Stegringen fortsätter dock icke under åren 1909/13, som tvärtom visa någon nedgång. — Beträffande den relativa fördelningen af detta tryck må följande anföras. I Kongresspolen trycktes de närmaste 10 åren efter Wienkongressen nära 50 % af allt polskt tryck, och 1825/29 steg siffran till 60 %, hvilket torde hafva motsvarat relationen i folkmängd. Efter det misslyckade upprorsförsöket 1830 sjönk denna siffra med 12 % under närmast följande period, och nedgången fortsatte äfven den därpå följande tiden, så att medeltalet för 1845/49 endast obetydligt öfverstiger 20 %. Med följande period — den period, då Krimkriget utbröt — inträder en stegring till 30 %, och sedermera har siffran med åtskilliga fluktuationer varierat mellan 30 % och 40 % — f. n. synes den vara i något stigande sedan 1895/99. En betydligt ringare procent af polska tryckalster har presterats i Litauen och Ukraina, hvilket ju är naturligt, då polackerna i dessa områden på de flesta ställen knappt uppgå till 5 % af befolkningen och endast på få orter utgöra inemot 25 %. Där rådde dock under de första 15 åren efter Wienkongressen en relativ blomstring, i det att där då utgafs ung. 20 % af allt polskt tryck. Efter 1830 sjunker denna siffra till omkr. 12 %, efter 1850 till 8 %. Med perioden 1865/69 inträder plötsligt en oerhörd tillbakagång, och sedan dess synes medeltalet knappast något år vara att sätta öfver 1 %. Denna nedgång kan naturligtvis delvis förklaras såsom beroende på frånvaron af ett mera betydande kulturellt centrum, såsom Warschau är för Kongresspolen, Krakau för Galizien, men det stora språnget från 8—1 % tyder hufvudsakligen på politiska faktorer. — Äfven i preussiska Polen för den polska litteraturen ett tynande lif. Under tiden närmast efter Wienkongressen konstateras ett medeltal af 7 à 8 %, hvilken siffra var i långsamt stigande ända till perioden 1850/54, då den nådde omkr. 20 %. Därpå inträder en långsam men konstant sänkning ända till 4 %. För den sista i statistiken upptagna perioden angifves emellertid någon ökning. — Österrikiska Polen visar i det hela samma utveckling som det preussiska fram till perioden 1840/44, men följande period visar ett språng från 10 % till närmare 40 %. Här har tydligen tillvaron af ett kulturellt centrum i förening med de politiska händelserna 1848—49 med ett slag gifvit dubbelmonarkiens polacker en dominerande ställning. Den under denna period uppnådda procentsiffran har sedan varit i konstant stigande, så att Österrikes 5 millioner polacker — knappt en

[1] Detta är i och för sig föga imponerande siffror, då man jämför med motsvarande svenska statistik. Under perioden 1885/89 trycktes i Sverige i medeltal 571 verk af minst 100 sidors volym och öfver 6,100 »broschyrer» (häften på mindre än 100 sidor eller lösa blad), hvilka siffror sedan dess varit i oafbrutet stigande, så att medeltalen för 1905/09 äro resp. 1,076 och 17,347, för 1910/13 resp. 1,387 och 21,458. Huru stor del af kategorien »broschyrer», som kan tänkas gå under benämningen »verk» efter detta ords betydelse i den polska statistiken, är naturligtvis omöjligt att afgöra, men man torde utan öfverdrift kunna taga omkring 15 % däraf med i beräkningen. För Kungl. bibliotekets svenska realkatalog ha nämligen under de senaste 10 åren utskrifvits i medeltal 4,000 lappar årligen. I jämförelse härmed synes den polska statistikens 3,000, som gäller en 4 gånger talrikare befolkning, vara en ganska obetydlig siffra. Detta förhållande framträder ännu skarpare vid jämförelse med den finska boktryckeristatistiken; de finska årskatalogerna, som dock sannolikt i likhet med de svenska ej kunna göra anspråk på fullständighet, upptaga under de senare åren i medeltal 1,000 svenskspråkiga boktitlar. — Vid bedömandet af den polska statistiken må man dock äfven taga i betraktande det stora antalet analfabeter (minst 50 % i Ryska Polen, 5—25 % i Galizien).

fjärdedel af polska nationen — f. n. bidraga med hälften af alla polska tryckalster. — I nära sammanhang med denna utveckling står den i motsatt riktning gående utvecklingen af polska tryckalster utkommande i utlandet. Åren 1815–24 utgjorde detta omkr. 15 % af allt polskt tryck, en siffra, som efter en tillfällig sänkning 1825/29 (till 8 %) omsider steg till öfver 25 % (1830–44). Den med perioden 1845/49 begynnande minskningen fortsätter nästan konstant, så att sista periodens medeltal knappast når upp till 1 %.

2. Tryckericentra under perioderna 1794–1830, 1831—69, 1870—1913. Från denna statistik undantagas endast de få orter, där under de två första perioderna trycktes mindre än 5, under den tredje mindre än 10 böcker. Hufvudresultatet visas af följande tabell:

	Antal boktryckericentra: åren 1794—1830	1831—69	1870—1913
Kongresspolen	14	10	10
Litauen med Ukraina . . .	13	5	2
Preussiska Polen	9	19	9
Österrikiska »	5	14	25

Bland dessa centra står alltid Warschau i spetsen. Men under det att Warschau-trycken under den första perioden utgjorde 39 % af hela antalet polska tryck, Krakau-trycken endast 13 %, så har Krakaus andel under sista perioden stigit till 30 %, under det Warschaus har sjunkit till 35 %. I Wilna trycktes under första perioden 19 %, under andra 7 %, under den tredje endast 1/2 %! En liknande utveckling, ehuru i mindre skala, visar Breslau med resp. 4 %, 1 1/2 % och 1/10 % af de polska trycken. De i sitt slag berömda kulturcentra i Polock, Leszno, Krzemieniec och Berdyczów äro såsom tryckorter spårlöst försvunna.

3. Den periodiska pressen. Uppgifterna härom omfatta 668 f. n. i de polska områdena utkommande tidskrifter och tidningar[1], och utg. påpekar, att i denna siffra ej inräknas kalendrar och årsberättelser, hvilkas antal han uppskattar till minst 1,500. De ifrågavarande tidskrifterna eller tidningarna äro fördelade enligt följande tabell:

Utkommande	i Österrike	Preussen	Ryssland
Kvartalsvis	13	—	6
månatligen	128	19	21
hvar 14 dag	116	16	9
hvar vecka	95	38	43
dagligen . . .	19	26	37
diverse	31	38	13
Summa	402	137	129

Såsom synes, tager Österrike här lejonparten liksom i fråga om tryckta böcker, men dess andel är i detta afseende proportionsvis ännu större, i det att den uppgår till närmare 70 %. Anmärkningsvärd är relationen mellan Preussen och Ryssland, hvilket senare ju i denna statistik även omfattar Litauen med Ukraina. Bland Rysslands 11 à 12 millioner polacker utkomma icke fullt lika många tidningar som bland Preussens 4 millioner. — Beträffande pressen i de särskilda polska städerna lämnas följande siffror. I Lemberg utkomma 189 tidskrifter, i Krakau 99, i Warschau 74, i Posen 58, i Teschen 14, i Wilna 12.

Arne Holmberg.

[1] För jämförelse må nämnas, att Sverige öfverskred denna siffra redan år 1895, då här utkommo 683 tidningar och tidskrifter (året förut 656), och att denna siffra sedan stigit nästan konstant, så att 1914 års statistik angifver 1,142. I Finland med dess relativt ringa svensktalande befolkning utkomma f. n. 150 à 200 svenskspråkiga tidningar och tidskrifter — För kalendrar, årsberättelser o. d. är den polska siffran 1,500 säkerligen endast en bråkdel af motsvarande svenska.

NORDISK TIDSKRIFT FÖR BOK- OCH BIBLIOTEKSVÄSEN

UNDER MEDVERKAN AF

OLUF KOLSRUD, Kristiania
VICTOR MADSEN, København
GEORG SCHAUMAN, Helsingfors

UTGIFVEN AF

ISAK COLLIJN
STOCKHOLM

Årg. IV. 1917. Nr. 4.

ALMQVIST & WIKSELL
UPSALA
I kommission för Sverige och Finland

LEHMANN & STAGE
KØBENHAVN
I kommission för Danmark

CAMMERMEYERS BOGHANDEL
KRISTIANIA
I kommission för Norge

OTTO HARRASSOWITZ
LEIPZIG
I kommission för de utomskandinaviska länderna

STEPHANII BIBLIOTEK OCH DESS HISTORIA

Af

O. WALDE, Upsala

II.[1]

UTOM Christopher Heidmans och Johannes Meursii är det ännu ett enskildt bibliotek, hvarur Stephanius synes hafva gjort stora förvärf, det som tillhört Johannes Overberg, sekreterare och räntmästare hos änkedrottning Sophia af Danmark, Kristian IV:s moder och Fredrik II:s gemål. Som änkesäte innehade hon Nyköbings slott och län på Falster. I Nyköbings kyrka ligger också hennes sekreterare begrafven, och epitafiet öfver honom meddelar att han dog den 29 mars 1632.[2] Om hans lif känna vi så godt som ingenting. Namnet möta vi då och då i litteraturen, men utan alla biografiska upplysningar. Af hans böcker framgår att han var född i Haderslev och åren 1583—86 idkat studier i Wittenberg, vid hvars universitet han inskrefs den 4 december 1582.[3] Namnteckningen »Johannes Overbergk Haderslebiensis Holsatus» har jag funnit på åtminstone ett trettiotal volymer i Upsala, de allra flesta inköpta och bundna i Wittenberg under ägarens studieår och på pärmarna vanligtvis försedda med hans initialer. Alla dessa böcker hafva tillhört De la Gardie, dessförinnan sannolikt äfven Stephanius. Att de icke hafva de vanliga af Stephanius skrifna ryggtitlarna kan bero på att de flesta af Overbergs böcker äro bundna icke i släta band utan i de vanliga pressade renässansbanden från 1500-talets slut. Äfven ryggarna

[1] I s. NTBB, denna årg., s. 29—65.

[2] Epitafiet med Overbergs porträtt afbildadt och beskrifvet i LUND, *Danske malede Portræter*, Bd 9, 1903, s. 215—16. Inskriften på detsamma lyder: »Her nedenfor ligger begraffuit Welædle og Welact: Mand Salig Johannes Obenberg, som war Dronning Sophiæ, Høylofflig i Hukommelse, Secretarius og Rentemester oc döde den 29 Mart. 1632. Gud giffue hannem en glædelig Opstandelse paa den yderste Dag.» — För litteraturhänvisningar om Overberg har jag att tacka doktor Louis Bobé i Köpenhamn och för välvillig bemedling häraf fröken Ellen Jørgensen.

[3] *Album academiæ Vitebergensis*, 2, s. 310. — Under åren 1580—81 har han enligt bokanteckningarna vistats i Magdeburg.

hafva inpressade mönster, hvilket omöjliggjort eller åtminstone försvårat påskrift af särskilda ryggtitlar. Ett enda arbete ur Overbergs bibliotek har en ryggtitel skrifven af Stephanius. Denna bok, som är bunden i slätt pergamentband, är ett exemplar i Kungl. biblioteket af Martialis' Epigrammata, Antwerpenupplagan 1564, skänkt till Overberg i Wittenberg 1583 af hans vän Albertus Mollerus Hamburgensis. Alla påträffade böcker ur Overbergs bibliotek med De la Gardies sigill äro i oktavformat eller mindre. Då alltså inga folianter finnas däribland, som eljes med sina De la Gardienamnteckningar från 1654 skulle kunna stödja hypotesen att det är Stephanius som ägt de Overbergska böckerna, blir denna Martialisupplaga med sin ryggtitel det enda beviset härför. Med absolut säkerhet kan man alltså icke fastställa att alla de böcker i De la Gardies bibliotek som tillhört Overberg kommit via Stephanius, ehuru sannolikheten talar därför.

Att döma af de bevarade Overbergböckerna ser det ut som ägaren ägnat sina studier åt naturvetenskapen och medicinen. Flertalet arbeten med hans namnteckning ligga nämligen inom dessa vetenskaper. Så har han ägt Andreas Lacunas Epitome Operum Galeni, Baselupplagan 1571 i folio,[1] Galeni Commentarii in librum Hippocratis De ratione victus in morbis acutis, Lyon 1549, Joan. Baptistæ Montani In artem parvam Galeni explanationes, a Valentino Lublino editæ, Lyon 1556, Jacob Sylvii Methodus medicamenta componendi, Lyon 1557, Valentinus Cordi Dispensatorium sive pharmacorum conficiendorum ratio, Antwerpen 1580, Jacob Schegkii Tractationes physicæ et medicæ, Frankfurt 1585, Johannes de Vigo, Opera in chirurgia, Lyon 1534, Leonhard Fuchs, Institutiones medicinæ, Baselupplagan 1572, och Realdus Columbi De re anatomica, Paris 1572;[2] vidare Caspar Peucers Commentarius de præcipuis generibus divinationum, Wittenbergupplagan 1580, Georg Agricolas Bermannus sive de re metallica, tryckt i Basel 1580, Johannes Thomas Freigii Quæstiones physicæ, tryckt i Basel 1579, Aristoteles' Opera omnia i sju volymer, tryckta i Lyon 1580, och Johannes Velcurio, Commentarii in universam physicen Aristotelis, Lyon 1554.[3] Utom dessa arbeten har jag antecknat några andra som tillhört Overberg, ur hvilka

[1] Detta är den enda af mig påträffade foliovolymen ur Overbergs bibliotek. Boken finns i Lunds universitetsbibliotek, har icke tillhört De la Gardie och säkerligen ej heller Stephanius, utan är förmodligen krigsbyte.

[2] Denna är köpt 1583, och läsningen af densamma är afslutad af ägaren den 19 mars 1586. — De flesta medicinska arbeten äro flitigt lästa och kommenterade af Overberg.

[3] Denna bok är gåfva till Overberg från hans vän Jochim Rupinensis, och har på titelbladet följande märkliga meddelande af Overbergs hand: »In pago Anschlet quod est prope Aller circa Haderslebiam est ager ex cujus siligine panis factus sit ruber ac si esset sanguine conspersus.»

inga närmare antydningar om hans studieriktning kunna hämtas, en Homerus-upplaga, tryckt i Genève 1570, Donati Methodus grammatices, Hamburg 1564, Victorini Strigelii Hypomnemata in Erotemata Philippi Melanchthonis, köpt 1580 i Magdeburg, Johannes Thomas Freigii Trium artium logicarum, grammaticæ, dialecticæ et rhetoricæ breves succinctique schematismi, Basel 1568, och Johannes Maiors In psalmis Davidis paraphrasis, heroicis versibus expressa, tryckt i Wittenberg 1574, bägge dessa sistnämnda arbeten köpta i Magdeburg 1581, samt slutligen M. Antonii Mureti Variarum lectionum libri VIII, Paris 1578, hvarmed är sammanbunden samme författares Juvenilia, Paris 1579.

Ett tiotal arbeten i Upsala hafva tillhört Johannes Aurifaber, d. v. s. professorn vid Köpenhamns universitet Hans Thomesen Guldsmed, stundom äfven kallad Johann Goldschmidt. Denne var i omkring tjugo år Christian III:s och Fredrik II:s bibliotekarie; han hade uppsikten öfver den kungliga privata boksamlingen och ombesörjde inköpen till densamma. Han var därjämte professor i pedagogik, senare i dialektik och retorik vid universitetet. Under sina sista år — han dog år 1602 vid 85 års ålder — var han på grund af ålderdomssvaghet och penningbekymmer nästan urståndsatt att sköta sitt ämbete.[1] Om han under denna tid af ekonomiska skäl förmåtts att afyttra sitt bibliotek,[2] eller detta skett efter hans död, är omöjligt att säga. Säkert är blott att Stephanius ägt ett antal böcker med hans namnteckning, hvilka kanske äro arf från fadern, Johannes Stephanius, som under sin professorstid i Köpenhamn kan hafva inköpt dem af deras dåvarande ägare. Några af böckerna hafva ryggtitlar skrifna af den yngre Stephanius, som själf synes hafva låtit inbinda en del af dem. Äfven de som sakna dylika Stephaniska proveniensmärken hafva dock troligtvis tillhört hans bibliotek; de hafva alla De la Gardies sigill. Bland de böcker som bära Johannes Aurifabri namn äro att märka Johannes Seccervitius, Daneidum sive carminum de rebus Danicis libri quatuor, tryckt i Stettin 1581,[3] Caspar Heldelinus, Ciconiæ encomium, Basel 1534, Johannes Cæsarii Dialectica, Köln

[1] RØRDAM, *Kjøbenhavns Universitets Historie*, 2, s. 494.

[2] Att han verkligen genom försäljning afhändt sig böcker ur sitt bibliotek, visar ett i Lunds universitetsbibliotek befintligt arbete, Historia B. Platinæ de vitis pontificum romanorum, en i Köln 1568 tryckt foliovolym. Denna har nämligen följande skriftliga anteckning: »Possessio Nicolai Johannis [senare tillagdt: Picæi] empta Haffniæ, à M. Johanne Aurifabro, marcis Danicis 8, anno Domini nostri Jesu Christi 1583, 2 Decembris.» Boken har sedermera tillhört Oluf Brockenhuus, ur hvars bibliotek spridda arbeten påträffas i flera svenska samlingar.

[3] Denna bok har följande dedikation af författaren: »Doctrina et virtute ornatissimo viro D. M. Johanni Aurifabro Rhetorices professori, domino et amico suo colendo dedit auctor.»

1545, ett samlingsband, innehållande Iodocus Willichii Totius catecheseos christianæ expositio, Frankfurt 1551, Jacob Hertelii Definitiones ac descriptiones theologicæ, Basel 1564, och David Voits Repetitio præcipuarum partium doctrinæ de creatione, Königsberg 1560, ett annat samlingsband, innehållande fem stycken arbeten, Erasmus Sarcerii Rhetorica, Leipzig 1539, Georg Maiors Quæstiones rhetoricæ ex libris Ciceronis, Quintiliani, et Philippi Melanchthonis collectæ, Magdeburg 1544, Joh. Susenbroti Epitome troporum ac schematum, Köln 1543, Walter Herman Ryffs De memoria artificiali et naturali, Strassburg 1541, och Petrus Mosellanus eller Schade, Tabulæ de schematibus, tryckt i Leipzig. I Kungl. biblioteket finnes en eller annan bok med Johannes Aurifabri namn; så t. ex. Albert Krantzii Saxonia, Kölnupplagan 1520 i folio. Denna bok har äfven ryggtitel skrifven af Stephanius och De la Gardies namnteckning från 1654.

Några få böcker i Stephanii bibliotek hafva tillhört Jens Lauridsen Zeuthen, död 1628 som kyrkoherde i St. Knuds församling i Odense. Om dessa böcker direkt inköpts af Stephanius eller de tilläfventyrs på omvägar kommit att hamna i hans bibliotek, är oss obekant. De böcker som bära Zeuthens namnteckning jämte af Stephanius skrifna ryggtitlar äro Wenzel Budowez' Circulus horologii lunaris et solaris, Hanoviæ 1616,[1] Faustus Andrelini Epistolæ proverbiales et morales, Strassburg 1522, och biskop Haymons af Halberstadt Enchiridion de christianarum rerum memoria, siue epitome historiæ ecclesiasticæ per Eusebium descriptæ, tryckt i Hagenau 1531.

Bland andra böcker i Stephanii bibliotek, hvilkas historia kan föras tillbaka till tidigare ägare, finnas flera som tillhört hans vän och kollega i Sorö, professor Henrik Ernst. I fråga om Ernsts böcker är det dock svårt att bestämma, hvilka genom Stephanii bibliotek kommit till Sverige och hvilka som tillhöra krigsbytet. Ernst öfverlefde nämligen Stephanius länge; de böcker ur den förres bibliotek som ägts af den senare måste alltså genom köp eller gåfva hafva öfvergått till honom redan under Ernsts lifstid. De böcker med Ernsts namnteckning, hvilka icke bära Stephanius- eller De la Gardieproveniens, torde alltså hafva tillkommit på andra vägar. De kunna möjligen vara tagna direkt ur Ernst bibliotek på Sorö eller vara sålda till den store samlaren Seefeld och senare hafva delat hans biblioteks öden. Dylika arbeten ur Ernsts bibliotek finnas både i den Gripenhielmska donationen i Lund och i Kungl. biblioteket i icke ringa antal. Nu kunde man ju äfven tänka, att de böcker som hafva bestämda proveniensmärken från både Stephanii och Ernsts bibliotek öfvergått från den förres till den sena-

[1] Köpt af Stephanius för 1 daler.

res och icke tvärt om. Sådant är ju icke uteslutet, men i de fall jag antecknat måste det motsatta förhållandet hafva ägt rum. Så har t. ex. ett samlingsband, innehållande Christopher Heidmans Dissertationes rhetoricæ quindecim, tryckt i Helmstedt 1617, Cyprianus Suarez' De arte rhetorica, tryckt i Köln 1591, och Thomas Lansii Orationes aliquot, tryckt i Tübingen 1616, på titelbladet till det första arbetet haft Henrik Ernsts namn, men detta är omsorgsfullt öfverkorsadt och ersatt med Stephanii namnteckning.[1] Ett annat arbete, Corpus iuris canonici, ed. Paulus Lancelotus, Lyonupplagan 1606, har anteckningen »Sum ex libris Henrici Ernesti Helm. Sax. Anno 1624» med namnet delvis utplånadt. Då denna bok har spår af en ryggtitel skrifven af Stephanius och år 1654 varit i De la Gardies ägo, är äfven dess historia fullt klar. Ett tredje band, innehållande dels ett klassiskt sammelverk med arbeten af Myrsilus Lesbius, M. Porcius Cato, Archilochus, Philo Judæus m. fl., tryckt i Heidelberg 1599, dels Honorius Augustodunensis Synopsis mundi, tryckt i Speyer 1583,[2] har anteckningen »Henricus Ernst Soræ Anno 1627» och ryggtitel skrifven af Stephanius. Då Stephanius detta år vistades utomlands, är det tydligt att äfven denna bok från Ernsts bibliotek öfvergått i Stephanii och icke vice versa.

I De la Gardies bibliotek finnas några volymer som tidigare tillhört jesuitkollegierna i Erfurt och Heiligenstadt. Att dessa böcker äro krigsbyte och minnen från ifrågavarande orters eröfring genom de svenska trupperna på hösten 1631 eller från de närmaste åren däromkring, är otvifvelaktigt. Jag har i annat sammanhang fäst uppmärksamheten på, dels att några af hithörande böcker hafva ryggtitlar skrifna af Stephanius, dels att från bägge de nämnda jesuitkollegierna en myckenhet böcker äro att finna i det Kongel. Bibliotek i Köpenhamn, och däraf dragit slutsatsen att en stor del af det litterära krigsbytet från Erfurt och Heiligenstadt kommit att hamna i Danmark och att sedermera en del däraf från sistnämnda land funnit vägen till Sverige.[3]

Tyvärr har det ännu ej varit mig möjligt att konstatera när och huru Danmark blifvit delaktigt af denna krigsbyteslitteratur, om det kanske skett genom någon i Gustaf Adolfs fälttåg deltagande dansk officer eller annorledes. En systematisk undersökning af samlingarna i det Kongel. Bibliotek

[1] Äfven ryggtiteln är skrifven af Stephanius, hvadan man kunde tänka sig att denne låtit sammansätta och binda detta kolligatband. I så fall skulle endast det första arbetet hafva tillhört Ernst. Men då en förteckning öfver innehållet är skrifven af Ernst efter inbindningen på volymens försättsblad, är det tydligt att denne ägt hela bandet, ej blott det första arbetet däri.

[2] Gammalt signum 108: 94.

[3] Walde, *Storhetstidens litterära krigsbyten*, 1, s. 173 f.

i Köpenhamn skulle sannolikt lämna bidrag till frågans lösning. Hvad som emellertid här närmast intresserar oss är det faktum att flera, sannolikt alla, af de böcker, som finnas i De la Gardies bibliotek och härstamma från Erfurt och Heiligenstadt, tillhört Stephanius, på hvad sätt han nu än kommit i besittning däraf. De böcker, som genom sina ryggtitlar visa sig hafva tillhört honom, äro Alphonsus Alvaradus, Artes disserendi ac dicendi, Basel 1600, Cyprianus Suarez' Tabulæ rhetoricæ, Venedig 1589, och möjligen Augustinus Valerius, De rhetorica ecclesiastica, Köln 1582, med hvilket senare arbete är sammanbundet Ludovico Carbo, De officio oratoris, Venedig 1596. Dessa trenne verk hafva tillhört jesuitkollegiet i Heiligenstadt. Att också de böcker i De la Gardies bibliotek som härstamma från jesuitkollegiet i Erfurt hafva kommit genom Stephanius därför talar, utom den ovanligt rika förekomsten af dylika böcker i Danmark, äfven en annan omständighet.

Så vidt man har kunnat finna bestod De la Gardies bibliotek i början på 1650-talet, frånsedt något mindre antal volymer, förvärfvade under ägarens utländska resor,[1] så godt som uteslutande af den från Stephanius inköpta samlingen jämte de betydande delar af förnämligast böhmiskt-mähriskt krigsbyte, som öfvergått från drottning Kristinas bibliotek till De la Gardies.[2] Alla böcker, som tillhöra den senare kategorien, de från drottningens bibliotek härstammande, hafva dettas signeringssystem med sina nedtill på ryggarna målade stora bokstäfver.[3] Böckerna från Erfurt och Heiligenstadt sakna dessa signa och kunna alltså icke härstamma från drottning Kristinas bibliotek. Då de likväl så tidigt som 1654 varit i De la Gardies besittning, något som hithörande folianter med sina namnteckningar från detta år bestämdt visa,[4] tyder äfven detta på att de alla kommit genom Stephanii bibliotek.

Vi hafva tidigare nämnt några böcker, som Stephanius vid olika tillfällen fått till skänks af svågern, Jacob Matthiesen. Kanske äro äfven de som tillhört dennes fader, alltså Stephanii svärfader, Kristian IV:s lifläkare, doktor Matthias Jacobæus i Aarhus, och farfader Jacobus Matthiæ Vellejus, biskop i Odense, likaledes en gåfva af svågern. I Lunds universitetsbibliotek finnes en handskrift, »Adels waaben i Dannemarck 1545», som är

[1] Dylika hafva vanligen inköpsort och -år klart angifna.

[2] Se härom nedan.

[3] WALDE, *Till Kristinabibliotekets historia* (i NTBB, Årg. 2, s. 122—132).

[4] Dylika folianter äro Johannes Passerati Commentarii in Catullum, Tibullum et Propertium, Paris 1608, och Dionysius de Burgo, Commentarii in Valerium Maximum (COLLIJN, *Katalog d. Inkunabeln d. K. Univ.-Bibl. zu Upsala,* nr 493) bägge från Erfurt.

1606 tillhört Matthias Jacobæus. Att den sedermera också tillhört Stephanius, framgår däraf, att först i boken sitter ett hopviket folioblad, innehållande »Naffne paa Adelen i Danmarck och Norrig effter Alphabetet, eller ABC», alltsamman skrifvet af Stephanius.[1] Ur svärfaderns bibliotek härstammar vidare Paradoxa Francisci Sanctii, tryckt i Antwerpen 1582, nu i Upsala, där vi äfven påträffa en volym, innehållande Georg Fabricij Brevis expositio in paeanas tres, och Nicolaus Selneccers Quæstiones duæ: una de filio Dei: altera de periurio ethnicorum, bägge tryckta i Leipzig 1568 och samma år inköpta af den äldre Jacobus Matthiæ.

En af Stephanii mest berömda kolleger i Sorö var matematikern och satirdiktaren Johan Willumsen Lauremberg. Till denne stod Stephanius i vänskapsförbindelse. I det Kongel. Bibliotek i Köpenhamn finnes en liten handskrift om den grekiska kyrkomusiken, skänkt år 1645 af Lauremberg till Stephanius.[2] Äfven bland de tryckta böckerna i hans bibliotek finnes ett eller annat arbete som är gåfva af densamme. En volym, innehållande tvänne af Laurembergs arbeten, tryckta i Köpenhamn 1640, Gromaticæ libri tres och Ocium Soranum har följande skriftliga tillägnan: »Clarissimo Viro, Dn. M. Stephano Joannis Stephanio, Professori et Historico Regio, Collegæ, Compatri et Amico meo honorando d. Jo. Laurenberg D.»

En annan af Stephanii kolleger i Sorö var den 1640 aflidne professorn i teologi Niels Mortensen Schielderup. Äfven ur dennes bibliotek har Stephanius ägt några böcker; sannolikt har han fått dem som gåfva efter ägarens död från dennes sterbhus. Detta angifves uttryckligen vara fallet med ett samlingsband i kvart, innehållande 65 stycken danska förordningar från åren 1616—23, inköpta och bundna sistnämnda år af Niels Schielderup, som äfven uppgjort ett register till samlingen.[3] Boken har följande anteckning

[1] I Lund har jag funnit utom den nämnda ännu en handskrift som tillhört Stephanius, ett medeltidskodex i kvart, innehållande enligt Stephanii egen förteckning tio stycken arbeten. Bägge dessa volymer ingå i den samling manuskript, som i början af 1700-talet af öfverste E. J. Mecks arfvingar skänktes till akademien i sammanhang med dess inköp af det Meckska bibliotekets tryckta böcker. Bland dessa har jag icke funnit några som tillhört Stephanius. Däremot finnes som ofvan nämnts i Upsala ett arbete ur Stephanii bibliotek med namnteckningen E. J. Meck, nämligen den i Paris 1592 tryckta foliouppplagan af Herodot. Nu frågar man sig, huru dessa volymer kommit i öfverste Mecks ägo. En förmodan som låter rätt antaglig är att det skett genom svärfadern Magnus Dureel. Det var denne som under sin verksamhet som svensk resident i Danmark verkställde inköpet af de Stephaniska samlingarna för drottning Kristinas eller De la Gardies räkning. Det är ju då icke osannolikt att han därvid själf på ett eller annat sätt, kanske som gåfva af Stephanii änka, kommit i besittning af några minnen från detta bibliotek.

[2] RØRDAM, *Stephanius*, s. 240 och not. 2.

[3] Första verket i bandet är Danmarkis Rigens Ret oc des Dele eller Forfölgning, tryckt i Köpenhamn 1621.

af Stephanius: »Donum Viduæ M. Schelderupij Dorotheæ, Soræ, Die IV Decembr. MDCXL.» I Hammerska samlingen fanns tidigare Giovanni Baptista Lauro, Antiquæ urbis splendor, ett i Rom 1610 tryckt planschverk i aflång folio med supplement från 1615, hvilket tillhört Schielderup och efter hans död Stephanius 1640.[1]

Den i Frankfurt 1588 tryckta, af Franciscus Modius utgifna folioupplagan af Livius har Stephanius bytt sig till af en annan kollega i Sorö, Albert Meyer, som var professor i grekiska vid akademien. Upsalaexemplaret häraf har nämligen följande anteckning af Stephanius, för ovanlighetens skull skrifven på danska: »Denne Bog byttede Jeg mig til aff min kiere Collega, M. Albret Meyer, och gaff hannem derfor Pindarum cum Scholiaste Græco. Cal. Febr. 1647.»[2]

Som hofmästare för en ung dansk ädling Axel Sehested vistades i Sorö vid midten af 1640-talet sedermera lektorn i Aarhus Lauritz Bording, under en kortare tid några år efter Stephanii död innehafvare af hans professorsstol i historia. Denne Bording har vid ett tillfälle skänkt Stephanius Franciscus Bernhardinus Ferrarii De ritu sacrarum ecclesiæ catholicæ concionum, tryckt i Milano 1620. Boken har följande af Stephanius skrifna anteckning: »Donum Lavrentij Bordingh 1647, Die 26 Avgusti Soræ.»

Vänner och bekanta från de utländska studieresorna göra sig ofta påminta genom bokgåfvor. En tysk reseskildrare från 1600-talet, Gottfrid Hegenitius, hvars lefnadsomständigheter för öfrigt äro okända, men hvars bekantskap Stephanius antagligen gjort i Leiden omkring år 1628, sänder sitt 1630 hos Elzevirerna tryckta arbete Itinerarium Frisio-Hollandicum[3] med följande dedikation: »Urbis suæ ac Orbis Ocello et Phosphoro D. Stephano Joh. Stephanio, Historiarum ac Politices in Regiâ Equestri Acad. Soranâ celeberrimo Hanc Cultûs et Adfectûs mei magni exiguam valde sed ad maiora semper oppigneratam Symbolam cum votis officioss. tradeb. Gotfr. Hegenitius.» En annan vän från Leidentiden, den förut nämnde Johannes Isaksen Pontanus, nämner i ett bref till Stephanius från 1639 att han till honom öfversändt sitt då nyligen utkomna i Harderwijk tryckta stora arbete Historia Gelrica.[4] Om Gerard Vossii och hans söners öfver-

[1] *Catalogue de la bibliothèque Hammer*, T. 5, s. 235 (nr 30524).

[2] Under sina sista år var Stephanius af sjukdom och bekymmer så nedtryckt, att han i sin korrespondens stundom tillgriper modersmålet i stället för latinet, som han eljes tidigare alltid användt. (RØRDAM, *Stephanius*, s. 248.)

[3] Boken innehåller äfven Abraham Ortelii Itinerarium Gallo-Brabanticum.

[4] ALCIATI *Epistolæ*, s. 210. — Ett exemplar af detta Pontani arbete, som tillhört Stephanius, finnes i Upsala, men saknar dedikation.

sända skrifter hafva vi redan tidigare talat. Ett visst kuriositetsintresse har Matthæus Muttins i Köpenhamn 1638 tryckta Ἱερὰ Κατήχησις, som har följande ståtliga tillägnan: »Fautori Humanissimo et Clarissimo Maistro, Doctissimo, et Fautori Benignissimo D:o ac D:o Stephano Johanni. S. A. N. J. Ch. S. conprecatur et Hoc ab auctore Mattheo Mutti Græco Archidiacono Patriarchæ Constantinopolitani ex Insola Cypri Datur Soræ D. Anno S. ͵αχλη [1638] M. S.» Författaren af detta arbete hade en skiftande lefnadshistoria. Bördig från Cypern var han en tid diakon hos patriarken Cyrillus af Konstantinopel, såsom ju också framgår af dedikationen till Stephanius, öfverflyttade till Tyskland, af hvilken anledning känner man ej, och uppehöll sig i Lybeck år 1639. Han blef därefter på rekommendation af rektor Johan Kirchmann i nämnda stad på grund af sina omfattande språkkunskaper anställd som tolk hos hertigen af Holstein-Gottorp.[1] Tydligen hade han tidigare vistats i Danmark och därunder äfven besökt Stephanius i Sorö. Den något devota dedikationen till denne gör troligt, att han uppträdt som hjälpsökare hos honom och kanske äfven fått rekommendation till Kirchmann, med hvilken Stephanius dessa år stod i liflig förbindelse.[2]

Vi hafva härmed behandlat flertalet af de böcker i Stephanii bibliotek, hvilkas tidigare historia vi tack vare inskrifter o. d. kunnat följa. Det återstår att nämna ännu några dylika. I september 1643 erhöll Stephanius ett 1533 tryckt Novum Testamentum græce med en lång dedikation af Erik Pontoppidan, sedermera biskop i Trondhjem och mest bekant för sin Grammatica danica, då en ung magister och poeta laureatus.[3] Att denne haft förbindelse med Stephanius och hört till hans vänkrets, visar äfven den ståtliga hyllningsdikt, hvarmed han ledsagar Stephanii Saxoupplaga. Af professor Wolfgang Rhuman i Köpenhamn erhöll Stephanius 1637 Johannes Caselij Phalereus sive de elocutione, tryckt i Rostock 1585.[4]

---

[1] JÖCHER's *Gelehrten-Lexikon.*

[2] Jfr RØRDAM, *Stephanius,* s. 56 ff.

[3] Dedikationen har följande lydelse:

»Ad Virum clariss., doctissimum atque optimum D. M. Stephanum Stephanium, S. R. M. Historicum atque Historiarum in Acad. Sorana Professorem digniss., Fautorem, Amicum, ac hospitem meum honoratissimum.

Qui magno quondam Luthero præstitit usum,
Te possessorem jam cupit esse liber.
Ut gratam tester mentem, tibi dono libellum:
Aurea, queìs lecta est, copia, dona ferant.

Ericus Ericius Pontoppidanus, P. L. et Ph. M. 1643 18. Sept.»

[4] Denna bok har på försättsbladet följande af Stephanius skrifna anteckning: »Hunc librum dono mihi dedit Clarissimus Doctissimusque Vir, M. Wulfgangus Rhumannus, Dialectic. in Regia Academiâ Haffniensi Professor, Affinis et Amicus conjunctissimus. Hafniæ, Die 8 Maji, 1637. Hic pavlo post, nempè 4 Julij supremum obijt diem.»

Af en Petrus Mehrner[1] erhöll han år 1636 en volym, innehållande Joachim Camerarii Elementa rhetoricæ, Leipzig 1564, och Jacob Omphalii De elocutionis imitatione et apparatu, Köln 1572. Jacob Bartholin, en son till den berömde läkaren Caspar Bartholin, skänker 1647 dels Isaac Casauboni De rebus sacris et ecclesiasticis, Frankfurt 1615, dels Firenzeupplagan 1488 af Homeri Opera.[2] Samma år erhöll han af Bernhard Garmann från Haderslev ett exemplar af Petrus Pomponii Opera, tryckt i Basel 1567.[3]

Stephanii ekonomiska ställning var under hans senare år rätt bekymmersam. Visserligen hade hans löneförhållanden ansenligt förbättrats, då han med tillträdet af de platser Meursius innehaft jämväl fick behålla dennes höga aflöningsförmåner och därjämte hugnades med ett vikariat vid Roskilde domkyrka. Men hans utgifter voro också betydande. För sina egna historiska undersökningar och för historiografämbetet måste han hålla sig med särskild, aflönad amanuens, hans omkostnader för Saxoupplagan uppgick till stora belopp, och på sitt bibliotek hade han som vi kunna förstå offrat stora summor. Härtill kom att kriget med Sverige 1643—45 bragt statens finanser i oreda, hvarigenom möjligheterna för honom att utfå sin lön blefvo mindre.[4] Följden blef att han ofta måste taga sin tillflykt till penningelån af vänner och bekanta och i många fall äfven försäljning af rariteter ur sitt bibliotek. Att så skett veta vi af Stephanii egna ord. I sina bref till Worm omtalar han nämligen flera gånger, att han måst göra sig af med dyrbara böcker och handskrifter, och han nämner äfven köparens namn. Det var den store boksamlaren Jörgen Seefeld på Ringstedkloster, icke så långt från Sorö, som ofta ansatte Stephanius för att förmå honom att afhända sig dyrbarheter som funnos i hans bibliotek, men saknades i Seefelds.[5] Att det icke varit med lätt hjärta han åtlydt dessa upp-

[1] Peder Nielsen Mehrn var under Stephanii tid länge anställd vid Sorö akademi i skilda befattningar. Han dog först 1675 som vice bibliotekarie vid Köpenhamns universitetsbibliotek.

[2] COLLIJN, *Katalog d. Inkunabeln d. Univ.-Bibl. zu Upsala*, nr 726.

[3] Boken har på försättsbladet följande anteckning af Stephanius: »Ex donatione Præstantissimi Juvenis, Bernhardi Gaarmanni Haterslebiensis, hunc mihi vendico librum. Stephanus Johannis Stephanius Soræ, a. d. XIII Martii 1647».

[4] RØRDAM, *Stephanius*, s. 196 f., 241 ff.

[5] »Extitere antehac mea in Bibliotheca Vivis Lucubrationes; verum Generosus Dominus Sefeldius caro satis pretio, sicut et alia multa, quibus nunc vehementer indigeo, bonorum Autorum scripta, me non adeo pure volente, sui juris fecit. Sed mens mihi læva fuit!» (Stephanius till Worm 22 dec. 1644; i WORMII *Epistolæ*, T. 1, s. 261.) — Den 15 juli detta år hade han sändt till Seefeld Aeneas Sylvii Piccolomini Epistolæ in pontificatu editæ, en inkunabel, tryckt i Milano 1481, med ett bref, som inklistrats i boken och hvari det bl. a. heter: »Sender jeg Edersz Generositet de Epistolas Aeneæ Sylvii Selectiores,

maningar, kan man vara öfvertygad om, men nöden hade ingen lag. Lyckligtvis var Seefeld ej njugg med betalningen, när det var någon särskild dyrbarhet han önskade komma i besittning af; ej heller mötte det någon svårighet för Stephanius att efteråt ur Seefelds bibliotek få till låns hvad han behöfde för sitt vetenskapliga arbete. Förmodligen är det från dylika utrangeringar, som böcker ur Stephanii bibliotek kommit att hamna på olika ställen i Sverige och Danmark, utan att hafva kommit genom De la Gardie. Sådana finnas t. ex. i Lunds universitetsbibliotek och det Kongel. Bibliotek i Köpenhamn.

Hvad vi tidigare upptagit af boktitlar ur Stephanii bibliotek är blott en ringa del af hela beståndet. Ensamt i Upsala — där visserligen det allra mesta är att söka — har jag anträffat närmare ett tusen nummer med säkra proveniensmärken.[1] Kommer så härtill att ett kanske ej så obetydligt antal böcker hafva tillhört Stephanius, men sakna dylika medel till identifiering och vidare att under tidernas lopp jämväl många böcker genom duplettauktioner o. d. utsöndrats och försvunnit, framgår klart att detta Stephanii bibliotek äfven med tillfälliga förluster genom försäljning under ägarens lifstid varit för sin tid högst betydande både till omfång och innehåll. Det kan icke blifva tal om att här upptaga utrymmet med en uppräkning i detalj af böckerna, endast att lämna en allmän redogörelse för bibliotekets innehåll med framdragande af de viktigaste arbetena. I ett par

som mig tyckisz for Editionens skyld at kunde affholdisz: huilcken ieg beder der maatte bliffue regned under Edersz Rariteter.» Detta arbete finnes nu i Kungl. biblioteket i Stockholm, dit den kommit med den Ulfeld-Seefeldska samlingen (COLLIJN, *Katalog der Inkunabeln der Kgl. Bibliothek in Stockholm*, T. 1, nr 863).

[1] Helt nyligen har jag genom välvilligt meddelande af friherre C. Gustaf Wrangel på Christineberg erfarit, att ett rätt stort antal böcker med Stephanii namnteckning finnas i grefve Jakob de la Gardies bibliotek på Maltesholm i Skåne. Jag hoppas framdeles blifva satt i tillfälle att närmare undersöka detta bibliotek, som enligt hvad friherre Wrangel låtit mig veta innehåller en betydlig samling böcker bl. a. från Nikolsburg och Olmütz. Detta jämte Stephaniiböckerna torde visa att vi här ha att göra med en del af Magnus Gabriel de la Gardies eget bibliotek. Friherre Wrangel meddelar därjämte att han år 1916 i ett antikvariat i Köpenhamn för sitt eget bibliotek lyckats förvärfva ett exemplar af Johann Petersens Holsteinische Chronica, tryckt i Lübeck 1599. Detta arbete har också tillhört Magnus Gabriel de la Gardie, som låtit binda detsamma i ett vackert marokängband och förse det med sin pärmstämpel. Boken har på försättsbladet anteckningen »Donum Nobiliss: Domini Holigeri Rosæcrantsii MDCXXX. XXI Decembr. Rosenh.» En undersökning af denna inskrift har visat att den härrör från Stephanius, hvilken alltså erhållit boken som gåfva af Holger Rosenkrantz vid sitt besök på Rosenholm i december 1630. Han var då antagligen stadd på friarefärd till det i närheten liggande Aarhus. Det finnes ett bref bevaradt från Holger Rosenkrantz till Meursius den 13 december 1630, hvari han meddelar att Stephanius denna dag anländt till Rosenholm (MEURSII *Opera*, T. 11, sp. 522). — Jag begagnar tillfället att här rikta ett varmt tack till friherre Wrangel för hans värdefulla meddelanden och för det intresse han visat mina forskningar.

afseenden, nämligen i fråga om historiska verk och de klassiska auktorerna är dock en åtminstone relativ fullständighet af vikt, då väl dessa bägge områden hafva det största allmänintresset. Dessa båda afdelningar äro också de mest betydande i biblioteket. Särskildt af de klassiska auktorerna har Stephanius ägt en förvånande rikhaltig samling, däribland öfver femtio verk berörande Cicero, olika textupplagor och kommentarer. Vi kunna här endast upptaga de arbeten, som ha fullt klar proveniens, men säkert är att i fråga om de klassiska auktorerna många utom de nedan uppräknade hafva tillhört Stephanii bibliotek. Just på denna afdelning i Upsalabiblioteket äro de gamla ryggtitlarna ofta utplånade och därmed böckernas historia omöjlig att uppklara. Vi påträffa här många arbeten, där bandet och De la Gardie-sigillet peka hän mot Stephanius, men längre än till en förmodan kunna vi tyvärr ej komma.

Utom de verk vi redan tidigare nämnt, af hvilka flertalet tillhört Johannes Stephanius men äfven Heidman, Meursius och andra eller också inköpts af Stephanius under studieåren, äro här att märka följande arbeten: flera samlingsverk latinska författare, Auctores finium regundorum, ed. Nicolaus Rigaltius, Paris 1614, Epigrammata et poemata varia, Lyon 1596, en samling innehållande Rutilius Lupus, Aquila Romanus m. m., tryckt i Paris 1599, en annan, tryckt hos Aldus i Venedig 1534, innehållande Gratii De venatione, Ovidii Halieuticon, M. Aurelij Olympii Cynogeticon m. fl., en samling Venatici et bucolici poetæ, Hanoviæ 1613. Hit kan äfven räknas några klassiska ordspråkssamlingar, Johannes Alexander Brassicani Proverbiorum symmicta, Wien 1529, Erasmus Roterodami Adiagiorum chiliades quatuor, Basel 1551,[1] Michael Apostolij Paroemiæ, Leiden 1619, och Johannes Sartorii Adagiorum chiliades tres, Antwerpen 1561. Af enskilda författare finna vi Aethici Cosmographia cum Scholiis Josiæ Simleri, Basel 1575, Ausonii Opera, rec. Josephus Scaliger, Heidelberg 1588, Cassiodori Opera, tryckta 1609, Cæsars Commentarii, Florensupplagan 1514, Catullus cum commentario Achillis Statii, tryckt hos Aldus i Venedig 1566, och Celsus, Medicinæ libri VIII, tryckt hos Aldus 1528. Af de olika Ciceroupplagorna hafva vi förut nämnt åtskilliga. Andra dylika verk af Cicero, som tillhört Stephanius, äro Nathan Chytræi upplaga af Epistlarne 1608, De natura deorum studio Matthæi Dresseri, Leipzig 1572, De senectute cum commentariis Johannis Murmellii, Köln 1505, Epistolæ ad Atticum ex recensione Ausonii Popmæ, Franeker 1618, Somnium Scipionis, opera et studio Johannis Rhenii,

[1] Denna foliovolym har tillhört Johannes Stephanius, hvars initialer möta oss på titelbladet.

Leipzig 1630, samt Philippicæ et Orationes pro Fonteio, pro Flacco, in Pisonem, Rom 1563.[1] Kommentarerna äro legio. Här finna vi Paulus Manutii Commentarius in epistolas ad Pomponium Atticum och Commentarius in epistolas familiares, bägge tryckta i Frankfurt 1580, Melanchthons Eruditæ annotationes in Officia, Wittenberg 1562,[2] Antonius Mureti Explicatio orationum in Catilinam, Venedig 1557, fem stycken kommentarer af Johannes Piscator till olika verk af Cicero,[3] en af Aldus i Venedig 1551 tryckt foliovolym med titeln In omnes de arte rhetorica M. Tullii Ciceronis libros, item in eos ad C. Herennium scriptos, doctissimorum virorum commentaria,[4] Antonius Riccoboni Commentarius in universam doctrinam Oratoriam Ciceronis, Frankfurt 1596,[5] Carolus Sigonii Pro consolatione Ciceronis orationes duæ, Padua 1584, Hartwig Smidestedt, Ciceroniarum orationum status, Helmstedt 1590, Fulvius Ursini In omnia Opera Ciceronis notæ, Antwerpen 1581, Udalricus Zasii In Rhetoricam ad Herennium enarratio, Basel 1537, Melchior Junii Resolutio brevis orationum Ciceronis, Strassburg 1594, Petrus Fabri Commentarius in libros academicos, Leiden 1601, Hieronymus Ferrarii Emendationes in Philippicas Ciceronis, tryckt hos Aldus i Venedig 1542,[6] Petrus Rami Ciceronianus, Frankfurt 1580, och densammes Scholæ rhetoricæ seu quæstiones Brutinæ in Oratorem Ciceronis, Frankfurt 1581, Benedicti Herbesti Explicatio orationis Ciceronianæ quam ad Quirites post suum ab exilio reditum habuit, Frankfurt 1560, Albert Leniceri Explicatio Orationis pro M. Marcello, Wittenberg 1591, och tre i Köln 1621 tryckta oktavvolymer med titeln In orationes Marci Tullii Ciceronis commentaria, notæ, scholia et annotationes doctissimorum virorum.[7]

---

[1] Denna har utom Stephanii ryggtitel proveniensanteckningen »Hunc libellum Petrus Victorius Samueli Fabricio domum eunti donauit 1564 V. Cal. Maij Florentiæ».

[2] Har tidigare tillhört psalmdiktaren Hans Christensen Sthen, hvars nästan utplånade namnteckning finnes öfverst på titelbladet. Om andra böcker i Stephanii bibliotek, hvilka tillhört denne, se närmare nedan.

[3] Gamla signa i UB. X 170, 171, 444, 454, 476.

[4] Gammalt signum X 35.

[5] Med denna äro sammanbundna Partitiones oratoriæ M. Tullii Ciceronis per Claudium Minoem, Frankfurt 1584, Petrus Rami Prælectiones in P. Virgilii Maronis Georgica, Frankfurt 1584, P. Virgilii Maronis Bucolica P. Rami prælectionibus exposita, Frankfurt 1590. — På titelbladet till det första arbetet i volymen står namnet Claudius Joh. Jegerus; denna bok har alltså tillhört professorn i pedagogik vid Köpenhamns universitet, sedermera kyrkoherden i Taarnby på Sjælland Klaus Hansen Jeger, död 1639. (Se om honom RØRDAM, *Khvns Univ:s Historie*, D. 3, s. 616 ff.)

[6] Med denna är sammanbunden Franciscus Robortelii Variorum locorum annotationes, Venedig 1543.

[7] Gammalt signum i UB. X 339—341. — Öfverst å försättsbladet å den ena volymen har Stephanius antecknat priset »4 Rigss daler de 3 Tomi tilhaabe».

Stephanius har vidare ägt af de latinska klassikerna Claudius Claudiani Opera, Parisupplagan 1602 i kvart, som kostat honom i inköp tre riksdaler, Corippi Africani De laudibus Justini Augusti minoris, Antwerpen 1581,[1] Dictys Cretensis, De bello Troiano, Paris 1618, Dares Phrygius, De bello Troiano, Basel 1541, Eutropii Historia Romana, Basel 1559,[2] L. Annæus Flori Res a Romanis gestæ, Ursel 1619,[3] Juvenalis et Persii Satyræ cum annotationibus Thomæ Farnabii, London 1620, hvarmed är sammanbunden en annan i London 1614 tryckt upplaga af Persii Satyræ. Af Horatii verk ha vi tidigare nämnt flera som funnits i Stephanii bibliotek; här är blott att tillägga Theodorus Marcilii Lectiones ad. Q. Horatii Flacci Opera omnia, tryckt i Paris 1605 i folio. Af Lucretii De rerum natura har Stephanius ägt Leidenupplagan 1595, med hvilken är sammanbunden Lucani De bello civili vel Pharsalia, Leipzig 1589;[4] af Martialis Epigrammata, Zürichupplagan 1544, samt Nicolaus Perotti Cornucopiæ eller kommentar till Martialis' första bok, tryckt hos Aldus i Venedig 1513 i folio.[5] Vidare är att nämna Pomponius Mela, De situ orbis, Paris 1619, Aldusupplagan 1516 af Ovidii Metamorphoser, Petronii Satyricon, Paris 1618, Plinii Epistolæ, tryckt hos Aldus 1508, med Claudii Minos' Notæ et emendationes, Paris 1598, Prisciani Opera, Parisupplagan 1516 i folio och Baselupplagan 1568, samt Valerius Probus De notis Romanorum, Venedigupplagan 1525 i kvart.[6] Af Quintiliani Institutiones oratoriæ, hvaraf Stephanius, som vi ofvan sett, förberedde en egen upplaga, finnas flera olika editioner, en tryckt i Lyon 1510, två folioupplagor, tryckta i Paris 1516 och 1519, den från faderns bibliotek ärfda Parisupplagan 1542 i kvart samt därjämte Jonas Philologi Epitome sive compendium Institutionum oratoriarum, Paris 1553.[7] Af L. Annæus Senecas skrifter finnas Tragoediæ decem i Antwerpenupplagan 1576 och Naturalium quæstionum libri VII, Aldusupplagan

[1] Anteckning om pris »Kostad 3 Sl. dal.» öfverst på pärmens insida.

[2] Med denna är sammanbunden Jodocus Willichii Commentaria in Taciti Germaniam, Frankfurt a. O. 1551.

[3] I samma band: Jacob I, Βασιλικὸν δῶρον, London 1604.

[4] Af Lucani Pharsalia har Stephanius äfven ägt den af Hugo Grotius 1614 utgifna hos Plantin tryckta upplagan.

[5] Denna bok har äldre danska provenienser, en lång utplånad anteckning på titelbladet, hvari man blott kan urskilja namnet Absalon Ericius, hvars namn äfven förekommer i bokens slut. Senare har den tillhört Absalon Christianus Noviomagus.

[6] Denna har följande anteckning af Stephanius: »Ex dono clarissimi viri Georgii Fraem Anno Messiæ, Regis æterni, MDCXL. xxvi Septemb.»

[7] I denna kvartvolym finnas därjämte bundna Aphthoni Sophistæ Progymnasmata rhetorica och Aurelii Cassiodori Rhetoricæ compendium, bägge tryckta i Paris 1553 resp. 1554. Boken har följande anteckning af äldre ägare: »Pio ac docto Iuueni D. Bartolomeo Petri in perpetuæ amicitiæ memoriam hunc librum Johannes Linnennou [Lindenow] dono dedit.»

1522, af Statii Opera en Aldusupplaga från 1502, af Svetonius Antwerpen-upplagan 1591 i kvart, af Tacitus Matthias Berneggers upplaga, Strassburg 1638, och Andreas Althamers Commentaria, Amberg 1609, af Terentii Comoedæ Victorii upplaga, tryckt i Heidelberg 1587, och en edition af Andria, tryckt i Paris 1547. Valerius Maximus är företrädd med flera olika upplagor, en tryckt i Paris 1513 i folio,[1] en annan utgifven af Stephanius Pighius i Antwerpen 1567, en tredje tryckt i Hanau 1614,[2] och en fjärde i Lyon 1564. Denna senare upplaga är af särskildt intresse. Den är en af de böcker som Stephanius ärft från fadern. Volymen är i rikligaste mått illuminerad med marginalanteckningar både af Johannes Stephanius och framför allt af sonen. Den yngre Stephanius har icke nöjt sig med anteckningar i margen, utan till och med gjort sådana på flera löst inlagda pappersblad. Hans stora intresse för detta arbete får sin förklaring af en anteckning han gjort i margen vid textens början, hvaraf framgår att han kollationerat denna text med en gammal handskrift från Sorö klosterbibliotek.[3] Han har till och med i fråga om en detalj skrifvit en liten biljett till en af sina kolleger vid Sorö akademi, tydligen vännen Johannes Meursius, hvilket framgår af det lämnade svaret.[4] I detta igenkänna vi nämligen Meursii karakteristiska handstil. Den lilla korrespondensen, där både frågan och svaret återfinnas på samma blad, ligger löst inlagd i boken på

[1] Absolut säkert kan man ej konstatera att denna har tillhört Stephanius, då den ej har bestämda proveniensmärken. Hvad som talar härför är att boken har äldre danska provenienser, bl. a. inskriften »Liber Nicolaj Ioannis Langlandj» och 1654 har varit i De la Gardies ägo.

[2] I samma band Balthasar Exners Valerius Maximus Christianus, Hanau 1620.

[3] Anmärkningen är daterad 1635 och lyder: »Steph. Joh. Stephan. contuli cum Codice membraneo MS, qui olim fuerat Bibliothecæ Soranæ: id quod testantur verba ad calcem libri notata: Liber Sanctæ Mariæ de Sora per manum domni Absalonis Lundensis Archiepiscopi». — Valerius Maximus har som bekant stilistiskt påverkat Saxo i hög grad, hvilket faktum äfven var för Stephanius väl kändt. I sin upplaga af Saxo har han lämnat en lång förteckning öfver parallelställen som påvisa detta, liksom han äfven nämner andra klassiska författare med hvilka samma förhållande ägt rum, exempelvis Martianus Capella (RØRDAM, *Stephanius*, s. 23 o. 227). Äfven denne senare författare fanns i Johannes Stephanii bibliotek i Leidenupplagan 1599, och är försedd med en mängd marginalanteckningar af hans hand.

[4] Den lilla biljetten har följande lydelse:

»S. P.

Clarissime Vir, Amice et Collega coniunctissime, edoceas me rogo, qvænam sit *insula Lachmiorum*, cujus meminit Valerius Maximus Lib. 8, Cap. 13, Exemplo, inter externa, 7, sub finem: et an Xenophon *Periplum* scripserit, cujus ibidem fit mentio.

T. Stephanius.»

[Meursii svar:]

»De Lachmiorum insulâ, nihil recti est: et variant valdè in hoc nomine antiqui codices manuscripti. Xenophon verò, est Lampsacenus, cuius meminerunt, Plinius, Solinus, et Stephanus.»

den sida, hvarom saken rör sig och har i ostörd ro fått hvila där jämte de andra anteckningarna i snart trehundra år. Antagligen är biljetten, fastän odaterad, skrifven år 1635, hvilket år Stephanius läst och kommenterat boken. Då han som af Meursii svar framgår icke fått det framställda spörsmålet uppklaradt, har han försökt sin lycka på annat håll och tillskrifvit sin lärde vän Gerard Voss därom, men huruvida denne kunnat gifva Stephanius ett mera nöjaktigt svar, är oss obekant.[1]

Vi återvända till öfversikten af Stephanii klassiska bibliotek. Under studietiden har han inköpt Vellejus Paterculus cum animadversionibus Justi Lipsii, Lyonupplagan 1592.[2] Sannolikt härstammar väl äfven från samma tid Sixtus Aurelius Victor, De viris illustribus urbis Romæ, utgifven af Andreas Schottus och tryckt i Douai 1577. Exemplaret är af utgifvaren dediceradt till Joseph Scaliger[3] och troligen förvärfvadt af Stephanius under hans Hollandsvistelse. Af Virgilius påträffa vi i Lund Johannes Ludovicus de la Cerdas folioupplaga af Bucolica et Georgica, tryckt omkring år 1608 och köpt af Stephanius i mars 1624.[4] Nicolaus Erythræi edition af samma arbete, tryckt i Frankfurt 1596, har Stephanius som vi ofvan sett förvärfvat i Leiden 1623. Han har därjämte ägt Virgilii Opera, Aldusupplagan 1565, Lambertus Hortensii Enarrationes in sex priores libros Aeneidos, tryckt i Basel 1559 i folio,[5] och Friedericus Taubmanni Commentariolus posthumus in Moretum, tryckt i Wittenberg 1626.[6]

I Kungl. biblioteket finnas utom de redan förut nämnda från fadern ärfda böckerna ytterligare några latinska klassiker och kommentarer, folioupplagan Paris 1519 af Aulus Gellii Noctes Atticæ, Matthæus Raders Commentarii ad Q. Curtium Rufum, tryckt i Köln 1628 i folio, och Nathan Chytræi upplaga af Cornelius Nepos, De vita excellentium imperatorum, tryckt 1590 i Barth i Pommern.

De grekiska auktorerna äro, om också icke i alldeles samma utsträckning som de latinska, äfven de väl representerade i Stephanii bibliotek.

[1] Stephanii bref till Voss, däri nästan ord för ord samma spörsmål om Insula Lachmiorum upprepas, är dateradt den 28 sept. 1637 och aftryckt i VOSSII *Epistolæ*, P. 2, s. 186.

[2] Med denna är sammanbunden Georgii Fabricii Roma m. m., tryckt i Basel 1587.

[3] »Doctiss. Iosepho Scaligero, Julij F. benivolentiæ ergo d. d. And. Sch[ottus].»

[4] Exemplaret har anteckningen »Stephanus Johannis f. 1624 Non Mart.», är ombundet af De la Gardie och prydt med hans pärmexlibris. Sedermera har boken tillhört Stiernman och förmodligen från hans svärsons, biskop Olof Celsii bibliotek kommit till Lund.

[5] Detta arbete har tillhört Johannes Stephanius.

[6] Med detta arbete äro sammanbundna Libanii Sophistæ Preparatio in Demosthenis Orationes, Paris 1554, och Justus Lipsii Satyra Menippæa etc, Antwerpen 1581.

Tidigare hafva upptagits flera sådana från Johannes Stephanii, Overbergs och Christopher Heidmans bibliotek. Vi nämna vidare några sammelverk, Medici antiqui græci, tryckt i Basel 1581,[1] Epistolia, dialogi breves, oratiunculæ, poematia, ex variis utriusque linguæ scriptoribus,[2] tryckt hos Henrik Stephanus i Paris 1577, Vitæ et mortis compendium auctorum diversorum, Basel 1586,[3] och Florilegium diversorum epigrammatum veterum, utgifven af Henrik Stephanus i Paris 1566.[4] Af Etymologicum magnum finnes den i Venedig 1549 tryckta folioupplagan, af Apollonii Rhodii Argonauticorum libri IV Parisupplagan 1574, utgifven af Henrik Stephanus, af Aphthonii Sophistæ Progymnasmata Francisci Scobarii och Lorichii edition 1597. Vidare märkas Poetica Aristotelis ab Antonio Riccobono latine conversa, Padua 1587, Theophilus Golii Epitome doctrinæ moralis, ex decem libris Ethicorum Aristotelis collecta, Strassburg 1592,[5] sammanbunden med samme författares Epitome doctrinæ politicæ ex octo libris Politicorum Aristotelis collecta, Strassburg 1606, vidare Donati Acciaioli och Martini Borrhæi kommentarer till Aristoteles' Politica, tryckta i Venedig 1566, resp. Basel 1545, samt M. Antonii Maioragii Explanationes in tres libros Aristotelis de arte rhetorica, tryckt i Venedig 1572 i folio. Af Athænai Daipnosophistarum libri XV finnes Isaac Casauboni edition af 1597 och densammes Animadversiones in Athenæum, tryckt i Lyon 1600, bägge foliovolymer. Vi annotera vidare Johannes Caselii upplaga af Chions Epistolæ, Rostock 1583, Dionis Chrysostomi Orationes LXXX cum Is. Casauboni diatriba et Morelli scholiis, folioupplagan Paris 1604, densammes De regno Andrea Mylio interprete, Rostock 1578, och Commentationes quinque Johanne Potinio interprete, Helmstedt 1601,[6] bägge i ett band, Demosthenis Olynthiacæ orationes tres a Marco Beumlero illustratæ, Frankfurt 1585, Dionysius Halicarnassus, Vitæ Isæi et Dinarchi, Lyon 1581, Galeni De arte curativa seu ratione medendi och densammes De ossibus, tryckta i Köpenhamn 1572 resp. 1579 och sammanbundna i ett band, Epitome

[1] Gammalt signum i UB. 46: 199.

[2] Innehåller, som titeln anger, både grekiska och latinska auktorer. I samma volym har Stephanius låtit inbinda Petrus Morestellus et Nicolaus de la Taille Pompa ferialis, tryckt i Paris 1621. — Gammalt signum i UB. C 475.

[3] Har tillhört Johannes Stephanius. — Gammalt signum 29: 418.

[4] Bandet har på framsidan en blindstämpel med »Insignia Friderici 2 Danorum Regis 1579», och på baksidan en liknande stämpel med furstens af Anhalt-Zerbst vapen. — Gammalt signum Kk 118.

[5] Har följande anteckning: »Ex donatione Cl. Viri, M. Hieronymi Sivvarti, hunc mihi vendico librum. Stephanus Johannis Stephanius. Soræ, a. d. XVIII Martii, MDCXLVIII».

[6] Det senare arbetet synes hafva tillhört Christopher Heidman; det har en mängd randanmärkningar af hans hand.

Galeni operum per Andream Lacunam, Strassburg 1604, och Hippocratis Opera, Basel 1538, bägge i folio. En annan Hippocratesupplaga är tryckt i Lyon 1535.[1]

Af Nonni Panopolitæ Dionysiaca har Stephanius ägt Hanau-upplagan 1610,[2] af Nicephori Gregoræ Historia Byzantina Baselupplagan 1562 i folio, af Phalaridis Epistolæ Rostockupplagan 1597, af Pindari Opera Erasmus Schmids i Wittenberg 1616 tryckta edition, af Philostrati Historia de vita Apollonij Tyanei Parisupplagan 1555. Photii Myriobiblon finnes i David Hoeschels edition, tryckt i Augsburg 1601 i folio, Porphyrii De non necandis ad epulandum animantibus i Lyonupplagan 1620, Polybii Historia utgifven af Nicolaus Perotti och tryckt i Basel 1549 i folio, jämte Quinque fragmenta decerpta ex Polybii Historiarum libris quadraginta, Raphael Cyllenius vertebat, Venedig 1549. Af Sophocles' Tragoediæ finnes, utom en tidigare nämnd edition från Johannes Stephanii bibliotek, Thomas Naogeorgii latinska öfversättning, tryckt i Basel 1558, af Theonis Sophistæ Progymnasmata Joachim Camerarii edition, Basel 1541,[3] af Theophrasti Notationes morum Isaac Casauboni edition, Lyon 1612.

Äfven i Kungl. biblioteket finnas några volymer, kompletterande Stephanii samling af grekiska auktorer, Apollonii Rhodii Argonauticorum libri IV, Basel 1572, Euclides Quindecim elementorum geometriæ primum, Strassburg 1564, Herodotus interprete Laurentio Valla, Kölnupplagan 1526 i folio,[4] och Nonni Panopolitæ Dionysiaca, tryckt i Antwerpen 1569.[5]

Nyklassisk litteratur, vitterhet, brefsamlingar, tal o. d. af 1500- och 1600-talens författare har såsom helt naturligt är utgjort en icke ringa del af Stephanii boksamling. Ensamt i Upsala påträffar man på afdelningen Scriptores latini recentiores öfver hundra volymer som tillhört Stephanius. Vi finna här utom ett ganska stort antal skrifter i retorik af mindre betydelse Vitus Amerbachs Antiparadoxa, Strassburg 1541, Caspar Bartholins

---

[1] Denna har utom initialerna C. P. och årtalet 1541 följande ägareanteckning: »Isaac Gronbeccius possidet qui dedit Aegidio Laurentio Ripen. Anno 1592.»

[2] Pris »2 Rigss dal.» enligt Stephanii anteckning.

[3] Denna har en mängd marginalanteckningar af Stephanius samt följande anmärkning: »Variæ lectiones et emendationes hujus libri descriptæ sunt ex Codice Henrici Scrimgeri, qui Theonem in Italia olim cum MSS. Codd. contulit. Communicavit autem eas mecum Cl. et humaniss. Vir Patricius Junius Sereniss. Magnæ Britanniæ regis Bibliothecarius».

[4] Har utom Stephanii ryggtitel och De la Gardies namn från 1654 följande äldre proveniensanteckning: »Emit me Slesuici Mich. Slanhusius Canon. et professor Slesuicensis ab hæredibus Doctoris Matthæi Otthon. 1571».

[5] Har tidigare tillhört Johannes Janus Alanus, d. v. s. professorn vid Köpenhamns universitet Hans Jensen, född i byn Ala i Halland. Han dog år 1631.

Oratoria, Köpenhamn 1624,[1] Petri Bembi Opera, Baselupplagan 1567,[2] Guilielmi Blanci Poemata, Paris 1589, arbeten af Jacob van Bruck, Cæsarius Heisterbachensis, Joachim Camerarius, Nicolaus Caussinus, Nicolaus Clenardus, Daniel Cramer, Caspar Dornavius, Severi Endeleichii Carmen bucolicum de mortibus boum, Frankfurt 1612, Johannes Ferinarii Orationes, Wittenberg 1567,[3] Laurentii Gambaræ Res sacræ, Antwerpen 1577, Petrus Gherardii Poemata varia in foedus et victoriam contra Turcas, Venedig 1572, hvarmed är sammanbunden M. Antonii Mureti Oratio in Capitolio Idib. Decembr. 1571 med anledning af samma historiska tilldragelse.[4] Vi anteckna vidare Johannes de Altavilla, Archithrenius, tryckt i Paris 1517,[5] Gregorius Macropedii Hecastus, Frankfurt 1571,[6] och en samling akademiska orationer, däribland tre af danska adliga studerande vid utländska universitet, nämligen Gottfrid Lindenows Oratio de optimo vitæ genere nobili adolescenti deligendo, Franeker 1602, Peder Galts De nobilitate gentis et mentis, Herborn 1602, och Falk Brahes De providentia divina, Basel 1602.[7] Af M. Antonii Mureti Orationes XXIII finnes Kölnupplagan 1576, af Petri Abbatis Cellensis Epistolæ Parisupplagan 1613, af Epistolæ consolatoriæ ad Henricum Ranzovium Frankfurtupplagan 1593, af Erasmus Roterodami Epistolæ Baselupplagan 1529 i folio. Julius Cæsar Scaligers Poemata omnia finns i Heidelbergupplagan 1600[8] och Joseph Scaligers Epistolæ i Leidenupplagan 1627. I Kungl. biblioteket finnes bl. a. Pauli Manutii Epistolæ, Venedig 1580, och Peder Winstrups Epigrammata, Jena 1632.

Historien och dess hjälpvetenskaper kronologi och biografi torde bilda den viktigaste afdelningen i Stephanii bibliotek om också kanske ej till omfånget så till innehållet. Troligt är dessutom att han ägt betydligt flera historiska arbeten, än de som nu kunnat återfinnas i svenska samlingar. Flera sådana, hvilka i litteraturen omtalas som befintliga i Stephanii biblio-

---

[1] Volymen innehåller äfven samme författares Enchiridion ethicum och Astrologia, tryckta i Köpenhamn 1618 resp. 1624.

[2] Har anteckningen: »Ouenus Laurentius Anno 1573 Martij 14.» Marginalanteckningar, index m. m. äro skrifna af samme Ove Lauritzen.

[3] Denna volym innehåller ytterligare 16 stycken smärre skrifter af Edo Hilderichus, Joachim von Beust m. fl. från ungefär samma tid.

[4] Talet är tryckt i Rostock 1572.

[5] Har antagligen tillhört Johannes Meursius. En anteckning på titelbladet samt diverse annotationer i margen äro skrifna af honom.

[6] I samma volym Thomas Naogeorgi Incendia, Wittenberg 1541.

[7] Säkerligen har hela sammelbandet tillhört Stephanius, fastän nyhäftadt i senare tid. De la Gardies sigill sitter på första arbetets titelblad, marginalanteckningar af Stephanius i Peder Galts oration. — Gammalt signum i UB. 59: 217.

[8] Har tillhört Johannes Stephanius; ryggtiteln är skrifven af hans hand.

tek, saknas. Då dessa varit af ganska stor sällsynthet, är det troligt att de tillhöra den del af biblioteket som han måst öfverlåta åt Seefeld. I företalet till sin upplaga af Aelnods historia om Knut den helige berättar Meursius att han vid ett besök hos Stephanius fått se den 1602 utkomna upplagan af detta arbete, som ägaren nedtog från en hylla i sitt välförsedda bibliotek.[1] Denna tidigare upplaga af Aelnod har jag ej återfunnit. I Johannes Stephanii bibliotek fanns Christiern Pedersens upplaga af Saxo; icke heller denna har varit att finna.[2] I Stephanii Christian III:s historia, utkommen posthumt några månader efter hans död, finnes i slutet en förteckning öfver tryckta böcker och manuskript, hvilka han användt såsom källor för sitt arbete. Af de nämnda tryckta böckerna hafva endast en del återfunnits. Nu är det ju ej heller troligt att han själf ägt alla dessa arbeten — han kan ju mycket väl hafva haft dem till låns från Worm, Seefeld eller andra — men förmodligen har dock en stor del däraf tillhört hans eget bibliotek. Påfallande är att så få arbeten i rent nordisk historia ha anträffats. Detta kan möjligen bero på att en mängd dansk historisk litteratur med de som krigsbyte tagna biblioteken kommit till Upsala och Stockholm och därigenom ofta flera exemplar af samma arbete funnits på hvarje ställe, af hvilka sedan dupletterna utsöndrats. Om Stephanii historiska bibliotek sålunda på olika sätt decimerats under tidernas lopp, återstår dock ännu tillräckligt för att beteckna detsamma som ett ytterst värdefullt och ännu till stor del för forskningen användbart källmaterial. Särskildt i fråga om nederländsk och tysk historia visar Stephanii bibliotek en påfallande rikedom. Att Nederländernas historia är så väl representerad har väl förnämligast sin grund i Stephanii egna lifliga förbindelser med detta land och i hans inköp ur Meursii samlingar. Af historisk litteratur rörande Nederländerna påträffa vi utom tidigare nämnda hufvudsakligen från Meursii bibliotek härstammande verk Annales sive historiæ rerum Belgicarum, tryckt i Frankfurt 1580 i folio,[3] Hugo Grotii Liber de antiquitate reipublicæ Batavicæ, Leiden 1610,[4]

[1] RØRDAM, *Stephanius*, s. 39.

[2] Däremot har jag funnit en annan edition af Saxo som tillhört Stephanius, nämligen Baselupplagan 1534. Denna sitter, tämligen obemärkt, inbunden i ett samlingsband (gammalt signum Rr 106) mellan Witichindi Res ab Henrico et Ottone I impp. gestæ m. m., Basel 1532, och Johannes Trithemii Compendium sive breviarium primi voluminis annalium de origine francorum, Mainz 1515. Då bandet är af en typ som eljes icke förekommer i Stephanii bibliotek och proveniensteckn en för öfrigt nästan saknas, är det icke lätt att klargöra denna volyms historia. Ett par randanmärkningar af Stephanius i det första arbetet, t. ex. sid. 13 ff. och 23 samt De la Gardies namn 1654 visar dock hvilken väg boken kommit.

[3] Gammalt signum i UB. Ii 105.

[4] Denna kvartvolym innehåller äfven Joh. Jac. Chiffletii Portus Iccius Iulii Cæsaris, Antwerpen 1627.

samme författares Apologeticus eorum qui Hollandiæ Westfrisiæque et vicinis quibusdam nationibus ex legibus præfuerunt ante mutationem quæ evenit anno 1618, Paris 1640, Jacob Eyndii Chronicon Zelandiæ, 1634, Ubbo Emmii De origine atque antiquitatibus Frisiorum, Groningen 1603, Cornelius Kempii De origine, situ, qualitate et quantitate Frisiæ, Köln 1588, Ernestus Eremundi Origo et historia Belgicorum tumultuum, Leiden 1619, Julius Chiffletii Audomarum obsessum et liberatum anno 1638, Antwerpen 1640, Martinus Hamconii Frisia, Franeker 1624,[1] Johannes Bertelii Historia Luxembergensis, Köln 1638, samt i Lunds universitetsbibliotek Nicolaus Burgundi Historia Belgica ab anno 1558, Ingolstadt 1629, och Jacob Marchants Flandria commentariorum lib. IIII descripta, Antwerpen 1596.[2] Utom dessa arbeten i mindre format finnas i Upsala rätt många folianter som tillhört Stephanius, en Hollandtsche riim-kroniik, tryckt i Haag 1620, Johannes Isachsen Pontani förut nämnda Historia Gelrica, Harderwijk 1639, Gaspar Ens, Historia belli civilis in Belgio gesti, Daniel Heinsii Historia rerum ad Sylvam-Ducis atque alibi in Belgio gestarum, Leiden 1631, och Herman Hugos Obsidio Bredana, Antwerpen 1626. Till dessa rent historiska arbeten komma äfven några biografiska verk, Vita Desiderii Erasmi Roterodami, Leiden 1607,[3] Abel Curianders Vitæ operumque Joh. Drusii delineatio et tituli, Franeker 1616, Davidis Georgii Holandi vita et doctrina, per rectorem et academiam Basilien. conscripta, Basel 1559,[4] Nicolaus Blesdekii Historia Davidis Georgii, tryckt i Deventer 1642, och Vita Guillelmi Verheiden, Leiden 1596.

I tysk historia är litteraturrikedomen ännu större. Här möta vi Albertus Stadensis Historiographia, Wittenbergupplagan 1608,[5] Guntheri Ligurinus, seu de rebus gestis Imp. Cæs. Friderici I, ed. Cunradus Rittershusius, Tübingen 1608, Helmoldi Chronica slavorum, accessit item Historia de vita Henrici IIII et Hildebrandi, tryckt i Frankfurt 1581,[6] Werner Teschen-

[1] Denna är tydligen inköpt af Stephanius under Hollandsvistelsen då den har namnteckningen »Stephanus Johannis f. Hafniensis».

[2] Dessa bägge arbeten sakna De la Gardieproveniens.

[3] Sammanbunden härmed är en 1605 tryckt Dissertatio de idolo Halensi.

[4] Samma kvartvolym innehåller äfven Die abgöttische Artickel, gestellet von einem Mönch in Bayern, darauff die Inquisitio sol fürgenomen werden, tryckt i Wittenberg 1558.

[5] I samma band: Arngrimr Jonæ Anatome Blefkeniana, Hamburg 1613, och Johannis Meursii Fortuna Attica, Leiden 1622.

[6] Denna foliovolym i Kungl. biblioteket har en myckenhet marginalanteckningar, beroende därpå att Stephanius börjat kollationera det tryckta arbetet med en handskrift däraf, hvarom han i kanten meddelat följande: »Anno Christi 1637, Die 17 Januarij conferre coepi Helmoldum hunc cum MS Exemplari; ad cujus calcem hæc verba extabant: Finitus est præsens liber per me Fratrem Jacobum Spyker, novitium in Zegeberge, Anno Domini MCCCCCXIV in Profesto Mathiæ Apostoli Domini. Titulus libri sic habebat: Chronica Magistri Helmoldi.»

machers Annales Cliviæ-Juliæ-Montiæ, tryckt i Arnhem 1638 i folio, Nicolaus Thurii Annales Herulorum sive Megapolensium, Rostock 1521,[1] Eginhards vita et gesta Caroli Magni, Köln 1521,[2] och Lambertus Hersfeldensis Chronicon, Tübingen 1525.[3] Andra arbeten äro Thomas Carves Itinerarium, Mainz 1639—41, Michael Lundorpii Bellum sexennale-civile-germanicum, Frankfurt 1623, Wilhelm Zenocari De republica, vita etc. imperatoris Caroli V, Gent 1562, Benignus Julii Commentarii de bello germanico eiusque causis, Frankfurt 1638, de bägge senare foliovolymer, Marsilii de Menandrino Defensor pacis, 1599, och Christopher Sturcii Liber de imperio germanorum, Rostock 1600.[4] Enskilda tyska provinsers eller städers historia behandlas i Andreas Brunners Annales Boiorum, München 1626, Heinrich Büntings Braunschweigische vnd lüneburgische Chronica, Magdeburg 1586, folio,[5] Herman Hamelmanns Oldenburgische Chronicon, Oldenburg 1599,[6] Fürstliche Anhaltische Cantzley, tryckt 1621—24,[7] Caspar Schütz' Historia rerum Prussicarum, Warhaffte vnd eigentliche Beschreibung der Lande Preussen, Leipzig & Eisleben 1599, folio, Petrus Albini Novæ Saxonum historiæ progymnasmata, Wittenberg 1585,[8] Historia de vita et rebus Viperti, auctore monacho Pegauiensi, Frankfurt 1580, folio,[9] Georg Fabricii Origines illustrissimæ stirpis Saxonicæ, Jena 1597, folio, Paulus Frideborns Historische Beschreibung der Stadt Alten Stettin, Stettin 1613, Paulus Jenisii Annabergæ Misniæ urbis historia, Dresden 1605, Petrus Lindebergs Chronicon Rostochiense, Rostock 1596, och Herman Hamelmanns Chronicon Monasteriensis, Lemgau 1564.[10] Af Antonius Bonfinii

[1] Denna foliovolym innehåller ytterligare fyra arbeten, de tre af Thurius, Deflorationes antiquitatum ab origine mundi, Rostock 1522, Res a Iudæis scelestissimis gesta in Monte Stellarum, Rostock 1522, och Historia aquatilium, Rostock 1520, det fjärde, Proba Falconæ Vergilio-centonæ veteris ac noui testamenti, Rostock 1516.

[2] I Kungl. biblioteket.

[3] Detta arbete som inköpts af Stephanius i Leiden 1626, har ett utförligt handskrifvet register och anteckningar på försättsbladet af densamme.

[4] Har tidigare tillhört Petrus Johannis Hafniensis.

[5] Har anteckningen: »Stephanus Johannis f. Stephanius MDCXXVI D. XXVI Junii Hamburgi comparat. 7 Marcis Dan.» Däraf få vi alltså veta, hvilken väg Stephanius tog på sin andra resa till Nederländerna sommaren 1626.

[6] Denna foliovolym har utom Stephanii namn anteckningen: »Ex libris Henrici Meyssenij Durani Juliaci, Goudæ 26 Septembris Anno 1617», och i pärmstämpeln Oldenburgs vapen.

[7] Gammalt signum i UB. F 280. — I samma band flera liknande arbeten, följdskrifter till det första m. m.

[8] Har anteckningen: »Liber Mavricii Joannis Calundani».

[9] Gammalt signum i UB. D 36.

[10] Med detta arbete äro sammanbundna eller egentligen sammantryckta flera andra arbeten om Westfalen af samme författare.

Rerum Ungaricarum decades quatuor har Stephanius ägt folioupplagan Hanoviæ 1606.[1]

Af nordisk historia, dansk och svensk, hafva som förut nämnts blott ett relativt ringa antal återfunnits i Stephanii bibliotek, men att flera sådana funnits är självklart, hvar de nu än hafva hamnat. De som med säkerhet kunna påvisas hafva tillhört Stephanius äro utom förut nämnda arbeten ur faderns bibliotek Aelnothus monachus, De vita et passione S. Canuti, regis Daniæ, Johannes Meursii upplaga, tryckt i Köpenhamn 1631,[2] Jonas Elfverfelts De Holsatia eiusque statu atque ordinibus diversis, Hamburg 1592, Caspar Ens, Historia rerum danicarum sub Friderico II gestarum, Frankfurt 1593, folio, Jonas Koldingensis, Daniæ descriptio nova, Frankfurt 1594,[3] Erpoldus Lindenbrugs Historia compendiosa ac succincta serenissimorum Daniæ regum, Leiden 1595, den nyssnämnda upplagan af Saxo 1534, Jacob Ulfelds Legatio moscovitica, Frankfurt 1627, och Quinquatria feralia pro sancta memoria reginæ beatissimæ Annæ Catharinæ, Frankfurt 1614.[4] Härtill kommer ett betydande antal likpredikningar öfver danska män och kvinnor från 1500- och 1600-talen, hvilka arbeten med sina personalia vi ju äfven kunna räkna till historien. Vi märka här först tvänne sammanbundna likpredikningar öfver änkedrottning Sophia af Danmark 1631,[5] författade af Christianus Janus och Nicolaus Vismarus, Albert Hanssons predikan på Antvorskov den 24 maj 1588, då Fredrik II:s lik fördes till Roskilde, hvarmed är sammanbunden Anders Sörensen Vedels predikan vid kanslern Jo-

[1] Till denna afdelning kan äfven räknas ett sammelband i kvart (Obr. ser. 56: 256), innehållande trenne likpredikningar och minnesskrifter öfver grefve Johann d. ä. af Nassau, två tryckta i Herborn 1606 resp. 1607. Det tredje arbetet i bandet är tryckt 1606 utan angifven tryckort och har till författare en dansk, Jacobus Laurentius Sialandus. Titeln är Ἐπικήδιον latinodanicum in obitum illustris et generosissimi domini, domini Johannis senioris, comitis Nassoviæ. — Äfven ett par andra arbeten i tysk biografi har Stephanius ägt, Gerard Johannes Vossii Commentarius de rebus pace belloque gestis Fabiani burggravii à Dhona, Leiden 1628, och Christopher Pezelii Casparis Peuceri historia carcerum et liberationes divinæ, Zürich 1605.

[2] Samma volym innehåller äfven Meursii Roma luxurians, också tryckt i Köpenhamn 1631. — I slutet af Aelnoth finnes ett handskrifvet »Stephani Joh. Stephanii Appendix notarum ad Aelnothum Cantuar.» på 1 1/2 tätskrifna sidor.

[3] Detta arbete torde vara ganska sällsynt. Med anledning af några i boken förekommande mot Sverige förklenliga yttranden, hvilka väckte misshag på svenskt håll, blef författaren åtalad och dömd att bl. a. tillintetgöra alla öfverkomliga exemplar af sin bok. (RØRDAM, *Efterretninger om M. Jon Jensen Kolding;* i *Ny kirkehist. Samlinger,* Bd 5, s. 385 ff.) — Stephanius lät sedermera aftrycka större delen af skriften i sin förut nämnda hos Elzevirerna 1629 tryckta Danmarks historia, De regno Daniæ et Norvegiæ.

[4] Gammalt signum i UB. Rr 152.

[5] Sign. Obr. ser. 49: 319. — Volymen har flera äldre danska provenienser. På försättsbladet har Stephanius skrifvit »NB. Bag udi Bogen findiss S. Her Johan Frissess Ligpredicken.»

han Friis' begrafning i Köpenhamn 1570, tryckt 1571, Mads Jensen Medelfars öfver Christian Friis 1616, tryckt 1617,[1] Hans Povelsen Resens öfver fru Elisabeth Rosensparre 1618,[2] två samlingsband i kvart, innehållande hvardera sex likpredikningar,[3] det ena Niels Paaskes öfver fru Margaretha Gabrielsdotter, gift med Claus Gagge, 1618, tryckt i Köpenhamn 1621, Peder Pedersen Hies öfver Knud Urne 1622, Jens Gödesen öfver Eske Brock 1625, Hans Michelsens öfver Jörgen Skeel 1631, Hans Wandels öfver Claus Below 1620, samt en handskrifven likpredikan öfver fru Anna Brahe, gift med Manderup Parsbierg, 1633. Det andra bandet innehåller Peder Jespersen Wiborgs predikan vid Christen Skeels begrafning 1595, Niels Lauritzens öfver fru Margaretha Brahe, Christen Skeels änka, 1614, Christen Hansens öfver fru Ingeborg Juel, gift med Manderup Parsbierg, 1615, Thomas Cortsen Wegners öfver Sten Brahe till Knutstorp 1620, Mads Jensen Medelfars öfver Henrik Wind 1633, och Oluf Jensen Winds öfver Holger Rosencrantz till Rosenholm 1642, tryckt i Köpenhamn 1643. Ett tredje samlingsband i oktav[4] innehåller tre stycken dylika likpredikningar, Peder Madsens öfver Ove Krag 1607, tryckt 1608, Hans Bangs öfver Sten Rosensparre till Skarhult 1612, och Hans Sörensen Weilles öfver Vibeke Gyllenstierna 1613, tryckt i Köpenhamn 1615.[5] Hit kan äfven räknas Johannes Olai Slangendorps Oratio funebris de vita et obitu Nicolai Kaasii, domini de Torupgaard, Köpenhamn 1594.

I svensk historia påträffas några få arbeten, dels en i Paris 1622 tryckt Histoire de la dernière guerre de Suède, enligt Stephanii tillskrift författad af Julien Peleus, dels ett samlingsband, innehållande fem arbeten, Appendix des dreyfachen schwedischen Lorbeer-Krantzes, Leipzig 1632, Henrik Gieseberts Boni et beati idea principis, utgörande en i Greifswald 1633 tryckt panegyrik öfver Gustaf Adolf, vidare en af pseudonymen Philippus Arlanibæus[6] 1633 utgifven Hoplophorus sueco-regius och densammes Armorum

[1] Signum 49: 234. — Har tidigare tillhört Jörgen Frantzen Brun.

[2] Obr. ser. 49: 444.

[3] Obr. ser. 49: 171 o. 174. — Ryggtitlarna på bägge dessa volymer äro skrifna af Stephanius, men med tysk stil. Författaren till den handskrifna likpredikan i 49: 171 angifver sig på titelbladet med initialerna E. N. R. P. R., hvilket torde betyda Enevold Nielsen Randulf, Pastor Roschildensis.

[4] Obr. ser. 49: 563.

[5] Utom dessa likpredikningar, hvilka med säkerhet kunna påvisas hafva tillhört Stephanius, finnas i Upsala ur De la Gardies bibliotek ytterligare flera sådana öfver högtstående danskar, hvilka möjligen hafva kommit från samma håll, fastän inga bestämda tecken tyda därpå. Många dylika, bundna i svarta skinnband, påträffas på afd. 49 bland de obrutna serierna.

[6] Se om denna pseudonym G. Droysen, *Arlanibæus, Godofredus, Abelinus, sive scriptorum de Gustavi Adolphi expeditione princeps*, 1864, där författaren identifieras med

suecicorum continuatio, tryckt i Frankfurt 1632 jämte en ny fortsättning 1633. Ännu ett dylikt samlingsband har sannolikt också tillhört Stephanius, fastän full klarhet om denna volyms historia ej kan vinnas, då det enda säkra proveniensmärket, ryggtiteln, är så godt som utplånadt. Detta band innehåller den 1631 tryckta första upplagan af Arlanibæi Arma Suecica och fortsättningen 1632, vidare Liborius Volturni Schwedischer und teutscher Krieg, tryckt 1632, samt Matthæus Lungvitii Alexander Magnus redivivus, das ist: dreyfachen schwedischen Lorberkrantzes vnd triumphierender Siegs-Krone erster Theil, Zwickau och Leipzig 1632.

Stephanii bibliotek innehåller vidare flera arbeten i kronologi, inledande historiska skrifter, genealogi, arbeten i allmän och klassisk historia. Här finna vi Wolfgang von Ahlefelds Historia, schola principum, en dissertation ventilerad under Johan Henrik Boeclers presidium i Strassburg 1640, Johann Behms Chronologica manuductio, et deductio annorum a conditu mundi, en foliovolym, tryckt i Frankfurt 1612, Johann Cluvers Computus chronologicus, tryckt i Köpenhamn 1627,[1] Fasciculus temporum omnes antiquorum cronicas succincte complectens, Paris 1517,[2] Johann Georg Herwarts Novæ veræ et exactæ chronologiæ capita præcipua, München 1612, hvarmed är sammanbunden Levinus Hulsii Chronologia, Nürnberg 1597, vidare Marcolphus monachus, Formularum libri duo, Paris 1613, Martinus Poloni Chronicon, Antwerpen 1574, Elias Reusners Ephemeris sive diarium historicum, Frankfurt 1590, och Abraham Saurs Diarium historicum, en i Frankfurt 1582 tryckt foliovolym. Af genealogiska verk kan nämnas Michael Aitzingers Thesaurus principum hac ætate in Europa viventium, Köln 1591—92, Johannes Gans, Arboretum genealogicum, Köln 1638, Reiner Reineccii Historia Julia sive syntagma heroicum, Helmstedt 1594,[3] och ett kolligatband, liksom de två föregående i folio och innehållande fyra genealogiska skrifter,[4] nämligen Daniel Zepkes Gynæceum Sileciacum Ligio-Bregense, Breslau & Leipzig 1626, Jacob Gerschovii Trophæi Europæi centuria Athenæa och Trophæi Europæi quadragenarius atlanticus, tryckta i Greifswald 1624 resp. 1626, samt Johannes Neckers Lebendiger Regenten Spiegel ex genealogiis regum et principum, Halle 1633.

Johann Philipp Abelin. Felaktigheten häraf uppvisad af FRIEDA GALLATI i *Der Kgl. Schwedische in Teutschland geführte Krieg des B. Ph. v. Chemnitz' und seine Quellen*, 1902.

[1] I Kungl. biblioteket.

[2] Gammalt signum i UB. Rr 256. — På bakpärmen följande anteckning af Stephanius: »Norvegia ad fidem convertitur A. C. 1154» och hänvisning till motsvarande blad i texten.

[3] Nedtill på försättsbladet följande anteckning: »Stephanus Johannis f. Stephanius Hafn. Danus. MDCXXVI M. Decembri. Lugduni Batavorum.»

[4] »Genealogica varia» är den af Stephanius skrifna ryggtiteln.

Arbeten i allmän historia äro Christopher Helvicus, Theatrum historicum, Marburg 1629,[1] Paulus Benius, De historia libri quatuor, Venedig 1622, folio, Johann Jacob Beurers Synopsis historiarum, Hanoviæ 1594, Philipp Glasers Syngramma historiæ theoreticæ, Strassburg 1611,[2] Janus Gualteri Chronicon chronicorum politicum, Frankfurt 1614, Henrik Guthberleti Chronologia, Amsterdam 1639, Luitprandi Opera, tryckt i Antwerpen 1640 i folio, Natalis Comitis Universæ historiæ sui temporis, tryckt i Strassburg 1612 i folio, Mercurius Gallobelgicus 1588—92, Köln 1592, Wilhelmus Tyrius, Historia belli sacri, Basel 1564,[3] och Horatius Tursellini Epitome historiarum libri decem, Lyon 1621, vidare Christophorus Pezelii Melleficium historicum, Hanoviæ 1602—03 och Hans Svanings Colossus Nebucadnetzaris magnus, Köpenhamn 1634. Klassisk historia och antikviteter äro representerade med Claudius Prevotii Commentarius de magistratibus populi romani, Frankfurt 1612,[4] ett samlingsband innehållande Leonhard Portii De re pecuniaria antiqua, Köln 1551, ett defekt exemplar af Johannes Aqvilas De potestate et utilitate monetarum, samt Andreas Alciati De ponderibus et mensuris, Hagenau 1530, M. Antonius Maioragrii De senatu Romano, Milano 1561, och Johannes Baptista Hansenii De iureiurando veterum, Toulouse 1617. I engelsk historia påträffa vi några få arbeten, Thomas Coopers Nonæ Novembris æternitate consacratæ, in memoriam liberationis a proditione sulphurea, Oxford 1607, Guillelmi Neubrigensis De rebus Anglicis, Paris 1610, Robert Johnstons Historiarum libri duo, Amsterdam 1642, John Seldens Analecta anglobritannica, Frankfurt 1615, Matthæi Parisiensis Historia maior Angliæ, Zürich 1589, Ludovicus Molinæi Rerum nuper in regno Scotiæ gestarum commentarius, Danzig 1641, och Polidorus Virgilii Historia Anglica, Basel 1556,[5] de tre senare foliovolymer.

Åfven i fransk och italiensk historia och topografi finnes ett antal arbeten från Stephanii bibliotek, så t. ex. en anonym Apologia catholica adversus libellus, declarationes etc. editas à foederatis perturbatoribus pacis in regno Franciæ, Paris 1586,[6] Petrus Cornelius Hoofts Henrik de Grote,

[1] På försättsbladet till denna foliovolym har Stephanius antecknat några egendomliga minnesverser öfver de i början på hvarje århundrande regerande kejsare i det romerska riket från Augustus till Maximilian I »memoriæ causa conscripti» och daterade Sorö den 6 maj 1644.

[2] Denna kvartvolym har anteckningen »Stephanus Johannis f. 1625. Cal. Maij.»

[3] På pärmarnas insidor blad af ett lågtyskt manuskript.

[4] Samma volym innehåller äfven Joachim Fortii De ratione studii, Leiden 1622, och Hugo Grotii Mare liberum, Leiden 1618.

[5] Detta arbete har tillhört C. G. Brinckman, som låtit ombinda boken.

[6] Gammalt signum i UB. F 542.

Amsterdam 1638, Philibertus Moneti Capta Rupecula, Cracina servata, Lyon 1630, de Serres Inventarium historiæ francicæ, Frankfurt 1625, och Thomas Walsinghams Ypodigma Neustriæ vel Normanniæ, London 1574, de bägge senare foliovolymer, Papirius Massons Descriptio fluminum Galliæ, Paris 1618, och samme författares Elogia serenissimorum ducum Sabaudiæ, Paris 1619, bägge i samma band, samt Pontus Heuters Rerum Burgundicarum libri sex, Haag 1639—40; vidare Galeatius Capellas De rebus nupter in Italia gestis, Antwerpen 1533, Petrus Marcelli De vita, moribus et rebus gestis omnium ducum Venetorum, Frankfurt 1574, Onuphrius Panvinii De præcipuis urbis Romæ sanctioribusque basilicis, Köln 1584, och Paulus Jovii Vitæ duodecim vicecomitum Mediolani principum, Paris 1549.

I Kungl. biblioteket har jag funnit ännu några historiska arbeten från Stephanii samling, Hieronymi Osorii De rebus Emmanuelis Lusitaniæ regis, Köln 1586,[1] ett samlingsverk, De rebus hispanicis, lusitanicis, aragonicis etc., af Damianus a Goès m. fl., tryckt i Köln 1602,[2] och Josias Simlers De helvetiorum republica, Paris 1577.

Slutligen återstår att nämna ett par arbeten från Upsala i utomeuropeisk, egyptisk och kinesisk historia, Nicolaus Caussini De symbolica Aegyptiorum sapientia, sammanbunden med samme författares Polyhistor symbolicus, bägge tryckta i Köln 1623, Laurentius Pignorii Characteres Aegyptii, Frankfurt 1608, och Marcus Henningi Nova et succincta historia de regno China, tryckt i Frankfurt. Det sistnämnda arbetet är bundet efter ett af Stephanius år 1623 inköpt geografiskt verk af Michael Neander med titeln Orbis terræ partium succincta explicatio, tryckt i Leipzig 1589. Samma år har han äfven förvärfvat en af Leonard Rauwolff författad beskrifning öfver sina resor i Orienten, Beschreibung der Reyss in die Morgenländer vollbracht, tryckt i Frankfurt 1582.

Till Stephanii historiska bibliotek är äfven att hänföra det icke så

[1] Inköpt under Stephanii tidigare år.

[2] Denna bok har en mycket växlande historia bakom sig. Troligen tillhör den det af svenskarna i Ermland 1626 tagna krigsbytet. Dess äldste ägare är nämligen den ermländske domherren Blasius Treter (se WALDE, *Storhetstidens litterära krigsbyten*, 1, s. 97 ff., särsk. s. 98, not 3). Arbetet har hans namn öfverstruket på titelbladet. Sedan har den förmodligen kommit till Holland och där inköpts af Stephanius för 24 styfver enligt hans anteckning på försättsbladet. Hans namn möter oss också på titelbladet, visserligen under formen Stephanus Johannis Stephanius, men familjenamnet är tillskrifvet först efteråt. Den 13 februari 1691 har boken sedermera förvärfvats i Lund af kyrkoherden i Stäfvie, Johannes Winslow, hvars karakteristiska stil vi ofta möta i böcker både i Upsala och Stockholm. Den siste kände enskilde ägaren är den 1789 aflidne presidenten Germund Carl Cederhielm å Sörby, hvilkens välkända monogram vi finna på pärmen. Vid försäljningen af det Cederhielmska biblioteket har boken sannolikt inköpts af Kungl. biblioteket.

ringa antal kyrkohistoriska arbeten det innehåller. Redan tidigare hafva vi nämnt flera dylika, däribland de helgonhistorier som tillhört Johannes Meursius. Andra kyrkohistoriska verk med Stephanii namn eller ryggtitlar skrifna af hans hand är Daniel Cramers Pommerische Kirchen Chronica, Altes Stettin 1603, Jacob Curios Chronologicarum rerum libri II, Basel 1557, Flavius Lucius Dexters Chronicon, Lyon 1627, Martyriologium romanum, Antwerpen 1613, de tre sistnämnda foliovolymer, liksom äfven Cæsar Baronii stora verk Annales ecclesiastici, hvaraf Stephanius ägt en i Venedig 1600—12 tryckt upplaga, tolf volymer i sex band;[1] vidare Cypræi Annales episcoporum Slesvicensium, Köln 1634, Anders Sörensen Vedels Historia ecclesiastica, Köpenhamn 1579,[2] ett anonymt arbete om Valdenserna, Memorabilis historia persecutionum bellorumque in populum vulgò Valdensem appellatum gestorum, tryckt i Genève 1581, Melchior Heiminsfeld, Imperialia decreta de cultu imaginum, Frankfurt 1608, Jacobus de Vitriaco, Historia orientalis et occidentalis, Douaj 1597, Jacob Revii Historia pontificum romanorum, Amsterdam 1632,[3] Henrik Schori Breviarium pontificium, qui romanam rexerunt ecclesiam, Strassburg 1588, Robert Barns och Johannes Balei De vitis pontificum romanorum, Leiden 1615,[4] Acta oecumenicæ tertiæ synodi Ephesi habitæ, tryckt 1591, Paulus Sarpi, Historia concilii Tridentini, tryckt 1622, Judicium synodi nationalis Dordrechti 1618 et 1619, tryckt i Heidelberg 1619, Martin Marriers Bibliotheca Cluniacensis, Paris 1614, Bernardus Lutzenburgus, Catalogus hæreticorum, tryckt 1527, Christopher Browers Sidera illustrium et sanctorum virorum, Mainz 1616, Burchardus Matthæi Oratio de S. martyre Anna Burgio, Wittenberg 1573, samt ännu ett anonymt utgifvet verk med titeln Actiones et monimenta martyrum qui a Wicleffo et Husso ad nostram hanc ætatem veritatem evangelicam sanguine suo constanter obsignaverunt, tryckt i Genève 1560.[5] Till den kyrkohistoriska delen af Stephanii bibliotek kunna vi äfven räkna Petrus Ribadeneiras bio-bibliografiska arbete Catalogus scriptorum Societatis Jesu, tryckt i Antwerpen 1608.

Teologien intager i Stephanii samling ett betydande om också icke så dominerande rum, som fallet brukar vara med flertalet af den tidens bibliotek. Större delen af hithörande skrifter äro dock af föga betydelse och vi

[1] På försättsbladet till första bandet en lång anteckning af Stephanius om Baronius och hans verk.

[2] Denna bok finnes nu i Bjelkesamlingen på Skokloster.

[3] Nedtill på titelbladet står antecknadt »Mr Steffen», antagligen af bokbindaren och ämnadt att afskäras vid bindningen.

[4] Har anteckningen »Stephanus Johannis f. MDCXXIII. Id. Maiis Lugduni Batav.»

[5] Detta arbete (gammalt signum i UB 51: 145) har tillhört Johannes Stephanius och har både dennes och sonens namnteckning.

kunna här icke ingå på någon utförligare redogörelse därför. Blott de viktigaste arbetena komma att upptagas, i synnerhet skrifter af danska författare eller tryckta i Danmark. Bland denna grupp märka vi först ett exemplar af den i Roskilde 1536 tryckta editionen af Jan van Campens Psalmorum paraphrastica interpretatio, dedicerad till biskop Johannes Dantiscus.[1] Denna bok torde vara mycket sällsynt, Bruun känner endast två exemplar däraf, bägge i det Kongel. Bibliotek i Köpenhamn,[2] hvarvid han dock förbiser Upsalaexemplaret, som är upptaget i Aurivillii katalog. Af Niels Hemmingsens verk har Stephanius utom de i det föregående nämnda ägt ytterligare Via vitæ, Anders Sörensen Vedels latinska öfversättning af Liffsens Vey, tryckt i Leipzig 1574, och Enarratio viginti et unius psalmorum Davidis, tryckt 1592,[3] vidare Johannes Olai Slangendorps Oratio de initiis doctrinæ religionis, propagatione et incrementis in inclyto Daniæ regno, Köpenhamn 1591,[4] Luthers Instructio visitationis Saxonicæ ad ecclesiarum pastores, de doctrina christiana, translata a doctore Pomerano,[5] tryckt i Köpenhamn 1608, Nicolaus Kempii Epitome confessionis cuiusdam Rabbi Samuelis Marrachiani Iudæi, quâ Iesum Nazarenum verê Christum esse demonstrat, Köpenhamn 1593, biskop Mogens Madsens Oratio de verbi Dei præstantia et dignitate, Köpenhamn 1606[6], Cort Aslaksens De Immanuele nostro, Frankfurt 1620, och Josua Arnds Miscellanea sacra, Köpenhamn 1648.

Bland öfriga teologiska arbeten möta vi några skrifter af kyrkofäderna, Tertulliani Liber de Pallio, rec. Claudius Salmasius, tryckt i Paris

[1] Boken har Johannes Stephanii namnteckning och har tidigare tillhört en Stephanus Georgii. — Är denne Stephanus Georgii möjligen Johannes Stephanii fader, hvars namn och vitæ genus synas vara okända? Samma namn, Stephanus Georgii, Staffen Jörgensen, från Nestved, förekommer äfven i ett annat arbete, som tillhört Johannes Stephanius, hvilket ej nämnts i det föregående, då dess senare historia är oklar. På sista sidan af Henrik Fabri [Smiths] Hortolus synonymorum ad usum danorum, tryckt i Köpenhamn 1528, finner man Stephanus Georgii och Johannes Stephanii namn, den förres i två former, skrifna med olika stilar, en sannolikt af Johannes Stephanii egen hand. Arbetet sitter som nummer tre i ett samlingsband, där de två föregående verken äro Baptista Mantuani Bucolica, Köln 1514, och Terentii Adelphi, Köpenhamn 1522. Detta samlingsband är möjligen gjordt i gammal tid, men är i hvarje fall ombundet i Upsala senare, under Aurivillii bibliotekarietid. Det saknar De la Gardies sigill, och det är ovisst, huruvida alla tre arbetena varit i Johannes Stephanii ägo, liksom äfven huruvida de tillhört sonen.

[2] *Aarsberetninger fra det store Kong. Bibliothek,* Bd 2, s. 149.

[3] På försättsbladet följande anteckning af Stephanius: »NB. Natus est Hemmingius in Lavlandiæ pago Hijltofte, in parochiâ Togerupensi, provinciæ Fugelsæ.»

[4] Denna volym (Obr. ser. 48: 338) innehåller äfven Georg Mylii Oratio de persona, vita et rebus gestis Mosis, Wittenberg 1585, och Isaac Gronbeccii Oratio funebris in memoriam Friderici II, Wittenberg 1588.

[5] Johannes Bugenhagen.

[6] Har tillhört Johannes Stephanius, som gjort utförliga anteckningar på försättsbladet. Boken är bunden i blad af en på pergament tryckt inkunabel.

1622,[1] Arnobii Commentarii in omnes Psalmos, Köln 1532, Gregorius Nysseni Opuscula quinque, tryckt i Leiden 1593, hvarmed är sammanbunden samme författares De hominis opificio, Basel 1567,[2] en foliovolym, innehållande Epiphanii Contra 80 hæreses, Basel 1544, och Hieronymus Magii De mundi exustione, Basel 1562, Didymus, De spiritu sancto, Helmstedt 1614, Dionysius Areopagita, Opera, Firenze 1516,[3] Prudentii Opera, Hanoviæ 1613, Theodorus Cyri Epigrammata, Basel 1536,[4] Theodorus Rhætensis, Adversus hæreses, Genève 1576,[5] ett samlingsband i kvart innehållande fem stycken arbeten från början af 1500-talet, Basilius Magnus, De legendis libris secularibus, Leipzig 1519, Lactantius, De opificio Dei, tryckt 1520, Jacobus Faber Stapulensis, De Maria Magdalena, Hagenau 1518, Johannes Roffensis, Eversio munitionis, tryckt i Louvain utan angifvet år, samt Johannes Murmellii Charoleia, Louvain 1515,[6] ett annat samlingsband innehållande fyra i Augsburg 1597—99 tryckta arbeten, Maximus Martyr, Mystagogia,[7] Gregorius Nyssenus, Definitiones rerum simplices, Adam Goslavus, Interpretatio analytica libri I. Ethicorum Nicomachiorum, och Hermes Trismegisti Iathromathematica. Af bibelupplagor och exegetiska verk finnas i Stephanii bibliotek blott ett fåtal, hvaraf några nämnts i det föregående. Andra dylika äro ett i Paris 1509 tryckt Psalterium quincuplex i folio, ett Psalterium græce et latine, tryckt i Paris 1618, Johannes Carpenteji Paraphrasis in vaticinia Isaiæ prophetæ, Antwerpen 1588,[8] och den 1524 tryckta danska öfversättningen af Nya Testamentet.

Utom nu här eller i det föregående nämnda verk har Stephanius ägt åtminstone ännu ett hundratal skrifter af teologiskt innehåll, hvaraf vi dock endast kunna upptaga de viktigaste. Vi påträffa flera arbeten af Erasmus Roterodamus från de första decennierna af 1500-talet, hans Supputationes er-

[1] Denna volym, som nu finnes i Kungl. biblioteket, innehåller äfven Franciscus Francus, Confutatio animadversorum Antonii Cercoetii ad Claudii Salmasii notas in Tertullianum de Pallio, tryckt i Middelburg 1623.

[2] Stephanius har därjämte ägt flera andra skrifter af denne kyrkofader i olika upplagor.

[3] Har utom Stephanii ryggtitel proveniensen: »Joannes Caselius Florentiæ MDLXII.»

[4] Har tidigare tillhört Christian Friis.

[5] Har Johannis Stephanii initialer på titelbladet.

[6] Denna volym har följande inskrift: »Stephanus Johannis Stephanius. Soræ a. d. xv Julij Anno fundatæ salutis MDCXXXIIX.»

[7] Detta arbete har följande anteckning af en tidigare ägare: »Johannes Christophori Haf: Danus Emit Pragæ 1. April. 1608.» Är denne samme Johannes Christophori Hafniensis, som år 1609 var respondent på några teser, ventilerade vid Köpenhamns universitet under professor Gellius Sascerides' presidium (RØRDAM, *Khvns Univ:s Hist.*, D. 3, s. 625)?

[8] Gammalt signum i UB. 52: 160.

rorum in censuris Natalis Bedæ jämte Prologus, tryckt i Basel 1527,[1] Enarratio in primum psalmum Dauidicum, Louvain 1515,[2] Apologia ad Jacobum Stapulensem, Louvain 1517,[3] Apologia declarans Dei filium recte dici Sermonem, 1520, och Liber tertius, quo respondet reliquis annotationibus Eduardi Lei, Antwerpen 1520,[4] bägge sammanbundna i ett band, hans Dilucida et pia explanatio symboli quod apostolorum dicitur, Basel 1533,[5] ett kolligatband innehållande fyra skrifter af Erasmus,[6] Ratio seu methodus compendiò perueniendi ad veram theologiam, Strassburg 1522, De immensa Dei misericordia, tryckt 1524, Declamationes quatuor, Antwerpen 1523, och In aliquot Psalmos exactissimæ enarrationes, Köln 1524. Andra äldre, sällsynta verk från 1500-talets början äro Guilelmus Parisiensis De claustro anime och ett arbete med samma titel af Hugo de Sancto Victore, tryckta i Paris 1507, Guimundi De ueritate corporis et sanguinis Christi in Eucharistia, tryckt i Freiburg 1530,[7] Ruperti Tuicensis De victoria verbi Dei, Nürnberg 1524, samme författares In Cantica canticorum commentariorum libri VII, Köln 1527,[8] Johann Ecks Apologia pro principibus catholicis adversus mucores et calumnias Buceri, Antwerpen 1542,[9] och Berno Augiensis, De officio missæ, Strassburg 1511.

Af humaniora utom historien och de klassiska auktorerna finner man i Stephanii bibliotek en rikhaltig samling filosofisk litteratur, dels ärfd efter fadern, dels af honom själf köpt eller på annat sätt förvärfvad, vidare ett antal arbeten i klassisk filologi, pedagogik och allmän lärdomshistoria. Vi möta här bl. a. Melanchtons De anima, Mühlhausen 1570, och Elementa rhetorica, Leipzig 1558, Petrus Rami Professio regia, tryckt i Basel 1576 i folio,[10] Cosma Rosellii Thesaurus artificiosæ memoriæ, Venedig 1579,[11] Hans Povlsen Resens Στοιχείωσις logicarum præceptionum, Köpenhamn 1609, Henning Rennemanns Responsio apologetica ad dissertationem pro philosophia peripatetica adversus Ramistas a Phil. Scherbio promulgatam, Frankfurt 1595, och samme författares Ramus, sive enodatio perspicua totius philoso-

[1] Obr. ser. 53: 285. — Har tidigare tillhört Andreas Joannis Staale.
[2] Obr. ser. 69: 160.
[3] Obr. ser. 69: 159.
[4] Obr. ser. 69: 169.
[5] Obr. ser. 69: 157.
[6] Obr. ser. 69: 332.
[7] Obr. ser. 36: 313.
[8] Obr. ser. 36: 433.
[9] Obr. ser. 56: 521.
[10] I samma band Johannes Baptista Pignæ Poetica Horatiana ad Franciscum Gonzagam.
[11] Gammalt signum Y 196. — Har tidigare tillhört Christopher Dybvad.

phiæ Rameæ, Frankfurt 1603, bägge i ett band, Johannes Conrad Dieterich, Diatribe de usu, abusu et neglectu lectionis scriptorum secularium et antiquitatis, Köpenhamn 1638, Jacob Madsens Adhortatio ad linguam græcam discendam, Köpenhamn 1577. Bland grammatiska och stilistiska skrifter anteckna vi ett i Tübingen 1512 tryckt samlingsverk, innehållande trenne arbeten, De literis græcis ac diphthongis, Abbreviationes quibus frequentissime græci utuntur, och Erotemata Guarini,[1] Henricus Bebelli De abusione linguæ latinæ, Strassburg 1516, Nicolaus Clenardi Institutiones absolutissimæ in linguam græcam, Paris 1541,[2] Erasmus Roterodami De recita latini græcique sermonis pronuntiatione, Basel 1530,[3] densammes Paraphrasis in elegantiarum libros Laurentii Vallæ, Paris 1539, Nicolaus Marscalci Ortographia, Erfurt 1501 och Wolfgang Hungers Linguæ germanicæ vindicatio contra exoticas quasdam, Strassburg 1586.[4]

Af juridisk litteratur finnes bland Stephanii böcker utom förut nämnda blott något enstaka verk, däremot äro medicinen samt matematiken och naturvetenskapen bättre representerade. Af medicinska skrifter märkas Thomas Bartholins Synopsis antiquitatum veteris puerperii och Anatomia aneurysmatis dissecti historia, tryckta 1646 resp. 1644 och sammanbundna i ett band, Pauli Aegineta, Pharmaca triplicia, Othone Brunfelsio interprete, Strassburg 1531, Johannes Manardi Epistolæ medicinales, Paris 1528, bägge i en volym, och Aemilius Macer, De materia medica, Frankfurtupplagan 1540. Matematiska och astronomiska arbeten funnos som vi tidigare hafva sett i ett ganska stort antal i Johannes Stephanii bibliotek. Denna fäderneärfda samling har sonen ytterligare ökat, om också icke i någon större utsträckning, då ju hans studier och forskningar gingo i annan riktning. Bland nytillkomna böcker i astronomi och matematik, försedda med ryggtitlar eller namnteckningar af Steffen Stephanius, annotera vi Bernardus Hederici Libellus astronomicus de anno, Rostock 1598, Joachim Camerarii De græcis latinisque numerorum notis, tryckt 1569,[5] Orontius Finæi Arithmetica practica, Paris 1544,

[1] Denna kvartvolym (gammalt signum i UB. 58: 241) har följande äldre ägareanteckningar: 1. Liber est Ketilli Jacobi nunc pastoris ecclesiæ Nebbelundt et Seding in Laulandia [före 1550?]. 2. Johannes Nicolai Stegens[is]. 3. Petrus Laurentii Goth. Anno 1617. 4. Liber Nicolai Nicolaj Borberg[ensis] 1620. 5. Κτῆμα Severini Paulini Gothi. — Boken har därjämte ryggtitel af Stephanii hand och De la Gardies sigill.

[2] Ett annat exemplar af samma arbete, tryckt i Leipzig 1584, har tillhört Johannes Stephanius, som förvärfvat detsamma den 8 oktober 1588. Boken har en mängd marginalanteckningar och ett utförligt register af densamme. Johannes Stephanius har ägt ytterligare ett par arbeten i grekisk grammatik.

[3] Samma volym innehåller två andra af Erasmus utgifna arbeten.

[4] I samma band Nicolaus Sanderi De origine et progressu schismatis anglicani, Ingolstadt 1587.

[5] Obr. ser. W 556.

Georg Fromms Dissertatio astronomica de mediis quibusdam ad astronomiam restituendam necessariis, Köpenhamn 1642, Matthæus Hosti De numeratione emendata, Antwerpen 1582, Johannes Garcæi Tractatus brevis et utilis de tempore, Wittenberg 1563—65, Hadrianus Junii De anno et mensibus, Basel 1553, Nicolaus Mulerii Institutiones astronomiæ, Groningen 1616, Valentinus Naiboda, Primarum de coelo et terra institutionum quotianarumque mundi revolutionum libri tres, Venedig 1573,[1] Henrik Rantzaus Catalogus imperatorum, regum, ac principum qui astrologicarum artem amarunt, Antwerpen 1580, och Christian Urstisii Elementa arithmeticæ, Basel 1579, sammanbunden med Edo Hilderici Logistice astronomica, Wittenberg 1568, samt i Lund Julius Firmici Astronomica, tryckt i Basel 1551.[2]

Af naturvetenskapliga författares skrifter märka vi vidare Velcurios Epitome in philosophiæ naturalis partem omnium præstantissimam, hoc est, Aristotelis De anima, Basel 1537, hvarmed är sammanbunden Simon Portii An homo bonus vel malus volens fiat, disputatio, Firenze 1551, Ludovicus Nonnii Ichtyophagia, Antwerpen 1616, samt ett annat kolligatband, innehållande Richard Argentini De præstigiis et incantationibus dæmonum et necromanticorum, Basel 1568, Johannes Freinshemii Dissertatiuncula de calidæ potu, Strassburg 1636, och Petrus Gilli Descriptio nova elephanti, tryckt 1614.

Att ett så välförsedt bibliotek som Stephanii icke saknat skrifter från tryckarkonstens äldsta tider är självfallet. I Upsala finnas åtminstone ett tjugotal dylika äldre tryck, som tillhört Stephanius, af hvilka dock endast tvänne hafva hans namnteckning, de i Collijns katalog upptagna Epistolæ græcæ variorum auctorum, tryckt hos Aldus i Venedig 1499,[3] och Florensupplagan 1488 af Homeri Opera.[4] De öfriga hafva i likhet med andra böcker ur Stephanii bibliotek blott ryggtitlar eller skriftliga anteckningar af Stephanii hand. Sålunda har ett sammelband, innehållande Alanus de Insulis Doctrinale altum, tryckt i Deventer 1492, Auctoritates Aristotelis, tryckt i Antwerpen 1488, och Aesopus moralisatus, tryckt i Köln 1491, dels ryggtitel skrifven af Stephanius, dels anteckningar af densamme på titelbladet till det första och sista arbetet i volymen.[5] Ett annat kolligatband, inne-

[1] Har tidigare tillhört Wilhelm Lauremberg.

[2] Denna foliovolym har säkerligen icke kommit genom De la Gardies bibliotek, då den saknar alla härpå tydande proveniensmärken.

[3] Collijn, *Katalog d. Inkunabeln d. K. Univ.-Bibl. zu Uppsala*, nr 528.

[4] Collijn, a. a., nr 726.

[5] Collijn, a. a., nr 25, 175, 23.

hållande Alphonsus rex Hispaniæ, Tabulæ astronomicæ, Venedigupplagan 1483, och Ptolomæus, Opus quadripartitum, Venedig 1484, har äfvenledes ryggtiteln af Stephanii hand.[1] Detta band har antagligen haft tidigare dansk proveniens, ty på bakpärmens insida finns följande inskrift med obekant 1500-talsstil: »Anno 1566 primo octob: 5 classes Friderici 2:di regis in bello Suetico, sæua procella et tempestate in mari Gotico perierunt.» Ur Stephanii bibliotek härstamma vidare Bernhard af Clairvaux, Epistolæ, tryckt i Brüssel 1481 i folio,[2] Petrus Hædus, Anterotica, tryckt i Treviso 1492,[3] Henricus Herpf, Speculum aureum decem præceptorum dei, tryckt hos Schöffer i Mainz 1474,[4] och Nigellus Wirecker, Brunellus in speculo stultorum, tryckt i Köln 1499.[5] Ett samlingsband innehållande dels tvänne inkunabler, Guido de Columna, Historia Trojana, och Alexander Magnus, Liber de proeliis, bägge tryckta i Strassburg 1489,[6] dels Lyonupplagan 1524 af Jacobus de Voragine, Legenda aurea, har 1604 tillhört en Andreas Nicolai Coronæus och senare Stephanius. Titelbladen till de bägge första arbetena i denna volym äro skriftligen utfyllda af den senare, liksom äfven ryggtiteln är skrifven af samma hand. Ännu ett par dylika samlingsband härstamma från Stephanius, ett innehållande Guillelmus Parisiensis, Rhetorica divina, tryckt i Paris 1500,[7] samt tvänne icke inkunabler, Bonaventuras Stimulus divini amoris, tryckt hos François Regnault, och Bonaventuras Vita Christi, tryckt i Paris 1504. Det andra kolligatbandet innehåller Horatii Opera cum commentariis Acronis, Porphyrionis, Landini et Mancinelli, tryckt i Venedig 1495, Juvenalis Satiræ cum commentarijs Calderini, Merulæ et Vallæ, tryckt i Venedig omkring 1497, och Persii Satiræ cum commentariis Bartholomæi Fontii et Joh. Britannici, tryckt i Venedig 1495.[8] Af Persii Satirer finnas i inkunabelsamlingen i Upsala fem olika upplagor; sannolikt hafva utom den nu nämnda ytterligare två ägts af Stephanius, Venedigupplagan 1499 och Lyonupplagan 1499/1500.[9] Den förra har nämligen tillhört den danske psalmdiktaren Hans Christensen Sthen, ur hvars bibliotek äfven andra böcker finnas i den

[1] COLLIJN, a. a., nr 82 och 1277.

[2] COLLIJN, a. a., nr 280.

[3] COLLIJN, a. a., nr 681. — Denna inkunabel är ett arf från fadern, hvars stil vi återfinna i det skriftligt utfyllda, defekta titelbladet. Ryggtiteln är skrifven af sonen.

[4] COLLIJN, a. a., nr 701. — Jfr ofvan s. 39.

[5] COLLIJN, a. a. nr 1512.

[6] COLLIJN, a. a., nr 654 o. 64.

[7] COLLIJN, a. a., nr 679. — Inkunabeln har äldre dansk proveniens; den har tillhört en viss Janus Montanus, möjligen Jens Justesen Bjerre, född 1610, präst.

[8] COLLIJN, a. a., nr 730, 919, 1158.

[9] COLLIJN, a. a., nr 1159 o. 1160.

De la Gardieska samlingen, några med säker Stephaniiproveniens.[1] Enligt anteckning på titelbladet har Persius af 1499 varit i De la Gardies ägo 1654.[2] Den tredje Persiusupplagan har enligt inskrift år 1617 tillhört den ofvan nämnde Christopher Heidman, hvilkens bibliotek som vi sett till stor del inköpts af Stephanius. Om min tidigare framställda hypotes att alla böcker i De la Gardies bibliotek som tillhört Johannes Meursius också kommit via Stephanius, har denne ägt ännu en inkunabel i Upsalasamlingen, Legenda sanctorum Henrici imperatoris et Kunigundis imperatricis virginum et conjugum, tryckt i Brüssel 1484.[3] Denna har nämligen ryggtitel, titelblad, och diverse anteckningar skrifna af Meursius.[4]

Bland de från jesuitkollegiet i Erfurt härstammande böckerna i De la Gardies bibliotek finnas också fem stycken inkunabler. Äfven dessa torde hafva kommit till Sverige genom Stephanii bibliotek. De ifrågavarande inkunablerna äro Dionysius de Burgo, Commentarii in Valerium Maximum, en i Strassburg hos Adolf Rusch tryckt foliovolym,[5] samt Franciscus Philelpus, Epistolarum libri XVI, tryckt hos Johann Amerbach i Basel, Paulus Niavis, Historia occisorum in Culm, tryckt hos Martin Landsberg i Leipzig, Johannes Presbyter, De ritu et moribus Indorum, tryckt i Rom c. 1495—1500, och Ulricus Molitor, De laniis et phitonicis mulieribus, tryckt hos Martin Flach i Strassburg, de fyra sistnämnda sammanbundna i en volym.[6]

I Kungl. biblioteket finnas åtminstone fem stycken inkunabler som tillhört Stephanius, däribland tvenne utan andra proveniensmärken än ryggtitlar och De la Gardienamnteckningar från 1654, nämligen de bägge folian-

[1] Bland dylika böcker med namnteckningen »Johannes Christianus Roschildensis» eller mera folketymologiskt »Requiefontanus» med eller utan familjenamnet »Sthenius» märkes ännu en foliovolym som 1654 varit i De la Gardies ägo, Strassburgupplagan 1510 af Poggii Florentini Opera, Johannes Sturmii Dialogi quatuor in partitiones oratorias Ciceronis, Strassburg 1558, Melanchtons förut nämnda Annotationes in Officia Ciceronis, samt ett samlingsband, innehållande Gregorii Stammichij Epistola de tertia apologia Bezæ, tryckt i Wolfenbüttel [Henricopolis] 1573, och tre arbeten af Nicolaus Selneccer. Ett par af dessa volymer hafva äfven ryggtitlar af Stephanii hand, liksom fallet är med Sadolins De regibus Daniæ, tryckt i Köpenhamn 1569, hvilket arbete äfvenledes tillhört Sthen och nu finnes i Kungl. biblioteket.

[2] Sammanbunden med Persiusupplagan 1499 i tidigt 1500-talsband är Juvenalis Satiræ, Milano 1492 (COLLIJN, a. a., nr 916). Äfven denna inkunabel har alltså tillhört Sthen och därmed väl också Stephanius.

[3] COLLIJN, a. a., nr 944.

[4] I katalogen öfver Meursii bibliotek finnes detta arbete upptaget med tryckåret 1583, liksom också Meursius själf angifvit på titelbladet, men det riktiga årtalet står tydligt tryckt i slutet. Det felaktiga årtalet på bägge ställena bekräftar ju att boken tillhört Meursius, om någon tvekan härom eljes skulle råda.

[5] COLLIJN, a. a., nr 493. — Har De la Gardies namnteckning från 1654.

[6] COLLIJN, a. a., nr 1214, 1076, 838, 1065.

terna Bernhard af Clairvaux, Opuscula, tryckt i Köln omkr. 1480, och samme författares Sermones super cantica canticorum, tryckt i Rostock 1481.[1] Af de öfriga ha vi redan nämnt det af Stephanius till Seefeld öfversända exemplaret af Aeneas Sylvius Piccolomini Epistolæ in pontificatu editæ. De två andra, sammanbundna i en volym, äro Statii Sylvæ cum commentariis Domitii Calderini, tryckt i Venedig 1498, och Silii Italici Punica cum commentariis Petri Marsi, tryckt i Venedig 1492.[2]

I det Kongel. Bibliotek i Köpenhamn finnes ett synnerligen vackert exemplar af den äldsta upplagan af Cicero De officiis, tryckt hos Fust och Schöffer i Mainz 1466, förvärfvad af Stephanius i Leiden 1629, säkerligen en af de allra dyrbaraste böckerna i hans bibliotek. Hur detta arbete kommit att hamna i Köpenhamn, är obekant. Möjligen har den tillhört de böcker som Stephanius sålt eller skänkt till Jörgen Seefeld. I Meursii katalog finnes ett exemplar af denna sällsynta bok. Man skulle kunna förmoda att detta just är Stephanii exemplar som han öfverlåtit till Meursius vid någon tillfällig penningförlägenhet. Det berättas nämligen att denne stundom fick träda hjälpande emellan och bisträcka Stephanius med lån.[3] Äfven i sådant fall kan den nämnda Ciceroupplagan hafva kommit att tillhöra Seefelds bibliotek, då ju denne inköpte en stor del af de Meursiska samlingarne. I det Kongel. Bibliotek finnes ännu en inkunabel som tillhört Stephanius, Rudimentum noviciorum, tryckt i Lübeck 1475 i folio, förvärfvad af Stephanius 1630 och med flera tidigare danska provenienser.[4]

En bok i Stephanii bibliotek, hvilken ehuru icke i vanlig mening inkunabel väl kunde förtjäna ett utförligare omnämnande, är det ofvan nämnda i Lund befintliga unika exemplaret af Peder Laurenssens Malmöbok, innehållande en skildring af reformatorernas verksamhet i Malmö 1529.[5] Boken har på titelbladet namnet »Stephanus Johannis Hafn. 1621. Postr. Cal. Nov.» och därjämte följande anteckning: »Videatur Oratio recitata in Academia Hafniensi in Jubilæo Evangelico a C. V. D. D. Cunrado Aslaco pag. D. 1. fac. 2.» I sin upplaga af Malmöboken anmärker Rørdam härom, att Aslak-

[1] COLLIJN, *Katalog d. Inkunabeln d. Kgl. Bibliothek in Stockholm*, T. 1, nr 178 o. 182.

[2] COLLIJN, a. a., nr 997 o. 982. — Denna volym är inköpt af Stephanius »MDCXXIV Cal. Febr.»

[3] RØRDAM, *Stephanius*, s. 39.

[4] RØRDAM, *Stephanius*, s. 74.

[5] Dess fullständiga titel är: »Orsagen oc een rett forclaring paa then ny Reformats, ordinering oc skick om messzen, predicken oc anden rett Gudts tienneste oc christelig dyrckelse som begyndt och giort er vdi then Christelige Stadt Malmø Anno Domini MDxxix.»

sens Oratio icke innehåller något uttryckligt omnämnande af Peder Laurenssens skrift, utan blott en allmänt hållen skildring af händelserna i Malmö under reformationstiden.[1] Detta är riktigt, men Stephanius syftar nog ej heller härpå, utan blott på en af honom själf nämnda ställe gjord marginalanteckning i sitt exemplar af Cort Aslaksens arbete, där det heter: »Cuius rei [h. e. reformationen i Malmö] etiam testis est locupletior Libellus iste lucullentissimus et lectu dignissimus, à civibus Malmogiensibus eodem 1529 Anno conscriptus, typis editus, et, ut apparet, ipsi Regi exhibitus; quem ego repertum cum tineis rixantem[2] meæ Bibliothecæ vindicavi, ubi adhuc superat pijs usibus.»

Malmöboken var länge okänd, d. v. s. något exemplar däraf var ej bekant, ehuru man genom äldre litteraturuppgifter visste att ett dylikt arbete funnits i tryck. Alnander nämner detsamma 1722 i sin Historiola artis typographicæ in Suecia efter ett exemplar han sett i domprosten Olof Celsii bibliotek.[3] Det är just detta exemplar hvilket nu befinner sig i Lunds universitetsbibliotek som nummer två i ett samlingsband, innehållande dessutom Samuel Krooks Svenskt och runskt calendarium, tryckt i Upsala 1690, och Levinus Lemnius, De astrologia, tryckt 1563. Bandet är alltså ej gjort förrän i senare tid och sannolikt har endast Malmöboken tillhört Stephanius. Att boken kommit att hamna i Lund blir lätt förklarligt, då man vet att domprosten Celsii son, den yngre Olof Celsius, författaren af Historia Bibliothecæ Upsaliensis, slutade sitt lif som biskop i Lund 1795. Hans stora bibliotek såldes därstädes samma år efter tryckt katalog.[4] Sid. 263 i denna återfinna vi under nummer 686 ett samlingsband med Krooks Calendarium och Malmöboken. Det tredje arbetet är ej upptaget.[5]

[1] RØRDAM's upplaga af *Malmöbogen*, Khvn 1868, s. lxxviii, not 3.

[2] Boken var tydligen redan när Stephanius påträffade densamma i mindre godt skick. Defekterna på titelbladet äro alltså säkerligen af gammalt datum.

[3] ALNANDER, a. a., s. 71.

[4] *Bibliotheca, quam reliquit Olavus Celsius.* Lund 1795. 8:o.

[5] I biskop Celsii bibliotek hade tidigare funnits tvänne andra af dessa nu ytterst sällsynta, ofta unika tryck som utgingo från Malmöreformatorernas hand, och af hvilka flertalet äro tryckta af Olof Ulriksen. Denne var af svensk extraktion, ursprungligen präst, sedan föreståndare för Hans Brasks tryckeri i Söderköping och efter dettas upplösning egen boktryckare i Malmö. De två skrifter som tillhört Celsius, bägge såvidt kändt unika, och kanske äfven dessa ur Stephanii bibliotek, finnas nu i det Kongel. Bibliotek i Köpenhamn, dit de kommit med den Hielmstierneska samlingen. Den ena är Peder Laurenssens Expostulatio ad canonicos Lundenses, tryckt 1533, den andra Frans Wormordsens Apologia adversus Lundenses canonicos, äfven denna antagligen tryckt 1533. Bägge arbetena ha följande likalydande inskrift af Henrik Hielmstiernes hand: »Rarissimus hic libellus dono mihi missus a Domino Episcopo Doctori Celsio 1777.» *(Aarsberetninger fra det store Kongelige Bibliothek,* Bd 2, s. 78 – 82.) Kanske hade äfven Malmöboken samtidigt gått samma väg, om den icke varit så väl dold mellan tvänne neutrala arbeten.

De Stephaniska samlingarnas öden efter ägarens död äro utförligt behandlade i litteraturen, men full klarhet om hur det verkligen kom sig att biblioteket hamnade i De la Gardies händer och icke i drottning Kristinas, har ännu ej kunnat vinnas. Allmänt bekant är blott att Stephanii änka, Thale Eisenberg,[1] afyttrade biblioteket till Sverige genom förmedling af den svenske residenten Magnus Dureel, hvars korrespondens med De la Gardie i denna sak offentliggjorts af Klemming.[2] Att det var drottning Kristina själf som ursprungligen varit spekulant på Stephanii bibliotek framgår dels af hennes hos Klemming aftryckta bref till Dureel den 26 april 1651, däri hon befaller residenten att underhandla med änkan om inköpet af samlingen för ett pris af högst 2,000 riksdaler, dels af tidigare korrespondens mellan drottningens lärda medhjälpare Heinsius och Vossius. Projektet att inköpa Stephanii bibliotek var blott ett led i hela den stora rörelse, hvarigenom drottningens många agenter sökte att för det kungliga biblioteket i Stockholm förvärfva allt af värde på biblioteksmarknaden rundt omkring i Europa. Som drottningens bibliotekarie fungerade vid denna tid Isak Vossius, en af Gerard Vossii många söner. För denne voro de Stephaniska samlingarna väl bekanta,[3] och förmodligen är det han som fäst drottningens uppmärksamhet på biblioteket redan före Stephanii död. En annan af de holländska lärde som inkallats till drottning Kristinas hof, Nicolaus Heinsius, besökte på våren 1650 under en resa till hemlandet Sorö och föreslog därifrån inköp af Stephanii bibliotek.[4] På sommaren samma år gjorde Vossius på sin utresa ett nytt besök i Danmark.[5] Sannolikt ha nu planerna på inköpet tagit fastare form och Vossius vid detta tillfälle eller på återresan till Sve-

[1] Efter sin första hustrus död hade Stephanius gift om sig med en dotter till prosten Elias Eisenberg.

[2] Denna publikation utgafs 1850 i form af ett bref med bilagor till öfverbibliotekarien Werlauff och trycktes i ett fåtal exemplar.

[3] Vid årsskiftet 1648—49 anträdde Isak Vossius sin resa till Sverige öfver Danmark, hvarvid han äfven besökte Sorö (WIESELGREN, *Drottning Kristinas bibliotek*, s. 22). Att han därvid främst gjort bekantskap med sin faders gamle vän Stephanius och hans bibliotek är självfallet.

[4] WIESELGREN, a. a., s. 26.

[5] Såväl Vossius som Heinsius besökte, delvis i inköpssyfte, flera af de förnämsta biblioteken både i själfva Danmark och i hertigdömena. I korrespondensen dem emellan i Burmanni Sylloge epistolarum nämnes flera gånger de holsteinska hertigarnes bibliotek, hvars historia tidigare behandlats i denna tidskrift. Ur dess handskriftssamling fick Heinsius göra excerpter och han synes äfven hafva erhållit en katalog däröfver. Det kungliga biblioteket i Köpenhamn vann icke deras gillande. »In Regis Daniæ bibliotheca recte mones nihil reperiri præter pulverum et sordes», skrifver Vossius den 4 maj 1650. Däremot uttalar han sig med större erkänsla om Seefelds samling, men för att kunna uppträda som köpare till denna måste man vara icke blott frikostig utan slösare. (BURMANNUS, a. a., T. 3, s. 587.)

rige uppgjort en katalog öfver biblioteket. Dureel omtalar nämligen vid ett tillfälle att han låtit inventera biblioteket »medh H. Wossij vnderskrefne cathalogo».[1] Det är tydligen denna katalog som drottningen i sitt bref till Dureel den 26 april 1651 säger sig vara i besittning af. Dessutom fanns äfven en säkerligen af Stephanius själf uppgjord originalkatalog öfver biblioteket, hvilket framgår af följande passus i Dureels bref till De la Gardie den 9 maj 1651: »Effter som Stiernhöök medh siste post för 8 daghar sedhan skreef han wille som nu medh denne posten hafua sendt migh cathalogum, på det iagh kunde den confereera medh denne som enkian migh öfuerlefuereerar oc sedhan mz bökerne, at dee alle motte wara til stedes, dy åstundade iagh bemelte cathalogum.»

I mars 1651 skrifver Vossius från Stockholm till Heinsius att han skulle förhandla med Stiernhielm om Stephanii böcker.[2] Frågan tycks nu icke hafva avancerat längre, eller har man möjligen för tillfället uppgifvit tanken på inköpet af samlingen i dess helhet. Vossii bref till Hensius den 9 april n. st.[3] äfvensom dennes svarsbref från Leiden den 8 maj synes tyda därpå.[4] Detta senare bref meddelar äfven att det var för kreditorernas räkning som biblioteket skulle säljas, i det nämligen dessa bestämt att om man icke funne någon spekulant på samlingen i dess helhet den skulle försäljas i smärre poster. I samma bref tillråder Heinsius sin vän att i denna sak begagna sig af den bekante holländske bokhandlaren Daniel Elzevirs hjälp som nyligen afrest från Leiden till Danmark.[5]

Då sedan inköpet kommit att ske genom Dureel kan detta bero på att man ville insvepa det hela i diplomatisk hemlighetsfullhet för att saken icke skulle blifva bekant i danska officiella kretsar, där man säkerligen skulle omintetgöra försöket att skaffa de dyrbara samlingarne, särskildt de historiska handskrifterna ur landet. Vossius och Heinsius voro ju bägge genom tidigare besök i Danmark väl kända, och misstanken skulle naturligtvis genast väckts om någon af dem uppenbarat sig i det afgörande ögonblicket. Att man från svensk sida verkligen sökt hålla affären hemlig, synes framgå

[1] Dureel till De la Gardie den 7 nov. 1651 (aftryckt af Klemming).

[2] BURMANNUS, a. a., T. 3, s. 593.

[3] »Bibliothecam Stephanii quod adtinet, de ea nihil certi possum rescribere. Expectat Serenissima Regina ex Gallia aliquot Bibliothecas satis instructas libris editis, inter quas etiam erit illa, quam nosti, Memmii, quæ ubi huc una cum aliis advecta fuerit, tum, ut puto, minime indigebimus illa Stephanii.» (Isac Vossius till Nicolaus Heinsius den 9 april 1651; i BURMANNUS, a. a., T. 3, s. 593.)

[4] »E Stephaniana [Bibliotheca] potes enotare, quicquid ad gustum tuum fecerit, postquam de tota emenda cogitationem deponis.» (Nicolaus Heinsius till Isak Vossius, Leiden 8 maj n. st. 1651; i BURMANNUS, a. a., T. 3, s. 600.)

[5] BURMANNUS, a. a. o. s.

däraf att det är Dureel själf personligen som skrifver alla brefven till De la Gardie rörande biblioteket; i deras korrespondens under denna tid finnas många skrifvelser af sekreterares hand, men allt som rör inköpet af de Stephaniska samlingarna härrör af residentens egen hand, stundom i form af postskripta i de af sekreterarne skrifna brefven. Att saken dock icke i längden kunde hållas dold är klart, helst det drog betydligt ut på tiden innan affären blef uppgjord och Stephanii änka fick ut sina pengar. För att rädda åtminstone en del af handskrifterna utsändes så i juli 1651 från universitetet i Köpenhamn en kommission af två professorer som med sig skulle adjungera tvänne af kollegerna i Sorö samt uttaga ur Stephanii bibliotek och försöka köpa allt sådant som möjligen kunde innehålla yttranden och meningar ägnade att störa det goda förhållandet mellan de båda naboländerna eller som det heter i instruktionen, att de måtte »flitteligen granske, eftersee og udsøge, om noget kunde findes, hvoraf Gemytterne kunde forbitres og Regnorum horum discordiæ yppes.»[1] Att deras försök ledt till något som helst resultat är dock icke troligt och framgår ej heller af källorna.

Att Dureel ej i hast kunde afsluta affären med Stephanii änka berodde på svårigheten att anskaffa den begärda köpesumman. Förmodligen har ebben i statskassan varit för stor för att tillåta detta nya förvärf. Det var ej heller från denna som pengarna togos, då affären slutligen kom till stånd, utan det var Magnus Gabriel De la Gardie själf som af egna medel kom att förskottera beloppet.[2] Men troligen har det fortfarande varit meningen att de Stephaniska samlingarna skulle införlifvas med drottningens bibliotek. Härpå tyder uppgiften hos Boeclerus, då han i bref från Stockholm till Johannes Schefferus den 5 december 1651 skrifver att drottningen gifvit befallning att De la Gardie ur hennes bibliotek skulle få utvälja böcker till ett värde motsvarande den af honom erlagda inköpssumman för Stephanii bibliotek.[3] Att detta urval verkligen gjorts, visar den stora mängd af med Kristinabibliotekets signa försedda böcker, som nu finnes i Upsala och har De la Gardies sigill eller namnteckning. Men hur transaktionen sedermera afvecklats på det sättet att De la Gardie ändock kommit att behålla de Stephaniska samlingarna, därom sväfva vi i okunnighet.

Först framåt sommaren 1652 kunde Dureel till Sverige afsända det

[1] RØRDAM, *Stephanius*, s. 257.

[2] Se härom utförligare GÖDEL, *Fornnorsk-isländsk litteratur i Sverige*, 1, s. 93 f. — De la Gardie betalte för de tryckta böckerna 1700 Rdl. och ytterligare 200 Rdl. för handskrifterna.

[3] J. H. Boeclerus till J. Schefferus, Stockholm 5 dec. 1651 (Cod. G. 260 i UB.)

i 10 stora kistor inpackade biblioteket som han i februari månad låtit föra från Sorö till sig i Helsingör, därifrån transporten till Stockholm skulle företagas. Den 11 juni skrifver han till Voss att han för några veckor sedan afsändt detsamma och ber honom såsom drottningens bibliotekarie lämna meddelande om det framkommit, om det stämde med Vossii katalog, »la catalogue qu'avez ratifié», och om de medsända handskrifterna hade något värde.[1] På dessa frågor torde Vossius varit ur stånd att lämna svar, då han vid denna tid icke befann sig i Sverige utan i Holland, och först följande år ånyo kom till Stockholm. Vi hafva icke heller hans svar af nöden. Att biblioteket lyckligt och i god kondition framkommit till Sverige, därom vittnar till fyllest de många vackra Stephaniiböckerna och -handskrifterna i våra bibliotek. Det var från svensk synpunkt ett mycket betydelsefullt förvärf som nu gjorts. Våra boksamlingar riktades härigenom framför allt med ett i flera afseenden synnerligen välförsedt arbetsbibliotek, ur hvars skatter mången svensk vetenskapens idkare under århundradenas lopp funnit material för sitt arbete och hvarur äfven våra dagars forskare kunna hafva åtskilligt att hämta.

[1] Brefvet aftryckt hos WIESELGREN, a. a., s. 82 f. — Det framgår ju häraf att åtminstone den af Vossius underskrifna katalogen medföljt biblioteket till Sverige, men hvarken af denna eller Stephanii originalkatalog har jag funnit något spår. De skulle eljes varit oss ett oskattbart medel att afslöja ännu många Stephaniivolymer i våra svenska samlingar.

S. P. Clarissime Vir, Amice et Collega conjunctissime, edoceas me rogo, quae, nam sit insula Laesmiorum, cujus meminit Valerius Maximus Lib. 8, Cap. 13, Exemplo, inter externa, 7, sub finem: et an Xenophon Periplum scripserit, cujus ibidem fit mentio.

T. Stephanius.

De Laesmiorum insula, nihil certi est: et variant valde in hoc nomine antiqui codices manuscripti. Xenophon vero, est Lampsacenus, cujus meminerunt, Plinius, Solinus, et Stephanus.

AUTOGRAFER AF STEPH. JOH. STEPHANIUS OCH JOH. MEURSIUS.

LEO X:s BULLA OM AFLATEN FÖR PETERSKYRKANS BYGGANDE

Ett fynd från en svensk kyrka meddeladt af ANDREAS LINDBLOM

SOM BEKANT hade Albrekt af Brandenburg tillvällat sig värdighet och makt ej blott som ärkebiskop af Magdeburg och administrator af biskopsstiftet Halberstadt utan kort därefter jämväl som ärkebiskop och kurfurste af Mainz. Som pallium-lösen måste han betala den kolossala summan af 30,000 floriner. Affären ordnades så, att huset Fugger i Augsburg, Mediceernas — alltså äfven Leo X:s — ombud i Tyskland, förskotterade beloppet till påfven. Samtidigt gjordes emellertid en hemlig öfverenskommelse, att Albrekt för att kunna inbetala sitt lån till bankirfirman skulle få rätt att uppbära hälften af de inkomster, som inflöto i hans länder genom den till förmån för Peterskyrkans byggande påbjudna aflatshandeln. En *Bulla plenissime remissionis omnium peccatorum* utfärdas på nyåret 1515 med anledning häraf, i hvilken bulla påfven utnämner Albrekt att jämte franciskanergardianen i Mainz vara kommissionär för aflatshandeln inom Albrekts länder. Albrekt i sin tur organiserar denna affär i samråd med Fuggers — hvilka ju hade de största ekonomiska intressen att bevaka i företaget — och utsänder en mängd personer att predika aflat. En af dessa var som bekant Tetzel. Följden af hans verksamhet känna vi.

Det sagda är för forskningen välbekant; jag har dock velat erinra därom med anledning af ett af undertecknad nyligen gjordt fynd.

* * *

År 1916 var från Stora Tuna kyrka i Dalarne till konserveringsanstalten »Pietas» inlämnad en praktfull korkåpa i och för konservering (fig. 1). Stoffet utgöres af sidendamast i chokladbrun färg, nu något blekt. Mönstret är sammansatt af granatäpplen, inramade af grofva grenar med små blad. Grenarna förbindas med hvarandra genom kronor. Det hela bildar liksom ett nätverk af rhombiska rutor.

Kåpan har bräm af siden-guldbrokad med praktfullt rankmönster i guld mot karmosinröd botten.

Ryggskölden är af samma stoff som kåpan. Såväl skölden som kåpan är kantad med en frans af omväxlande gult, rödt, hvitt och grönt silke. Fodret är af svart lärft.

Sidendamasten är florentinskt fabrikat från c:a 1500. Stoffet är ingalunda ovanligt. Den betydligt sällsyntare, praktfulla siden-guldbrokaden å kantbrämet torde vara af venetianskt ursprung.[1]

Vid den närmare undersökning af kåpan, som jag tillsammans med fröken Agnes Branting utförde, anträffade jag som styfnad i ryggskölden tvenne fragment af ettbladstryck. Båda äro här afbildade (fig. 2), hvarför någon närmare beskrifning torde vara obehöflig. Papperet är af gulhvit färg och saknar vattenstämplar. Tryck finnes endast å ena sidan. Radernas bredd å det större stycket är 25 cm. Detta senare utgör fragment från ett aftryck af den ofvannämnda bulla, som Leo X 1515 utfärdade till invånarne i ärkestiften Mainz och Magdeburg, biskopsstiftet Halberstadt samt markgrefskapet Brandenburg angående den »reparatio» af Petersbasilikan — ett lindrigt uttryck, då det ju faktiskt gällde nybyggnad — som under Bramantes ledning påbörjats af Julius II och nu fortsattes af Leo X med Rafael som arkitekt. Det mindre fragmentet har troligen tillhört ett sammandrag (»summari») på tyska af samma bulla.

Denna tidskrifts redaktör, som välvilligt biträdt mig vid undersökningen af dessa fragment, har meddelat mig, att de båda ettbladstrycken utförts med typer, som tillhört den bekante boktryckaren Melchior Lotter i Leipzig.

Hvad träsnitten beträffa, så äro ju Petrus och Paulus, de båda apostlafurstarna, kurians speciella patroner, hvilkas bilder också återfinnas å bullornas blysigill. Veronicas svetteduk åter anspelar direkt på aflatens ändamål, Petersbasilikans »reparatio». Ty duken var en af Peterskyrkans dyrbaraste reliker, förvarad vid S. Veronicas altare därsammastädes. »Do man das angesicht unsers lieben herren Jesu Christi zeiget und, wan man das weiset, so verdienen die Romer 7000 jar ablas und, die uss den castellen um Rome sind, 8000 jar ablas, aber die uber das gepirge oder uber mere komen, die verdienen 12000 jar ablas als offt und dick die es sehen, und auch also vil karen und das drit teil vergebung aller sunde, pein und schuldt.»[2]

Det är knappast troligt, att aftrycket af påfvebullan rörande indulgensförsäljandet i Albrekts af Brandenburg domäner jämte dess tyska sammandrag skulle förirrat sig till Sverige. Det rimligaste är, att styfnaden i kåpans

[1] Ett närbesläktadt stoff finnes afbildadt i O. VON FALKE, *Kunstgeschichte der Seidenweberei*, II (Berlin 1913), fig. 547. Florenz, letztes Viertel 15. Jahrh.

[2] *Mirabilia urbis Romæ*, Nürnberg 1491.

Fig. 1. KORKÅPA FRÅN STORA TUNA KYRKA I DALARNE.

Fig. 2. DET I KORKÅPAN FUNNA FRAGMENTET AF LEO X:s AFLATSBULLA. I förminskad skala.

ryggsköld blifvit inlagd i Tyskland. Hvilket innebär detsamma som att hela kåpan blifvit sydd därsammastädes. Detta bör ha skett efter 1515, det år då bullan promulgerades.

* * *

Med ofvanstående rader har jag blott velat meddela fackmännen detta fynd. Jag öfverlämnar åt forskarna i reformationens och boktryckets historia att afgöra dess betydelse ur deras synpunkt.

BREF FRÅN JOHAN EENBERG TILL BENGT OXENSTIERNA

Meddelade af

O. WIESELGREN, Stockholm

I SIN AFHANDLING om Upsala Universitetsbiblioteks historia intill år 1702[1] har Claes Annerstedt offentliggjort en af bibliotekarien Johan Eenberg författad och till dåvarande universitetskanslern, riksrådet grefve Bengt Oxenstierna inlämnad berättelse om Universitetsbibliotekets förvaltning under åren 1690—1703, af hvilken man finner, hur mycket intresse och nit denne högtförtjänte bibliotekarie nedlade på vården af de bokskatter, som voro honom anförtrodda. Som komplement till denna framställning meddelas här tre bref från Eenberg, likaledes behandlande biblioteksförhållanden och riktade till Bengt Oxenstierna. Brefven i fråga, hvilka förvaras i Kungl. biblioteket, ha icke förut varit använda. — Det »Konst Cabinett», som omtalas i det första brefvet, är naturligtvis Philipp Hainhofers berömda konstskåp, hvilket år 1694 af Karl XI skänkts till biblioteket och samma år blifvit där uppställdt.

Af brefven äro det första och det andra renskrifter, undertecknade af Eenberg (det andra är undertecknadt jämväl af hans förman vid biblioteket, den berömde polyhistorn Laurentius Normannus); det tredje är helt af Eenbergs hand. I samtliga bref är inledningstitulaturen förkortad.

[1] *K. Vitterhets- Historie och Antiquitets Akad. Handl.*, Del 32 (Sthlm 1894—95), afh. 2.

1.

Höggunstige Herre.

Såsom Eder Höggrefl. Excellence med så stoor sorgfälligheet och gunst städze omfattar detta Bibliothek, och dess betiente; och i anledning der af, särdeles nu, wid dess sidste höge närwarelse uti Consistorio och Bibliotheket, så höggunsteligen behagade sig utlåta, både om Bibliothekets wälstånd och gode Skick, så wäl som om min löhns efftérlängtade ersättning. Altså understår iag mig uti diupaste ödmiukheet detta memorial, äfwen samme åhrender beträffande, hoos E:s Höggrefl. Excellence nu insinuera, hwilket iag då eij fördristade mig att göra: emedan E:s Höggrefl. Excellence för sin skyndsamme afresa, af mångas opwacktningar blef förhindrat.

1) Om Böckernas inbindning uti Franska band, har iag sedermer både här, och i Stockholm confererat med åtskillige Bokbindare; hwilke alle willia hällre arbeta Styckewijs, än för åhrslöhn; och om en Mästare skulle hålla en gesäll allena för Bibliotheks arbetet, lärer han intet bättre kunna betingas än 400 D:r K:mt om åhret, och der till skaffa alle materialier. Men Styckewijs att accordera, så troor iag att man kunde få en foliant för 2 D:r K:mt och materialierne inberäknade; och sedan de mindre formater proportionaliter: så frampt Schnitten och ryggen på Böckerne får förblifwa sådan den är. Men om Böckerne skola aldeles ombindas, lärer iag näppeligen kunna betinga stycket af Folianter under 4 D:r. Nu äre en deel böcker, hälst af det Wurtzburgiske Bibliotheqvet, som äre mycket durable Swinläders band, dem kunde man bespara till sidst: men det större antahl af de sämbre band, behöfde först reparation, i synnerheet de som innefatta uti itt volumine åtskillige auctores och materier, hwilka böra bindas hwar för sig, så att den Confusion, som i Bibliotheqvet der af förorsakas, kunde effter hand botas. Det äre wäl de som mena att de gamble starke Banden kunde framgeent få wara sådane de äre, emedan de hållas före wara starkare än Franska Band; effter som uti it publikt Bibliothek böckerna mycket nötas. Men så drager iag der wid desse Considerationer: 1. att det Cassian som nu sitter för hillerne kan fögo wahra öfwer 30 åhr, förr än det af Book-dambet blifwer sköört, och af Stegarne, händerne och soopning förnött: Och då, om Böckerne, alle eller fläste parten, wore uti Franskt Band, kunde man der emot menagera de medel, nembl. 8 à 9 hundrade daler K:mt till hwarttera rummet, för hwilke man elliest måste reparera rummen med Cassian, aldenstund uthaf Sal. Hallenstedts räckningar finnes klädningen hafwa stigit så högt. 2 är itt slag Franskt läder mycket fastare och starkare än det andre, och tämmel. durabelt. 3. Torde wara practicabelt, att den som böcker utom Bibliotheket länar, gifwer om weckan någon ringa erkäntzel till Bibliotheket att reparera Banden med, som fögo nötas, när de innom Bibliotheket brukas, men märkeligen när de äre utlänte. Hwar af ock skedde att alle hälre worde brukande böckerne oppe uti Bibliotheqvet, än att offta läna dem uth, hwilket för månge Considerationer skull Bibliotheqvet wore nyttigare och säkrare. Dåck alt detta oförgripeligen och allenast förslags wijs.

2) Har jag sedermeer gifwit H:s Grefl. Magnificence wid handen, huru som, sedan Högst Sal. Kongl. M:tts förordning A:o 1692 utföll, att af alt det som här i Swea Rijkes Booktryckerier oplägges, skulle itt exemplar komma till Upsala Bibliothek, ingen Booktryckiare ännu samme konglige förordning effterlefwat, ehuruwäl de där om behörigen un-

derrättade äre. Och wore det wäl att hwar Boktryckiare wore förplicktadt att hålla ricktig annotation öfwer alt thet som uti hans Officin tryckes.

3) Jag har ock nu wid Konst Cabinettets Inventering gifwit wid handen huru som det Inventarium, hwilket A:o 1694 uprättades, är för hwarie infallande hinder, eij ännu blifwit underskrifwit. Warandes mästeparten med döden afgångne, af dem som det wärcket då biwistade, så att allenast Slåtts fogden Stare och iag äre nu i lifwet. Hwarföre H:s Magnificence på min tienligste remonstration nu sielf Cabinettet helt noga genom sedt, på det att Inventarium må blifwa richtigt och underskrifwit, och Exemplaren der af till sine förordnade orter ofördröijeligen afsändas.

4) Såsom E:r Höggrefl. Excellence höggunstigast utlät sig om en Amanuensi Bibliothecæ, hwilken, effter Ordinarius Bibliothecarius är af många andre beställningar mycket occuperad, kunde stadigt wara mig till hielp nu först wid inrättandet och sedan wid förwaltandet. Så är min ödmiukaste önskan, att det gunstigste förslag måtte winna den effect, att en stadig och god Student kunde der wid så underhållas, att man eij med wärkets märkelige hinder måste ofta byta om Amanuensis.

5) Contesterar in för Eders Höggrefl. Excellence, huru iag budit till medh att flit at effterlefwa Eders Höggrefl. Excellence nådige behag med inventerningen af Bibliotheqvet, och derföre så mycket giörligit warit, lagat till att Inventerningen skulle kunna begynnas, enär Consistorium så behagade, hafwandes iag gifwit det hörsamme förslag att man skulle kunnat taga åtminstone någre timar om dagen till sielfwe inventerningen, medan wäderleken någorlunda warit beqwämlig, och sedan när kölden öfwerhanden tagit hade man hemma kunnat arbeta uti den Collation som skee bör emillan de nye och gamble Register.

6) I anledning der af att Eder Höggrefl. Excellence månde sidst både uti Consistorio så wäl som privatim höggunsteligen behierta, huru nödigt det är till Bibliothekets conservation, och att hafwa en ricktig Historie af alle dess affaires, hälst wid tillfälle af dödelige omwäxlingar, såsom nu skedt är, att vice Bibliothekarien är deelachtig uti alle ärender som Bibliotheqvet, dess correspondencer, inkomster, utgifter etc. angå: såsom det ock nödigt är, att han något behörigt anseende hafwer, på det han med effterttryck kan förrätta sin tienst innom och utom Bibliotheqvet; särdeles, effter nu brukas att binda Bibliothecariatet med Professioner tillsamman, hwar af Bibliothecarii af så många diverse syslor blifwa distraherade. Så underkastar Eder Höggrefl. Excellences högwise behag iag aldra ödmiukeligst, om icke till äfwentyrs torde wara nödigt, att, när H:s Kongl. May:tt i nåder täckes resolvera om min löhns ersättning; då något blefwe infördt om någon widare Instruction för Vice Bibliothecarien. Emedan hwad som uti Constitutionerne är, deels är lämpat till Amanuensem, dels kan till detta nye wärket eij göra tillfyllest. Dess utan war Bibliotheks staten tillförende ringa, och derföre eij så mycket hwarken arbete eller reflexion på Amanuensem: Men som nu Wärket genom Eder Höggrefl. Excellences Höggunstige försorg och Promotion är nu många resor större blifwit, synnes, oförgripeligen, till dess rätta skötande och tillbörlige tillväxt fordras för Vice Bibliothecarien någon widare Instruction.

7) Täckes Eder Höggrefl. Excellence icke onådigt optaga, att iag än denne sidste resa uti diupaste ödmiukheet böönfaller om en nådgunstig ihågkommelse af min löhns ersättning för förflutne sampt tillkommande tid. Och i anseende till den förflutne, så är iag försäkrat, att, så frampt eij andre medel till ersättning för de 360 D:r S:mt, som mig nu till S:t Thomæ tid uti 3 åhr brustit, skulle kunna winnas, Consistorium eij lärer mycket difficultera till någon

deel af Cassa Studiosorum: hälst när förmedelst Eders Höggrefl. Excellences Höggunstige recommendation, H:s Kongl. May:tt det beordrande warder; warandes det mig såsom bewijsligit berättat, att Cassa Studiosorum, skall uti Contante och utestående medel, sidst widh Sahl. Hallenstedts tid, ägt 8 à 10 tusende D:r K:mt. Wore ock önskeligit, att här effter Vice Bibliothecarii wilkor kunde blifwa lika med Secreterarens och Bookhållarens, hwilka jämte sine 300 D:r S:mt niuta wackra Præbender; och kunde wäl wara förslag till itt litet Præbendæ hemman för Vice Bibliothecarien uti Nostuna jempte Bibliothecarii Præbende hem; Ty näst för denne nye Staten wore där bägge hemmanen Præbender, och hade min Prædecessor H:r Prof. Vallerius bägge en rum tid wid denne tiänsten. Men nu är det ena blifwit Academie Bondhem, och kunde wäl med ringa saknadt umbäras wid staten, ty det räntar allenast 10 T:r Sp:mhl och litet peningar; hälst effter Vice Bibliothecarius har dåck elliest ingen penning af Ærario eller dess medel. Elliest i widrigt fall så wore det ock en ringa afsaknadt för H:r Prof: Norrman om han emot sitt Præbende Pastorat och Prästebohl, afträdde mig Præbende hemanet för Bibliothecariatet, så framt det förre eij stode att winna till ordinarie Præbende för Vice Bibliothecario, och således kunde Vice Bibliothecarius blifwa nogorlunda lika accommoderat med Secreteraren och Bookhållaren; lika som han dem der uti är lijk, att wid arbetet äre inga accidentier, såsom för Adjunctis och Exercitiemästarne äre, hwilke utom sin ordinarie löhn, hafwa för alt sitt arbete att fordra betalning.

8) Jag böönfaller ock uti diupeste ödmiukheet, om ett nådigt öga på min Promotion och lycka, om så skeer att någon af Adjunctis skulle komma att succedera uti den Schyttianiske Professionen, att iag, om möijeligit wore måtte få bifoga den ledige blifwande Adjunctur, till någon förbättring wid min på nijonde åhret wijd Bibliotheqvet gorde tiänst, och i medlertid utståndne arbete, icke allenast wid rangerningen, utan ock nu tridie resan wid Inventerningar som skedde äre, då iag allena måste göra reda och besked för alt det som effterfrågas. Der jemte har jag nu i många åhr betiänt ungdomen uti Eloquentia et Philosophiæ moralis Studio etc. utan någon ordinarie löhn, dock effter Fac. Philosophicæ ordres och auctoritet. Hwar wid iag aldra ödmiukligst beder Eder Höggrefl. Excellence, eij behaga tänkia att iag någon tid eller time der jemte för Bibliotheket undansnillat eller undansnilla skall: ty iag kan præstera det bewijs att iag aldrig brukat de timar till privat exercitier, som elliest hört till Bibliotheket. Skall och det samme altid här effter göra; och där till med skaffa H:r Bibliothecariens caution, om så skulle fordras, och iag genom någon ordinarie Lection finge tillfälle att wijsa ungdomen nyttan af Bibliotheqvet och dess rätta bruk, sampt naturen af Historia Literaria, som här alt för litet drifwes, när dock alle andre discipliner hafwa ymnigt sine Professores. Dåck, såsom alt detta iag uti diupeste ödmiukheet och oförgripeligen understådt mig att insinuera och åstunda: altså underkastar uti lika måtto Eder Höggrefl. Excellences hög- gunst- och wiseste behag och willia helt och hållit iag aldra ödmiukligst, endast supplicerandes om stadig warande continuation uthaf Eders Höggrefl. Excellences wahnlige och aldrig tillfyllest beprisade nåd.

Sluteligen såsom iag förnummit det Eder Höggrefl. Excellence förmodeligst med gunst uptager om någon Historisk effterrättelse aff detta Academiske Bibliothek uti ödmiukhet insinueras: altså understår iag mig ödmiukeligst, att hoos Eder Höggrefl. Excellence insinuera denne hoos fölliande Oration, hwilken intet är förändrat ifrån det project iag då i hastigheet giorde, när tillfället syntes willia gifwas att henne få framföra, som dock eij skedde, deels att H:r Professor Arrhenius till sin Swänske Jubel åhrs oration brukade den endeste dagen

som der till nogorlunda hade tient, dels att H:s Högst Salige Kongl. May:tt så ock Eder Höggrefl. Excellence 2 dagar förut afreste förr än d. 8 Julii inföll, som är natalis Bibliothecæ. Nu såsom iag än eij kunnat inhemta något mer angående Historien af Bibliotheket, förmodar dock framdeles finna något mer, då iag, om Gud will, skall detta göra något bättre: Altså bönfaller iag uti diupaste ödmiukheet, att Eder Höggrefl. Excellence med råd täckes optaga min enfaldige wälmening, och eij förtörnas öfwer min ofullkomligheet, till att i orden uttryckia detta Bibliothekets egenskaper, och deraf ymnigt flytande Eders Höggrefl. Excellences månge högstprislige meriters stora wärde.

För denne och all annan Eders Höggrefl. Excellences höga ynnest, framhärdar med trogneste lyckönskan och aldra ödmiukeste respect in till döden

Eders Höggrefl Excellences
aldra ödmiukeste, tack- och
hörsammeste tienare

J. Eenberg

Upsala d. 20 Octob. åhr 1698.

2.

Högwälborne H:r Grefwe.

Huru som Eder Höggrefl. Excell:s ibland sina många affaires, icke förgäter, ey eller under sin högwiktiga Åmbetes börda förtröttas wid at förklara thes aldrig tilfyllest beprisade omwårdnadt för thenne Academiens och Bibliotheks wälstånd, prydnadt och förkofring, thet hafwa wi alle åter nu nyligst så wäl af E:r Höggrefl. Excell:s höggunstige skrifwelse, så wäl som af sielfwa wärckeliga anstalten angående Högst Sal. Konungens, Konung Carl then Elftes sköne Marmor Bröst-bilds öfwerförande och här uti Bibliotheqvet upsättiande, icke med mindre hiertans fägnadt, än aldraödmiukeste wördnad nogsamt fått röna. Och thet så mycket mera, som E:r Höggrefl. Excell:s förekommit thetta Collegium uti thenne aldraskyldigste pietet emot then oförliknelige Konungens höga meriter hos thenne Academiske Societet; effter mäkta fåå af oss hade någon kundskap, at ett sådant förnämt Stycke war någorstädes tillfinnandes. Hwad nu thenne Bilds upsättiande angår, så hafwer H:r Rector skriffteligen, och widare lärer Bildthuggaren M:r Schröder mundtligen E:r Höggrefl. Excellence all ödmiukeste berättelse göra. Man har fuller ock promt betalt hela Summan, som betingat blifwit, på thet M:r Schröder ey skulle lamentera öfwer något uppehåld, men som thet lärer wara E:r Höggrefl. Excell:s ey obekant, hwad för ett antahl af högnödige Böcker här i Bibliotheqvet än feela; hälst efftersom, medan Bibliotheqvet stod uti 6 à 7 åhr under Byggnad, ingen Bok inköpt är, så skedde ock för fåå åhr en anseenlig utgifft af Bibliotheqvets Cassa allena för Gips Capitelerne: altså hafwa wi til Bibliotheks Cassans lijsande, fördristadt oss at uti diupaste ödmiukheet E:r Höggrefl. Excellence wid handen gifwa ett medel, hwar genom man kunde wid thetta tillfälle niuta något understöd; uti ödmiukaste tilförsicht, at E:r Höggrefl. Excellence thet ey ogunstigt uptager. Ty såsom E:r Höggrefl. Excell:s sielf, har hos Högst Sal. Konungen utwärkat för thetta Bibliotheqvet then fördelachtiga förordning, at the besparningar, som skie af några Academiske ledige stående tienster, måtte employeras

til Bibliotheqvets Byggnader: altså emedan nu en sådan besparning finnes af then Vacance, som nyligen är infallen, emedan thet Sal. H:r Lagerlööfs Enkefruus gratial exspirerade uti Aprili sidstleden, till thet at H:r Bellman begynte uti Augusti månad Professionen wärkel:n at förträda: Ty torde thet ey wara orimligit at the medel til thetta anlades, effter thet synes kunna bära titel af någon Bibliotheks Byggnad. Och om så skiedde, at Ærarium på thetta sätt räcker Bibliotheqvet handen, så skaffar ther emot thetta Stycket icke Bibliotheqvet allena, utan hela Academien en märkelig prydnadt och förmåhn; effter det och här med betygas hwad wördnad, som hela thenne Academiske Stat aldraunderdånskyldigast bär för then stora Konungens ewigtbeprisliga Nåd emot thenne Societet. Hwarföre om thetta oförgripeliga och wälmeente förslag winner E:r Höggrefl. Excell:s gunstige bijfall; så twifle wi intet, at ju Consistorium, när thet får gunstig part af E:s Höggrefl: Excellences behag, lärer äfwen ther til wara så benäget, som thet gerna och ouphörligen erkänner sig emot E:r Höggrefl. Excellences margfallige Nåd och Höggunstige omwårdnad, på thet aldrahögsta förpliktadt; Såsom ock wi i lika måtto, näst trognaste lyckönskan, med aldraskyldigste respect och wördnad in til wår död framhärda

Eder Höggrefl. Excellences
aldra hörsammaste och
ödmiukaste Tienare

Laurentius Normannus. Joh. Eenberg

Stockholm d: 20 Novemb. 1700.

3.

Min nådige Herre och Patron.

E:s Höggrefl. Excell: hembär iag aldra ödmiukeste tacksägelse för den ymnige nåd mig städse wederfahren är; särdeles nu för den nådige omtancka E:s höggrefl. Excell: dragti om min ringheet, som skulle iag kunna uti Bibliotheqvet göra den Studerande ungdomen den tiänst att de måtte komma til en behörig, och en Academicum Civem wäl prydande och högst gagnande detta Bibliotheqvets kundskap och wälsmakligheet; hvilket iag ey annorledes kunnat ansee, än som det rätte ändemåhl til Högstsal. Konungens anseenlige giorde bekostnader, sampt E:s Höggrefl. Excell:s särdeles nådige försorg, margfallige recommendationer, och anwände myckne beswär. Hwar af i anledning, såsom E:s höggrefl Excell. månde behaga mig för leden wåhr tijd, tillijka med Philosophiske Adjuncturen också anbefalla, att dageligen hafwa något sådant exercitium med ungdomen uti Bibliotheqvet: så giorde iag fuller i höstas i rättan tijd, der om hoos Herr Bibliothecarien ansökning, att sådant måtte med godt maneer och hans gode minne skee. Hwar uppå han fuller änteligen sig privatim för mig utlät, det eij wara sig så emoot: men pröfvade likwäl full nödigt, att sådant måtte äfwen med Ven. Consistorii tilstånd skee; befalte mig derföre det hoos Magnif. Dn. Rectorem, som ock nu äfven är Decanus Facultatis Philos., att intimera. Men som iag nu, sedan iag ifrån en hastig min hälsas Accident restituerad är, har förstådt til E:s Höggrefl. Excell:e ifrån Ven. Consistorio wara bref afgånget, detta åhrende angående, hwars innehåld iag ey

egenteligen kan wetta (såsom iag ey eller erhållit part af Consistorii Resolution på min förfrågan, ehuru terminen till större delen är förfluten) altså uti aldradiupaste öd[miukhet] iag gärna önskade att hoos höggrefl. Ex[cellence] få något detta angående mundteligen Insinuera, som skall [för]modligst aldeles instämma med E:s Höggrefl. Excell- högwijseste desseiner til Publici nytta, och denne Academiens heder. Hwilken min ödmiukeste opwacktning, iag förmodar, om gud will, kunna skee innom några dagar. I medlertid och städze önskar iag uti aldra diupaste ödmiukhet få wara innesluten uti E:s Höggrefl. Excell:s wahnlige högstwärderade nåd, förblifvandes med aldra trohiertligste lyckönskning för E:s Höggrefl: Excell:s långlige wälmågo, sampt skyldigste respect och wördnadt, in til mitt sidsta

E:s Höggreflige Excellences
min nådige Herres
aldraunderdån ödmiukeste Tienare

J. Eenberg.

Upsala d. 12 Novemb. åhr 1701.

ET DANSK PRAGTVÆRKS HISTORIE

Af

H. EHRENCRON-MÜLLER, København.

I AARET 1733 DEN 12. MAJ tiltraadte Christian VI en allerede længe planlagt Rejse til Norge. Det var første Gang han, som ellers yndede at foretage mindre Ture rundt i Danmark, som Konge foretog en længere Rejse og selvfølgelig maatte han ved et saadant officielt Besøg i det andet af sine Riger optræde med en vis Glans og Pragt. Allerede to Maaneder før Afrejsens Dag blev to Orlogsskibe, to Fregatter, et Koffardiskib, en Lods-Galliot, Kongens egen Rejse-Chalup og desuden to mindre Fartøjer til Hof-Leverandørens Tjeneste gjort sejlklare under Admiral Andreas Rosenpalms Kommando. Foruden Besætningen fandt ogsaa endel civile Personer, bl. a. to Præster, Optagelse paa disse Skibe.

Kongen var paa Rejsen ledsaget af Dronningen Sophie Magdalene og dennes Moder, Sophie Christiane, Markgrevinde af Brandenburg, samt en talrig Skare Hofembedsmænd og Hofbetjente med deres Lakajer og Betjening. Saaledes havde Kongen selv et personligt Følge af 11 Personer med 18 Tjenere til deres private Betjening, Dronningen fulgtes af 9 Hofkavalerer og Damer, ligeledes betjent af 18 Personer, medens Markgrevinden som den laveste i Rangen maatte nøjes med en personlig Opvartning af 5 Personer, der igen blev opvartet af et Tjenerskab paa 7 Mand. Men det var endnu ikke alt; desuden medfulgte af »Hoff-Ampterne» 61 Personer, hvoriblandt Barberer, Bagere, Kokke, Arbejdskarle o. s. v.

Selvfølgelig kunde den enevældige Konge heller ikke tiltræde en saa lang Rejse uden i sit Følge at medføre Repræsentanter for Administrationen; saaledes ser man, at baade fra Gehejme-Konseillet, Krigs-Kancelliet, Danske Kancelli, Tyske Kancelli og Land-Etatens General-Kommissariat deltog højtstaaende Embedsmænd enten i hele Rejsen eller i det mindste den første Del af den. Disse medførte lige saa selvfølgelig et mindre Kontorpersonale foruden Tjenerskab til deres Opvartning. Paa denne Maade voxede Rejseselskabet op til omtrent halvandethundrede Personer og det er med Rette sagt, at »Christian den VI i Norge mere forflyttede sit Kongehof over Fielde, Elve og Viger, end giennemreiste Landet som Regent».

Med dette anselige Følge brød de allerhøjeste Herskaber altsaa d. 12. Maj om Morgenen op fra Fredensborg og rejste den første Dag til Antvorskov.

hvor de overnattede. Herfra gik Rejsen siden til Korsør, over Bæltet til Fyn, igennem Jylland, hvor Rejseselskabet 2. Pinsedag d. 25. Maj fra Fladstrand begav sig ombord paa Flotillen, der var dirigeret derhen.

Den 4. Juni fandt Ankomsten Sted ved Kristiania, hvor Herskaberne steg iland, modtaget med begejstret Hyldest af Autoriteterne og Borgerskabet, der havde rejst Æreporte med mere eller mindre vellykkede Inskriptioner. Herfra fortsattes Rejsen op gennem Norge, overalt under de største Æresbevisninger, til Trondhjem og Vestlandet og derfra tilbage til Laurvig, hvorfra Hjemrejsen tiltraadtes, idet Herskaberne d. 4. Sept. atter gik ombord og den 14. ankom til Fladstrand.

Ved denne Rejserute blev bl. a. Helsingør, der havde forberedt en pragtfuld Modtagelse med Æreporte o. l., narret for det paaregnede Kongebesøg, hvorfor Byen og dens Borgere dog senere blev holdt skadesløs, idet Kongen med Følge nogle Uger efter Hjemkomsten indtraf dertil for at tage Udsmykningen i Øjesyn. Fra Fladstrand gik Rejsen samme Vej som paa Udturen og d. 23. Sept. ankom det høje Rejseselskab til Frederiksberg Slot efter en Fraværelse paa 19 Uger og 2 Dage.

Rejsen, der havde været meget vellykket, uagtet Vind og Vejr ofte havde været »contrair» nok, vakte megen Opsigt i Samtiden, ikke mindst fordi Dronningen havde gjort hele Turen med og paa denne gæstet Steder, hvor næppe nogen anden dansk Dronning før havde sat sin Fod. Den blev beskrevet af den senere Klokker ved Domkirken i Bergen Jonas Kierulf († $^{19}/_{1}$ 1786), der paatog sig dette Hverv efter Opfordring af en »retskaffen Norsk Patriot paa Friderichshald, hvis Huus Deris Kgl. Mayestæter glædede ved at tage hos hannem Logemente», hvormed sigtes til den fra Svenskekrigen bekendte patriotiske Frederikshald-Købmand Peder Colbjørnsen, der ved denne Lejlighed sammen med sin Broder Hans fik Titel af Oberstlieutnant af Infanteriet. Han var imidlertid død, inden Kierulfs Beskrivelse saa Dagens Lys; den er nemlig undertegnet d. 22. Oct. 1745 og Peder Colbjørnsen døde allerede 1738. Værket, der er i Folio, ledsaget af en Række ret tarvelige Træsnit, bl. a. af saa godt som alle de Æreporte, der betegnede Kongeparrets Vej, udkom u. T.: Journal og Beskrivelse over Hans Kongl. Mayest. Kong Christian den VI og Dronnig Sophia Magdalena med Frue Moder Margrevjnde Sophia Christiana, Deres foretagende Reise til Kongeriget Norge Aar 1733. Kbh. I denne Beskrivelse gøres der omhyggelig Rede for hver Dags Rejse og tillige for den eskorterende Flaades Bevægelser.[1]

[1] Uddrag af Beskrivelsen findes i ODIN WOLFFS *Journal*, 1822, III. p. 1—40 og i *Fra By og Land*. Aarbog, udg. af Folkelig Forfatterforening, 1904, p. 121—41 (ved Anton Andersen).

Men foruden denne trykte Beskrivelse findes en haandskreven Beretning, af hvilken der i det Kgl. Bibliotek haves ikke mindre end 8 Haandskrifter, nemlig Gl. Kgl. Samling Nr. 966 Fol., Nr. 2797 4to; Ny Kgl. Saml. Nr. 1062—63 Fol.; Thott Nr. 912 Fol., Nr. 1684—85 4to og Uldall. Nr. 114 Fol. De er alle Afskrifter af Gl. Kgl. Saml. Nr. 966 undtagen Ny Kgl. Saml. Nr. 1062 Fol., der synes at være endel forkortet. Desuden findes der i Rigsarkivet (Kongehusets Arkiv) et 1888 fra det Kgl. Bibliotek (forhen Thott Nr. 913 Fol.) afgivet Haandskrift, der er overensstemmende med Gl. Kgl. Samling Nr. 966 Fol. Til Rejsens Historie kan endvidere jævnføres Haandskrifterne Ny Kgl. Saml. Nr. 324 g. 8vo, der indeholder en ganske kortfattet Rejsedagbog og Ny Kgl. Saml. Nr. 1616 Fol. med endel Smaating vedrørende Rejsen, bl. a. Indskrifter paa Æreportene o. l.

Den i ovennævnte Haandskrifter optagne Beskrivelse er uden Forfatternavn, men det fremgaar tydeligt, at Forfatteren har deltaget i Rejsen og selv været Øjenvidne til det meste af, hvad han beretter. Det vilde nu ikke være let blandt den brogede, talrige Skare, der fulgte de Kgl. Herskaber, at udfinde netop den rette Mand, der har ført Beretningen i Pennen, men her er det saa heldigt, at der findes endnu et Exemplar af denne Rejsebeskrivelse og det tilmed selve det til den enevældige Konge overleverede Originalmanuskript, hvori Forfatteren navngiver sig som Henrich Willemsen.

Helt klart er Forholdet mellem de ovennævnte Haandskrifter og det, vi her kalder Originalmanuskriptet, ikke, thi der findes i disse Afskrifter endel Afvigelser, ændrede Udtryk og hist og her lidt ordrigere Beskrivelser, men der kan dog næppe være Tvivl om, at det Exemplar, der tydeligt bærer Vidne om at være præsenteret Kongen selv, maa være det til Grund liggende.

Hvad Forfatteren eller Nedskriveren, thi om noget Forfatterskab i Ordets egentlige Betydning kan man vel næppe tale ved dette Dagregister, angaar, er det ikke meget, der vides om ham. I det store Digt (paa 4 Foliosider) hvormed han slutter sin Beretning, hedder det:

> Maa nu Monarchens Syn sig lade det befalde
> at jeg mit ringe Verk af Tid og Aar maa kalde
> da kalder jeg mig selv en lyksom Nordmand fød
> som for mit ringe Skrift saa stor en Ære nød.

Han er altsaa indfødt Nordmand, men i de Fortegnelser over Rejsefølget, der findes i de ovenfor nævnte Haandskrifter, anføres ingen af dette Navn, skønt han selv i det samme Digt kalder sig »den mindste Lem af denne Følge-Skare». Gaar man derimod til Kierulfs trykte Journal, nævnes under Danske

Kancelli Kopisten Hendrich Willumsen som attacheret Gehejme Expeditions Sekretæren Peter Neve. Det er altsaa denne Kopist, der paa Rejsen har »ved Leilighed saa meget seet og hørt» og sit »Kald, saa vidt det gik, har taget nøye vare». Kort før Rejsens Begyndelse var han $^{23}/_{1}$ 1733 fra Kopist avanceret til Kancellist, blev $^{21}/_{2}$ 1736 Registrator ved Danske Kancellis Arkiv, var 1740—44 Lagmand i Stavanger og derefter Magistratspræsident i Bergen, hvor han døde 1760.

Willemsens særdeles pynteligt skrevne Haandskrift, der nu findes i Hans Majestæt Kongens Haandbibliotek, er ledsaget af en Række smukt udførte Akvareller, Kort og Prospekter fra de Egne, som det høje Rejseselskab gæstede. Af hvem disse er udført, vides ikke med Bestemthed; kun saa meget kan med Sikkerhed siges, at nogle af dem skyldes Jacob Fosie (f. 1679, † 1763), der var Tegnemester for Søkadetterne og desuden Organist ved Holmens Kirke. Han synes ikke at have været med paa Rejsen; i hvert Fald nævnes han ikke i nogen Fortegnelse over Følget. Med Hensyn til Ophavsmanden til de øvrige Tegninger og Kort er man henvist til Gisninger og her har Kunsthistorikeren Niels Henrich Weinvich fremsat den Formodning[1], at de kunde skyldes Forstmanden, Hofjægermester Franz Philip von Langen (f. 1709, † 1751), der 1737 med sin ældre, mere bekendte Broder Johann Georg v. Langen blev indkaldt fra Braunschweig for at gennemføre en bedre Ordning af det norske Skovvæsen, som Franz Philip allerede 1734 havde haft Lejlighed til at stifte Bekendtskab med paa en Rejse. Af de Opgaver, der blev stillet den 1737 oprettede Forstkommission, der bestod af de to Brødre von Langen, var en af de vigtigste at udføre topografiske Beskrivelser over Norge og at udarbejde Situationskort. I det geografiske Opmaalingskontor i Kristiania opbevares endnu et saadant Skovkort og rimeligvis har der existeret flere[2]. Om Franz Philip von Langen hedder det desuden i Weinvichs Kunstner-Lexicon (p. 109), at han »har malet Landskaber med Figurer udi». Der er da noget, der taler for, at Weinvich har Ret, naar han tillægger von Langen i det mindste endel af Akvarellerne og Kortene i Willemsens Haandskrift, men underligt bliver det dog, at hans Navn ikke nævnes én eneste Gang i de Forhandlinger, vi senere skal gøre Rede for, og muligt, ja sandsynligt, er det, at flere Kunstnere end de to her nævnte har medvirket ved dette Arbejde. Det vil nu næppe være let, i hvert Fald ikke for én, der ikke har gjort den Tids Kunsthistorie til Genstand for grundigt Studium, af indre Grunde at paavise Ophavsmændene til disse navnløse Tegninger.

[1] *Dansk Minerva,* 1816, Juli, p. 19.

[2] Jfr. J. A. KRAG, *Bidrag til det norske Skovvæsens Hist.* (1880), p. 33.

Vi skal her give en Fortegnelse over de i Willemsens Haandskrift indeholdte Akvareller og Kort, idet vi for Nemheds Skyld giver dem et Løbenummer, hvilket ikke findes i Haandskriftet.

Nr. 1. Et allegorisk Titelbillede, der forestiller en vinget kvindelig, siddende Skikkelse (Historien), der paa en Marmorstøtte indridser Ordene »Norske Reise«, medens en anden ligeledes siddende kvindelig Figur (Hukommelsen) holder et Spejl, hvori genspejles et Luftsyn: 2 Kvindefigurer, der bærer et Skjold med Kongens og Dronningens Navnetræk. I Baggrunden drager Fama Gardinet tilside for et norsk Bjærglandskab. Til dette Titelbillede knytter sig et Indledningsdigt, der forklarer Titelbilledets Betydning.

2. »Anno 1733 den 3. Junii debarqverede Hs. Maj. Kong Christian den Siette paa Wælen ved Moss og gik til Vands til Christiania.«

3—4. Ære-Porten ved Toldboden i Christiania. (2 Blade.)

5—6. Ære-Porten ved Kirken smstds. (2 Blade.)

7. »Afritz over Byen og Fæstningen Aggershuus.«

8. »Den nyslagne Myndt, som blev udgivet til Skyds og ellers paa Reisen, hvor der for Deris Majesteter om Middagen var anrettet eller Natte-Herberge foranstaltet.«

9. »Friderichstad Bye og Fæstning.«

10—11. Ære-Porten i Friderichshald. (2 Blade.)

12. »Cart over Mosse, Onse, Thune, Wombe samt Idde og Marchers Fogderier i det Smaalenske Amt, item over Jarlsbergs og Laurvigens Grevskaber.«

13. »Grundrits over Friderichshalds Bye og Fæstning.«

14. »Sarps-Fossen.«

15. »Situations-Cart og Grund-Rits over Sarpe-Foss.«

16. »Angers Klev.«

17. »Cart over Aggers og Follaug samt Nummedahl og Sandsværd Fogderier i Aggershuus, Ringerige, Hallingdalen, Eger og Buskeeruds Amter.«

18. »Dette Stykke haver Hds. Maj. Dronning Sophia Magdalena allernaad. brut udi Cronprincens Grube paa Kongsberg d. 30. Junii 1733« (med et Hyldestvers).

19. Vandhjulet i »Borrings Qvikverk« til Udskilning af Slakkerne af Sølvet ved Hjælp af Kvægsølv.

20. »Slam-Kisterne« smstds.

21. »Cart over Øvre og Nedre Rommeriges Fogderier i Aggershuus Amt.«

22. »Kongswingers Fæstning.«

23. »Christians-Field Fæstning.«

24—25. »Cart over Saaler, Øster og Ondahlens Fogderier i Aggershuus Amt.« (2 Blade.)

26. »Cart over Hedemarckens Fogderie i Aggershuus Amt.«

27. »Cart over eendel Hedemarkens og Sønder Guldbrandsdahlens Fogderier i Aggershuus Amt.«

28. »Beckers Klev.«

29. »Cart over Søndre og Nordre Guldbrandsdahlens Fogderie i Aggershuus Amt.«

30. »Kringelen.«

31. »Rusten og Tromsa Elv.«

32. »Cart over Nordre Guldbrandsdahlen Fogderie i Aggershuus Amt.«

33—34. »Dofre-Backen.« Nr. 1—2. (2 Blade.)

35. »Cart over Guldahls Fogderie i Trundhiems Amt.«

36—38. »Waar-Stigen.« Nr. 1—3. (3 Blade.)

39. »Cart over Ørche og Guldahls Fogderier i Trundhiems Amt.«

40. »Nyehuus Klefv.«

41. »Cart over eendeel af Guldahls og Strindens Fogderier i Trundhiems Amt.«

42—43. Ære-Porten paa Torvet i Trondhjem. (2 Blade.)

Nr. 44. »Trundhiems Byes Grundrids-Teigning.»
45. »Munk Holmen.»
46. Trondhjems Domkirke.
47. »Grund-Rits over Trundhiems Dom-Kirke.»
48. En Side af Trondhjems Domkirke.
49. »Cart over eendeel af Strinde og Stor Fossens Fogderier i Trundhiems Amt.»
50. »Cart over eendeel af Store Fosen og Nordmørs Fogderier i Trundhiems og Nordmørs Amter.»
51. »Cart over eendeel af Nordmørs og Sundmørs Fogderier og Amter.»
52. »Cart over eendeel af Sundmørs og Nordfiords Fogderier i Sundmørs og Bergenhuus Amter.»
53. Kort over Mands Eide m. m.
54. »Anno 1733 d. 9. Aug. reiste Hs. Kgl. Majestæt over dette Field Mands Eidet.»
55. »Cart over eendeel af Sundfiords, Nordhordlen og Vose Fogderier i Bergenhuus Amt.»
56. »Cart over Sundhord og Hardangers Fogderier i Bergens Amt.»
57—59. Ære-Porten i Bergen. (3 Blade.)
60. »Bergens Byes Grundrids Teigning.»
61. »Cart over eendeel af Ryefylke samt Jedderens Fogderier i Stavanger Amt.»
62. »Cart over Dahlerens og Lister Fogderier, Stavanger og Lister Amter.»
63. »Cart over Mandahls og Nedenes Fogderier og Amter.»
64—65. Ære-Porten i Christiansand. (Med to særdeles fint udførte Miniaturbilleder af Kongeparret, to »sande Mesterstykker», jfr. Dansk Minerva, 1816, Juli, p. 19.) (2 Blade.)
66. »Christiansand.»
67. »Cart over Raabøyde Laugets Bamble og Neder Tellemarkens Fogderier og Amter samt Laurvig Grevskab.»
68. »De Kgl. Herskabers Tilbagereise til Søes fra Laurvig i Norge til Fladstrand i Jylland i Sept. 1733.»

Hvis man skulde vove en Gisning, kunde man være fristet til antage, at de smukt udførte Kort, paa hvilke der altid omkring Titlerne findes Figurer, i Reglen norske Bondetyper, hidrørte fra von Langen, medens Prospekterne skyldtes dels Fosie, dels andre Kunstnere, hvis Navne nu ikke kan angives. Navnlig vilde det være af Interesse at kunne fastslaa, hvem der er Mester for de to ovenfor (under Nr. 64—65) nævnte Miniaturbilleder, men derom drister Forfatteren af denne Artikel sig ikke til at udtale nogen Formodning.

Dette pragtfulde, smukt skrevne Haandskrift er aabenbart bleven overrakt Kongen, rimeligvis dog ikke med alle de ovenfor nævnte Akvareller og Kort, hvoraf nogle synes at være kommet til senere, endskønt den elegante Indbinding i fuldt Skind lade formode, at Haandskriftet har været i den Stand, da det præsenteredes for Majestæten. Efter en Notits af J. C. Spengler, der havde sin Viden fra sin Fader, Kunstkammerforvalter Lorenz Spengler, ønskede Kongen, at denne Rejsebeskrivelse skulde udgives med den største Pragt som Minde om hans Besøg i Broderriget. Generallieutenant Paul Løvenørn, der som Repræsentant for Krigs-Kancelliet havde gjort Rejsen med, anbefalede til Brug ved denne Udgivelse den unge Kobberstikker Bartholomé Rocque fra Genève. Tilsynet med Arbejdet blev overdraget Gehejmeraad

Johan Ludvig v. Holstein og, da han blev den første Præsident for det under 13. Nov. 1742 stiftede »Kongelige danske Videnskabernes Selskab», udvirkede han i et af dettes første Møder d. 4. Dec. s. A., at dette Tilsyn skulde »i voris Samlinger foretages og efftersees, hvorledes Arbeidet giøres», som det hedder i Selskabets Forhandlingsprotokol, hvorfra efterfølgende Oplysninger er hentet[1].

Rocque havde dengang allerede opholdt sig nogen Tid, formodentlig et Par Aar eller mere, her i Landet, men han synes ikke at have anvendt denne Tid videre heldigt. Iflg. en Notits af ovennævnte J. C. Spengler fik han strax »ved sin Ankomst hertil, paa eengang for mange Penge under Hænder, som han snart ødslede bort og giorde mange unyttige Depenser». Han maatte slutte Akkord med sine Kreditorer[1] og var i stadig Pengeforlegenhed; men værre var det unægtelig, at han desuden viste sig som en temmelig middelmaadig Gravør og en ikke videre ihærdig Arbejder. Noget havde han dog faaet fuldført og i Videnskabernes Selskabs næste Møde d. 11 December blev der foretaget et Eftersyn af de af ham stukne Plader, der blev sammenlignet med Tegningerne. I Forhandlingsprotokollen, der paa denne Tid førtes af den bekendte Bogsamler Henrich Henrichsen (senere adlet under Navnet Hjelmstjerne) som Sekretær, hedder det derom: »Og som det blev befunden, at hand her og der ei nøie hafde efterfuldt Tegningerne og paa den anden Side, at han ei saa tydelig som ske burdte, hafde distingueret og exprimeret Vand, Land, Luften etc., blev hand af Hs. Exc. [ɔ: Holstein] derom paamindet, for at rette det i de Punkter, som allerede vare giordt og som skulde giøris. Hand blev dernest tilsagt at komme igien til i dag 8 Dage og tage med sig alt, hvad hand hafde ferdig. Jeg proponeerte derpaa, om ei Justits-Raad Ramus [ɔ: Prof. math. Joachim Frederik Ramus († 1769)], som baade self kan sticke noget i Kobber og som er en stor Kiendere af deslige Ting, kunde i næste Samling være tilstede med for at sige sine Tanker om Rocches Arbeid, hvilket af Hs. Exc. blev aproberet».

I det næste Møde, den 18. Dec., »blev S. Rocches arbeid foretaget og endeel af hans Plader, som vare aftrykte, efterseet af J. R. Ramus, som fandt en hoben at udsette derpaa, hvilket alt blev Rocche sagt af Hs. Exc. paa det hand kunde corrigere det. Endelig som Mand befandt, at hand tog alle de letteste Tegninger og udstack, men de tungere og vanskeligere gik hand forbi, blev det aftalt, at hand, naar hand igen kom i Samlingen, skulde forelegge een af de meest difficile Tegninger for at stikke den i Kobber og giøre den gandske ferdig. Da mand derefter vilde tage nermere mesurer».

[1] Jfr. C. Molbech, *Det Kgl. danske Videnskabernes Selskabs Hist.* (1843), p. 14, 26—29.

Den næste Indførsel i Protokollen angaaende Rocque findes d. 8. Januar 1743, det er her Vidnesbyrdet findes om, at i det mindste endel af Tegningerne skyldes ovennævnte Jacob Fosie; det hedder nemlig her: »Dernest blev Rocches arbeid foretagen, hvor Mons. Fosi, som har giordt endeel af Tegningerne, var tilstæde for at se, hvorvidt Tegningerne vare af Kobberstikkeren effterfuldte, og hafde hand paa de meeste af dem at udsætte. Jeg giorde derpaa Erindring effter det som i sidste Samling var resolveret, om der ei skulde forelegges S^r^. R. en af de vanskeligste Tegninger, som hand burdte giøre gandske ferdig. Mrs. Fosi paatog sig derpaa at giøre den Afteigning endnu nettere og med større fliid, som siden skulde leveres S^r^. R. for at afstikke den».

Derefter hvilede Sagen i nogen Tid, i det mindste findes den ikke omtalt i Forhandlingsprotokollen før d. 18. Sept., da Rocque kom tilstede ved Mødet og foreviste det Stik, han havde udført efter Fosies Tegning, »men som den ei fandt nogens bifald, saa blev den Post opsatt til en anden Gang, for at tage en endelig resolution enten hand skall continuere verket eller ei».

Nu har Rocque formodentlig faaet Forstaaelsen af, at dèt begyndte at knibe for ham, thi i Begyndelsen af Aaret 1744 indgav han til Selskabet en Memorial[2], »hvori han tilbød sig at stikke en Plade for inte, naar Commissionen vilde skaffe ham en Dessein». Men i sit Møde d. 27. Januar besluttede Kommissionen ikke at ville »entrere i den Sag med ham». Fra det Øjeblik er Rocques Arbejde paa »Norske Reise» tilende; vi finder ham, saa vidt jeg har kunnet konstatere, kun nævnt to Gange endnu i Forhandlingsprotokollen. Den 4. Maj forevistes der nemlig i Mødet nogle Prøver, som han »hafde giordt af de Myndter, som Mons. de Parthenay hafde stukket» og i Mødet den 20. Febr. 1745 behandledes en Memorial fra Rocque, hvori han anmodede om at maatte antages til at trykke Kobberpladerne til Mynt- og Medailleværket, men det blev afslaaet, fordi han »ei hafde lært den Profession» og der desuden var længe til Trykningen skulde tage sin Begyndelse. Da hans Rolle aabenbart var udspillet ved Rejsebeskrivelsen, har han altsaa gjort Forsøg paa at finde Beskæftigelse ved det store Mynt- og Medailleværk, som Videnskabernes Selskab havde paataget sig at foranstalte udgivet og hvortil den franske Advokat Jean Blaise Desroches de Parthenay skulde udarbejde den franske Text samt gravere Medaillerne.

Som sagt dette Forsøg mislykkedes; Rocques Prøver blev ikke fundet

[1] Jfr. *Personalhist. Tidsskr.* (5 R.: VI.) p. 55—56.

[2] Desværre findes hverken Kopibogen eller indgaaede Skrivelser til Selskabet bevaret for disse Aar, som jeg ved Forespørgsel har faaet meddelt.

tilfredsstillende og dermed er hans Forbindelser med Videnskabernes Selskab for stedse afbrudt. Han har dog ikke strax forladt Landet; endnu i 1747 opholdt han sig her og udgav en Samling kobberstukne Prospekter fra Danmark u. T.: Les délices du Dannemarc, contenant la déscription du royaume, des provinces, isles, villes etc., Tome I, Cph. 1747, 4. Sammen med den danske Oversættelse, der anonymt besørgedes af Hans Paus u. T.: Dannemarks Forlystelser, 1. Deel, Kbh. 1747, 4, har Værket et fælles kobberstukket Titelblad. Der udkom aldrig mere end denne første Del og man kan vel formode, at hans derangerede Pengeforhold snart efter har nødsaget ham til at søge andetsteds hen. Hvor han er havnet, vides ikke; en Mand af ganske samme Navn har udgivet et Par Bøger om Hyacinther og Lucerne i London 1756 og 1761, men om det er ham, ser jeg mig ikke istand til at afgøre.

»Norske Reise» havde saaledes haft en meget uheldig Start, der havde kostet mange Penge og bevirket, at Arbejdet var bleven forkludret lige fra dets Begyndelse. Men selvfølgelig kunde Selskabet ikke undlade at tage Hensyn til Kongens Ønske, at dette Rejseværk skulde fremtræde i saa smuk og anselig Skikkelse som muligt, uagtet Pengemidlerne kun var smaa og Vanskelighederne taarnede sig op paa dets Vej.

Under 6. April 1744 udvirkedes et kgl. Reskript, at de Kort, som fandtes i Etatsraad Schøllers Varetægt, maatte udleveres Selskabet til Brug for Værket. Denne Schøller var daværende Overbergamtsforvalter Christopher Schøller (f. 1707, † 1774); det ligger nær at antage, at de Kort, hvortil der her sigtes, muligvis kunde være nogle af Franz Philip v. Langens Kort og muligvis ogsaa Tegninger fra Bjærgværkerne, dog vel andre end de ovenfor under Nr. 18—20 anførte. Der er forøvrigt ikke mere i Forhandlingsprotokollen Tale om disse Kort, saa med Bestemthed kan det ikke paavises, hvilke de har været.

Det, som det nu først galdt om, var at finde en dygtig Kobberstikker og her var det saa heldigt, at netop i Aaret 1744 var den tyskfødte Kobberstikker Johan Martin Preisler efter Opfordring af den danske Minister i Paris J. H. E. Bernstorff kommet her til Landet, hvor han allerede den 5. Juli næste Aar blev Hofkobberstikker. Han nød paa den Tid stort Ry for sin Kunst og det laa da nær at sætte ham til dette Arbejde; vi ser da ogsaa, at Holstein i Mødet den 2. Nov. 1744 stiller Forslag om at lade ham fortsætte, hvor Rocque var sluppet. Hjelmstjerne forestillede dog, »om det ei var bedre, at Preysler som en meget habiil Mand forfattede Kongens Reise alleene uden at betiene sig af det Fusker Arbeide, som af Rocke var giordt, da jeg formeendte det var ei tienligt at blande to saa ulige Arbeideres ver-

ker tilsammen, men denne min Proposition blev denne Gang ei agreeret. Nu blev der igen sat Kraft paa Arbejdet og allerede i det næste Møde, den 10. Nov., fik Preisler baade Beskrivelsen og Tegningerne til »Norske Reise» for at han kunde bedømme, hvilke af Tegningerne det overhovedet var »Umagen værd at stikke i Kobber og tillige give sine Tanker tilkiende om Prisen».

Efter at Preisler havde underkastet Tegningerne et Eftersyn meddelte han i næste Møde, den 16. Nov., at efter hans Formening var der kun 8, der fortjente at stikkes i Kobber, hvorefter Hjelmstjerne efter Holsteins Forslag skulde afgive sin Betænkning, om der ikke kunde udvælges nogle flere. Allerede 8 Dage efter, den 23. Nov., var Sagen atter for; Hjelmstjerne foreslog endnu et Par Tegninger, men det vigtigste Spørgsmaal i dette Møde var absolut Prisen. Preisler forlangte 2000 Rd. for at stikke de af ham udvalgte 8 Tegninger og 4000 Rd. for hele Værket »og desuden en 1/4 Deel meere om hand skulde self giøre Tegningerne først, thi som der var mange feil i Tegningerne, paastod hand, at de maatte alle omgiøres». Professor Erik Pontoppidan, der synes særlig at have vaaget over Økonomien, foreslog at anvende Jacob Fosie, der tilbød at gøre det meget billigere end Preisler, men Hjelmstjerne gjorde meget fornuftigt gældende, »1. at Commissionen hafde alt haft med en Fuskere at giøre, som hafde faad endel Penge og giordt arbeide derfor, som fortiendte at begraves i evig Mørke. 2. at Mons. Fosie kunde vel tegne got, men gravering var ei hans sag. 3. at det var bedre aldrig at lade noget giøre, som skulle skee paa Kongens Bekostning og gaae ud i Hs. Majestets Navn end at lade det giøre af een, som ei forstoed sig derpaa og som allene saa hen til sin egen Fortieniste og Profit, og lod det gaa med Reputationen, som det kunde». Det blev derfor til Slut vedtaget, at Preisler skulde først forevise en Tegning, som han derefter kunde stikke og derfor faa den Betaling, »som hand begierdte».

Nu er der en Maaneds Tid Stilhed om denne Sag; men i Mødet d. 21. Dec. forevistes en Tegning fra Preisler og man vedtog at skrive til de to udenlandske Kunstnere Louis Augustin le Clerc og H. Miani, der vistnok begge var indkaldt her til Landet for at deltage i Udsmykningen af Christiansborg Slot, for at høre deres Mening om Tegningen — og ikke mindst om Prisen, med Henblik paa hvilken Pontoppidan ogsaa i dette Møde anbefalede Fosie til Arbejdet. Næste Møde d. 28. Dec. blev det vedtaget, at Preisler som Prøve skulde stikke den af ham foreviste Tegning.

Muligvis paa Grund af den til ham rettede Forespørgsel indgav nu Miani en Memorial til Selskabet om at faa Arbejde som Kobberstikker ved dets

Publikationer og i Mødet d. 15. Febr. 1745, samme Aar som Miani forlod Danmark, blev det besluttet, at han skulde have et Par Tegninger af »Norske Reise» at tegne og gravere. Der var imidlertid flere, der havde faaet Kig paa dette Arbejde, saaledes udvirkede den indvandrede Hofminiaturmaler Jean Briand de Crevecoeur († 1756) en kgl. Resolution, som blev oplæst i Mødet d. 22. Febr., at han skulde »giøre et Stykke af den norske Reise». Efter Kongens Ønske, der jo i dette Tilfælde maatte være en Lov, fik han Besked om, at han som Prøve kunde stikke Trondhjems Domkirke.

I Møderne d. 8. og 22. Marts forevistes Preislers Prøvestik og fremlagdes hans Regning, der lød paa 200 Rdr., den fandt man imidlertid saa overdreven, at man efter den utrættelige Pontoppidans Forslag vedtog at lade Fosie indsende en Prøve. En Maaned efter, den 26. April, fremlagdes først endel Tegninger, som »Miani hafde henskikket og vare tegnede af dem, der gik paa Skildre Academiet med Begiering, at de matte stikke enten disse Tegninger eller andre i Kobber» og Selskabet indvilligede i, at de maatte forsøge at stikke to Tegninger af »Norske Reise». I samme Møde forevistes ogsaa Fosies Prøvestik med det Resultat, at han endnu skulde udføre to Tegninger, medens Briands ligeledes fremlagte Prøve fik den Bedømmelse, at »Arbeidet var kun gandske maadelig».

Preisler, som nu synes at være helt sat til Side, indsendte den 2. Juni en Regning paa 300 Rdr. for sine Tegninger og i det Hele strømmer det nu ind med Regninger og Fordringer, medens hele Sagen bliver mere og mere forvirret. Den ene efter den anden bliver antaget til Arbejdet for snart efter fuldstændig at gaa ud af Sagaen.

Saaledes forelaa der i Mødet d. 15. Juli fra den tyskfødte M. Blumenthal en Memorial, paa hvilken der blev resolveret, »at hand maatte faa 16 Rdl. for hver Tegning, hand giordte af Prospecter, Stæder, Kirker etc. i Norge, paa Vilkor, at Tegningen var vel giordt og dernest, at hand skaffede attest fra bekiendte Mænd, at Tegningen var accurat», desuden fik han et Forskud paa 40 Rdl.; senere, d. 6. Oct., forlangte han fra Fredrikshald, hvor han dengang opholdt sig, en Attest for, at det Arbejde, han udførte i Norge, skete »efter Societetets Anstalt».

I Mødet den 6. Dec. var der atter nye Krav, saaledes indgav Fosie Regning paa 4 Tegninger til »Norske Reise» à 40 Rd., hvilke foreslogos betalt af Particulær-Kassen, der ogsaa i sin Tid havde honoreret Rocque; men desuden var Briand de Crevecoeur, hvis Arbejde var blevet Genstand for en saa affejende Bedømmelse, naiv nok til at forlange en Godtgørelse, hviket dog kategorisk blev afslaaet.

Tiltrods for alle disse Vanskeligheder var Interessen for Arbejdet dog ikke kølnet, i det mindste foreviste Holstein i det næste Møde, den 13. Dec. »nogle Prospecter, som han hafde laant af Krigs-Cancelliet, af hvilke Tegninger trende blev udtagne, som skal bruges til den Norske Reises Gravering, nemlig Tegningerne af Cronborg Slot, af Agershuss og af Friderichshald».

I Mødet den 17. Jan. 1746 blev det approberet, at Fosie skulde stikke alle Tegninger af Byer og Fæstninger i Rejseværket for en Betaling af 200 Rd. for Stykket. Desuden stillede Hjelmstjerne Forslag om i Tide at være betænkt paa et Titelblad og Holstein sluttede sig hertil, i det han udtalte, at den bekendte Kunstner Carl Marcus Tuscher (f. 1705, † 1751) vel »blev at formaa til at giøre en invention dertil».

Imidlertid havde den ovennævnte Blumenthal ikke ligget paa den lade Side, thi i Mødet den 7. Marts forevistes en Tegning af Fredrikshald, som forekom Kommissionen saa vellykket, at den ikke blot approberede denne, men endogsaa tilskrev ham om at fortsætte med Arbejdet; dette havde den Virkning, at Blumenthal d. 21. Nov. søgte og fik et Forskud paa 20 Rd.[1]

Den senere saa bekendte Teatermaler Peter Cramer (f. 1726, † 1782), der formodentlig ogsaa havde vejret en Chance, indsendte i Begyndelsen af det følgende Aar (1747) en Regning paa et Stik af den »Norske Reise» (sikkert det nedenfor omtalte Stik efter Mianis Tegning af Kongens Rejse over Mands-Eidet), for hvilket han forlangte 100 Rd., men, da han havde udført det af egen Drift, kunde der ikke blive Tale om at honorere denne Fordring, medens man dog for at holde ham nogenlunde skadesløs vilde tilstaa ham en Gratifikation paa 35 Rd. og desuden anbefale ham til Arbejde ved »Den Danske Vitruvius».

Imidlertid var Christian VI død d. 6. Aug. 1746 og fra det Øjeblik er det, som Interessen for dette Værk tabte sig mere og mere. Som et Vidnesbyrd herom maa det sikkert opfattes, at der i Mødet d. 27. Febr. 1747 blev behandlet en Forespørgsel fra Overhofmarskallen, hvorfra de Penge kunde refunderes Kongen, som allerede var anvendt og fremtidig skulde anvendes paa Udgivelsen af Frederik Ludvig Nordens ægyptiske Rejse, et Værk, som den afdøde Konge ogsaa havde støttet, samt af den »Norske Reise». Og allerede den 17. April er det kommet saa vidt, at Etatsraad Hans Gram, den bekendte Historiker, udtaler som sin Mening, at »Societetet ei skulde befatte sig med den Norske Reise». Det blev i Virkeligheden Dødsdommen, Gram

[1] Af ham findes tre norske Prospekter, Fieldet de syv Søstre ved Alstahoug (stukket af G. Lode), Fuglefangst i Nordland (stukket af O. H. Lode) og Torg-Hatten i Nordland (stukket af G. Lode), der dog næppe har været bestemt til »Norske Reise»; de blev senere anvendt i E. Pontoppidan, Det første Forsøg paa Norges naturlige Historie, II, 1753.

udtalte over dette Værk — fra dette Øjeblik er der tyst om denne Sag i Selskabets Protokoller.

Willemsens Haandskrift, som har været udlaant til Selskabet til Brug ved Udgivelsen, er saa blevet liggende i dettes Arkiv, thi foran har Hjelmstjerne skrevet: »Dette Manuscript har jeg ingensteds vidst at levere og har derfor lagt det til Societetets Sager», undertegnet H. H. Senere er man imidlertid kommet til den rigtige Erkendelse, at dets Plads maatte være i det Kgl. Haandbibliotek og der havnede det ogsaa, uvist naar. Kun saa meget kan man slutte, at det maa være sket efter 1808, thi i det Aar blev N. H. Weinvich Bibliotekar ved dette Bibliotek og fra hans Hand stammer følgende Notits, der er skrevet under Hjelmstjernes:

»Sic redit ad Dominum, quod fuit ante suum.
Nu staaer den i det Kgl. Haand Bibliotek.»

Det var unægtelig ikke meget, der var kommet ud af dette under saa store Forventninger paabegyndte Arbejde, og, omend selve Rejsebeskrivelsen vel næppe kunde siges at være af synderlig Betydning eller Interesse, vilde de smukke Tegninger og Kort i en dygtig og kunstnerisk Gengivelse sikkert kunne have udgjort et virkeligt Pragtværk. Nu foreligger der kun enkelte Prøvestik og de fleste af disse i en meget tarvelig Udførelse, som fuldtud retfærdiggør den haarde Dom, Hjelmstjerne har skrevet foran i sit Exemplar af Stikkene (Nr. 459 Fol. i det kgl. Bibl.). Den lyder saaledes: »Disse Karter af Kong Christians og Sophiæ Magdalenæ Reise til Norge ere stukne af en Frantzos ved Navn le Roque, som General Løvenørn hafde recommenderet til Kongen. Jeg er Aarsagen, at dette verk ei er kommet for lyszet, men mig syntes, at Videnskabs Societetet, under hvis Indseende disse Plader ere stukne, ei kunde have Ehre af, at publicere saa slet udstukne Plader, som koste dog Kongen nogle 1000 Rdl.(?). — Af disse aftryk existerer ei meere end dette Exemplar, thi de andre Avtryk, som jeg loed levere til Kongen, Conseiliet, Løvenørn, ere alle casserede, i Tanke, at Verket skulde komme ud». Denne sidste Bemærkning er nu ikke rigtig; der kendes ialt 5 Exemplarer af Aftrykkene; det ene, det Hjelmstjerne'ske er nævnt ovenfor, det andet findes (ligeledes paa det kgl. Bibliotek) i det saakaldte Müllerske »Pinacotheca», et tredje fandtes i Carsten Ankers Bibliotek paa Eidsvold, det fjerde i ovennævnte J. C. Spenglers Bibliotek og et femte Exemplar blev for 8 Rd. solgt paa fhv. Fuldmægtig ved den islandske Handel Magnus Nicolai Christensens Auktion[1] 1816 til den bekendte Literat og Bogsamler Niels Chr.

[1] I Auktionskataloget, p. 11, Nr. 172—73, var det urigtigt opført sammen med Jonas Kierulfs Beskrivelse u. T.: »Christ. VI. Reise til Norge, med Kaart og Kobber. 2 Dele»; jfr *Dansk Minerva*, 1816, p. 17—18.

Øst. Hvor dette sidste Exemplar senere er bleven af, vides ikke; i Fortegnelsen over hans efterladte Bibliotek (Kbh. 1842) har jeg ikke kunnet finde det.

I de to Exemplarer, jeg har haft Lejlighed til at gennemgaa, nemlig de paa det kgl. Bibliotek, er følgende Tegninger gengivne (betegnede ved de ovenfor S. 317 f. anførte Nr.).

Nr. 2.	Anno 1733 debarquerede	Hj. Nr. 459.	[Nr. 2.]	— Pinac. XXI.	Nr. 14.
» 9.	Friderichstad Bye og Fæstning	—	[Nr. 9.]	—	Nr. 13.
» 13.	Grundrits over Friderichshald	—	[Nr. 13.]	—	Nr. 10.
» 14.	Sarps-Fossen (B. R.)	—	[Nr. 14.]	—	Nr. 12.
» 15.	Situations-Cart over Sarpe-Foss	—	[Nr. 15.]	—	Nr. 11.
» 16.	Angers Klev (B. Rocque)	—	[Nr. 16.]	—	Nr. 28.
» 18.	Det af Dronningen paa Kongsberg udhuggede Stykke	—	[Nr. 18.]	—	Nr. 7.
» 19.	Vandhjulet i »Borrings Qvikverk»			—	Nr. 17.
» 20.	Slam-Kisterne	—	[Nr. 20.]	—	Nr. 19.
» 22.	Kongswingers Fæstning	—	[Nr. 22.]	—	Nr. 37.
» 23.	Christians-Field Fæstning	—	[Nr. 23.]	—	Nr. 35.
» 25.	Cart over Saaler, Øster og Ondahlens Fogderier (B. Rocque)	—	[Nr. 24.]	—	Nr. 16.
» 26.	Cart over Hedemarckens Fogderie	—	[Nr. 26.]	—	Nr. 15.
» 27.	Cart over eendeel Hedemarkens Fogderier	—	[Nr. 27.]	—	Nr. 38.
» 30.	Kringelen	—	[Nr. 30.]	—	Nr. 24.
» 31.	Rusten og Tromsa Elv	—	[uden Nr.]	—	Nr. 27.
» 33—34.	Dofre-Backen. Nr. 1-2	—	[Nr. 33 og uden Nr.]	—	Nr. 18, 22.
» 36—37.	Waar-Stigen. Nr. 1—2 (Nr. 3 er ikke gengivet)	—	[uden Nr.]	—	Nr. 25—26.
» 40.	Nyehuus Klefv (B. Rocque)	—	[Nr. 40.]	—	Nr. 23.
» 45.	Munk Holmen	—	[Nr. 45.]	—	Nr. 40.
» 46.	Trondhjems Domkirke (B. R.)	—	[Nr. 46.]	—	Nr. 42.
» 47.	Grund-Rits over Trundhjems Dom-Kirke	—	[Nr. 47.]	—	Nr. 41.
» 48.	En Side af Trondhjems Domkirke (B. Rocque)	—	[Nr. 48.]	—	Nr. 20.
» 49.	Cart over eendeel af Strinde og Stor Fossens Fogderie	—	[Nr. 49.]	—	Nr. 21.
» 50.	Cart over eendeel af Store Fosen og Nordmørs Fogderier (B. Rocque)	—	[Nr. 50.]	—	Nr. 39.
» 51.	Cart over eendeel af Nordmørs og Sundmørs Fogderier	—	[Nr. 51.]	—	Nr. 36.
» 52.	Cart over eendeel af Sundmørs og Nordfiords Fogderier	—	[Nr. 52.]	—	Nr. 29.
» 53.	Cart over Mands-Eidet (B. Rocque)			—	Nr. 30.
» 54.	Anno 1733 reiste Hs. Kgl. Maj. over Mands-Eidet (B. R.)	—	[Nr. 54.]	—	Nr. 31.

[Af dette Sujet findes desuden et Stik: Miani inventor, P. Cramer fecit i Ny kgl. Saml. Nr. 1063, Fol. og i Pinac. XXI, Nr. 43; baade dette og Rocques Stik, der indbyrdes er forskellige, afviger endel fra den i Willemsens Haandskrift bevarede Tegning.]

Nr. 59.	Ære-Porten i Bergen. Nr. 3. (Nr. 1–2 er ikke gengivet.)	Hj. Nr. 459.	[Nr. 59.]	— Pinac. XXI.	Nr. 8.
» 61.	Cart over eendeel af Ryefylke. (B. R.)	—	[Nr. 61.]	—	Nr. 34.
» 62.	Cart over Dahlerens og Lister Fogderier.	—	[Nr. 62.]	—	Nr. 33.
» 66.	Christiansand.	—	[Nr. 66.]	—	Nr. 32.
» 68.	De Kgl. Herskabers Tilbagereise (B. Rocque).	—	[uden Nr., sat som Titelblad.]	—	Nr. 9.

Af disse 36 Kobberstik skyldes altsaa kun 11 (nemlig Nr. 14, 16, 25, 40, 46, 48, 50, 53, 54, 61 og 68) B. Rocque; Resten maa fordeles mellem Preisler og Fosie, men hvilke Stik der skal tillægges den ene og hvilke den anden, ser jeg mig ikke istand til at udtale mig om. Rimeligvis vilde én, der var mere fortrolig med de to Kobberstikkeres Ejendommeligheder, kunne i det mindste for endel af Stikkenes Vedkommende bestemme Ophavsmanden, men det ligger ogsaa udenfor min Opgave. Jeg har kun med disse Linjer villet berette om den Kæde af uheldige Omstændigheder, der forhindrede, at det Pragtværk som »Norske Reise» ved Arbejdets Begyndelse tegnede til at blive, nogensinde saa Lyset.

MISCELLANEA

Et hidtil ukendt Københavnertryk af Erasmus' Colloquia, c. 1522. I et Samlingsbind i Kristiania Universitetsbibliotek, indeholdende flere latinske Skolebøger fra det 16. Aarhundredes Begyndelse, af hvilke den første er en Udgave af Laur. Corvinus' »Hortulus elegantiarum», trykt i Køln 1516, findes som det sidste i Bindet et hidtil upaaagtet Tryk, en Udgave af Erasmus Roterodamus' »Colloquia», som i flere Henseender frembyder Interesse. Dels viser det sig at være en ikke tidligere kendt Udgave af dette berømte Skrift, ovenikøbet i en af dets ældste Skikkelser, dels har Bogen en for Danmark speciel Interesse, idet den er trykt i København. Desværre er Eksemplaret defekt, idet bl. a. Slutningen mangler, og nogen Angivelse af Trykkested og Trykkeaar findes som Følge deraf ikke, men en Undersøgelse gør det dog muligt at fastslaa saavel Bogens oprindelige Omfang som dens typografiske Herkomst.

Den første Udgave af »Colloquia» udkom i November 1518, trykt af Jean Froben i Basel, under Titlen: »Familiarium colloquiorum formulae, et alia quaedam, per Des. Erasmum Roterodamum».[1] Udgaven var ikke besørget af Erasmus selv, og da den straks blev eftertrykt flere Gange, hvorved Teksten yderligere forvanskedes, besørgede Forfatteren i Marts 1519 selv en ny Udgave, der blev trykt i Louvain af Thierry Martens, med Titel: »Familiarium colloquiorum formulæ, et alia quædam, per Erasmum recognita». Som Indledning findes her et Brev fra Erasmus, hvori han bl. a. protesterer mod Eftertrykkene. Ikke destomindre blev Bogen paany atter og atter optrykt i stadig forandret Form med allehaande Tillæg; »Bibliotheca Belgica» nævner kun en enkelt Udgave, som er fuldstændig overensstemmende med den af Erasmus reviderede, nemlig en Udgave trykt i Juni 1519 af Albert Paffroed i Deventer. Den i Kristiania fundne Udgave stemmer overens med Erasmus' egen Udgave; desværre har ingen af de to autentiske Udgaver været mig tilgængelige til Sammenligning, men det fremgaar klart af »Bibliotheca Belgica»s detaillerede Beskrivelse af dem, at en af disse har været Grund-

[1] Jfr. A. HORAWITZ, *Ueber die »Colloquia« des Erasmus von Rotterdam* (*Historisches Taschenbuch,* Folge 6, Jahrg. 6, Lpz. 1887, S. 53—121), A. BÖMER, *Die lateinischen Schülergespräche der Humanisten* I (Berl. 1897), S. 71—94 samt Erasmus-Bibliografien i *Bibliotheca Belgica.*

FAMILIARIUM COLLOQUIO
RUM FORMULAE.

Et alia quaedam per Erasmum
recognita.

ERASMUS ROTERODAMUS: COLLOQUIA.
København c. 1522.

laget for den nyfundne Udgave, idet ikke alene dennes Titel, men ogsaa den bevarede Del af Indholdet stemmer nøje overens med dem. I det kgl. Bibliotek i København findes et Eksemplar af en Udgave, trykt i Maj 1519 af Jean Froben i Basel, som ligger temmelig nær ved den autentiske; der findes enkelte Afvigelser i Titlens Form og i Begyndelsen af Erasmus' Brev, og desuden er tilføjet et uvedkommende Tillæg paa 2 Blade, men ellers stemmer de to Udgaver overens. Ved Hjælp af denne Udgave har altsaa det fuldstændige Omfang og Indhold af det nyfundne Tryk kunnet beregnes.

Bogen, der er i 4° og tæt trykt med en lille Skrift, har i komplet Stand bestaaet af 16 Blade, hvoraf de 10 er bevaret. De 16 Blade har været fordelt paa 4 Læg, hvert paa 4 Blade, signerede a—d. Heraf er bevaret Læg a—b og Bl. 2—3 af Læg c. Hver Side indeholder 42—43 Linjer.

Indholdet er følgende:

Bl. 1a (Titel): FAMILIARIVM COLLOQVIO | RVM FORMVLAE. || Et alia quaedam per Erasmum | recognita. || *Derunder et Træsnit, forestillende Danmarks Vaaben. Bl. 1b (Erasmus' Brev):* ERASMVS ROTERODAMVS STV | DIOSAE IVVENTVTI. | S. D. | (P)Rodijt nuper libellus quidam colloquiorum fami· | *slutter Bl. 2a, L. 25:* ... Louanij. | Anno M. D. xix. Calendis Janua. || *Bl. 2b (Colloquia):* COLLOQVIORVM FAMILIARIVM | FORMVLAE || (C)Olloquuntur autem in hoc libello Christianus. Au· | *Bl. 11b, L. 42:* ro liardo coenitant. Faustus quanti docet? Paruo At plurs q̄ de· | *Bl. 12—16 mangler. (Slutningen af »Colloquia» har fyldt Bl. 12. Derefter er fulgt »Brevis de copia præceptio» og »Des. Erasmi Roterodami de ratione studii ad amicum quendam epistola protreptica».)*

Bogen er trykt med 2 gotiske Typer, af hvilke den ene kun er anvendt til 2 Linjer paa Titelbladet. Som Initialer er anvendt 2 almindelige Lombarder med »Perler», 15—17 mm., og desuden findes smaa Lombard-Majuskler paa c. 3 mm. benyttet sammen med Teksttypen. Af Træsnit findes kun det ene paa Titelbladet, forestillende Danmarks Vaaben.

Skønt enhver Angivelse af Bogens typografiske Oprindelse mangler paa Grund af den ufuldstændige Skikkelse, hvori den er bevaret, er det let at konstatere, af hvem den er trykt. Det anvendte Materiel viser med Sikkerhed hen til Balthasar Blumme i København, fra hvis Presse kendes 3 signerede og daterede Tryk, det ene fra 1521, de to andre fra 1522. Det første, et latinsk Æredigt over Christian II af Math. Gabler, er beskrevet af Bruun[1], de to andre, en Udgave paa Latin af Matthæus' Evangelium og en Udgave af Terents' »Adelphi», begge ligesom det her omhandlede Tryk bestemt til Skolebrug, er beskrevet af G. Rudbeck.[2] Desuden er et endnu ikke beskrevet Etbladstryk, indeholdende »Prophetia Sanctæ Hildegardis», som er fremdraget af Overbibliotekar Lange, af denne bestemt som hidrørende fra samme Bogtrykker. Fordelt i disse Tryk findes hele det Materiel, som man træffer i det nyfundne Tryk, anvendt. De samme to Typer findes i »Evangelium Matthæi», »Adelphi» og »Prophetia Hildegardis»[3], Lombarder af samme Sæt i »Evangelium Matthæi» og »Adelphi», og endelig findes Træsnittet paa Titelbladet brugt i Gablers Æredigt. I sin typografiske Anordning hører

[1] *Aarsberetninger og Meddelelser fra det store kgl. Bibliothek* I (Kbh. 1870), S. 292–93. Bruun angiver fejlagtigt Aaret 1520 som Bogens Trykkeaar.

[2] Nærværende Tidsskrift, Aarg. 1 (1914), S. 370–72.

[3] I de to førstnævnte Tryk er Satsen skudt, for at Eleverne, som skulde benytte dem, kunde tilføje Oversættelsen Linje for Linje; i det sidstnævnte er Satsen kompres og viser nøjagtigt samme Størrelsesforhold som i det nyfundne Tryk (20 L. 67–68 mm.).

Erasmus-Trykket nærmest sammen med de latinske Tryk fra 1522, og man fejler derfor næppe meget, naar man ansætter det omtrentlige Tidspunkt for dets Trykning til dette Aar.

Lauritz Nielsen.

Har det funnits ett »Collegium Societatis Jesu Hafniense»? För några år sedan påträffade undertecknad vid en genomgång af Vitterhetsakademiens bibliotek i Stockholm ett arbete med en proveniensanteckning, som synes tyda på att redan tidigt en jesuitmission existerat i Danmark. Boken är ett exemplar af Hans Svaning's under Petrus Parvus Rosefontanus' namn utgifna *Refutatio calumniarum cuiusdam Ioannis Magni* och *Chronicon sive historia Ioannis regis Daniæ in declarationem eiusdem refutationis,* tryckt i Köpenhamn 1560. Nedtill på titelbladet står följande skrifna anteckning: »E Societ. Iesu Colleg. Haff: Inscriptus 1560». Haff: kan väl i detta sammanhang näppeligen betyda något annat än Hafniensi. Midtför författarnamnet Rosefontanus står den rätte författarens namn afslöjadt i en gammal anteckning »Ianus Svaningius ut putatur». Öfverst på titelbladet har stått ett annat, antagligen något senare, ägarenamn, som nu ej längre kan identifieras, då större delen däraf är försvunnen jämte en del af titelbladet. Man kan blott urskilja orden »Liber Seuerini»; i det sista ordet har senare en bokstaf ändrats, så att man nu närmast vill läsa Serenissi[mi]. Vid midten af 1600-talet har boken ägts af Peter Carstensen Drejer, som åren 1656—64 var rektor i Vordingborg och dog 1703 som lagman i Trondhjem. Af dennes hand föreligger anteckningen »Ex archivo Petri Castanei Drejer[i] 1649». Huru den sedermera kommit till Sverige är ej lätt att säga; möjligen har det skett redan under Karl Gustafs krig. Den ende svenske ägare, som namngifver sig på titelbladet, är en Nicolaus Söderlingh. Med den Rosenhaneska donationen har boken öfvergått till Vitterhetsakademien och bär där i Rosenhaneska samlingen numret 341. Då dess yttre blad varit i ett synnerligen dåligt skick, har den, antagligen i slutet af 1700-talet, blifvit ombunden i ett enkelt pappband.

Om den katolska motreformationen i Danmark under senare hälften af 1500-talet har den tryckta litteraturen mycket litet att berätta. Stora samlingar till denna del af den danska kyrkohistorien hafva gjorts af prästen och historikern Peter Willemoës Becker, hvilka samlingar dock förstördes, när hans prästgård i Kjøng på Sjælland år 1859 härjades af eldsvåda. Sedermera lyckades han emellertid rekonstruera större delen af sitt material och vid Beckers död 1877 förelåg af hans hand början till en vidlyftigt anlagd framställning öfver katolicismens försök att återintränga i Danmark. För tiden närmast efter 1600 känner man något närmare till de katolska propaganda-försöken,[1] men ej heller för denna period föreligger någon samlad

[1] Se Helweg, *Den danske Kirkes Historie efter Reformationen,* 1 (Khvn 1851), s. 219 ff.; Rørdam, *Kjøbenhavns Universitets Historie,* 3, s. 153 ff.; Brandrud, *Klosterlasse* (Kria 1895), s. 190 ff.; Duhr, *Geschichte der Jesuiten in den Ländern deutscher Zunge,* 2: 2,

framställning. Att jesuiterna mycket tidigt haft sina utskickade i Danmark nämnes här och hvar i förbigående. Just för tiden omkring 1560 heter det i Pontoppidans Annales ecclesiæ danicæ, med afseende på den sedan så beryktade Klosterlasse, Laurentius Nicolai, att han besökt skolan i Köpenhamn, men af jesuitiska värfvare, som i hemlighet uppehållit sig där, blifvit lockad till främmande land för att sedermera kunna blifva apostel för sitt fosterland.[1] Säkert är att han år 1558 varit elev vid Vår frus skola i Köpenhamn, men blott några få år senare befinner han sig i det ärkekatolska Löwen, där ett jesuitkollegium redan tidigt upprättats. Det ligger då nära till hands att antaga att han redan under vistelsen i Danmark blifvit påverkad af katolicismen.[2] Att jesuiterna vid denna tid haft någon mindre afdelning här, som t. o. m. haft ett bibliotek, därpå tyder ju anteckningen i nyss nämnda bok. Ett kollegium i vanlig mening torde det väl dock knappast böra benämnas, snarare en jesuitisk mission. Men man ser hvilka planer och förhoppningar de invandrade jesuitfäderna själfva haft i fråga om sitt arbete och sin framtid i Danmarks hufvudstad, då de göra anspråk på namnet kollegium för sin väl ännu blott i det tysta verkande upplysningsanstalt.[3]

O. Walde.

s. 75 ff. (T. 1: s. 432 ff., 2: 1, s. 139, nämnas Altona, Glückstadt och Friedrichstadt som jesuitiska missionsplatser i Holstein, Altona från de sista åren af 1500-talet, de öfriga från omkring 1625.)

[1] Pontoppidan, a. a., 3 (Khvn 1747), s. 557.

[2] Brandrud, a. a., s. 67 f. — Jfr den katolska motskriften af jesuiten Perger, *Jesuitpateren Laurits Nielssen, saakaldt »Klosterlasse»* (Kria 1896), s. 6.

[3] Äfven den i Stockholm icke långt härefter upprättade jesuitmissionen förde oriktigt namnet kollegium, »Collegium Societatis Jesu in Suetia», en benämning, som sannolikt får skrifvas just på Klosterlasses räkning. (Collijn, *Bibliotheca »Collegii Societatis Jesu in Suetia», NTBB,* Årg. 1, s. 152 f.) — Riksbibliotekarien Collijn har fäst min uppmärksamhet på att en jesuitmission i Köpenhamn är nämnd i Alfred Hamy, *Documents pour servir à l'histoire des domiciles de la Compagnie de Jésus* (Paris 1892), s. 18, där dock icke någon tidpunkt för dess tillkomst är angifven. Ifrågavarande arbete upptager utom de hos Duhr, a. a., nämnda äfven Fredriksudde som en jesuitisk missionsanstalt i Holstein, men då denna stad anlades först 1650, måste missionen där vara af tämligen sent datum.

RECENSIONER

Haandbog i Bibliotekskundskab. Under Medvirkning af J. AARSBO, SIGFÚS BLÖNDAL, CHR. CHRISTENSEN, EMIL HANNOVER, F. HENDRIKSEN, ELLEN JØRGENSEN, ANKER KYSTER, H. O. LANGE, VICTOR MADSEN, EILER NYSTRÖM, CARL S. PETERSEN, EMIL SELMAR udgivet af SVEND DAHL. Anden forögede Udgave. Köbenhavn: J. L. Lybeckers Forlag, 1916. 8:o. 620 sid. Pris kr. 11,50, inb. 15,50.

Man kunde möjligen göra gällande, att den af utgifvaren åt föreliggande verk gifna titeln ej är riktigt lyckligt vald. Det förkättrade ordet biblioteksvetenskap har undvikits. Öfverbibliotekarien Lange yttrar i bokens första kapitel om denna i utländsk facklitteratur ofta använda term, att man ej bör låta sig imponeras däraf, ty »en saadan Videnskab eksisterer ikke. Arbejdet i et Bibliotek er ikke som saadant videnskabeligt, selv om meget af Biblioteksarbejdet kræver videnskabelige Forudsætninger. Det er gennemgaaende en Virksomhed af teknisk-administrativ Art; og man kan derfor med Rette tale om en Biblioteksteknik, der dels bygger paa videnskabelige Principer og dels paa praktiske Erfaringer.» Emellertid har väl ingen menat att själfva det praktiska arbetet skulle innebära ett bedrifvande af vetenskap. Vetenskap är väl i stället det teoretiska grundlaget för biblioteksadministrationen med dess olika sidor, vidare, och framför allt, forskning i boksamlingarnas historia och systematisk framställning af biblioteksväsendets nuvarande förhållanden. Detta kunde man väl få lof att kalla biblioteksvetenskap, om icke denna term syntes alltför anspråksfull i förhållande till kunskapsområdets vidd: det är liksom om man ville ställa biblioteksvetenskap i jämnbredd med andra hufvuddiscipliner i de moderna vetenskapernas samfund. Bibliotekskunskap och bibliotekslära kunde kanske vara mera tilltalande termer, och de äro ju också i användning.

Hvad man under alla förhållanden bör reagera mot, det är emellertid en ofta framträdande tendens att låta bibliotekvetenskapen i sig innefatta icke bara hvad som mera direkt berör biblioteken, utan äfven en massa för bibliotekarieyrket mer eller mindre oundgängliga kunskaper i olika ämnen, främst allt hvad som rör böcker och handskrifter. För allt detta synes mig termen för snäf, och framför allt, sammanfattningen af dessa materier kan knappast sägas utgöra en vetenskap för sig i ordets stränga betydelse, därtill är dess innehåll alltför brokigt.

När jag betecknar titeln »Haandbog i Bibliotekskundskab» såsom mindre lycklig, så är det därför att den kan ge anledning till missförstånd. Vi ha här icke att göra med en handbok i bibliotekslära, liknande någon af de många alltifrån Schrettinger, Ebert och Molbech intill våra dagars Graesel, Maire eller Ladewig. Det är fråga om något annat och mycket mera. Företalet till andra upplagan uppger att verket allt från början varit afsedt att tjäna som en »Haandbog for Bibliotekarier», i synnerhet vid de vetenskapliga biblioteken, omfattande de fack, som äro af särskild betydelse såsom det teoretiska grundlaget för biblioteksarbetet, nämligen biblioteks-historia, bokhistoria, bokframställning och biblioteksteknik». Således: handboken är i främsta rummet afsedd för de vetenskapliga biblioteken, ej såsom de moderna handböckerna i allmänhet, företrädesvis för mera populära. Den vill vidare icke begränsa sig till den biblioteksstekniska sidan, utan skänker utrymme äfven åt framställningar af de existerande boksamlingarnas inrättning och historia. Och såsom den handbok för bibliotekarier, den i företalet utger sig för att vara, vill den meddela kunskap om åtskilligt, som för en bibliotekarie är nyttigt, men som icke direkt berör bibliotekens vare sig historia eller administration.

Ännu en sak kan påpekas. Boken är icke såsom andra biblioteks-handböcker vi känna en sammanhängande framställning af *en* författare. Den hör i stället till typen »Handbuch», som utges »unter Mitwirkung» af särskildt sakkunniga specialister, som stå hvar och en för sitt kapitel, utan att proportionen mellan de olika partierna blifvit alltför strängt afvägd.

Första upplagan utkom redan 1912 och har ej förut blifvit anmäld i denna tidskrift. Redan en första jämförande blick på de båda upplagorna visar, att vi ej ha att göra med ett blott nytryck: den nya upplagans sidtal är nära dubbelt så stort som den förras. I första upplagan saknades verkligen åtskilligt, som helt naturligt hör hemma i en handbok af detta slag. Sannolikt var man rädd att genom att öka omfånget fördyra arbetet och försvåra dess afsättning. Den, man kan väl säga förbluffande strykande åtgång boken fick, och som gjorde att ett stort svenskt bibliotek ej hann beställa den, förrän de 350 exemplaren redan voro utsålda, har nu uppmuntrat utgifvaren till en betydande utvidgning genom nya kapitel, afhandlande de utländska biblioteken, den nyare tidens handskrifter, bokbinderiets historia, bokhandelns historia och organisation, papper och biblioteksadministration. Nu kan man säga, att allsidigheten icke lämnar mycket öfrigt att önska. Något utrymme hade väl bort ägnas åt medeltida handskrifter på folkspråken, särskildt fornnordiska. Möjligen hade man äfven väntat att finna en utförligare redogörelse för vetenskapligt arbete genom tiderna och för vetenskapernas systematik, närmast såsom inledning till framställningen af de olika systemen för böckers klassificering. Något om de viktigaste existerande förlagen, boklådorna och antikvariaten med deras specialisering hade kanske varit nyttigt att få — det rymmes ej inom kapitlet om bokhandelns historia och organisation. Öfverhufvud kan man säkert anmärka, att åt-

skilliga för en bibliotekaries utbildning särskildt viktiga ämnen borde ha behandlats med större utförlighet. Om utrymmet trutit, skulle sådant utan olägenhet kunnat tagas från de kapitel af mestadels teknologiskt innehåll, som afhandla papperstillverkning, boktryck, illustration och bokbinderi. Visst bör en bibliotekarie ej vara främmande för dessa ting, och de försvara väl sin plats i denna bok, men tillnärmelsevis så stort kvantum som här bjuds, hade näppeligen varit nödvändigt.

Dahls Haandbog är som nämndt i främsta rummet afsedd för de vetenskapliga bibliotekens personal. Men det är gifvet att åtskilligt af dess innehåll gagnar äfven folkbiblioteken, enligt företalet till första upplagan i egenskap av supplement till Steenbergs skrift »Folkebogsamlinger». Och den stora framgången 1912 berodde säkerligen ej minst på den hänsyn, som tagits till folkbiblioteken. Man har t. o. m. ibland det intrycket, att hänsynen till dessa bibliotek varit alltför dominerande, särskildt i de partier, som behandla biblioteksväsendets tekniska och administrativa sidor. Utgifvaren kan emellertid framgångsrikt försvara sig med ett påpekande af rikedomen på för de större bibliotekens behof afpassade moderna framställningar af biblioteksteckniken.

Det är en gifven sak, att tillkomsten af en handbok som denna måste hälsas med tillfredsställelse ej blott i Danmark utan också i det öfriga Skandinavien. Förhållandena vid de större biblioteken äro ju tämligen likartade, allmänhetens behof och vanor i det stora hela desamma. Äfven framställningar af rent danska förhållanden, såsom det långa kapitlet, det längsta i boken, om de danska vetenskapliga bibliotekens historia, kunna i det öfriga Norden påräkna ett lifligt intresse. De nordiska länderna ha för visso haft och ha alltfort så stor gemensamhet i historia och kulturutveckling öfver hufvud, att äfven biblioteken själffallet måste ha i mycket gemensamma intressen. Blott det faktum, att de nordiska ländernas geografiska gränser i förhållande till hvarandra undergått stora förändringar, innebär en gemensamhet, som vi ej vuxit ifrån. Ju mera intensivt historisk forskning bedrifvits, desto intimare har samarbetet blifvit. Arkiv och bibliotek ha fått till stor del gemensam publik. För att särskildt tala om biblioteken, så ha ju förbindelserna mellan dessa knutits allt fastare på sista tiden, ej minst genom denna tidskrift, Nordisk tidskrift för bok- och biblioteksväsen. Det är under sådana förhållanden ägnadt att något förvåna att så liten hänsyn tagits till den gifna publik, som detta arbete hade i de öfriga skandinaviska bibliotekens personal, i det att så oproportionerligt litet utrymme tillmätts åt skandinaviska, utomdanska förhållanden. Efter det 100 sidor starka kapitlet om de danska vetenskapliga biblioteken följer ett »tillägg», bibliotek i Norge och Sverige, omfattande tre sidor. Allt hvad som bjudes rörande de tre största biblioteken i Sverige rymmes här på en half sida. Åt Kejserl. biblioteket i Petrograd ägnas en hel sida, åt Kungl. biblioteket i Stockholm en tredjedels sida. Ett särskildt kapitel om svenska, norska och finska bibliotek hade varit väl motiveradt i denna handbok, äfven om den — som den också gör — uteslu-

tande ville vända sig till dansk publik. Äfven kapitlet »bibliografi» bär spår af brist på förståelse för vikten af nordisk gemenskap: redogörelsen för svenska nationalbibliografier är alldeles för knapphändig i förhållande till dess särskilda betydelse för ett annat nordiskt land. Och en lista öfver svenska, norska och danska fackbibliografier hade ej bort saknas. Här hjälper ingen hänvisning till Graesel's Führer für Bibliotheksbenutzer.

Jag öfvergår till att i största korthet redogöra för de olika kapitlen. Först ha vi »Bibliotekarien, hans Kald og Opgaver» och »Bibliotekernes Oprindelse og Udvikling», af öfverbibliotekarien H. O. Lange. Utmärkande för dessa kapitel finner anmälaren särskildt vara förf-s allsidiga intresse och förståelse för de mest olikartade sidor af biblioteksväsendet. Denna öfverblick gör honom särskildt skickad att draga upp konturer och riktlinjer för den framtida utvecklingen. Lösen är: kooperation och specialisering. Med kooperation menas då samverkan ej blott mellan de vetenskapliga biblioteken, utan äfven mellan bibliotek med olikartade uppgifter, vetenskapliga och populära. — Af stort intresse är att höra de kraf, som den erfarne bibliotekschefen ställer på en god bibliotekarie. På tal härom yttrar han bl. a.: »Der er for mig ingen Tvivl om, att der i det moderne Bibliotek, baade i det videnskabelige og det folkelige, maa ses i første Række paa Personalets praktiske Anlæg og Kvalifikationer».

Följande afsnitt är: »Historiske og statistiske Oplysninger om de betydeligste udenlandske Biblioteker», af Svend Dahl. Denna afdelning hade kanske behöft mera utrymme. Antalet upptagna bibliotek kunde lämpligen varit större, särskildt saknar man flera stora tyska universitetsbibliotek. Schwenke påpekar dessutom i sin recension i Zentralblatt, att intet enda franskt bibliotek utanför Paris fått komma med. I betraktande af den starka begränsning, författaren från början pålagt sig, bör dock det af Schwenke påpekade förhållandet ej väcka gensägelse: i Frankrike dominerar ju Bibliothèque nationale (och de öfriga parisiska biblioteken) på ett rent af öfverväldigande sätt, och af de franska provinsbiblioteken kommer väl intet upp mot de tyska, af förf. uppräknade, i storlek och betydelse.

Nästa kapitel är det äfven för svenskar utomordentligt intressanta om »Danske videnskabelige Biblioteker og deres Historie». Författaren, Carl S. Petersen, har mästerligt förstått att sammantränga en myckenhet i en handbok oumbärliga fakta utan att göra framställningen svårläst. Förf. betonar starkt personligheternas betydelse för bibliotekens utveckling. Särskildt Det kongel. Bibliotek njöt ju också exempellöst tidigt förmånen af äfven för administrativa och tekniska uppgifter högt kvalificerade och intresserade krafter, främst cheferna Schlegel, Erichsen och Moldenhawer, som vi här på den tiden icke hade motsvarigheter till. — Förf. har varit i det lyckliga läget att kunna bygga på nästan uteslutande tryckt material; man tänke sig de svårigheter en skildrare af motsvarande svenska förhållanden skulle få att dragas med.

»Folkebibliotekerne og deres Historie» skildras af stadsbibliotekarien i Köbenhavn J. Aarsbo. Här märkes en förtjänstfull och jämförelsevis utförlig redogörelse för utvecklingen i Sverige. Hvad som meddelas om ställningen i Stockholm är väl knapphändigt. Förf. nämner det centralbibliotek, som man f. n. agiterar för, men som ännu inte finns, utan att nämna något om den rad af folkbibliotek, som dock icke äro alldeles betydelselösa. I en not nämnes likväl Stockholms arbetarbibliotek.

Närmast följer nu Ellen Jørgensens kapitel »Middelalderlige latinske Haandskrifter», en öfversiktlig redogörelse för medeltida paleografi med ett stort antal belysande reproduktioner och till sist något om katalogisering af handskrifter och några prof ur Det kongelige Biblioteks handskriftskatalog. — »Den nyere Tids Haandskrifter» behandlas af Eiler Nyström. Äfven detta kapitel är, såsom öfverhufvud hela boken, på ett förtjänstfullt sätt illustreradt, bl. a. med autografer af danska biblioteksmän.

Det viktiga kapitlet »Bogtrykkerkunstens Historie» är skrifvet af Victor Madsen. Redogörelsen för inkunabelperioden är kortfattad och genom mängden af hopade fakta ej fullt så lättläst som den välkomna, intressanta och lärorika skildring, som här gifves af utvecklingen efter 1500.

»Bogbindets Historie» behandlas, särskildt ur konsthistorisk synpunkt, af Emil Hannover, »Boghandelens Historie og Organisation» af H. O. Lange. Redogörelser af öfvervägande teknisk art lämnas af Chr. Christensen för »Papir», af Emil Selmar för »Bogtryk», af F. Hendriksen för »Illustration, især dens moderne Udvikling», af Anker Kyster för »Bogindbinding» och »Bogkonservering».

Nu följer åter ett kapitel af H. O. Lange, »Biblioteksadministration», sammanträngdt, men klart och öfverskådligt. En förteckning på rubrikerna i detta innehållsdigra afsnitt kan upptagas: »Bestyrelse og Personale; Det inadvendte Biblioteksarbejde. Budget og Regnskab; Lokaler; Bibliotekets Forögelse; Bogbestilling og Kontrol dermed; Bogens Gang gennem Biblioteket; Katalogisering; Indbinding; Andre indre Arbejder; Det udadvendte Bibliotoksarbejde; Udlaan; Statistik og Beretning».

Nästa afsnitt är »Katalogisering og Opstilling af Böger» af Sigfús Blöndal. För ett större biblioteks behof är kanske hvad som här bjuds väl litet, men ämnet är, såsom nämndt, väl företrädt i utländska handböcker. Hvad det Vernerska projektet till signering beträffar, så har det väl mest kuriositetsintresse för det världsberömda namnets skull, och man läser med en viss förvåning handbokens utförliga redogörelse. — En detaljanmärkning vill jag här tillåta mig. Förf. säger sid. 544 i sin jämförelse mellan det engelsk-amerikanska och det tyska systemet för val af hufvudord i anonyma titlar, att »det for enhver, der kan Engelsk, vil virke urimeligt, att finde f. Eks. Forestry quarterly eller Edinburgh review opfört under det sidste Ord i Titlen, blot fordi de förste Ord har adjektiviske Funktioner.» Jag tror snarare, att en engelsman skulle finna det af förf. klandrade förfarandet språkligt rätt och naturligt. Men förresten är det

kändt, att de preussiska »Instruktionen» och »Berliner Titeldrucke» behandla de anförda tidskriftstitlarna, Forestry quarterly och Edinburgh review, såsom ett ord resp., i trots af anslutningen till tysk praxis i öfrigt. Endast om det senare substantivet har ett adjektiv framför sig såsom attribut, tages det till uppslagsord, t. ex. Register, The Medford historical, men Modern language review (ett ord). För den som i hufvudsak ansluter sig till tysk praxis, förefinnes ju intet hinder för att i detta specialfall tillämpa Titeldrucke's princip, såsom den för Sveriges offentliga bibliotek gemensamma accessionskatalogen gör i den f. n. under utarbetning varande årgången. För denna princip talar också följande. Att säga Review, The Edinburgh, förefaller nog naturligt, men Papers, The state eller Books, The war? Man kan inte komma ifrån att det äfven i engelskan gifves sammansättningar af sådan fasthet, att det ej går för sig att upplösa dem. Att skilja mellan dessa och de lösare sammansättningarna är svårt eller rättare omöjligt att utan godtycklighet göra. Enklast då att göra som Titeldrucke. Kanske är det dock onödigt att göra undantag för det fall, då det sista substantivet är bestämdt af ett adjektiv.

Kapitlet »Bibliografi» har till författare Svend Dahl. Efter en kort öfversikt öfver bibliografiens historia följer redogörelsen för det viktigaste af den bibliografiska litteraturen, »Bibliografier over bibliografi», »Universalbibliografier», »Nationalbibliografier», »Anonym- og Pseudonymleksika», »Fagbibliografier». Det är, som förf. anmärker, en svår uppgift att med det ringa utrymme som står till buds, ge ett lämpligt urval af praktisk betydelse. För fackbibliografiernas vidkommande har förf. också i den nya upplagan inskränkt sig till den danska litteraturen, hänvisande dels till förteckningarna i Graesel, Führer . . ., dels till det uteslutna partiet i 1912 års upplaga. Jag har redan gifvit uttryck åt min mening, att en förteckning på svenska, norska och danska fackbibliografier borde medtagits. Fyra verk af Klemming, Almquist, Geete och Setterwall nämnas likväl i förbigående sid. 596. Jag har också redan karaktäriserat förteckningen på svenska nationalbibliografier såsom särdeles knapphändig. Upplysning om äldre svensk litteratur sökes ytterligare i bl. a. Aurivillius, Catalogus librorum Bibliothecae Academiae Upsaliensis, 1814 och i det stora Biografiskt lexikon. Meijers Litteraturlexikon är för obetydligt för att ens förtjäna nämnas. På tal om den äldsta svenska litteraturen kunde ha nämnts, att Klemmings »Sveriges bibliografi» aldrig blef framförd längre än till 1530.[1] Lidéns och Marklins ståtliga disputationsbibliografier borde ha nämnts i sammanhang med Josephsons och Nelsons fortsättningar. Meyers och Sjöbecks bibliografier öfver Upsalas och Lunds programlitteratur och Melanders öfver skolprogrammen kunde ha fått komma med o. s. v.

[1] Klemmings numera föråldrade behandling af inkunabelperioden kommer som bekant att få en ersättning i andra delen af Collijns katalog öfver Kungl. bibliotekets inkunabler, hvaraf första häftet utkom 1916 (nämndt sid. 319).

Ett alfabetiskt realregister utgör ytterligare en förtjänst hos den nya upplagan, hvarigenom verkets brukbarhet betydligt ökats.

Det är en i sanning imponerande verksamhet såsom bibliografisk författare och organisatör, Svend Dahl vid 30 års ålder kan se tillbaka på. *Bibliotheca zoologica 1876—1906, Haandbog i Bibliotekskundskab, Dansk Biblioteksfører, Dansk Tidsskrift-Index* (2 årgångar) och *Accessionskatalogen* (3 årgångar) samt nu nyligen *Aarbog for Bogvenner,* Aarg. 1 (1917) — efter allt detta nyttiga arbete har Svend Dahl kraf på tack ej blott i Danmark, utan äfven i det öfriga Norden. Och det är väl ändå bara början.

S. Hallberg.

EDV. RODHE, *Studier i den svenska reformationstidens liturgiska tradition.* Ups. 1917. 8°. (*Upps. Univ. Årsskr.,* 1917: Teol. 1.)

Reformationen i vårt land företer i många afseenden en helt annan utveckling än i andra protestantiska länder, såsom Danmark och reformationsrörelsens vagga Tyskland. I Sverige afsågo reformatorerna ingalunda att bryta med den gamla kyrkan, man ville blott afskaffa missbruken inom densamma och på det beståendes grund företaga en reformation i detta ords verkliga mening. Utvecklingsgången af denna reformation visar sig också klart och tydligt i såväl allmänt kända dokument från reformationstiden som i de liturgiska böcker från denna tid, i hvilka formulären och ceremonierna vid gudstjänsten och öfriga prästerliga handlingar upptecknades och utformades. Professor Rodhe har i föreliggande »Studier i den svenska reformationstidens liturgiska tradition» gripit sig an uppgiften att undersöka, huru reformationstiden ställde sig till officium divinum enligt traditionen i de medeltida breviarierna. Det visar sig då, att den medeltida liturgiska traditionen segare bevarat sig i Sverige än i andra länder. I Tyskland försökte man tidigt att omgestalta de medeltida breviariegudstjänsterna, och de hufvudsakliga faktorerna blifva bibelläsning och predikan, likaså i Danmark. I Sverige däremot har ännu så sent som i 1571 års kyrkoordning den medeltida traditionen icke nämnvärdt inverkats af dessa båda faktorer. Reformationsarbetet synes hafva tillgått så, att man reducerade de katolska ritualen genom att borttaga eller ombilda hvad som ansågs »impia», särskildt rörande Maria- och helgondyrkan, samt genom så småningom skeende försvenskning af de latinska formulären. Mässan firades ju på latin ända till år 1539, då den afskaffades af kyrkomötet i Upsala, men ännu på 1540-talet begicks den efter romerska principer såsom offerhandling. Först år 1562 kom ett förbud till stånd mot firandet af mässan utan kommunikanter. Äfven officiet har länge bevarat den katolska traditionen. Ett synodalcirkulär för Upsala från år 1535 räknar sålunda med mässa och officium alldeles som under den katolska tiden, och ännu vid tiden omkring 1550 funnos korprester.

En del musikhandskrifter hafva bevarats till vår tid, hvilka tjäna att belysa utvecklingen af den svenska breviariegudstjänsten under reformations-

tiden, men de hafva hittills icke gjorts till föremål för en ingående undersökning ur textliturgisk synpunkt. Det är först professor Rodhe, som i föreliggande arbete undersökt dessa handskrifter och ur desamma vunnit en hel del nya och viktiga synpunkter för bedömandet af hithörande frågor. En af de viktigaste af dessa handskrifter är den s. k. *Aspöboken,* närmast ett antiphonarium med latinsk text och noter till antiphoner, responsorier, hymner m. m. för horae canonicae. Den skänktes år 1610 till Aspö kyrka i Strängnäs stift och förvaras nu i landsarkivet i Upsala. Den är fullständig så när som på första bladet.[1] Förf:ns undersökningar rörande denna märkliga bok ge till resultat, att Aspöboken afspeglar den gudstjänstpraxis, som rådde i Strängnäs stift på 1550-talet. Den fasthåller trognare vid den katolska traditionen än såväl 1571 års kyrkoordning som den handskrifna kyrkoordningen af 1561. De liturgiska texter den innehåller öfverensstämma i detalj med motsvarande i de svenska breviarierna från medeltiden, särskildt med Breviarium Strengnense, men förete äfven vissa uteslutningar och ändringar, företagna i evangeliskt syfte, särskildt berörande Maria- och helgonkulten. Aspöboken räknar icke med ett katolskt kyrkoår, utan med ett revideradt protestantiskt. Innehållet kan särskiljas i vissa bestämda afdelningar med motsvarighet i de katolska breviarierna. De två första afdelningarna innehålla antiphoner och responsorier för olika söndagar (pars de tempore i breviariet) och för helgdagarna (pars de sanctis); härefter följer en gudstjänstordning; sista afdelningen består af en samling antiphoner och hymner för vanliga söndagar och veckodagarna (motsvarande breviariets psalterium rituale) samt ett hymnarium de tempore. Någon hymnsamling rörande helgonen finnes däremot icke i liber Aspöensis. Denna handskrifts stora betydelse ligger däri, att den visar, att den svenska breviariegudstjänsten under reformationstiden icke såsom i Tyskland och Danmark abrupt ombildades, utan så småningom reducerades. Förf. förmodar, att Aspöantiphonariet på grund af de musikaliska resurser den förutsätter icke skrifvits för en landtkyrka utan för själfva Strängnäs domkyrka.

I samband med undersökningen af liber Aspöensis har professor Rodhe äfven kommit in på frågan om de svenska medeltidsbreviariernas inbördes förhållande. Med hjälp af det liturgiska material som Aspöboken erbjuder och med hänsyn tagen äfven till kollekttraditionen har han på denna punkt kommit till mycket intressanta resultat. De svenska breviarierna låta, oaktadt en jämförelsevis stor enhetlighet i traditionen kan påvisas, fördela sig på två grupper, hvaraf den ena omfattar Breviarium Upsalense, den andra breviarierna för Strängnäs, Skara, Linköpings och Västerås stift. Dessa senare, särskildt Skara- och Linköpingsbreviarierna, som oftast gå tillsammans, visa afgjordt inflytande från danskt håll, närmast Breviarium Lundense, under det att Upsalabreviariet konservativare än de andra breviarierna fasthållit vid den engelska traditionen. På de punkter Upsalabreviariet afviker från

[1] Den bibliografiska beskrifningen af handskriften kunde hafva gjorts utförligare. Sålunda saknar man uppgift om bladantalet m. m.

de öfriga har förf. kunnat konstatera öfverensstämmelse med Hereford- och Yorkbreviarierna. Af den andra gruppen kommer Breviarium Arosiense närmast Upsalabreviariet, därefter Strengnense. Hvad kollekttraditionen angår, öfverensstämma Breviarium Upsalense och Arosiense med resp. Hereford- och Yorkbreviarierna, de öfriga med Breviarium Lundense.

En annan viktig liturgisk handskrift är den efter Tunhems kyrka i Skara stift uppkallade *Tunhemsboken*. Det är en volym i kvartformat om 248 blad, skrifven år 1581 af en viss Nicolaus Torchilli och nu förvarad i Skara stifts- och läroverksbibliotek. I motsats till Liber Aspöensis torde Tunhemsboken delvis vara en litterär produkt, tillkommen under påtagligt inflytande af Johan III:s liturgi. Man kan i alla händelser icke af densamma sluta sig till, huru gudstjänstlifvet gestaltat sig i Tunhems kyrka vid handskriftens nedskrifvande. Tunhemsboken är enligt professor Rodhes undersökningar en mässbok, som är afsedd såväl för mässan som för ottesång och aftonsång. Första afdelningen, som innehåller noter till sången vid mässan, öfverensstämmer synnerligen nära med motsvarande partier i 1553 års sångbok, men har också upptagit ur Missale romanum såväl introitus och graduale som offertorium och communio. Den andra afdelningen, innehållande breviarieofficier med latinsk text, följer Skarabreviariet, liksom Aspöboken följer Breviarium Strengnense. Tunhemsboken är här af samma typ som liber Aspöensis, men gör större medgifvanden åt katolskt håll, väl under nyss nämnda påverkan af liturgin 1576. Den är ju i så måtto ett intressant liturgiskt aktstycke som den visar, huru Johan III:s reformsträfvanden verkade på prästerna och huru dessa sträfvanden om icke direkt så indirekt gledo in på romersk-katolsk mark.

I Kungl. biblioteket finnes en liten pappershandskrift i kvartformat med titel *Ordo canendi in templo seu regulae choristis servandae,* hvilken användts af Beckman i hans psalmhistoria. Äfven denna handskrift, som innehåller liturgiska texter och noter till såväl mässan som bigudstjänsterna, göres till föremål för en utförlig undersökning af professor Rodhe. Det liturgiska materialet öfverensstämmer i det väsentligaste med breviarierna och Aspöboken, hvilken senare den följer i de mot det medeltida breviarieritualet företagna ändringarna i evangeliskt syfte. Texterna för mässan öfverensstämma nästan alldeles med 1553 års sångbok, men därjämte upptager Ordo canendi äfven stora latinska sångpartier. Till skillnad från Aspöboken meddelar den noggrannare anvisningar beträffande fördelningen af sången, som enligt Ordo canendi utföres af en horista, kören och de s. k. versicularii. Denna handskrift torde vara skrifven omkring år 1570.

Slutligen har förf. i sina undersökningar indragit tvenne *mässböcker på svenska* från *Högs* och *Bjuråkers kyrkor* i Hälsingland af en från Aspö- och Tunhemsböckerna, som ju genomgående voro på latin, afvikande typ. Högs- och Bjuråkersmissalena stå 1553 års sångbok mycket nära, men bevara trognare den medeltida traditionen. Den förra torde härstamma från början af 1550-talet, den senare, som är rätt illa medfaren och defekt, upptager ännu

den genom Västerås ordinantia 1544 afskaffade mässan »pro defunctis», hvarför den väl knappast kan vara skrifven efter detta år. Förf. anser emellertid, att dessa båda mässböcker icke äro att fatta såsom fullständiga sådana, utan de innehålla endast de på denna tid till svenska öfversatta partierna af mässan och breviariegudstjänsterna, under det att öfriga delar fortfarande sjöngos på latin efter gamla medeltida ritualböcker. I Högs kyrka finnes ett fragment om fem blad af ett medeltida antiphonarium, hvars förlust förf. beklagar, alldenstund den fullständiga handskriften eljest kunnat gifva en klar bild af gudstjänsten i en svensk landtkyrka under medeltiden. Härtill vill jag blott foga den anmärkningen, att bland de af mig i Kammararkivet undersökta arkivalieomslagen tusentals blad befunnos tillhöra antiphonarier och gradualen särskildt från 13- och 1400-talen, hvilka otvetydigt varit i bruk i svenska landtkyrkor. Äfven i våra offentliga bibliotek, såsom Kungl. biblioteket och Upsala universitetsbibliotek, finnas mer eller mindre fullständiga liturgiska sångböcker af medeltida svensk proveniens; genom ett studium af dessa och de nämnda fragmenten torde många bidrag till kännedomen om gudstjänstfirandet i olika svenska stift under medeltiden kunna vinnas.

I det näst sista kapitlet undersöker förf. kollekttraditionen under reformationstiden, d. v. s. den svenska kollektseriens, sådan den uppträder i 1553 års sångbok, förhållande till den medeltida traditionen. Jag har redan ofvan påpekat de viktiga delvis på kollekttraditionen stödda resultat, hvartill professor Rodhe kommit beträffande de svenska medeltidsbreviariernas inbördes ställning. I detta kapitel berör han äfven de svenska medeltidsmissalena[1], som ju hafva kollektbönerna gemensamma med breviarierna. Det visar sig nu, att 1553 års kollektserie afviker från den i Missale (och Breviarium) Upsalense, men att den — till skillnad från Quensels försök till förklaring — öfverensstämmer med den serie, som möter oss i breviarierna för Strängnäs, Linköpings och Skara stift. Denna sistnämnda kollektserie öfverensstämmer alldeles med Lundabreviariet och i stort sedt också med det nuvarande Missale Romanum. Upsalamissalets serie står dock icke ensam, ty den återfinnes i Missale Westmonasteriense och i Herefordbreviariet. Här har förf. således lyckats framdraga ännu ett bevis för att Upsalatraditionen trognast bevarat det engelska inflytandet. Resultatet af prof. Rodhes undersökning på denna punkt blir, att de svenska kollekterna i 1553 års sångbok med undantag för några helgdagskollekter och den senare kollekten på påskdagen gå tillbaka till latinska källor och sedermera i oförändrad form upptagits i den svenska evangelieboken.

Det sista kapitlet behandlar hymntraditionen i den svenska lutherska kyrkan. Den med 1536 års psalmbok inledda försvenskningsprocessen af

[1] När förf. s. 144 tillskrifver anmälaren äran af rekonstruktionen af Missale Strengnense 1487, gör han sig skyldig till ett dubbelt misstag, som det är mig angeläget att här rätta. Dels är sedan gammalt ett exemplar på papper och i originalband af detta missale i Strängnäs domkyrka kändt, dels är det öfverbibliotekarien Klemming, som förtjänsten tillkommer att hafva för Kungl. bibliotekets räkning hopsatt ett så godt som fullständigt pergamentsexemplar af Strängnäsmissalet af arkivalieomslag från Kammararkivet.

hymnerna vid breviariegudstjänsterna blef icke fortsatt, 1553 års sångbok har icke gått längre än psalmboken 1536. Laurentius Petri föreskref väl, att hymnerna skulle sjungas ömsom på latin, ömsom på svenska, men några officiella öfversättningar af de latinska hymnerna känner man icke. De nya psalmboksupplagorna hämtade icke sitt stoff från de medeltida hymnarierna, utan den evangeliska psalmen gick sin egen väg. Försök att öfversätta hymnerna saknas dock icke, och förf. nämner här bl. a. de af Laurentius Jonae Gestricius öfversatta »Psalmer, andelige wijsor och lofsonger», som år 1619 utgåfvos i Stockholm af sonen Haquinus Laurentii Rhezelius.[1] Intressant är upplysningen i förordet, att utgifvaren varit tvungen att uppsöka och afskrifva gamla pergament och sångböcker i kyrkor och skolor både i Finland och Sverige för att få noterna till de öfversatta psalmerna. En annan hymnsamling är den i Upsala år 1620 tryckta *Liber cantus* — år 1623 trycktes en liknande samling för Växjö stift —, hvars hufvudsakliga innehåll utgöres af det gamla medeltida breviarieritualet i den förkortade form, som Aspöboken presenterar, sålunda i viss mån ett revideradt protestantiskt antiphonarium vittnande om att de gamla horae canonicae denna tid ännu icke helt försvunnit ur kyrkorna. Om i Liber cantus föreligger ett försök att restaurera de gamla »tiderna», eller om denna bok tillkommit på grund af traditionens styrka, låter sig icke afgöra.

Det ligger utanför ramen för denna tidskrift att utförligare ingå på de viktiga resultat, som professor Rodhe genom sin undersökning af de nu nämnda handskrifterna vunnit. Förf. anser det äfven möjligt, att i våra kyrkoarkiv ännu flera handskrifter med liknande innehåll gömma sig och att en undersökning äfven af dessa skall bringa i dagen nytt material till belysande af den katolska traditionens makt under lutherdomens första århundrade i vårt land. Detta antagande torde utan tvifvel vara riktigt. Helt nyligen har riksarkivarien Clason meddelat, att han i Söderbärke kyrka funnit en musikhandskrift från 1500-talet; den systematiska inspektion och inventering af våra landtkyrkor, som igångsatts af riksarkivet, skall säkert uppdaga ännu flera sådana handskrifter.

Till slut vågar anmälaren uttala en önskan. De liturgiska forskningar, hvilkas resultat professor Rodhe framlagt i dessa studier, hafva på många punkter fört honom till en undersökning också af våra katolska ritualböcker från medeltiden. Det vore synnerligen önskvärdt, om han på allvar ville taga upp dessa forskningar och här bryta mark på ett hittills nästan oplöjdt fält. Geetes förtjänstfulla forskningar hafva hufvudsakligen begränsat sig till den birgittinska liturgin, Klemming och efterföljare hafva nästan uteslutande behandlat den hithörande litteraturen från rent bibliografisk synpunkt. Professor Rodhes nu offentliggjorda arbete visar med bestämdhet, att han är rätte mannen att föra den antydda uppgiften till en lycklig utgång.

Isak Collijn.

[1] Denna bok är utförligt beskrifven i R. MITJANA, *Catalogue des imprimés de musique des XVIe et XVIIe siècles*, T. 1 (1911), sp. 180—186.

CARL JUNGMARK, *Eine pseudo-Birgittische Christus-Passion. 1. Die mittelniederdeutsche Version.* Ak. afh. Göteb. 1916. (6), XXXVII, 86, (1) s. 8°.

Det anseende den hel. Birgitta åtnjöt i hela Europa alltifrån 1400-talets början — somligstädes, t. ex. i Italien, ännu tidigare — och som medförde grundandet af en mängd kloster enligt hennes af påfven sanktionerade regel, gjorde att man öfverallt sökte tillägna sig hennes skrifter. Också äro hennes uppenbarelser redan tidigt öfversatta — från latinet — till alla kulturspråk. Mest utbredd synes Birgittakulten emellertid ha varit inom det vidsträckta område, som behärskades af hanseaterna, alltså landet mellan Weser och Elbe samt Nederländerna. Där öfversattes hennes revelationer flitigt på dessa lands språk, d. v. s. på medellågtyska och medelnederländska, och när omsider Gutenbergs uppfinning vunnit terräng, anlitades den i stor utsträckning för att reproducera den i handskrifter ymnigt föreliggande Birgittalitteraturen.

Men man åtnöjde sig ej med hvad Birgitta bevisligen själf författat eller låtit nedskrifva. Utom hennes autentiska verk uppstodo nämligen kring hennes namn olikartade slag af andlig litteratur, såsom uppenbarelser, böner, profetior m. fl. Mest bekanta bland dessa apokryfiska skrifter äro de s. k. *Femton böner* (»Quindecim orationes»), hvilka öfverallt utom i Sverige alltsedan medeltiden gått under Birgittas namn och hvilka ännu i senaste tider utgått i nya tryck både i Frankrike och annorstädes.

Nu kommer till dessa hel. Birgitta med orätt tillskrifna verk ytterligare ett, nämligen en *Kristuspassion,* som finns bevarad både i handskrifter och tryck, utan att den likväl hittills lyckats ådraga sig de lärdes uppmärksamhet. Först nyligen har den blifvit utgifven i sin medellågtyska redaktion af en yngre forskare, dr C. Jungmark, under ofvanstående titel. Som skriften är af ej obetydligt intresse för alla af Birgittaforskningen intresserade, torde en öfversikt af de resultat, till hvilka förf. vid sin inledande undersökning af traktatens provenienshistoria kommit, vara på sin plats. För utgifvaren af Kristuspassionen har frågan om dess samband med Birgitta ej spelat hufvudrollen, enär den rent språkliga undersökningen varit hans hufvuduppgift, men han har i sin inledning: Zur Quellenfrage (s. I—XV) ägnat frågan en sakkunnig och intresserad redogörelse, i det han framlagt de omständigheter, som stå i samband med den hittills obeaktade skriften.

I den medellågtyska litteraturen är — enligt hvad som framgår af dr C. Borchlings undersökningar, nedlagda i berättelserna från hans fyra olika forskningsresor 1898—1913 — det andliga elementet det vida öfvervägande. Den teologiska prosan blomstrade öfverallt i det 15:de årh. Detta bestyrkes ytterligare genom en mängd nya upptäckter af Borchling i olika bibliotek, mestadels inom den homiletiska och mystisk-asketiska litteraturens område. Bland all denna rika alstring i handskrift och tryck från senare hälften af 1400-talet intaga de s. k. Kristuspassionerna en jämförelsevis bred plats. De bestå dels af utdrag och sammanställningar ur de fyra evangelierna (s. k.

evangelieharmonier), dels af uppbyggelseskrifter, traktater och böner hämtade ur Kristi lidandes historia. Kristuspassionerna fördela sig alltså i tvenne stora hufvudgrupper. Den ena innehåller tämligen trogna utdrag ur evangelierna, sammanställda till ett helt. Den andra gruppens handskrifter bestå äfven de delvis af utdrag ur evangelierna, men innehålla därjämte en inledning, hvari berömda kyrkofäders yttranden i ämnet anföras. De särskilda gruppernas bevarade handskrifter finnas förtecknade af Borchling i hans ofvannämnda reseskildringar,[1] särskildt innehåller hans 4:e Reisebericht (1913) ett generalregister öfver hela det hithörande beståndet (under uppslaget »Passionsandachten»).

Äfven i medelnederländska handskrifter finnes ett ej obetydligt antal Kristuspassioner, hvilka likaledes förtecknats af Borchling. Af alla dessa mlt. och mndl. handskrifter synes blott en enda blifvit tryckt, näml. »Dat Lyden ende die Passie ons Heren Jhesu Christi», utgifven af Alfr. Holder (Groningen 1877). Med detta enda undantag slumrar — förvånande nog — hela detta rika material ännu alldeles obeaktadt i bibliotekens tysta gömmor.

Af det sagda framgår, att det ifrågavarande temat (»Kristuspassionerna») varit ett synnerligen omtyckt ämne för skrifvande munkar och afskrifvande nunnor i de lågtyska landsdelarna speciellt i senare hälften af 1400-talet. I den rikhaltiga samlingen af hithörande alster finns en grupp, som måste väcka ett alldeles särskildt intresse hos svenska lärdomsvänner, den nämligen som är förknippad med vår heliga Birgittas namn. Det har redan erinrats om hennes utbredda anseende vid ifrågavarande tidsskede i hela mellersta och västra Europa. Hennes klosterstiftelse hade redan slagit djupa rötter i flera land, dock ingenstädes gjort så snabba framsteg som inom de hanseatiska landområdena. Ingenstädes — med undantag naturligtvis för moderklostret — var Birgitta så vördad som inom detta kulturområde. Vi behöfva endast påminna om hennes klosterstiftelser i Reval, Stralsund, Danzig, Lübeck och Köln, för att ej tala om dem i Nederländerna: Dendermonde, Uden, 's Hertogenbosch, Amersfoort, Gouda m. fl., hvilka senare till väsentlig del hade birgittinklostret Mariencron i Stralsund att tacka för lifliga inspirationer.

Fasthåller man nu dessa förhållanden, särskildt beaktande Birgittas hastigt växande religiösa anseende och hennes lärosatsers snabba tillgodogörande i det dåtida andliga lifvet i Nedertyskland, så förstår man också det alltjämt ökade intresset för att tillgodogöra sig sierskans skrifter på ett begripligt språk, ej allenast till förmån för klosterfolkets egen själarykt utan också för att låta lekmännen däri finna näring för sina andliga behof. Att en sådan litterär produktion verkligen kom till stånd, därom vittna de ej fåtaliga lågtyska och nederländska, ofta fria kompilationerna ur Birgittas uppenbarelser, som ännu föreligga och hvilka mestadels bevarats till vår tid i gamla tryck (se KLEMMING, *Birgittalitteratur,* 1883). Handskrifter inne-

[1] Tryckta i *Nachrichten von der K. Gesellsch. der Wissenschaften zu Göttingen,* Jahrg. 1898, 1900, 1903 o. 1913.

hållande lågtyska öfversättningar af Birgittas uppenbarelser äro öfver hufvud taget tämligen sällsynta och oftast fragmentariska (större eller mindre utdrag). Endast ett par fullständiga handskrifter äro numera kända, och det är på dessa dr Jungmark grundat sin undersökning. De intaga också en alldeles särskild ställning inom Kristuspassionernas litteraturhistoria. I motsats till de nyss nämnda fragmentariska handskrifterna innehålla de en omständlig, detaljrik framställning af hela Kristi lidandes historia alltifrån nattvardens instiftelse ända till korsfästelsen och begrafningen. Det egendomliga och gemensamma hos dessa fullständiga handskrifter är att de alla äro förbundna med Birgittas namn och utge sig för att vara hennes af Kristus mottagna uppenbarelser, utan att de dock låta föra sig tillbaka till hennes såsom autentiska erkända skrifter. Både i afseende på innehåll och form hör hit äfven en inkunabel (utan titel och år), tryckt af Ghotan i Lübeck (se KLEMMING, a. a. under nr 40), hvilken dock så till vida skiljer sig från den ifrågavarande kategorien som den verkligen inrymmer ett autentiskt stycke af Birgittas uppenbarelser (hvarom mera här nedan).

En öfversiktlig sammanställning af de olika recensioner, i hvilka Birgittas skrifter nått fram till oss, och diskussionen af de litteraturhistoriska problem, som därvid erbjuda sig, ge vid handen, att det endast är den senast nämnda recensionen (Ghotans tryck) som kan komma i fråga vid sökandet efter källorna för det såsom ett verk af Birgitta uppgifna litteraturalstret. Att detta ej kan antagas gå tillbaka till något af de till den ofvan nämnda andra recensionen hörande latinska trycken, är klart redan däraf, att alla tryck äro yngre än de hithörande handskrifterna. Den frågan framställer sig då, huruvida icke handskriftsförläggen till nämnda tryck möjligen kunde vara källan till de bevarade lågtyska produkterna.

Den äldsta latinska upplagan af Birgittas uppenbarelser, Ghotans bekanta Lübecktryck af 1492, som redigerats i Vadstena, är att anse såsom en definitiv redaktion, i hvilken upptagits allt då för tiden kändt material af Birgittas alstring. Skulle därför någon af de kända latinska Birgittahandskrifterna[1] tänkas vara förlägg för den lågtyska Kristuspassion, som bär Birgittas namn, borde detta gifvetvis framgå af en jämförelse med Ghotans latinska tryck af 1492. Den undersökning, som Jungmark i detta afseende verkställt, ger vid handen, att så ej är fallet. Man finner nämligen hvarken ordagrann öfverensstämmelse eller likhet i uttryckssätt, ej ens ord och vändningar som kunde ge anledning att misstänka ett bakom liggande latinskt original. Vid all öfversättning från latin — ej minst under medeltiden — pläga spår af urspråket sällan kunna maskeras. Kollationering med ännu ett par latinska upplagor (tryckta Romæ 1557 och Coloniæ 1628) har ej förmått rubba det vunna resultatet. Detsamma är förhållandet med den fornsvenska texten af Birgittas skrifter, sådan den föreligger i Klemmings edition. Ej heller denna text kan göra anspråk på att vara original till den här omhandlade lågtyska Kristuspassionen. Öfver hufvud taget förekommer hos

[1] Se K. B. WESTMAN, *Birgittastudier*, I (1911), s. 263—272.

Birgitta ingen sammanhängande framställning af hela passionshistorien. Det är egentligen blott Kristi korsfästelse och död som varit föremål för Birgittas vision och framställning (i bok I, IV och VII).

Det kan alltså fastslås, att den ifrågavarande lågtyska texten ej företer något direkt sammanhang med vare sig den latinska eller den fornsvenska redaktionen af Birgittas uppenbarelser.

Nu är emellertid att anmärka tillvaron af ett Birgittaalster, tillkommet efter sierskans död genom tillskyndelse af hennes senaste biktfader Alphonsus. Denne Birgittabeundrare företog sig nämligen på 1380-talet att verkställa en kompilation ur Birgittas skrifter, känd under titeln *Celeste viridarium b. Birgittæ* (»Birgittas himmelska örtagård»),[1] hvilken utgör en samling och fri bearbetning af sådana Birgittas uppenbarelser, som hänföra sig till Marias och Kristi lif. För att med full giltighet kunna påstå, att den medellågtyska traktaten absolut ej låter föra sig tillbaka till någon från Birgitta utgången skrift, borde äfven en undersökning ägnats meranämnda kompilation. Nu är det emellertid så, att denna, såvidt kändt, föreligger blott i en enda handskrift, näml. *cod. Harley 612* (i British Museum, London), hvilken emellertid på grund af närvarande tids svårigheter ej varit tillgänglig för vår förf. Någon kollationering med den *outgifna* Londonhandskriften har sålunda ej kommit till stånd, något som är att beklaga, äfven om utsikten — att döma af de utdrag som lämnats af Schück[2] — ej skulle vara mycket lofvande för att här finna originalet till den lågtyska Kristuspassionen. Det gäller ju f. ö. äfven härvidlag att man borde kunna finna spår af ett latinskt förlägg i den lågtyska texten.

Då det alltså torde stå fast, att den lågtyska Kristuspassionen hvarken är direkt öfversatt ur eller ens i stort sedt går tillbaka till Birgittas revelationer, så återstår att söka förklara huru hennes namn kommit att förknippas med nämnda traktat.

Såsom redan nämnts utgjorde Kristi passionshistoria en synnerligen omtyckt läsning i de nedertyska klostren och öfver hufvud på nedertyskt område. Man har därför lätt att tänka sig, hurusom birgittinerna inom dessa landamären kunde intagas af en liflig önskan att se äfven detta älsklingstema förbundet med Birgittas namn. Frågan blir då den, huruvida och i hvad mån detta namn i den lågtyska Kristuspassionen är att betrakta såsom en medveten och afsiktlig förfalskning, eller om dess förekomst är att förklara såsom en omedveten, under särskilda förhållanden genom traditionens makt fortplantad uppgift. Det gäller alltså att afgöra, huruvida »Passionen» redan från början — i begriplig afsikt — utgaf sig för ett verk af Birgitta,

[1] Ej sällan, t. o. m. i bibliografiska arbeten, förväxlas denna med *Celeste viridarium b. Virginis Mariæ*, latinska originalet till »Jungfru Marie örtagård», som innehåller Vadstenanunnornas veckoritual *(Cantus Sororum)* sådan den anordnats af Vadstenakonfessorn mag:r Petrus Olavi (d. 1378).

[2] *Några anmärkningar om Birgittas revelationer;* i: *Vitt., hist. o. ant. akad:s handl.,* Ny följd, XIII: 1 (1901), s. 48—53.

eller om den uppstått och utbredt sig på samma sätt som alla Kristuspassioner och Birgittas namn liksom öfriga fraser, hvilka åsyftat att skapa skenet af en Birgittauppenbarelse, senare och först småningom traditionellt tillfogats på god tro. Ett fullt afgörande svar härpå synes, åtminstone tills vidare, ej kunna afges: man får åtnöjas med hypoteser. Det kan emellertid ej alldeles förnekas, att de omisskännliga och oftast rätt lyckade försöken att imitera Birgittas stil synas tala för antagandet att någon Birgittabeundrare och därtill kompetent Birgittakännare beslutat sig för att författa ett kompilationsarbete öfver Kristi lidande i sierskans stil, vare sig nu detta skett i redan från början hyst afsikt att låta det framträda såsom en Birgittauppenbarelse, eller att det först senare kommit att gälla för ett verk af Birgitta, en förmodan som så småningom stelnat till påstående och med tiden vunnit burskap i intresserade kretsar. Det är kanske också ej alldeles otänkbart att bland den uppsjö af Kristuspassioner, som då redan existerade, ett berömdt namn borde mäktigt bidraga till skriftens spridning, och ej ens munkar torde vara alldeles okänsliga för en smula reklam — »ad majorem Dei gloriam!»

Till sist finnes kanske dock en möjlighet öppen till förklarande af Birgittas namn i detta sammanhang, utan att man behöfver taga sin tillflykt till en falsifikation. Det ges, såsom man vet, åtskilliga exempel på det förhållandet att, när flera skrifter förenats i ett samlingsband, en eller annan af dem, som ej ha utsatt författarnamn, utan vidare fått åtnjuta ett sådant från något annat (merendels det första) i bandet ingående arbete med angifven författare. Så kan man ju tänka sig det fall, att en anonym Kristuspassion blifvit sammanförd med t. ex. utdrag ur Birgittas uppenbarelser — bägge på lågtyska — för att äfven den förra (med litet god vilja!) skall komma att gå under Birgittas författarnamn.

Huru nu än frågan om Birgittas ställning till den omhandlade Kristuspassionen må gestalta sig, så visar sig dennas innehåll i hufvudsak utgöras af utdrag ur de fyra evangelierna, skickligt uppblandade med alster af ett flertal medeltida författare på det legendariska området. Såsom ofvan på ett par ställen redan antydts, är det blott på ett enda ställe man lyckats finna full öfverensstämmelse med en passus i Birgittas skrifter, detta dock endast i två jämförelsevis unga alster, näml. det nämnda odaterade Ghotantrycket[1] och en handskrift (i Stadtbibl., Köln) från slutet af 1400-talet. Nämnda parti, som behandlar korsfästelsen, utgöres i de två nämnda arbetena af ett utdrag ur Birgittas revelationer lib. VII, kap. 15 (sv. red. kap. 16): Birgittas vision vid Kristi graf, och är helt skiljaktigt från motsvarande parti i öfriga till denna grupp hörande alster.

Nu framställer sig den frågan: har möjligen Ghotan, som tryckt den inkunabel, i hvilken »Birgittas vision» fått ersätta en annan text, själf gjort denna förändring, eller har den redan förelegat i äldre handskrifter? Något

[1] Detta verk sättes af KLEMMING, *Birgittalitt.*, nr 40, till tiden 1484—94, då Ghotan arbetade i Lübeck; COLLIJN, *Katalog d. Inkunabeln d. Kgl. Bibl. in Stockholm*, 1, nr 217, uppger på typologiska grunder »[um 1485]».

säkert svar härpå kan ej ges, men så mycket kunna vi antaga, att Ghotan, tryckaren och utgifvaren af den första upplagan af Birgittas Revelationes (färdig 1492), redan vid tiden för tryckningen af den Birgitta tillagda Kristuspassionen på lågtyska varit förtrogen med sierskans skrifter. Att dessa redan då i handskrift varit tillgängliga för honom, bestyrkes till fullo af de i det lågtyska Ghotantrycket intagna fyrtio utdragen ur hennes uppenbarelser. (Se KLEMMING, *Birgittalitt.,* nr 40.)

Det låter under sådana förhållanden tänka sig, att Ghotan efter hand kommit till insikt om den bristande öfverensstämmelsen mellan den såsom Birgittas verk utgifna passionstraktaten och hennes egna autentiska uppenbarelser samt att han på grund däraf velat göra sitt till för att få denna brist mindre påfallande. Med ett ord — Ghotan skulle sålunda med något skäl kunna misstänkas för att vara den som afsiktligt företagit förändringen i syfte att därigenom i någon mån rättfärdiga uppgiften om Birgittas auktorskap till Kristuspassionen i fråga. I Ghotans tryck är denna infogad vid slutet och saknar titelblad äfvensom kolofon. Titeln kommer emellertid till synes i rubriken å bl. 74^{b}, där man läser: *Desse passien openbarede christus suluen sunte birgitten* . . ., en notis som upprepas i registret. På detta senare ställe tillägges därjämte, att uppenbarelsen meddelats Birgitta genom det talande krucifixet i San Paolos kyrka i Rom (samma ställe där hon uppges ha mottagit inspirationen till de apokryfiska »XV Orationes»!).

Såsom sammanfattning af föreliggande undersökning kan fastslås: 1:o) att den omhandlade Kristuspassionen ej kan direkt hänföras till Birgittas kända skrifter; 2:o) att den är ett på lågtyskt språkområde självständigt hopkommet verk, hvars författare fritt begagnat tillgängligt material; 3:o) att författaren ej gifvit sig tillkänna samt 4:o) att traktaten (att döma af de i handskrifterna skiftande lågtyska dialekterna) varit vida spridd och åtnjutit stort anseende.

En andra del af afhandlingen, innehållande den medelnederländska versionen, ställes i utsikt af författaren.

R. Geete.

ADA ADLER, *D. G. Moldenhawer og hans Haandskriftsamling.* København 1917. VI + 296 SS.

I videnskabelig Henseende ligger Hovedvægten i denne særdeles grundige og flittige Doctordisputats paa dens sidste Del, Moldenhawers Haandskriftsamling (S. 174—279). Paa Grundlag af de her for første Gang offenliggjorte Fortegnelser over Moldenhawers to Donationer til vort kongelige Bibliothek oplyser Fru Adler med megen Omhu og Skarpsindighed Proveniensen for en Del af de Haandskrifter, der danner den saakaldte »Ny kgl. Samling». Forf. er kommen ind paa disse Undersøgelser ved Udarbejdelsen af det Katalog over de græske Haandskrifter i Ny kgl. Samling, som hun i 1916 fik optaget i Videnskabernes Selskabs Skrifter (hist. og filos. Afd., 7. Række, II 5). At Ch. Graux ikke har faaet disse med i sit fortrinlige Katalog over det kgl. Bibliotheks græske Haandskrifter (fra 1879), er et Vidnesbyrd om, i hvilken

Grad Moldenhawers Gave var gaaet i Forglemmelse, efterat de Mænd var døde, der havde virket ved Bibliotheket, mens han var Overbibliothekar. De fleste af de Haandskrifter, der stammer fra ham, er ganske vist ikke særligt værdifulde. Navnligt den første Donation, fra 1820, bestaar af moderne Ting, Collegiehefter, lærde Folks Anmærkninger til Biblen o. dsl., og ser efter Forf.'s træffende Charakteristik nærmest ud som »Udskud fra en Oprømning i Moldenhawers Bibliothek«; den gamle Bogorm har aabenbart ikke kunnet bære det over sit Hjerte i levende Live at skille sig ved sine virkelige Skatte. Imellem de Haandskrifter, som efter hans Død ved Testamente tilfaldt Bibliotheket, er der derimod fortrinlige Ting baade af græske, latinske og orientalske Haandskrifter. De fleste og bedste havde han erhvervet paa sin store Udenlandsrejse 1782—84 i England, Paris og Spanien. Allerede ved sit tidligere Arbejde med Katalogiseringen af de græske Haandskrifter var Forf. kommen under Vejr med, at adskillige af de bedste Ting var erhvervede paa uretmæssig Maade, og i det foreliggende Værk paavises dette Forhold uimodsigeligt i en temmeligt lang Række Tilfælde; bl. a. er det værdifulde Haandskrift, som Bibliotheket gav i Bytte for Angers-Fragmentet af Saxo, stjaalet i et Klosterbibliothek i Paris. Det kan ikke andet end gjøre et pinligt Indtryk at faa det documenteret, at en Mand, der, hvad man end ellers vil mene om ham, i hvert Fald var en udmærket Leder af vort største Bibliothek, saa skammeligt har misbrugt den Tillid og Imødekommenhed, der blev vist ham, og saaledes har bidraget sit til at berettige den generende Mistro, der i mange Bibliotheker stadigt vises ogsaa hæderlige Folk. Og det er en daarlig Trøst, at vor forhenværende Overbibliothekar dog ikke kommer paa det allersorteste Bræt, mellem de Bogtyve, der solgte deres Tyvekoster til egen Profit; hans Tyverier er dog idetmindste kommet hans Land gratis tilgode, og der er ingen Fare for, at Oplysningerne om hans Haandskriftgaves Herkomst skal berøve det kongl. Bibliothek Ejendomsretten; der er neppe mange Bibliotheker, der ikke ligger inde med lignende uretmæssige Erhvervelser. Men alligevel er Forf.'s Dom om Moldenhawers Forseelse for mild; især den skændige Trafik, han ogsaa brugte, at skære enkelte Blade ud af Haandskrifter, kan ikke fordømmes haardt nok. Ogsaa de Breve fra lærde Benedictinere, som han med Forkjærlighed tilegnede sig, mister endel af deres Værdi ved at være udrevne af de Samlinger, hvor de naturligt hørte hjemme, og det er yderligere graverende, at Moldenhawer selv ikke fik gjort noget nyttigt ud af dem; de blev først udgivet af Dr. Gigas 1892.

Om hele dette Afsnit af Fru Adlers Bog er der kun godt at sige;[1] den giver et ligesaa paalideligt som interessant Stykke Bibliotheksshistorie i en klar og vel documenteret Form.

---

[1] I Gjengivelsen af de to Gavebreve har der indsneget sig et Par Smaafejl. S. 199 Nr. 116 staar der *Cellarii,* ikke Cellani; S. 204 Nr. 9 *diebus,* ikke dictis; Nr. 12 *distinctionum* og *laetitiae;* S. 212 Nr. 24 ɔ: libri; S. 214 Nr. 30 Estrema*dura;* S. 215 Nr. 36 *ex. gr.;* S. 216 Nr. 38 el *dia;* Nr. 40 Macan*az* og perse*qui*do; S. 918 Nr. 47 R*e*y*n*o.

Grundlaget for vort Kjendskab til Moldenhawers Studier og hans Haandskriftsamlings Historie er i Hovedsagen hans Dagbøger fra den store Udenlandsrejse. Hvilket værdifuldt Stof de indeholder, har først Dr. Gigas gjort opmærksom paa i sin Bog »Spanien omkring 1789». Ved Forf.'s Undersøgelse af disse Optegnelser har det vist sig, at de henlaa i stor Uorden, og at endel var forsvundet, rimeligvis ved Branden 1807, der ødelagde endel af Moldenhawers Bibliothek, som maatte kastes ud af Vinduet (S. 59). Paa disse Dagbøger og paa de bevarede Breve til Moldenhawer er Bogens første Halvdel bygget. Den er let læselig og af almindeligere Interesse og giver et meget godt og klart Billede af Rejsens Oplevelser i Bibliotheker og i Omgang med de fremmede Lærde og Studiefæller. Allehaande Træk af culturhistorisk Interesse er ogsaa medtaget; Moldenhawer var en god Iagttager og havde et skarpt Øje for mangt og meget, ogsaa udenfor det faglige; især hans Skildringer af Personer er ofte malende, men deres Obiectivitet er vistnok ret omtvistelig. I videnskabelig Henseende lider dette Parti af Bogen noget under, at Forf. hverken har indskrænket sig til at uddrage, hvad der stod i directe Forbindelse med Hovedthemaet, Moldenhawers Studier og Bibliotheksbesøg, eller har meddelt Dagbogens andre Oplysninger *in extenso;* der kommer derved noget planløst og tilfældigt over det gjorte Udvalg, og man spørger ikke sjeldent sig selv, hvorfor dette er medtaget,[1] hint udeladt. Dét er ogsaa for en Doctordisputats en Mangel, at der ikke er flere og præcisere Henvisninger til, hvor de anførte Udtalelser af Moldenhawer findes i Dagbøgerne eller i Breve. Hertil kommer, at Forf.'s Referater tidt er altfor tørre og schematiske, saaat de ganske tager Duften af Originalens Blomster. Naar det saaledes hedder (S. 95—96), at M. »til sin store Glæde i 4 Dage havde Lov til at gaa alene rundt og undersøge Haandskrifterne» i Bibliotheca Bodleiana, faar man derved ikke nær det levende Billede af Bogormen og den vordende Bibliothekar, som M.'s egne Ord giver: Seit Montag dem 14. April bis Mitwoch dem 17. hatte ich Erlaubniss von 2 bis 6 Uhr Nachmittags in der Bibliothek allein seyn zu dürfen. Ich fühlte mich glücklich mitten unter solchen Schätzen umherwandern und sie alle ganz nach meinem Wunsche in der Nähe betrachten zu können. Stedet burde iøvrigt ogsaa af den Grund have været udførligere refereret, at det giver Oplysning om, hvilke Bøger (ikke særligt Haandskrifter) M. ved den Lejlighed mærkede sig, og saaledes directe berører Forf.'s Hovedthema. Ogsaa de S. 119 antydede Udtalelser om Katholicismen, der virkeligt er meget ejendommelige i en protestantisk Theologs Mund, havde fortjent at refereres med M.'s egne Ord: Wo öffentliche Vergnügungen, der durch sie beförderte Hang zu Lustbarkeit und die Wollust so sehr gestiegen sind, wie zuträglich ist da eine auch Sinne und Einbildungskraft bescheftigende Religion! Motiveringen, som er det interessanteste, faar man intet Begreb om i Forf.'s Gjengivelse; det er, som om den

[1] Hvad skal vi f. Ex. med den Hr. Diemar (S. 101), som M. traf i London? Forf. kan ikke oplyse andet om ham, end at han vistnok var tysk, og hans »Udtalelser» refereres ikke.

forbenede Rationalist har faaet en Anelse om sin egen Religions Mangler. Saaledes spises Læseren altfor ofte af med en Mundsmag, der vækker Appetiten uden at tilfredsstille den. Maaske har det influeret paa Fremgangsmaaden, at Forf. paatænker en Udgave af M.'s Dagbøger; efter de meddelte Prøver kan man kun ønske, at en saadan maa komme istand; Forf. har alle Betingelser for at kunne besørge den paa fuldt tilfredsstillende Maade. M.'s Skrift er paa sine Steder vanskelig at læse. Desto paaskønnelsesværdigere er det, at Forf. næsten aldrig gjør sig skyldig i Misforstaaelser. S. 116 hedder det: »Bibliothekaren var i Italien med Danskeren Lem«; men M. skriver: Der Bibliothekar war in Italien in Gesellschaft von 3 Dänen und in einem Wagen mit einem gewissen Dänen Lem *gereist*. Referatet S. 120 om M.'s Besøg hos en secterisk Familie er ikke helt nøjagtigt; bl. a. staar der i den anførte Sætning erzähl*ten* (ikke erzähl*te*). S. 114 siges det, at M.'s Oplysninger om Iacobinernes Bibliothek i Rue St. Jacques ikke stemmer med Franklins. M. meddeler noget mere end Franklin, men virkelige Uoverensstemmelser har jeg ikke kunnet finde. I hvert Fald havde det været ønskeligt at faa M.'s Beskrivelse fuldstændigt meddelt til Sammenligning.

Skildringen af M.'s Studier og Rejser bringer Forf. ind paa flere interessante Spørgsmaal, og overalt viser hun sig godt orienteret og meddeler de nødvendige Oplysninger med megen Sagkundskab. Ved hendes Arbejde falder der bl. a. nyt Lys over classisk Philologis Historie i Danmark. Under Paavirkning af Heyne i Göttingen herskede der et vist Liv paa dette Omraade, og de videnskabelige Bestræbelser var rettede paa værdige Opgaver, der var grebet rigtigt an. Men det er paafaldende, hvor lidt der kom ud af det hele. Det kan tildels skyldes de paafølgende ulykkelige Tidsforhold eller personlig Modgang som for N. Schows Vedkommende; men den virkelige Grund laa dog vist dybere. Det hele var en fremmed Plante uden national Rod; først ved J. N. Madvig fik dansk Philologi sit eget Ansigt. Heyne var utvivlsomt en dygtig Lærer med mange værdifulde Synspunkter, som først i Nutiden er kommet til deres Ret; men det var alligevel en Lykke, at vi ikke fik ham herop paa hans ældre Dage; det blev ikke hans Retning, der blev den ledende i den næste Generation, og Philologien trængte i høj Grad til at gjennemgaa en streng sproglig Skole.

Ogsaa over M.'s eget videnskabelige Arbejde er der noget underligt goldt; han fik næsten intet færdigt, og hvad han fik færdigt, var ikke videre godt. Forf. søger Grunden dertil i M.'s store praktiske Virksomhed; men man faar snarere Indtrykket af, at den egenlige Grund var, at han ikke var nogen virkelig Videnskabsmand, kun en Lærd og en Bogkjender. Desværre afviser Forf. den Opgave at give en samlet Charakteristik af Moldenhawer, skjønt hendes Bog bringer mange Træk til en saadan. Det slaar en strax, hvor udpræget tysk hans Væsen er. Hverken hans umaadelige Arbejdskraft eller hans haardhændede administrative Dygtighed er dansk. Dette har i den nærmeste Eftertid, hvor den nationale Modsætning traadte saa stærkt frem, skadet hans Eftermæle; men der foreligger dog ogsaa Træk nok, som

viser hans Hensynsløshed, Upaalidelighed og Uelskværdighed. Men Forf. har med Rette fremhævet hans store Fortjenester som Overbibliothekar; hvad Molbech bebrejder ham i denne Egenskab, tjener i mine Øjne nærmest til hans Ros. Naar vort kongelige Bibliotheks ældre Bestand er saa ypperlig, som den er, skyldes det væsenligt D. G. Moldenhawers Paapasselighed; det Arbejde, Fru Adler har anvendt paa ham og hans Haandskriftsamling, er ikke spildt paa et ubetydeligt Emne.

J. L. Heiberg.

VILHELM GÖDEL, *Sveriges medeltidslitteratur. Proveniens. Tiden före Antikvitetskollegiet.* Stockh.: A.-B. Nordiska bokhandeln, 1916. 8°. VIII, 319 s. Pr. kr. 7,50.

Vilhelm Gödels af den svenska biblioteksvärlden med stort intresse emotsedda arbete om Sveriges medeltidslitteratur utkom redan på våren förra året. Att denna bok icke förr gjorts till föremål för en granskning i denna tidskrift beror bl. a. därpå, att anm. med en viss besvikelse lade ifrån sig densamma; de förväntningar, man särskildt på grund af ett par föredrag gjort sig, kunna icke sägas ha till fullo infriats.

Dock kan det icke förnekas, att Gödels publikation, som utmärkes af ett lifligt framställningssätt, erbjuder läsaren mycket af intresse, ehuru föga nytt. Detta arbete bygger, åtminstone i de partier af boken, som af titeln att döma skulle vara de väsentligaste, i ringa grad på egna källforskningar, och stöder sig hufvudsakligen på äldre tryckta källor (såsom Reuterdahl, Klemming, Silfverstolpe, Schück, Geete) och på de skrifna handskriftskatalogerna i Upsala och Stockholm. En del yngre hithörande litteratur har förf. icke begagnat eller den har varit honom obekant, såsom för att nu endast nämna ett exempel, Ellen Jørgensens viktiga »Studier over danske middelalderlige Bogsamlinger» (1912), hvartill materialet i icke ringa utsträckning är hämtadt äfven från svenska bibliotek. Författarens sätt att citera eller rättare sagdt icke citera sina källor har äfven väckt minst sagdt förvåning bland kolleger. Några kapitel i hans bok stödja sig på viktiga svenska bibliografiska arbeten, nämligen Robert Geetes »Fornsvensk bibliografi» (1903) och Severin Berghs några månader före förf:ns egen bok utkomna »Svenska riksarkivets historia». Icke med ett ord omnämner Gödel dessa båda verk eller den tacksamhetsskuld, hvari han står till de båda författarna, hvilka också på annat sätt understödt hans forskningar.

Förf:ns afsikt är, såsom han framhåller i inledningen till sin bok — hvars något egendomliga titel på långt när icke täcker innehållet — att gifva en sammanhängande skildring af de öden, som de till vår tid bevarade, i skrift upptecknade alstren af den svenska medeltidslitteraturen genomgått, tills de funnit en fristad i de offentliga biblioteken eller arkiven. Med Sveriges medeltidslitteratur förstår förf. såväl den svenskspråkiga litteraturen som äfven den på främmande språk, d. v. s. så godt som uteslutande på latin skrifna. Och med denna litteraturs *proveniens* menar han något

oegentligt »dess förekomst, dess uppteckning i skrift och dessa skrifters senare historia». Hans föreliggande undersökning aktar att taga hänsyn till både det svensk- och latinspråkiga materialet. Det förra har sedan gammalt varit föremål för lifliga forskningar och torde i det närmaste vara kändt, så är däremot icke förhållandet med den latinska medeltida litteraturen i vårt land. Förf. ser sig därför nödsakad att hufvudsakligen basera sin undersökning på det redan kända materialet, alltså ett indirekt erkännande af af att hans arbete, som jag nyss framhöll, på denna punkt icke stöder sig på egna källforskningar.

I första kapitlet redogör förf. — efter bibliotek — för de handskrifter, i hvilka den svenska medeltidslitteraturen bevarats till vår tid. Kungl. biblioteket äger den största samlingen af svenskspråkiga handskrifter, därtill de ojämförligt viktigaste codices; i Upsala universitetsbibliotek äro däremot de latinska handskrifterna de talrikaste. Andra inhemska samlingar med betydande rester af svensk medeltidslitteratur äro framför andra Riksarkivet och den där deponerade Skoklostersamlingen, stiftsbiblioteket i Linköping och universitetsbiblioteket i Lund. Äfven till utländska bibliotek hafva svenska medeltidshandskrifter hittat vägen, särskildt är detta fallet med det kongel. Bibliotek och Universitetsbiblioteket (den Arnamagnæanska samlingen) i Köpenhamn, Kgl. Bibliothek i Berlin, vidare biblioteken i Dresden, Wolfenbüttel, Giessen, British Museum i London m. fl. Hvad de här uppräknade fornsvenska handskrifterna beträffar, finnas de alla — och flera därtill — förtecknade i Geetes nyss nämnda »Fornsvensk bibliografi», de latinska hafva till största delen förut framdragits af Schück i hans kända arbeten om svenska medeltidsförfattare och hvad Birgitta-litteraturen angår nu senast af K. B. Westman i hans »Birgitta-studier» (1911). Gödels framställning är här på vissa punkter ofullständig, särskildt rörande handskriftsbeståndet i Upsala universitetsbibliotek, där de fornsvenska handskrifterna äro, ehuru i allmänhet af mindre omfång, dock långt talrikare än som uppgifves. Oriktigt angifves (s. 13, 38) antalet af de för kännedomen om den första föreläsningsverksamheten vid Upsala universitet så viktiga handskrifter, hvari en af universitetets första studenter, magister Olaus Johannis Gutho, upptecknat de föreläsningar han åhört, till endast två: C 195 och 601. I själfva verket finnas icke mindre än åtta sådana handskrifter, näml. utom de två af förf. nämnda äfven C 242, 599, 600, 602 och 627, samtliga förtecknade af Annerstedt,[1] samt en med inkunabeln 35: 129 sammanbunden afskrift af Ericus Olai's föreläsningar 1485 öfver Hugo de S. Victore, De operibus trium dierum.[2] På tal om Birgittas biktfader magister Matthias och hans författarverksamhet nämnes i förbigående (s. 12), att hans största arbete, den stora bibelkonkordansen, synes vara förlorad. Om de rätt talrika rester af denna viktiga svenska medeltidshandskrift i tre volymer, som återfunnits bland omslagen i Kammar- och Riksarkiven — andra fragment hafva senare an-

[1] *Ups. univ. hist.*, I (1877), s. 30 ff.
[2] *Kyrkohist. årsskr.*, 1910, s. 227 f.

träffats i Slottsarkivet och Flottans arkiv — har en förberedande redogörelse lämnats i Kungl. Bibliotekets Handlingar, 34, s. 60 ff. Åfven om Gödel icke anser de här framdragna skälen tillräckligt afgörande för en identifiering af de funna fragmenten med Matthias' bibelkonkordans, en åsikt, till hvilken dock vår främste litteraturhistoriker[1] utan tvekan anslutit sig, torde någon anledning att i detta sammanhang förbigå nämnda fynd icke hafva förelegat för någon annan forskare än Gödel. Icke heller de i samma redogörelse omnämnda fragmenten af fornsvenska handskrifter bland omslagen i Kammararkivet, däribland en viktig redaktion af det fsv. legendariet, ha af förf. ansetts förtjäna beaktande.

I andra kapitlet följer en s. k. »genetisk undersökning» af de nyss uppräknade handskrifterna, rörande deras ålder,[2] frågan om original och utskrifter, de litterära medeltidsuppteckningarnas härkomst, hvarvid särskildt Vadstena klosters stora betydelse för vår medeltidslitteratur belyses, skrifvare och den därmed sammanhängande kostnadsfrågan vid handskrifternas framställande m. m. Detta kapitel stöder sig hufvudsakligen på de af Klemming och Geete (man jämföre t. ex. Gödel, s. 60 f., med Geetes inledning till Speculum virginum, 1897—98, s. XXIV f.) författade efterskrifterna och inledningarna till Svenska fornskriftssällskapets texteditioner. S. 52 nämner förf. på tal om Cod. Ups. C 62, som innehåller en redaktion af förenade gamla och nya rimkrönikorna, att denna codex på grund af bandet sannolikt tillhört något klosterbibliotek. Så är också förhållandet, ty nedtill bl. 15^a finnes Stockholms franciskanerklosters för hand målade exlibris.

I de två följande kapitlen, som på ett alldeles särskildt sätt falla inom denna tidskrifts intressesfär och därför skola göras till föremål för en mera ingående granskning, har Gödel gripit sig an med en uppgift, som för en svensk bibliograf måste anses vara en af de viktigaste och intressantaste, men på samma gång mest maktpåliggande, nämligen en skildring af de svenska medeltidsbibliotekens historia. Hittills har ingen forskare försökt sig på ett fullständigt genomförande af denna uppgift, Aurivillius' lärda afhandling är ju långt ifrån uttömmande, och icke heller Gödel vågar detta, ty han inskränker sig till att »söka lämna en sammanfattande framställning af vår medeltids biblioteksförhållanden på grundvalen af kända eller eljest i handlingar och handskrifter funna meddelanden». Den tryckta källa han särskildt använder är »Svenska kyrkans historia» af Reuterdahl, hvilken för sin framställning excerperat de då utkomna delarna af Svenskt diplomatarium; det är ju särskildt i testamenten och donationsurkunder, som notiser om böcker från medeltiden skola sökas. Men Gödel har för sin framställning äfven användt annan hithörande, särskildt bibliografisk litteratur. Jag erkänner villigt, att förf. med denna sammanställning af notiser från vidt skilda håll i hög grad gagnat forskningen på detta speciella område, men

[1] H. Schück, *Huvuddragen av Sveriges litteratur,* Avd. 1 (1917), s. 31.

[2] Grundläggande framställning i Ad. Noreen, *Altschwedische Grammatik* (1904), s. 8 ff.

talrika detaljanmärkningar kunna riktas mot denna del af arbetet, som säkerligen skulle fått ett annat utseende, om förf. i större utsträckning än han gjort gått till den bästa källan för de svenska medeltidsbibliotekens historia, nämligen böckerna själfva. Det är särskildt Upsala universitetsbibliotek, som erbjuder ett rikt material till en sådan historia, och här hade grundligare forskningar säkerligen lämnat fylligare resultat.

Förf. börjar sin framställning med en redogörelse för de svenska kyrkobiblioteken. Ytterst fåtaliga äro de notiser, som bevarats om landskyrkornas boksamlingar, hvilka icke heller torde hafva varit af någon större betydenhet, om de än icke varit fullt så fattiga som förf. vill göra troligt. De talrika rester af liturgiska fragment, hvilka ännu tjäna som omslag kring handlingar i de svenska arkiven, främst Kammararkivet, visa, att de svenska medeltidskyrkorna varit rikt försedda med handböcker för gudstjänsten. Ett af Lampa offentliggjordt inventarium för kyrkorna i Skara stift från år 1583 upptager icke så få codices från den katolska tiden, som trots reformationens räfster denna tid ännu bevaras här. Däremot hafva de svenska domkyrkorna under medeltiden ägt mera välförsedda bibliotek, hvaraf dock endast få rester bevarats till vår tid. Mot Gödels framställning af dessa kunna flera anmärkningar göras. Så är behandlingen af domkyrkobiblioteket i Strängnäs bristfällig. Det är mig ofattbart, att en bibliografisk forskare här kunnat förbise Aminsons välbekanta katalog (1863), i hvars supplementband de ännu i Strängnäs domkyrka förvarade medeltida handskrifterna finnas beskrifna äfven med hänsyn till deras proveniens. Gödels källa är här endast den betydligt äldre och knappare katalog, som Brannius år 1776 tryckte öfver domkyrkobiblioteket. Aminson beskrifver i det närmaste ett dussin volymer innehållande minst ett 50-tal olika handskrifter, som till största delen egenhändigt skrifvits af Conrad Rogge, sedermera stiftets biskop, på 1460-talet under studier i Perugia. Talrika andra handskrifter ha tillhört hans bibliotek eller ha af honom försetts med marginalnoter och register. Dessa band förvaras ännu i Strängnäs domkyrka; det är således icke endast »en ännu bevarad handskrift af Lactantius' Opera som påminner om biskop Conrad Rogges lärda studier», såsom Gödel s. 77 upplyser. C. R. Berchs »beklagligtvis alldeles obestyrkta» meddelande, att år 1461 åtskilliga libri catenati funnos i Strängnäs domkyrka, skulle förf. enbart genom användande af Aminsons katalog hafva funnit riktigt, såvida han icke föredragit att genom autopsi öfvertyga sig härom. Det enda kända exemplaret af det af Ghotan i Stockholm omkring år 1487 tryckta Missale Strengnense, bundet i samtidigt skinnband, har också af ålder bevarats i Strängnäs domkyrka. Flere kaniker vid domkyrkan, såsom Birgerus Hamor, Magnus Holk m. fl., hafva enligt de af Aminson anförda proveniensanteckningarna varit ägare till handskrifter, som efter deras död tillfallit domkyrkobiblioteket. En handskrift skänktes vidare enligt samma källa år 1473 till domkapitlet af en »Haquinus prebendatus animarum» med villkor, att domprosten Helgo Petri under sin lifstid skall hafva nyttjanderätten till densamma. Om Helgo Petris böcker och

det för hand målade vapenexlibris, som pryder dessa, har anm. dessutom lämnat några upplysningar i Samlaren, 1904, s. 208 ff., där ännu flera bidrag till kännedomen om nu bevarade rester från Strängnäs domkyrkobibliotek under medeltiden kunnat erhållas. — Vid redogörelsen för de notiser, som bevarats rörande Västerås domkyrkas bibliotek under medeltiden, gör sig förf. skyldig till ett egendomligt misstag. Han säger sig (s. 79) i Cod. Ups. C 120 hafva återfunnit en bok, »som med säkerhet hört hemma i det gamla katedralbiblioteket». Den bär anteckningen »Liber capituli ecclesie Arusiensis» och har på frampärmens insida Magnus Gabriel De la Gardies röda lacksigill. Redan den omständigheten att handskriften tillhört De la Gardie borde kommit förf. att misstänka en dansk proveniens. Och i själfva verket har denna codex aldrig tillhört katedralbiblioteket i Västerås utan domkyrkan i Aarhus. Distinktionen Arosia—Arusia torde väl knappast vara främmande för någon nordisk medeltidsforskare; handskriften har också innan Gödels »fynd» beskrifvits af Ellen Jørgensen i hennes ofvannämnda afhandling om de danska medeltidsbiblioteken (s. 8 f.) såsom tillhörande Aarhus domkyrka. Fröken Jørgensen har dessutom framdragit ännu en Upsalacodex (C 587) med samma proveniens. — Vid behandlingen af Skara domkyrkas bibliotek anför förf. utom magister Beros stora donation år 1475 några böcker, som en kanik Arvid samma år lånat af kyrkan, däribland »tres libri sermonum generaliter de tempore et dē seculis». Gödel citerar här Reuterdahl, godtagande dennes felaktiga upplösning seculis för sanctis. Ytterligare bidrag till detta biblioteks historia hade förf. kunnat finna i inledningen till Kungl. bibliotekets inkunabelkatalog, s. XXIII, och i Samlaren, 1906, s. 100 ff., där bl. a. nyssnämnde kanik Arvidus återfinnes.

Det är framför allt i klostren, som det litterära och vetenskapliga lifvet i vårt land under medeltiden spirar och omhuldas, och i sammanhang härmed uppstodo i dessa de utan jämförelse största och rikaste boksamlingarna i landet. Gödel har sammanfört många värdefulla notiser till de svenska klosterbibliotekens historia, andra har han däremot förbigått eller okritiskt upptagit utan att först pröfva deras giltighet.

Af de svenska cistercienserklostrens bibliotek hafva endast få rester bevarats till vår tid. Beckman har i denna tidskrift[1] gjort några tillägg till Gödels framställning, bl. a. lägger han till de två af förf. anförda Upsalahandskrifterna från Alvastra kloster en tredje codex, nu i Skoklostersamlingen i Riksarkivet. En bok, som tillhört Gudsberga kloster, har anm. återfunnit i Kungl. biblioteket.[2]

Af dominikanerklostren är det egentligen endast från Sigtuna kloster som rester af biblioteket i någon större utsträckning bevarats till vår tid. Annerstedt har i sin »Upsala universitetsbiblioteks historia intill år 1702» uppräknat 16 codices i Upsala med denna proveniens; till dessa lägger nu Gödel ytterligare en: C 69. Han kunde äfven ha tillagt inkunabeln 33:168,

[1] *NTBB* 1917, s. 81.

[2] Ibid., s. 66 f.

som har anteckningen »liber conuentus Sictunensis». Det är vidare oriktigt, när förf. på tal om Stockholms dominikanerkloster nämner, att ingen handskrift från dettas fordom »herrliga liberi» bevarats till vår tid. Upsala universitetsbibliotek äger åtminstone tvenne codices, C 614 och 616, som en gång tillhört detta bibliotek.[1] Den senare innehåller en direkt på klostrets brand år 1407 syftande anteckning, som förf. icke synes ha varit i stånd att tolka (jfr s. 91). En annan handskrift, som berör två svenska svartbrödrakloster, näml. de i Västerås och Strängnäs, är C 513 i Upsala.[2]

Stockholms franciskanerklosters bibliotek har af anm. gjorts till föremål för en nyligen offentliggjord utförligare studie,[3] hvarvid flera af Gödel begångna misstag kunnat rättas. Jag nöjer mig därför med att hänvisa till denna.

Vadstena klosterbibliotek har naturligtvis som sig bör fått den utförligaste behandlingen, och det kunde vara frestande att här göra en del tilllägg och rättelser[4], men som annan forskare lofvat att inom en icke alltför aflägsen framtid till tidskriftens förfogande ställa en del nya bidrag till detta biblioteks historia, vill jag inskränka mig till några allmännare reflexioner. Det är för öfrigt på denna punkt, som Gödel kommit med något verkligt nytt, i det att han (i kapitlet medeltidsbiblioteken och kyrkoreduktionen) framdragit dokument, som lösa frågan om Vadstenabibliotekets öfverflyttande till Stockholm. Detta skedde år 1619 under ledning af riksarkivets dåvarande sekreterare Peder Månsson Utter, och det är i dennes brefväxling med Axel Oxenstierna, som Gödel funnit närmare upplysningar härom. På eftervintern 1619 flyttades både »thett nye och thett gamble libri» från Vadstena till Bråborg, som varit den nyss aflidne hertig Johans residens, och sannolikt redan på våren eller sommaren samma år sjöledes till Stockholm. Det är ingalunda omöjligt, att förflyttningen af Vadstenaböckerna kan sättas i samband med hertig Johans död, något som kommande forskningar kanske skola kunna utreda. Den förteckning öfver de transporterade Vadstenaböckerna, som enligt en likaledes af Gödel funnen uppgift ännu under Palmskiölds tid förvarades på det Oxenstiernska godset Fiholm, har tyvärr icke kunnat återfinnas.

[1] *NTBB* 1917, s. 67 ff.

[2] *Ibid.*, s. 71 f.

[3] *NTBB* 1917, s. 101 ff. — En orättvisa, som jag ofrivilligt gjort mig skyldig till gent emot förf., ber jag här att få rätta. S. 101, not 1 i nämnda uppsats omnämnes, att Gödel icke känner en i KB förvarad latinsk-svensk homiliesamling, som har proveniensen Kanutus Johannis > Stockholms franciskanerkloster. Detta är ett misstag, förf. nämner den i kap 1, s. 10, men däremot icke i sin skildring af bibliotekets historia, s. 90 f.

[4] Mycket tyder på att Gödel icke fullständigt genomgått de i Upsala befintliga Vadstenahandskrifterna. Så nämner han på tal om från utlandet för klostrets räkning förvärfvade codices endast två, som inköpts i Prag, C 102 och 261. Men äfven C 199 är »emptus praghe pro duobus ducatis» af munken Tyrnerus Andreæ. Andra exempel skola anföras i det följande. — Angående de af munkarna Thorirus Andreæ och Johannes Hildebrandi i Paris inköpta handskrifterna kan nämnas, att talrika fragment af franska codices påträffats bland Kammararkivets omslag, hvilkas innehåll stämmer med de af dessa båda munkar gjorda förvärfven, hvaröfver ju förteckningar finnas bevarade.

Gödel har äfven försökt sig på en beräkning af nu bevarade Vadstena-handskrifter och har härvid beträffande de i Upsala universitetsbibliotek förvarade kommit till en något högre siffra än den Annerstedt nått i sin »Upsala universitetsbiblioteks historia intill år 1702» (362 i st. f. 326), hvarjämte komma c:a 35 band inkunabler. Men icke heller denna siffra är exakt. Det finnes nämligen ännu en möjlighet att bestämma icke signerade Vadstena-codices, som hittills förbisetts, och det är med ledning af banden. Flera af de handskrifter, som bundits i Vadstena kloster vid slutet af 1400-talet eller början af 1500-talet, hafva i brunt kalf- eller fårskinn bundna band, som prydas af mycket karakteristiska gotiska blindstämplar. Den förste som användt dessa stämplar är en af mig påvisad bokbindare Nielz,[1] hvarom anteckningar finnas i en af honom bunden latinsk bibelupplaga, tryckt i Nürnberg år 1479 (UB ink. 33: 38—39). Sådana i Vadstena bundna codices, som hvarken citeras af Annerstedt eller Gödel, äro t. ex. C 464, 479, 490. En i denna riktning genomförd undersökning kommer säkerligen att öka antalet nu kända Vadstenaböcker. Det bör äfven tilläggas, att i Upsala-bibliotekets allmänna boksamlingar en del tryck från förra hälften af 1500-talet finnas, som hafva Vadstenaproveniens.

Hvad den bekanta signeringen af böckerna i Vadstena klosterbibliotek (efter schemat A IV 6us in ordine) beträffar, så har Annerstedt endast antecknat hufvudafdelningar med bokstäfverna A—L, men signa finnas till och med Q, såsom af vissa inkunabler framgår. Anm. har äfven påträffat en handskrift, C 128, som har signum S viii 9 (förut B I + oläslig siffra). Signeringsgåtorna synas därför ännu icke vara lösta och lösas väl icke, förrän samtliga bevarade signa blifvit sammanställda. Gödel påpekar också, att serier förekomma utan signa, så klostrets svenskspråkiga handskrifter samt en serie, dit A 27 och Cod. Oxenst. i Kungl. biblioteket höra, den förra signerad endast »secundus in ordine», den senare »decimus in ordine». Förf. antager, att denna serie utgjorts af libri catenati, som varit placerade på ett läsbord el. d. Till denna serie torde Cod. Ups. C 426 hafva hört, som på bakre pärmen har signum »sextus in ordine». I detta sammanhang borde de serier hafva påpekats, som utgöras af vanliga handböcker, såsom breviarier, och af legendarier. C 435 är sålunda signerad »Anno domini 1514 septimus in ordine breuiariorum», C 416: »14us breuiarius», C 499: »Primus in ordine legendarum» etc. C 445 har den intressanta placeringen: »Thenna saltaren höre til cowendz cellara». Mycket mera vore att tillägga, men det anförda må vara nog för att visa, att ännu återstå forskningar att göra i detta biblioteks historia.

Af biblioteket i Vadstenas dotterkloster Nådendal återstå enligt Gödel endast A 49 och A 58 i Kungl. biblioteket. Leinberg[2] nämner dock, att i Nådendals kyrka förvaras (år 1890) ett missale och ett lectionarium, som förut användts i klostret. Enligt samma källa finnes äfven i kyrkan ett på

[1] Se *Samlaren*, 1903, s. 144 f.
[2] *Finska klostrens historia* (1890), s. 433.

pergament af Bartholomaeus Ghotan tryckt psalterium, som väl också en gång tillhört birgittinerklostret i Nådendal.

I en särskild afdelning (kap. 5) behandlar förf. »bokvården under reformationstiden», särskildt frågan om de talrika medeltidshandskrifter, hvilka söndertogos för att användas som omslag kring räkenskapshandlingarna i Gustaf Vasas räknekammare. Detta kapitel hade snarare bort få till öfverskrift »bokvandalismen under reformationstiden», men Gödel har ställt sig på den ståndpunkten, att det »varit efter en viss urskillning man begagnat sig af de gamla pergamenten» för detta ändamål. Det må vara sant, att fragment af svenskspråkiga handskrifter mera sällan anträffats bland dessa omslag, men de äldre latinska handskrifter — sådana finnas från 800- och 900-talen —, som fallit offer för denna vandalism, äro så talrika och af sådant kulturhistoriskt värde, att man alls icke kan tala om någon urskillning. Jag har icke någon anledning att återigen gå in på denna fråga, då jag i min »Redogörelse . . . ang. äldre arkivalieomslag» (1914) kunnat framdraga talrika exempel på hur hänsynslöst inbindningen af fogderäkenskaperna bedrifvits. Icke heller har jag anledning att ytterligare beröra den för frågan om bokvandalismen på det hela taget oviktiga frågan, hvar räkenskaperna blifvit bundna, om i Kammaren eller af fogdarna i länen. Jag har i min ofvannämnda Redogörelse, s. 20 ff., framdragit talrika exempel på att räkenskaper bundits på ort och ställe i landsorten, där de också blifvit uppsatta, exempel som icke låta bortförklara sig med centralförvaltningens vissa tider ambulatoriska karaktär.[1] Å andra sidan är det ju ett kändt faktum, att särskildt under förvaltningens organisationstid räkenskaperna medfördes af fogdarna i koncept till kammaren, där de uppsattes och »förhördes» af konungens skrifvare och väl samtidigt här bundos. Andra omständigheter, hvilket förf. ju också själf framhållit, ha spelat in vid arkivaliernas bindning, som måste beaktas vid en undersökning af denna art. En faktor att räkna med är sålunda ordningsarbetet i arkivet och arkivaliernas i samband härmed skeende ombindning, som utan svårighet låter sig påvisas. Att vid vissa tillfällen bindning af större partier arkivalier ägt rum är ju självklart, och troligen ha i dessa fall mera omfångsrika handskrifter och kanske äfven på pergament tryckta missalen och gradualen, af hvilka ju flera exemplar funnos att tillgå, tillgripits för anskaffande af bindmaterial. Men det kan icke bortresoneras, att de flesta omslag af blad från t. ex. de båda Upsalamissalena (1484 och 1513) finnas kring upländska och norrländska handlingar, liksom Strängnäsmissalet fått släppa till blad kring sörmländska och Åbomissalet kring finländska räkenskaper. De fragment af den 42-radiga bibeln och af Catholicon 1460, som anträffats kring handlingar från skilda landskap, härstamma säkerligen från exemplar, som tillhört Vadstena klosters bibliotek, och ha förmodligen liksom äfven andra inkunabler

[1] Till denna min åsikt har dessutom J. A. ALMQUIST i sitt nyligen utkomna epokgörande arbete *Den civila lokalförvaltningen i Sverige 1523—1630 med särskild hänsyn till den kamerala indelningen* (*Meddelanden fr. svenska Riksarkivet*, N. F., II:6, 1917), s. 122 f., anslutit sig.

och handskrifter på pergament (exempelvis Thomas de Aquino, Summa II: 2, Mainz 1467, och Bonifacius VIII, Liber sextus decretalium, Mainz 1476, samt magister Matthias bibelkonkordans och en del handskrifter af Birgittas revelationer) vid skilda tillfällen tagits ur klosterbiblioteket såsom särskildt lämpliga att användas vid kammarräkenskapernas inbindning. Men det är icke blott för centralförvaltningens räkning, som våra medeltida handskrifter på detta sätt vandaliserats. År 1590 rekvireras sålunda pergamentsböcker från Strängnäs domkyrkobibliotek för hertig Karls kansli.[1] Likaledes lät hertig Johan hämta handskrifter från Vadstena klosterkyrka till räknekammaren på slottet.[2] I landsarkiven finnas vidare talrika exempel på hurusom vissa myndigheters arkivalier, privilegier, domböcker m. m. inbundits i gamla handskrifter, som tagits från kyrkors och klosters bibliotek. Och flera notiser finnas, som tyda på att ett vidsträckt bruk gjorts af kyrkornas gamla handskrifter för ett så banalt ändamål som att laga kyrkorglarna. Det gamla talet om bokvandalism under reformationstiden torde alltså trots Gödels inlägg icke vara öfverdrivet utan tyvärr alltför berättigadt.

I samma kapitel sysselsätter sig förf. äfven med det af Johan III upprättade Collegium regium och de i det gamla gråmunkeklostret förvarade boksamlingarna, hvilka genom Gustaf Adolfs donation 1620—21 tillföllo Upsala universitet. Något egentligen nytt framkommer icke heller här, men förf. gör med skärpa gällande, att dessa boksamlingar icke äro identiska med det s. k. Kungl. biblioteket eller konungens privata bibliotek, som förvarades på slottet. Jag har i det nuvarande Kungl. biblioteket anträffat Gustaf Adolf tillhöriga böcker med proveniensanteckningar såsom »Ex bibliothecâ Regia Holmensj», »in aula Regis», hvilka bestyrka detta för öfrigt självklara förhållande. Men äfven till Upsala universitetsbibliotek ha böcker med liknande proveniens kommit. I Waldes uppsats i denna tidskrift (1915, s. 317—32) »Konung Sigismunds bibliotek och Gustaf Adolfs donation 1620—21» anföras tre böcker, i hvilka med Bureus' hand anteckningen »Bibliothecae Regiae», i ett fall »Sveo-Gothorum» tillagdt, finnes. Waldes uppsats synes ha varit förf. obekant; de resultat, till hvilka denne kunnige forskare kommit, skulle eljes med fördel ha kunnat användas på denna punkt.

De båda sista kapitlen i Gödels bok behandla arkivvården under reformationstiden och antikvitetsverksamheten fram till antikvitetskollegiets bildande. Det första af dessa kapitel lämnar flera bidrag till riksarkivets historia, men då Berghs stora arbete »Svenska Riksarkivet 1618—1837» ju redan förelåg i tryck, ha vi ingen anledning att granska förf:ns framställning

[1] Lektor I. Fehr i Strängnäs har godhetsfullt ställt till mitt förfogande en afskrift af ett i Strängnäs domkyrkoarkiv befintligt bref från hertig Karl till domprosten Reinholdus Ragvaldi (1565—99), dateradt Nyköping 19 jan. 1590. Det heter häri: »Efter vi förnimme, herr Renholdi, att uti vårt kansli behöfves något pergament, som tjener till att inbinda uti, och i Liberiet der i Strengnäs skall vara några obrukelige gamble pergamentsböcker som till intet annet tjänlige äre Derföre begäre vi att i med det förste sända en bok till vårt kansli där stadigt och skönt pergament kan vara uti . . .»

[2] Enligt benäget meddelande af landsarkivarien C. M. Kjellberg i Vadstena.

på denna punkt. Det skulle äfvenledes föra för långt att ingå på Gödels redogörelse för antikvitetsverksamheten, ett kapitel som för öfrigt synes stå i mera lösligt samband med arbetets innehåll i öfrigt och kanske hellre bort placeras som inledning till förf:ns bebådade verk om antikvitetskollegiet och antikvitetsarkivet.

Till sist kunna några smärre detaljanmärkningar göras. Här och hvar i boken möta en del oriktigheter, som det borde varit en forskare med Gödels anspråk angeläget att undvika. S. 81 talas sålunda om Turre de Cremata's Declarationes 1446, s. 83 ärkebiskop Stephanius, formen Cod. Oxenstiernus (konsekvent använd s. 4 f., 30, 38, 51 etc.) verkar stötande, likaså s. 92 Nicolaus de Gorra; s. 85 »Hanc bibliam attinentem ecclesiae Upsalensis», s. 93 »Walter Heltons Scala perfectiones» och s. 107 matitunale o. s. v. bero väl endast på tryckfel. Förf. borde dessutom själf ha reviderat titlarna på de handskrifter han citerar efter de skrifna katalogerna: titlar sådana som Postilla Conradi, Historia scholastica Petri Trecensis m. m. äro ju rätt ofullständiga. En del oriktigheter, som insmugit sig i de nämnda katalogerna, borde också icke utan vidare hafva godtagits; så innehåller t. ex. Cod. Ups. C 616 (Gödel s. 90 f.) icke Vincentius Bellovacensis' »Speculum morale» utan samme författares »De liberali ingenuorum institutione etc» jämte skrifter af bl. a. Albertus Magnus och Henricus de Vrimaria.

Isak Collijn.

Svenskt biografiskt lexikon. Utg. af BERTIL BOËTHIUS. H. 1 (A — Adlersparre). 160 sid. Stockh.: Alb. Bonniers förlag, 1917. Stor 8°. Pris kr. 7.

Då första bandet af det Palmblad-Wieselgrenska verket »Biographiskt Lexicon öfver namnkunnige svenske män» år 1835 såg dagen, vädjade utgifvarna i sitt företal till allmänhetens intresse i följande ordalag: »Man har trott, att ett någorlunda fullständigt galleri öfver alla märkvärdigare män, som i större eller mindre mån verkat på utvecklingen af Fäderneslandets politiska öden eller af dess æstetiska cultur eller på ett eller annat sätt förvärfvat sig rätt till samtidens uppmärksamhet samt efterverldens hågkomst eller tacksamhet, skulle emottagas med bifall.» Att utgifvarna i detta hänseende ej räknat miste har mångfaldiga gånger under de år, som förflutit sedan Biographiskt Lexicon började utkomma, från de mest skilda håll blifvit bestyrkt. Med alla sina oförnekliga svagheter var detta arbete dock för sin tid ett storverk, som för utgifvarna blifvit ett verkligt monumentum ære perennius. Men tiden har gått snabbt framåt, och forskningen kan i våra dagar helt naturligt icke stanna vid den ståndpunkt, som godkändes år 1835. Den historiska metoden har blifvit en helt annan, krafvet på noggrannhet i uppgifterna har skärpts, oändligt mycket nytt material har bragts i dagen — kort sagdt, det gamla Biographiskt Lexicon behöfver en ersättare. Det är därför att beteckna som ett ytterst glädjande faktum, att det Bonnierska

förlaget beslutit sig för att söka tillfredsställa den svenska forskningens behof af ett nytt, på moderna vetenskapliga principer grundadt biografiskt uppslagsverk. Som redaktör för detta har vunnits amanuensen vid Riksarkivet d:r Bertil Boëthius, hvilken vid sin sida har en redaktionskommitté bestående af professorerna Schück, Stavenow och Boëthius, f. d. riksarkivarien Hildebrand och förste arkivarien Almquist. Det första häftet, som för ett par veckor sedan utkommit, kan i alla hänseenden sägas tillfredsställa äfven högt spända förväntningar. Flera af biografierna äro verk af det allra största värde, till stor del grundade på hittills obekant material och ägnade att väsentligen utvidga vår kännedom om de behandlade personerna. Främst bör härvid nämnas Emil Hildebrands biografi öfver ärkebiskop Abrahamus Angermannus, ett mästerverk af på en gång djupgående och liffull historisk skildringskonst; men äfven flera andra af häftets bidrag stå på en mycket hög nivå, som lofvar godt för verkets fortsättning.

En fråga af principiell innebörd, som varit föremål för debatt i flera af de recensioner, som ägnats det nu utkomna häftet, är hur man lämpligast bör skildra ännu lefvande personer. Det vill synas som om man här skulle kunna ansluta sig till den princip, som uppställdes i företalet till det Palmblad-Wieselgrenska verket: »Bestämda omdömen, vare sig af tadel eller beröm, komma ej öfver ännu lefvande att inflyta; men man har, så mycket som möjligt, sökt att så inrätta dem, att karaktären af hvars och ens verksamhet, i handlingar eller skrifter, skulle falla läsaren i ögonen.»

Efter hvarje biografi är fogad en bibliografisk förteckning öfver alla af den skildrade i tryck utgifna skrifter samt öfver hans eventuellt efterlämnade, i handskrift befintliga verk; dessutom meddelas äfven hänvisningar till de källor, som legat till grund för framställningen. Med klar blick för den oerhörda vikten af att dessa uppgifter äga den högsta möjliga grad af exakthet har redaktionen anförtrott deras utarbetande åt en bibliografisk fackman, dr A. B. Carlson vid Universitetsbiblioteket i Upsala. Hans andel i arbetet på Biografiskt Lexikon är ingalunda den minst viktiga; för arbetets praktiska användbarhet är den tvärt om af fullkomligt grundläggande betydelse, och det är därför icke mer än rättvist, om man i denna tidskrift ägnar honom ett särskildt ord af tacksamhet för hans mödosamma arbete.

O. W—n.

FRÅN

BOK- OCH BIBLIOTEKSVÄRLDEN

Sverige.

Stockholm. Kungl. biblioteket.

Den Snoilskyska donationen.

I öfverensstämmelse med en af framlidna grefvinnan Ebba Snoilsky i lifstiden uttalad önskan öfverlämnades hela Carl Snoilskys efterlämnade brefsamling den 5 oktober innevarande år såsom gåfva till Kungl. biblioteket af grefvinnan Elisabeth von Heynitz, f. Snoilsky. Vid donationen är emellertid fästad den bestämmelsen, att Hugo Gebers förlag och dr Ruben G:son Berg, som för närvarande i och för publicering af brefsamlingen disponera densamma, äga uteslutande rättighet att helt eller delvis offentliggöra den. Samtidigt ha äfven Snoilskys viktiga och intressanta bref till kammarherre Magnus Lagerberg öfverlämnats till Kungl. biblioteket som gåfva af kammarherre Lagerberg för att införlifvas med den öfriga samlingen Snoilskybref. En betydande del af det sålunda i Kungl. biblioteket samlade materialet till Snoilskys biografi har redan framlagts för offentligheten i dr Ruben G:son Bergs arbete »Carl Snoilsky och hans vänner», vol. 1 (Hugo Geber, 1917), där man finner brefven till Upsalavännerna i sällskapet N. S., Fjalar-Östergren, Gödecke, Quensel, Wikblad m. fl., till Manderström, till Christian och Julie Winter, till Georg Brandes och därjämte äfven de ofvan omnämnda brefven till Lagerberg. Den följande volymen, med hvilken arbetet afslutas, beräknas utkomma under loppet af nästa år.

Lektor Ödbergs efterlämnade papper till Kungl. biblioteket.

I januari månad innevarande år öfverlämnade framlidne lektor Fridolf Ödbergs maka som gåfva till Kungl. biblioteket sin makes efterlämnade papper. Den öfvervägande delen af dessa utgöres af på lösa lappar förda anteckningar till det senare 1500-talets svenska historia. Sådana de nu föreligga, fylla de ej mindre än sexton kartonger och portföljer. Beklagligtvis torde emellertid deras användbarhet för forskare vara ganska ringa, då dels stilen är ganska otydlig, dels också själfva citeringsmetoden knappast motsvarar moderna kraf. Detta är så mycket mer att beklaga, som man redan vid en flyktig granskning får ett starkt intryck af det enorma arbete, som Ödberg under årens lopp nedlagt på sina excerptsamlingar. Emellertid förefanns bland hans litterära kvarlåtenskap förutom de ofvannämnda samlingarna äfven tvenne om också icke tryckfärdiga så dock i hufvudsak fullbordade arbeten, bägge behandlande ämnen från den tid, som framför allt varit föremål för Ödbergs intresse, nämligen den senare hälften af sextonde seklet. I det ena skildrar författaren den siste medlemmen af medeltidssläkten Gera, riksrådet friherre Jöran Gera, död år 1588; det andra är ägnadt åt en i vår historia mera framträdande personlighet, nämligen Hogenskild Bielke. Bägge arbetena hvila på synnerligen omfattande arkivaliska studier. Författaren visar sig vara i besittning af en utomordentligt ingående kännedom om det material till det senare 1500-talets historia, som förefinnes i de svenska arkiven; men trots den grundlighet, med hvilken han gått till sitt arbete, lida båda de här föreliggande verken af ytterst väsentliga brister. Författaren har ej lyckats att begränsa sin framställning utan tagit upp så många detaljer, att dessa så godt som fullständigt bortskymma skildringens hufvudlinjer, och vid sina försök att karaktärisera de skildrade personligheterna stannar han vanligtvis vid mer eller mindre

stereotypa formler. Vidare är här liksom i excerptsamlingarna citattekniken föga tillfredsställande, något som väsentligt förringar andra forskares möjlighet att verifiera hans material. Men äfven med dessa oförnekliga svagheter torde de bägge arbetena kunna ha sitt gagn för dem som bearbeta vår 1500-talshistoria. Om de också ej kunna betraktas som afslutade arbeten, så kan man likväl utan tvifvel med fördel använda dem som materialsamlingar. Särskildt gäller detta om biografien öfver Jöran Gera, hvilken i koncentration och öfverskådlighet är skildringen af Hogenskild Bielke betydligt öfverlägsen.

O. W—n.

Ur Emil Keys brefväxling. En gåfva till Kungl. biblioteket.

För någon tid sedan har Kungl. biblioteket såsom gåfva af fröken Ellen Key fått emottaga en del papper ur Emil Keys kvarlåtenskap. Hufvudparten af dessa utgöres af bref till Emil Key från en mängd olika korrespondenter; dessutom förekomma emellertid i samlingen äfven några brefkoncept af Emil Keys egen hand, en del anteckningar om hans ställning till Gellivarebolaget, i hvilket han år 1881 var erbjuden en förmånlig anställning, samt slutligen några bref rörande utgifvandet af hans efterlämnade minnen och anteckningar. Brefven, till antalet 122, ha visserligen användts af Ellen Key i hennes lefnadsteckning öfver sin fader, men icke desto mindre finner man vid närmare granskning, att de innehålla åtskilligt af intresse, som ej tidigare offentliggjorts. Värdefulla för bedömandet af Emil Keys politiska ställning äro en del bref från medlemmar af landtmannapartiet, såväl mera framskjutna (bl. a. Carl Ifvarsson, Nils Larsson i Tullus och Sven Nilsson i Efveröd) som mindre bemärkta. Det framgår af vederbörande brefskrifvares uttalanden med all tydlighet, att Emil Key både af de ledande och af menige man inom landtmannapartiet betraktats som absolut oumbärlig för partiets parlamentariska representation. En riksdagskamrat skrifver till honom på hösten 1872, att han vore benägen att mottaga återval endast i det fall, att Emil Key också återbördades till riksdagen; formuleringen verkar nästan rörande i sin naiva omedelbarhet. Samma ton återklingar i ett bref från en annan af landtmannapartiets nummerkarlar, Åke Andersson, skrifvet i augusti 1878 i anledning af ett rykte om att Key icke vore benägen för att fortsätta sin politiska verksamhet. Brefskrifvaren vädjar till Keys känsla för landtmannapartiet i ordalag, som skulle verka komiskt om de icke vore så uppriktigt menade. Man förstår, hur lifligt bönderna skulle uppskatta den hjälp, som kom dem till del från Keys sida. Själfva hade de med sin brist på formell skolning och sin klena diskussionsförmåga svårt att reda sig mot »herrar intelligensare», då däremot Key med sin slagfärdighet och sin lätthet att tala fullt ut kunde hålla sina motståndare stången i debatterna. — Brefven från de mera framträdande landtmannarepresentanterna äga betydande politiskt intresse; särskildt gäller detta om brefven från Carl Ifvarsson och Ola Andersson i Nordanå. Den sistnämnde gör i sina bref en del uttalanden, som kasta ett ganska klart ljus öfver landtmannapartiets politiska taktik.

En hel del bref beröra det möte, som landtmannapartiet på hösten 1877 höll i Stockholm för att förbereda sitt sedermera i massmotion vid det följande årets riksdag framlagda organisationsförslag i försvarsfrågan. Från samma tid härröra äfven ett par bref från partiets militära auktoritet, kapten Julius Mankell. Äfven i denna korrespondens framstår Emil Key som partiets ledande själ, och många uttryck af erkänsla från hans korrespondenter visa också, att hans verksamhet till fullo uppskattades af hans partikamrater.

Bidrag till bedömande af Emil Keys personlighet finner man särskildt i brefven från Gustaf Sparre. Key och Sparre hade under riksdagsarbetet kommit hvarandra nära, och deras brefväxling fortsatte, om också med afbrott, ända till Keys död. Sparres bref vittna dels om den uppriktiga tillgifvenhet, med hvilken han omfattade Key, dels äfven om hans orubbade tro på dennes goda afsikter och redliga uppsåt. Hans bref tillika med ett par uttalanden af G. S. Åkerhielm tillhöra de få uttryck af erkänsla, som ägnades Key, då han efter landtmannapartiets nederlag vid 1883 års riksdag som en slagen man lämnade det politiska lifvet.

En medlem af godsägaregruppen inom landtmannapartiet, hvilkens namn man ganska ofta möter i 1870-talets riksdagshistoria, näm-

ligen grefve Gösta Posse, Arvid Posses yngre broder, förekommer också bland Emil Keys korrespondenter. Hans bref beröra dels politiska frågor, dels äfven privata förhållanden. Han framträder här på ett sätt, som visar hur rätt Louis de Geer i sina Minnen (vol. II, sid. 155—57) karaktäriserat honom: orolig och ärelysten, längtande efter att få spela en stor politisk roll, ej utan kapacitet men fallen för korridorpolitik och intriger, road af hemlighetsmakeri och besatt af ett outrotligt begär att ha eller åtminstone synas ha sitt finger med öfverallt i det politiska spelet. I förhållande till Emil Key tyckte han sig synbarligen särskildt kallad att spela mentor; men man torde kunna vara förvissad om att Emil Key bedömde situationen långt klarare än han. Ett omdöme om honom och hans politiska verksamhet finnes i ett kort efter hans död skrifvet bref från Gustaf Sparre till Key.

Lägger man till det ofvan omtalade några ungdomsbref från Robert von Kræmer och Johan Jolin, två bref från Gunnar Olof Hyltén-Cavallius, af hvilka det ena berör den skandinavistiska rörelsen i Sverige år 1849, ett bref från Sturzenbecker, skrifvet år 1857, där skandinavismen likaledes utgör hufvudämnet, samt några bref i politiska ämnen från friherre John Ericson och Hugo Raab, så torde det viktigaste i den Keyska brefsamlingen vara omnämndt. Äfven om den omfattar blott en relativt ringa del af Keys hela korrespondens, äger den dock både värde och intresse. Tyvärr befinna sig flera af brefven i tämligen otillfredsställande skick; de ha tydligtvis ursprungligen varit inklistrade i volymer, ur hvilka de sedermera blifvit utrifna. Dock utgör detta lyckligtvis blott i ett fåtal fall något väsentligt hinder för brefvens läslighet.

O. Wieselgren.

Riksarkivet.

F. d. arkivarien i riksarkivet friherre Carl Evert Taube afled den 10 nov. 1917. Taube var född 4 mars 1834, student i Upsala 1852, aflade kansliexamen 1857, e. o. kanslist i ecklesiastikdepartementet 1857 och e. o. amanuens i riksarkivet 22 febr. 1858. I riksarkivet befordrades T. till andre amanuens 23 dec. 1874, förste amanuens 10 dec. 1875, arkivarie 18 april 1884. Från sin tjänst erhöll T. afsked 28 mars 1899 med rätt att såsom biträdande arkivarie fortfarande tjänstgöra, hvilket han äfven under det följande decenniet gjorde. I riksarkivet nedlade Taube hufvudparten af sitt arbete inom den första historiska sektionen, för hvilken han äfven blef chef. Serierna af riksdagsakter omfattande propositioner, riksdagsskrifvelser m. m. nyordnades särskildt för 1700-talet af Taube. Ett flertal af de stora diplomatiska serierna ny- eller omordnades af honom. Förteckningarna häröfver trycktes i Meddelanden från svenska riksarkivet såsom öfver Danica, Muscovitica, Polonica, Gallica, Italica, Hispanica, Americana. Förteckning öfver samlingen af originaltraktater uppgjordes af Taube och S. Bergh, äfven den trycktes i riksarkivets Meddelanden (1893—1895).

För arkivväsendet och dess utveckling visade Taube ett lifligt intresse. Med statsunderstöd företog Taube 1880 en utländsk resa för att studera arkivarbetens anordning äfvensom arkivbyggnaders konstruktion. Arkiven i Berlin, Dresden, Wien, München och Paris besöktes. Sina iakttagelser skildrade Taube i en vidlyftig reseberättelse, tryckt i Meddelanden 1881. Ett förslag till lösande af frågan om vård af de lokala arkiven framlade Taube i den i samma publikation tryckta uppsatsen Om Provinsarkiv (1884). »Bidrag till riksarkivets äldre historia» bestående af några akter rörande öfverflyttning af arkivalier från hertigdömet till riksarkivet och om slottsbranden 1697 meddelades därsammastädes 1897. Som urkundsutgifvare framträdde Taube genom editionen af Sveriges ridderskaps och adels riksdagsprotokoll för riksdagarna 1645—1660 (1871—1886). Svenska beskickningars berättelser om främmande makter år 1793 utgaf Taube 1893 inrymmande K. E. von Carisiens relation om Preussen och S. N. Caströms om Polen. Till amerikanistkongressen utgaf Taube S. G. Hermelins Berättelse om Nordamerikas Förenta Stater 1784 (1894). I Historiska handlingar utgaf Taube den gustavianske finansministern Johan Liljencrantz' Anteckningar och memorial (1878). I Historisk tidskrift lämnade Taube ett par smärre meddelanden såsom om »Ett kungligt barndop i Danmark 1649» (1897).

E. N—nn.

Till andre arkivarie utnämndes 20 juli registrator Erik Malmsten. Till registrator utnämndes d. 30 nov. amanuensen vid landsarkivet i Göteborg fil. lic. G. E. Kleberg.

Lund. Universitetsbiblioteket.

Årsberättelsen för år 1916 uppgifver antalet *besök* under nämnda år till 23,515, hvaraf högsta antalet (2,663) i februari, lägsta (1,050) i juli. Antalet

utlämnade volymer var 64,653, hvaraf hemlån 22,813. Från andra institutioner och enskilda personer inlånades 1,119 tryckta böcker och 201 handskrifter; till andra institutioner utlånades 808 tryckta böcker och 59 handskrifter.

Tillväxten af utländska tryckalster uppgick till 8,933 volymer, däraf genom köp 4,943, genom gåfvor 633, genom byte 3,357. Motsvarande siffror för 1915 voro 10,423, 4,461, 656 och 5,306. Af en jämförelse med föregående års accession framgår alltså, att siffrorna för såväl hela tillväxten i utländska afdelningen som särskildt bytena åter betydligt sjunkit, tydligen en följd af världskriget, hvaremot siffran för köp stigit. En stor del af de inköpta arbetena utgöras, liksom under år 1915, af antikvariska, mestadels tyska, förvärf.

Bland gåfvor till biblioteket under året bör nämnas en återstod af professor Sven Nilssons efterlämnade papper, skänkt af den frejdade vetenskapsmannens dotter, fröken Ida Nilsson. Samlingen består hufvudsakligen af teckningar af arkeologiska och naturhistoriska föremål, bland hvilka särskildt märkas åtskilliga kolorerade originalteckningar till professor N:s stora arbete »Illuminerade figurer till Skandinaviens fauna», Lund 1832—40. Hufvudparten af hans efterlämnade papper tillföll biblioteket redan år 1901. *R. A.*

Den 1 dec. erhöll förste bibliotekarien vid universitetsbiblioteket i Lund Pontus Sjöbeck, som den 20 nov. inträdt i pensionsåldern, nådigt afsked från sin befattning. Sjöbeck antogs till e. o. amanuens vid biblioteket den 8 maj 1880, utnämndes till andre amanuens den 3 okt. 1896, till förste amanuens (andre bibliotekarie) den 21 dec. 1898 och blef den 22 april 1910 förste bibliotekarie, hvarvid han placerades som föreståndare för bibliotekets svenska afdelning. Vid sidan af sin nu afslutade långa tjänstemannabana har Sjöbeck under en lång följd af år varit verksam som vice förman och sedermera förman för Akademiska föreningens ateneum och dessutom funnit tid till verksamhet som författare och öfversättare. Särskildt bör här erinras om hans förtjänstfulla bibliografiska arbete *Program utgifna vid Lunds universitet 1667—1867.*

Upsala. Universitetsbiblioteket.

Universitetsbiblioteket under år 1916.

Den under sommaren utkomna årsberättelsen för år 1916 omnämner först i korthet, huru *till- och ombyggnadsarbetena* under året i det väsentliga afslutats, så att bl. a. den nya läsesalen och expeditionen kunnat tagas i bruk fr. o. m. början af februari 1917 (se härom närmare föregående häfte af denna tidskrift). Den utförligare redogörelsen för byggnadsföretaget och dess resultat är sparad till årsberättelsen för innevarande år.

Bibliotekets *årstillväxt* har uppgått till sammanlagdt 60,988 tryckalster, däraf på svenska afdelningen 46,969 och på den utländska 14,019. Ehuru liksom under föregående år betydande och viktiga antikvariska inköp på fördelaktiga villkor kunnat göras, ha dock inköpen till den utländska afdelningen öfverhufvud menligt påverkats af den rådande kristiden, som till förmån för andra konti tvingat till inknappning på bokinköpskontot. Större donationer har biblioteket under året fått mottaga ur professor O. Quensels och förste bibliotekarien E. Meyers efterlämnade boksamlingar, ur den förra, såsom tidigare omnämnts, hufvudsakligen liturgiska, homiletiska och kateketiska arbeten, ur den senare främst litteraturhistoriska arbeten samt utländsk, i synnerhet italiensk litteratur, äfvensom en del äldre svenska tryck. Likaså har universitetets rektor, professor H. Schück, ur sitt bibliotek öfverlämnat omkring 500 arbeten, däribland ett flertal standard works, särskildt i engelsk litteraturhistoria och litteratur. Ingen af dessa donationer har dock af bristande tillgång på arbetskraft kunnat under året behandlas, hvarför de ej heller äro inräknade i årets accessionssiffror. Däremot har den stora de Geerska donationen af år 1915, omfattande öfver 2,000 volymer i eleganta, ofta praktfulla band under året ordnats och uppställts i särskildt rum. Till samlingen är fogad en tryckt katalog, redigerad på grundvalen af en af frih. Carl de Geer själf upprättad »Real-katalog öfver arbeten i land- och folkkunskap» i hans bibliotek, »utgörande resultatet af en 40-årig samlarverksamhet». Till den tidigare donationen har nu också lagts frih. de Geers stora samling af porträtt, vyer och andra planscher, tillsammans öfver 10,000 blad, förvarade i 101 kartonger. Genom testamentariskt förordnande har professor P. A. Geijer till biblioteket donerat de arbeten i sin boksamling, som för biblioteket anses behöfliga och af hvilka det ej redan äger exemplar.

Handskriftsafdelningen har i 41 olika poster vunnit en tillökning af 132 band eller kapslar jämte ett stort antal lösa handlingar. De viktigaste förvärfven, omfattande särskildt ett stort antal pergamentshandlingar af skilda slag, flera påfvebullor i original, pärmebref berörande medlemmar af den westfaliska ätten von Ascheberg från tiden 1408—1609 m. fl., ha gjorts genom inrop å de stora manuskriptauktionerna i Stockholm samt genom köp under hand af

den enskilde samlare, som därvid realiserade sina samlingar; till väsentlig del ha förvärfven möjliggjorts genom bidrag af enskild gifvare, professor A. Hamberg. Af deposita märkas ett nytt tillägg — af öfvervägande biografiskt och topografiskt innehåll — till den Ihreska handskriftssamlingen, samt den äldre delen af Kalmar nations arkiv, det sjätte i ordningen af de deponerade nationsarkiven. Tidigare deponerade äro Stockholms, Östgöta, Smålands, Göteborgs samt Värmlands nations äldre arkivalier.

Till planschsamlingen ha, oberäknadt den de Geerska samlingen, under året inkommit 691 nummer, till kartsamlingen 236.

Antalet *forskningsbesök* i läsesalen hafva under år 1906 uppgått till 14,698, en siffra som afsevärdt understiger de tre senaste årens (1913: 19,700, 1914: 18,954; 1915: 17,853); det är dock tydligt, att de under provisoriet rådande ogynnsamma läsesalsförhållandena härvid inverkat. De högsta siffrorna (1,857 resp. 1,753) falla som vanligt på oktober och mars, den lägsta (752) denna gång på augusti. Antalet begagnade volymer har varit 100,418 (mot resp. 134,364, 128,949 och 122,262 under de tre föregående åren), däraf handskrifter 12,107. Antalet *utlånade böcker m. m.* har uppgått till 32,560 (mot 28,233 år 1914 och 32,392 år 1915); *inlånen* till 1,541 (mot 1,355 1914 och 1,735 1915).

En särskild redogörelse är i årsberättelsen lämnad för *landsmålsarkivets* samlingar, hvilka vid 1916 års slut hade följande omfattning: alla de gamla inom studentnationerna i Upsala bildade landsmålsföreningarnas arkiv, med undantag af Bohusläns-Hallands och den tidigare föreningens för Stockholmsmålet (1878—79), hvilka bägge föreningars arkiv sedan länge varit försvunna och ännu ej kunnat uppspåras; alla de sedan 1890-talet i Upsala för de olika landskapen verksamma styrelsernas samlingar, utom Värmlands, som ännu under särskild förvaltning förvaras i Värmlands nations bibliotek; samlingar öfverlämnade eller deponerade af andra föreningar: norrländska studenters hembygdsförening, sällskapet för vitterhet och häfd i Linköping, Dalarnes fornminnesförening och Dalarnes hembygdsförbund; gåfvor eller depositioner af enskilda samt slutligen genom undersökningen för svenska folkmål själf utförda arbeten. Sammanlagda summan af dessa samlingar uppgick till 591 typordlistor, 772 band eller häften, öfver 400,000 blad i 16:o samt öfver 20,000 blad i skilda format. *ABC.*

Gåfvor.

I samband med reformationsjubileet har universitetsbiblioteket fått mottaga tvenne dyrbara och värdefulla gåfvor. På jubileumsdagen den 31 oktober lät H. M. Drottningen till biblioteket öfverlämna ett exemplar af Joseph Wilperts monumentala konsthistoriska arbete »Die römischen Mosaiken und Malereien der kirchlichen Bauten vom IV. bis XIII. Jahrhundert», ett verk hvars första, 1916 utgifna upplaga trots det höga pris den betingade, genom subskription var slutsåld vid utgifvandet och af hvilket redan en andra upplaga utkommit. Bland subskribenterna på detta verk voro äfven Kungl. biblioteket i Stockholm och Det kongelige Bibliotek i Köpenhamn.

Den 6 november öfverlämnade brukspatron Ernst A. Kjellberg på Valåsen som »en tacksamhetsgärd till vår störste konungs minne» ett belopp af 40,000 kr. för inköp af svenske vicekonsuln i Lützen Oscar Planers märkliga »Gustav Adolf Sammlung» — som bekant frukten af ett mer än 30-årigt målmedvetet samlararbete och utan jämförelse den största och dyrbaraste Gustaf Adolf-samling, som någonsin funnits i enskild mans ägo. Om dess omfattning och betydelse får man en föreställning genom den förteckning, som i fjol utgafs öfver densamma i sin andra upplaga och som på sin tid anmäldes i denna tidskrift (*NTBB*, 1916, s. 333 f.; jfr äfven omnämnande af B. Boëthius i *Hist. tidskr.*, 1916, s. 206 f.).

ABC.

Uppsala Universitets matrikel har under innevarande höst utkommit i ny edition, afseende *höstterminen 1916*, under redaktion af akademinotarien Th. Fries och andre bibliotekarien E. von Döbeln, af hvilka den förre utarbetat den biografiska delen, den senare den bibliografiska. Personförteckningen omfattar universitetets styrelse, lärare och tjänstemän under nämnda termin, de biografiska och bibliografiska uppgifterna hafva dock, enligt uppgift, framförts till och med 1916 års slut. I ett tillägg återfinnes förteckning på de akademiska lärare, som upptagits i 1906 års matrikel men numera aflidit eller afgått ur universitetets tjänst, samt på dem, som under mellantiden varit anställda vid universitetet men lämnat detsamma före utgifvandet af den nu föreliggande matrikeln.

Linköping. Stiftsbiblioteket.

Den nye stiftsbibliotekarien grefve C. M. Stenbock har i en serie artiklar i *Östgöta Correspondenten* (9/5, 19/5, 30/5, 27/6, 5/7 1917) under rubrik »Ur Stiftsbibliotekets annaler» publicerat en del bidrag till det gamla Linköpingsbibliotekets historia samt redogjort för en del fynd, som han i samband med

ordnings- och katalogiseringsarbeten i biblioteket här lyckats göra. Bl. a. förtjäna de nya bidrag påpekas, som förf. i andra artikeln meddelar angående Axel Banérs donation till stiftsbiblioteket af böcker från Mariaklostret i Pelplin. Den tredje artikeln sysslar ingående med Erik Benzelius d. y. och hans till 3,000 volymer uppgående boksamling, som år 1757 öfverlämnades till stiftsbiblioteket, de följande med bibliotekets konstkammare, där under århundradenas lopp många saker af både verkligt och blott kuriositetsvärde samlats och där en del af bibliotekets sällsyntaste handskrifter och böcker också finnas utställda.

I en senare artikel i samma tidning (²⁸/₁₁ 1917) skildrar bibliotekarien Stenbock »Stiftsbibliotekets Elsevierer och Visingsborgstryck». Han har underkastat sig det mödosamma värfvet att förteckna icke mindre än 422 elseviertryck, hvaraf ett 30-tal skulle saknas i den stora Berghmanska samlingen i Kungl. biblioteket. Stenbock har äfven funnit två hittills okända tryck från den Kankelska officinen på Visingsborg. Det ena af dessa utgöres af en »Klag- und Trost-Schrifft» öfver den unge grefve Peder Carl Brahes död genom drunkning vid Flottsund år 1680, tryckt på två hopfogade folioblad i mycket stort format (60 cm. höjd och 50 cm. bredd). Det andra unika trycket är likaledes en klagodikt vid Per Brahe d. y:s död 1680, tryckt på tre hopfästade folioblad och således af ännu större format än den förstnämnda skriften (80 × 40 cm.). Det är att antaga, att grefve Stenbock på annat, lättare tillgängligt ställe kommer att beskrifva sina intressanta fynd.

Cn.

Lutherutställningar i skandinaviska bibliotek.

Med anledning af reformationsjubileet anordnades Lutherutställningar utom af flera tyska bibliotek äfven af några skandinaviska bibliotek, så i Sverige af Kungl. biblioteket i Stockholm och universitetsbiblioteket i Upsala, i Danmark af Det kongel. Bibliotek i Köpenhamn och Statsbiblioteket i Aarhus. Synnerligen rika samlingar af reformations- och Luthertryck finnas i det kongel. Bibliotek i Köpenhamn samt i Upsala universitetsbibliotek.

I det förra biblioteket begränsades utställningen på grund af det disponibla utrymmet till att omfatta tryck t. o. m. år 1530 samt en del stadsvyer, autografer och porträtt; danska reformationstryck voro icke utställda. Bland Luthertrycken voro utställda samtliga hufvudskrifter i originalupplagor.

I Upsala universitetsbibliotek lades hufvudvikten mera på reformationslitteraturen i allmänhet och på de faktorer, såsom humanismen, hvilka framkallat reformationen, mindre på de särskilda Lutherskrifterna, och detta förnämligast af det skäl, att de mycket talrika Luthertrycken i detta bibliotek finnas i gamla samlingsband, hvilka för proveniensens skull ej kunna söndertagas.

I Kungl. biblioteket fördelades utställningen hufvudsakligen på två grupper, dels egentliga Lutherskrifter, hvilken afdelning afsåg att i Luthers egna skrifter gifva en framställning af den store reformatorns lif och verk, dels svenska reformationstryck, hvilka senare voro sammanförda i största möjliga fullständighet. Likaså hade utställts en del gravyer och porträtt, dels ur bibliotekets egen samling, dels lånade från Nationalmuseum. I en monter utställdes en del autografer, som ställts till förfogande af Riksarkivet, såsom Luthers bekanta skrifvelse till kardinal Albrecht af Mainz (se *Kyrkohist. årsskr.*, 1917, s. XXIX—XL), samt bref till Gustaf Vasa från Luther och Melanchthon.

Kungl. bibliotekets samling af reformationsskrifter har varit rätt obetydlig, men jubileet gaf biblioteksförvaltningen anledning att genom inköp, hvartill äfven medel ställdes till förfogande af en bibliotekets mäcenat, komplettera samlingen, särskildt beträffande Luthers egna skrifter. De tillfällen, som härtill erbjödo sig, voro särskildt på grund af den låga utländska valutan mycket gynnsamma; inalles förvärfvades c:a 150 tryck, de flesta i originalupplagor. De luckor, som trots dessa inköp förefunnos i serien Luthers egna skrifter, kunde på utställningen utfyllas med lån ur dr Otto Smiths i Karlshamn dyrbara samlingar, hvilka af ägaren med största tillmötesgående ställdes till Kungl. bibliotekets förfogande. *Cn.*

Sveriges allmänna biblioteksförenings 3:e årsmöte.

Detta årsmöte ägde rum i Stockholm den 20—21 augusti 1917 och var, i betraktande af tidsomständigheterna, talrikt besökt. Från grannländerna hade dock denna gång inga representanter kunnat infinna sig. Riksbibliotekarien I. Collijn utsågs till mötets ordförande, till vice ordförande förste bibliotekarien J. M. Hulth och prof. K. Kjellberg. Efter riksbibliotekarien Collijns hälsningsanförande, och sedan en del praktiska föreningsangelägenheter afgjorts med bl. a. omval af den förutvarande styrelsen, vidtogo förhandlingarna, hvarvid förste bibliotekarien S. Aberstén från Göteborg inledde det första diskussionsämnet: »En svensk tidskriftsindex» — en fråga för öfrigt, som redan tidigare af bibliotekarien

Aberstén i korthet upptagits till behandling i närmast föregående årg. af NTBB, s. 262 ff. Behofvet af en dylik årligen utkommande tidskriftsindex blef starkt framhållet både af inledaren och under den följande diskussionen, och man enades om att redigeringen lämpligen borde göras i Kungl. biblioteket. Riksbibliotekarien har äfven hos Kungl. Maj:t anhållit om utverkande hos riksdagen af behöfliga medel för sakens förverkligande. — Ytterligare diskussioner den första mötesdagen gällde »Barn och böcker» (seminarieadjunkten Marie Louise Gagner) och »Studiecirkelbiblioteket» (folkhögskolelären fil. kand. Y. Hugo). Förevisning ägde äfven rum af biblioteket vid statens folkskoleseminarium, Prästgårdsgatan 9.

Den andra mötesdagens förhandlingar voro framför allt ägnade åt Stockholms biblioteksfråga. Prof. K. Kjellberg framlade behofvet af ett ordnadt kommunalt biblioteksväsen för hufvudstaden ur allmän uppfostrings- och bildningssynpunkt, och förste bibliotekarien G. Adde lämnade ett utförligt referat af det betänkande, som 1912 afgafs af utsedda kommitterade för utredning af frågan, »om och i hvilken utsträckning ett centralbibliotek för Stockholm må kunna åstadkommas». Några nya synpunkter blefvo härvid framlagda med hänsyn till att förhållandena i åtskilliga afseenden icke voro desamma nu som vid tiden för detta betänkandes afgifvande. Diskussionen utvisade — särskildt från håll som stå Stockholms Arbetarebibliotek nära — en mycket stark önskan, att det kommunala biblioteksväsendet i hufvudstaden snart borde få en centraliserad organisation genomförd i hufvudsaklig anslutning till kommitterades förslag. — Vid de egentliga mötesförhandlingarna under dagen förekom därjämte ett föredrag af fröken Greta Linder om »Biblioteksreklam», hvari en del företeelser inom det amerikanska biblioteksväsendet refererades.

För utredande af frågan om ett enhetligt katalogsystem för Sveriges folk-, stads-, församlings- och härmed jämförliga bibliotek blef under den andra mötesdagen en kommitté tillsatt, bestående af bibliotekarierna C. Grönblad, S. Hallberg och C. Efvergren, bibliotekskonsulenterna F. Hjelmquist och K. Tynell samt fröknarna H. Lundberg och H. Linder. Äfven beslöts en framställning till Kungl. Maj:t dels angående behofvet af fasta inköpsanslag såväl till de allmänna läroverkens lärare- och lärjungebibliotek som till folkskoleseminariernas och de därmed förenade öfningsskolornas bibliotek, dels om önskvärdheten af en förbättrad ställning åt bibliotekarierna vid nämnda undervisningsanstalter.

I programmet för den andra mötesdagen ingick äfven ett besök i Kungl. biblioteket, hvarvid riksbibliotekarien Collijn höll ett med skioptikonbilder belyst föredrag om »Boktryckarkonstens uppfinning». Efter föredragets slut skedde förevisning af biblioteket.

Ae.

Föreningen för bokhandtverk.

Den af föreningen anordnade utställningen af modern svensk bokkonst, hvilken efter att i Köpenhamn och Kristiania hafva väckt berättigad uppmärksamhet, sedermera på initiativ af konsul Dan Huun, ordförande i Bergens Haandværks- og Industriforening, öfverflyttades till Bergen, hölls här öppen i den Permanente Haandværks- og Industriutstillings Bygning från den 22 juni till den 11 juli. Äfven i Bergen blef utställningen en stor framgång för svenskt bokhandtverk att döma af de loford, som kommo densamma till del såväl i den lokala pressen som i facktidskrifterna.

Föreningens publikationer för år 1917 hafva nu utsändts till medlemmarna. De utgöras af en samling litteraturhistoriska »Essayer» af Per Hallström samt ett tillägg af f. riksbibliotekarien E. W. Dahlgren till 1915 års publikation, Damianus a Goes »Skrifter om Lappland». Båda böckerna äro tryckta hos Almqvist & Wiksell i Upsala. Till den förra ha vinjetter och anfanger tecknats af konstnären Arthur Sjögren; boken är satt med en fransk antikvastil, gjuten hos Deberny & Co. i Paris, samt bunden i ett enkelt pappband af hofbokbindaren Gustaf Hedberg. Samtidigt medföljde äfven Föreningens minnesskrift »Det äldsta danska korrekturet», som tillägnades den danska Forening for Boghaandværk vid den svenska bokutställningens öppnande i Köpenhamn i februari samt Föreningens Meddelanden 1912—1916. Antalet medlemmar i föreningen uppgår f. n. till 872, däraf 10 ständiga. Årsmötet hölls i Kungl. bibliotekets visningssal den 20 dec., hvarvid den förutvarande styrelsen återvaldes. Tillfälle bereddes samtidigt föreningens medlemmar att bese den i Kungl. biblioteket anordnade utställningen af Luthertryck och svenska reformationsskrifter.

Anmälan om inträde i Föreningen för bokhandtverk kan mot en årsafgift af 10 kr. göras till sekreteraren, adr. Kungl. biblioteket.

Kungl. Samfundet för utgifvandet af handskrifter rörande Skandinaviens historia.

Med anledning af sin 100-åriga tillvaro höll Kungl. Samfundet en talrikt besökt högtidssammankomst

den 11 december i Vitterhetsakademiens sessionssal i Nationalmuseum. Sammankomsten öppnades med ett högtidstal af samfundets ordförande f. riksarkivarien E. Hildebrand, hvarefter sekreteraren förste arkivarien S. Bergh lämnade en redogörelse för samfundets uppkomst. Professor K. Warburg höll sedermera föredrag om Nikodemus Tessin d. y:s arbeten för Danmark. Till firandet af 100-årsminnet hade samfundet låtit prägla en medalj, som vid sammankomsten utdelades till medlemmarna. Vidare förelåg äfven en af sekreteraren författad historik öfver samfundet färdig i tryck, som likaledes utdelades. Den förutvarande styrelsen, ordförande f. riksarkivarien Hildebrand, sekreterare förste arkivarien Bergh, skattmästare förste arkivarien J. A. Almquist omvaldes.

Meddelanden för bokvänner.

Reformationens 400-årsjubileum ägnade A.-B. H. Klemmings antikvariat i Stockholm sina *Meddelanden för bokvänner*, Nr 4, innehållande en 278 nummer stark samling Luther- och andra reformationstryck. Katalogen är uppgjord af Arthur Sjögren, som äfven skrifvit inledningen, utgörande ett brottstycke ur en af denne flitige skribent författad studie »Reformationen och boktryckarkonsten», som skall se dagens ljus inom den närmaste tiden. Den rikt illustrerade katalogen, utgången från Bröderna Lagerströms tryckeri, är i och för sig ett litet typografiskt mästerverk. Den bibliografiska beskrifningen är satt med schwabackstil, hvarvid dock majuskel-K konsekvent användts för R och tvärtom. De bibliografiska hänvisningarna äro vidare gjorda till så föråldrade källor som Kuczinsky, Knaake etc. i stället för till Weimarupplagans förträffliga bibliografier. Det är dessutom verklig skada, att en katalog, på hvilken antikvariatet tydligen nedlagt dryga kostnader, skall vimla af så talrika och svåra tryckfel. — Bland Lutherskrifterna funnos många stora sällsyntheter, och det torde också vara första gången som ett svenskt antikvariat utbjudit en så vacker samling reformationstryck. En icke obetydlig del häraf förvärfvades till Kungl. biblioteket.

Svenska Linnésällskapet.

Svenska Linnésällskapet stiftades den 23 maj 1917 på den 210:e årsdagen af Linnés födelse å Hammarby; den 24 november höll sällskapet sitt första offentliga möte i Stockholm. Sällskapets ändamål är »att utgifva skrifter af och om Linné och hans lärjungar; att ur nya synpunkter belysa hans person, lif och verksamhet; att upprätta en förteckning öfver alla kända Linnéminnen; att söka hopbringa ett möjligast fullständigt Linnébibliotek; att, i den mån det låter sig göra, på lämplig plats sammanföra sådana föremål, som kunna anses ha tillhört Linné eller det Linnéska huset; samt att framdeles, då tillgångarna sådant medgifva, genom understöd befordra forskningar afsedda att fördjupa kännedomen om Sveriges natur och folk.» Vid novembersammanträdet valdes styrelse, bestående af prof. T. Tullberg, ordförande, prof. E. Müller, vice ordförande, dr E. Förberg, förste bibliotekarien J. M. Hulth, proff. R. Sernander, R. Fries, G. Lagerheim och S. Lönberg, doc. O. Hult samt proff. O. Juel och S. Murbeck, med dr E. Hultgren, dr C. Forsstrand och lektor E. Hemmendorff såsom suppleanter. Bland föredrag vid detta första sammanträde märktes ett af dr Förberg öfver Linnésällskapens historia och om de uppgifter, som det nya sällskapet förelagt sig att lösa.

Bibliografi över de under 1915, 1916 från trycket utgivna, huvudsakligen svenska skrifter och uppsatser som röra modersmålsundervisningen har utgifvits af andre bibliotekarien vid stadsbiblioteket i Göteborg S. Grén Broberg i *Modersmålslärarnas förening, Meddelanden från arbetsutskottet* 1915—16, 1916—17.

Från Lunds bokauktionskammare.

På Lunds bokauktionskammare försåldes 7—8 nov. en boksamling, som ur svensk bokhistorisk synpunkt erbjuder ett visst intresse. Samlingen, tillhörig förlagsfirman C. W. K. Gleerup i Lund, omfattade nämligen de sista resterna af åtskilliga smärre landsortsförlag, som under årens lopp förvärfvats af nämnda förlag. Tyvärr kunna om tiden och sättet för dessa införlifningar inga pålitliga upplysningar vinnas, då firmans räkenskaper för äldre tid icke äro i behåll. Det är endast bekant, att firmans grundläggare under de tidigare åren af sin verksamhet, 1830- och 40-talen, plägade uppköpa restupplagor af enstaka mera kuranta böcker eller möjligen hela förlag. Dessa böcker ingingo icke bland Gleerups egna förlagsartiklar och undgingo därigenom att skingras vid prisnedsättningar och realisationer, de blefvo kvarliggande på en vind och ha först nu i sammanhang med firmans behof af ökadt lagerutrymme framdragits.

Hufvudmassan af böckerna äro utgångna från det af Sam. Norberg ledda förlaget i Göteborg, hvars specialitet var uppbyggelselitteratur och ekonomi;

det är antagligt, att detta i sin helhet inköpts af Gleerup, måhända vid Norbergs död 1843.

Större intresse ur boksynpunkt erbjuder det bekanta Lundbladska förlaget i Lund, som likaledes i sin helhet uppgått i det Gleerupska, dit förvärfvadt så sent som 1892, då Ph. Lindstedts Universitetsbokhandel, direkt arftagare af Lundblads boklåda, gjorde sig af med de äldre kvarliggande förlagsartiklarna. — Den talrika förekomsten af böcker, utgångna från det af lektorn A. J. Segerstedt grundade, sedermera af C. E. Ekmarck fortsatta förlaget i Strängnäs, synes tyda på att äfven detta i sin helhet inköpts af Gleerup. Huruvida detta likaledes varit förhållandet med en del andra förlag, som i samlingen representerades af ett större eller mindre antal böcker, är nu omöjligt att afgöra. Att de många böckerna från Lindh i Örebro, Frenckellska förlaget i Åbo och andra större förlag endast inköpts hvar för sig, är påtagligt, men i fråga om en del nummer från t. ex. J. M. Stenbäck i Karlshamn, F. F. Cedergréen i Kristianstad m. fl. smärre förlag i Sydsverige kan intet sägas med bestämdhet.

Vid auktionen gjorde i synnerhet Göteborgs stadsbibliotek ett större antal förvärf. Äfven universitetsbiblioteken i Uppsala och Lund fingo åtskilliga luckor i samlingarna utfyllda. Speciellt föreföll det, som om C. E. Ekmarck i Strängnäs varit något slarfvig med sina leveranser af arkivexemplar.

Cqt.

Danmark.

København. Det kongel. Bibliotek.

Det kgl. Bibliotek har atter i denne Vinter paa Grund af Kulmangel — det har kun kunnet faa Kul til Halvdelen af det normale Forbrug — været nødsaget til at indskrænke Driften meget betydeligt. Medens Biblioteket ordinært er aabent fra Kl. 9—7, har det i November Maaned kun været aabent fra Kl. 10—3½ og i December endda kun til Kl. 3. At dette har været til stor Gêne for det bibliotekssøgende Publikum er indlysende, da dette i mange Tilfælde kun har Eftermiddagen til Raadighed. Universitetsbiblioteket, som er langt lettere at opvarme, har stillet sig overordentlig imødekommende overfor Publikum, idet det ikke blot ikke har indskrænket Aabningstiden, men endog for nylig udvidet den, saa at Biblioteket nu er aabent fra Kl. 10—10. Følgen deraf er da ogsaa den, at Læsesalen hver Aften er fuldt optaget, og at Besøget i Udlaanet er steget med mindst 40 %.

Konst. Underbibliotekar Dr. phil. Frk. Ellen Jørgensen er fra 1ste December fast ansat som Underbibliotekar.

Universitetsbiblioteket.

Underbibliotekar mag. art. A. Halling er efter lang Tids Sygdom afgaaet ved Døden. Den Afdøde var særlig kendt som en ypperlig Oversætter af Kipling. I hans Sted er Assistent ved samme Bibliotek cand. mag. A. G. Drachmann konstitueret som Underbibliotekar.

Dansk Biblioteksforening.

»Dansk Biblioteksforening» har til sine Medlemmer udsendt sit første Aarsskrift. Bestyrelsen gør i Forordet opmærksom paa, at den paa Grund af de mange Vanskeligheder, Krigen har skabt, har set sig nødsaget til at opgive Tanken om et to-Dages Aarsmøde og i Stedet derfor valgt Udgivelsen af et Aarsskrift som det bedste Middel til at sætte sig i Kontakt med Medlemmerne. Aarsskriftets Indhold henvender sig først og fremmest til dem, der interesserer sig for Folkebiblioteksbevægelsen, som f. Eks. Jørgen Banke: Centralbibliotekaren og Agitationen, H. O. Lange: Bogudstillinger i Folkebiblioteker og Døssing: Gæringen i Folkebiblioteksbevægelsen og dens historiske Forudsætninger. Dette er kun naturligt, da hele Folkebibliotekssagen, takket være en praktisk og energisk Agitation, er i rivende og glædelig Vækst. Et enkelt Bidrag har Bud til videre Kredse, H. O. Langes om en Fællesopgave for Bibliotekarer. Forfatteren slaar her til Lyd for Gennemførelsen af den tidligere fattede men atter skrinlagte Plan om Udarbejdelsen af et Register over Indholdet af de ældre Tidsskrifter i Tilslutning til Erichsen og Krarups Dansk-historisk Bibliografi og Dahl og Døssings Tidsskrift-Index. At denne Opgave bør og kan løses under Dansk Biblioteksforenings Ægide er hævet over enhver Tvivl, og en saadan Index vil betyde en ganske overordentlig værdifuld Berigelse af vor bibliografiske Litteratur.

Ifølge Medlemsfortegnelsen tæller Foreningen 120 Medlemmer.

Statens Bogsamlingskomité.

Efterat »Statens Bogsamlingskomité» den 1ste April var fratraadt Samarbejdet med »Danmarks Folkebogsamlinger» ved Udgivelsen af »Bogsamlingsbladet» har den udsendt »Meddelelser fra Statens Bogsamlingskomité», hvoraf der er udkommet 2 Numre. Komiteen har til Opgave at uddele Understøttelser til Bogsamlinger, at udlaane Bøger i Bogkasser, at yde Hjælp ved Organisering af Bogsamlinger, at afholde Bibliotekarkursus og Foredrag og at udsende oplysende Skrifter. Den har suppleret

sig med 2 Medlemmer. 1 Repræsentant for »Danmarks Folkebogsamlinger» og 1 for »Dansk Biblioteksforening». Ved Fremlæggelsen af det nye Finanslovforslag i Oktober Maaned har Staten stillet langt betydeligere Tilskud til Folkebogsamlingerne i Udsigt, saaledes at man i Danmark staar foran en meget betydelig Udvidelse af Samlingernes Størrelse og Antal. Medens Tilskudet til Folkebogsamlingerne for Finansaaret 1917—18 beløb sig til 43,300 Kr., er det paa det nye Forslag budgetteret til 103,100 Kr. Hovedvægten er her baseret paa dette, at selve Understøttelserne til Folkebogsamlingerne er gjort kalkulatorisk og er anslaaet til 60,000 Kr. mod et tidligere fast Tilskud paa 33,300 Kr., idet Understøttelsen udbetales med indtil Halvdelen af det stedlige Tilskud. Der er derved udsat en Præmie for forøgede Tilskud fra de stedlige Myndigheders Side. Yderligere Understøttelse gives endvidere til de Bogsamlinger, som er biblioteksmæssigt ledede, hvilket kun kan glæde, da derved Sagkundskabens Betydning for Bibliotekssagens gode Udvikling er endelig anerkendt.

Biblioteksassistent ved det kgl. Bibliotek J. Weinberg har som Særtryk af Tidsskriftet »Elektroteknikeren» udsendt en lille nyttig Fortegnelse over elektrotekniske Tidsskrifter i København. Den er udarbejdet paa Forslag af Elektroteknisk Forening og omfatter ialt 114 saavel danske som udenlandske Tidsskrifter fordelte paa 31 offentlige og private Biblioteker. Fortegnelsen er alfabetisk med tydelig Angivelse af hvor de enkelte Tidsskrifter findes.

Det kgl. danske Videnskabernes Selskabs Kommission for Registrering af literære Kilder til dansk Historie i Udlandet.

Paa Historikermødet i Lund i 1905 drøftedes Planer om en systematisk Registrering af Kilder til nordisk Historie i Udlandet. Fra svensk Side førte Professor Sam Clason Ordet, fra dansk Side Biblioteksassistent Dr A. A. Bjørnbo. Næste Aar tog det danske Videnskabernes Selskab Planen op for Danmarks Vedkommende, Penge blev bevilgede, og en Kommission nedsat, der skulde lede Arbejdet. Kommissionens Medlemmer var Overbibliotekar H. O. Lange og Historikerne Professor Johannes Steenstrup og Professor I. A. Fridericia, — efter Professor Fridericias Død Professor Erslev. Dr Bjørnbo, hvis Initiativ og Energi i væsentlig Grad havde fremmet Sagen, blev Sekretær, og, da han døde i 1911, valgte Kommissionen Underbibliotekar Carl S. Petersen til Sekretær; i 1917 afløstes Carl S. Petersen af Ellen Jørgensen. — Efter indgaaende Forhandlinger blev Arbejdsplanen lagt; man besluttede at tage Sigte paa de literære haandskrevne Kilder i Biblioteker og Arkiver og tillige at søge efter danske Incunabler, at notere Arkivsager, forsaavidt de fandtes i Biblioteker, men foreløbigt at undlade Registrering af Arkivernes Arkivalia.[1]

Fra 1907 har Kommissionen udsendt yngre Forskere, Historikere og Biblioteksfolk, til fremmede Biblioteker, og skønt de sidste Tiders Uro har hindret Arbejdet, er det dog lykkedes at gennemgaa Samlingerne i Trondhjem, Bergen og Christiania, — Lund, Göteborg, Skara, Växiö, Kalmar, Linköping og Stockholm. Af den store Manuskriptsamling i Upsala er Halvdelen gennemgaaet. Registratorerne har besøgt Sønderjyllands Samlinger og Meldorf, Lübeck, Hamburg samt Genève, endvidere Rostock, Stralsund, Greifswald, Schwerin, Stettin og Neu-Strelitz. I Berlin er Arbejdet begyndt, men venter paa Fuldendelse. En Registrator stod rede til at rejse til Polen i 1914, da Krigen brød ud.

Registreringen foregaar paa Sedler, der opbevares i det kgl. Bibliotek, hvor de er tilgængelige i Katalogværelset. — Meget af det indsamlede Materiale er vel gammelkendt, da flittige Forskere forlængst har søgt Stof til deres Arbejder i Udlandets Samlinger; for de svenske Bibliotekers Vedkommende behøver vi kun at tænke paa Langebek, Molbech, H. F. Rørdam, Kofod Ancher og V. A. Secher; men ved den planmæssige Registrering er Overblik vundet over hvad der findes og hvad der ikke findes, paa mange Punkter ser man klarere Overleveringens Historie og kan følge Haandskrifternes Vandringer. Særlig bibliotekshistorisk Interesse byder de danske Haandskrifter i de svenske Samlinger. Vi ser, at Manuskripter allerede i Middelalderen vandrede fra Danmark til Sverige, vi har faaet Rede paa den Stephaniske Haandskriftsamlings Art og Omfang, men mange Problemer er endnu uløste og kan næppe løses paa Basis af Haandskrifterne alene; ad arkivalsk Vej maa man frem, og de trykte

[1] I *[Svensk] Historisk Tidskrift*, 1905. — *Kgl. danske Videnskabernes Selskabs Oversigter*, 1908 ff.

Bøger af dansk Proveniens maa drages ind i Undersøgelsen, saaledes som Arbejdet er planlagt og smukt begyndt af Bibliotekar O. Walde.

Registreringen har, foranlediget Hidlaan af Manuskripter til nøjere Undersøgelse eller til Brug for Forskere; ved samme Lejlighed er de mere værdifulde Ting blevne fotograferede i det kgl. Bibliotek, der ejer en lille Samling af Reproduktioner af Danica fra Udlandet.

Paa lignende Vis har Bibliotekets Incunabelsamling høstet Gavn af Registrering, Hidlaan og Reproduktion. Det gælder »Haandbog for Præster» af 1537, der ansaas for tabt, indtil Carl S. Petersen i Norge fandt et Exemplar, som er blevet fotograferet Side for Side; det gælder ogsaa de defekte Exemplarer af »Breviarium Nidrosiense» og »Oratio de angelis», som er blevne kompletterede, efter at Lauritz Nielsen i Greifswald og Schwerin har fundet Bøgerne i fuldstændig Skikkelse.

Kommissionens Virksomhed har ikke været uden Betydning for de Arbejder, der er kommet frem i de senere Aar eller er under Forberedelse. Professor M. C. Gertz har i »Vitæ sanctorum Danorum» og »Scriptores minores historiæ Danicæ medii ævi» brugt Materiale fra Christiania, Upsala og Stockholm, som direkte eller indirekte stammer fra Registreringsrejserne; Dr. Lis Jacobsen har ved Udgivelsen af Peder Palladii danske Skrifter haft Gavn af et Haandskrift fra Växiö og en Palæotyp fra Christiania; Dr. Marius Kristensen har benyttet det i Linköping fundne Fragment af Henrik Harpestrengs Lægebog, etc. etc.

Man kan ikke noksom fremhæve, hvor vigtigt det er for de større Udgiverarbejder at have et saadant Grundlag, som Registreringen byder; og dog maa det være klart, at noget Stof kan være overset, hvor strenge end Instruxerne er, og hvor samvittighedsfuldt der end arbejdes. Der kræves ret alsidig Viden for at registrere tilfredsstillende og desforuden til Pas megen Specialkundskab. Jo dybere Kundskab, des skarpere Øjne. Sikkert er det, at der er god Sammenhæng mellem de Fund, Registratorerne har gjort paa deres Rejser, og deres specielle Lærdom og Interesser.

At give en Oversigt over hvad der er bragt hjem fra Rejserne er vanskeligt, for det er mangt og meget og af højst forskellig Værdi. Skulde jeg særligt nævne noget, vilde det blive de mange Manuskripter fra den yngre Middelalder af liturgisk, theologisk, medicinsk og astronomisk Indhold, der er fundne i Sverige, — fremdeles et Brudstykke af Roskildebispens Jordebog, som K. H. Karlsson i sin Tid vilde underkaste en Prøvelse, — et Par middelalderlige Haandskrifter vedrørende Roskildebispens Gods paa Rygen, — Materiale til den danske Historieforsknings Historie, om den nogen Sinde skal skrives. Endvidere er at nævne en Del antikvarisk-topografisk Stof, registreret i Sverige og i Slesvig, — Tordenskjolds Skibsjournaler tillige med et Par Dagbøger, førte af Præster om Bord paa Tordenskjolds Skibe, fremdragne i Christiania og Trondhjem; overhovedet er i norske saavelsom i svenske Samlinger registreret ikke faa originale Dokumenter og Optegnelser vedrørende Krigene og i Almindelighed vedrørende Forholdet mellem den dansk-norske og den svenske Stat, der kan bidrage til at udfylde det Kildestof, Arkiverne yder. Thi det vil være klart, at Kommissionens Virksomhed i Følge det Arbejdsomraade, den har valgt, kun i anden Række kommer den politiske Historie til Gode; i første Række maa den tjene Kirkehistorien, Videnskabernes Historie, Kulturhistorien i omfattende Forstand.

Til Slutning skal nævnes det store Brevstof, der næsten overalt i Samlingerne er indvundet ved Registreringen: I Göteborgs Stadsbibliotek i Samlingen Dickson-Bukowski Partier af Baron Blixen-Fineckes Correspondence, indeholdende Breve fra Mænd, der spillede en politisk Rolle i Danmark ved Midten af det 19. Aarhundrede,[1] — i tyske Biblioteker talrige Breve fra danske, specielt slesvigske Lærde til tyske Videnskabsmænd, nogle allerede fra det 17. Aarhundrede, mangfoldige fra det 18. og Begyndelsen af det 19. Aarhundrede, som giver et godt Stykke Lærdomshistorie, — i svenske Biblioteker store Mængder af danske Breve; de tager deres Begyndelse ved Midten af det 18. Aarhundrede og fortsættes op gennem det 19. Aarhundrede, de vidner stærkt om videnskabelig, litterær og personlig Forbindelse og maa komme i Betragtning, naar man en Gang ærligt og sindigt vil un-

[1] For Oplysninger om Samlingens Proveniens skylder jeg Hr Bibliotekar Wåhlin en Tak.

dersøge, hvorledes de to Folk har tiltrukket og frastødt hinanden, givet og modtaget under skiftende Kaar.

Ellen Jørgensen.

Norge.

Kristiania. Universitetsbiblioteket.

Ved stortingsbevilgning er fra 1. juli 1917 indfört et nyt lönsregulativ for bibliotekets funktionærer, så fremt de ikke selv foretrækker at blive stående ved det gamle.

Efter det nye avlönnes *overbibliotekaren* med en årlig gage av kr. 7,000, stigende med 500 kr. efter 5 og 10 år. Desuten er han likeberettiget med universitetets professorer til den »lökkegodtgjörelse» av universitetets midler, 600 kr., som den ældste halvdel av professorerne oppebærer.

Bibliotekarerne lönnes med 4,500 kr. stigende efter 5, 10 og 15 år med 500 kr. til kr. 6,000.

For *amanuensernes* vedkommende ophæves den nuværende inddeling i tre klasser. Istedet er fastsat en fælles grundlön, kr 2,600, stigende med 400 kr. hvert tredje år til kr. 5,000.

Av lönningerne utredes 10 % til selvpensionering, enke- og barnepension. Tjenestemanden er *forpligtet* til at ta avsked ved fyldte syttiende år med omtr. 2/3 av gagen som pension, og har *ret* til at ta avsked på samme vilkår, når hans tjenestetid og alder tilsammen utgjör 80 år.

Til gagen kommer f. t. dyrtidstillæg for tjenestemanden efter forsörgelsesbyrde.

Disse nye lönssatser, som er led i en almindelig nyregulering av statens lönninger, er visstnok en avgjort forbedring fra de gamle, men bærer dog præg av at være kommet istand ved en rask og summarisk behandling. Vedkommende stortingskomite retter da også en henstilling til centraladministrationen om at ta under overveielse, om ikke bibliotekets lönninger bör yderligere hæves. I den anledning har amanuenserne med stötte av overbibliotekaren og det akademiske kollegium indsendt anmodning til departementet om at foreslå en forhöielse av bibliotekarernes og amanuensernes lönninger med 1,000 kr., idet samtidig disses titler foreslåes forandret til henholdsvis »förstebibliotekar» og »bibliotekar».

W. M.

Riksarkivet.

Personalnotiser.

Til arkivar i Riksarkivet utnemnde Kongen 13. uli 1917 amanuensis i Riksarkivet Sigurd Kolsrud.

Til amanuensis i Riksarkivet sette Kyrkjedepartementet 20. september 1917 cand. mag. Gustav Indrebø.

Ei ledig amanuensisløn i Riksarkivet for 1916—17 gav Kyrkjedepartementet 17. september 1917 Riksarkivaren lov til aa bruka til avskrift eller fotografering av norske kongeskøyte i det danske Riksarkiv.

Frk. Otilie Bugge, fødd 1849, kopist i Riksarkivet fraa 1880, avgjekk 31. december 1917 fraa si stilling, daa ho hev passert aldersgrensa.

Til assistent i Riksarkivet fraa 1. januar 1918 hev Riksarkivaren sett frk. Bertha Jebsen.

Stiftsarkiverne.

Amanuensis ved Stiftsarkiverne i Kristiania A. W. Rasch, som skulde avgaatt fraa si stilling 31. december 1917, daa han hev passert aldersgrensa, hev faatt løyve av Kyrkjedepartementet til aa bli verande i stillingi til 14. oktober 1918.

Assistent ved Stiftsarkiverne i Kristiania Egil Høegh fekk 24. februar 1917 tenestefridom fraa 1. marts i 6 maanader, med Leif Midthaug som vikar utan utgift for det offentlige; han fekk 25. august 1917 framleides tenestefridom til 1. marts 1918, og Stiftsarkivaren sette 8. september 1917 student A. Ullmann til hans vikar. Høegh døydde 20. december 1917.

Til amanuensis ved Stiftsarkiverne i Kristiania fraa 1. januar 1918 sette Kyrkjedepartementet stiftsarkivar i Trondhjem Jakob Friis, paa det vilkaar, at han søkjer avskil fraa sitt embætte som stiftsarkivar.

Kunstindustrimuseet.

Utstilling av Gerhard Munthes dekorative kunst.

Gerhard Munthe nøier sig ikke med at reproducere sine stemninger og la slumpen raade for hvorledes de tar skikkelse. Han bruker tanken til at mestre sit geni og gjør det med fuldt overlæg. I »Samtiden» for 1898 har han saaledes uttalt som sin overbevisning: »der gives vel indskydelser og gjerne resultater, som en kunstner kan faa til givendes, men naar der tales om, at begavelserne kommer sovende til Ithacien, naar den ubevidste fremgangsmaade fremholdes som noget genierne eget, saa har *jeg* aldrig læst mig dette til, men tvertimod af al god kunst faaet det mest bevidste indtryk.» Og kanske netop

fordi han har levet efter denne sin sandhetsoverbevisning er han blit den store kunstner og *bokkunstner,* han er.

Det som dominerte paa utstillingen var vistnok utkastene til Haakonshallen og hans billeder fra folkeviser og eventyr. Men ikke mindre fængslende var hans tegninger til »Snorre» og »Draumkvæde». Vistnok er dette gamle kjendte størrelser inden bokkunsten, saa man kunde si at de *har* spillet sin rolle. Men som bekjendt er »repetitio mater lectionis». Ved at fornye bekjendtskapet med Munthes arbeider kunde man derfor sikkerligen fremdeles hente god og gyldig lærdom om »illustration av oldtid» — det omraade indenfor bokkunsten, hvor han har gjort sin indsats.

Fordi Munthe er en tænkende kunstner, indsaa han klarere end kanske nogen anden, at dekorationer og billeder maa staa i en indre sammenhæng ikke bare med texten selv, men ogsaa med textens egen tidsalder. Han fulgte det samme naturlige instinkt som driver den gode oversætter til ikke at vælge de mest moderne gloser for at gjengi tidligere tiders tanker, men gamle gode ord som gjør indtrykket av avstand mindre — for at gjøre det lettere for læseren at abstrahere sig fra sine nutidsfordomme. Og konsekvent som han er, gjorde han ikke halvt arbeide. Han gjorde ikke som Walter Crane, da han skulde illustrere Homer, at han satte den unggræske kultur stævne midt i renæssansen. Han nøiet sig heller ikke med at digte frit over en to-tre dekorationsmotiver fra vedkommende tids stil, som for den almene bevissthet stod som dens attributer — for sagatidens vedkommende drageslyngningen, som han træffende har karakteriseret som »et udslidt mundheld». Fordi han var av den opfatning at stil er uttryk for en tids tankegang, studerte han ikke bare vedkommende tids stilformer, men saavidt han kunde det, ogsaa dens liv og følelser og fantasi. Han bygget m. a. o. sin »tidsstil» op indenfra.

Naar hans Snorredekorationer (1899) paa saa mange maater blev et mesterverk i denne henseende, hænger det sammen med at han hadde skapt sig sjeldne forutsætninger for at løse denne vanskelige opgave gjennem sine folkevise- og eventyrbilleder, som han hadde frembragt under sine forsøk paa at finde hvad der var *norsk* kunst. I den hensigt hadde han imidlertid ganske naturlig søkt hen til folkekunsten, hvor han maatte forutsætte, at det virkelige nationale kunstneriske instinkt ytret sig mest uforfalsket. Og fordi han mente at norsk stemning og fantasi kom mest umiddelbart til uttryk i folkeviser og eventyr, valgte han at omsætte just dem i billedform. Men hermed hadde han rakt traditionen og det gamle haanden. Og da han fandt at folkevisen og eventyrets egen tid i sin billedkunst anvendte det rent ornamentale sammen med figurlige motiver, brøt han, logisk som altid, resolut med naturalismen — som har feiret triumfer i hans landskapsmalerier —, fordi, som han har sagt, »naturalismen tar ælden fra motivet og gjør det ungt, medens den paa vor tradition byggede dekoration synes . . . at slutte sig godt om den ældste tankegang med saga og kjæmpeviser, med rythmer og musik». Istedet søkte han at uttrykke det som han hadde paa hjertet, i den »bundne form» eller den »rythmiske kunst», som han kalder den — fordi han fandt at den var bedre istand til at gi tidsfarven og samtidig kunde »fortælle baade kortfattet og behændig, baade festlig og diskret».

At hans rythmiske kunst virkelig har denne evne, viser ikke mindst Snorredekorationerne. Gjennem sit omslag, og sine titelfriser, sine initialer og kolumnefriser har han forstaat at ramme texten ind i en egen sagastemning. Og i dekorationerne, som ledsager de korte skaldekvad, Snorre citerer, har han paa en eiendommelig maate forstaat at samarbeide med den oldnorske poesi. Den forening av saga og sproglig ornamentik, gaade og poesi, som er »kjendingernes» særpræg, har det her lykkes ham at gi billedlig form. Han viser desuten, at han kan holde ord, naar han sier: »til den som mener, at man i bunden stil ikke kan give andet end ornamentik og ingen episk fremstilling, vil jeg svare, at jeg ikke kan se noget til hinder for at man kunde bygge hele Braavallaslaget ind i broncealderens stil.» Braavallaslaget har han vistnok ikke skildret, men i sine illustrationer til Hornkloves kvad om Hafrsfjordslaget og Øyvinds Haakonarmaal har han vist, at han *kan* gjøre noget saadant. Ja det er i det hele tat noget av det merkeligste ved Munthes kunst, at han behandler menneskefiguren paa samme ornamentale maate som de dekorative

fantasiformer uten at der fremkommer denslags disharmoniske kombinationer av abstrakt prydverk og naturalistiske kropper, som man saa ofte møter, og uten at evnen til at fortælle gaar tapt — her har han forresten lært meget av den gamle norske billedvæv. I sine figurkompositioner — men ogsaa i sine andre arbeider — aabenbarer han dertil en kunstnersjæl med mange strenger paa sin lyre. Saaledes er der stor forskjel paa den symbolske fremstilling av slaget i Hjørungavaag og den fortællende skildring av Sigurd Jorsalafarers ridt til Jordans flod eller andre av sagaernes beretninger, noget som forresten utentvivl hænger sammen med et bevisst arbeide paa at undgaa maneren. Derfor ser vi ogsaa, at da han illustrerte »Draumkvæde» (1904), visste han at hente en ny form frem av sin kunstnerevnes og digtets egen rigdom, saa det lykkedes ham at gjenskape noget av dets eiendommelig blanding av folkevisetone og middelaldermystik. Og da det gjaldt utstyret til Sverres saga og de senere sagaer (1914), godtgjorde han at Snorrestilens magt ikke hadde troldbundet ham — hvilket kunde ha været noksaa naturlig. Han gjorde atter noget nyt, nærmest i pakt med den stil, som kommer tilsyne i hans dekorationer i Haakonshallen, og med den tid som han hadde søkt at leve sig ind i under dette arbeide — fordi den i alt væsentlig faldt sammen med disse sagaers.

Munthe er imidlertid blit en ensom skikkelse i norsk bokkunst. Der er ingen som har vovet at ta op hans stil. Det vilde vel ogsaa ha været umulig netop fordi dens styrke ligger i at den ikke er schematisk, men søker sit utgangspunkt paa første haand i texten selv og textens tid. Dog paa denne maaten har han vist i gjerning et princip som er sundt og sandt og nok tør ha hat sine virkninger. I Wold-Tornes bokkunst møter man f. eks. det samme oprindelige og egte som hos Munthe.

Anders Bugge.

Bergen. Bergens Offentlige Bibliotek.

I Bergens Offentlige Biblioteks *Festskrift ved indvielsen av den nye biblioteksbygning 3 december 1917* (Bergen 1917, 30 s., ill.) giver bibliotekar Arne Kildal en kort oversigt over bibliotekets udvikling siden dets oprettelse i 1869/74 (væsentlig hentet fra hans tidligere arbeide *Biblioteker og boksamlinger i Bergen*, anm. i *NTBB*, III, 1916, s. 67—69), dernæst en redegjørelse for byggesagens lange og vanskelige historie og den nye udmerkede bygnings indredning, samt peger i et slutningsafsnit paa bibliotekets fremtidige opgaver.

Nu da grundlæggelsen af et universitet og en handelshøiskole i Bergen staar paa dagsordenen, tør det i de kommende aar blive et brændende spørgsmaal, om det vil lykkes det Offentlige Bibliotek (1916 130,353 bind) at bevare sin af traditionen givne dobbelte karakter af folkebibliotek og alment videnskabeligt bibliotek, hvad det efter sit indhold — med planmæssig supplering — vil kunne vedblive at være.

N—d.

Bergens Museum.

Ifølge *Aarsberetning for 1916—1917* var bibliotekets tilvekst 1/7 1916—30/6 1917 1,525 bind, hvoraf 601 i bytte, 513 i gave, 411 i kjøb. Af tilveksten var 357 indbundne. I aarets løb er ellers indbundet 1,044 bind for 3,160 kr. Bergens Brændevinssamlag har nu paany til indbinding ydet et extraordinært tilskud af 1,500 kr., som vil blive anvendt i følgende budgetaar. En værdifuld gave har biblioteket modtaget i afdøde bogtrykker Alexander Rasmussens samling af 2,443 portrætter af inden- og udenlandske personer. Manuskriptsamlingen er øget med 25 numre; til diplomsamlingen er bl. a. indkommet 15 skindbreve; kartafdelingen er vokset til 236 atlaser og 3,963 kartblade. Læseværelset har været besøgt af 757 personer (ikke iberegnet Museets folk), flest i november (103). Biblioteket lider af pladsmangel; i tidsskriftafdelingen er nogen omordning foretaget; men magasinrum II savner fremdeles indredning. Museets publikationer er lagret paa en uhensigtsmæssig maade og trænger i høi grad en ordentlig og oversigtlig magasinering. Bibliotekaren har foreslaaet udvidelse af assistentens tjenestetid til fuld dag.

Museet afholdt i marts 1917 en udstilling af arbeider af maleren Joh. F. L. Dreier (jfr. *NTBB*, I, 1914, s. 91—92), blandt hvilke fremhæves henved 100 originalprospekter fra Bergen og omegn. En systematisk fortegnelse er udarbeidet til Museets *Aarbok*. Prospekterne, som for største delen eies af private, blev alle fotograferet for Museet, som bevarer pladerne og kan skaffe kopier efter forlangende.

N—d.

Hamar. Stiftsarkivet.

Til stiftsarkivar ved det nye Hamar Stiftsarkiv utnemnde Kongen 13. juli 1917 amanuensis i Riksarkivet Fredrik Scheel.

Til assistent ved Hamar Stiftsarkiv sette Stiftsarkivaren 27. august 1918 Leif Midthaug, millomtils assistent ved Stiftsarkiverne i Kristiania, og til bokbindar og vaktmeister 8. september 1917 Eivind Amundsen.

Hamar Stiftsarkivs lesesal vart opna for gjester kl. 12—2 fraa 30. oktober 1917.

Trondhjem. Stiftsarkivet.

Stiftsarkivar i Trondhjem Jakob Friis, som er engagert av Telegrafstyret til censor for utanlandske telegramm, fekk 16. april 1917 tenestefridom som arkivar i 6 maanader fraa 1. april aa rekna, og 29. september 1917 atter i 3 maanader fraa 1 oktober. Til stiftsarkivar i millomtidi er konstituert J. Refsaas, assistent ved Trondhjems Stiftsarkiv. Fraa 1. januar 1918 er Friis sett til amanuensis ved Stiftsarkiverne i Kristiania.

Norske akademiske Wittenberg-skrifter.

Presten Sofus Thormodsæter paa Lillestrøm, som i dei seinare aari hev teke upp til gransking nordmenners studier ved utlendske universitet i eldre tid, hev i ei skrift med titelen »Norske magistre i Wittenberg» (Kr.a 1917, *Videnskapsselskapets Forhandlinger* for 1917. No. 1. 40 s. 8°) meddelt akademiske og personhistoriske identifikationsupplysningar um nordmenner (fødde og innflutte), som er promovert til magistrar ved Wittenbergs universitet eller etter sin magisterpromotion ved eit anna universitet innskrivne i Wittenberg. Ved denne grundige og paalitlege undersøking, som er bygd paa Wittenberg-universitetets originale (for største delen utrykte) dekanatsbøker og matriklar, er det paavist 18 norske magistrar i tidi fraa 1542 til 1675.

Eit interessant bibliografisk tillegg er ei *Systematisk fortegnelse over norske Wittenberg-skrifter* [1593—1690], som forf. hev prenta s. 36—40; her er meddelt titlarne paa 24 akademiske skrifter fraa Wittenberg, mest dissertatsar forfatta av nordmenner eller med norske respondentar. Dei fleste av desse var samla til ei liti utstelling i Universitets-Biblioteket i Kristiania 31. mai—5. juni 1917 (jfr. *Luthersk Kirketidende*, 1917, s. 416). *O. K.*

Norsk Forening for Bokkunst.

Foreningen hev utsendt sin publikation for 1916: Dr. Ludvig Daae, *Paul Botten Hansen*, Kr.a 1917, 129 s., 8°. Boki er eit upptrykk av professor Daae's underhaldande biografi (trykt i tidskrifti *Vidar* 1888) av hans fyremann som universitetsbibliotekar i Kristiania, boksamlaren og litteraturkritikaren Paul Botten Hansen (1824—69), som gjenom sitt *Illustreret Nyhedsblad* skapte eit klassisk mynster for norsk boksjaa, og kvess store og merkelege privatbibliotek i 1869 vart grunnstomnen i Bergens Offentlige Bibliotek. — Den umak og kostnad, som Bokkunstforeningen ofrar paa sine publikationer, burde vel heller koma andre litteraria til gode enn slikt som denne lett tilgjengelege tidskrift-artikel. Ved utstyret er valet av papir det merkelegaste; det gule hollendske byttepapiret høver godt til det glatttrykte titelportrættet (blyantsteikning reproducert i kornmanér); men det er altfor utsøkt til den ordinære 1880-tals mediæval-skrifti, som teksten er trykt med, — den same skrift som i upphavs-prentet i *Vidar* (!) —; ein kraftig fraktur hadde teke seg betre ut. Bokbindaren hev ikke gjort seg fyre med falsingi som han burde; fleire av arki hev slege press-krull ved siste brettingi. *O. K.*

Finland.

Helsingfors. Universitetsbiblioteket.

Den nye universitetsbibliotekarien Georg Schauman har till det finska universitetets rektor afgifvit berättelse öfver universitetsbibliotekets förvaltning och verksamhet under tiden 1 juni 1914—31 maj 1917, hvilken sedan en tid föreligger i särtryck och erbjuder åtskilligt af intresse. Vid krigsutbrottet 1914 ansågs fara föreligga att äfven Helsingfors skulle blifva krigsskådeplats, och därför inpackades skyndsamt den 3—6 augusti en del af bibliotekets samlingar, nämligen handskriftssamlingen, de oersättliga eller svårersättliga delarna af inhemska tryckafdelningen och de dyrbaraste arbetena i Nordenskiölds samling. Afsikten var att bortföra det inpackade från bibliotekshuset och från staden, men då fara för omedelbart bombardemang icke syntes vara förhanden, blefvo packlådorna tills vidare kvarliggande i bibliotekshusets källare och fingo där förblifva inemot slutet af 1916. Delar af det inpackade hade dock under tiden kunnat i viss utsträckning hållas tillgängliga vid behof. En annan svårighet, som krigsutbrottet medförde, har bestått i att ordna bokhandelsförbindelserna med utlandet, framför allt Tyskland. Härvid hafva förbindelserna förmedlats öfver Stockholm.

Härefter får universitetsbibliotekarien tillfälle att utförligt taga till orda för de åtgärder, som af honom och universitetsmyndigheterna företagits för att framhäfva behofvet af starkt ökade anslag för uni-

versitetsbiblioteket. Beträffande personalen utgör för närvarande de ordinarie tjänstemännens antal 8, hvarjämte institutionen i stor utsträckning begagnar sig af extraordinarie tjänstemän — deras antal är som regel beräknadt till icke mindre än 12. Af universitetsbibliotekarien har antalet ordinarie tjänstemän begärts höjdt till 16, och såsom e. o. tjänstemän med fast arfvode skulle därigenom icke behöfva anställas flera än 4. Löneförmånerna hafva föreslagits till en storlek som ungefär motsvarar dem som de svenska statsbiblioteken erbjuda. I fråga om bibliotekets statsanslag till inköp och bindning af böcker, har en ökning begärts från nuvarande 30,000 mark till 90,000 mark, och på ett särskildt, fast anslag af 10,000 mark för utgifning af bibliotekets publikationer, såsom årlig accessionskatalog m. m., har universitetsbibliotekarien yrkat. Det akademiska konsistoriet har i hufvudsak biträdt dennes förslag om anslagshöjningar samt därutöfver hemställt om ett anslag af 200,000 mark för komplettering af bibliotekets samlingar att utgifvas i rater om 50,000 mark under hvart och ett af åren 1918—1921.

Det nya reglementet, som stadfästes den 19 juli 1916, jämte ordningsregler för bibliotekets läsesal, hafva redan varit föremål för omnämnande i *NTBB* (årg. 1916, s. 355).

För vinnande af anställning såsom e. o. tjänsteman vid universitetsbiblioteket har införts en pröfning i bibliotekskunskap, sedan den sökande i åtminstone två terminer genomgått proftjänstgöring. Såsom vägledande litteratur har bl. a. användts *Haandbog i Bibliotekskundskap*, utg. af S. Dahl, och *Om förvaltningen af offentliga forskarbibliotek*, af G. Schauman, men hufvudvikten vid pröfningen lägges dock på praktisk kännedom om bibliografiska arbeten och annan viktig facklitteratur samt af biblioteksarbetets olika detaljer vid det egna biblioteket.

Såsom belysande för universitetsbibliotekets frekvens må följande siffror meddelas: under läseåret 1914—1915 uppgingo hemlånade böcker till 10,738 volymer, i läsesalen användes 47,341 volymer. Motsvarande siffror för läseåret 1915—1916 voro 12,628 och 50,040 volymer, och för läseåret 1916—1917 13,298 och 48,060 volymer.

Bland katalogiseringsarbeten, som af universitetsbibliotekarien meddelas såsom utförda under den treårsperiod berättelsen omfattar, förtjänar särskildt ett sådant omnämnas, emedan ett speciellt svenskt intresse därmed är förenadt, nämligen att katalogen öfver A. E. Nordenskiölds samling under 1916 blifvit tryckfärdig. Den upptager öfver 4,500 nummer och är systematiskt uppställd. Den beskrifvande texten är affattad på tyska. Tryckningen af katalogen skall påbörjas, när nödiga medel erhållits.

Berättelsen afslutas med en redogörelse öfver skrifter, som under treårsperioden publicerats af vid universitetsbiblioteket anställda tjänstemän.

Man får i öfrigt af d:r Schaumans berättelse ett lifligt intryck af att universitetsbiblioteket i Helsingfors går till mötes en tid af stark utveckling och att ett rastlöst arbete utföres för att institutionen skall på ett tidsenligt och förtjänstfullt sätt fullgöra sin dubbla uppgift att vara Finlands nationalbibliotek samt tillgodose de behof som speciellt tillhöra ett universitetsbibliotek. *Ae.*

Klemmings Antikvariat

1 Malmskillnadsgatan 1, Stockholm

A.-B. C. E. FRITZES KUNGL. HOFBOKHANDEL

Rikstel. 116, 2462 — **STOCKHOLM** — **Allm. tel. 4598, 4898**

BOKRARITETER o. BIBLIOFILUPPLAGOR

inbundna i vackra extra band från Hedbergs officin.

Bibliografiska studier tillägnade Frih. Johannes Rudbeck på femtioårsdagen. 150 numrerade ex. 35: —.

JON JOHANSSON

Signerier och besvärjelser. Svartkonst från Lappland. Numrerad upplaga, hvars storlek bestämmes af subskribenternas antal. Utöfver den subskriberade upplagan kommer intet exemplar att säljas. 9: 50.

BIRGER MÖRNER

Valda dikter. Med anledning af femtioårsdagen. 200 numrerade ex. 8: —.

JOHNNY ROOSVAL

Dopfuntar i Statens Historiska Museum. 10: —.

ISAK COLLIJN

Iconographia Birgittina typographica. Birgitta och Katherina i medeltida bildtryck. Fasc. I. 200 numr. ex. 25: —.

M. och W. von WRIGHT

Svenska fåglar efter Naturen och på Sten ritade. Med text af Professor **Einar Lönnberg.** C:a 50 häften à 3: —.

C. A. M. LINDMAN

Bilder ur Nordens flora. Svensk botanik. C:a 37 häften à 3: —.

E. EKEROT

Hundra gamla Stockholmskåkar. Originaletsningar. Inb. 250: —.

ARTHUR SJÖGREN

Svenska kungliga och furstliga bokägaremärken. 18 numr. ex. å japanskt papper. Inb. 235: —.

CARL LENGREN

Kort berättelse om boktryckeriets begynnelse och fortgång. 76 numr. ex. 15: —.

JOHAN OXENSTIERNA

Sedolexor. Utgifven af **F. U. Wrangel.** 260 numrerade ex. 20: —.

OSWALD SIRÉN

Nicodemus Tessin d. y:s studieresa. 400 numrerade ex. 60: —; inb. 75: —.

JOHN BÖTTIGER

Konsthistoriska uppsatser. 155 numr. ex. 35: —; inb. 43: —.

F. U. WRANGEL

(W. Legran)

Tessinska palatset. 250 numrerade ex. Inb. 45: —; à 60: —.

SVENSKA SLOTT OCH HERRESÄTEN

5 delar. Inb. i halffr. c:a 400; inb. i hela skinnband c:a 525: —. Endast några få ex. återstå.

EMIL HILDEBRAND

Sveriges historia intill tjugonde seklet. Inb. i 8 halffr. band c:a 150: —.

A.-B. C. E. FRITZES

K. HOFBOKHANDEL

Digitized by Google

FÖRENINGEN FÖR BOKHANDTVERK

ADRESS:
KUNGLIGA BIBLIOTEKET
STOCKHOLM

Medlemsafgift kr. 10: –. Anmälan om inträde i Föreningen göres hos bibliotekarien G. ADDE

Af föreningen utgifna publikationer finnas följande att tillgå:

	Kr.
SCHÜCK, H., Bidrag till Svensk Bokhistoria	5: —
COLLIJN, I., Ettbladstryck från femtonde århundradet (Saml. I o. II)	20: —
» Det Rosenbergska biblioteket och dess Exlibris .	10: —
ROOSVAL, J., Legender och Symboler i Uppsala Domkyrka .	5: —
SJÖGREN, A., Förteckning å Svenska Bokägaremärken (Exlibris)	10: —
MEYER, E., En lustig Comedia vid namn Thisbe	5: —
RUDBECK, J., Svenska Bokband I (Uppl. 2) —III	30: —
DAMIANUS A GOES, Om Lappland. Med inledn. af E. W. DAHLGREN	10: —

INNEHÅLL I DETTA NUMMER

Uppsala 1918. Almqvist & Wiksells Boktryckeri-A.-B. 17327

UNIVERSITY OF MICHIGAN
3 9015 03689 5772